THRACO-DACICA

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

TOMUL
VIII
1-2
1987

EDITURA
ACADEMIEI
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
INSTITUTUL DE TRACOLOGIE

THRACO-DACICA

TOMUL VIII
1—2
1987

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor șef: DUMITRU BERCIU
Redactor șef adjunct: CONSTANTIN PREDA
Membri: GHEORGHE BICHIR, PETRE BRÂNCUȘI, MARIN CÂRCIUMARU, I. H. CRIȘAN, SEBASTIAN MORINTZ, ALEXANDRU SUCEVEANU, SILVIA TEODOR, ALEXANDRU VULPE
Secretar de redacție: MIHAELA UDRESCU

În țară, revista se poate procura prin poștă, numai pe bază de abonament. Prețul unui abonament anual este de 100 lei. Comenzile și abonamentele din străinătate se primesc la ROMPRESFILATELIA, Departamentul import-export presă, P. O. Box 12—201, telex 10 376, București, 78 104, Calea Griviței 64—66, România sau la reprezentanții săi în străinătate.

Prix d'un abonnement annuel: $ 44. Toute commande de l'étranger sera adressée à ROMPRESFILATELIA, Departamentul import-export presă. P. O. Box 12—201, télex 10 376, R 78 104, Calea Griviței 64—66, București, România, ou à ses representants à l'étranger.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite Colegiului de redacție pe adresa: 71 119, str. I. C. Frimu 11, București.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

THRACO-DACICA, VIII, 1—2, 1987

Sumar *(Sommaire)*

EDITORIAL.

DUMITRU BERCIU, 1900 ani de la urcarea pe tronul Daciei a regelui erou Decebal. O mare personalitate a istoriei poporului român și a antichității (1900 ans depuis l'avènement au trône de la Dacie du roi héros Décébal, grande personnalité de l'histoire du peuple roumain et de l'antiquité) 5

STUDII *(ÉTUDES)*

M. BRUDIU, Date noi privind începutul epocii bronzului în sud-estul Moldovei (New data about the beginning of the Age of Bronze in South-Sastern Moldavia) 10

MARIN NICA, Locuințe de tip Gîrla Mare și hallstattian descoperite în așezarea de la Ghidici (jud. Dolj) (Häuser vom Typ Gîrla Mare und Hallstatt in der Siedlung von Ghidici (Jud. Dolj)) 16

SEBASTIAN MORINTZ, Noi date și probleme privind perioadele hallstattiană timpurie și mijlocie în zona istro-pontică (Cercetările de la Babadag) (Neue Angaben und Fragen zur Früh- und Mittelhallstattzeit im istropontischen Gebiet (Die Forschungen von Babadag)) 39

VIORICA ENĂCHIUC, Depozitul (turnătorie) de bronzuri de la Dridu (jud. Ialomița) (Der Bronzehortfund von Dridu, Jud. Ialomița)) 72

NICULAE CONOVICI, Un rhyton ceramic descoperit la Piscu Crăsani (Ein in Piscu Crăsani entdecktes Tonrhyton) 92

VASILE URSACHI, Cetatea dacică de la Brad (Die Dakerburg bei Brad) 100

DISCUȚII ȘI COMUNICĂRI *(DISCUSSIONS ET INFORMATIONS)*

ADRIANA OPRINESCU, Mormîntul unui luptător get de la Cuptoare-„Sfogea" (com. Cornea, jud. Caraș Severin) (Das getische Kämpfergrab von Cuptoare-„Sfogea" (Gemeinde Cornea, Jud. Caraș Severin)) 127

MIHAELA PERIANU, Studiul antropologic al resturilor cinerare din mormîntul getic (sec. V î.e.n.) de la Cuptoare (Sfogea), com. Cornea, jud. Caraș Severin (L'étude anthropologique des restes cinéraires de Cuptoare (Sfogea) com. de Cornea dép. de Caraș Severin (Vème siècle av. n.è)) 130

SILVIA TEODOR, MIRCEA NICU, STELA ȚAU, Tezaurul de monede callatiene descoperit la Poiana, jud. Galați (Le trésor de monnaies callatiennes découvert à Poiana, dép. de Galați) 133

PETRE GHERGHE, Cîteva date despre cetatea geto-dacică de la Stoina, jud. Gorj (Quelques dates sur la forteresse géto-dace de Stoïna, dép. de Gorj) 139

SERGIU HAIMOVICI, Creșterea animalelor la geto-daci (sec. IV î.e.n. — sec. I. e.n.) din Moldova și Muntenia (L'élevage chez les Géto-Daces (IVe siècle avant notre ère— Ier siècle de notre ère) de Moldavie et de Valachie) 144

D. BERCIU, B. MITREA, S. PURICE, M. IOSIFARU, GH. ANDREESCU, Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică, V (Découvertes et notes de Buridava dace, V). . . . 154

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

BUCUR MITREA, Tezaurul de monede getice de la Olteni, Teleorman (Le trésor de monnaies gétiques d'Olteni, dép. de Teleorman) 162
MARIN CĂRCIUMARU, Plante folosite de traco-geto-daci (Încercare de sinteză) (V) (Plantes utilisées par les Thraces et les Géto-Daces (Exposé synoptique) (V)) 171
ALEXANDRU VULPE, Varia archaeologica (I) 177
MARIA COMȘA, Reprezentări de dansuri rituale getice din secolul I î.e.n. (Représentations des danses rituelles gètes du Ier siècle av.n.è) 192
CONSTANTIN C. PETOLESCU, Varia Daco-Romana (XII) 200
I. BARNEA, Antroponime traco-dace pe sigilii bizantine (Sceaux byzantins avec des anthroponymes thraco-daces) 203

RECENZII *(COMPTES RENDUS)*

Acad. DIMITĂR P. DIMITROV, MARIJA ČIČIKOVA, ANA BALKANSKA, LJUBA OGNENOVA-MARINOVA, *Sevtopolis, I, Bit i kultura*, Sofia, 1984 (Niculae Conovici) 207
KAMEN DIMITROV, VLADIMIR PENČEV, *Sevtopolis, II, Antični i srednovekovni moneti*, Sofia, 1984 (Niculae Conovici) 210
CONSTANTIN PREDA, *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Dava de la Sprincenata*, București, 1986 (Gh. Bichir) 213

CRONICA *(CHRONIQUE)*

Profesorul Dumitru Berciu la 80 de ani (Le Professeur Dumitru Berciu à 80 ans) (Constantin Preda) 217
Din activitatea Institutului de Tracologie în anul 1986 (De l'activité de l'Institut de Thracologie en 1986) (Mariana Marcu) 220
Al IX-lea Simpozion național de tracologie, 29—30 octombrie 1986, Oradea (Le IXème Simpozion national de thracologie, 29—30 octobre 1986, Oradea) (Eugen Comșa) 221

ABREVIERI *(ABRÉVIATIONS)* 223

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

1900 ani de la urcarea pe tronul Daciei a regelui erou Decebal. O mare personalitate a istoriei poporului român și a antichității

DUMITRU BERCIU

În epoca marelui rege Burebista se realizase primul stat dac centralizat și independent. Societatea geto-dacă făcuse un important progres în domeniul dezvoltării vieții politice, militare și administrative, dar și în cristalizarea crescîndă a unității de civilizație și a celei economice și comerciale. Opera politică a lui Burebista statornicise tradiția statală, care s-a transmis, din secol în secol și generație în generație poporului român, ca fiind una dintre permanențele istoriei noastre naționale.

După un secol și jumătate unitatea statală se refăcuse. Nu cunoaștem căile acestui proces de reunificare, dar izvoarele scrise antice menționează că în 87 e.n. — acum 19 secole — cînd Duras—Diurpaneus cedează de bunăvoie tronul lui Decebal, acesta devine rege al tuturor dacilor nord-dunăreni. Nivelul înalt de dezvoltare social-economică și permanenta tendință spre unitate a lumii geto-dace au stat la baza acestei rapide refaceri a statului dac centralizat și independent.

Decebal ajunge rege al Daciei în împrejurări nespus de grele pentru poporul său. Romanii își întinseseră stăpînirea pînă la Dunăre. La Dunărea de Jos ei creaseră deja provincia Moesia, pe care în anul 86 e.n., o împărțiseră în Moesia Inferior și Moesia Superior, cu scopul de a întări din punct de vedere militar frontiera danubiană a imperiului, împotriva deselor incursiuni ale dacilor, fie singuri, fie împreună cu alte neamuri vecine, ostile Romei. Romanii se instalaseră de asemenea la Dunărea mijlocie, unde întemeiaseră provincia Pannonia, iar între Tisa și Dunăre așezaseră pe iazigi în anul 20 e.n., care se găseau în situație clientelară față de imperiu. Cercul roman se strîngea din ce în ce mai puternic în jurul statului dac. Viața economică a Daciei era prinsă încă de mai înainte în circuitul universal de atunci, adică în cel roman. Legăturile cu orașele grecești de la Pontul Euxin și cu lumea getică de la sud de Dunăre și în general cu cea tracică fuseseră întrerupte. Înaintarea romană spre Dunăre a durat mai mult de două secole, începînd din anul 229 î.e.n. cînd romanii pun piciorul în Illiricum și pînă în vremea împăratului Augustus. Atunci ei reușesc să stabilească frontiera pe Dunăre. Toată zona getică sud-dunăreană se găsea sub stăpînire romană, iar pe Dunăre circula — cînd Decebal devine rege — deja o flotă militară romană. Cleștele Romei se strîngea mereu în jurul Daciei libere, iar romanitatea pătrundea din ce în ce mai adînc, peste Dunăre și Carpați, spre inima Daciei. Cu cît ne apropiem de epoca lui Decebal, cu atît se constată — pe baza descoperirilor arheologice și numismatice — o sporire a monedelor romane (și a celor locale !) și o creștere însemnată a volumului de importuri. Elemente de civilizație romană pătrunseseră la geto-daci încă din sec. II î.e.n., dar în ultimele două secole dinaintea cuceririi romane penetrația acestora se accentuează mereu. Asimilarea de către localnici a acestor bunuri pregătea, desigur, calea romanismului la nord de Dunăre și în Carpați, mai ales că la sud de Dunăre el se și implîntase definitiv. Stabilirea stăpînirii romane în Balcani și fixarea frontierei la Dunăre au avut repercusiuni importante asupra zonei nord-dunărene și asupra evenimentelor ce aveau să se desfășoare aci, cu deosebire în vremea lui Decebal. Încă din timpul împăratului Augustus, dar mai

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, București, 1987, p. 5—9

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

ales în a doua jumătate a sec. I e.n., atacurile romane la nord de Dunăre, se întețesc, ele avînd drept scop, pe de o parte să sfărîme centrele de rezistență ale dacilor din zona de cîmpie și a Subcarpaților, iar pe de altă parte să procedeze la rărirea populației din spațiul respectiv, prin strămutări la sud de fluviu, documentate de izvoarele epocii. Dacii răspundeau tot cu atît de numeroase incursiuni la sud de Dunăre, cu scopul de a ține cît mai departe pericolul roman și de a dezorganiza apărarea frontierei dunărene a imperiului, cît și a castrelor din Moesia. Luptele dintre daci și romani se întind pe o lungă perioadă de timp, așa încît eroica încleștare din cele două războaie daco-romane se afla la capătul unui întreg șir de lupte pentru libertate și eliberare a unor teritorii, pe care, cu un secol și jumătate înainte de Decebal, marele Burebista le adusese în cadrul statului dac centralizat. La creșcînda amenințare romană dacii răspundeau nu numai prin incursiuni la sud de Dunăre, dar și prin strîngerea legăturilor cu neamurile vecine ostile Romei, în vederea unei acțiuni comune. Dacii își dădeau seama că țelul politic și militar final al romanilor este cucerirea și desființarea statului dac, care prezenta pentru Roma un adversar redutabil, atît prin forța sa militară, cît și posibilitatea de a polariza în jurul său neamurile barbare. Pericolul înjghebării unei coaliții antiromane era preocuparea centrală a Romei, care își vedea pereclitată stăpînirea sud-dunăreană și realizarea planului de cucerire a Daciei și a planurilor din Orient.

Toate înțelegerile dintre daci și romani dinainte de Decebal nu au putut asigura liniștea la Dunăre și nu au fost respectate nici de o parte, nici de cealaltă. Prima ciocnire de mari proporții, cu consecințe însemnate asupra desfășurării ulterioare a evenimentelor, a avut loc în iarna anului 85—86 e.n., cînd rege al dacilor era Duras—Diurpaneus, reprezentantul unei politici de ofensivă față de jenanta prezență a puterii romane pe Dunăre. Taberele romane din Moesia sînt fulgerător atacate de daci și guvernatorul cade în luptă. Dezastrul a înspăimîntat Roma și împăratul Domitian a trebuit să se deplaseze în regiunea pereclitată, luînd măsuri energice, fiindcă în cumpănă se puneau — după spusele istoricului Tacitus — nu numai „hotarul imperiului, un mal (cel drept) al Dunării, ci taberele de iarnă ale legiunilor și *stăpînirea provinciilor noastre*" (s.n.). În aceste împrejurări de speranțe și îngrijorare, apare pentru prima dată numele lui Decebal ca rege. El va fi fost, desigur, partizanul unei politici de rezistență și forță față de romani și căpetenia militară reală a dacilor din iarna 85—86 e.n. Conștient de atacul iminent al romanilor — mai ales că împăratul dăduse comanda armatelor prefectului gărzii pretoriene, Cornelius Fuscus, în vederea atacării dacilor —, regele Duras—Diurpaneus cedează de bunăvoie domnia lui Decebal. În această privință, istoricul roman de origine greacă Cassius Dio scrie: „*Duras (—Diurpaneus), care avea domnia mai înainte, o oferi de bunăvoie lui Decebal, regele dacilor, pentru că era priceput în ale războiului și iscusit la faptă, știind cînd să năvălească și cînd să se retragă la timp, meșter în a întinde curse, viteaz în luptă, știind a se folosi cu dibăcie de o victorie și a scăpa cu bine dintr-o înfrîngere; pentru care lucruri el a fost mult timp pentru romani un dușman de temut*". Decebal își va fi arătat calitățile lui de comandant și strateg capabil să facă față împrejurărilor ce se anunțau a fi nespus de primejdioase chiar în timpul atacului din iarna 85—86 e.n.

Decebal se ridicase din mijlocul nobilimii dace și al păturii conducătoare, ca exponent al idealurilor de libertate ale poporului său și ale hotăririi de a apăra pînă la sacrificiul suprem independența și unitatea teritorială a statului. Nu se cunoaște cu certitudine descendența sa, dar este de presupus ca Decebal să fi făcut parte din familia regală, ai cărei membri se găsiseră la tronul Daciei pînă în anul 87 e.n., cînd el devine regele Daciei, ca stat independent și suveran, ca stat centralizat, unitar, al *tuturor* dacilor, așa cum se va oglindi, atît în izvoarele antice ale vremii, cît și din modul cum a fost considerat de însăși autoritatea imperială romană în timpul tratativelor cu Domitian și Traian. Dacă portretul literar lăsat de Cassius Dio este cel mai autentic și mai cuprinzător, în schimb reprezentările plastice antice nu ne-au transmis un portret anume al lui Decebal. Unii cercetători au văzut într-un bust de nobil dac din Muzeul Vaticanului și alții într-un bust din Muzeul Ermitaj din Leningrad chipul regelui Decebal. Cele două busturi conțin, desigur, elemente asemănătoare cu cele șapte reprezentări, foarte probabil ale regelui, din reliefurile Columnei lui Traian, socotită cu drept cuvînt actul de naștere al poporului român. Din toate acestea se desprinde figura unui bărbat robust, bine legat, puternic, cu fruntea înaltă, nasul drept, arcadele accentuînd ochii pătrunzători, adînci, buzele viguroase, barba scurtă și mustața prelungă, toate degajînd energie, hotărîre, demnitate, dîrzenie, voință și stăpînire de sine, caracteristici corespunzînd portretului literar conturat admirabil de Cassius Dio. Pe Columnă, regele apare în momentele cele mai dramatice ale luptei. Astfel îl vedem în toiul bătăliei de la Tapae, din primul război daco-roman, cu înfățișarea de mare comandant, încrezător în puterea morală a poporului său. În scenele

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

care redau ultimele încordări eroice pentru apărarea capitalei, se poate citi pe figura marelui rege hotărîrea de a duce pînă la ultima clipă lupta pentru libertate, cît și mîndria și demnitatea, dar și îngrijorarea în fața sfîrșitului tragic și al pierderii libertății poporului său. Prezența regelui se simte pretutindeni în scenele de luptă de pe Columna Traiană, ceea ce se poate vedea și în prudența cu care duc lupta romanii. Decebal era înzestrat cu mari calități militare și politice. Romanii l-au respectat și s-au temut de el, cum spune însuși izvorul antic. Cei 19 ani de domnie (87—106 e.n.) ai lui Decebal sînt o adevărată încordare de epopee, de fapte mărețe și pline de îndrăzneală, de eforturi eroice pentru a păstra libertatea poporului său, independența politică și integritatea teritorială a statului dac, dar și de mari surprize militare, cum s-a întîmplat în iarna anului 101—102 e.n., chiar pentru un împărat, soldat încercat, cum era Traian. Pe pragul dintre primele două veacuri au fost scrise în letopisețul istoriei noastre de început pagini nepieritoare de eroism, de iubire față de patria în primejdie și de pilduitoare jertfă de sine.

Decebal era și un iscusit diplomat. În tratative el proceda cu tact, chibzuință și răbdare, așteptînd momentul cel mai potrivit pentru decizie, dar totdeauna păstra același crez al demnității unui popor liber. A reușit să cîștige aliați împotriva celui mai puternic dușman, obținînd ajutorul sarmaților roxolani și al unor neamuri germanice. El a căutat să atragă de partea sa chiar pe cei mai îndepărtați dușmani ai Romei. În acest sens este semnificativă solia trimisă la regele parților Pacorus II, chiar în timpul primului război daco-roman. Abilitatea diplomatică a lui Decebal se evidențiază și în alte împrejurări. Pentru a salva independența patriei sale, Decebal a folosit toate mijloacele, de la intimidarea adversarului, pînă la iscoade trimise în castrele romane și chiar în jurul împăratului. El a îmbinat în mod strălucit diplomația cu strategia.

Primul an de domnie a fost marcat de o strălucită victorie împotriva lui Cornelius Fuscus, trimis de Domitian în fruntea unei puternice armate romane, de peste șase legiuni, cu scopul de a răzbuna dezastrul din Moesia din iarna anului 85—86 e.n. Lupta s-a dat în defileul Oltului, unde, cu dibăcie, Decebal a atras pe imprudentul general, care a fost înfrînt și omorît. Cumplita înfrîngere a fost însă răzbunată în anul următor, în 88 e.n., cînd Tettius Iulianus dobîndește victoria împotriva lui Decebal la Tapae (Porțile de Fier ale Transilvaniei). Decebal știe însă să iasă cu bine din această înfrîngere, adeverindu-se spusele istoricului Dio Cassius. Pacea dintre Decebal și Domitian se încheie în 89 e.n., în termeni favorabili de o parte și de alta. Împăratul Domitian, încoronînd pe Decebal prin persoana lui Diegis (probabil frate), recunoștea de fapt regatul lui Decebal, acordîndu-i și subsidii, ingineri, meșteri, instructori etc., potrivit uzanței aplicate de romani și la alte state. Autoritatea lui Decebal ieșise întărită, acesta fiind recunoscut ca rege al Daciei, al tuturor dacilor. Prin aceasta se consfințeau de către imperiu unitatea politică a statului dac și unitatea regalității. Decebal devine rege clientelar al Romei, practică folosită și în alte situații de imperiu. Se pare că în tratatul din 89 romanii puseseră și condiția stabilirii unor capete de pod la nord de Dunăre, iar zona de acoperire și control intra și mai adînc sub obîăduirea autorității romane. Romanitatea pătrundea și mai insistent pe solul dacic. Decebal a știut să se folosească însă cu dibăcie de răgazul creat prin pacea cu Domitian. Întărește cetățile, perfecționează sistemul defensiv unitar al statului, organizează temeinic armata, recurgînd la sistemul roman și la tactica de luptă romană, folosind și arme și mașini mobile romane. Pe măsură ce statul și regalitatea dacilor se întăreau, sporea și ostilitatea Romei, ceea ce se vedea în ridicarea de noi castre la frontiera dunăreană și construire de șosele durabile. Împăratul Traian își va asigura căile rutiere și de navigație pe Dunăre, cît și disciplina și efectivele sporite de la Dunăre. Chiar din anul 98 e.n., cu ocazia inspecției pe Dunăre, împăratul Traian deja pusese la cale atacarea statului dac. În cei 12 ani de la pacea din 89, acesta se consolidase în structura sa internă și în pregătirea militară. Îndelungata și îndîrjita rezistență opusă împăratului Traian în cele două războaie (101—102; 105—106 e.n.) fac dovada existenței unei forțe militare apreciabile în vremea lui Decebal. Explicația stă în progresele realizate în domeniul social-economic. Unitatea culturii materiale și spirituale se cristalizase definitiv. Arta construcțiilor atinsese în epoca lui Decebal un nivel superior. Mărturie stau monumentalele cetăți de piatră, edificiile civile și religioase. Forma politică din vremea lui Decebal a continuat să fie aceea a unui stat centralizat, independent și suveran, care putea ridica asemenea lucrări monumentale, în condițiile transformărilor înnoitoare, care aveau loc în societatea geto-dacă la sfîrșitul sec. I î.e.n. și începutul sec. I e.n., cînd civilizația băștinașilor intrase în perioada sa de maximă înflorire și cînd se constată și o substanțială creștere demografică. În atelierele locale lucrau făurarii indigeni arme felurite, la care se adăugau cele romane, pe care le vedem pe Columna Traiană și le găsim în descoperirile arheologice. Ținînd seama de mărturia scriitorului și filozofului Dio Chrisostomul, care a călătorit în Dacia lui Decebal,

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

trebuie să presupunem că în vremea lui Decebal exista o armată permanentă. Autorul citat spune textual că acolo (la daci) „puteai să vezi peste tot săbii, platoşe, lănci, peste tot cai, peste tot arme, peste tot oameni inarmaţi". Mărturia are o deosebită importanţă. Decebal dispunea de o pedestrime înzestrată cu paloşe curbe, cu săbii curbe şi drepte, cu lănci, cu arcuri şi maşini mobile (romane) şi o cavalerie uşoară formată de nobilii daci (tarabostes). Armata regelui dac era o armată cu înalt grad de pregătire, ceea ce explică, dealtfel, îndelungata rezistenţă şi pierderile provocate adversarului în cursul celor două războaie daco-romane. Întregul teritoriu al statului era presărat cu cetăţi şi turnuri de pază şi luptă, pînă spre vîrfurile munţilor, pe care romanii vor trebui să le cucerească cu mari pierderi. Unii nobili, din apropierea regelui, aveau grija cetăţilor, iar alţii buna desfăşurare din agricultură, cum ne informează Criton, medicul lui Traian, care l-a însoţit în timpul războaielor din Dacia. La curtea regelui exista şi o cancelarie. Izvoarele antice amintesc de scrisori trimise de Decebal împăratului Domitian şi regelui Pacorus II şi foarte probabil împăratului Traian. Încordata situaţie politico-militară din timpul lui Decebal cerea, cu necesitate, o cancelarie oficială, care trebuia să răspundă nevoilor diplomatice şi celor interne, în domeniul organizării armatei, a cetăţilor, a economiei, comerţului etc. Documentarea actuală atestă folosirea alfabetului latin în timpul lui Decebal şi cunoaşterea limbii latine. În jurul regelui va fi existat de asemenea un sfat sau un consiliu restrîns. Să ne reamintim că pe Columnă Decebal apare uneori cu consilierii săi, de rang nobil. Printre altele, nobilii mai aveau obligaţia de a veni cu ceata lor de oşteni, în caz de război, aşa cum ne apar oamenii liberi *(comati)* în jurul unor nobili *(pileati)*. De remarcat că pe Columna Traiană apar călări numai nobilii; aceştia formau cavaleria uşoară a lui Decebal. În societatea geto-dacă existau cunoştinţe de medicină, de astronomie, de morală etc. Datorită realizărilor înfăptuite în toate domeniile, poporul dac din vremea regelui erou stătea alături de celelalte popoare înaintate ale antichităţii, iar puterea politico-statală l-a apropiat de statele şi regatele antice.

În ajunul supremei încordări eroice exista în Carpaţi şi la Dunăre un stat şi o regalitate puternice, recunoscute de Imperiul roman. Regele Decebal ne apare — în lumina izvoarelor antice — ca un rege independent şi suveran, şi nu ca un rege barbar. O inscripţie din vremea lui Domitian, descoperită la Ballbek în Siria, vorbeşte de „regatul lui Decebal, regele dacilor" („regnum Decebali regis dacorum"), iar o alta din Cyrene îl numeşte monarh („monarchos"), ceea ce înseamnă că în concepţia însăşi a antichităţii Decebal era considerat un rege suveran, care putea duce tratative de la egal la egal cu împăratul Domitian şi Traian, aşa cum Burebista tratase cu Pompei, atunci reprezentantul legal al Romei. Trebuie reamintit că statul dac din vremea lui Decebal este continuatorul statului creat de Burebista, cît şi al microstatelor de după acesta, care s-au contopit în noul stat centralizat şi independent din timpul lui Decebal şi al predecesorilor săi imediaţi. Toate evenimentele din această epocă, întocmai ca cele din vremea lui Burebista şi din anul 514 î.e.n. se încadrează în istoria Europei sud-estice şi, prin aceasta, în istoria universală antică, evidenţiindu-se rolul jucat de geto-daci în aceste părţi ale Europei. Conflictele repetate cu statul roman şi apoi eroica rezistenţă în cele două războaie, alianţa cu neamurile sarmatice şi germanice, acţiunile diplomatice întinse ale regilor daci, toate acestea arată că istoria Daciei din cele două secole care au precedat cucerirea romană are caractere de istorie universală şi sud-est-europeană, pe care izvoarele vremii le-au subliniat. De asemenea trebuie reţinut că statul dac stătea în centrul preocupării politicii generale romane, întrucît acest stat reprezenta singura putere militară şi politică care s-a opus expansiunii şi intereselor Romei, fiind o stavilă a imperiului.

După primii doi ani de început de domnie în plin război cu Roma, pacea din 89 e.n. dăduse regelui dac un răgaz de mai bine de un deceniu de relativă liniştе, iar recunoaşterea din partea imperiului a lui Decebal ca rege al dacilor întăreşte şi mai mult autoritatea acestuia. În răstimpul dat, Decebal a întărit capacitatea militară a statului, urmărită cu atenţie şi îngrijorare de către romani. De aceea, odată ajuns împărat, Traian şi-a pus drept ţel cucerirea Daciei şi desfiinţarea statului dac. Cele două războaie dacice — din 101—102; 105—106 e.n. — se situează la capătul unui lung şir de lupte împotriva romanilor. Întreaga istorie eroică şi dramatică a luptei pentru independenţă şi unitate teritorial-statală condusă de Decebal în cele două războaie este săpată în piatră pe Columna Traiană. Aci putem urmări cum se desfăşoară povestea episoadelor celor două războaie. De o parte înaintarea ordonată şi prudentă, dar sigură, a romanilor, prevăzători la orice surpriză din partea unui comandant iscusit, cum era Decebal; de cealaltă parte încordarea impetuoasă, eroică, a dacilor, încrezători în puterea lor morală şi în iubirea de ţara lor liberă, dar copleşiţi de superioritatea în efective (cca. 150 000 oameni!) şi armament a celui mai puternic duşman cunoscut pînă atunci. Din scenele Columnei se desprinde de multe ori figura marelui rege Decebal, mereu

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

alături de oștenii săi, hotăriți a apăra fiecare palmă de pămînt și vîrf de munte fortificat și mormintele strămoșilor lor, cu aceeași sete de libertate, ca și înaintașii lor — geții, care, în 514 î.e.n., înfruntau pe cel mai puternic monarh al Orientului antic, Darius I. Dacă în primul război, Traian învinge pe Decebal la Tapae, în iarna anului 101—102, cînd forțele romane erau concentrate în Banat și în Țara Hațegului, în vederea atacării capitalei Daciei, Decebal, cu o viziune de desăvîrșit strateg, recurge la o genială diversiune militară, atacînd, împreună cu aliații săi, garnizoanele din Moesia Inferior, încercînd astfel să schimbe soarta războiului. În grabă, Traian a trebuit să se deplaseze pe frontul nou deschis în Dobrogea actuală. Pe platoul de la Adamclisi va avea loc cea mai sîngeroasă bătălie, în care cumpăna victoriei a înclinat de partea romanilor. Pacea din 102 e.n. va fi o pace de compromis. Rezultatul primului război nu a fost desființarea statului dac, ci extinderea provinciei Moesia Inferior asupra teritoriilor din sudul Moldovei, Muntenia și estul Olteniei. Episodul pontic al primului război reprezintă o pagină importantă de istorie a primului război. Romanii deja se instalaseră la nord de Dunăre și aruncaseră peste acest fluviu podul de la Drobeta, legînd Dacia de imperiu, înainte de cucerire.

În cursul celui de-al doilea război (105—106 e.n.), Decebal va dispune de mai puține forțe și nici de aliați. El pierduse și părți din teritoriul statului, ale cărui frontiere se întinseseră spre sud și sud-vest pînă la Dunăre, spre vest și nord-vest pînă la frontierele actuale ale țării noastre și spre est pînă la Nistru, cu excepția sudului Moldovei și Basarabiei, unde deja se afla autoritatea romană. Provincia Dacia va cuprinde însă numai partea centrală a statului dac din vremea lui Decebal (Oltenia, Banatul, Transilvania ; Muntenia și estul Olteniei vor face parte din Moesia Inferior pînă în timpul împăratului Hadrian). Ultimele lupte din primăvara și vara anului 105 e.n. se dau în jurul cetății Sarmizegetusa. Reliefurile Columnei redau întreaga încordare eroică a dacilor, luptînd pînă la sacrificiul suprem, în apărarea capitalei asediate. Decebal reușește să străpungă încercuirea și să încerce organizarea unui nou centru de rezistență, dar este ajuns de un detașament de călăreți romani. Pentru a nu cădea viu în mîna dușmanului și a fi dus într-o robie rușinoasă și în carul de triumf al împăratului, eroicul rege preferă să-și curme singur viața, pusă în întregime în slujba luptei pentru libertatea poporului său. O scenă de pe Columnă ni-l înfățișează căzut la pămînt, la rădăcina unui copac și aducîndu-și sabia curbă *(sica)* spre git pentru a-și lua viața. Un monument funerar descoperit la Philippi în Macedonia ne dă și numele subofițerului care a condus detașamentul de călăreți, Tiberius Claudius Maximus, și care a tăiat capul viteazului rege și l-a dus împăratului Traian la Ranisstorum (undeva în Dacia de nord-vest), iar acesta, după ce l-a arătat trupelor, l-a trimis la Roma, ca să fie expus pe scările Gemoniei de pe Capitoliu și poporul roman să aibă dovada că cel mai temut adversar al Romei fusese răpus, după uriașe eforturi și incertitudini. „Numai puterea îngenunche pe Decebal", nota Dio Cassius. Poporul dac și-a apărat cu un eroism legendar libertatea, independența, unitatea statală și păstrarea ființei etnice și valorile civilizației proprii.

Din galeria celor nouăsprezece veacuri ce s-au scurs de cînd pe tronul Daciei libere urca ultimul rege al tuturor dacilor, se desprinde figura luminoasă a regelui erou Decebal și se așează în panteonul istoriei noastre naționale de început, ca un simbol al demnității și al setei de libertate și independență. Înzestrat cu un deosebit simț politic, diplomat fin, chibzuit în măsurile ce trebuiau luate, ingenios comandant de oști și strateg strălucit, apărător al libertății poporului său și al integrității teritoriale a statului dac, Decebal rămîne una dintre marile personalități ale istoriei poporului român și ale antichității. Columna însăși conține un imn adus de împăratul Traian eroicului adversar, biruit după sîngeroase încleștări și pierderi. Moartea eroică a lui Decebal a deschis lungul șir de jertfe ale poporului român pentru apărarea libertății și unității. Cucerirea Daciei și desființarea statului dac au schimbat destinul istoric al celor din Carpați și de la Dunăre, unde, încet, încet se năștea, prin sinteza daco-romană, un nou popor — poporul român. „*După cucerirea Daciei*, spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu, *de către romani — care, ca orice cucerire, a avut și urmări tragice pentru poporul dac —, pe baza împletirii strînse a celor două civilizații, ce au conviețuit vreme îndelungată, viața economică, socială și culturală din aceste ținuturi a cunoscut un nou și puternic progres. Din unirea dacilor cu romanii s-a plămădit, în decursul secolelor, un popor nou, plin de energie și vigoare, moștenitor al marilor virtuți și tradiții ale glorioșilor săi înaintași — poporul român. Păstrînd de la daci setea nestinsă de libertate, voința de a nu-și pleca fruntea sub jugul străin, hotărîrea de a rămîne mereu el însuși, unic stăpîn pe viața și pe soarta sa și continuînd spiritul rațional, judecata și pasiunea creatoare a romanilor, poporul român, nou apărut în lume, avea să împlinească, într-o existență de aproape două milenii, un eroic, zbuciumat și măreț destin istoric, dezvoltîndu-se continuu și afirmîndu-se cu putere în rîndul popoarelor și, astăzi, al națiunilor lumii*".

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Date noi privind începutul epocii bronzului în sud-estul Moldovei

M. BRUDIU

Pentru zona de care ne ocupăm, începutul epocii bronzului reprezintă în prezent o etapă despre care avem puține informații. În ultimii ani cercetările arheologice efectuate în cadrul Muzeului de istorie din Galați, cu prilejul construirii amplului sistem de irigații din Cîmpia Covurluiului [1], ne-au dat posibilitatea să descoperim vestigii aparținînd acestei etape.

Informațiile provin din cercetări în movile, pe care le-am făcut între anii 1983—1986 [2].

Astfel, în 1983 am întreprins o cercetare arheologică în zona valului lui Athanarich, pe teritoriul localității Măcișeni, com. Corni, jud. Galați [3], unde se găsea o movilă (nr. 282) aplatisată, situată lîngă val. A fost trasată o secțiune de 45 m prin fortificația antică și movilă. În zona movilei secțiunea a fost adîncă de 1,10 m. Înălțimea movilei era de 0,50 m (fig. 1).

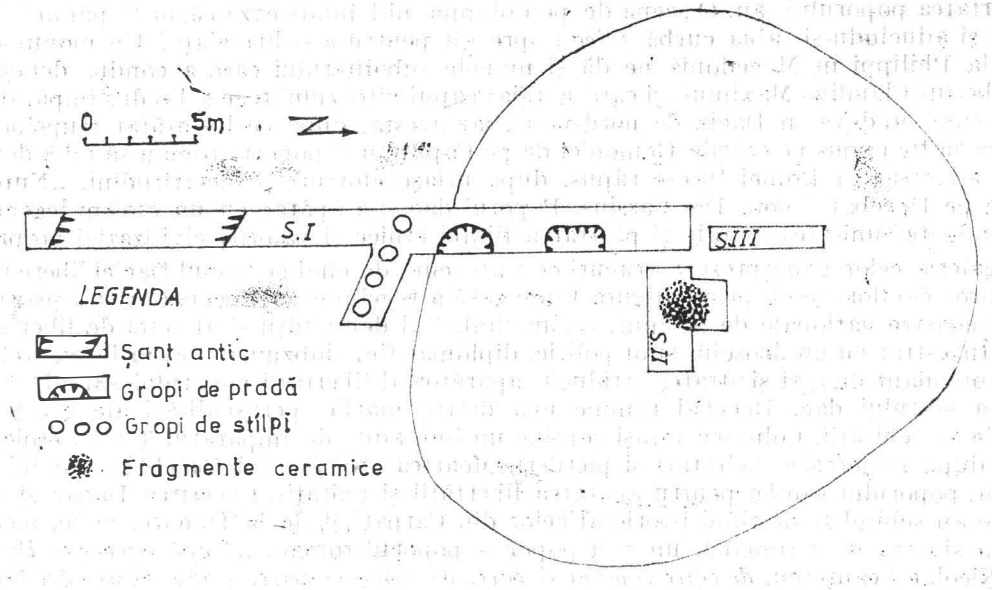

Fig. 1. Planul săpăturii de la Măcișeni.

[1] Aducem toate mulțumirile noastre ing. N. Bolea de la Șantierul Suhurlui pentru spijinul acordat la efectuarea acestor cercetări.

[2] În decursul anilor am întocmit o evidență cartografică a movilelor de pămînt de pe teritoriul județului Galați, care în prezent a ajuns la 324. O parte din acestea sînt prezentate în lucrarea *Complexe funerare tumulare din sud-estul Moldovei (I)*, depusă în 1983 la redacția publicației „Peuce" a Muzeului din Tulcea.

[3] M. Brudiu, *Cercetări arheologice în Cîmpia Covurlui — valul lui Athanarich*, comunicare prezentată la sesiunea de rapoarte de săpături arheologice, Alba Iulia, martie 1984.

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, București, 1987, p. 10—15

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În apropierea creștetului movilei, în profilul estic, către baza acestuia, se afla o pigmentație albă, calcaroasă, indiciu care ne-a determinat să deschidem alte secțiuni în această zonă. A urmat deschiderea celei de-a doua secțiuni, perpendiculară pe capătul nordic al SI, la est de aceasta. În cadrul secțiunii am descoperit, la adîncimea de 60 cm, la baza movilei, un grup de fragmente ceramice avînd decorul sub forma unor brîie în relief, crestate, dispuse pe gîtul și partea superioară a vasului. Între fragmentele ceramice erau cîteva resturi de molari de la bovine. Fragmentele ceramice erau răspîndite pe o suprafață mai largă decît S II, fapt care ne-a determinat să deschidem o altă casetă spre nord (1,50 × 2 m). A mai fost deschisă și S III în prelungirea S I (fig. 1).

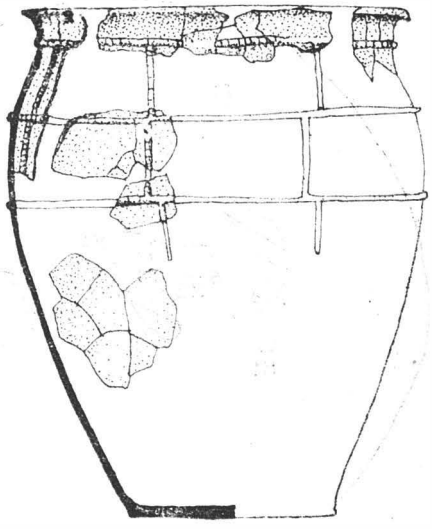

Fig. 2. Vasul ceramic de la Măcișeni.

Din fragmentele ceramice găsite nu s-a putut reconstitui vasul, fiind insuficiente. S-a putut, totuși, reconstitui profilul teoretic, care ne arată că a fost un vas borcan cu marginea evazată, avînd gura largă de 40—41 cm, cu diametrul bazei de 22 cm și înălțimea, probabil, de 0,50 m (fig. 2). La 5 cm sub marginea gurii este un brîu în relief, crestat neuniform, dispus orizontal, din care coborau pe direcție verticală alte brîie crestate, care întîlneau un alt brîu crestat dispus orizontal, la 8 cm de primul. De pe acest al doilea brîu orizontal, iarăși cobora cîte un brîu crestat tot pe direcție verticală, dar nu în prelungirea celui antreior, ci puțin deplasat spre stînga. La 8 cm mai jos se găsea un al treilea brîu crestat dispus orizontal, din care iarăși mai porneau altele pe direcție verticală.

Analizînd tectonica fragmentelor ceramice regrupate cu ajutorul liantului, am putut observa că vasul a avut umerii puțin proeminenți. Baza vasului este dreaptă, groasă de 1,5 cm. Vasul a fost lucrat cu mîna, avînd în pastă fragmente ceramice pisate. În interior suprafața a fost finisată mai atent, fiind de culoare roșie gălbuie, pe o parte a vasului, iar pe cealaltă avînd o nuanță gri închisă.

Fragmentele ceramice au fost găsite pe o suprafață de peste 2 m.p., situată în partea centrală a movilei și la baza acesteia, sub aceasta nemaigînsindu-se un alt complex. De aceea, considerăm că vasul a fost spart în cadrul unui ritual. Datorită condițiilor din campania respectivă, movila nu a fost cercetată complet, deoarece au apărut gropi ulterioare care au fost făcute de căutătorii de comori, fapt care a și dat numele de „Movila săpată".

Ceea ce prezintă interes acum este vasul în stare fragmentară care, după ornament — brîul crestat — este specific unei perioade mai lungi, începînd cu cultura Folteşti și pînă la începutul epocii bronzului, inclusiv. Este unul din filoanele care reprezintă legătura între perioada de tranziție de la neolitic la perioada bronzului timpuriu, pe un larg areal din țara noastră. Spre deosebire însă, de ceramica cu același ornament de la Folteşti, în care se află calcar ca ingredient, în pasta vasului discutat se găsesc fragmente ceramice pisate — pastă specifică aspectului cultural Bogdănești de la începutul epocii bronzului.

Alte vestigii din etapa timpurie a epocii bronzului au fost descoperite în 1986, în zona văii Gerului, la marginea estică a Cîmpiei Tecuciului, pe teritoriul comunei Griviţa, din județul Galați.

Au fost cercetate două movile aplatisate.

Prima dintre acestea (nr. 315) avea diametrul de 30 m și înălțimea de 0,90 m. În timpul săpăturii au fost descoperite patru morminte și cîteva gropi de piadă (fig. 3).

M1 și M4 au fost morminte dintr-o perioadă mai tîrzie (sec. XI). M2 reprezintă mormîntul principal și a fost situat la patru metri sud de centrul movilei. Avea groapa de formă dreptunghiulară, cu laturile de 1,40 m × 1,70 m, adîncă de 0,50 m de la baza movilei. Colțurile gropii erau în unghi drept. Pămîntul galben a fost depus în jurul gropii, spre nord și sud de aceasta. Scheletul era în decubit dorsal, cu mîinile întinse, ușor îndoite din coate, genunchii au fost probabil ridicați, dar, apoi, au căzut în dreapta și în stînga (fig. 4) formînd un romb. Starea de conservare a oaselor era foarte rea. Orientarea era E—V. A avut ocru la mîini, pe bazin, la picioare și la cap.

Inventarul mormîntului este reprezentat de o cupă cu trei picioare, ornamentată cu șnurul pe margine, unde ornamentul este constituit din grupuri de linii oblice dispuse în căpriori. O altă

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

zonă ornamentată se află pe registrul inferior din interiorul cupei, unde se găsesc amprentele a șapte linii șnurate dispuse concentric.

Acest vas a fost descoperit în partea stîngă a craniului. În exterior are pete de afumătură (fig. 5 și fig. 6/1).

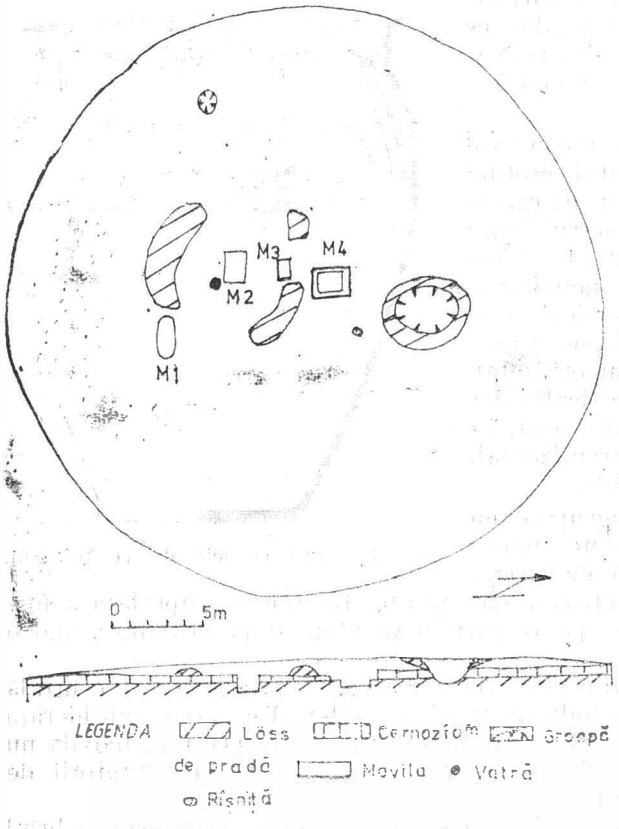

Fig. 3. Planul săpăturii din tumulul 315.

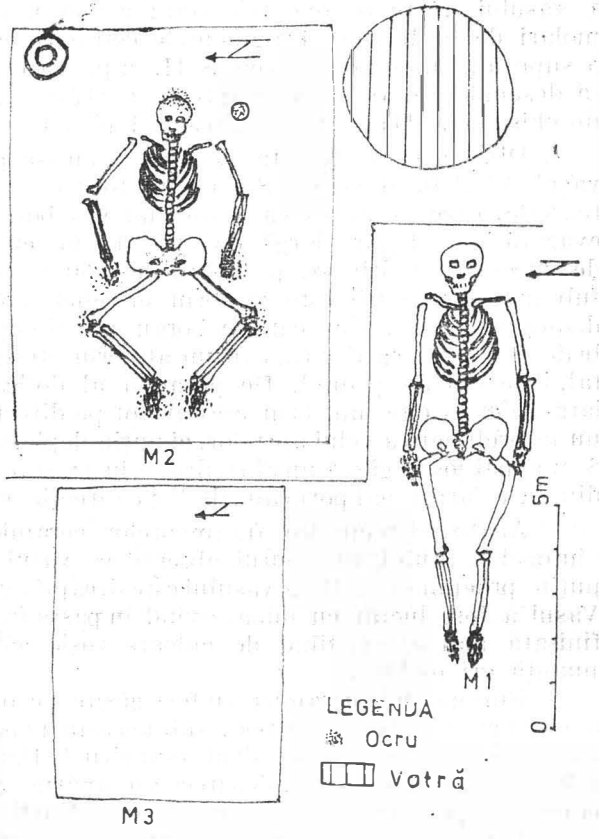

Fig. 4. Morminte din tumulul 315 : 1,4 sec. N1 ;2, 3 începutul epocii bronzului.

Diametrul cupei este de 18 cm, iar grăbința de 7 cm.

O altă piesă din inventarul mormîntului 2 este o farfurie miniaturală în care se găsea ocru. Aceasta s-a aflat în stînga craniului (fig. 6/2).

În ceea ce privește ritualul trebuie să mai menționăm prezența unei vetre puternice, cu un diametru de 70 cm, situată lîngă colțul de sud-est al gropii. De asemenea, tot pe orizontul de călcare antic a fost descoperită o rîșniță dintr-o lespede groasă, avînd forma aproximativ dreptunghiulară, cu marginile amenajate prin martelare, iar suprafața ventrală fiind albiată prin uzură.

M3 a fost descoperit spre nord la 1,50 m de M2, unde a fost deranjat pămîntul galben din M2. Groapa avea dimensiunile I = 1,40 m; L = 1 m și adînc de 20 cm, fiind situată în pămîntul de tranziție, și, după dimensiuni, a aparținut unui copil, al cărui schelet nu s-a păstrat. Nu a avut inventar.

M3 a fost contemporan cu M2, dar înmormîntarea a fost posterioară acestuia.

A doua movilă, nr. 314, se găsea la 150 m de cea prezentată anterior. Pe latura de vest la 13 m de centrul movilei a fost descoperită o vatră calcinată la roșu, avînd un diametru de 70 cm și o grosime de 7 cm. Au fost descoperite trei morminte. Dintre acestea M1 și M2 aparțin populațiilor migratoare (fig. 8/1, 2).

Mormîntul 3 reprezintă un complex deosebit care la partea superioară avea o groapă rotundă cu diametrul de 3,20 m și adîncă de 0,80 m de la baza movilei. Pămîntul galben a fost depus în

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

val, în apropiere. În centrul acestei gropi a fost descoperită groapa mormîntului, de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, pereții verticali, avînd adîncimea de 1 m de la baza gropii. Axul mare era orientat EV. La baza movilei, în marginea de sud a gropii rotunde se afla o vatră calcinată la roșu cu diametrul de 60 cm (fig. 7).

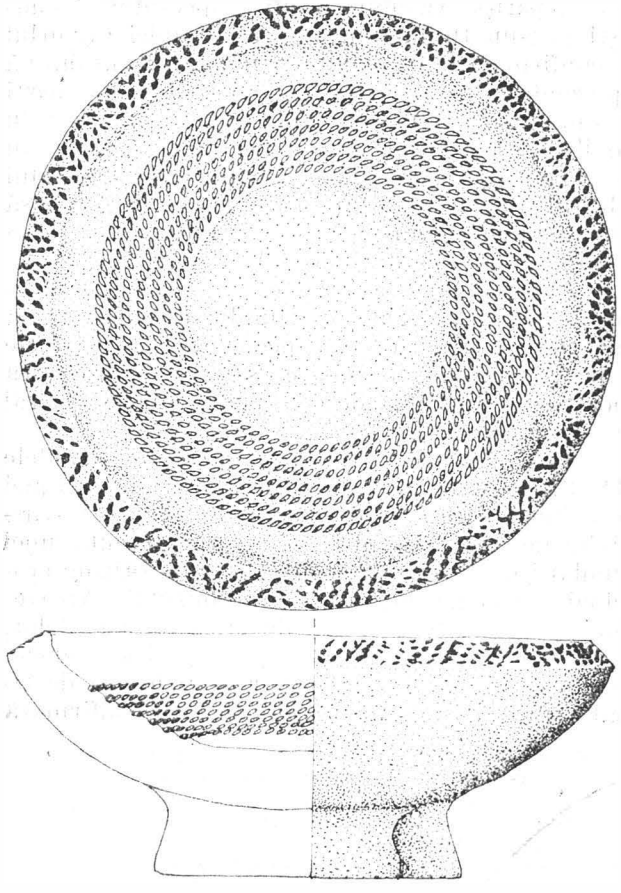

Fig. 5. Cupa din tumulul 315 (interior).

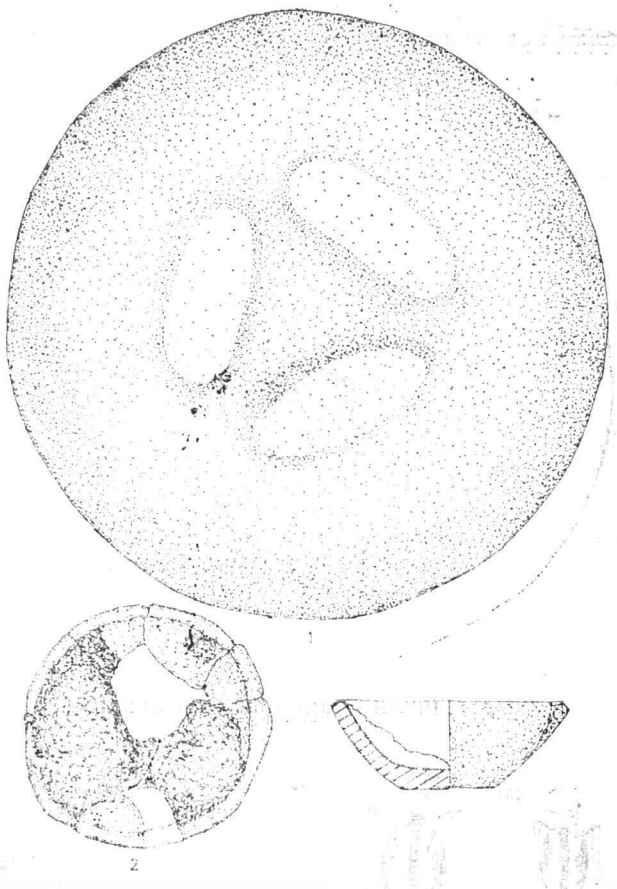

Fig. 6. 1 cupa din tumulul 315 (exterior); 2 vas cu ocru.

Mormîntul a fost prădat. Oasele erau rupte și împrăștiate. S-a putut reconstitui orientarea scheletului care a avut capul la est. La baza gropii, pe latura de sud era ocru. De asemenea, s-a găsit ocru și pe oase. Nu a avut inventar. Cîteva oase găsite *in situ* ne determină să credem că scheletul a fost întins pe spate, cu genunchii ridicați (fig. 8).

Deși sînt unele diferențe între mormintele principale ale celor două movile de la Griviţa, totuși orientarea gropilor și poziția scheletelor ne determină să le considerăm contemporane.

După cum s-a remarcat nu de mult, începutul epocii bronzului se detașează pregnant în alte zone de pe cuprinsul țării noastre, în schimb, în altele mai persistă etapa tîrzie a perioadei de tranziție, sau nu sînt cunoscute nici sfîrșitul perioadei de tranziție, nici cea a bronzului timpuriu, cum este cazul cu sud-estul Moldovei [4].

Într-un studiu recent P. Roman se ocupă de reconsiderarea informațiilor din arheologia românească referitoare la această problemă. Astfel, pentru spațiul est carpatic consideră că aspectul cultural Bogdănești reprezintă o realitate, fiind anterior fazei Monteoru IC4 [5], spre deosebire de Marilena Florescu care considera că cultura Foltești este contemporană cu IC4 [6]. Or, mai recent,

[4] Petre I. Roman, SCIVA, 37, 1986, 1, p. 29—55.
[5] *Ibidem*, p. 41 și urm.
[6] Marilena Florescu, ArhMold, 4, 1966, p. 43.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

se consideră că Floteşti II ar prezenta componenta din aşezarea eponimă, care corespunde culturii Cernavoda II [7], iar aceasta la rîndu-i aparţine perioadei de tranziţie de la neolitic la epoca bronzului.

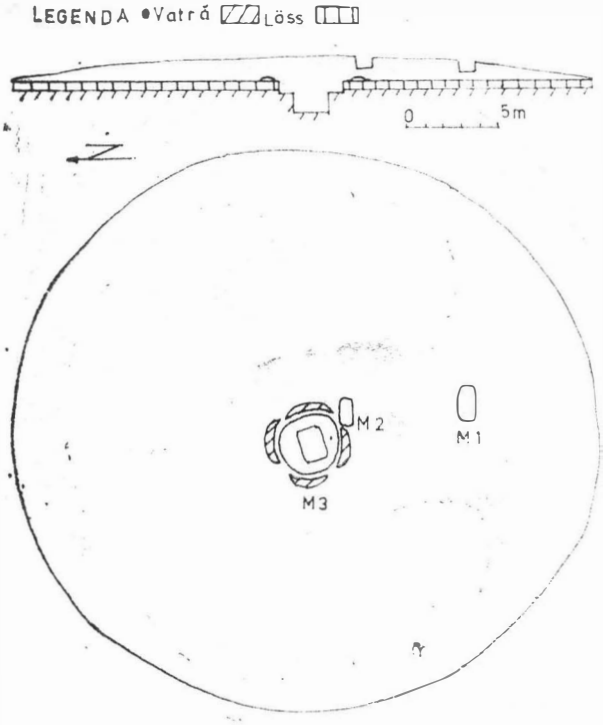

Fig. 7. Planul săpăturii din tumulul 314.

Pînă în prezent nu se cunoaşte tipul şi ritul de înmormîntare din cadrul aspectului Bogdăneşti. Apariţia vasului specific aspectului Bogdăneşti într-un tumul din centrul Cîmpiei Covurlui ne confirmă legăturile dintre populaţia autohtonă reprezentată prin aspectul cultural Bogdăneşti şi populaţiile răsăritene care se înmormîntau în movile. Descoperirile arheologice de pînă acum nu ne permit să cunoaştem oicumena aspectului cultural Bogdăneşti, fapt care nu ne îngăduie să extindiem consideraţile legăturilor dintre cele două comunităţi umane din sudul Moldovei.

Ceea ce se detaşează ca o realitate pregnantă pentru Cîmpia Covurluiului este densitatea mare de movile care se concentrează în bazinele unor văi cu ape curgătoare, sau din apropierea unor lacuri din zona de confluenţă a acestor văi cu cea a Siretului.

Cele două morminte principale din movilele 314, 315 situate la marginea de est a Cîmpiei Tecuciului, care este despărţită de Cîmpia Covurluiului de Valea Gerului, ne atestă prezenţa unei populaţii de tip jamnaja tîrzii, într-un orizont cronologic de la începutul epocii bronzului. Apartenenţa etnică este atestată de prezenţa movilelor, a gropilor funerare, precum şi a poziţiei scheletelor [8], ca şi de prezenţa unor vetre legate de ritual [9]. Datarea acestor complexe este confirmată

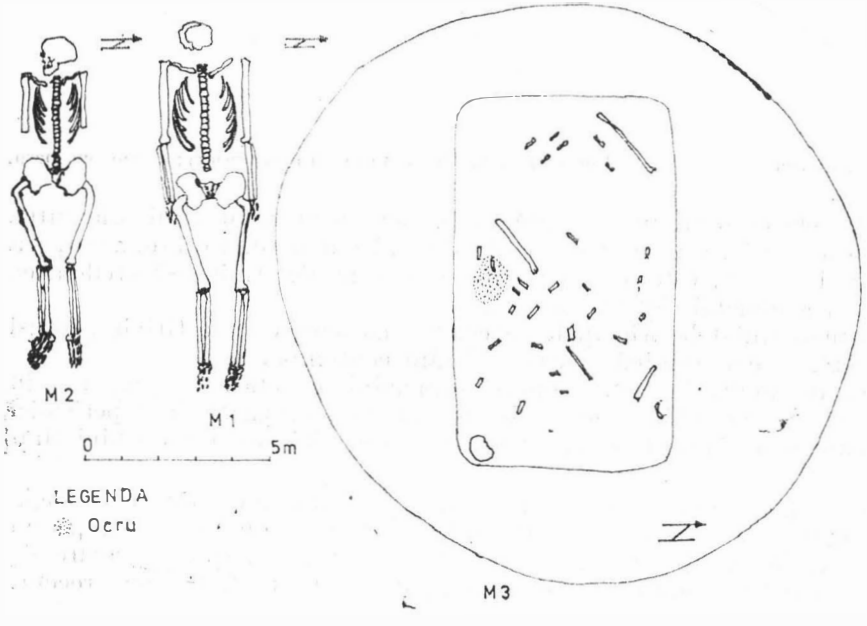

Fig. 8. Morminte din tumulul 314; 1, 2 sec. XI; 3 începutul epocii bronzului.

[7] D. Berciu, SCIV, 24, 1973, 3, p. 373—405; Anton Niţu, Cercetări istorice, 8, 1977, p. 184 şi urm.

[8] Eugen Comşa, SCIVA, 29, 1978, 3, p. 361.

[9] *Ibidem*, p. 360.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

de inventarul mormîntului principal din movila nr. 315, care reprezintă o cupă cu trei picioare, ornamentată cu șnurul răsucit (fig. 5 și fig. 6/1), fiind întîlnită la Mihailovka niv. III [10], unde este sincronizat cu grupul înmormîntărilor în catacombe [11].

S-a mai relevat că descoperiri similare se cunosc și în zona Bugeac [12]. Dar chiar pe teritoriul țării noastre se mai cunoaște o descoperire mai veche, similară, la Corlățeni (ud Botoșani), care a fost atribuită inițial unui alt orizont cronologic [13]. Trebuie să mai adăugăm că rîșnița descoperită la baza movilei este identică cu cele descoperite la Mihailovka [14].

Cu privire la mormîntul principal din movila nr. 314, cred că aceasta reprezintă un caz aparte, din punct de vedere al tipului gropii.

Faptul că cercetările din ultimul timp au pus în evidență elemente care atestă legături între cele două comunități — autohtonă și răsăriteană — precum și faptul că la aceasta din urmă se observă și preocuparea folosirii cerealelor, care erau prelucrate cu rîșnița, sînt indicii că avem în față un aspect al procesului de asimilare a noilor veniți în plămada etnică tracică.

New data about the beginning of the Age of Bronze in South-Eastern Moldavia

SUMMARY

The author presents two archeological discoveries in tumuli situated in Galați County. These discoveries attest the relationship between the Bogdănești cultural aspect and the Eastern populations that buried themselves in tumuli.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1. The plan of the digging at Măcișeni.
Fig. 2. The ceramics pot at Măcișeni.
Fig. 3. The plan of the digging in tumulus nr. 315.
Fig. 4. Tombs in tumulus nr. 315 : 1,4 the 11 th century ; 2,3 the beginning of the Age of Bronze.
Fig. 5. The cup in tumulus nr. 315 (interior).
Fig. 6. The cup in tumulus nr. 315 (exterior) ; a pot with ocre.
Fig. 7. The plan of the digging in tumulus 314.
Fig. 8. Tombs in tumulus nr. 314 : 1—2 the 11th century ; 3 the begginning of the Age of Bronze.

[10] O. F. Lagadovska, O. S. Saposnikova, M. L. Makarević, *Michailovska poselenija*, Kiev, 1962, p. 111, pl. XVIII și fig. 33.
[11] Petre I. Roman, *op. cit.*, p. 49.
[12] Apud Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 362, în N. M. Smagli, I. T. Cerniakov, SA, 1971, 1, p. 116.
[13] Vezi discuția la Petre I. Roman, *op. cit*, p. 49.
[14] O. F. Lagadovska, O. G. Saposnicova, M. L. Makarević, *op.cit.*, p. 138, fig. 38.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Locuințe de tip Gîrla Mare și hallstattian descoperite în așezarea de la Ghidici (jud. Dolj)

MARIN NICA

La 6 km sud de satul Ghidici (com. Piscu Vechi), în zona dintre dunele de nisip și marginea Dunării, se întinde pe o suprafață de aproximativ 7 km lungime balta „Țarova".

În primăvara anului 1981, cu prilejul cercetărilor de suprafață efectuate împreună cu Nicolae Popescu din localitate, a fost identificată pe una din dunele de nisip din punctul „Digul lui Milu" o necropolă de tip Gîrla Mare. Săpăturile arheologice de salvare întreprinse în vara aceluiași an au dat la iveală 37 morminte de incinerație, cu un inventar foarte bogat, de peste o sută de vase, reprezentări antropomorfe, ornitomorfe și zoomorfe [1]. O prezentare amănunțită a acestora o vom face cu alt prilej. Amintim doar pe scurt că ritul și ritualul de înmormîntare, împreună cu inventarul descoperit: urnele, castroanele-capac, ceștile, cănile, strachinile, reprezentările antropomorfe și ornitomorfe sînt identice ca formă, tehnică și ornamentare cu cele descoperite în necropolele de la Cîrna-Dunăreni [2], Balta Verde [3], Ostrovu Mare [4] din România și Novo Selo [5] și Orsoja [6] din Bulgaria.

Cu ocazia reluării săpăturilor de salvare din toamna anilor 1984—1986, la aproximativ 300 m est de necropolă a fost identificată, pe panta însorită a unei dune de nisip din imediata apropiere a bălții „Țarova", și așezarea (fig. 1/1; 2/1). Pe coama și mai ales la poalele dunei de nisip, puternic fragmentată, s-au putut observa, la suprafață, resturi de chirpic incendiate și fragmente ceramice. Din așezarea epocii bronzului, în urma eroziunii agenților naturali se păstrează, în prezent, numai o suprafață de 60 × 50 m (fig. 1/1). La marginea de nord a acesteia, unde resturile de chirpic și fragmentele ceramice ne indicau deja prezența unor locuințe de suprafață, au fost trasate 9 casete (fig. 1/1; 2/1).

După decopertarea stratului de nisip steril, adus de vînt, a apărut, mai întîi, un strat de culoare ciocolatie, gros de 0,20—0,40 m (fig. 3/2, 3; 5/2, 3), cu rare urme de locuire, constînd din fragmente ceramice, rîșnițe (fig. 5/2), resturi menajere și obiecte de metal (fig. 16/5—7) tipice Hallstattului timpuriu. Sub acesta se afla, fără cezură, stratul de locuire, gros de 0,20—0,50 m (fig. 3/2, 3; 4/2; 5/2) al epocii bronzului, de culoare cenușie. În imediata apropiere a locuințelor, stratul acestei epoci atinge uneori grosimea de 0,70 m (fig. 5/3). De structură cenușoasă, acesta conține fragmente ceramice, resturi menajere și unelte caracteristice culturii Gîrla Mare.

Ambele straturi de locuire suprapuneau, la rîndul lor, resturile a 4 locuințe de suprafață dintre care locuința nr. 2 aparține Hallstattului, iar restul așezării epocii bronzului. Prin urmare, la Ghidici se poate vorbi de existența a două așezări suprapuse, fără cezură: prima, adică cea mai veche,

[1] Primele rezultate au constituit subiectul unei comunicări ținută la al VI-lea simpozion național de tracologie, Craiova,

[2] Vl. Dumitrescu, *Necropola de incinerație din epoca bronzului de la Cîrna*, București, 1961.

[3] D. Berciu și E. Comșa, Materiale, 2, 1956, p. 265—307.

[4] D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Arhivele Olteniei, 18, 1939, p. 255—285; idem, *Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.*, 1, București, 1953, pl. XIII—XXXII.

[5] V. Mikov, Arheologhia, 3, 1970, p. 48—63.

[6] T. Filipo, Arheologhia, 2, 1974, p. 12—23.

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, București, 1987, p. 16—38

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

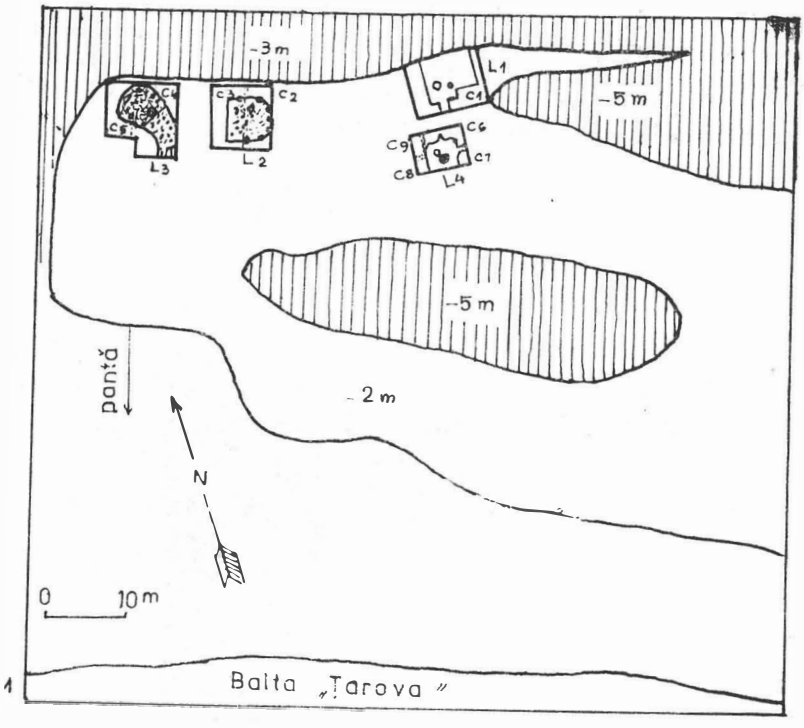

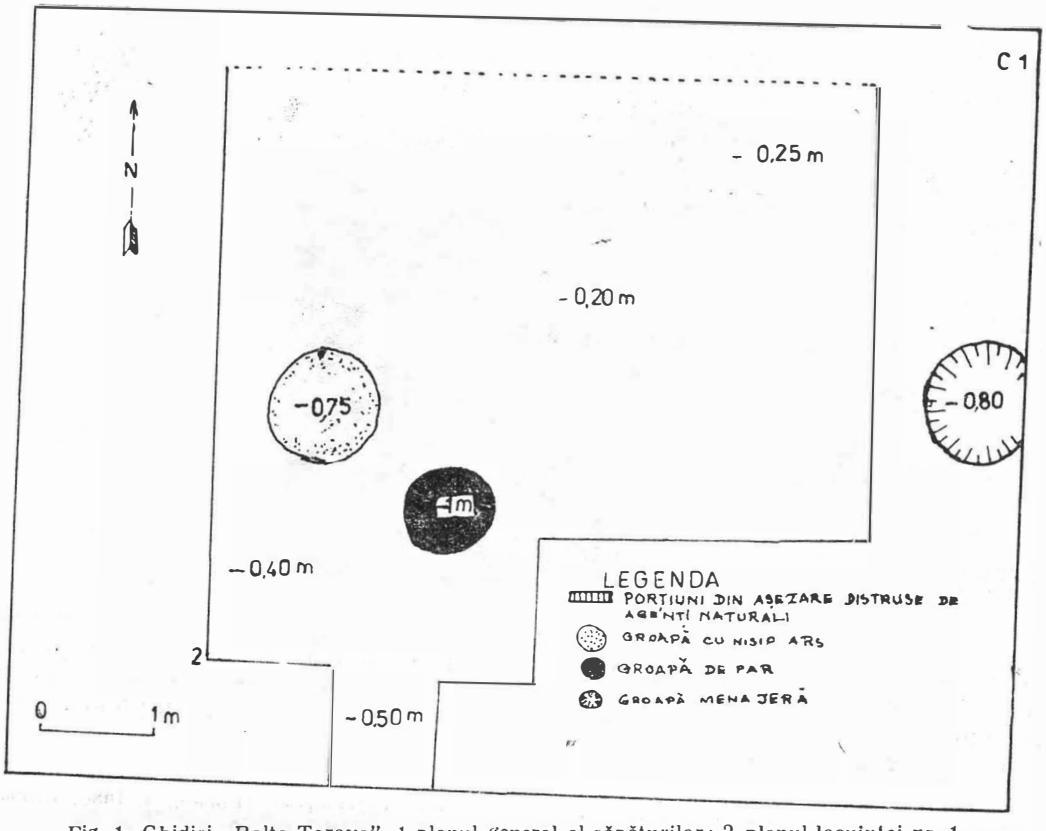

Fig. 1. Ghidici „Balta Ţarova", 1 planul general al săpăturilor; 2 planul locuinţei nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

aparţine Bronzului final, respectiv culturi Gîrla Mare, iar cea de-a doua, care o suprapune pe prima, Hallstattului de început. O situaţie stratigrafică asemănătoare a fost surprinsă în aşezarea din aceeaşi vreme de la Livada-Vrbiţa [7], de pe malul Dunării iugoslave, din zona Porţilor de Fier, unde săpăturile arheologice au dat la iveală primele resturi ale unei locuinţe de tip Gîrla Mare. Cele cîteva date obţinute în urma sondajelor efectuate în aşezarea de la Ostrovu Mare [8] sînt prea sărace pentru

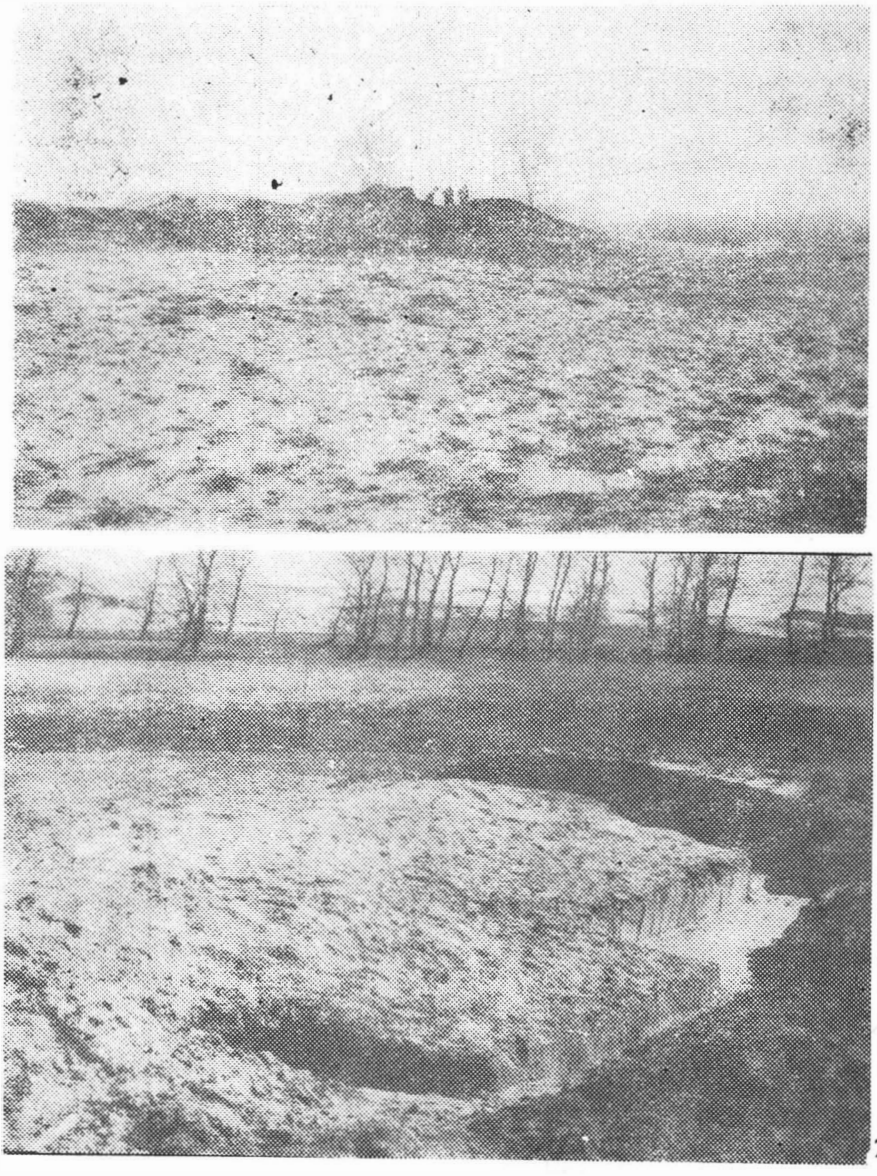

Fig. 2. Ghidici, „Balta Ţarova", 1 vedere generală a aşezării de tip Gîrla Mare; 2 vedere generală a a locuinţei nr. 1.

a ne face o imagine cît mai completă asupra unei aşezări de tip Gîrla Mare. În stadiul actual al cercetărilor, resturile locuinţelor descoperite la Ghidici ne oferă posibilitatea cunoaşterii nu numai a elementelor fiecăreia dintre ele, a modului de dispunere, cît mai ales a raporturilor culturale şi cronologice dintre cele două aşezări. Prezentarea amănunţită a acesteia, împreună cu inventarul descoperit se impune de la sine.

[7] Mirjana Vukmanović, P. Popović, *Gerdapske sveske*, II, Belgrad, 1984, p. 88, 89.

[8] G. Crăciunescu, Drobeta, 4, 1980, Drobeta-Turnu Severin, p. 43—58, fig. 51.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Fig. 3. Ghidici, „Balta Țarova", 1 planul locuinței nr. 2; 2 profilul peretelui vestic al casetei nr. 2; 3 profilul peretelui estic al casetei nr. 2

←

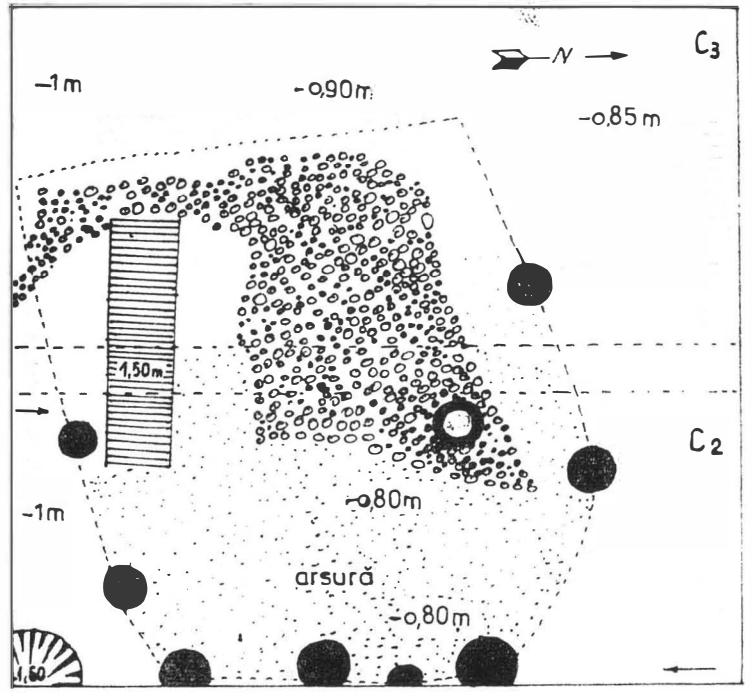

1

LEGENDA

CHIRPIC · GROAPĂ DE PAR · VAS DE PROVIZII (SILOZ) · ARSURSURA CĂRĂMIZIE
GROAPĂ MENAJERĂ · STRAT VEGETAL · STRAT DE NISIP, STERIL
STRAT HALLSTATTIAN, CIOCOLATIV · STRAT GÎRLA MARE, CENUȘIU
STRAT DE NISIP STERIL, SAPAT · STRAT STERIL NISIPOS

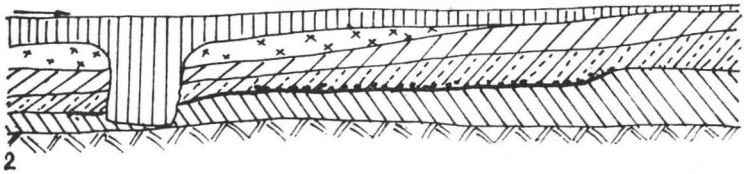

2

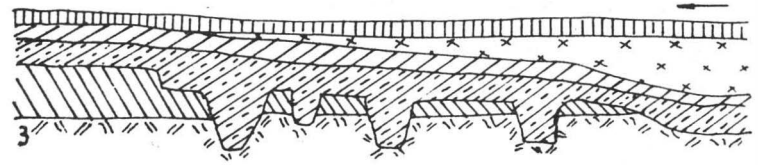

3

0 1m

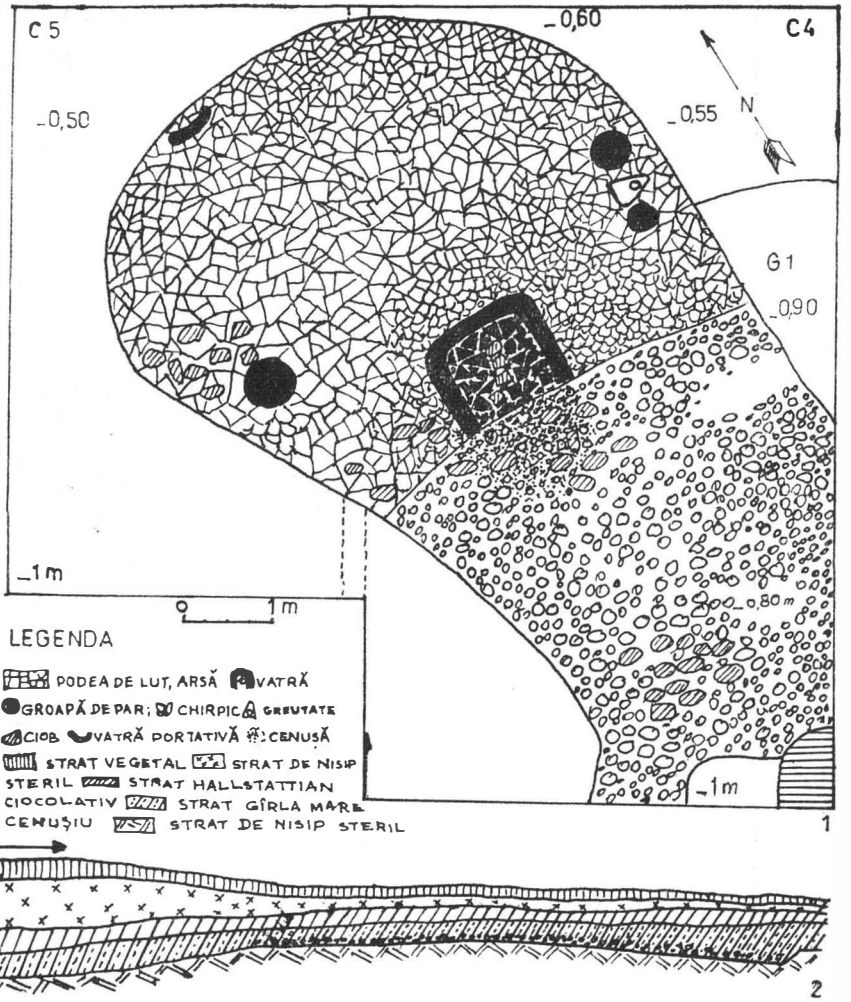

1

2

Fig. 4. Ghidici, „Balta Țarova", 1, 2 planul și profilul locuinței nr. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.cimec.ro

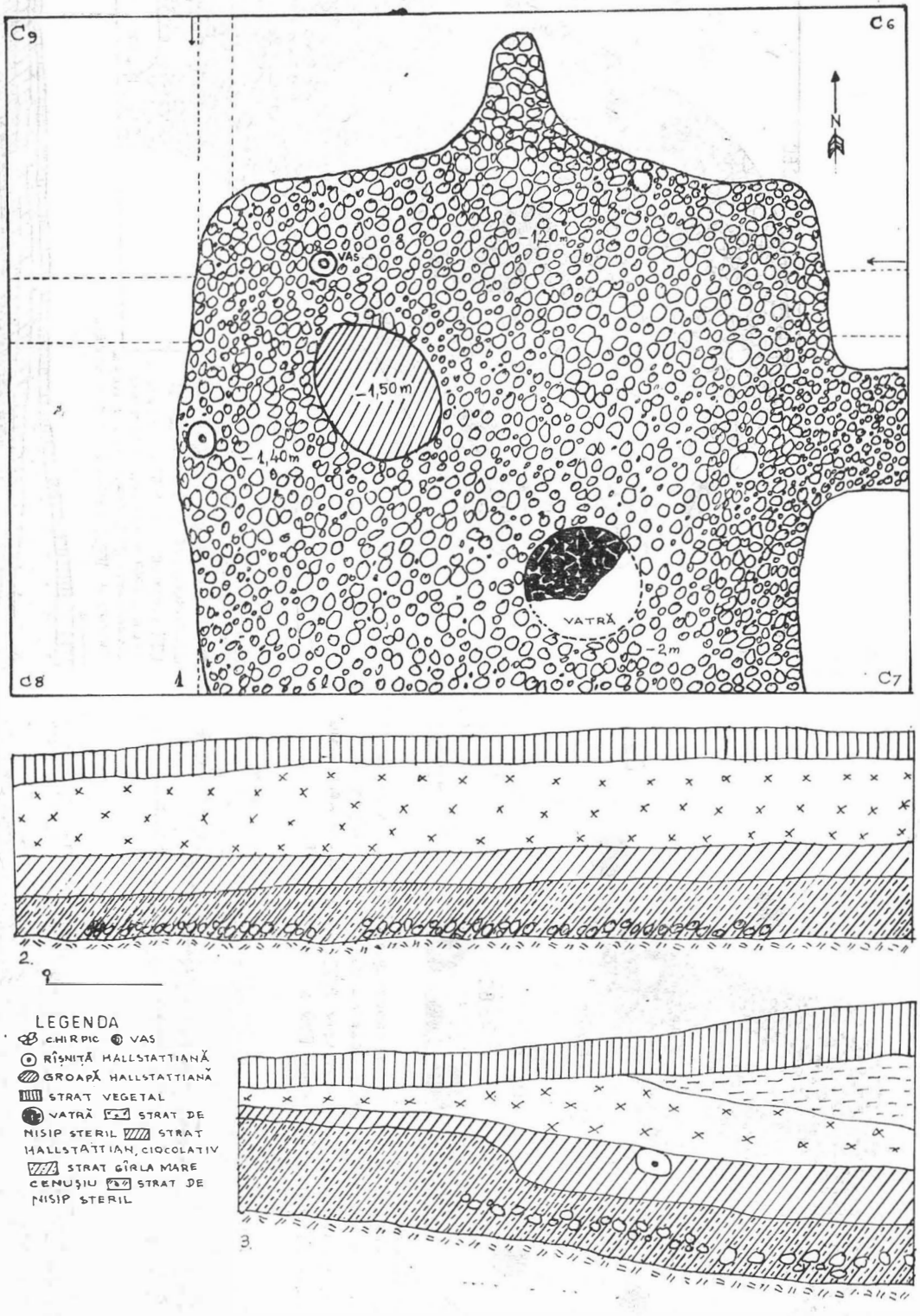

Fig. 5. Ghidici „Balta Țarova", 1, 2, 3 planul și profilul locuinței nr. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Locuința nr. 1 (fig. 1/2 ; 2/2) cu partea de nord distrusă de acțiunea agenților naturali, a fost identificată în caseta nr. 1, în punctul cel mai înalt al dunei (fig. 1/1). Ea se prezenta sub forma unei aglomerări sau suprafețe (strat) alcătuită din bucăți mici de lut, ars la roșu, cu amprente de nuiele și trestie și numeroase cioburi arse secundar. Grosimea stratului de dărîmături provenite de la pereții prăbușiți ajunge pînă la 0,30 m, indicînd o formă regulată, un dreptunghi, cu dimensiunile de 5,25 × 5,60 m.

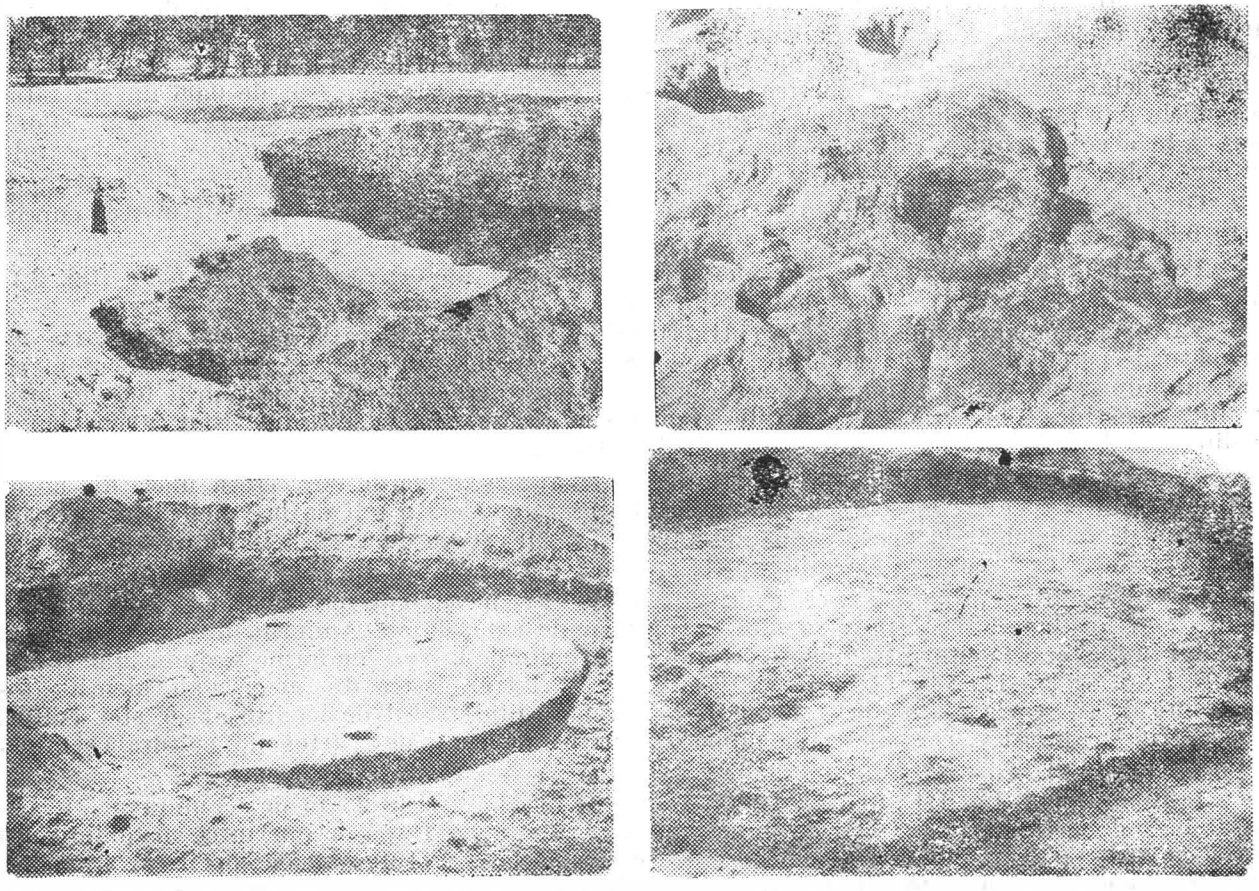

Fig. 6. Ghidici, „Balta Țarova", 1, 2 vedere generală și detaliu ale locuinței nr. 2 ; 3, 4 vedere generală și detaliu ale locuinței nr. 3.

Forma și dimensiunile reale ale locuinței erau clar delimitate și de culoarea cărămizie a stratului de nisip (podeaua) de sub dărîmături, puternic ars de un incendiu ce a mistuit întreaga construcție. La capătul de sud al locuinței s-a reușit, astfel a se delimita pridvorul cu dimensiunile de 3 × 1,25 m și o intrare cu lățimea de un metru (fig. 1/2). Podeaua ușor înclinată de la nord la sud, sub forma unui strat de nisip bătut, era perforată de o albiere cu diametrul de 0,80 m. Pereții puternic arși ar putea indica folosirea acesteia ca vatră de foc. O groapă de par cu diametrul de 0,50 m, era plasată pe latura de sud. Vetre simple sau de cuptor special amenajate, probabil spre centrul locuinței, nu s-au păstrat. Aceasta constituie încă un indiciu că locuința a avut, inițial, o lungime mai mare, de peste 10 m. O groapă menajeră, de formă aproximativ ovală și de dimensiuni mici, săpată în apropierea laturii de est (fig. 1/2) conținea o mică cantitate de ceramică și oase de animale domestice. De pe podina locuinței și printre dărîmăturile pereților s-au cules aproximativ 400 fragmente ceramice, provenite de la vase de formă variată (fig. 7—10), cîteva reprezentări antropomorfe și ornitomorfe fig. (9/11 ; 17/1 a—1 c) fragmentare, pintadere (fig. 9/3, 4, 13), de asemenea fragmentare, unelte de silex (fig. 16/4), puține resturi menajere (cochilii de scoici și melci), care, deși nu reprezintă întregul inventar al locuinței permit încadrarea culturală și cronologică a acestui complex.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Locuința nr. 2 (fig. 1/1 ; 3 ; 6/1, 2). La 20 m vest de caseta locuinței nr. 1 s-au trasat încă două casete (C2 și C3) cu dimensiunile de 7 × 7,50 m. După decopertarea stratului de nisip steril și a celui de locuire gros de 0,25—0,40 m, s-au conturat mai întîi, la adîncimea de 0,70 m, o aglomerare compactă, de chirpic, orientată est-vest, cu dimensiunile de 3,50 × 2,50 m. În caseta nr. 2, la adîncimea de 0,80 m s-a descoperit, spre est, o suprafață de nisip, arsă cărămiziu și mărginită de 6 gropi de pari, dispuse în semicerc (fig. 3/1 ; 6/1).

Suprafața de arsură, mai precis podeaua locuinței, împreună cu o altă groapă de par au fost surprinse și în caseta 3 (fig. 3/1). Pe latura de nord a suprafeței de chirpic, din caseta 2, s-a descoperit un vas de provizii („siloz") de formă cilindrică, cu diametrul de 0,45 m (fig. 3/1 ; 6/2). Vasul a fost modelat *in situ*, din lut amestecat cu resturi vegetale. Peretele, gros de 0,06 m, era fățuit pe ambele fețe cu o pojghiță de lut, de culoare cărămizie. Asemenea formă de vas de tip „siloz", lucrată în aceeași tehnică, este cunoscută în locuințele așezărilor culturii Cucuteni [9], ale aspectului cultural Celei [10], și mai ales în tell-urile epocii bronzului de la Nova-Zagora [11] și Razkopanița [12].

Gropile de par, dispuse oarecum simetric și în formă de semicerc, aveau diametrul cuprins între 0,50 și 0,25 m, iar adîncimea maximă pînă la 0,75 m (fig. 3/3).

Podeaua locuinței a fost puțin adîncită în panta ușor înclinată a dunei de nisip (fig. 3/2). Spre latura de sud, ea a fost deranjată de un șanț săpat în epoca modernă (fig. 3/1).

Vatra, amenajată probabil spre centrul locuinței, a fost distrusă împreună cu o parte din dărîmăturile pereților și din inventarul ceramic de către eroziunile agenților naturali. Locuința era construită dintr-un schelet de lemn și pereți de trestie, peste care se aplica, pe ambele fețe, un strat de lut, gros de 0,14 m. Toate aceste elemente descrise mai sus au aparținut unei locuințe de dimensiuni mijlocii (5 × 4 m) din epoca hallstattiană.

Tehnica de construire cu pereți din trestie, dar mai ales forma de semicerc a uneia din laturi, continuă tradiția locală cunoscută la locuințele din așezarea de tip tell de la Celei [13] din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului. Această formă se va generaliza în mai toate așezările epocii bronzului de la sud de Balcani [14].

Ceramica, într-o proporție mică, cantitativ, a fost descoperită sub mantaua de chirpic a locuinței nr. 2 în imediata apropiere a vasului de provizii de tip „siloz". Amintim în acest sens două străchini întregi și alte cîteva fragmente ceramice provenite de la vase de forme și dimnsiuni variate (fig. 13/1—3, 7 ; 9—11, 14 ; 14/1, 3—8, 10—13, 16). Printre acestea din urmă s-au identificat și fragmente de tip Gîrla Mare (fig. 13/4—6, 13) antrenate din stratul de locuire al acestei culturi. Deși restrînsă cantitativ, ceramica pune numeroase probleme legate de apartenența culturală și cronologică a locuinței nr. 2.

Locuința nr. 3 (fig. 1/1 ; 6/3, 4). La 5 m vest de caseta 2 și la 25 m de locuința nr. 1, s-au trasat încă două casete (C4 și C5) cu dimensiunile de 9 × 8 m. După decopertarea nisipului steril, odată cu apariția stratului de locuire, de culoare ciocolatie (fig. 4/2) s-au descoperit la adîncimea cuprinsă între 0,20 și 0,40 m, fragmente de tip hallstattian (fig. 15). De la aceeași adîncime provin și două piese de bronz : un ac de păr, cu unul din capete în formă de ceapă (fig. 16/6), și o andrea (fig. 16/5). Între 0,40 și 0,50 m (fig. 4/2) fragmentele ceramice hallstattiene devin sporadice, iar cele de tip Gîrla Mare se înmulțesc.

După decopertarea stratului de locuire, gros de 0,40—0,50 m s-a conturat, la adîncimea de 0,60—0,70 m, o suprafață (strat) compactă, alcătuită din bucăți mici, de lut ars la roșu (fig. 6/4), cu amprente de trestie (fig. 13/12) și puține cioburi arse secundar.

Stratul de dărîmături, gros de 0,15 m, provenit de la pereții prăbușiți ai unei locuințe incendiate, indica o formă de pungă, cu dimensiunile de 9,60 × 5,50 m, îngustîndu-se în partea de sud (fig. 4/1 ; 6/3). După înlăturarea stratului de dărîmături, în partea de nord și centrală a casetelor a apărut o podea de lut în formă de semicerc, cu dimensiunile de 5,50 × 5 m (fig. 4/1 ; 6/3). Amenajată special pe panta dunei, din lut, în grosime de 0,03 m, bine bătut și fățuit, podeaua avea aspect de mozaic, datorită crăpăturilor provocate de incendiul care mistuise întreaga construcție. Spre marginile locuinței ea prezenta o ușoară ridicare.

[9] D. Monah și Șt. Cucoș, *Șantierul arheologic Poduri, jud. Bacău*, comunicare ținută la a XIII-a sesiune anuală de rapoarte, Alba Iulia, 1984.

[10] M. Nica, Oltenia, 4, 1982, p. 19, fig. 2/1.

[11] R. Katinčearov, Thracia, I, Serdicae, 1972, p. 49, fig. 6.

[12] P. Detev, *Cultures préhistoriques en Bulgarie*, p. 147, fig. 1 a, p. 148, fig. 10 a.

[13] M. Nica, *op. cit.*

[14] P. Detev, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

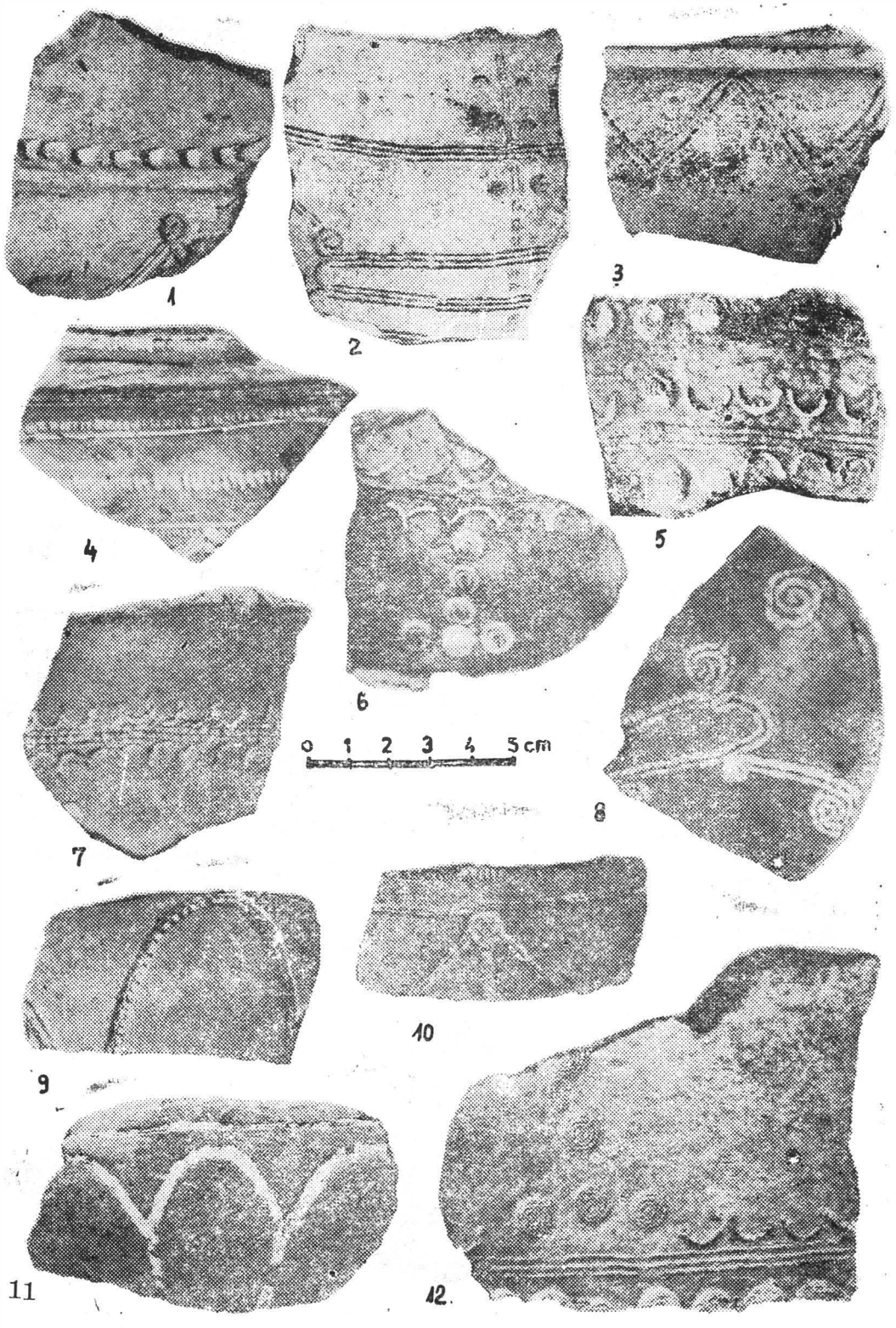

Fig. 7. Ghidici, „Balta Țarova" 1—12 ceramică ornamentată de tip Gîrla Mare din locuința nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

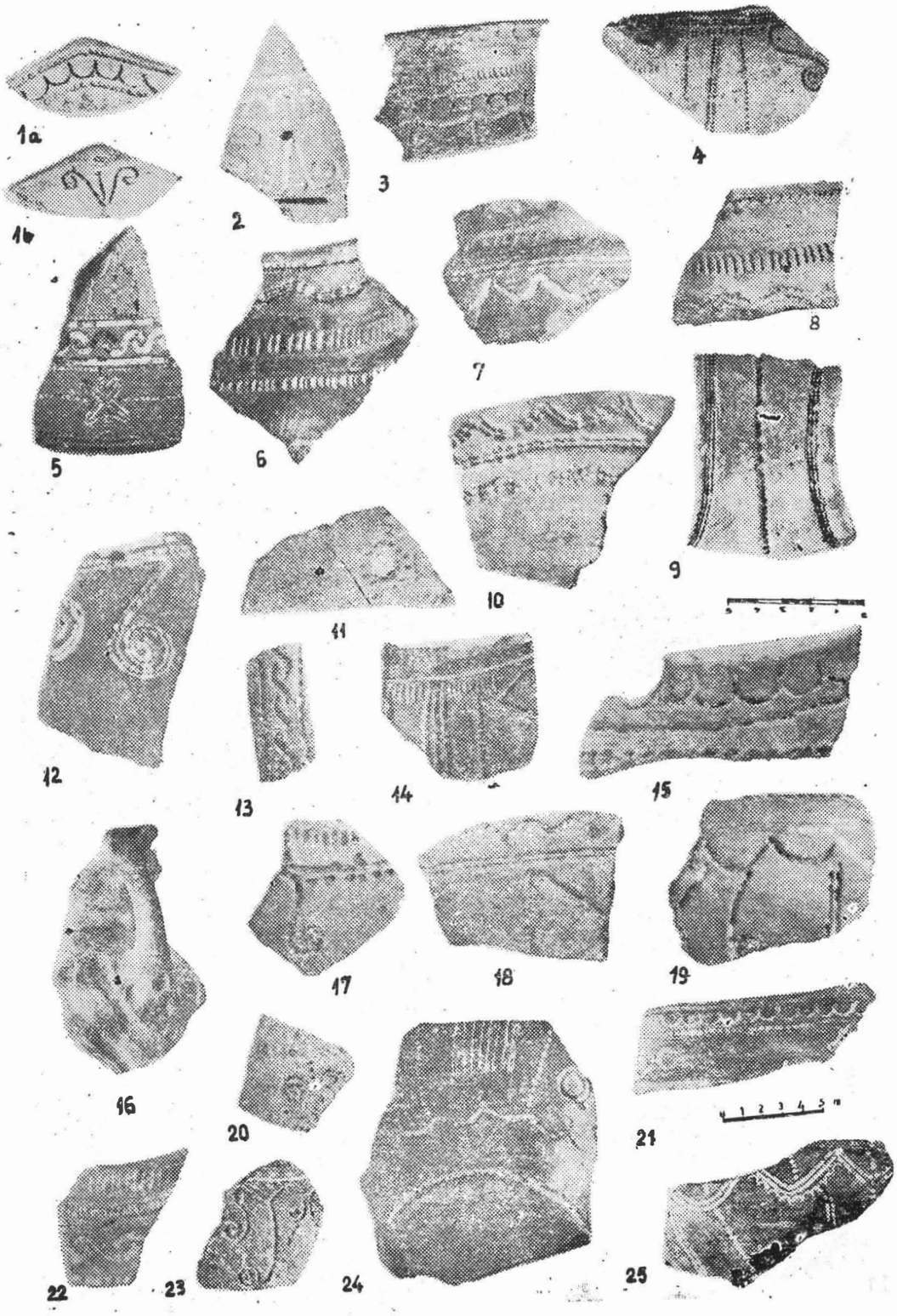

Fig. 8. Ghidici, „Balta Ţarova", 1—25 ceramică ornamentată de tip Girla Mare din locuinţa nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

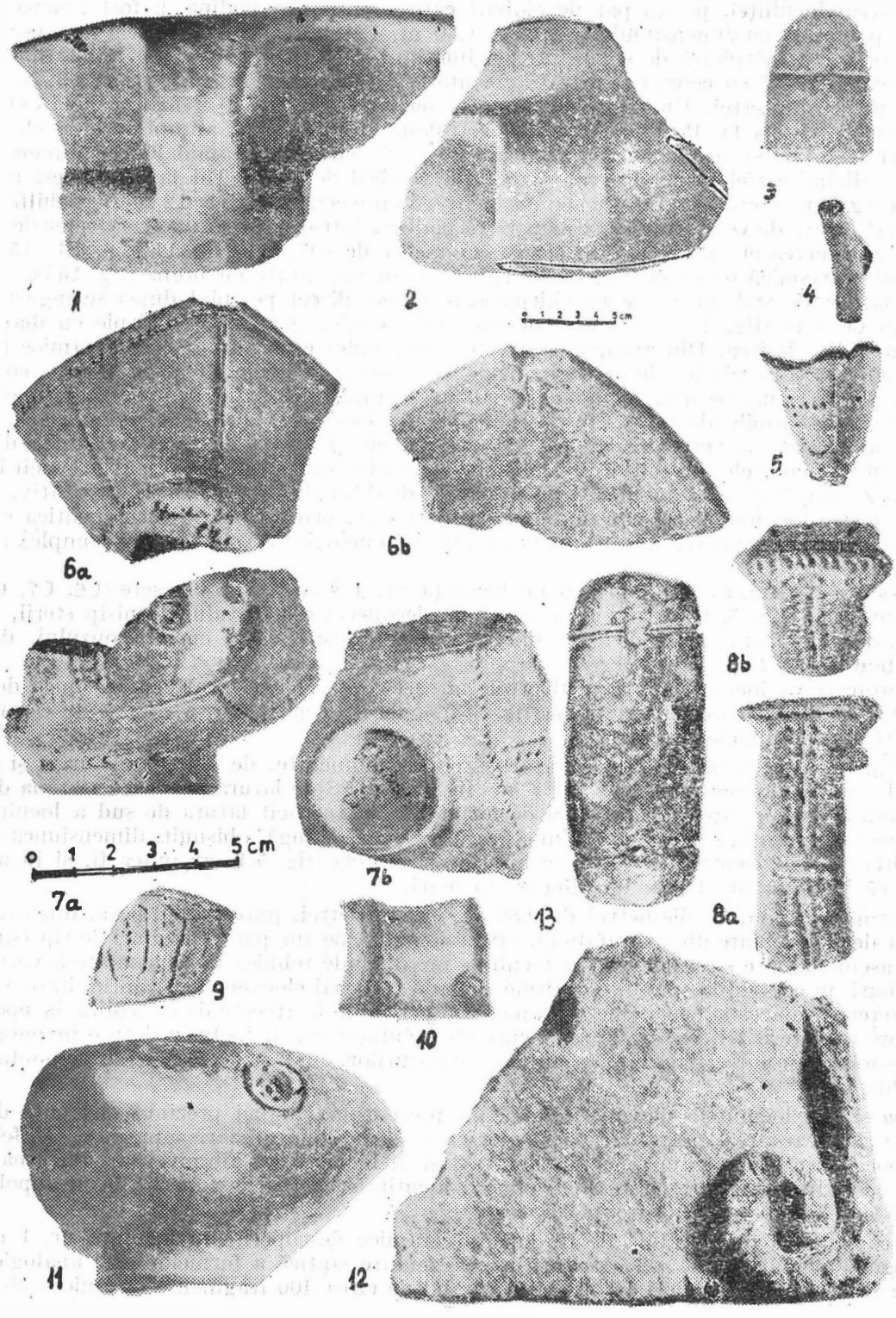

Fig. 9. Ghidici, „Balta Ţarova", 1, 2, 6—12 ceramică de tip Gîrla Mare şi 3, 4, 13 pintadere din locuinţa nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În centrul locuinței, pe un pat de cioburi care suprapunea podina, a fost amenajată vatra în formă de potcoavă, cu dimensiunile de 1,15 × 1,30 m. Fățuiala vetrei, cu aspect de crustă puternic arsă și crăpată, era mărginită de o bordură de lut, lată de 0,15—0,20 m (fig. 4/1). În fața vetrei se afla o groapă, plină cu cenușă și rare fragmente ceramice (fig. 11/3, 5, 6; 12/1, 3, 5). Unele se aflau chiar pe crusta vetrei. Un fragment de vatră portativă (fig. 17/2) a fost găsit la extremitatea nordică a podelei (fig. 4/1). Pe lîngă latura de est, două gropi de pari, apropiate între ele, perforau podeaua, iar între ele stătea în poziție verticală o greutate de lut, piramidală, de dimensiuni mari (fig. 13/8), indicînd astfel locul rezervat războiului vertical de țesut. Tot latura de est a locuinței suprapunea o groapă menajeră (fig. 4/1) cu puține fragmente ceramice (fig. 12/2) și cochilii de scoici.

Pe lîngă latura de vest, o altă groapă perfora podina, într-o poziție simetrică celor de pe latura opusă. Din apropierea ei s-au recuperat cîteva fragmente de străchini (fig. 11/7, 8, 13—15; 12/8, 9, 11), o ceașcă tronconică întreagă (fig. 11/6; 12/13) și un pandantiv de bronz (fig. 16/8a, 8b).

Spre latura de sud, grupareа de chirpic care stătea direct pe solul dunei se îngusta pînă la dimensiunea de 4 m (fig. 4/1). În colțul de sud-vest, o mică grupare de chirpic cu diametrul de 1 m pare a indica ieșirea. Din apropierea acesteia s-au culeș cîteva fragmente ceramice (fig. 11/2, 9; 12/5, 7, 10, 12), și un pisălog de piatră cu urme de uzură. Condițiile nu ne-au permis continuarea cercetărilor și spre latura de sud, urmînd ca în viitoarea campanie să fie identificate toate elementele locuinței, inclusiv gropile de pari. Cîteva elemente ale locuinței nr. 3 descrise mai sus, îndeosebi tehnica de amenajare a vetrei pe un pat de cioburi, cît și forma de semicerc a uneia din laturi, se întîlnesc și la locuințele din tell-ul preistoric de la Celei [15] sau la cele din tell-urile epocii bronzului de la Nova-Zagora [16] și Razkopanița [17] în apropiere de Plovdiv. Deși redusă cantitativ, ceramica descoperită într-o locuință de dimensiuni atît de mari este, prin formele și ornamentica ei bogată, destul de convingătoare pentru încadrarea culturală și cronologică a respectivului complex în cultura Gîrla Mare.

Locuința nr. 4 (fig. 5). La 3 m sud de locuința nr. 1 s-au trasat 4 casete (C6, C7, C8 și C9) cu dimensiunile de 7 × 5,50 m (fig. 1/1; 5). După decopertarea stratului de nisip steril, a apărut mai întîi stratul hallstattian, gros de 0,10—0,25 m sub care se afla cel al epocii bronzului, de dimensiuni variabile (fig. 5/1, 2).

În apropiere de locuința nr. 1, mai precis în caseta nr. 8, acesta atinge grosimea de 0,70 m, fiind perforat de o alveolare hallstattiană (fig. 5/3) unde s-au găsit cîteva fragmente ceramice (fig. 17/4) și o rîșniță de dimensiuni mari.

La adîncimea de 1,30—2 m, s-a conturat apoi o aglomerare, de chirpic înclinată și orientată de la nord la sud, cu dimensiunile de 5 × 5 m (fig. 5/1, 3). Spre latura de vest mantaua de chirpic a fost perforată de o groapă hallstattiană de formă ovală. Întrucît latura de sud a locuinței nr. 4 nu a fost încă delimitată, s-ar putea ca lungimea acesteia să atingă, obișnuit, dimensiunea de 8 sau 10 m. Poziția obișnuit centrală a vetrei în interiorul acesteia (fig. 5/1) ar putea fi, și în acest caz, un indiciu că locuința nr. 4 este de dimensiuni mari.

De formă rotundă, cu diametrul de 0,80 m, crusta vetrei, puternic crăpată, din care nu s-a mai păstrat decît jumătate din suprafața ei, era amenajată pe un pat de cioburi de tip Gîrla Mare. O situație asemănătoare s-a întîlnit și la locuința nr. 3, unde tehnica de amenajare a vetrei pe un pat de cioburi, în centrul locuinței, constituie dovada cea mai elocventă de continuitate a tradiției locale, caracteristică acestei epoci, începînd încă din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului. Despre caracteristicile celorlalte elemente ale locuinței nr. 4, inclusiv despre inventarul complet al acesteia vom putea ști odată cu reluarea săpăturilor, cînd se va trece și la demontarea stratului de chirpic.

Ceramica din locuințele descoperite pînă în prezent la Ghidici prezintă elemente de datare precisă pentru încadrarea culturală și cronologică a celor două așezări suprapuse. Astfel, pentru așezarea epocii bronzului, ceramica locuințelor 1, 3 și 4, inclusiv cea din nivel sau din groapa nr. 1, este tipică culturii Gîrla Mare cu analogii pînă la identitate cu cea descoperită în necropolele de la Cîrna-Dunăreni, Balta Verde, Ostrovul Mare etc.

Deși cantitatea considerabilă de fragmente ceramice descoperite în locuința nr. 1 nu reprezintă întregul inventar, ea ne permite totuși o prezentare statică a formelor prin analogie cu cele descoperite în necropola aceleiași așezări. Din totalul de circa 400 fragmente ceramice culese de pe

[15] M. Nica, *op. cit.*
[16] R. Katinčearov, *op. cit.*
[17] P. Detev, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

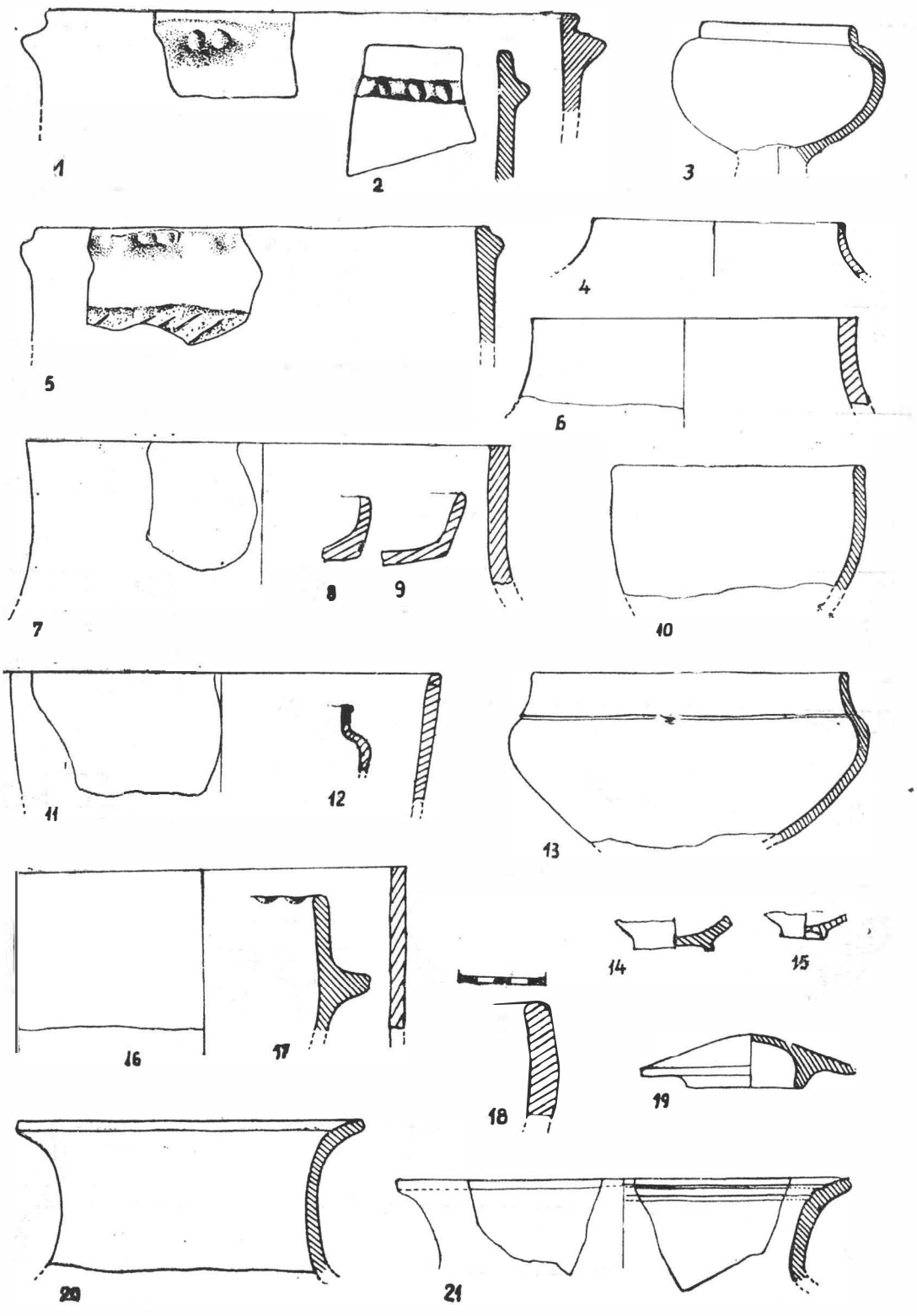

Fig. 10. Ghidici, „Balta Ţarova", 1—21 ceramică de tip Gîrla Mare din locuinţa nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

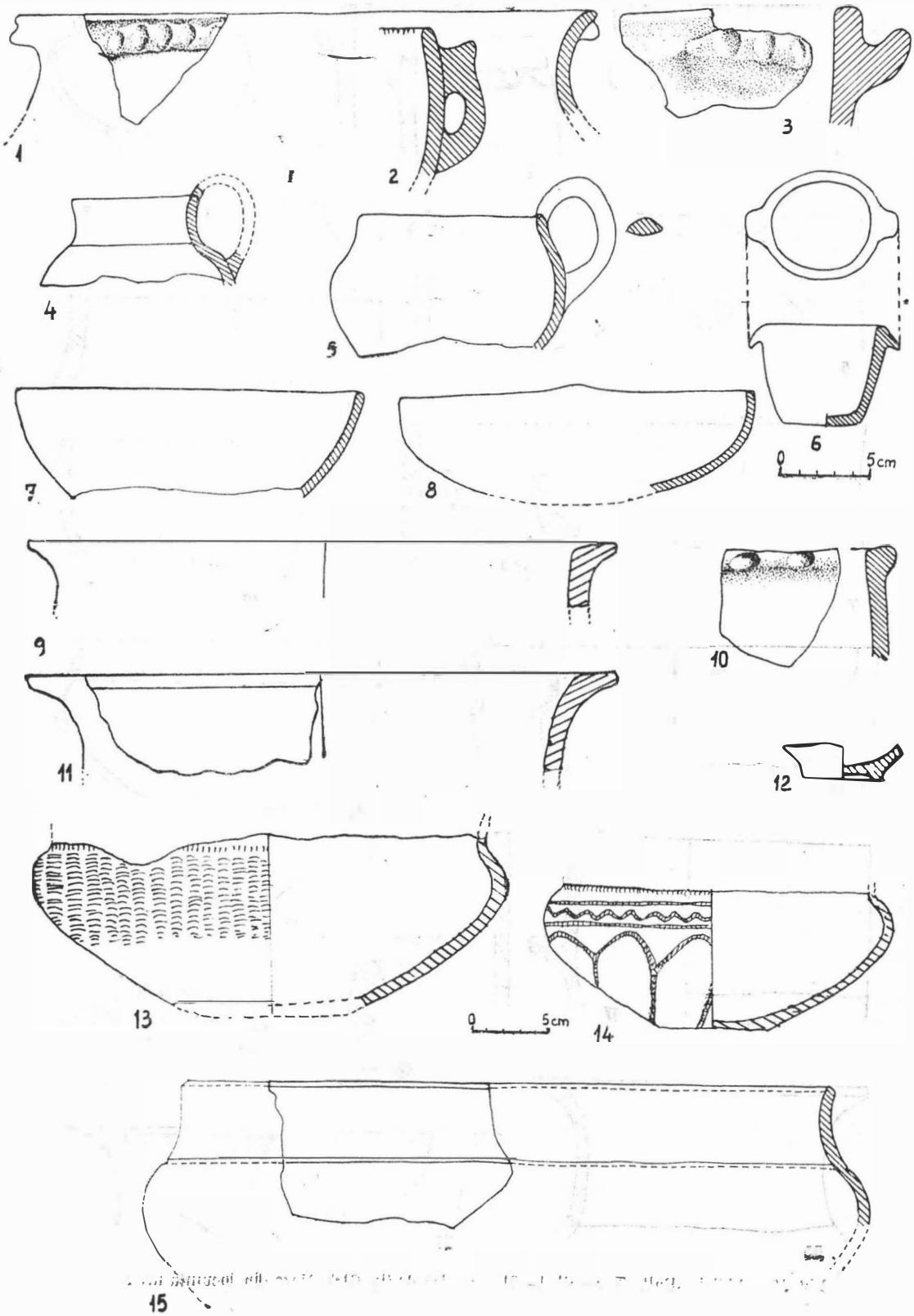

Fig. 11. Ghidici, „Balta Ţarova", 1—15 ceramică de tip Gîrla Mare din locuinţa nr. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

podeaua locuinței, 250 provin de la vase neornamentate, iar restul de la vase prevăzute cu motive ornamentale. Din prima categorie s-au putut număra și preciza următoarele forme : 7 vase de tip urnă, cu gîtul trompetiform (fig. 9/2 ; 10/20, 21) ; 20 vase cuptor, vase în formă de sac sau castron tronconic, adînc (fig. 10/6, 7, 10, 11, 16, 18) ; 5 căni prevăzute cu toartă (10/4, 6) ; două cești cu toartă și fundul inelar (fig. 10/14, 15) ; două străchini bitronconice cu umărul ușor rotunjit (fig. 9/1 ; 10/13) ; o cupă cu pereți bombați și buza scurtă (fig. 10/3) ; două tăvi cu fundul oval și marginea scurtă (fig. 10/8, 9) ; un capac conic (fig. 10/19) ; un vas prevăzut cu orificii rotunde.

Din categoria vaselor ornamentate s-au putut număra și preciza următoarele forme : 5 vase de uz comun în formă de sac ornamentate cu proeminențe și brîu alveolar (fig. 10/1, 2, 5, 17) ; vase cuptor cu suport ornamentat cu brîu alveolar (fig. 9/12) ; 5 vase de tip urnă cu gîtul trompetiform și umăr bombat, ornamentate cu motive imprimate și încrustate cu substanță albă (fig. 7/1—3, 5—7, 12 ; 8/9, 10) ; 16 străchini frumos ornamentate în aceeași tehnică și cu motive tipice culturii Gîrla Mare (fig. 7/4, 7, 8—11 ; 8/7, 12, 15, 18, 19, 21, 24, 25) ; 11 căni, de asemenea, bogat ornamentate (fig. 8/3, 4, 6, 8, 11, 14, 17, 22, 23 ; 9/7a, 7b, 8a, 8b) ; o ceașcă ornamentată cu motive canelate și imprimate (fig. 8/16) ; un rithon fragmentar (fig. 9/5) și două tăvițe cu fundul oval și marginile în colțuri, frumos ornamentate pe ambele fețe (fig. 8/1a, 1b ; 9/6a, 6b).

Dintre piesele mai deosebite, descoperite în locuința nr. 1 mai amintim : un văscior, fragmentar, modelat în formă de pasăre (fig. 9/11) ; 3 reprezentări antropomorfe, dintre care una aproape întreagă, frumos ornamentate prin tehnica imprimării, a împunsăturilor succesive și a încrustării cu o substanță albă (fig. 8/2, 5 ; 16/1a—1c ; 17/1a—1c) și două pintadere fragmentare, dintre care una este prevăzută cu trei brațe (fig. 9/3, 4 ; 16/2) folosite la ornamentarea vaselor.

Uneltele de piatră și silex sînt foarte sărace (fig. 16/3, 4), iar de metal nu au fost descoperite.

Formele vaselor din locuințele nr. 3 și 4 (fig. 17/3), dar mai ales motivele ornamentale canelate, imprimate și încrustate cu o substanță albă (fig. 11 ; 12 ; 17/3) sînt identice cu cele de pe ceramica locuinței nr. 1.

Fragmentele de vase, figurinele antropomorfe și ornitomorfe descoperite în locuințele epocii bronzului de la Ghidici sînt modelate și ornamentate în tehnica și cu motive specifice culturii Gîrla Mare. Asemănarea lor pînă la identitate cu cele descoperite în necropolele de la Cîrna [18], Balta Verde [19], Ostrovu Mare [20] inclusiv așezarea (România), Novo Sele [21], Orsoja [22] (Bulgaria), Livade-Vrbica [23] și Vajug-Pesak [24] (Iugoslavia) ne scutește de a mai pune în discuție încadrarea culturală și cronologică a așezării.

Evidențiem în plus formele și ornamentarea vaselor de uz comun care, deși fragmentare, prezintă elemente comune ceramicii, de aceeași categorie, descoperite în așezările de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul celei următoare (Hallstattul timpuriu).

Pe lîngă tehnica neglijentă de modelare a pastei, în care nu lipsesc, în general, pietricele și cioburi pisate, forma cilindrică puțin bombată, cu pereții groși și buza rotunjită sau tăiată drept sub care se află obișnuit o proeminență sau un brîu alveolat (fig. 10/1, 2 ; 5, 17 ; 11/1, 3, 10 ; 12/6 ; 17/5, 6) sînt elemente caracteristice care se întîlnesc pe ceramica descoperită în așezările de tip Verbicioara [25] Cîrcea, Secu, Argetoaia etc.), Tei V [26], Coslogeni [27], Radovanu [28] sau Hallstatt timpuriu de la Portărești [29], Vîrtop [30], Insula Banului [31] etc.

Ceașca tronconică, prevăzută cu două apucători, pornite direct din buză (fig. 11/6 ; 12/13) este identică cu o altă ceașcă descoperită în așezarea epocii bronzului de la Vajuga-Pesak [32] de pe malul Dunării iugoslave.

Un fragment de strachină, cu buza ușor lobată, tăiată drept și puțin arcuită spre interior (fig. 11/8) reprezintă, împreună cu alte două fragmente de buză de la urne de dimensiuni mari (fig.

[18] Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. LVIII—CLXI.
[19] D. Berciu și E. Comșa, *op cit.*
[20] D. Berciu, *op. cit.*
[21] V. Mikov, *op. cit.*
[22] T. Filipo, *op. cit.*
[23] Mirjana Vukmanović, P. Popović, *op. cit.*, fig. 49, 53, 54.
[24] Ana Prenik și colaboratorii, *Gerdapske svecke*, II, Belgrad, 1984, fig. 101.
[25] M. Nica, Thraco-Dacica, 3, 1982, p. 118, fig. 9/8, 11, 17.
[26] V. Leahu, *Cultura Tei*, București, 1966, fig. 36/1, 4 ; 37.
[27] S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, București, 1978, p. 123, fig. 62/1—4, p. 131, fig. 68, 69, p. 131, fig. 75.
[28] Idem, Thraco-Dacica, 6, 1985, 1—2, f. 9, fig. 4.
[29] C. M. Tătulea, Thraco-Dacica, 3, 1982, p. 127, fig. 4/1—8, 13 ; 5/2—8 ; p. 128, fig. 6/1.
[30] B. Hänsel, *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, 1—2, Bonn, 1976, pl. 38/7—9.
[31] S. Morintz și P. Roman, SCIV, 3, 1969, 3, p. 417, fig. 20.
[32] Ana Prenik și colaboratori, *op. cit.*, fig. 95/5, 105/8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

11/9, 11), prototipul viitoarelor forme de vase hallstattiene din așezările de la Insula Banului [33], Portărești [34], Vîrtop [35], Balta Verde [36] etc.

Urna cu buza arcuită brusc în afară, tipică așezărilor hallstattiene timpurii, evoluează direct din cele de tip Gîrla Mare (fig. 10/20, 21; 11/9, 11; 14/2). Aceeași evoluție se poate urmări și în cazul cestilor cu toarta supraînălțată (fig. 11/4, 5; 15/12).

După aspectul general, comun, al materialelor descoperite în locuințele nr. 1 și 3 s-ar putea presupune că ambele complexe au fost construite în același timp. Deși există unele elemente, care dau o notă ceva mai tîrzie ceramicii din locuința nr. 3 (fig. 11/4, 5, 8, 9, 13) diferențele de timp între cele două complexe nu au fost mari. Numai după recuperarea întregului material ceramic, din groapa menajeră nr. 1, suprapusă de podeaua locuinței nr. 3, s-ar putea lămuri nu numai raporturile cronologice dintre cele două complexe, ci și existența unor etape sau faze în evoluția culturii Gîrla Mare.

Problema cea mai dificil de rezolvat, pe care o ridică descoperirile de la Ghidici, o constituie raporturile culturale și cronologice dintre complexele epocii bronzului de tip Gîrla Mare și cele de tip hallstattian. O continuitate de evoluție, fără întrerupere, între cele două civilizații din cadrul aceleiași așezări este mai greu de presupus, deși forma locuințelor și unele categorii ceramice ar putea indica și acest lucru.

Ceramica hallstattiană (fig. 14/1, 3—8, 10—13, 16; 15; 17/4) recuperată din interiorul locuinței nr. 2 sau din nivelul care suprapunea pe cel al epocii bronzului este prea fragmentară și cu puține elemente ornamentale, cu care am putea lămuri nu numai problemele amintite mai sus, ci și dacă se poate susține o etapă anterioară grupului hallstattian timpuriu Insula Banului.

Dintre formele hallstattiene cele mai frecvente descoperite la Ghidici amintim strachina cu pereții subțiri (fig. 15/6—8, 10, 11, 13) modelată dintr-o pastă de lutf ină și lustruită negru-cenușiu. Buzele arcuite scurt în interior sînt fațetate în tehnica canelurilor dispuse, obișnuit, orizontal și mai rar oblic. Canelurile, organizate în ghirlande, ornamentează fața interioară sau exterioară a străchinilor (fig. 15/11, 13), iar cele oblice se întîlnesc, mai ales, pe umerii vaselor bitronconice (fig. 15/2,9). O buză de castron, cu pereții groși, de culoare cenușie este ornamentată cu caneluri fațetate (fig. 14/10) în tehnica Hallstattului timpuriu.

Trei fragmente de vase de dimensiuni mijlocii descoperite în locuința nr. 2 sînt ornamentate cu pliseuri fine (fig. 13/1, 2; 14/1, 16) și au analogii foarte apropiate cu ceramica de aceeași categorie descoperită în așezările din faza finală a culturii Verbicioara [37] Circea, Secu și Argetoaia).

Toartele supraînălțate, provenite de la cești sau căni, sînt late, cu secțiunea triunghiulară sau ovală arcuită (fig. 15/4, 12, 14), iar pe fața exterioară au uneori caneluri trasate foarte fin (fig. 15/14).

Vasele de uz comun sînt modelate neglijent, dintr-o pastă de lut amestecată cu pietricele și cioburi pisate. Suprafața exterioară a pereților, bine netezită, este de culoare cenușie, castanie și mai rar maronie spre cafeniu. Vasul în formă de sac sau cu pereții ușor arcuiți (fig. 14/3—7, 11—13; 15/1, 3, 5) buza rotunjită sau tăiată drept, sub care se află mai întotdeauna proeminențe plastice în formă de limbă (fig. 14/3; 15/1, 3), brîuri alveolate sau crestate (fig. 13/3, 14; 14/7; 17/4), simple crestături sau alveole (fig. 14/5, 6), continuă tradiția formelor și ornamentelor din etapa finală a epocii bronzului. Un fragment din peretele unui vas de dimensiuni mari, netezit cu grijă, este ornamentat cu motive plastice executate în tehnica canelurilor largi (fig. 13/9), cunoscută, dealtfel, și pe unele vase descoperite în necropolele culturii Gîrla Mare. De asemenea, strachina cu toartă care pornește direct din buza arcuită spre interior (fig. 13/7; 14/8), ca și ceașca cu toarta supraînălțată (fig. 15/12) au originea în aceeași civilizație a bronzului tîrziu.

Deși toate aceste elemente, descrise mai sus, sînt tipice Hallstattului timpuriu, este greu de precizat, în stadiul actual al cercetărilor, căreia etape aparține ceramica din așezarea hallstattiană de la Ghidici.

Piesele de metal, descoperite în cadrul așezării, sînt lucrate din foiță subțire de bronz (fig. 16/5, 6, 8a, 8b). Cu excepția sîrmei de bronz (fig. 16/7) toate celelalte piese au profilul gol în interior.

[33] S. Morintz și P. Roman, SCIV, 3, 1969, 3, p. 402, fig. 9/10, p. 405, fig. 11/8, p. 406, fig. 12/2, p. 407, fig. 13/1, p. 412/8.

[34] C. M. Tătulea, *op. cit.*, p. 127, fig. 4/12; fig. 5/1, p. 129, fig. 8/8.

[35] B. Hänsel, op. cit., pl. 38/6—9.

[36] D. Berciu, *Arhivele Olteniei*, 18, 1939, p. 302, fig. 189, 190.

[37] M. Nica, Thraco-Dacica, 3, 1982, p. 111, fig. 4/10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

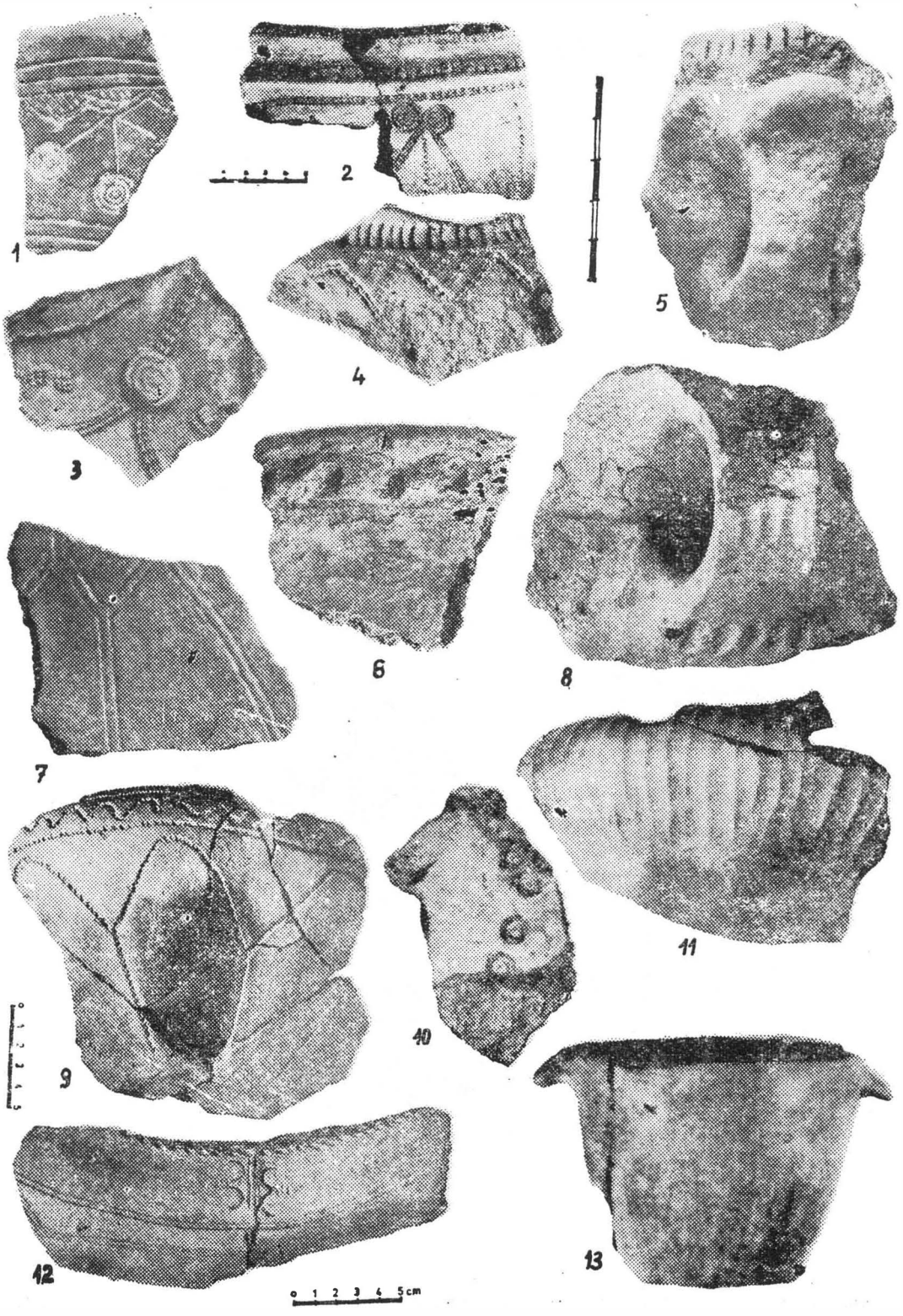

Fig. 12. Ghidici, „Balta Ţarova", 1—13 ceramică de tip Gîrla Mare din locuinţa nr. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

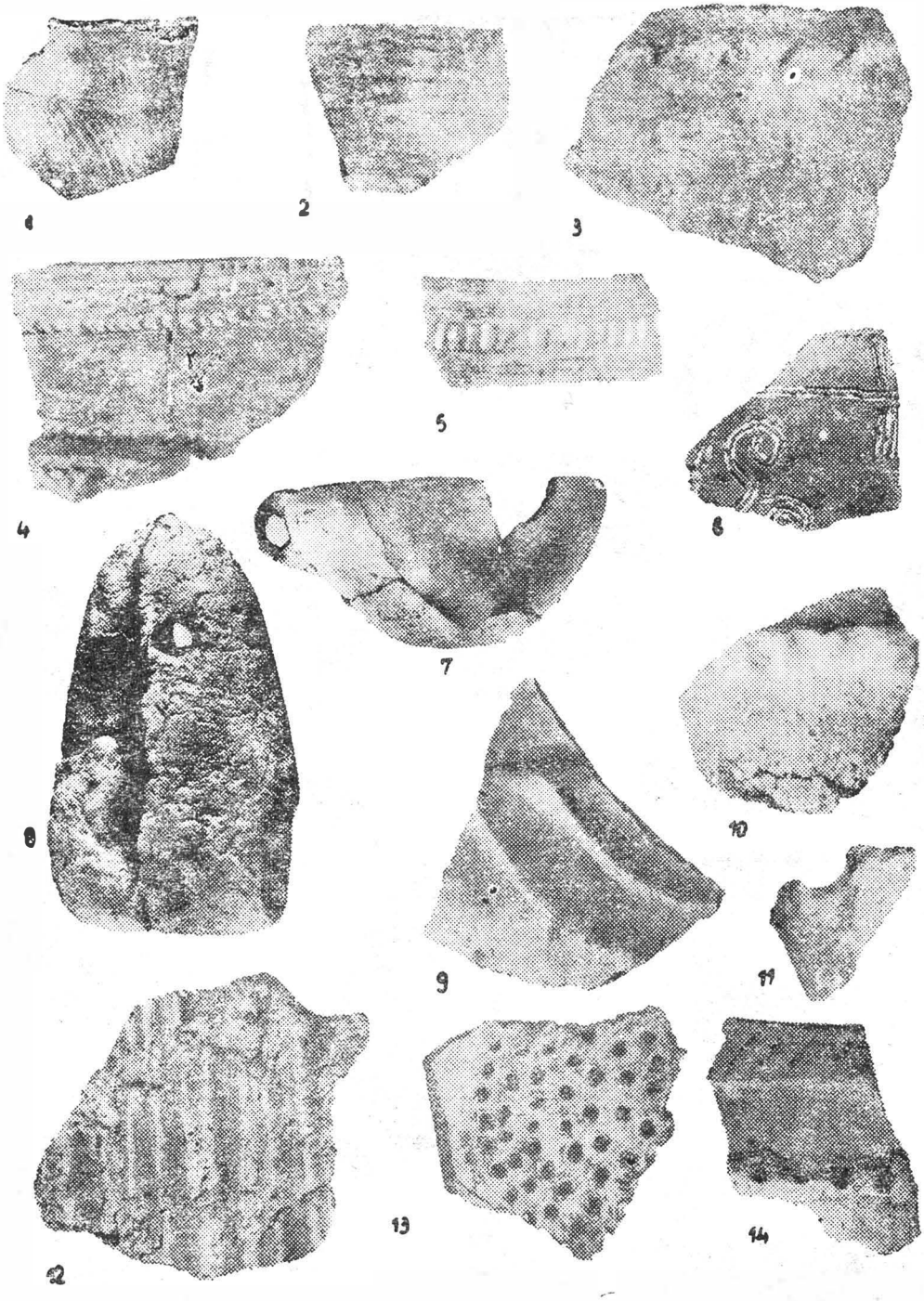

Fig. 13. Ghidici, „Balta Ţarova", 1—3,7, 9, 10, 14 ceramică hallstattiană, 11 topor votiv din locuinţa nr. 2; 4—6,13 ceramică de tip Girla Mare din locuinţa nr. 2; 8 greutate de lut, 12 chirpic din locuinţa nr. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

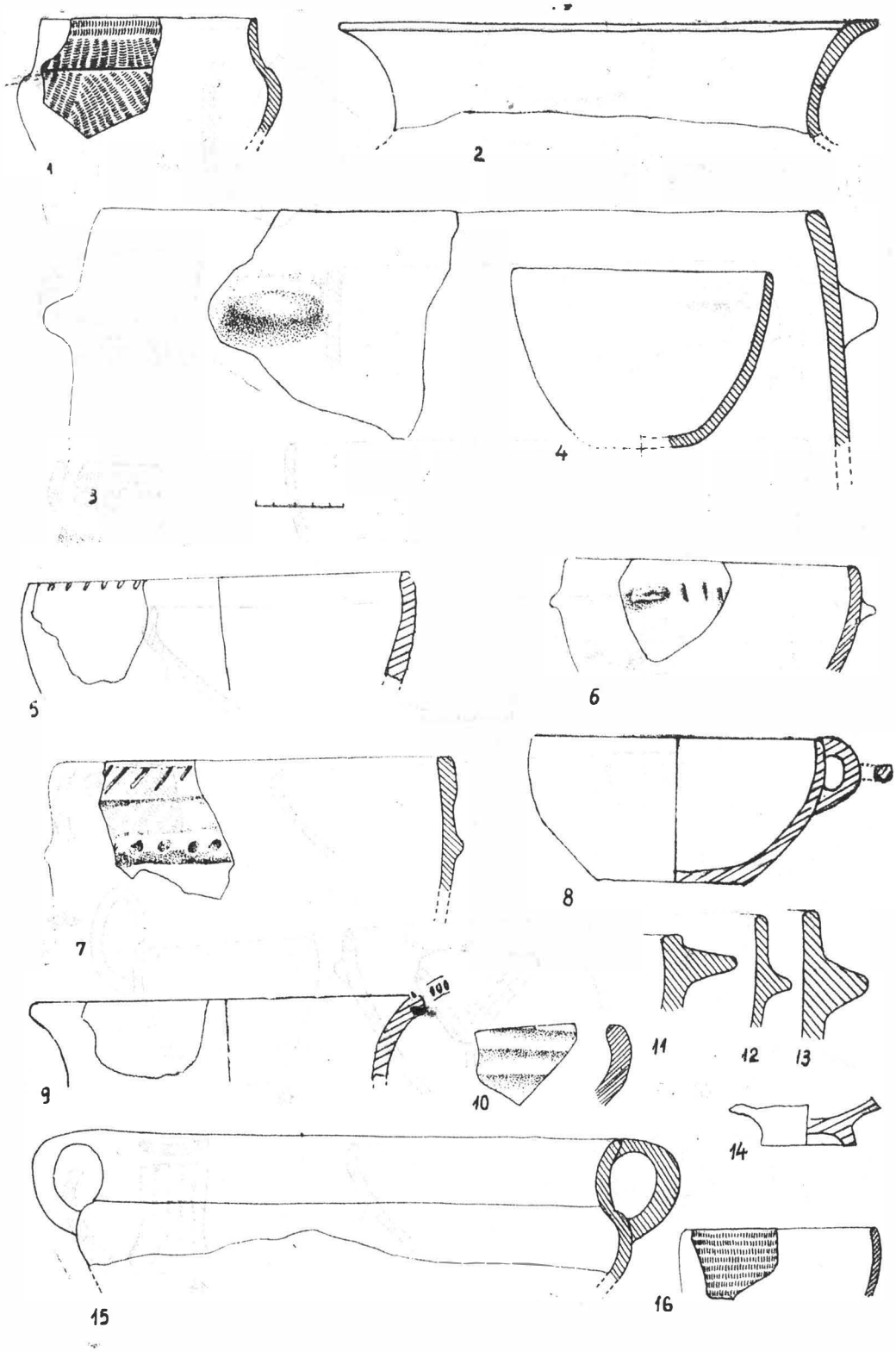

Fig. 14. Ghidici, „Balta Țarova", 1—16 ceramică hallstattiană din locuința nr. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

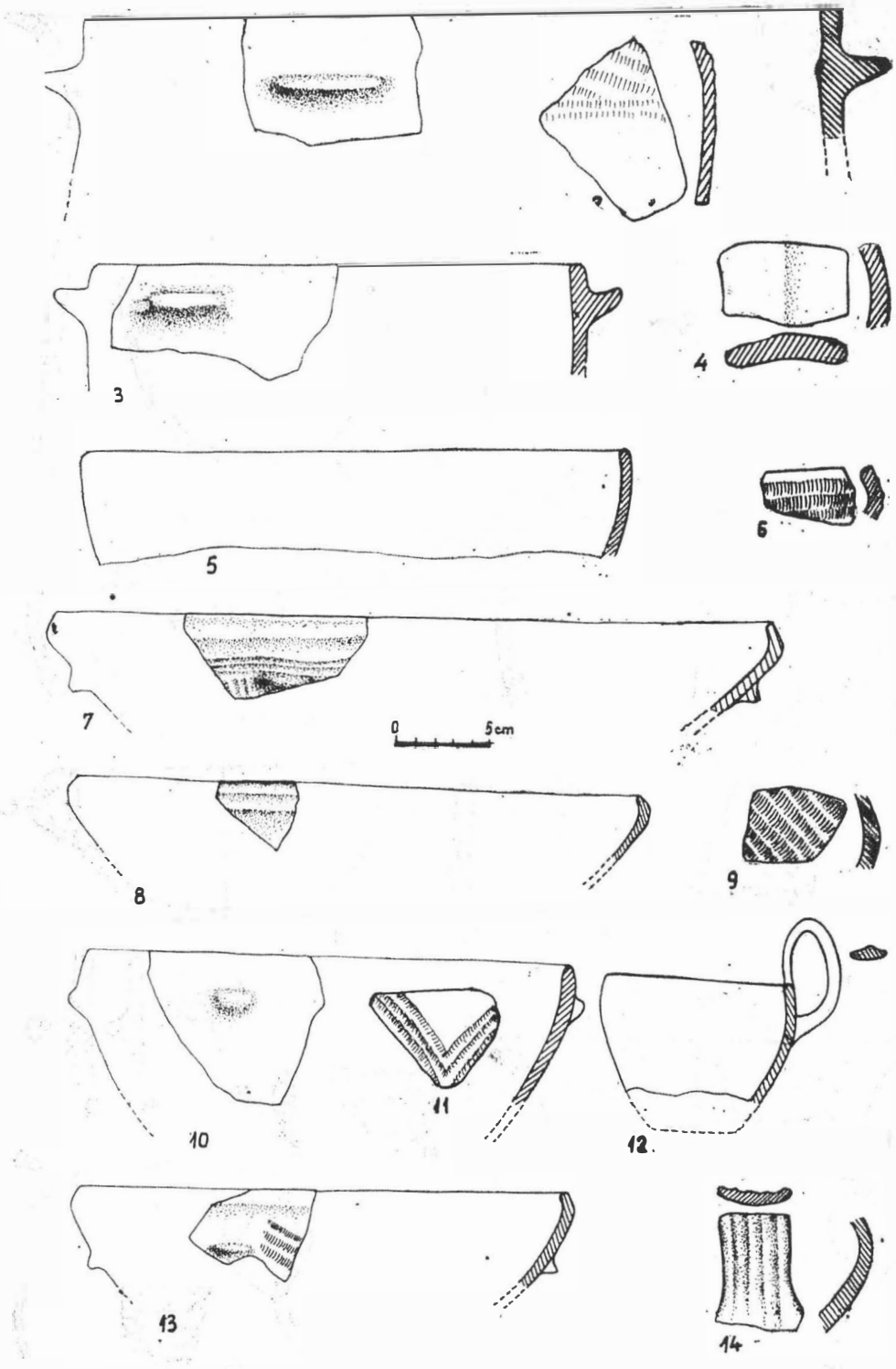

Fig. 15. Ghidici, „Balta Ţarova", 1—14 ceramică hallstattiană din nivel.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

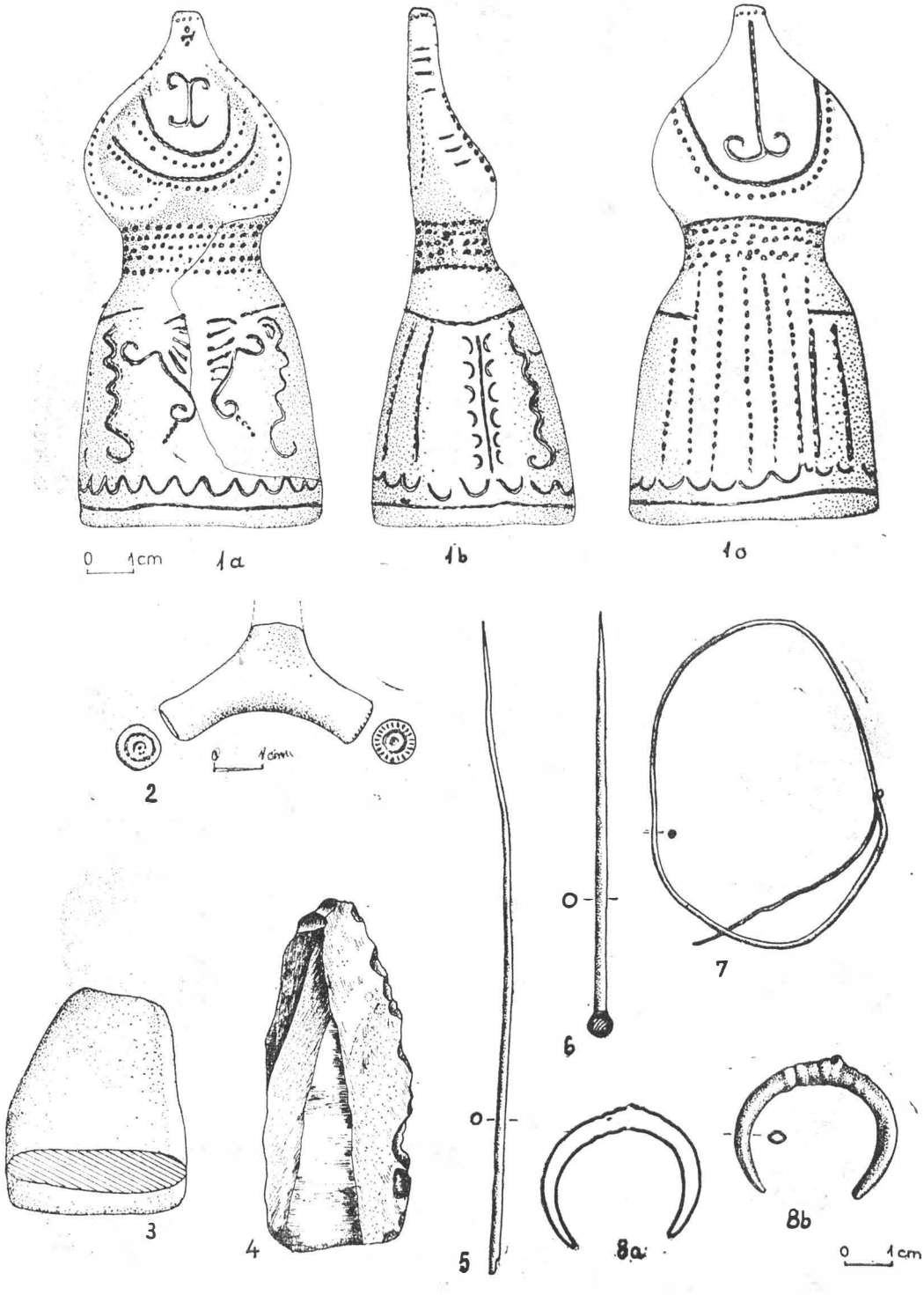

Fig. 16. Ghidici, „Balta Țarova", 1a—1c, figurină antropomorfă din locuința nr. 1; 2—4 pintaderă și unelte de piatră și silex din locuința nr. 1; 5—7 piese de bronz hallstattiene; 8a, 8b, pandantiv de bronz din locuința nr. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

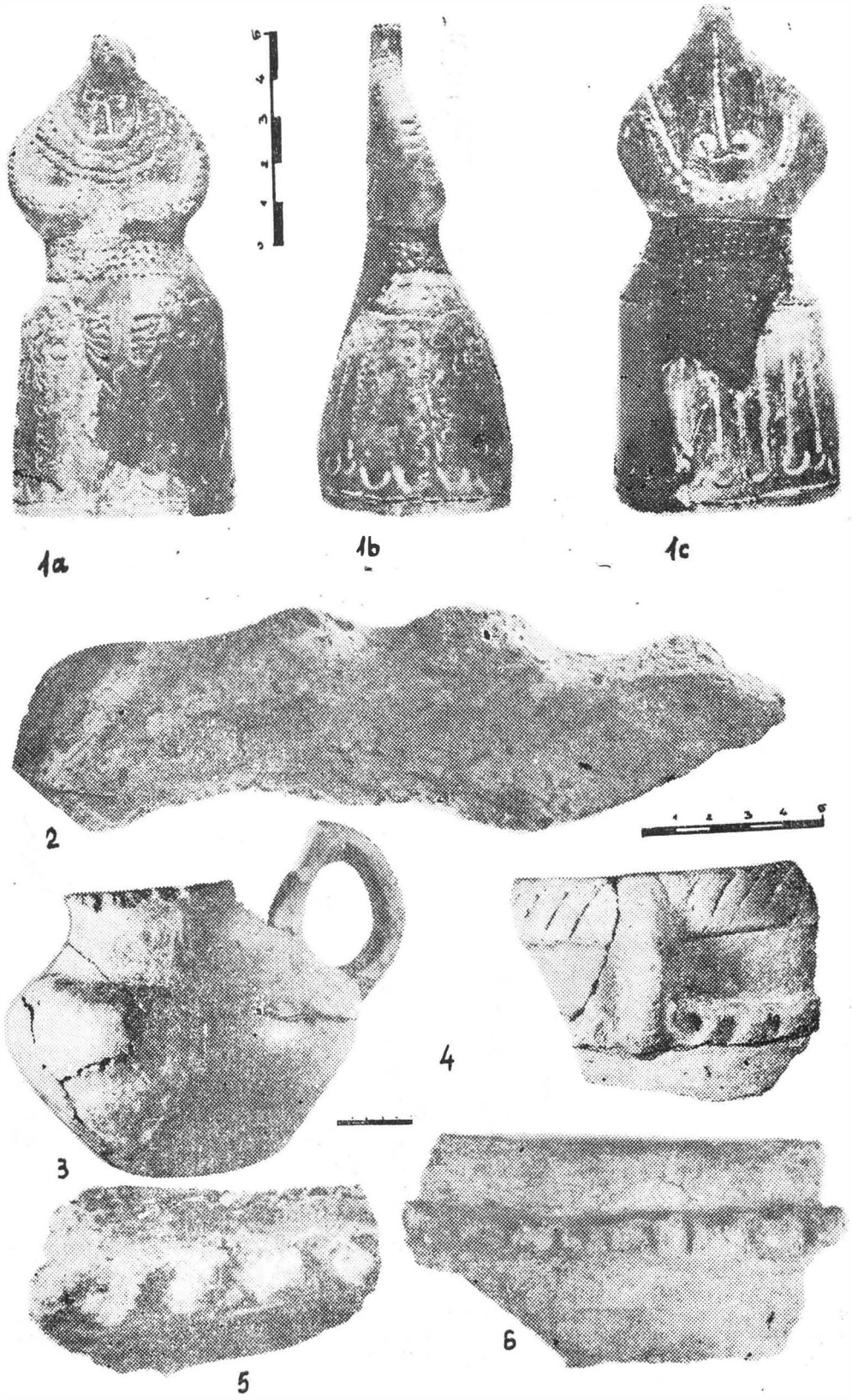

Fig. 17. Ghidici, „Balta Ţarova", 1a—1c o figurină antropomorfă din locuinţa nr. 1; 2, 3 fragment de vatră portativă; 5, 6 fragmente ceramice din locuinţa nr. 3; 3 vas din locuinţa nr. 4; 4 fragment ceramic hallsttatian din nivel.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Pandantivul de bronz, de tip Gîrla Mare, descoperit pe podina locuinţei nr. 3, are o formă de semilună (tipul lunule) cu secţiunea transversală, aproximativ rombică, şi este ornamentat cu nervuri circulare. Spre deosebire de pandantivele de tip lunule din depozitele Transilvaniei [38], care au un braţ sau două pentru agăţat, piesa de la Ghidici este prevăzută cu o mică proeminenţă de la care porneşte în jos un orificiu (fig. 16/8a, 8b). Pandantivele de tip lunule au o largă răspîndire în spaţiu şi timp, începînd încă din fazele vechi ale epocii bronzului [39].

Acul de păr, cu capătul în formă de ceapă, ornamentat cu linii curbe, fin incizate (fig. 16/6) are, de asemenea, o lungă evoluţie şi este frecvent în mai toate culturile epocii bronzului [40], fără a avea în acest sens o valoare cronologică [41].

Un fragment de topor, modelat din lut, perforat (fig. 13/11), poate fi interpretat ca o reprezentare miniaturală a celui de metal specific epocii hallstattiene. Desigur, consideraţiile noastre cu privire la încadrarea culturală şi cronologică a materialului de tip hallstattian de la Ghidici sînt preliminare, urmînd ca cercetările viitoare să îmbogăţească concluziile noastre.

Deşi suprafaţa cercetată pînă în prezent nu este prea întinsă, totuşi, atît situaţiile arheologice surprinse, cît şi materialul recoltat aduc contribuţii destul de importante la cunoaşterea aşezărilor de tip Gîrla Mare, a locuinţelor, ceramicii, uneltelor şi într-o anumită măsură a vieţii spirituale a locuitorilor acestor aşezări. Este pentru prima dată cînd se oferă arheologilor posibilitatea de a compara ceramica descoperită în cadrul aşezării cu cea din necropolă.

Comparînd statistica formelor ceramice din cele două complexe, se poate observa cu multă uşurinţă cum vasele de uz comun din locuinţa nr. 1 sînt preponderente cantitativ faţă de numai cele 3 piese (borcane) descoperite în necropolă. În timp ce vasele de tip urnă, în majoritate ornamentate, din cadrul necropolei, formează un procent de 35 %, în locuinţa nr. 1 această formă, caracteristică culturii Zuto—Brdo—Gîrla Mare, se întîlneşte destul de rar. Doar străchinile constituie pentru ambele complexe o categorie însemnată. Cănile şi ceştile sînt frecvente în mai toate mormintele necropolei. Într-un procent destul de ridicat, ele sînt folosite şi în viaţa de toate zilele a comunităţii. Reprezentările antropomorfe, zoomorfe şi ornitomorfe, ca dealtfel şi uneltele sînt, în general, puţine la număr, în ambele complexe.

Se poate astfel formula ideea că membrii comunităţii de tip Gîrla Mare, din cadrul aşezării de la Ghidici, modelau şi ornamentau cu multă grijă vasele de tip urnă, variate ca formă şi dimensiuni, pregătite anume numai pentru defunct şi mai puţin pentru uzul comun. Aşa cum majoritatea vaselor de uz comun, ca cele de tip cuptor cu două suporturi, castroanele adînci sau vasele cu pereţii groşi, de dimensiuni mari, lipsesc din inventarul mormintelor, numeroase tipuri de urne, frumos ornamentate, caracteristice necropolei, nu se întîlnesc în cadrul aşezării.

Cercetarea exhaustivă a complexelor arheologice din cele două aşezări suprapuse ar da, cu siguranţă, la iveală numeroase elemente care să întregească imaginea vieţii materiale şi spirituale a triburilor epocii bronzului tîrziu din valea Dunării oltene, creatoare a uneia din cele mai strălucitoare civilizaţii preistorice sud-est europene. S-ar putea da, astfel, răspuns la numeroase probleme legate mai ales de sfîrşitul epocii bronzului şi contribuţia acesteia, a culturii Gîrla Mare, la formarea civilizaţiei hallstattiene timpurii, cînd se pun bazele unităţii lumii trace de la nord de Dunăre.

[38] T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, Bucureşti, 1978, p. 107, 235, fig. LXXXVI/4, 5, 7.

[39] N. Tasić şi colaboratorii, *Kulturen der Frühbronzezeit der Karpatenbeckens und NordBalkans*, Belgrad, 1984, pl. LXIX/8, 13, p. 313, pl. 15, pl. XCVIII/3—5; B. Hänsel, *Prahistorische Archaologie in Sudosteuropa*, I, Berlin, 1982, p. 30, pl. 18.

[40] N. Tasić şi colaboratorii, *op. cit.*, pl. LXIII/3, 8; LXIX/20, 21, 24; LXXVII/30; LXXIII/9; LXXIV/8; LXXXIV; T. Bader, *op. cit.*, p. 200, pl. LXXXVIII/31; B. Hänsel, T. Kovacs, L. Olex, *op. cit.*, p. 30, pl. 18, p. 295, pl. 4/7, 8; p. 97, pl. 5/10, p. 39, pl. 1/2.

[41] S. Marinescu-Bîlcu, *Tîrpeşti, From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR, 101, Oxford, 1981, fig. 222/2, 3, 4.

Häuser vom Typ Gîrla Mare und Hallstatt in der Siedlung von Ghidici (Jud. Dolj)

ZUSAMMENFASSUNG

6 km. südlich des Dorfes Ghidici, Gemeinde Piscu Vechi, Kreis Dolj, am Teich Ţarova („Balta Ţarova") in der Sanddünenzone entlang der Donau wurde eine Nekropoles mit 37 Brandbestattungsgräbern vom Typ Gîrla Mare entdeckt, und 300 m. weiter östlich wurden 2 sich überlagernde

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Siedlungen aufgefunden. Die erste Siedlung stammt aus der späten Bronzezeit, während die zweite die die erste überlagert, der frühen Hallstattzeit angehört.

Die Ausgrabungen brachten 3 Häuser vom Typ Gîrla Mare (Häuser 1, 3, 4) und eines vom Typ Hallstatt (Haus 2) zu Tage. Die rechteckigen, aus der Bronzezeit stammenden Häuser (Abb. 1/2; 2/2; 4/1; 6/3; 4; 5) sind ziemlich gross (5 × 9,5 m.). Ihre Nordseite ist manchmal halbkreisförmig angelegt (Abb. 4/1; 6/3, 4), die Südseite ist mit einem Vorbau versehen (Abb. 1/2).

Die gruppiert nebeneinander liegenden Häuser am sanften sonnigen Abhang einer sich in unmittelbarer Nähe des „Țarova — Teiches" befindlichen Sanddüne (abb. 1/1) bestanden aus einem Holzgerüst und aus mit einer 0,10 m. dicken Lehmschicht bedeckten Schilfwänden (Abb. 13/12). Der aus gut durchstampftem und glattgestrichenem Lehm bestehende Fussboden weist ein mosaikartiges Aussehen auf (Abb. 4/1; 5/3). Die runde (Abb. 5/1) oder hufeisenförmige (Abb. 4/1), meistens zur Hausmitte hin angelegte Herdstelle lag auf einem Scherbenbett, das mit einem 0,20 m. breiten Lehmrand (Abb. 4/1) umgeben war. Ein pyramidenförmiges, zwischen zwei Pfostenlöchern an der Ostseite des Hauses Nr. 3 (Abb. 4/1) aufgefundenes Tongewicht bezeichnete die Stellung des senkrechten Webstuhls. Das aus Keramik (Abb. 7—11) anthropomorphen Idolen (Abb. 8/2, 5; 16/1a, 1c; 17/1a—1c), Tonstempeln (Abb. 9/3, 4; 16/2), Steinwerkzeugen (Abb. 16/3, 4), Bronzeanhängern (Abb. 16/8a, 8b) und einigen Haushaltresten bestehende, unter dem Häuserbrandschutt oder aus anderen Anschnitten der Bronzezeitschicht aufgelesene Fundmaterial weist die gleichen Kennzeichen auf, wie jenes aus den Nekropolen des Kulturkomplexes Zuto Brdo—Gîrla Mare.

Die Pfostenlöcher des Hauses Nr. 2 deuten eine rechteckige, an der Ostseite halbkreisförmige Bauform an (Abb. 3/1; 5/1, 2). Die unter der Brandschicht, in der Nähe des Vorratsgefässes dieses Hauses oder in anderen Abschnitten der Hallstattzeitschicht aufgefundene Keramik ist typisch für die frühe Hallstattzeit (Abb. 13/1—3, 7, 9, 10, 14; 14/1—16; 15/1—14; 17/4).

Die in der Siedlung bei Ghidici entdeckten Metallgegenstände sind aus dünnen Bronzeblättchen gearbeitet und innen hohl (Abb. 16/6—8). Sie besitzen keinen chronologischen Wert.

Die neuen Lesefunde von Ghidici bieten den Archäologen die Gelegenheit, die Merkmale der Siedlungen und Häuser vom Typ Gîrla Mare kennenzulernen und die in der Siedlung entdeckete Keramik mit der aus der Nekropoles stammenden statistisch zu vergleichen.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1. Ghidici, 1 allgemeiner Lageplan der Grabungsflächen; 2 Grundriss des Hauses Nr. 1
Abb. 2. Ghidici, 1 allgemeiner Lageplan der Siedlung vom Typ Gîrla Mare; 2 allgemeine Ansicht des Hauses Nr. 1
Abb. 3. Ghidici, 1 Grundriss des Hauses Nr. 2; 2 Westprofil des Abschnittes Nr. 2; 3 Ostprofil des Abschnittes Nr. 2
Abb. 4. Ghidici, 1, 2 Grundriss Profil des Hauses Nr. 3
Abb. 5. Ghidici, 1, 2, 3 Grundriss und Profil des Hauses Nr. 4
Abb. 6. Ghidici, 1, 2 Allgemeine Ansicht und Detail des Hauses Nr. 2; 3, 4 Allgemeine Ansicht und Detail des Hauses Nr. 3
Abb. 7. Ghidici, 1—12 Verzierte Keramik vom Typ Gîrla Mare aus dem Haus Nr. 1
Abb. 8. Ghidici, 1—25 Verzierte Keramik vom Typ Gîrla Mare aus dem Haus Nr.1
Abb. 9. Ghidici, 1, 2, 6—12 Verzierte Keramik vom Typ Gîrla Mare, 3, 4, 13 Tonstempeln aus dem Haus Nr.1
Abb. 10. Ghidici, 1—2 Verzierte Keramik vom Typ Gîrla Mare aus dem Haus Nr.1
Abb. 11. Ghidici, 1—15 Verzierte Keramik vom Typ Gîrla Mare aus dem Haus Nr.3
Abb. 12. Gbidici, 1—13 Verzierte Keramik vom Typ Gîrla Mare aus dem Haus Nr. 3
Abb. 13. Ghidici, 1—3, 7, 9, 10, 14 Hallstattkeramik, 11 Votivbeil aus dem Haus Nr. 2; 4—6, 13 Keramik vom Typ Gîrla Mare aus dem Haus Nr. 2; 8 Tongerwicht, 12 Wandbruchstück aus dem Haus Nr. 3
Abb. 14. Ghidici, 1—16 Hallstattkeramik aus dem Haus Nr.2
Abb. 15. Ghidici, 1—14 Hallstattkeramik aus anderen Abschnitten der Schicht
Abb. 16. Ghidici, 1a—1c Anthropomorpher Idol aus dem Haus Nr. 1; 2—4 Tonstempel und Steinwerkzeuge aus dem Haus Nr. 1; 5—7 Bronzegegenstände aus der Hallstattzeit, 8a, 8b Bronzeanhänger aus der Wohnung Nr. 3
Abb. 17. Ghidici, 1a—1c Anthropomorpher Idol aus dem Haus Nr. 1; 2 Bruchstück eines tragbaren Herdes, 5, 6 Keramikbruchstücke aus dem Haus Nr. 3; 3 Gefäss aus dem Haus Nr. 4; 4 Hallstattkeramikbruchstück.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Noi date şi probleme privind perioadele hallstattiană timpurie şi mijlocie în zona istro-pontică

(Cercetările de la Babadag) *

SEBASTIAN MORINTZ

Aşezarea hallstattiană situată la cca 2,5 km la nord-est de oraşul Babadag (fig. 1), la cîteva sute de metri în dreapta căii ferate Medgidia—Tulcea ocupa un punct strategic, respectiv un deal (bot de terasă) cu vizibilitate perfectă asupra întregului lac Babadag, dar şi spre dealurile împădurite de la sud de perimetrul actualului oraş Babadag (fig. 2). Dealul, de forma unui promontoriu, reprezentînd un martor de eroziune al terasei dinspre nord-vest, era înconjurat în cea mai mare parte de apele lacului (NE) şi de valea inundabilă şi mlăştinoasă în trecut (SE, S, SV) a pîrîului cu debit puternic, care străbate oraşul vărsîndu-se în lac, la cîteva sute de metri spre sud-est de aşezare (fig. 2). Din vechiul promontoriu se păstrează doar o porţiune îngustă pe direcţia NV—SE, lungă de 200/220 m, lată de 60/80 m, cu pante accentuate şi un mal abrupt, cu înălţimea maximă de 23 m, către lac (fig. 3—4). Zona de contact dintre promontoriul, locuit în epoca hallstattiană, şi terasă s-a îngustat treptat avînd în prezent doar 30/40 m. În această parte se vede încă la suprafaţă traseul unui vechi şanţ, care tăia contactul dintre aşezare şi terasă. Din suprafaţa iniţială a aşezării o mare parte a dispărut prin prăbuşiri ale malului slăbit la bază de eroziunea permanentă a apelor lacului, prăbuşiri care continuă şi în zilele noastre.

Suprafaţa dealului a fost cultivată cu decenii în urmă, pînă în 1960, cu viţă de vie şi pomi fructiferi. Atunci au fost scoase la suprafaţă numeroase fragmente de vase hallstattiene şi mai rare din epoca romană.

Aşezarea a fost identificată în 1953 [1]. Săpăturile au fost începute în 1962, fiind continuate, pe perioade scurte, aproape an de an (cu excepţia anilor 1969, 1972, 1974—1975) pînă în 1986 [2].

Pentru a ne orienta asupra unui obiectiv arheologic atît de important, lucrările au început prin săparea unor şanţuri aproximativ radiare, lungi şi înguste, care au secţionat aşezarea şi parţial pantele. Ulterior au fost săpate suprafeţe mai largi pentru degajarea integrală a unor complexe de locuire. Concomitent a continuat săparea altor şanţuri lungi radiare (fig. 4).

Profilele şanţurilor ne-au arătat că stratul hallstattian acoperă întreaga zonă înaltă a dealului cuprinsă între cota maximă 23 m şi cota 20 (cota 0 reprezentînd nivelul apei lacului) (fig. 4). Excepţie face partea de sud-est a dealului, mai însorită şi mai ferită de vînturi, unde stratul de cultură sau cel puţin gropile tronconice (stratul fiind spălat), apar pînă în jurul cotei 17. Lăţimea maximă, păstrată, a suprafeţei locuite în epoca hallstattiană era în partea de nord-vest a dealului de 60 m şi numai de 40 m în partea de sud-est, iar lungimea sa de 200 m. Era clar că dealul se întindea în trecut mult către NE. Confirmarea am avut-o în toamna anului 1967 cînd apele lacului Babadag

* Pentru unele prescurtări bibliografice vezi p. 69.

[1] R. Vulpe şi colab., SCIV, 5, 1954, 1—2, p. 112; idem, SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 550—551.

[2] S. Morintz, 1964, 101—118; idem, Peuce, 1971, p. 19—24; idem, Materiale, 1985, p. 58—64. În anii 1962, 1964, 1970—1971, 1985—1986 a participat la săpături Emil Moscalu, pentru studiul urmelor de locuire getică, şi începînd din 1979 Ernest şi Irina Oberländer-Tîrnoveanu, care studiază vestigiile din epoca romană tîrzie şi medievală.

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, Bucureşti, 1987, p. 39—71

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

au scăzut mult sub nivelul normal. Pe fundul lacului uscat, în dreptul aşezării, pe o lăţime de peste 50 m se puteau vedea foarte multe fragmente de vase hallstattiene puternic corodate. Proveneau din aceleaşi forme de vase, lucrate în aceeaşi tehnică, pe suprafaţa unora păstrîndu-se vagi urme ale ornamentelor imprimate sau incizate, specifice ceramicii descoperite de noi pe deal.

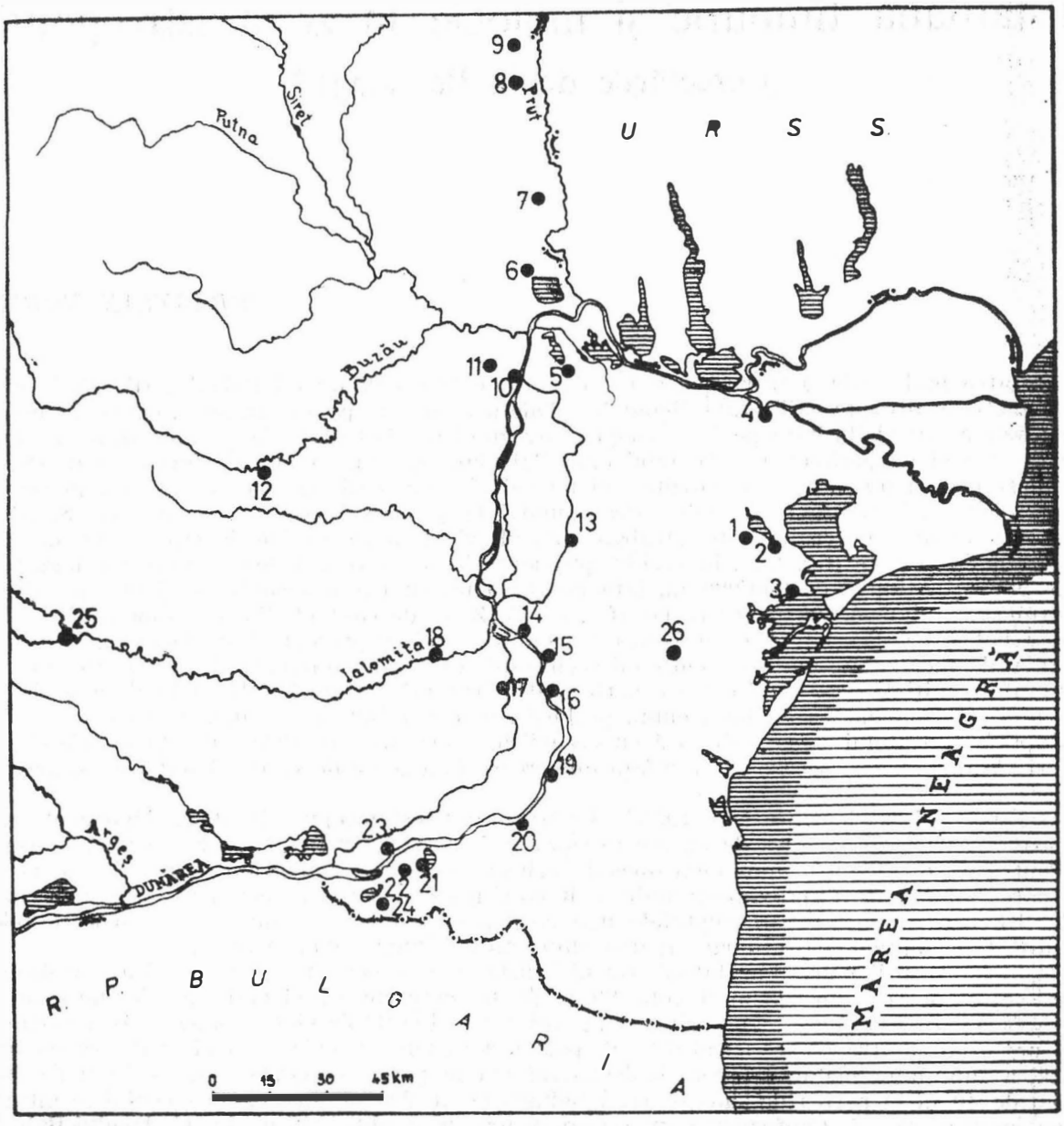

Fig. 1. Harta aşezărilor de tip Babadag. 1. Babadag, 2. Enisala. 3. Unirea, 4. Tulcea, 5. Jijila, 6. Vînători, 7. Stoicani, 8. Suceveni, 9. Cavadineşti, 10. Brăiliţa, 11. Siliştea-Nazîru, 12. Bălteni, 13. Piatra-Frecăţei, 14. Hîrşova, 15. Ghindăreşti, 16. Topalu, 17. Făcăieni, 18. Ţăndărei, 19. Cernavoda, 20. Rasova, 21. Satu Nou, 22. Canlia, 23. Grădiştea Coslogeni, 24. Girliţa, 25. Dridu, 26. Beidaud.

Cercetările au mai precizat că materialele specifice fazei Babadag I sînt reduse cantitativ şi se găsesc aproape exclusiv în imediata vecinătate a malului. Materialele Babadag II apar pe întreaga aşezare, dar nivelul corespunzător acestei faze cu grosimea maximă de 15—20 cm, se află numai

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

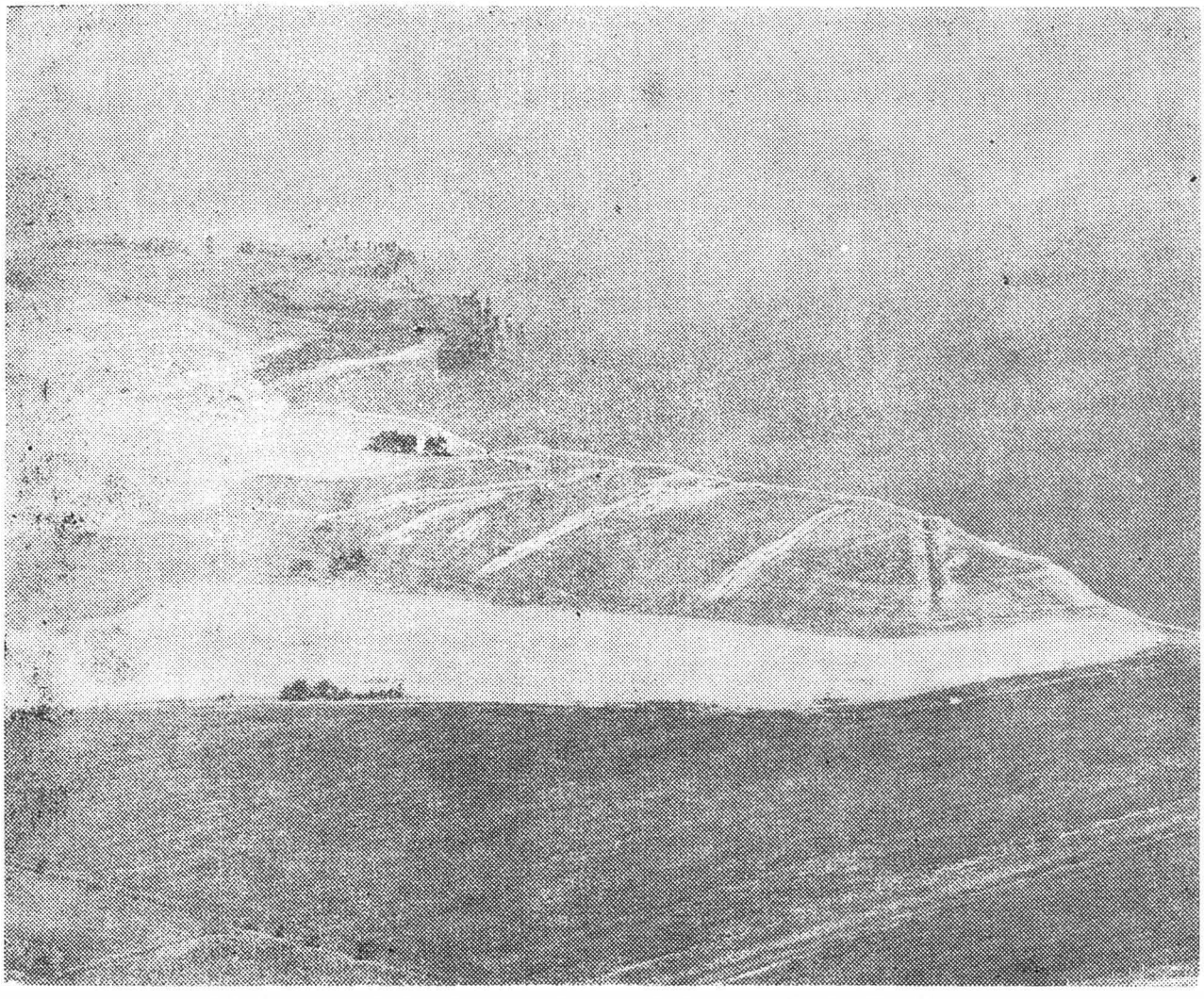

Fig. 2. Așezarea hallstattiană de la Babadag. Vedere aeriană realizată în 1982.

în zona înaltă a dealului pentru a se subția și a dispare între cotele 22 și 21. Depunerile Babadag III cuprind suprafața cea mai întinsă avînd grosimea maximă pînă la cca 1 m, în zona înaltă, subțiindu-se treptat și dispărînd pe pante în jurul cotei 20 și chiar pînă la cota 17 în partea de sud-est a dealului. Situațiile arătate își găsesc explicația prin îngustarea dealului încă din vremea locuirii din epoca hallstattiană, fapt care a determinat extinderea și chiar îngrămădirea locuințelor către sud-vest. În felul acesta ajungem și la concluzia că cercetările noastre nu pot realiza o imagine corespunzătoare asupra duratei și intensității de locuire din faza a doua și cu atît mai puțin asupra celei din prima fază a culturii Babadag.

Șanțurile care au secționat aproximativ perpendicular pantele de SE, S și SV ale dealului au arătat existența la partea superioară a pantei a unor fortificații care protejau așezarea. Astfel s-a observat, în profilele secțiunilor II și VI, un șanț lat de 12—13 m și adînc de 4—4,50 m (fig. 5). Traseul acestui șanț era cuprins aproximativ între cotele 20 și 17 ale dealului. În imediata vecinătate a șanțului, în exteriorul său, s-a observat un rest de val de pămînt cu partea superioară arcuită (în profil, fig. 5) aproximativ între cotele 18/17 și 16. Valul suprapunea direct nivelul pantei din epoca hallstattiană. Fără a putea preciza forma și dimensiunile sale, baza valului, atît cît mai există a putut fi urmărită, sub forma unui strat de pămînt galben amestecat cu castaniu, în profilele șanțurilor II și VI pe o întindere de cca 10 m, grosimea sa maximă fiind de 0,70—0,90 m. La înce-

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

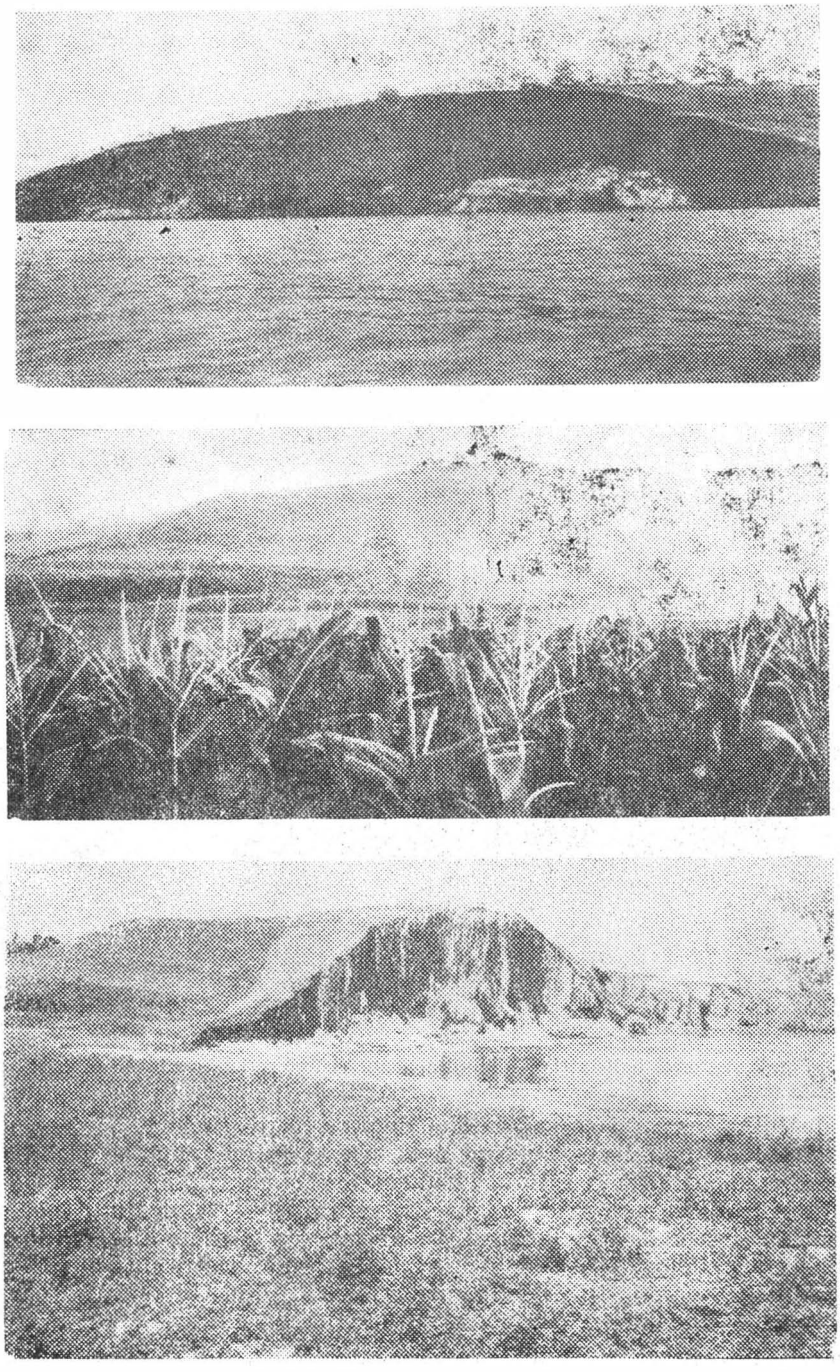

Fig. 3. Așezarea hallstattiană de la Babadag. a—b văzută dinspre nord și est (1963), c văzută dinspre est (1985).

putul cercetărilor am considerat că valul era posterior șanțului. Ulterior am observat în profilul nord-vestic al secțiunii VI că pe fundul șanțului exista pământ galben amestecat cu castaniu și pietre de calcar adică material folosit la construcția valului și în continuare mai sus pături oblice de pământ cu pietre lutuite, arse la roșu, alunecate treptat pe panta interioară a valului, care se prelungeau în interiorul șanțului. Fără a putea preciza înălțimea și forma valului considerăm că a

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

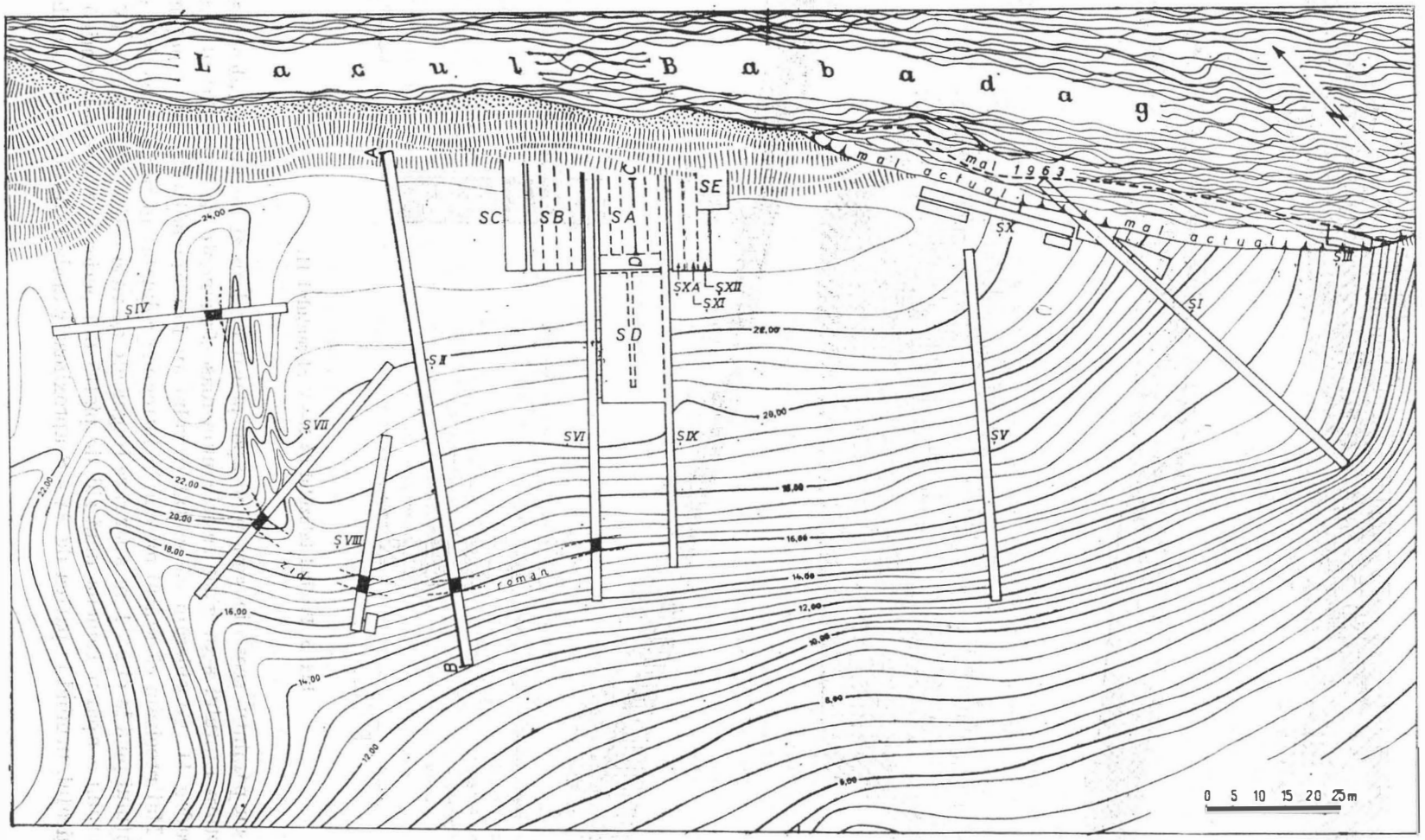

Fig. 4. Planul săpăturilor efectuate în anii 1962—1986.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

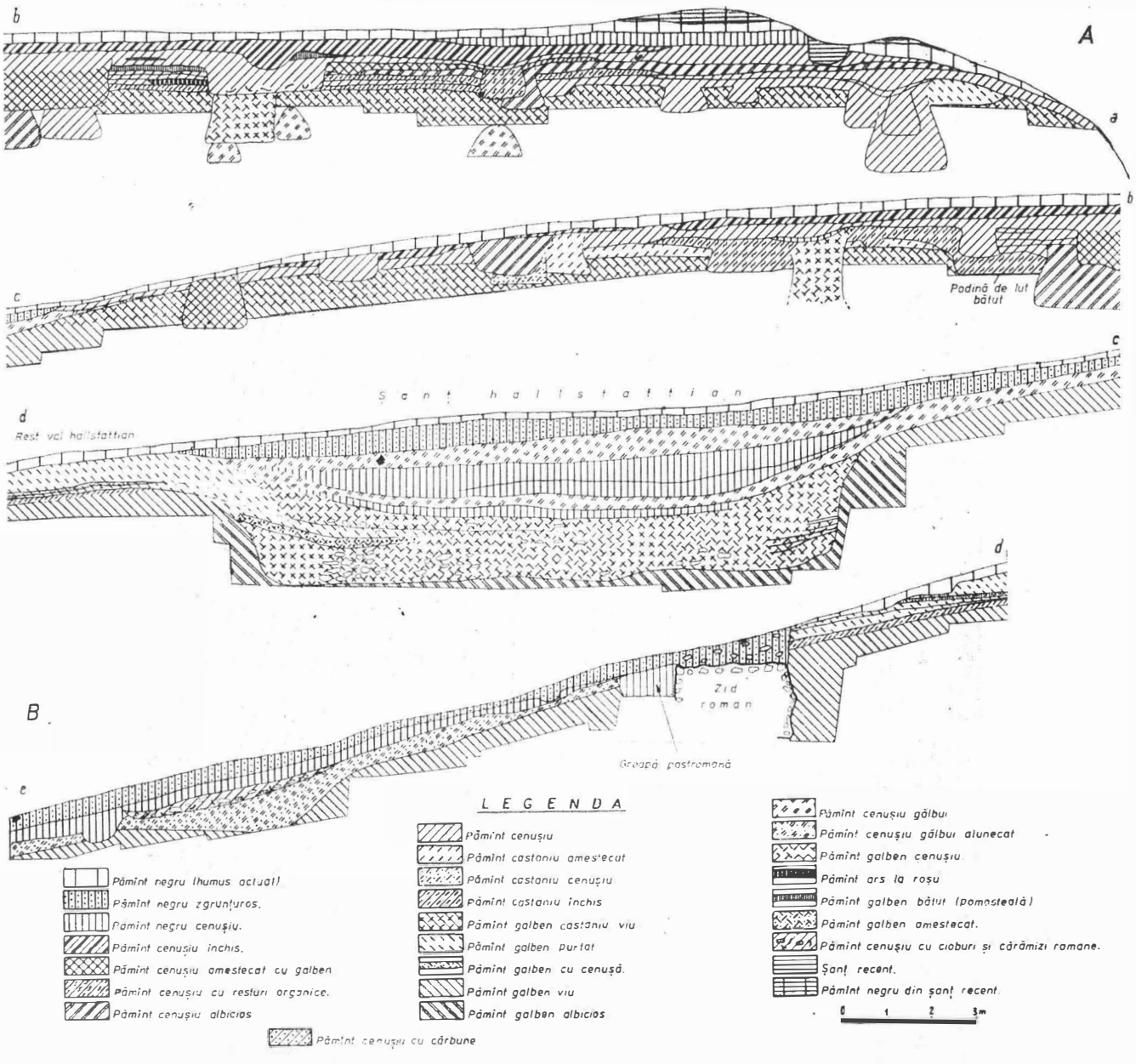

Fig. 5. Profilul taluzului de N—V al șanțului II.

fost construit cu pămîntul scos din șanț fiind apoi placat cu lespezi de piatră calcaroasă, lutuit și ars. În umplutura șanțului s-au găsit relativ numeroase fragmente de vase Babadag III și mult mai rare Babadag II. Considerăm că șanțul și valul au fost amenajate și au funcționat în faza Babadag III. Mai precizăm că șanțul nu era în întregime colmatat în perioada getică, deoarece în umplutura șanțului pînă la circa 1 m apar rare fragmente de vase getice din secolele IV—III î.e.n. În aceleași secțiuni a apărut temelia unui zid de piatră din perioada romano-bizantină (fig. 4—5) care încingea dealul, urmînd în partea de SV—S aproximativ același traseu ca și valul hallstattian.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Șanțul pentru temelia zidului a tăiat partea exterioară a valului pe o lățime de 2,50 m. În partea de SE a dealului șanțul și valul hallstattian au apărut la un nivel mai coborît decît în SV, respectiv între cotele 18—15, în schimb zidul roman a urmat aceeași cotă 16.

Secțiunea a IV-a a tăiat aproximativ perpendicular marginea de NV a așezării (fig. 4). Profilele ne-au arătat că stratul hallstattian încetează aproape brusc pe o pantă ușoară ca și în secțiunile II și VI, în vecinătatea unui șanț cu direcția SV—NE. În S VII (fig. 4) s-a observat că valul hallstattian coteşte spre NE, fiind suprapus și traversat oblic de zidul roman pe care l-am întîlnit și în S IV, la o distanță de 9 m spre SE de șanțul hallstattian. Coroborînd observațiile făcute în șanțurile VI, II, VII, IV ajungem la concluzia, care urmează să fie verificată, că așezarea hallstattiană a fost fortificată și spre NV în același fel ca și pe pantele de SV, S, SE cu șanț și val. Spre NV noi am identificat șanțul dar n-am putut urmări încă valul. Zidul din epoca romană tîrzie, care spre SV, S se află la exteriorul fortificației hallstattiene (S II, VI), în NV se află în interior (S IV). Zidul roman a traversat oblic valul hallstattian (S VII) cînd desigur șanțul hallstattian a fost astupat *ad-hoc* pe traseul zidului.

Sedimentările arheologice din epoca hallstattiană au atins grosimea maximă, între 1,20—1,50 m numai în apropierea malului. În cursul săpăturilor au putut fi identificate puține gropi de bordeie, săpate numai din niveluri inferioare din vecinătatea malului. În cîteva cazuri am putut delimita parțial asemenea gropi cu adîncimi pînă la 1 m, de formă aproximativ dreptunghiulară, cu intrare spre sud, în trepte, placate cu lespezi subțiri de piatră calcaroasă.

Profilele secțiunilor și suprafețelor săpate în zona înaltă a dealului prezintă limpede intensa locuire hallstattiană. S-au putut vedea numeroase niveluri de pămînt galben alternînd cu pături de pămînt gunoios de culoare neagră cenușie sau maronie de grosimi diferite. În anumite cazuri dungile orizontale de pămînt galben subțiri sau mai groase, în special în faza a treia, se succedau la mici intervale pe același spațiu, unele înroșite de foc dovadă a unor incendii. Acestea reprezentau „podelele" unor locuințe de suprafață. Din păcate n-am putut delimita decît parțial, și numai din niveluri superioare, conturul unor asemenea locuințe. Amenajarea terenului pentru construcții mai noi, precum și săparea gropilor pentru provizii au afectat nivelurile inferioare. Din pereții locuințelor s-au găsit, în stratul de cultură, dar mai ales în gropi, bucăți de lut ars cu amprente de pari și împletituri de nuiele sau trestii. Pe baza acestora putem afirma că existau construcții cu pereții groși pînă la cca 20 cm, dar și altele poate mai numeroase cu pereții mai subțiri de 10—15 cm.

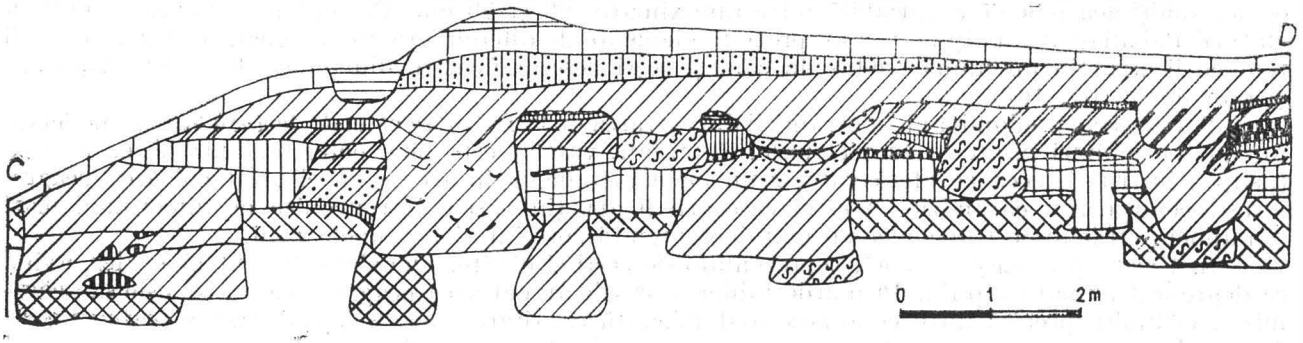

Fig. 6. Profilul taluzului de SE al secțiunii III din suprafața A.

De la toate nivelurile stratului hallstattian coboară foarte multe gropi în formă de „clopot" (tronconice) care au tăiat depunerile mai vechi și inevitabil au amestecat materiale din niveluri diferite (fig. 5—6). Numai în suprafețele alăturate A și D (fig. 4)[3] totalizînd 520 m², au fost delimitate și golite aproape 200 gropi tronconice care adesea s-au suprapus și întretăiat (fig. 6) Gropile aveau adîncimi variabile, între 1,20 și 2,50 m, și diametrul maxim, la fund, în mod aproape constant, egal cu adîncimea. Gropile în formă de clopot mai exact tronconice, cu gîtul cilindric, erau amenajate cu grijă, avînd fundul perfect circular, neted, ușor albiat. În mai multe cazuri s-au putut vedea în pereții gropilor urmele uneltei cu vîrf, ca de țăruș, cu care au fost săpate. Puține gropi aveau

[3] În lucrarea de față suprafețele D și E (fig. 4) corespund suprafețelor notate R și T la Morintz, 1986, fig. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

interiorul ars la roşu, majoritatea fiind numai afumate. În pămîntul de umplutură a gropilor s-au găsit în proporţii diferite pietre, lutuială arsă, oase de animale şi de peşti, precum şi fragmente de vase. Forma, dimensiunile şi atenţia cu care au fost făcute arată că asemenea gropi aveau o funcţie importantă în economia locuitorilor aşezării. Ele serveau la depozitarea proviziilor de alimente fiind ulterior umplute cu resturi menajere. Dispoziţia gropilor de provizii, în raport cu locuinţele, este greu de precizat deoarece partea lor superioară, care ne-ar fi indicat nivelul de săpare, s-a prăbuşit. Numai în două cazuri din faza a treia s-a putut observa că săparea gropilor a început de la suprafaţa „podinii" de pămînt bătut, respectiv de la nivelul de călcare din interiorul locuinţelor. Pe fundul multor gropi s-a găsit cîte o placă mare de piatră de formă relativ patrulateră, cu latura de circa 1 m. Sigur, asemenea pietre acopereau gura gropilor, în timpul funcţionării lor. Pe fundul gropilor materialul arheologic s-a păstrat mai bine decît în stratul de cultură, nivelat în mod repetat şi bătătorit în lunga perioadă de locuire a aşezării. În gropi s-au găsit bucăţi de vase mari şi cîteva vase mici întregi. Pe fundul unei asemenea gropi s-a găsit un strat de grîu carbonizat, gros de 20 cm.

În cursul cercetărilor, în strat şi în gropile hallstattiene s-a găsit o mare cantitate de ceramică, oase de animale (bou, porc, oaie, capră, cal, cîine) şi de peşti, bucăţi de lutuială arsă cu amprente de pari şi nuiele sau trestii, pietre şi în mai mică măsură obiecte de os, corn (sule şi psalii, (fig. 14), de piatră (percutoare sferice, lustruitoare pentru ceramică şi topoare-ciocan), de silex (lame şi răzuitoare), de lut ars (greutăţi pentru plasa de pescuit, fusaiole şi obiecte de imprimat ceramica, fig. 11/2), de fier (resturi de cuţite şi două seceri, fig. 11/1) şi de bronz (sîrmă, vîrf de săgeată, fibulă).

★

Prin abundenţa şi specificul său ceramica ne permite să urmărim originea, răspîndirea şi relaţiile culturii Babadag cu culturile înconjurătoare. În cadrul ceramicii de la Babadag se disting, pe criteriul tehnicii de realizare, trei categori de vase : grosieră, bună şi fină.

1. *Ceramica de factură grosieră* cuprinde o mare cantitate de oale de formă relativ tronconică, cu deschiderea mai largă decît fundul, cu profilul mai mult sau mai puţin bombat (fig. 11/9—10). Sînt modelate din lut mediocru, frămîntat cu cioburi pisate, au suprafaţa exterioară neglijent netezită sau chiar zgrunţuroasă. Unele au suprafaţa interioară netezită cu grijă sau chiar lustruită, element impus de funcţionalitatea acestor vase de bucătărie. Au culoarea cărămizie, de multe ori cu pete negre sau cenuşii, de o nuanţă mai închisă în interior. Multe vase de acest tip au la partea superioară, sub margine sau pe mijloc, o bandă în relief, alveolată. Altele au doar patru proeminenţe la distanţe egale. Înălţimea oalelor e variabilă între aproximativ 20 şi 50 cm. Prezent în întreaga evoluţie a culturii Babadag, acest tip de vas nu prezintă elemente de diferenţiere cronologică. Aceleaşi categorii tehnice îi aparţin un număr redus de căni şi cesti nesemnificative din punct de vedere tipologic şi cronologic (fig. 10/3).

2. *Categoria* predominantă a ceramicii din aşezarea de la Babadag este *de factură bună*, modelată din lut cu cioburi pisate şi cu pietricele. Suprafaţa vaselor este bine netezită, finisată cu angobă („slip") lustruită, ceea ce oferă vaselor un luciu metalic. Prin ardere au căpătat culoarea neagră, neagră-cenuşie sau cărămizie. Acestei categorii îi aparţin vasele bitronconice de dimensiuni mari şi mijlocii, străchinile tronconice cu marginea arcuită spre interior şi unele căni.

3. Există şi o *categorie fină*, reprezentată de cesti şi căniţe, modelate din lut bine ales, avînd ca degresant numai nisip fin. Prin arderi diferite vasele au culoarea neagră, neagră-cenuşie sau cărămizie. O limită precisă între ceramica predominantă cantitativ care se încadrează în categoria de factură bună (vase bitronconice şi castroane) şi ceramica fină (cesti şi căniţe) nu se poate face decît pe criteriul că cea fină nu conţine cioburi pisate sau pietricele. Modelarea vaselor cu pereţii subţiri a impus utilizarea, ca degresant, numai a nisipului fin.

Prezentăm în continuare formele ceramice caracteristice şi frecvente în evoluţia culturii Babadag.

Vasele bitronconice sau cu mijlocul bombat prezintă mai multe variante prin detalii şi prin raportul dintre părţile componente (fig. 8/1—9; 10/10, 11, 13). Unele sînt propriu-zis bitronconice avînd doar marginea răsfrîntă. Altele au mijlocul puternic bombat. Prin raportul dintre înălţime şi diametrul maxim sînt mai pîntecoase sau mai suple. Înălţimea lor variază în mod obişnuit între 40 şi 70 cm, mai puţine între 20 şi 30 cm şi rar ajung pînă la aproape 1 m. Exemplare mai suple aparţin în special fazei a treia (fig. 8/8).

Majoritatea vaselor bitronconice sînt de culoare neagră cu luciu metalic. Nu lipsesc nici exemplarele de culoare cărămizie. Remarcăm însă că atunci cînd asemenea vase n-au suferit arderi secundare au în mod obişnuit exteriorul negru şi interiorul cărămiziu sau maroniu. Este rezultatul unui

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

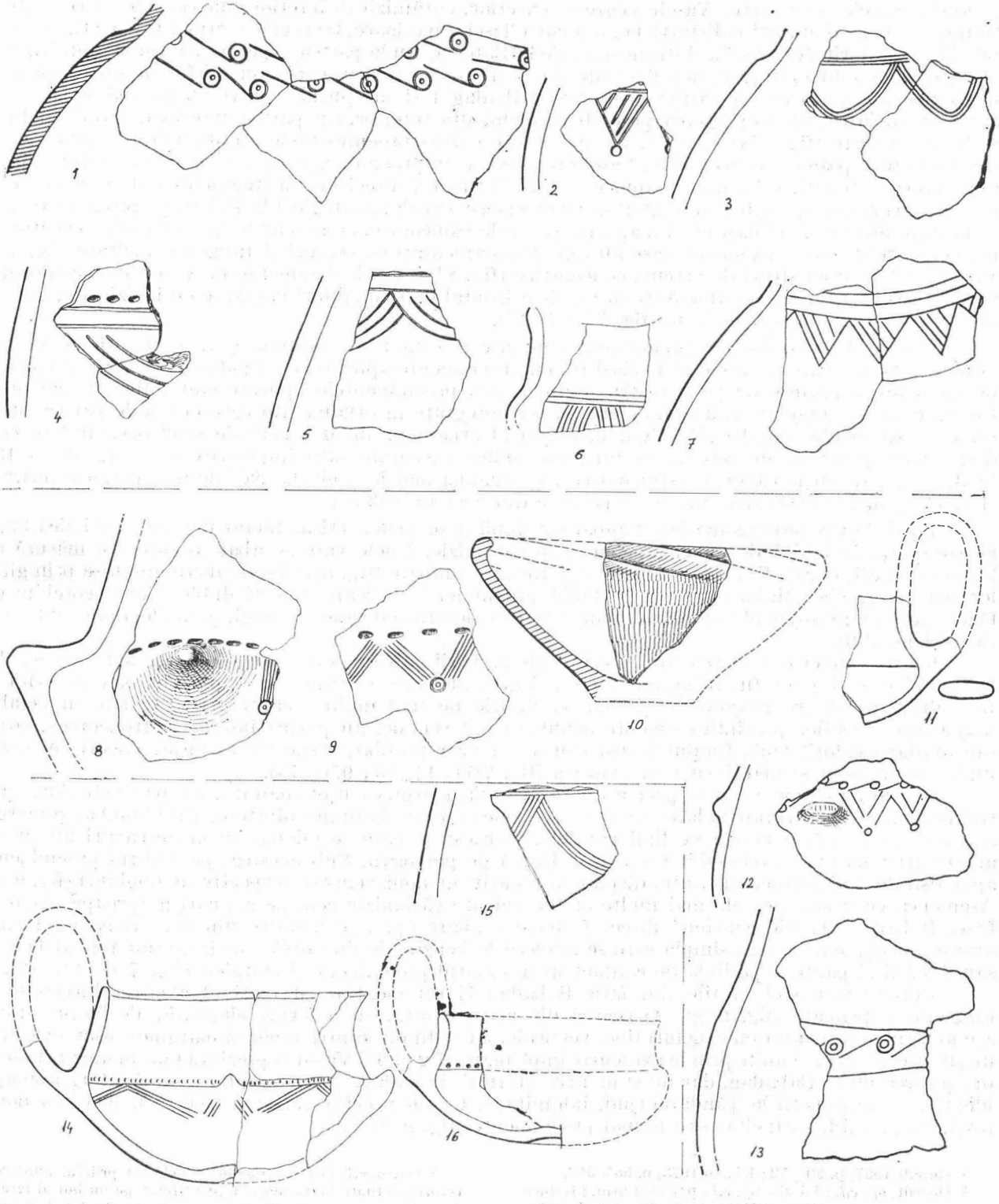

Fig. 7. Ceramică din faza Babadag I: 1—7 din groapa nr. 120; 8—13 din groapa nr. 128; 14—16 din groapa nr. 70.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

procedeu special de ardere. Vasele negre în exterior, cărămizii în interior sînt caracteristice şi fazei timpurii a primei culturi hallstattiene, din zona Tisei superioare, respectiv culturii Gáva (Gáva—Lăpuş II)[4]. Majoritatea vaselor bitronconice de la Babadag au la partea superioară a mijlocului bombat cîte patru proeminenţe (adesea duble, cîte două alăturate) relativ conice cu vîrful în sus, dispuse la distanţe egale. Cîteva asemenea vase din faza Babadag I şi începutul fazei II au proeminenţe accentuate, modelate prin împingerea peretelui vasului din interior, (în partea interioară producîndu-se astfel o cavitate (fig. 7/8; 8/3—5). În mai multe cazuri proeminenţele au suprafaţa „vălurită" cu caneluri largi, paralele concentrice. Vasele pîntecoase cu proeminenţe asemănătoare reprezintă forma cea mai caracteristică din faza timpurie a culturii Gáva[5]. Precizăm că fragmentele de vase cu proeminenţe accentuate, împinse din interior, cu exteriorul canelat, s-au găsit la Babadag aproape exclusiv în nivelul inferior. Aceluiaşi nivel îi aparţin şi vasele tronconice, cu proeminenţe mai puţin accentuate, tot goale în interior. Asemenea vase au umerii ornamentaţi cu cercuri şi tangente incizate (fig. 7/1, 12, 13; 8/1) sau cu şiruri de cercuri concentrice (fig. 8/4). Unele fragmente de vase bitronconice din acelaş nivel au umerii ornamentaţi cu un şir orizontal de triunghiuri haşurate cu incizii (fig. 7/2, 7) sau cu ghirlande de linii incizate (fig. 7/3—5, 15).

Vasele bitronconice, cu proeminenţe împinse din interior, continuă şi în faza a doua dar tot atunci sînt frecvente şi vasele de acelaşi tip cu proeminenţe aplicate. În săpături s-au găsit asemenea proeminenţe desprinse de pe vase. În multe cazuri proeminenţele aplicate sînt duble şi mai mici. Proeminenţele, singulare sau duble, sînt adesea integrate în ornamentul care cuprinde partea superioară a mijlocului bombat. Motivul principal al ornamentului îl constituie şirul orizontal (uneori două şiruri paralele) de cercuri cu tangente oblice executate prin imprimare (fig. 8/2, 6; 10/13; 11/3, 5—7). În unele cazuri acestui motiv i se adaugă mai jos „ghirlanda" de linii paralele incizate (fig. 11/7) motiv decorativ întîlnit şi pe vase din faza Babadag I.

Tipul de vas bitronconic sau bombat continuă şi în faza a III-a, lucrat în aceeaşi tehnică bună cu suprafaţa lustruită de culoare neagră sau cărămizie. Unele vase se abat în oarecare măsură de la forma tradiţională, fiind mai scunde şi puternic bombate (fig. 8/7) altele distingîndu-se prin gîtul lor înalt (fig. 8/8). Majoritatea au pe umăr proeminenţe aplicate, uneori duble. Spre deosebire de fazele anterioare mijlocul bombat al unor vase este decorat cu caneluri largi, paralele, oblice sau verticale (fig. 8/9).

Foarte numeroase în cele trei niveluri ale aşezării hallstattiene de la Babadag sînt ceştile. Au fost modelate din lut fin frămîntat cu un degresant pisat mărunt. Au suprafaţa bine netezită şi lustruită, de culoare neagră-cenuşie sau cărămizie de mai multe nuanţe. Deşi variate în detalii, majoritatea ceştilor prezintă elemente comune: sînt scunde, au partea inferioară tronconică, largă sau aproape calotiformă, fundul îngust sau nici măcar profilat, respectiv rotunjit, uneori cu *umbo*, umăr proeminent şi marginea uşor evazată (fig. 7/11, 14, 16; 9/4—15).

Ceştile cu o toartă au la partea opusă acesteia marginea uşor înălţată, iar pe umăr două sau trei proeminenţe alăturate şi lateral cîte una. Unele cesti au, la limita dintre umărul bombat şi marginea uşor răsfrîntă, o bandă de linii paralele, incizate, la care se adaugă în unele cazuri un şir de adînciturii mici ovale, triunghiulare sau în formă de potcoavă. Sub acestea, pe umărul proeminent, apar fîşii de linii paralele incizate, dispuse alternativ în două sensuri, respectiv în unghiuri (fig. 9/7). Asemenea ceşti sînt de cele mai multe ori de culoare cărămiziu-cenuşie şi aparţin aproape exclusiv fazei Babadag II. Ele continuă direct formele similare aproape identice din faza Babadag I cînd aveau o ornamentare mai simplă care se reducea la benzile de linii oblice incizate sau numai la una sau două linii paralele pe linia de contact între umărul proeminent şi margine (fig. 7/11, 14, 16).

Relativ rare sînt ceştile din faza Babadag II ornamentate cu motivul alcătuit din cercuri şi tangente imprimate (fig. 9/8)[6]. O ceaşcă din această fază, cu o formă elegantă, de factură fină, are umărul ornamentat cu caneluri fine, verticale, iar la limita dintre umăr şi marginea uşor evazată, un şir de cercuri mici unite prin benzi scurte imprimate (fig. 9/6). Vasul reprezintă pînă acum un unicat în aşezarea de la Babadag, dar nu şi în aria culturii Babadag. Un exemplar asemănător, aproape identic, s-a descoperit la Ţăndărei (jud. Ialomiţa)[7]. Ceştile specifice fazei a treia, cu una sau două torţi, au pe mijloc caneluri sau numai proeminenţe (fig. 9/10—15).

[4] Horedt 1967, p. 50—52; László 1973, p. 585, 598.

[5] Horedt, *op. cit.*; László, *op. cit.*, p. 588 şi urm.; Kemenczei 1984 pl. CXXIX/1; CXXX/1, 2, 12; CXXXIII/1; CXL/1; CXLI/12; CXLIX/10.

[6] Un exemplar întregit la Morintz 1964, fig. 4/1=5/1.

[7] Descoperit de C. Chiriac în 1973 cînd cu prilejul unor cercetări efectuate la Ţăndărei a identificat pe un bot al terasei Ialomiţei o aşezare de tip Babadag II; Harţuche, Anastasiu 1976, p. 187, fig. 383.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

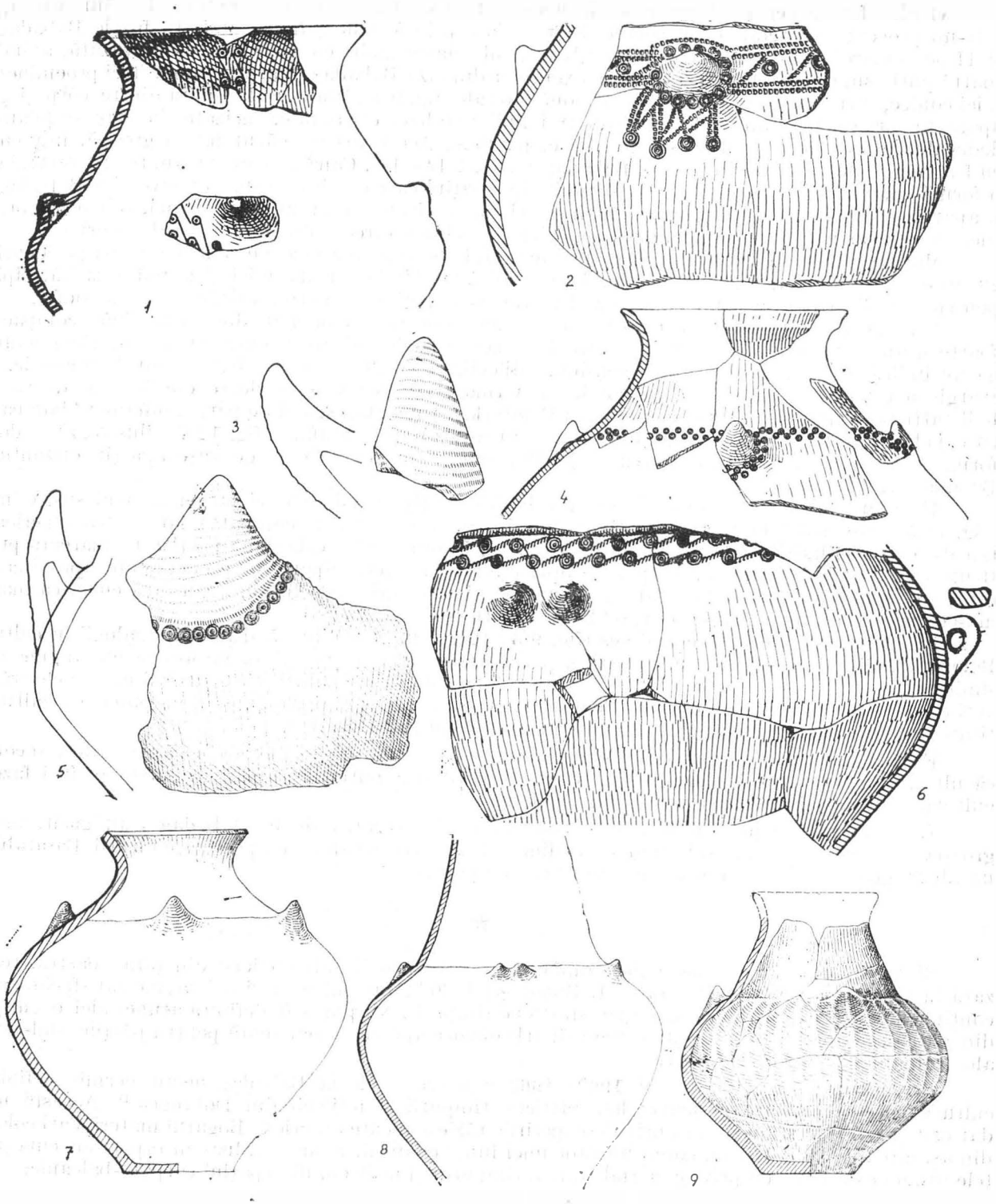

Fig. 8. Vase bitronconice și bombate. 1 faza Babadag I; 3—5 faza I—II; 2, 6 faza II; 7—9 faza III.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

O altă formă ceramică realizată în aceeași tehnică fină este reprezentată de căni care apar într-un procent mai redus decît ceștile. Sînt variate prin formă și dimensiuni. În fazele Babadag I și II se remarcă o formă cu corpul bombat, gîtul relativ înalt, cu marginea ușor evazată, avînd o toartă puțin supraînălțată. Un asemenea exemplar din faza Babadag I are pe umăr trei proeminențe mici conice, una în partea opusă torții și două laterale (fig. 9/1). Mai sus, la limita dintre corp și gît, apare un ornament simplu, format din trei linii paralele, orizontale, incizate, la care se adaugă, dedesubt, un șir de crestături scurte oblice, paralele. Acest vas a apărut într-o groapă, împreună cu fragmente de vase specifice fazei Babadag I (fig. 7/14—16). Cana la care ne-am referit reprezintă o formă comună în Bronzul mijlociu și tîrziu din spațiul carpato-dunărean. Tot nivelului Babadag I îi aparțin o cană cu toartă și ornament în ghirlande incizate (fig. 9/2). Prin formă, tehnică și ornament acest vas atestă o tradiție, dacă nu chiar o preluare directă din fondul local anterior.

Mai frecvente sînt cănile în faza Babadag III. Se remarcă cele de o formă aproape identică cu aceea a vaselor bitronconice, suple, din aceeași fază, fiind doar mai mici și avînd o toartă. Tipice pentru faza Babadag III sînt cănile ca și ceștile descoperite în mormîntul de la Cernavodă [8].

Prin puține fragmente se constată existența unor vase modelate din pastă fină, compactă, foarte dură în urma arderii, cu suprafața bine netezită, de culoare cenușie uniformă. Fragmentele găsite indică o formă zveltă, de dimensiuni mijlocii, cu corpul ușor bombat, cu gîtul tronconic, cu marginea răsfrîntă (fig. 9/3). Prin tehnică și formă asemenea vase se deosebesc frapant de vasele hallstattiene, avînd însă analogii în cultura Belozerka. Un pahar scund cu partea inferioară bombată, cu caneluri paralele, oblice, cu partea superioară ușor arcuită în afară (fig. 12/7), ilustrează a doua formă de tip Belozerka[9] în așezarea de la Babadag. Cele două tipuri de vase aparțin orizontului Babadag I.

O căniță întreagă și cîteva fragmente indică un tip înrudit cu cel prezentat mai sus. Căniță (fig. 13/5) este înaltă de 8 cm, are partea inferioară largă (puternic bombată), iar partea superioară (gîtul) relativ cilindrică cu marginea ușor evazată. Limita dintre cele două părți este marcată printr-un șir de liniuțe adîncite. În partea opusă torții și lateral apar trei proeminențe aproximativ conice. Corpul bombat este brăzdat de șănțuiri largi care imită canelurile. Vasul are culoarea maroniu-cenușie, fără luciul specific vaselor hallstattiene.

Primele vase, prezentate mai sus (fig. 9/3; 12/7) au, prin tehnică și formă, analogii în cultura Belozerka, din stepele nord-vest pontice. Vasul întreg (fig. 10/9=13/5), împreună cu fragmentele similare (fig. 13/2), se deosebește prin factură și formă de vasele hallstattiene, avînd însă unele trăsături care îl apropie de vasele culturii Belozerka. Acest tip de căni pare a ilustra un proces de hallstattizare a unor elemente Belozerka pătrunse în mediul culturii Babadag.

Fără a dispune de complexe sigur închise, ci doar de unele observații stratigrafice, socotim că ultimul, tip de vase la care ne-am referit (fig. 13/5) a putut să apară în cursul primei faze a culturii Babadag dar a existat și în faza a doua.

În încheierea expunerii ceramicii amintim că în așezarea de la Babadag s-au găsit, într-o groapă din faza a III-a, trei fragmente dintr-un vas cu ornamente specifice culturii Basarabi și un alt fragment izolat în umplutura șanțului de apărare.

★

Sinteza cercetărilor arheologice românești asupra epocii hallstattiene din țara noastră, realizată în tratatul de *Istoria României*, I, București 1960 [10], nu putea oferi o imagine satisfăcătoare a conținutului și a evoluției perioadei hallstattiene timpurii. Nu putea fi definită atunci nici o cultură din această perioadă. Insuficiența cercetării arheologice apărea și mai acută pentru părțile sud-estice ale României, inclusiv Dobrogea.

Cercetările efectuate în anii 1962—1963 în așezarea de la Babadag ne-au permis definirea culturii corespunzătoare perioadei hallstattiene timpurii și mijlocii din Dobrogea [11]. Aceasta ne-a dat prilejul să-i schițăm și aria, prin descoperirile răzlețe făcute anterior. Bogatul material arheologic din așezarea de la Babadag, corespunzător unei lungi evoluții, a fost evaluat în raport cu cunoștințele atunci existente, cu privire la Hallstattul timpuriu și mijlociu din spațiul carpato-balcanic.

[8] D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, pl. XVI/2; Hänsel 1976, pl. 16/9—10.

[9] Meljukova 1979, fig. 13/5, 7, 11.

[10] D. Berciu, *Istoria României*, I. București, 1690, p. 147—152.

[11] Morintz 1964, p. 101—118.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

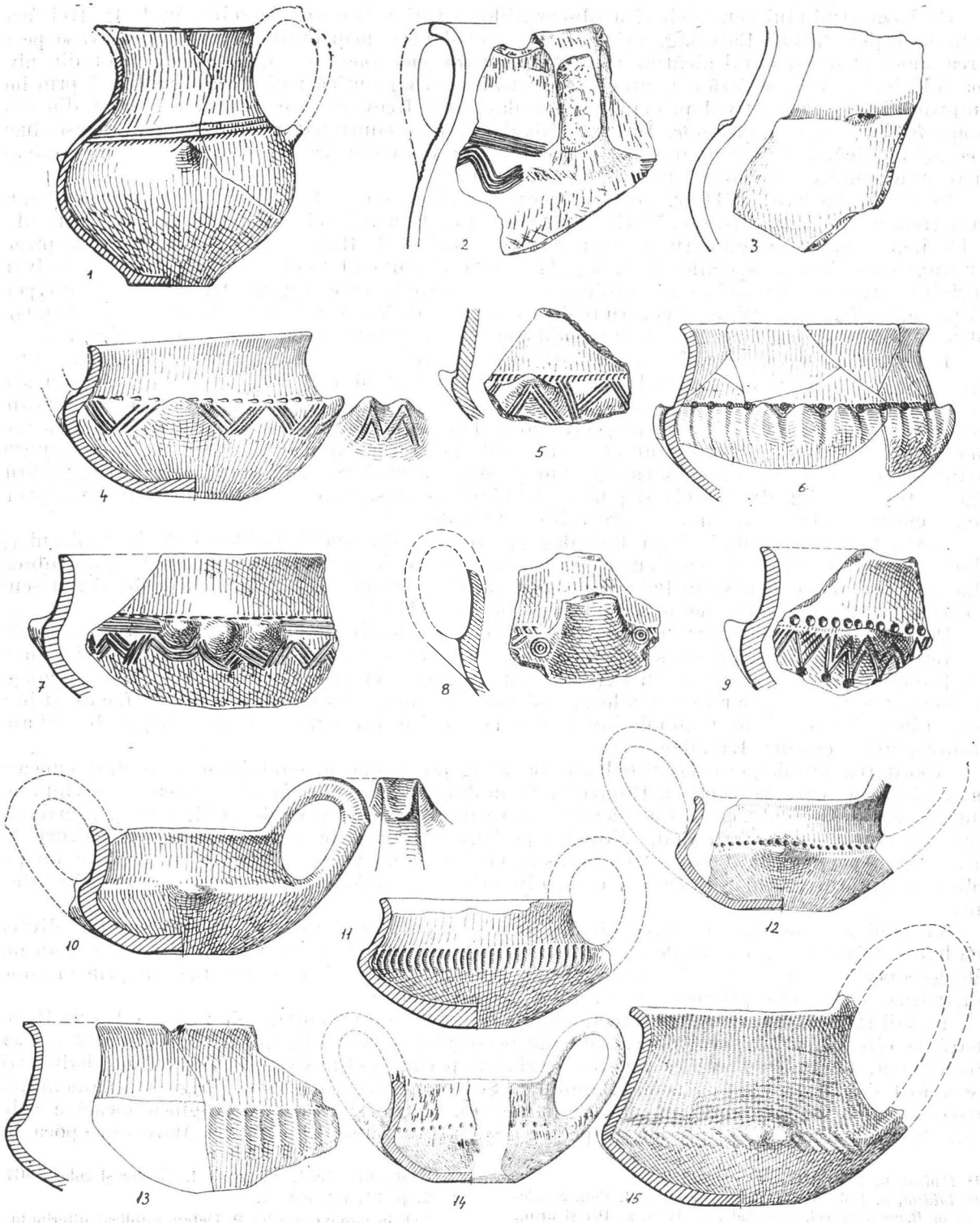

Fig. 9. Căni și cești. 1 (gr. 70), 2—3 din faza Babadag I; 4—9, faza II; 10—15, faza III.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Pe baza studiului ceramicii și a observațiilor stratigrafice am deosebit, în 1964, trei faze în cadrul evoluției culturii Babadag. Prima fază s-a evidențiat prin puține fragmente de vase pe care apărea motivul ornamental alcătuit din cercuri și *tangente incizate* asemănătoare celor din nivelul Troia VII b2 [12]. A doua fază s-a caracterizat printr-o ornamentică mai variată realizată prin incizii și imprimări în care motivul principal și totodată mai frecvent este tot acela format din *cercuri și tangente* dar *numai imprimate*. În faza Babadag III au continuat aceleași forme de vase, lucrate în aceeași tehnică, dar s-a renunțat la ornamentarea cu motive incizate sau imprimate, menținîndu-se numai ornamentarea mai sobră realizată prin caneluri.

În raport cu Troia VII b2 am datat prima fază în sec. XI. În raport cu cultura Basarabi, faza a treia a fost datată în sec. VIII—VII, pentru ca faza mijlocie s-o încadrăm în cuprinsul sec. X—IX î.e.n. Apărea semnificativ în acest sens contactul de la Brașov (Pătîcel) [13], respectiv prezența unor fragmente de vase specifice Babadag II în mediul cultural Mediaș din sud-estul Transilvaniei. În privința cronologiei absolute am utilizat noile rezultate la care a ajuns H. Müller—Karpe pentru Europa centrală, sistem adaptat pentru regiunile noastre de W. A. v.Brunn, M. Petrescu—Dîmbovița și Mircea Rusu [14], și adoptat la noi cu prilejul redactării tratatului de *Istoria României*, I.

Referitor la originea culturii Babadag consideram, în 1964, neîntemeiată sau discutabilă moștenirea culturii Noua. Perioada tîrzie a epocii bronzului din sud-estul României era atunci practic necunoscută. Evidentă ne apărea în schimb componenta est-central europeană (aveam în minte de fapt aria culturii Gáva, respectiv zona Tisei superioare). Totodată considerăm că numai elementele hallstattiene din vest nu erau suficiente pentru a explica în întregime sinteza culturală ilustrată de conținutul culturii Babadag. Am presupus atunci existența unui întins orizont cultural, de gen Troia VII b2, din Tracia și pînă la Dunărea de Jos, care ar fi fost hasllstattizat prin influențe culturale din vest, dînd naștere culturii Babadag.

Tot atunci am atribuit fazei Babadag II așezarea din sudul Moldovei de la Stoicani (jud. Galați), ca și fragmentele de vase cu ornamente imprimate de la Pocreaca (jud. Iași) [15], am observat influențele exercitate de cultura Babadag asupra culturii Cernoles de la Niprul Mijlociu și am semnalat utilizarea obiectelor de fier în cursul fazei Babadag II.

Prezentarea primelor rezultate ale cercetărilor arheologice de la Babadag, în 1964, a trezit un viu interes, a stimulat cercetările și a permis reevaluarea unor materiale descoperite anterior în sud-estul României, dar și în sud-vestul U.R.S.S. și în Bulgaria. Cercetările care au urmat la Babadag, pe care le-am prezentat sumar în paginile precedente, la care s-au adăugat săpăturile făcute și în alte puncte din Dobrogea și din regiunile învecinate, ne oferă în prezent o documentare mult mai amplă în problematica culturii Babadag.

Abordarea problemei originii culturii Babadag presupune în mod firesc o minimă cunoaștere a perioadei anterioare, respectiv a Bronzului tîrziu din sud-estul României. În această privință documentarea noastră se reducea în 1964 doar la cîteva fragmente de vase de la Hîrșova și Limanu (Dobrogea), Ulmu și Dorobanțu (jud. Ialomița) pe baza cărora se presupunea existența culturii Noua sau a unui aspect cultural înrudit cu aceasta. Oricum, un eventual fond cultural Noua nu putea explica conținutul culturii Babadag, care, din prima sa fază, prezenta trăsături specific hallstattiene.

Vizitînd în 1966 cîteva muzee din Bulgaria am putut cunoaște în muzeul din Plovdiv ceramică hallstattiană din așezarea de la Raskopanica (Manole) [16] și în muzeul din Stara—Zagora materiale descoperite la Pșeničevo [17]. Ceramica din cele două așezări se caracterizează prin ornamente asemănătoare, în multe privințe, cu ceramica de la Babadag.

În anii 1966—1967, în cadrul cercetărilor de salvare din zona Porților de Fier, pe Insula Banului, situată la circa 1 km în aval de barajul hidrocentralei, a fost identificată și cercetată o așezare hallstattiană. Ceramica specifică acestei așezări a permis definirea unei noi culturi hallstattiene care a fost denumită de tip Insula Banului [18]. Se caracterizează printr-o bogată ornamentare, cu motive variate, realizate prin imprimare (ștanțare), incizie și canelare. Originea locală a culturii Insula Banului din fondul anterior, respectiv din cultura Žuto Brdo—Gîrla Mare, din epoca bron-

[12] *Ibidem*, p. 114—116.

[13] *Ibidem*, p. 116; A. D. Alexandrescu și I. Pop, *Sondajele de la Brașov-Pătîcel*, Materiale, 9, 1970, p. 161 și urm., fig. 5/3, 4.

[14] M. Rusu, *Die Verbreitung der Bronzehorte in Transilvanien vom Ende der Bronzezeit bis in die mittlere Hallstattzeit*, Dacia, N. S., 7, 1963, p. 177 și urm.

[15] Morintz 1964, p. 117; I. Nestor și colab. SCIV, 3, 1952, p. 31, fig. 5/5—7.

[16] Prin bunăvoința lui P. Detev, publicat ulterior în Apulum, 7, 1968, 1, p. 61 și urm., fig. 27—28.

[17] Prin bunăvoința descoperitorului M. Dimitrov.

[18] Morintz, Roman 1969.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

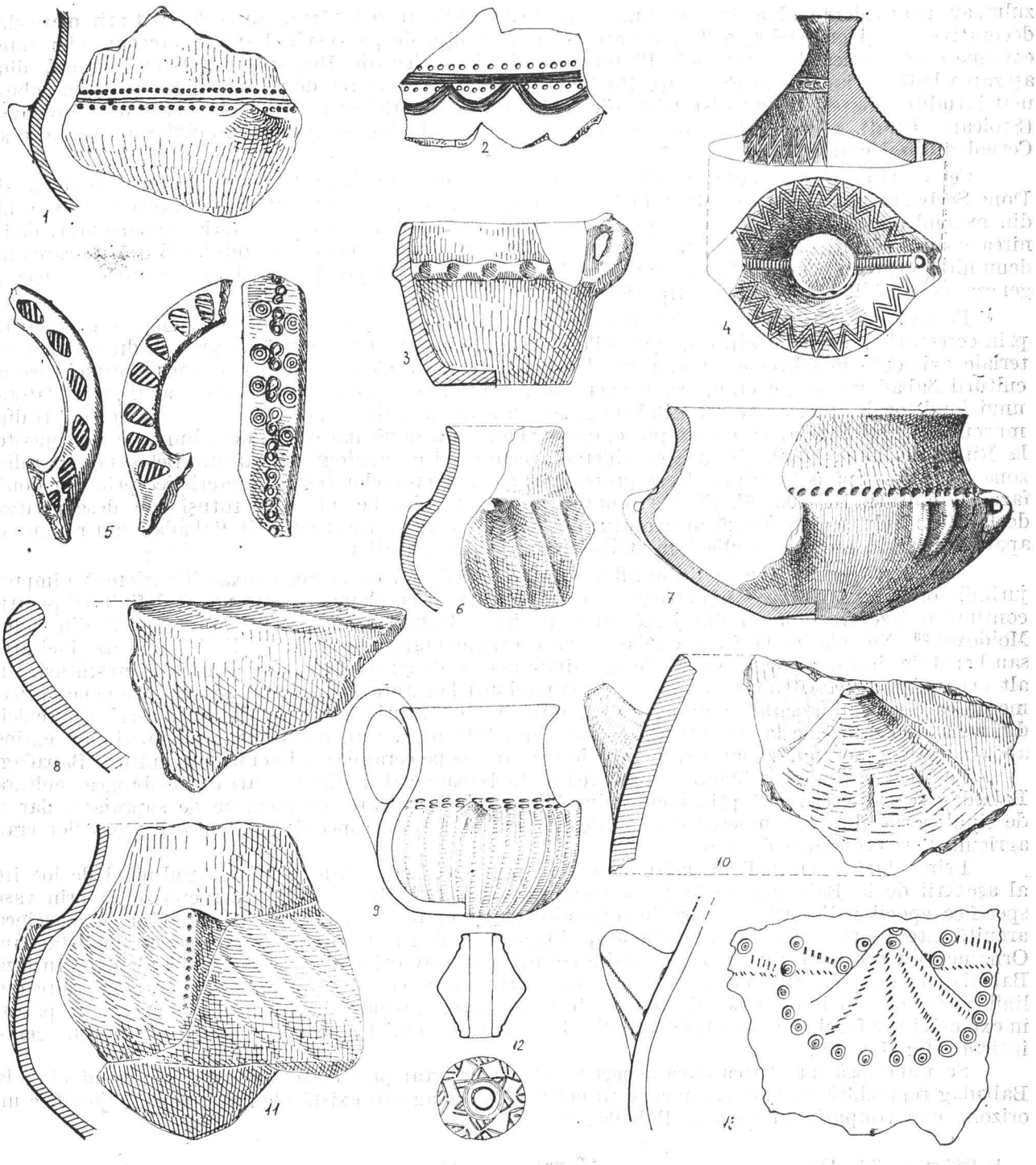

Fig. 10. Forme ceramice diverse. 4 căpăcel de pixidă; 5 toartă de vas (unicat), din șanțul de apărare; 12 fusaiolă. 2 faza Babadag I—II; 1, 4, 6, 9, 13 faza II; 10—11 faza II—III; 7 faza III.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

zului, apărea evidentă, chiar în lipsa unui orizont care să ilustreze legătura directă. Atît prin motivele decorative, cît şi prin tehnica de realizare a lor, ceramica de pe Insula Banului prezenta elemente comune cu ceramica descoperită la Pšeničevo şi Raskopanica din Bulgaria, dar şi cu ceramica din aşezarea hallstattiană de la Babadag. Publicînd în 1969 descoperirea de pe Insula Banului am subliniat înrudirea materialelor hallstattiene de acolo cu cele din Bulgaria, din Dobrogea şi din Moldova (Stoicani, Brad), precum şi difuzarea unor elemente Babadag şi Insula Banului pînă în cultura Cernoles din Ucraina [19].

Cercetări de teren făcute în anii 1964—1970, împreună cu Niţă Anghelescu, Barbu Ionescu şi Done Şerbănescu, în sud-estul Munteniei şi în Dobrogea, precum şi studiul unor materiale mai vechi din muzeul oraşului Călăraşi ne-au permis în 1970, pe baza unui bogat material documentar, definirea culturii specifice regiunilor menţionate, în perioada tîrzie a epocii bronzului, cultură pe care am denumit-o de tip Coslogeni [20]. Conţinutul culturii Coslogeni nu ne putea ajuta, nici măcar sugera, geneza culturii hallstattiene de tip Babadag.

Paralel cu cercetările menţionate care ne-au dus la cunoaşterea culturii Coslogeni, am urmărit, prin cercetări de suprafaţă în împrejurimile oraşelor Babadag şi Hîrşova [21] şi prin studiul unor materiale existente în muzeele oraşelor Brăila şi Galaţi, acele elemente din conţinutul primei faze a culturii Babadag care nu erau, prin aspectul lor, de origine hallstattiană şi care s-ar fi putut datora unui fond local, anterior culturii Babadag. Ne-au atras atenţia în acest sens două vase (ceşti) din muzeul oraşului Brăila, vase ce reprezentau inventarul a două morminte de înhumaţie descoperite la Rîmnicelu (jud. Brăila) [22]. Am considerat aceste ceşti cu analogii în cultura Belogrudovka, din zona de silvo-stepă a Ucrainei, drept prototipuri ale numeroaselor ceşti caracteristice primelor două faze ale culturii Babadag [23]. Fără a renunţa la această idee ne întrebăm totuşi dacă descoperirea de la Rîmnicelu se integrează în evoluţia din aria de constituire a culturii Babadag sau rămîne o apariţie izolată, greu de explicat în stadiul actual al cercetărilor.

Alte descoperiri ca aceea de la Sihleanu (jud. Brăila) [24], ca şi unele apariţii răzleţe din împrejurimile oraşului Hîrşova [25] punctează un orizont cultural cu elemente care vor fi definitorii pentru conţinutul fazei Babadag I din jumătatea nordică a Dobrogei, nord-estul Munteniei şi din sudul Moldovei [26]. Ne referim la fragmentele de vase ornamentate cu benzi de linii orizontale incizate, sau benzi de linii incizate în ghirlande mărginite adesea de şiruri de împunsături sau crestături. Un alt ornament este alcătuit dintr-un şir de triunghiuri haşurate prin incizii adînci. Asemenea ornamente care au caracterizat ceramica etapelor finale ale culturii Monteoru din nord-estul Munteniei, din zona de dealuri de la curbura Carpaţilor (jud. Buzău) [27], s-au menţinut, credem, şi s-au extins apoi în spaţiul menţionat mai sus, în care le vom regăsi pe ceramica primei faze a culturii Babadag.

Pe baza cercetărilor făcute în aşezarea de la Babadag şi în alte aşezări din Dobrogea, cultura Babadag se caracterizează prin locuiri durabile, unele fortificate, cu locuinţe de suprafaţă, dar şi de tipul bordeielor, cu numeroase gropi de provizii de formă tronconică. Locuitorii aşezărilor erau agricultori şi crescători de vite.

Prima fază a culturii Babadag s-a definit prin specificul ceramicii din primul nivel de locuire al aşezării de la Babadag. Ceramica corespunzătoare fazei Babadag I se caracterizează prin vase specifice epocii hallstattiene (vase bitronconice cu proeminenţe pe umeri şi străchini cu marginea arcuită spre interior, canelată). Ceştile proprii fazei Babadag I nu au un caracter general hallstattian. Ornamentica ceramicii ilustrează în modul cel mai expresiv originalitatea culturii Babadag. În faza Babadag I apar, mai frecvent pe vasele tronconice sau cu corpul bombat, ornamente alcătuite din linii incizate, benzi în ghirlande, triunghiuri haşurate, precum ornamentul propriu, s-ar părea, în exclusivitate fazei Babadag I, format din şiruri de cercuri mici concentrice legate prin linii tangente incizate (fig. 7/1, 13; 8/1).

Se pune însă întrebarea dacă aspectul cultural ilustrat prin materialele din primul nivel de la Babadag reprezintă într-adevăr începutul culturii Babadag sau există elemente care să justifice un orizont mai timpuriu al culturii Babadag.

[19] *Ibidem*, p. 421—422.
[20] Morintz, Anghelescu 1970.
[21] Morintz, Şerbănescu 1974.
[22] Anastasiu, Harţuche 1967, p. 19—20, fig. 9a—b; Harţuche, Anastasiu 1976, p. 177, fig. 361—362.
[23] Morintz 1971, p. 20—23.
[24] Harţuche 1972, p. 59—75; Harţuche, Anastasiu 1976, p. 178—180, fig. 363—370.
[25] Morintz, Şerbănescu 1974, fig. 11/1; 12/3, 14/2—3.
[26] Semnificative sînt unele fragmente de vase de la Suceveni (jud. Galaţi) pe care le-am putut cunoaşte prin bunăvoinţa descoperitorului, colegul I. T. Dragomir.
[27] Al. Oancea, Cercetări arheologice 2, 1976, Bucureşti, p. 191 şi urm., fig. 11—12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

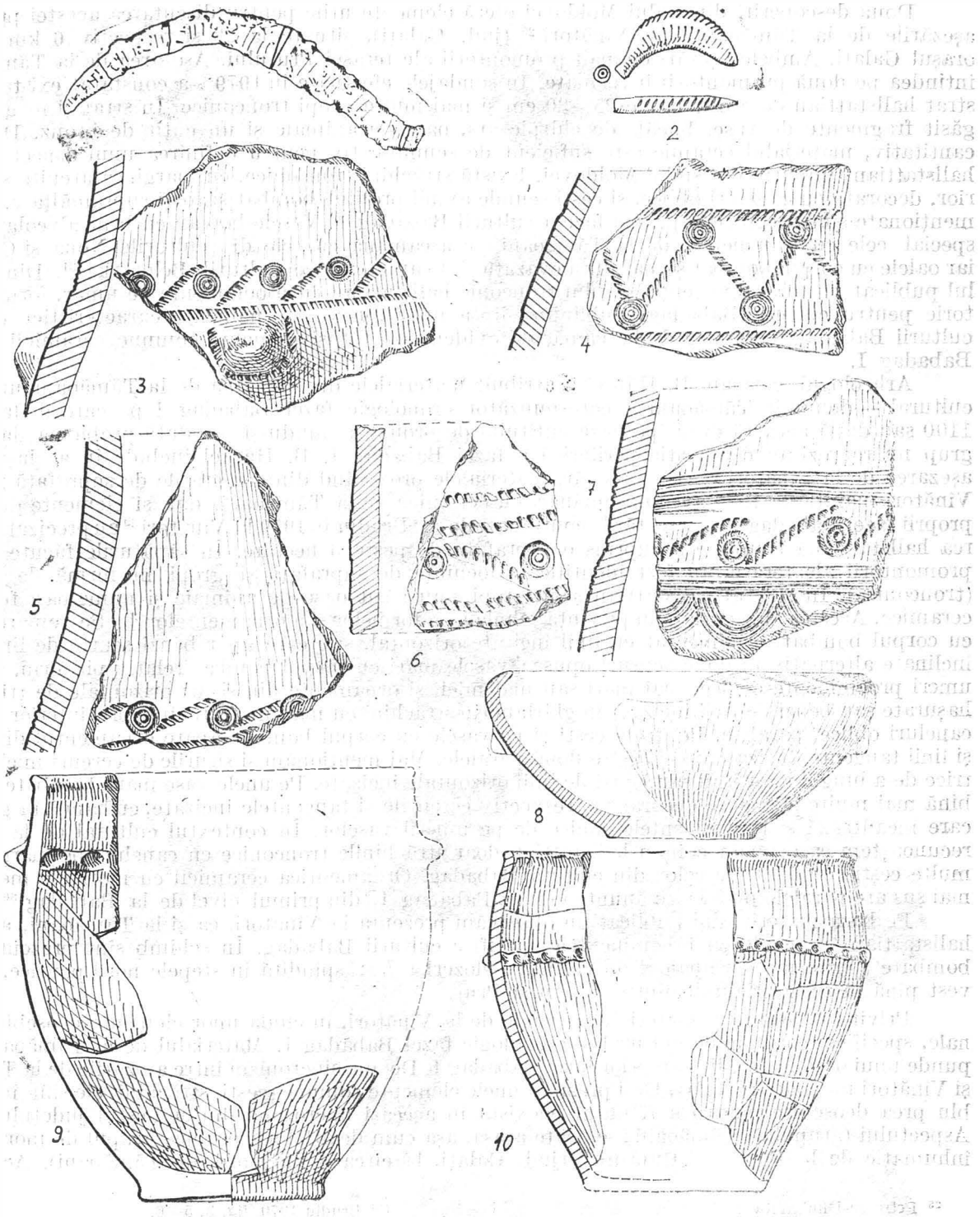

Fig. 11.1 seceră de fier (faza III b); 2 obiect de lut pentru imprimat ceramică (faza II); 3—7 fragmente de vase (faza II).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Două descoperiri din sudul Moldovei oferă elemente utile pentru discutarea acestei probleme: aşezările de la Tămăoani [28] şi Vinători [29] (jud. Galaţi), situate la 23 şi respectiv 6 km nord de oraşul Galaţi. Ambele aşezări ocupau promontorii ale terasei Prutului. Aşezarea de la Tămăoani se întindea pe două promontorii învecinate. În sondajele efectuate în 1979 s-a constatat existenţa unui strat hallstattian cu grosimea de 25—30 cm şi mai multe gropi tronconice. În strat şi în gropi s-au găsit fragmente de vase, bucăţi de chirpic ars, oase de animale şi un cuţit de bronz. Deşi redus cantitativ, materialul ceramic este suficient de semnificativ pentru definirea unui aspect (orizont) hallstattian timpuriu din sudul Moldovei. Există străchini tronconice, cu marginea arcuită spre interior, decorată cu caneluri oblice, şi cești scunde având profilul bombat şi torţi supraînălţate. Formele menţionate sînt specifice şi primei faze a culturii Babadag [30]. Vasele-borcan cu brîu alveolat, dar în special cele cu brîu neted, de la Tămăoani, se aseamănă cu cele din culturile Noua şi Coslogeni, iar oalele cu corpul bombat şi marginea evazată sînt caracteristice culturii Belozerka [31]. Din materialul publicat nu reiese existenţa vasului tronconic hallstattian cu proeminenţe pe umăr, formă definitorie pentru cultura Babadag. Subliniind lipsa unor forme şi ornamente caracteristice ceramicii culturii Babadag, ceramica de la Tămăoani evidenţiază totuşi elemente comune ceramicii din faza Babadag I.

Arheologul german B. Hänsel a atribuit materialele din aşezarea de la Tămăoani unui grup cultural — denumit Tămăoani — corespunzător cronologic fazei Babadag I pe care îl datează la 1100 sau după această dată (pe baza cuţitului de bronz), punîndu-şi totodată problema dacă acest grup nu reprezintă o apariţie periferică a fazei Babadag I. B. Hänsel include în acelaşi grup şi aşezarea de la Vinători [32]. Într-adevăr, materialele provenind din cercetările de suprafaţă făcute la Vinători înainte de 1970 aveau asemănări cu ceramica de la Tămăoani, dar şi elemente decorative proprii fazei Babadag I[33]. Cercetările continuate de M. Brudiu în 1979 la Vinători [34] au precizat că locuirea hallstattiană timpurie a cuprins o suprafaţă de peste 6 hectare. În săpăturile făcute pe două promontorii ale terasei au fost identificate locuinţe de suprafaţă şi gropi în formă de „clopot" (tronconice). În stratul hallstattian şi în gropi s-au găsit oase de animale şi numeroase fragmente ceramice. Acestea sînt variate în privinţa tehnicii, a formelor şi a ornamentelor [35]. Se remarcă cestile cu corpul bombat, ornamentat cu linii incizate orizontal, sub care apar benzi scurte de linii oblice înclinate alternativ în două sensuri opuse; vasele mari cu corpul bombat relativ piriform, avînd pe umeri proeminenţe conice, mai mari sau mai mici, şi ornamente din şiruri orizontale de triunghiuri haşurate sau benzi de linii incizate în ghirlande; străchini cu marginea arcuită spre interior decorată caneluri oblice, paralele. Pe unele cești şi pe vasele cu corpul bombat apare ornamentul din cercuri şi linii tangente, incizate, uneori cîte două paralele. Mai menţionăm şi şirurile de cercuri mici concentrice de-a lungul unor linii sau benzi de linii orizontale incizate. Pe unele vase mari, bombate, se combină mai multe elemente decorative, respectiv cercurile şi tangentele incizate, cu bandă în ghirlande care încadrează şi proeminenţele conice de pe umerii vaselor. În contextul cultural de la Vinători recunoaştem ca element comun hallstattian doar străchinile tronconice cu caneluri pe margine. Mai multe cești sînt identice celor din cultura Babadag. Ornamentica ceramicii cu motivele menţionate mai sus are paralele pînă la amănunte în faza Babadag I, din primul nivel de la Babadag [36].

Pe baza materialului publicat nu observăm prezenţa la Vinători, ca şi la Tămăoani, a vasului hallstattian tronconic cu proeminenţele specifice culturii Babadag. În schimb sînt prezente vasele bombate (piriforme) cu analogii în cultura Belozerka [37], răspîndită în stepele nord pontice, iar spre vest pînă în sudul regiunii dintre Nistru şi Prut.

Privit în ansamblu, materialul ceramic de la Vinători, în ciuda unor elemente deosebite, regionale, specifice, corespunde cultural şi cronologic fazei Babadag I. Materialul de la Tămăoani corespunde unui orizont imediat anterior fazei Babadag I. De un sincronism între aşezările de la Tămăoani şi Vinători nu poate fi vorba. Deşi prezintă unele elemente comune (cești, străchini) ele sînt în ansamblu prea deosebite pentru a fi putut coexista în aceeaşi microzonă din sud-estul judeţului Galaţi. Aspectului (grupului) Tămăoani i se poate ataşa, aşa cum dealtfel s-a propus, grupul de morminte de înhumaţie de la Folteşti „Ruptura" (jud. Galaţi, la circa 8 km nord de Tămăoani). Acolo s-au

[28] Petrescu-Dîmboviţa 1953.
[29] Brudiu 1970, p. 513, fig. 3, 5—6, 8; idem 1980, p. 398—402, fig. 1—3; idem 1981, p. 529—535, fig. 3—4.
[30] Petrescu-Dîmboviţa 1953, fig. 2—3.
[31] *Ibidem*, fig. 7.
[32] Hänsel 1976, p. 114.
[33] Brudiu 1970, fig. 3, 5—6.
[34] Brudiu 1980, fig. 1—3; Brudiu 1981, fig. 3—4.
[35] *Ibidem*, fig. 3—4.
[36] Brudiu 1980, fig. 1/2, 3, 6; 2/5, 6, 8.
[37] *Ibidem*, fig. 1/1; 2/2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

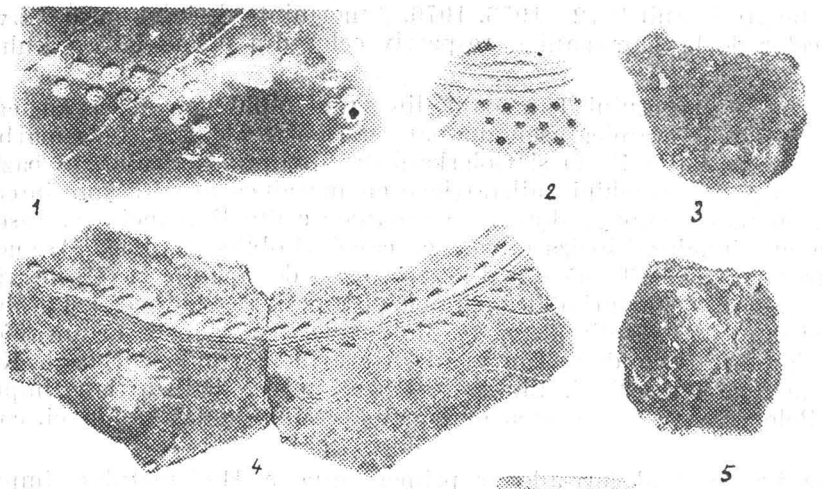

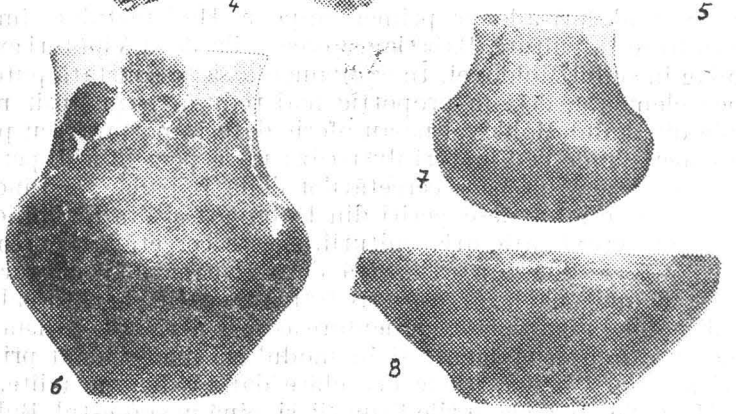

Fig. 12. Vase și fragmente. 1—6, 8 din faza I—II ; 7 vas de tip Belozerka.

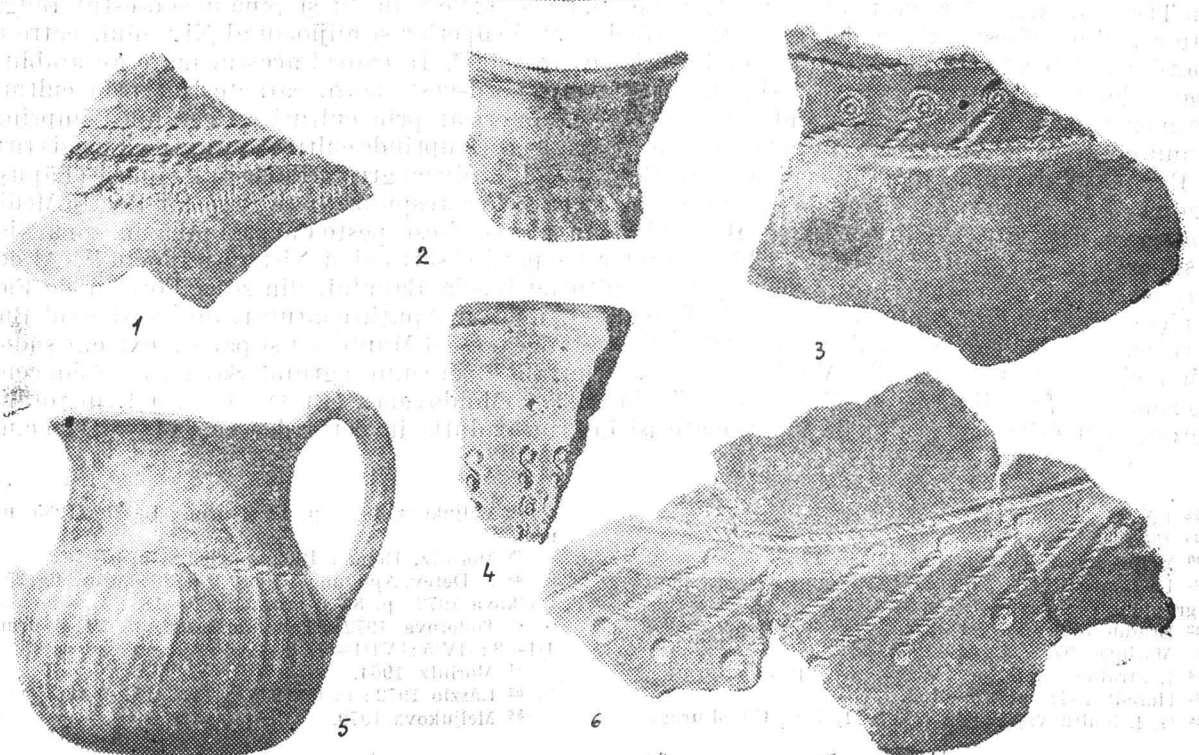

Fig. 13. Vas și fragmente. 1 faza I—II ; 2—6 faza II.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

descoperit, cu prilejul săpăturilor făcute în anii 1972—1973, 1976, 8 morminte de înhumaţie [38] avînd ca inventar cești asemănătoare celor de la Tămăoani și respectiv celor din prima fază a culturii Babadag [39].

Fără a cunoaște satisfăcător aria aspectului Tămăoani din sudul Moldovei, observăm că în R. S. S. Moldovenească există așezări cu ceramică asemănătoare sau chiar identică. Cele mai bune analogii le găsim, în special, în așezările de la Kalfa și Golerkani din dreapta Nistrului, în bazinul inferior al rîului Răut [40]. Acolo au apărut străchini hallstattiene cu marginea arcuită spre interior, decorată cu caneluri oblice, cești cu toartă supraînălțată, cu ornamente din linii incizate, vase cu corpul bombat, vase ornamentate cu triunghiuri incizate, vase cu caneluri oblice pe umăr. Asemenea descoperiri au corespondențe în așezarea de la Tămăoani și în necropola de la Folteşti. Unele trăsături și în special frecvența ornamentului din caneluri oblice paralele pe umerii vaselor (cești și probabil vase tronconice) conferă ceramicii din așezările din R. S. S. Moldovenească, la care ne-am referit, un caracter mai pregnant hallstattian decît celei de la Tămăoani. Așezările de tipul celor de la Kalfa și Golerkani au fost încadrate în „etapa Belozerka". Ele ilustrează un aspect hallstattian timpuriu mai puțin influențat de cultura Belozerka decît așezarea de la Vînători din sudul Moldovei, corespunzătoare fazei Babadag I.

Descoperirile de la Tămăoani corespund într-adevăr primei etape a Hallstattului timpuriu din sudul Moldovei [41] dar nu pot fi încadrate în cultura Babadag. Cercetările de la Vînători evidențiază forma în care apare cultura Babadag în sudul Moldovei. În componența sa se constată puternice influențe de tip Belozerka [42]. Asemenea elemente, deși în proporție mai redusă, n-au lipsit nici în orizontul anterior Tămăoani. Cercetările din sudul Moldovei ne-au oferit date importante cu privire la începuturile epocii hallstattiene. Descoperirile de la Vînători ilustrează un aspect hibrid, periferic, al primei faze a culturii Babadag. Dacă în prezent, pe baza cercetărilor de la Babadag, noi începem să conturăm evoluția culturii Babadag, iar o serie de descoperiri din Dobrogea și din regiunile imediat învecinate ne îngăduie să apreciem cu aproximație aria culturii, aceste cercetări și descoperiri nu sînt suficiente pentru înțelegerea originii ei. Încercarea noastră de a-i urmări începuturile ne obligă să avem în vedere un cadru geografic mult mai larg, respectiv întregul spațiu carpato-balcanic, unde cercetările din ultimele trei decenii ne oferă o amplă documentare asupra perioadei hallstattiene timpurii. Arheologic constatăm, pe baza mai multor elemente și în modul cel mai evident prin studiul ceramicii, un ansamblu de culturi (grupuri) hallstattiene deosebite dar evident înrudite, între linia Tisa—Morava către vest și țărmul Mării Negre, de la gurile Dunării și pînă în sud-estul Bulgariei către est, din sud-estul Slovacici, Carpații nordici, cursul superior și mijlociu al Nistrului, către nord și nord-est și bazinul mijlociu al fluviului Mariţa către sud [43]. În cadrul acestui mare ansamblu distingem două complexe culturale, primul, cel de vest, nord-vest, nord, caracterizat prin culturi cu ceramică canelată, al doilea de sud, sud-est, est, caracterizat prin culturi cu ceramică imprimată. Primul, complexul hallstattian timpuriu cu ceramica canelată, cuprinde cultura Susani (—Belegiš tîrziu), din Banat și Voivodina (Iugoslavia) [44], cultura Gáva—Holihrady cu grupurile Gáva timpurie (Lăpuș II), în zona Tisei superioare, de unde s-a extins apoi în etapele corespunzătoare grupelor Reci și Mediaș [45] în întreaga Transilvanie, în nord-estul Banatului, iar spre nord-est, peste Carpați pînă în zona Nistrului superior [46] și cultura Corlăteni—Chișinău între Carpații răsăriteni și Nistrul mijlociu [47]. Al doilea complex, cel cu ceramică imprimată, cuprinde culturile Insula Banului, din zona Porților de Fier [48], Pšeničevo din Bulgaria centrală și sud-estică [49], grupul Langos, mai puțin conturat, din nord-estul Bulgariei (zona orașului Varna) [50], cultura Babadag din Dobrogea, estul Munteniei și partea extrem sudică a Moldovei [51], cultura Cozia din Moldova sudică și centrală [52], precum și grupul Saharna—Solonceni de pe o zonă restrînsă din dreapta Nistrului mijlociu (R.S.S. Moldovenească) [53]. Fără a fi în totalitate sincrone, culturile sau grupurile menționate își înscriu evoluția în perioada sec. XI—VIII î.e.n.

[38] László, 1985, p. 12.
[39] *Ibidem.*
[40] Meljukova 1979, fig. 10; 11/11—17.
[41] La Cîndești (jud. Vrancea) există un nivel corespunzător grupului Tămăoani (cf. László 1985).
[42] Brudiu 1970, fig. 1/1; 2/2.
[43] Morintz 1977; László 1985.
[44] I. Stratan, A. Vulpe, PZ, 52, 1977, p. 28 și urm.
[45] Horedt 1967, p. 150—152.
[46] G. I. Smirnova, SCIVA, 25, 1974, 3, p. 359, și urm.
[47] Meljukova 1979, p. 14 și urm.; László 1985, p. 7 și urm.
[48] Morintz, Roman 1969, p. 393 și urm.
[49] P. Detev, Apulum, 7, 1968, 1, p 86 și urm., fig. 25—26; Cicikova 1972: p. 86 și urm., fig. 8—18.
[50] Todorova 1972: Tončeva 1980, p. 24 și urm., pl. I/1—3; IV/5; VI/1—4, 8—9.
[51] Morintz 1964.
[52] László 1972; idem 1985, p. 13—15.
[53] Meljukova 1979.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Primele culturi ale ansamblului hallstattian din spațiul carpato-balcanic au apărut în bazinul rîului Tisa : cultura Susani—Belegiš tîrziu, în zona Tisei inferioare, cultura Gáva în zona Tisei superioare, ambele constituindu-se pe baza fondului anterior al culturilor epocii bronzului respectiv cultura Cruceni—Belegiš[54] în sud și culturile Otomani și Suciu de Sus în nord[55]. Asemenea apariții au avut loc în bazinul Tisei în cadrul unor schimbări care marchează, pe spații largi ale Europei centrale și est-centrale, începutul unei noi epoci. Etapa istorică la care ne referim este denumită în mod curent Hallstatt timpuriu de arheologii din sud-estul Europei și „Spätbronzezeit" de arheologii din Europa centrală. În esență această perioadă reprezintă tranziția de la epoca bronzului la epoca fierului. Atunci metalurgia bronzului atinge apogeul[56] și concomitent apar primele obiecte de fier[57] și tot atunci producția de obiecte de aur din Transilvania[58] cunoaște cea mai mare dezvoltare din toată preistoria. Numeroase așezări erau fortificate cu valuri și șanțuri de apărare[59]. Din această perioadă datează fastuoase morminte tumulare, din Europa est-centrală și din vestul României, concomitent cu necropole modeste[60].

Materialul arheologic cel mai abundent și mai expresiv pentru delimitarea și evoluția grupurilor culturale hallstattiene timpurii îl constituie ceramica. În mare proporție aceasta este neagră, cu luciu metalic, ornamentată cu caneluri. Dintre formele vaselor se remarcă cele bitronconice, străchinile cu marginea arcuită spre interior, decorată cu caneluri, și cestile. Vasele bitronconice sau cu corpul bombat au pe pîntece cîte patru proeminențe situate la distanțe egale. În cultura Susani proeminențele sînt duble (una sub alta, cea superioară cu vîrful în sus, cea inferioară invers)[61]. În cultura Gáva cele patru proeminențe situate la partea superioară a pîntecului bombat sînt uneori foarte accentuate, de forma unor cornițe, avînd exteriorul cu caneluri semicirculare paralele. În numeroase cazuri asemenea proeminențe de pe vasele Gáva au fost modelate prin împingerea peretelui vasului, din interior[62].

Evoluția comunităților din Hallstattul timpuriu din bazinul Tisei a exercitat influențe culturale asupra populațiilor dinspre est și sud-est, care evoluau în forme tradiționale ale perioadei Bronzului tîrziu.

Un caz semnificativ îl oferă cultura de tip Insula Banului din regiunea Porților de Fier. Acolo, pe ambele maluri ale Dunării aproximativ între confluența Moravei și respectiv a Timocului cu Dunărea, deci în aria culturii Žuto Brdo—Gîrla Mare s-a format o cultură hallstattiană originală[63]. Ceramica prezintă forme general hallstattiene dintre care unele cu trăsături de tip Gáva. Există vasele cu corpul bombat și străchinile specific hallstattiene ornamentate cu caneluri. Mai frecvent apar însă ornamente variate alcătuite din cercuri mici și linii (benzi) executate prin imprimare, asemănătoare, uneori identice, celor de pe vasele Žuto Brdo—Gîrla Mare[64]. Ornamentele unor vase combină elementele decorative imprimate cu cele canelate.

Am încercat să prezentăm în forma cea mai succintă imaginea ansamblului cultural hallstattian timpuriu din spațiul carpato-balcanic. Am procedat astfel avînd convingerea că înțelegerea realităților din regiunile extracarpatice nu e posibilă decît în cadrul ansamblului prezentat.

★

Cultura Babadag apare prin ceramica sa ca o sinteză hallstattiană încă din prima sa fază, cînd alături de elemente hallstattiene ea conține și altele nehallstattiene, pe care le-am atribuit unui orizont cultural anterior, pe care l-am dedus pe baza unor resturi ceramice răzlețe, descoperite în nord-estul Munteniei și în nordul Dobrogei, orizont pe care l-am denumit de tip Prebabadag. Asimilarea unor asemenea elemente în cursul procesului de hallstattizare au dat culturii Babadag o coloratură specifică. Înțelegerea sintezei Babadag necesită explicarea acelor elemente care n-au existat anterior în zona istro-pontică. Cele mai expresive în acest sens, în privința formelor, sînt vasele bitronconice sau cu corpul bombat, cu proeminențe pe umeri, și străchinile cu marginea arcuită spre interior, canelată, iar în privința ornamentelor cel alcătuit din cercuri mici concentrice și linii tangente incizate.

[54] Horedt 1967, 147—149.

[55] *Ibidem*, 150—152 ; László 1973.

[56] M. Rusu, Dacia, N. S, 7, 1963, p. 177 și urm. ; Petrescu-Dîmbovița 1977.

[57] László 1975 ; A. A. Stoia, *Metalurgia fierului în Hallstatt pe teritoriul României*, Iași, 1986 (teză de doctorat).

[58] M. Rusu, ActaMN, 9, 1972, p. 29 și urm.

[59] K. Horedt, *Befestigte Siedlungen der Spätbronze-und der Hallstattzeit im innerkarpatischen Rumänien*, în *Symposium zu Problemen der jungeren Hallstattzeit in Mitteleuropa* Bratislava, 1974, p. 205—228.

[60] I. Stratan și A. Vulpe, *Der Hügel von Susani*, PZ, 52, 1977, p. 58 și urm.

[61] *Ibidem*, fig. 5/2 ; 6/9, 93, 94.

[62] László 1973 ; Kemenczei 1984, pl. CXL/1 ; CXL/12.

[63] Morintz, Roman 1969.

[64] *Ibidem*, fig. 13, 18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Vasul bitronconic sau urna „villanoviană" sau „pseudovillanoviană" cum continuă să fie denumită de unii arheologi străini, reprezintă în diverse variante cea mai expresivă formă hallstattiană ale cărei prototipuri au apărut în Bronzul mijlociu din regiunea centrală și est-centrală a Europei.

În 1968 arheologul Josej Paulík de la Bratislava a publicat un studiu interesant asupra acestei categorii de vase (le numește amfore Gáva), care s-au generalizat în Hallstattul timpuriu („Spätbronzezeit") [65]. El a urmărit originea, tipologia și evoluția acestei forme în întreaga epocă hallstattiană, ilustrînd-o cu exemplare din bazinul Tisei, din Transilvania dar și din regiunile extracarpatice. A subliniat originea locală a urnelor Gáva, pe un fond „Vatina—Vršac—Cîrna" în părțile sudice ale ariei sale, și respectiv Otomani în părțile nordice. În cadrul acestui proces genetic autorul a remarcat dinamismul și prioritatea cronologică a evoluției din părțile sudice. El a deosebit două tipuri de amfore Gáva. Seria care ilustrează tipul A începe cu vasul depozitului de la Pecica, iar tipul B cu vasul de la Barca (sud-estul Slovaciei). Autorul a fost bine inspirat plasînd în fruntea celor două serii cele mai expresive forme ale Hallstattului timpuriu din bazinul Tisei.

Referitor la noțiunea de cultură Gáva, K. Horedt a arătat în 1967 că nu orice ceramică neagră canelată aparține culturii Gáva, aceasta avînd un teritoriu mai restrîns decît i se atribuise [66]. Într-adevăr cercetările ulterioare au precizat că în sudul bazinului Tisei s-a format cultura de tip Susani (—Belegiș tîrziu) căreia îi aparține vasul depozitului de la Pecica [67], iar în nordul bazinului Tisei, cultura Gáva, căreia îi sînt caracteristice urnele de la Gáva (nord-estul Ungariei) Barca și Lăpuș (faza II) din jud. Baia Mare [68]. Este sugestivă harta prezentată de J. Paulík în articolul său, în ceea ce privește răspîndirea ceramicii Gáva (în sensul precizat mai sus) în întreaga Transilvanie și ulterior difuzarea ceramicii de tip Susani și Gáva către sud-est și est [69].

Majoritatea urnelor tronconice sau cu corpul bombat mai prezintă după cum am arătat și un alt aspect specific. Ele au pe umeri proeminențe a căror analiză tipologică permite aprecieri de ordin cultural și cronologic în cadrul Hallstattului timpuriu. Vasele cu proeminențe formează categoria cunoscută sub denumirea generică de „Buckelkeramik" și își are originea tot în Europa centrală și est centrală, în cultura mormintelor tumulare (Hügelgräberkultur) din Bronzul mijlociu [70]. În zona Tisei vasele cu proeminențe au fost frecvente în grupurile culturale din perioada tîrzie a epocii bronzului (exemplu culturile Otomani și Egyek). În Hallstattul timpuriu din părțile Tisei de Jos, inclusiv în cultura Susani, apar pe vase proeminențe duble dispuse în cruce una sub alta, la distanțe variabile, cea de jos adesea lățită orizontal, cu funcția de apucătoare. Pe vasele din cultura Gáva proeminențele „cresc" pe umărul bombat ca niște umflături tronconice sau chiar conice cu aspect de cornițe. Proeminențele au fost aplicate pe vas sau în multe cazuri împinse din interior. Au exteriorul ornamentat cu caneluri circulare paralele. Vasele cu proeminențe reprezintă un element important pentru urmărirea procesului de hallstattizare a Europei sud-estice.

În 1972 a apărut lucrarea cercetătoarei H. Todorova care tratează problemele categoriei „Buckelkeramik" de pe teritoriul Bulgariei [71]. Ea pleacă de la rezultatele cercetărilor lui J. Paulík. Folosind termenul generic de cultură Gáva, H. Todorova se referă însă în mod special la vasele din părțile nordice, deci la Gáva veritabilă. Ea își exprimă convingerea că această cultură s-a format în Transilvania pe un fond Otomani, dar consideră că la Dunărea de Jos se observă și elemente din cultura „Žuto Brdo—Cîrna". Autoarea constată că în prezent extinderea „Buckelkeramik"-ei este atestată în Tracia — în aria culturii Pšeničevo — în nord-estul Bulgariei, în cadrul grupului din regiunea Langos (la Dălgopol și Golijamo—Delčevo), grup care se leagă de Pšeničevo dar și de Babadag. Mai menționează că există unele date și pentru nord-vestul Bulgariei, insuficiente însă pentru urmărirea evoluției [72]. Ea face abstracție și de materialele de la Insula Banului (publicate în 1969) și de cele din Peștera Rabiša (raionul Vidin) unde în mediul cultural de tip Insula Banului apar proeminențe de tip Gáva [73].

În conținutul fazei timpurii a culturii Gáva vasul bitronconic cu proeminențe reprezintă un element definitoriu. Vase de acest tip sînt caracteristice și primei faze a culturii Babadag din nordul Dobrogei (fig. 7/8; 8/1, 3—5). Am văzut că această formă (inclusiv proeminențele sale) e răspîn-

[65] J. Paulík, *Zur Problematic der Ostslowakei in der jüngeren Bronzezeit* (rezumat), in *Sbornik Slovenského Národného Muzea*, Istorie, 8, 1968, p. 39—43.

[66] Horedt 1967, p 150.

[67] J. Paulík, *op. cit.*, pl. 3/1.

[68] *Ibidem*, pl. 4/1

[69] *Ibidem*, fig. 2.

[70] Jan Filip, *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur-und Frühgeschichte Europas*, I, Praga, 1966, p. 516.

[71] H. Todorova, *Über einige Probleme der süd-osteuropäischen Früheinsenzeit*, Thracia, Sofia, 1972, p. 67—77.

[72] H. Todorova nu menționează descoperirile semnificative de la Măgura (peștera Rabiša). Vezi N. Djambazov și R. Katinčarov, Arheologija, 3, 1961, 1.

[73] Hänsel 1976, II, pl. 22/19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

dită pe o mare întindere a Europei sud-estice. Pentru a obţine o imagine mai clară a procesului hallstattizării considerăm necesar să menţionăm cîteva realităţi : 1. Noi putem urmări pe date concrete extinderea culturii Gáva, ca atare, în perioadele corespunzătoare grupelor Reci şi Mediaş [74] în întreaga Transilvanie, în nord-estul Banatului (Remetea Mare) [75] şi peste Carpaţi în zona Nistrului Superior [76]. În cadrul evoluţiei culturii Gáva corespunzătoare etapelor Reci şi Mediaş, urna, cu trăsăturile ei specifice în prima fază, capătă aspecte deosebite, proprii fazelor respective, proeminenţele dispărînd sau fiind rare în sud-estul Transilvaniei. 2. Din multitudinea elementelor ce caracterizează ceramica culturii Gáva remarcăm că numai vasul bitronconic cu proeminenţe din prima fază a avut o largă răspîndire în sud-estul Europei. Strachina cu marginea arcuită spre interior, canelată la exterior, care însoţeşte în larga ei răspîndire urna de tip Gáva, reprezintă o formă general hallstattiană, mai puţin specifică primei faze a culturii Gáva. 3. Nu se poate vorbi de o revărsare de populaţie care ar fi cuprins întreg spaţiul carpato-balcanic, aşa după cum am remarcat extinderea efectivă a culturii Gáva în întreaga Transilvanie. Şi totuşi hallstattizarea a constituit o realitate, un moment de schimbări esenţiale care a marcat începutul unei noi epoci, deosebite, sub multiple aspecte, de epoca bronzului.

Fără a putea urmări, în multe cazuri, o dezvoltare coerentă în timp şi spaţiu a evoluţiei din Hallstattul timpuriu, nu putem să nu recunoaştem frapantele asemănări ale unor tipuri de vase Gáva din zona Tisei superioare cu cele descoperite în nord-estul Bulgariei [77] sau între acestea şi cele de la Babadag.

Pentru a contura mai clar poziţia culturii Babadag în cadrul Hallstattului timpuriu de la Dunărea de Jos este necesar să avem în vedere situaţia din regiunile înconjurătoare. Descoperiri de la est de Porţile de Fier atestă prezenţa unor grupuri de populaţii cu ceramică specifică Hallstattului timpuriu din Banat. Ne referim la necropola de incineraţie, „cîmpul de urne" de la Balta Verde (jud. Mehedinţi) [78], la mormintele tumulare de incineraţie de la Vîrtop (jud. Dolj) [79] şi la grupul de morminte de înhumaţie de la Zimnicea [80]. Ceramica din complexele menţionate are analogii în cultura Susani din Banat. Ceramică de acest tip este documentată şi la sud de Dunăre şi în descoperiri răzleţe pînă în valea Mariţei (zona oraşului Plovdiv) [81]. Descoperiri dintr-o aşezare de la Chitila (Bucureşti) [82] atestă un grup vestic care aduce ceramică din ultima fază a culturii Gîrla Mare din sudul Olteniei, împreună cu vase hallstattiene de tip Susani şi se integrează într-un mediu cultural din Bronzul final caracterizat prin ceramică de tip Radovanu şi Tei V.

Materiale de felul celor menţionate mai sus sau măcar influenţe de acest gen nu sînt atestate spre est de zona oraşului Bucureşti, în viitoarea arie a culturii Babadag. În schimb un grup cu ceramică specifică începutului Hallstattului din Banat constituie nucleul genetic al culturii de tip Corlăteni care va evolua pe o mare parte a Moldovei [83]. Cele mai semnificative descoperiri în acest sens sînt vasele din mormintele de la Vaslui [84] şi de la Trifeşti (jud. Iaşi) [85].

Un alt curent cultural vestic, de alt gen, e atestat de mormîntul tumular de la Meri (jud. Teleorman) [86] cu ceramică în care vedem o asociere de elemente de tradiţie Gîrla Mare cu altele hallstattiene de tip bănăţean. S-a apreciat că un asemenea grup s-a format în sudul Olteniei, anterior culturii Insula Banului şi a migrat spre est [87]. Ceea ce atrage în mod special atenţia în inventarul ceramic al mormîntului de la Meri este vasul dublu (tip „solniţă") ornamentat cu şiruri de cercuri mici, concentrice, precum şi cu şiruri de cercuri mai mici de la care coboară linii oblice. Aceluiaşi grup cultural îi aparţine şi materialul ceramic descoperit anterior la Căţelu Nou (Bucureşti) [88]. Formele au analogii în ceramica de la Meri, pe unele apare şi ornamentul din cercuri şi tangente incizate. Acest ornament este specific şi fazei Babadag I.

[74] Zoltán Szekely, *Aşezările din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, Braşov, 1966.

[75] Cercetări Florin Medeleţ.

[76] G. I. Smirnova, SCIVA, 25, 1974, 3, p. 359, şi urm.

[77] H. Todorova, Arheologiia, 14, 1972, 2, p. 17 şi urm., fig. 1, 11; Todorova 1972, fig. 1/6; 3/2; Tončeva 1980, fig. 1/1–3; 4/5.

[78] D. Berciu, Eug. Comşa, Materiale, 2, 1956, p. 307–319, fig. 41/1–2, 474–476.

[79] D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 155–159, fig. 199–200.

[80] A. D. Alexandrescu, Dacia, N. S., 22, 1978, p. 115–124.

[81] Hänsel 1976, pl. 13/5. Tončeva 1980, pl. III/3.

[82] V. Boroneanţ, Thraco-Dacica, 5, 1984, 12, p. 156–165, fig. 2, 3, 4/2, 4, 5.

[83] Concluzie interesantă formulată de A. László pe baza unei documentări convingătoare. A. László 1985, p. 9–11.

[84] Cf. László 1985.

[85] *Ibidem.*

[86] E. Moscalu, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 77–86, fig. 2–5.

[87] *Ibidem*, p. 86.

[88] V. Leahu, *Cercetări arheologice*, Bucureşti, 1, 1963, p. 27, fig. 12/1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În stadiul actual al cercetărilor nu putem explica apariţia ornamentului la care ne-am referit, ornament care va constitui unul din elementele principale în definirea fazei Babadag I decît ca o preluare din grupul Meri—Căţelu Nou. Un contact direct între acest grup şi Babadag I nu s-a dovedit şi aproape sigur că nici nu va putea fi dovedit, pentru că grupul Meri—Căţelu Nou, conform stadiului actual al cercetărilor, a precedat faza Babadag I. Elemente de tip Meri—Căţelu Nou s-au difuzat probabil către est şi nord-est într-un mediu Prebabadag, cînd vasele hallstattiene de tip Gáva (vasul bitronconic şi strachina) încă nu apăruseră în viitoarea arie a culturii Babadag [80]. Descoperirea de la Bălteni [90], localitate situată la limita estică a judeţului Buzău, este sugestivă în problema reconstituirii procesului de formare a culturii Babadag. Materialul redus cantitativ, dar foarte expresiv, este specific fazei Babadag I. Acolo au apărut fragmente de vase ornamentate cu benzi de linii paralele incizate, care formează ghirlande, dar şi ornamentul alcătuit din şiruri orizontale de cercuri mici legate prin linii oblice, tangente, incizate. N-avem dovada că în aşezarea din care provin asemenea fragmente ceramice au existat vasele bitronconice şi străchinile hallstattiene. Oricum ar fi, materialul de la Bălteni nu poate fi separat de aspectul corespunzător fazei Babadag I, în care se asociază motivul ornamental Prebabadag cu cel nou alcătuit din cercuri şi tangente incizate, originar din grupul Meri—Căţelu Nou. Pe baza datelor de care dispunem în prezent aria fazei Babadag I a cuprins nord-estul Munteniei (Bălteni şi probabil Brăiliţa), nordul Dobrogei (Ghindăreşti şi Babadag) şi sudul Moldovei (Vînători).

Fenomenul hallstattizării a cuprins într-un timp relativ scurt spaţii foarte întinse. Este aproape sigur că primele forme hallstattiene de tip Gáva au apărut concomitent în nordul Dobrogei şi în regiunea Langos din nord-estul, precum şi în sud-estul Bulgariei (Čatalka). Pătrunderile hallstattiene au întîlnit şi asimilat în regiunea Langos un mediu cultural întru-cîtva deosebit de acela din nordul Dobrogei. Remarcăm în acest sens frecvenţa în regiunea Langos a cănilor cu toartă ascuţită [91], care ar putea proveni din mediul local anterior hallstattizării. În aşezarea de la Babadag asemenea torţi există fiind însă extrem de rare şi nu lipsesc nici în nivelul VIIb2 de la Troia [92].

Tipul ceştilor scunde cu una şi mai rar cu două torţi supraînălţate, cu proeminenţe pe umeri, ornamentate cu motive din linii incizate, de la Babadag (fig. 7/11, 14, 16; 9/4, 5, 7, 9) provine cu siguranţă din fondul prehallstattian local. B. Hänsel le consideră originare din cultura Coslogeni, ceea ce nu este imposibil. Nu putem fi însă de acord cu Hänsel atunci cînd susţine că în ansamblu cultura Babadag a derivat din cultura Coslogeni, sau chiar mai mult, că aspectul tîrziu Coslogeni se confundă (!) cu începutul culturii Babadag [93].

Primului nivel de locuire de la Babadag îi aparţin foarte puţine vase de tip Belozerka. Remarcăm un fragment de vas (fig. 9/3), cu corpul bombat, relativ piriform, cu structura compactă, dură, cu suprafaţa netezită de evidentă factură nehallstattiană şi un pahar cu partea inferioară bombată, decorată cu caneluri oblice paralele (fig. 12/7), cu perfecte analogii în necropolele culturii Belozerka [94]. Interesantă este şi seria de căniţe (fig. 10/9; 13/2, 5) care se menţine în faza Babadag II şi pare a ilustra asimilarea unor elemente etno-culturale de tip Belozerka. Asemenea apariţii nu ne surprind dacă avem în vedere că aria culturii Belozerka a cuprins şi zona de şes din sudul regiunii dintre Nistru şi Prut. Influenţele culturii Belozerka sînt evidente în aşezarea Babadag I din sudul Moldovei de la Vînători.

Existenţa în nivelul VIIb2 de la Troia a unor vase cu ornamente specifice fazei Babadag I a fost deja semnalată. Deşi cercetările din Bulgaria s-au intensificat în ultimele două decenii, nu s-au identificat pînă în prezent puncte intermediare, cu materiale identice sau asemănătoare celor din Dobrogea şi de la Troia, la care ne-am referit. În schimb, cercetările şi valorificarea unor cercetări mai vechi ne oferă o imagine mai completă şi mai clară asupra perioadei hallstattiene timpurii din sud-estul şi nord-estul Bulgariei. Pe baza cercetărilor din România şi Bulgaria putem aprecia că materialele străine de la Troia atestă pătrunderea unor grupuri de populaţii balcanice care foloseau ceramică de tip Zimnicea—Plovdiv (Čerkovna), Radovanu, Babadag I, Langos şi Pšeničevo,

[80] Lipsa vaselor bitronconice cu proeminenţe tipic hallstattiene ne face să ne întrebăm dacă nu cumva materialele descoperite de Brudiu în 1979, la Vînători (Galaţi), nu corespund unui orizont cronologic mai timpuriu decît materialele hallstattiene cunoscute pînă acum în NE Munteniei şi în nordul Dobrogei, inclusiv cele din nivelul I de la Babadag.

[90] I. T. Dragomir, SCIVA, 37, 1986, 4, p. 338—340, fig. 1.

[91] Todorova 1972; Tončeva 1980.

[92] Carl W. Blegen, *Troy*, New York, 1963, pl. 67.

[93] Hänsel 1976, I, p. 132 „... Das Ende der Coslogeni-Gruppe ist identisch mit dem Beginn der Babadag-Gruppe...".

[94] Meljukova 1979, fig. 13/5, 7, 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

materiale care se încadrează din sec. XIII și pînă în XI sau chiar X î.e.n.[95]. Datarea propusă de noi pentru Babadag I (sec. XI) ca și pentru fazele următoare a fost acceptată, aducîndu-se argumente în plus în favoarea sa.

Independent de eventualele fluctuații ale cronologiei absolute, dispunem de descoperiri semnificative și perfect obiective pentru aprecierea începuturilor hallstattizării Dobrogei : depozitele de bronzuri. În așezarea de la Babadag am găsit foarte puține obiecte de bronz : o fibulă cu nodozități, rău conservată, un vîrf de săgeată, o sîrmă și bucăți mici, informe, de bronz. În celelalte așezări de tip Babadag cercetate, obiectele de bronz sînt foarte rare. Menționăm depozitele de obiecte de bronz din Bronzul tîrziu și Hallstattul timpuriu din Dobrogea[96]. Toate, în număr de șase, au fost descoperite întîmplător între anii 1959—1966. Depozitele de la Constanța și Nicolae Bălcescu (jud. Constanța), care datează din perioada BrD conțin exclusiv obiecte specifice regiunilor extracarpatice, avînd analogii spre nord, sud-est și sud. Depozitul de la Gura Dobrogei (jud. Constanța) conține obiecte specifice perioadei BrD, dar și piese de tip transilvănean din HaA1. Depozitul de la Techirghiol (jud. Constanța) și depozitul nr. 2 de la Sîmbăta—Nouă (jud. Tulcea) sînt formate exclusiv din tipuri transilvănene din HaA1. Depozitul nr. 1 de la Sîmbăta Nouă conține două categorii de obiecte : transilvănene din perioada HaB1 și de tip „dobrogean" cu analogii în zona Porților de Fier și în Iugoslavia. Situația sumar prezentată demonstrează că hallstattizarea Dobrogei nu reprezintă numai o schimbare a modei tipurilor și ornamentelor vaselor, ci și o schimbare în tehnologia metalurgiei bronzului și în utilizarea unor noi tipuri de obiecte de bronz. Cronologic primele tipuri de bronzuri transilvănene apar în Dobrogea în cursul sec. XI î.e.n., tot astfel cum se datează și ceramica fazei timpurii a culturii Gáva.

Avînd în vedere raritatea descoperirilor și cantitatea redusă a depunerilor de tip Babadag I — mai consistente fiind doar cele de la Babadag și Vînători — considerăm că această fază a avut o durată relativ scurtă. Trecerea la faza a doua a fost sesizată, în așezarea de la Babadag, atît stratigrafic cît și tipologic. Schimbarea apare evidentă prin apariția motivelor decorative realizate prin imprimare înainte de ardere cu un obiect de lut realizat special în acest scop. În săpăturile de la Babadag au apărut cîteva exemplare dintre care unul întreg (fig. 11/2). Sînt de formă semilunară, avînd muchia exterioară cu crestături și cu un capăt îngroșat, cilindric, pe care se văd cercuri concentrice în relief. Cu capătul cilindric se imprimau cercuri, iar cu muchia crestată benzi de linii mici paralele.

Nu remarcăm deosebiri esențiale în ceea ce privește forma vaselor. Cele bitronconice au pe umeri proeminențe conice canelate sau netede împinse din interior sau aplicate. Unele urne au proeminențe duble, mai mici, aplicate. Ornamentele imprimate se asociază cu cele incizate, benzi în ghirlande, pe care le-am constatat și în prima fază. Se mențin și ornamentele canelate. Fazei a doua îi aparține capacul de pixidă, datat de B. Hänsel în sec. X î.e.n. prin analogie cu exemplarul găsit în mormîntul nr. 37 din cimitirul Kerameikos de la Atena, într-un mediu corespunzător perioadei protogeometrice tîrzii[97].

Din nivelul Babadag II mai menționăm cîteva psalii lucrate din coarne de căprior (fig. 14) și cîteva bucăți de obiecte de fier, informe, puternic oxidate, precum și bucăți mai mari de resturi provenind de la reducerea minereului de fier.

Problematica fazei Babadag II nu poate fi clarificată, ca și în cazul fazei precedente decît numai în raport cu ariile culturale înconjurătoare. S-a apreciat deja un contact cu cultura (grupul) de tip Mediaș din sud-estul Transilvaniei, din așezarea Brașov (Pătricel), prin prezența unor fragmente de vase cu ornamente specifice fazei Babadag II într-un mediu de tip Mediaș.

Identificarea grupelor Insula Banului, Pšenčevo, Langos, Cozia și Saharna—Solonceni, asemănătoare, parțial identice, a evidențiat în același timp înrudirea acestora. Toate aceste grupe (— culturi) prezintă în ceramică elemente hallstattiene comune (urne bitronconice cu proeminențe, străchini tronconice și ornamente canelate) și o bogată ornamentare a ceramicii cu motive realizate prin imprimare. Cu excepția culturii Cozia din Moldova, toate celelalte culturi cu ceramică imprimată menționate mai sus prezintă în diverse combinații motivul format din cercuri mici concentrice unite prin linii tangente.

[95] S. Morintz, *Les thraces et la Troie dans le dernier quart du II-ème millénaire av. n. è.*, Thracia Pontica, 1, Sozopol, 1979, p. 151.

[96] A. Aricescu, *Depozitele de bronzuri din Dobrogea*, SCIV, 16, 1965, 1, p. 17—36 ; idem, *Depozite de unelte, arme și podoabe de bronz din Dobrogea*, Pontica, 3, 1970, p. 25—72 ; M. Irimia, *Un depozit de bronzuri la Constanța*, Pontica, 1, 1986, p. 89—105.

[97] Hänsel 1976, I, p. 133.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În Bronzul mijlociu și tirziu de la Dunărea de Jos ornamentele de pe vase se executau în special prin incizii. Probabil acest fapt l-a determinat pe B. Hänsel să așeze în mod artificial la baza tuturor culturilor hallstattiene timpurii cu ceramică imprimată un orizont cu ceramica incizată („Ritzverzierekeramik"). Dacă în cazul culturii Babadag faza a doua, în care predomină ceramica imprimată, se leagă organic de faza anterioară cu ceramică incizată, aceasta nu înseamnă că ornamentica imprimată se naște automat din cea incizată [98].

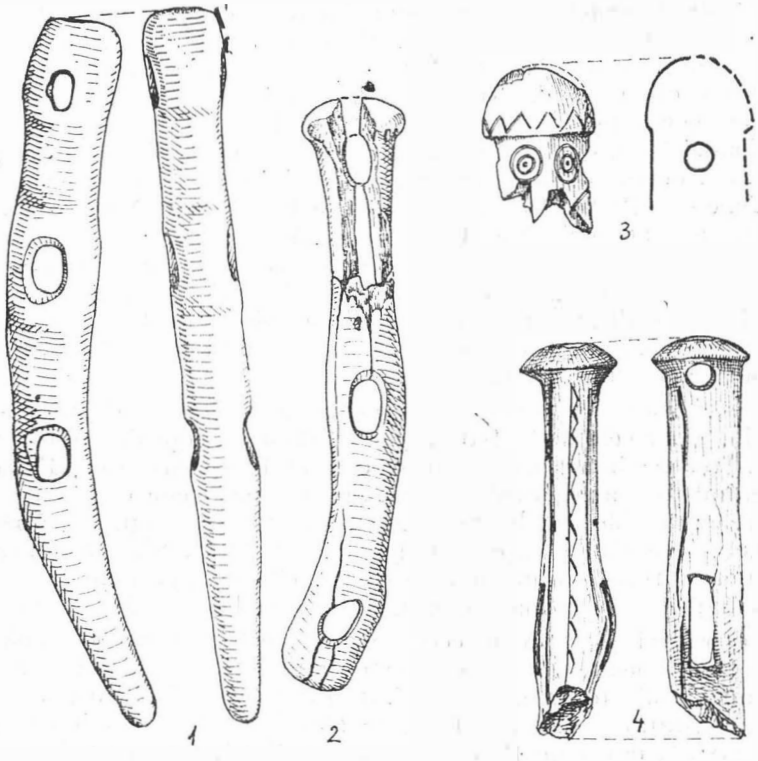

Fig. 14. Psalii de corn.

Problema apariției grupelor hallstattiene cu ceramică imprimată era greu, ca să nu spunem imposibil, de explicat, cu două decenii în urmă. Cercetările făcute în 1966—1967 pe Insula Banului din apropierea barajului hidrocentralei Porțile de Fier au definit cultura de tip Insula Banului [99]. Am semnalat încă din 1969 înrudirea sa cu grupele hallstattiene cu ceramică imprimată din sud-estul Europei. În privința originii noii culturi denumite de tip Insula Banului, ne apărea evidentă moștenirea fondului local de tip Žuto Brdo—Girla Mare. Menționăm în acest sens ornamentele din șiruri de cercuri mici concentrice combinate cu linii imprimate ce formau ornamente dintre care unele identice cu cele de pe urnele culturii Girla Mare. Am considerat de la început descoperirile de pe Insula Banului ca expresive pentru o nouă cultură născută din Žuto Brdo—Girla Mare în cadrul procesului de hallstattizare, cînd au fost adoptate forme (urne bitronconice cu proeminențe, străchini, cești) și ornamente (caneluri) de origine Gáva.

Cultura Pšeničevo prezintă unele trăsături identice cu Insula Banului, dar și altele similare celor din Babadag II. Un presupus precursor al culturii Pšenčevo denumit Čatalka [100], cu ceramică incizată, corespunzător fazei Babadag I, nu se conturează clar și nu este convingător. Fără a nega unele trăsături locale, numai grupul Čatalka, prin conținutul care i s-a atribuit, nu este în măsură

[98] Ideea preconceputã a lui B. Hänsel se evidențiază chiar în titlul, „Die ritz- und stempelverzierte Keramik der älteren Hallstattzeit" (vol. I, p. VII). El caută precursori cu ceramică incizată pentru toate culturile (grupurile) hallstattiene timpurii cu ceramică imprimată (ștampilată) din spațiul balcano-dunărean.

[99] Morintz, Roman 1969.

[100] Hänsel 1976, p. 195 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

să explice ansamblul genezei culturii Pšeničevo, clar înrudită cu culturile Insula Banului și Babadag II. Ceramica din faza a doua a culturii Babadag reprezintă un ansamblu original dar cu asemănări atît în Insula Banului cît și în Pšenicevo. Cultura Cozia din Moldova succede cultura de tip Corlăteni din prima etapă a Hallstattului timpuriu, caracterizată prin ceramică canelată. Dacă în privința formelor ceramice există unele elemente comune celor două culturi, cea de tip Cozia se deosebește în mod frapant de cultura Corlăteni prin bogata sa ornamentică imprimată. Cultura Cozia reprezintă o entitate distinctă în cadrul complexului hallstattian timpuriu cu ceramică imprimată din sud-estul Europei. Se consideră că ea derivă din cultura Insula Banului [101]. Diferența dintre formele și ornamentele ceramicii celor două culturi este ușor vizibilă fără a se putea nega însă un anumit grad de înrudire. E dificil de apreciat cum s-a individualizat și pe ce cale a ajuns acest grup în Moldova. Semnificativă apare descoperirea unor materiale, izolate, specifice culturii Cozia în jud. Brăila [102], respectiv în aria culturii Babadag II. Sincronismul între cultura Cozia și Babadag II se confirmă prin cîteva fragmente ceramice cu ornamente tipice culturii Cozia în nivelul al doilea de la Babadag. În așezarea de la Stoicani (jud. Galați) ceramica de tip Babadag II apare împreună cu ceramica de tip Cozia.

Grupul Saharna—Solonceni din R.S.S. Moldovenească între Nistru și Răut [103], reprezintă un aspect hibrid, în care se îmbină elemente specifice culturilor Babadag II și Cozia. S-a format, după părerea noastră, prin extinderea celor două culturi menționate, în aria culturii cu ceramică canelată de tip Chișinău.

În 1958 A. I. Meljukova a datat grupul Saharna—Solonceni între începutul sec. VII și începutul sec. VI î.e.n. [104]. Nici ulterior după ce A. I. Terenožkin a revizuit cronologia culturilor prescitice din nordul Mării Negre [105] și nici după ce au fost definite culturile Babadag și Cozia, A. I. Meljukova n-a avut tăria să plaseze grupul Saharna—Solonceni într-o poziție cronologică corespunzătoare. În lucrarea sa din 1979 ea datează grupul Saharna—Solonceni începînd cu sfîrșitul sec. XI sau începutul sec. VIII și sfîrșind în cursul sec. VII î.e.n. [106]. N-o surprinde faptul că în aceeași microzonă a evoluat în sec. VIII—VII și cultura Șoldănești (Basarabi).

Cultura Babadag a exercitat în cursul fazei a doua, direct sau indirect, prin intermediul grupului Saharna—Solonceni, influențe asupra culturii Cernoles din zona de silvostepă a Ucrainei.

Faza Babadag II corespunde unei perioade de maturizare a culturilor hallstattiene timpurii din sud-estul Europei, cuprinsă cronologic aproximativ între 1000 și 800 î.e.n. În perioada imediat anterioară a avut loc difuzarea, din bazinul Tisei către Dunărea de Jos și Balcani, unor forme de vase specifice primelor culturi hallstattiene, Susani și Gáva (vase bitronconice cu proeminențe și străchini ornamentate cu caneluri). Pentru această etapă cercetările ne-au permis doar identificarea unor grupuri răzlețe și nu suficient de bine conturate (Vîrtop, Meri—Cățelu Nou, Čatalka, Langos I, Babadag I). Evoluția ulterioară în care culturile se conturează mai clar pe arii mai întinse a fost determinată de un nou val care a difuzat către sud-est și est, odată cu forme de vase Gáva și un nou stil ornamental executat prin imprimare, stil a cărui origine n-o putem găsi decît în cultura Žuto Brdo—Gîrla Mare. Culturile hallstattiene timpurii cu ceramică imprimată din sud-estul Europei sînt evident înrudite. Menținînd relații în cursul evoluției lor, au contacte cu grupuri culturale învecinate și chiar tendințe de expansiune. În așa numitul nivel VII b2 de la Troia este prezentă ceramica de tip Pšeničevo. În mediul cultural de tip Mediaș din Transilvania centrală s-a găsit ceramică cu ornamente de tip Insula Banului [107], iar în sud-estul Transilvaniei ceramică de tip Babadag, împreună cu ceramică de tip Mediaș. Cele mai îndepărtate influențe Babadag II s-au manifestat, paralel cu influențele culturale Cozia, în cultura Cernoles.

În stadiul actual al cercetărilor aria Babadag I cuprinde doar nord-estul Munteniei, sudul Moldovei și nordul Dobrogei, respectiv același spațiu în care sesizasem elemente Prebabadag. Aria corepunzătoare faze Babadag II este mult mai întinsă, cuprinzînd întreaga Dobroge, estul Munteniei pînă aproximativ în valea Mostiștei și sudul Moldovei. Este normal să ne întrebăm care a fost fondul cultural afectat de primul impuls hallstattian anterior fazei Babadag II, din afara ariei

[101] László 1973, 1985; idem Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 89 și urm.

[102] Harțuche, Anastasiu 1976, menționează descoperirea la Rîmnicelu, a unor fragmente de vase cu ornamente specifice culturii Cozia (Cozia-Brad), p. 186, fig. 381.

[103] Meljukova, MIA, 64, 1958, p. 76 și urm.: idem, SA, 1, 1972 p. 57 și urm.

[104] Idem, MIA, 64, *op. cit.*

[105] A. I. Terenožkin, SA, 1, 1965, p. 63—85.

[106] Meljukova 1979, p. 30 și urm. Vezi László 1985, p. 14.

[107] D. Berciu, I. Berciu, *Cercetări și săpături arheologice în județele Turda și Alba (1943)*, Apulum, 2 (1943—1945), p. 71.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Babadag I. Ceea ce putem afirma este faptul că noi n-am sesizat un aspect de tranziţie de la cultura Coslogeni la cultura Babadag. Cert este că în sudul României între oraşele Olteniţa şi Zimnicea, precum şi în zona imediat învecinată din nordul Bulgariei a existat un aspect cultural corespunzător Bronzului final, al cărui conţinut atestă o fuziune între culturile Coslogeni şi Zimnicea—Plovdiv [108]. În zona oraşului Bucureşti, respectiv la Chitila, aspectul Radovanu a venit în contact cu cele mai vechi elemente vestice hallstattiene (tip Susani). Aspectul Radovanu este evident deosebit de aspectul Prebabadag, avînd doar unele asemănări în ornamentarea ceramicii, între care foarte rar şi ornamentul din cercuri şi linii tangente incizate (la Radovanu şi Căscioarele) pe care le-am pus pe seama prezenţei în zonă a grupului Meri—Căţelu Nou, grup în care se îmbină elemente de tip Susani cu cele de tip Gîrla Mare. Din păcate noi nu cunoaştem evoluţia ulterioară a complexului cultural ilustrat de descoperirile de la Chitila. De asemenea ne lipseşte documentarea pentru a putea preciza concret, cu excepţia ariei restrînse Babadag I, aspectele locale care au precedat faza Babadag II.

Faza Babadag II aparţine complexului culturilor cu ceramică imprimată şi respectiv orizontului cronologic corespunzător celei de-a doua etape a Hallstattului timpuriu din zonele respective. Aspectul cultural Babadag II este unitar dar nu în mod absolut.

Al treilea nivel de locuire de la Babadag, care defineşte a treia fază a culturii, are o grosime mai mare, ajungînd pînă la 1 m, şi cuprinde întreaga suprafaţă înaltă a dealului, pînă în vecinătatea şanţului de apărare. Extinderea zonei locuite, către sud-vest, a fost determinată probabil de înmulţirea membrilor comunităţii dar şi de îngustarea suprafeţei dealului prin eroziunea apelor lacului dinspre nord-est. Nivelul Babadag III cuprinde numeroasele etape de construcţii clar observate prin „podini" de lut galben bătut, perforate de gropile de provizii săpate pînă în vremea ultimelor locuinţe ale aşezării hallstattiene.

Ceramica din nivelul al treilea, prezentată mai sus, ilustrează, prin forme şi tehnică, evoluţia neîntreruptă de la faza a doua la faza a treia a culturii Babadag. Principalul criteriu prin care deosebim ceramica fazei Babadag III de cea din faza a doua este dispariţia variatelor ornamente imprimate şi incizate. Continuă însă ornamentarea prin canelare ce decorează marginea străchinilor, şi mai mult chiar decît în faza a doua, a mijlocului proeminent a unor ceşti, căni şi vase bitronconice. Trebuie să remarcăm ca o caracteristică a fazei a treia existenţa unor vase de dimensiuni mici şi mijlocii, de factură, în general, foarte bună, cu mijlocul bombat, ornamentat cu caneluri. Asemenea vase au forme asemănătoare cănilor şi ceştilor, fiind însă lipsite de torţi.

Delimitarea unei faze Babadag III în aşezarea de la Babadag a fost confirmată prin identificarea mai multor aşezări corespunzătoare exclusiv acestei faze. Un exemplu în acest sens este aşezarea de la Enisala, punctul „Palancă" în care s-a găsit numai ceramică asemănătoare celei din nivelul al treilea de la Babadag şi o fibulă din sec. VII î.e.n. [109].

Prin inventarul său ceramic mormîntul descoperit la Cernavoda reprezintă complexul cel mai expresiv pentru faza Babadag III.

În necropola hallstattiană de la Stoicani s-au găsit vase specifice fazei Babadag III. Există în necropolă şi forme care nu apar în Babadag III. Nu este exclus ca aşezarea din vecinătatea necropolei de la Stoicani cu ceramică de tip Cozia şi Babadag II să fi avut şi un nivel Babadag III care să corespundă parţial necropolei [110].

Aria fazei Babadag III coincide aproape în totalitate celei din faza Babadag II. Cuprinde Dobrogea, sudul Moldovei şi un spaţiu încă insuficient precizat din estul Munteniei. Cîteva fragmente ceramice de tip Basarabi descoperite la Babadag în mediul Babadag III, indică contemporaneitatea cel puţin parţială între Babadag III şi Basarabi. În Dobrogea nu s-a identificat nici o aşezare de tip Basarabi [111]. Descoperiri din estul Munteniei şi din sudul Moldovei dovedesc însă prezenţa amîndurora culturi. Este evident că în cursul fazei Babadag III, purtătorii culturii Basarabi, originari dintr-o zonă ce a cuprins sud-vestul României şi nord-estul Iugoslaviei, s-au extins către est în întreaga Cîmpie Română, în sudul Moldovei şi au format o enclavă în R.S.S. Moldovenească, în dreapta Niprului mijlociu. În cursul fazei Babadag III cultura Basarabi a ocupat estul Munteniei, dar n-a putut pătrunde în Dobrogea, unde cultura Babadag va evolua în continuare.

[108] Morintz, Şerbănescu 1985, p. 7 şi urm.

[109] El. Lăzurcă, Gh. Mănucu-Adameşteanu, Materiale şi cercetări arheologice, Tulcea, 1980, p. 146 şi urm. fig. 5.

[110] Elvira Ciocea şi I. Chicideanu, SCIVA, 35, 1984, 4, p. 340—341.

[111] Contrar realităţilor schiţate de noi încă din 1964 (Dacia, N.S., 8, 1964, p. 117), B. Hänsel (după A. Vulpe) mobilează Hallstattul mijlociu din Dobrogea cu descoperiri de tip Basarabi (Hänsel 1976, 2, harta 6).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Teoretic putem considera, pe baza contactelor cu cultura Basarabi, existența a două etape ale fazei Babadag III. O primă etapă este anterioară apariției culturii Basarabi în estul Munteniei și în sudul Moldovei, și o a doua etapă cînd cultura Babadag continuă să existe numai pe teritoriul Dobrogei. Consistența și grosimea nivelului III de la Babadag ne-au prilejuit în cursul cercetărilor o serie de observații care urmează să fie verificate în vederea conturării celor două etape ale fazei Babadag III.

Ceramica din așezarea de la Rasova, cercetată de M. Irimia, ilustrează cele trei faze ale culturii Babadag. În săpături au apărut fragmente mari de vase deosebite de cele de tip Babadag. Acestea au fost puse în chip necorespunzător în legătură cu cultura Basarabi și mai ales cu aspectul Prebasarabi identificat, la Popești—Nucet, (la sud de București), și s-a tras concluzia că în așezarea de la Rasova apare un aspect cultural de la începutul perioadei hallstattiene mijlocii, care conține elemente Basarabi timpurii [112]. A. Vulpe a precizat de la început, că denumirea de Prebasarabi indică un orizont cultural anterior și fără legătură cu cultura Basarabi [113]. Materialele de la Rasova atribuite de M. Irimia aspectului Prebasarabi, aparțin în realitate culturii Ferigile—Bîrsești din perioada hallstattiană tîrzie. Acestea provin din morminte de incinerație răvășite în perioade mai tîrzii.

Referitor la sfîrșitul culturii Babadag, s-a afirmat că în anumite complexe din Dobrogea (la Beidaud și Constanța) ceramica Babadag III apare împreună cu ceramică greacă din sec. VI î.e.n. [114]. În așezarea de la Babadag unde nivelul al treilea atestă o lungă evoluție, în cadrul căreia încep să se contureze două etape, au fost golite pînă acum peste 200 de gropi de provizii aparținînd fazei Babadag III. În nici o groapă nu s-a găsit ceramică greacă, nici de tip Ferigile—Bîrsești și nici de tip nord-pontic.

Problema sfîrșitului culturii Babadag se pune în același fel ca și sfîrșitul culturii Basarabi din Cîmpia Munteniei și din sudul Moldovei [115]. După o perioadă corespunzătoare Hallstattului mijlociu, cînd în stînga Dunării evolua cultura Basarabi, iar în Dobrogea cultura Babadag (faza III), Hallstattul tîrziu este atestat prin relativ puține materiale de tip Bîrsești în Dobrogea, fiind aproape necunoscut în zona de șes din estul Munteniei.

★

Așezarea hallstattiană de pe malul lacului Babadag ocupa un excelent punct strategic cu largă vizibilitate în toate direcțiile, cu condiții naturale de apărare, la care s-au adăugat totuși și fortificații artificiale. Resursele economice erau extrem de favorabile, lîngă lacul care atunci comunica prin lacul Razelm cu Marea Neagră, în vecinătatea șesului dinspre nord-vest, la mică distanță de pădurile de pe dealurile Babadagului, de unde izvora un riu care își vărsa apele în vecinătatea așezării. Importanța poziției așezării este evidențiată și prin faptul că acel punct (dealul) a fost locuit continuu din sec. XI și pînă în sec. VII î.e.n. fără a mai insista asupra locuirii getice și mai ales asupra cetății cu incintă de piatră din epoca romană tîrzie.

Numărul așezărilor de tip Babadag identificate pînă acum este mult mai mare decît cel prezentat pe hartă (fig. 1) [116]. Unele datează din faza a doua, altele, probabil mai numeroase, din faza a treia. Multe, încă necercetate, datează probabil din faza a doua și a treia. Pentru prima fază cunoștințele noastre sînt, după cum am arătat, reduse în prezent. Știm că au existat cîteva așezări puternice, fortificate, situate pe înălțimi cu largă vizibilitate (Hîrșova, Cernavoda, Girliția). Asemenea așezări se vor mai identifica, dar vor rămîne totuși relativ rare. Sîntem convinși că așezările de acest fel dețineau un loc proeminent în cadrul organizării social-politice din epoca hallstattiană timpurie. Marile așezări fortificate dominau un anumit spațiu în care existau așezări mai mici și de mai scurtă durată. Situația din Dobrogea este asemănătoare celei din Transilvania, unde în Hallstattul timpuriu existau mai așezări fortificate. Și prin așezările fortificate din aria culturii Babadag se evidențiază trecerea la o nouă epocă substanțial deosebită de cea precedentă.

[112] M. Irimia, Pontica, 7, 1974, p. 100—124. Autorul prezintă un singur fragment de vas tipic culturii Basarabi descoperit întîmplător în afara zonei cercetate, fig. 18/1.
[113] A. Vulpe, Dacia, N.S., 9, 1965, p. 106.
[114] Cf. M. Irimia, *op. cit.*, p. 124.
[115] A. Vulpe, MemAntiq, 2, 1970, p. 195.
[116] Harta indică principalele puncte care ne-au fost cunoscute și în mod special acele descoperiri care oferă imaginea ariei culturii Babadag. Am arătat că așezările din faza I sînt rare. Cele din fazele II și III sînt mult mai numeroase. M. Irimia menționează, numai pentru faza III, 21 descoperiri din Dobrogea (*Arheologia și istoria populației băștinașe a Dobrogei în a doua epocă a fierului* — Rezumatul tezei de doctorat — București, 1985, p. 4).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Maturizarea și unitatea culturală din aria Babadag se manifestă mai clar în perioada Babadag II, ca și în cazul celorlalte culturi contemporane și înrudite, caracterizate prin ceramică imprimată din sud-estul Europei.

Începutul epocii hallstattiene coincide în Banat și Transilvania cu apariția primelor obiecte de fier. La Babadag avem dovezi de prelucrare a fierului deocamdată numai din faza Babadag II. După cum am arătat obiectele din bronz sînt rare în așezarea de la Babadag. Depozitele de bronzuri din Dobrogea din HaAl atestă însă prezența obiectelor de bronz de tipuri transilvănene de la începutul epocii hallstattiene.

Descoperirea mai multor piese de silex și a unor psalii de os în așezarea de la Babadag (fig. 14) aparținînd fazei a doua (în cazurile cînd s-au putut face observații stratigrafice) constituie dovada relațiilor cu grupurile culturale din R.S.S. Moldovenească și din zona de silvostepă a Ucrainei. Consecința acestor relații este evidențiată de bogata ornamentică cu motive de tip Babadag II de pe ceramica din prima fază a culturii Cernoles.

În raport cu unitatea culturală hallstattiană timpurie din spațiul carpato-balcanic, evoluția culturii Babadag în faza a treia, corespunzătoare Hallstattului mijlociu, are loc într-un context cultural deosebit. Pe un spațiu încă greu de delimitat, ce cuprinde sigur nord-estul Iugoslaviei și sud-vestul României, se constituie cultura de tip Basarabi, care se răspîndește apoi în sudul Transilvaniei, în întreaga Cîmpie Română, în sudul Moldovei și într-o zonă limitată din R.S.S. Moldovenească, din dreapta Nistrului. Pentru regiunile de nord ale României documentarea de care dispunem în prezent este nesatisfăcătoare.

Cultura Babadag își continuă evoluția în același spațiu în vremea corespunzătoare culturii Basarabi. Trecerea de la faza a doua la faza a treia a culturii Babadag s-a făcut treptat. Nimic nu evidențiază o schimbare bruscă. În cadrul fazei a treia încep să se contureze două etape. Putem preciza că cele două seceri de fier descoperite la Babadag datează din etapa III b. Mai puțin putem vorbi de împrejurările în care a luat sfîrșit cultura Babadag, sfîrșit pe care îl considerăm în sec. VII î.e.n. Nu sîntem de acord cu prelungirea culturii Babadag în Hallstattul tîrziu, dar un contact cu primele apariții de tip Bîrsești—Ferigile în Dobrogea, teoretic, nu este exclus.

Documentarea noastră cu privire la riturile funerare practicate de purtătorii culturii Babadag este în prezent cu totul deficitară. Menționăm sumar descoperirile. În așezarea de la Babadag s-a descoperit în nivelul Babadag III un înhumat ars parțial pe loc, în groapă. Scheletul era ars neuniform, iar fundul și pereții gropii păstrau urmele focului. Într-unul din șanțurile de informare săpate pe platou, la nord-vest de așezare, s-au găsit la adîncimea de 1 m sub o strachină hallstattiană așezată cu gura în jos, cîteva fragmente de vase și oase calcinate. Este vorba aproape sigur de un mormînt de incinerație. În așezarea hallstattiană de la Cernavoda s-a găsit un mormînt de incinerație cu vase tipice fazei Babadag III. Cu prilejul săpăturilor făcute în 1978 în necropola tumulară romană din apropierea cetății Capidava, în centrul movilei nr. 7 s-a identificat un mormînt de înhumație cu un vas de tip Babadag II [117].

Ne putem întreba dacă nu cumva mormintele de înhumație atestă tradiția locală din epoca bronzului, iar cele de incinerație se datorează componentei etno-culturale hallstattiene din vest. Materialul este prea redus pentru a ne permite alte considerații [118].

Periodizarea și cronologia absolută a culturii Babadag propuse de noi în 1964 au fost ulterior confirmate. Dacă periodizarea este clară, cronologia absolută o considerăm încă aproximativă. Limitele celor trei perioade sînt convenționale, dar nu sînt departe de realitate. Modificările cronologiei perioadei sec. XI—VII î.e.n. nu afectează schema propusă de noi [119].

Constituirea grupului de culturi hallstattiene timpurii cu ceramică canelată și imprimată care au cuprins întreg spațiul carpato-balcanic ilustrează însuși procesul formării grupului neamurilor trace.

★

Încheind lucrarea de față ne facem o plăcută datorie de a mulțumi profesorului Dumitru Berciu pentru îndemnurile și ajutorul dat nu numai în realizarea acestei lucrări, ci în întreaga

[117] N. Chelută-Georgescu, Materiale, Oradea, 1979, p. 179—180.

[118] La puținele date, asupra înmormîntărilor din cadrul culturii Babadag, mai menționăm o situație. Pe fundul a patru gropi de provizii s-a găsit cîte un schelet uman. Scheletele, toate de maturi, erau așezate cu grijă, în poziție mai mult sau mai puțin chircită. Nu aveau inventar funerar.

[119] G. Kossak, Beiträge zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie, 5, München 1983, p. și urm. G. I. Smirnova, S.A., 4, 1985, p. 33 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

noastră activitate în domeniul arheologiei, începută încă din vremea studenției, în 1949, alături de profesorul Dumitru Berciu. Cu bogata sa experiență de viață, cunoscînd bine preocupările noastre, între care în prim plan stau cercetările de la Babadag, profesorul Dumitru Berciu ne-a sfătuit și ne-a convins să prezentăm o nouă sinteză asupra culturii Babadag, într-un moment în care activitatea la proiectata monografie era în curs, dar departe de a fi încheiată.

Cu recunoștință pentru sprijinul permanent și generos primit de-a lungul întregii noastre activități prezentăm această lucrare ca omagiu profesorului Dumitru Berciu cu prilejul celei de-a 80-a aniversări, urîndu-i cu căldură mulți ani și sănătate, pentru a-și continua cu aceeași pasiune rodnica activitate, care depășește o jumătate de secol și se concretizează prin contribuții fundamentale la cunoașterea istoriei vechi a României.

Prescurtări bibliografice: ANASTASIU, HARȚUCHE 1967: *Cercetări și descoperiri arheologice în raionul Brăila*, Danubius, 1, 1967, p. 1939; BRUDIU 1970: M. Brudiu, *Cercetări perieghetice în sudul Moldovei*, Materiale, 9, 1970, p. 511—528; BRUDIU 1980: M. Brudiu, *Rezultatele cercetărilor de la Vînători, jud. Galați*, Materiale și cercetări arheologice. A XIV-a sesiune anuală de rapoarte, Tulcea, 1980, p. 398—406; BRUDIU 1981: M. Brudiu, *Contribuții la cunoașterea genezei Hallstattului în sud-estul României*, SCIVA, 32, 1981, 4, p. 529—536; ČIČIKOVA 1972: *Nouvelles données sur la culture thrace de l'époque du Hallstatt en Bulgarie du Sud*, Thracia, 1, 1972, p. 79—100; HARȚUCHE 1972: N. Harțuche, *Un nou aspect cultural de la sfîrșitul epocii bronzului la Dunărea de Jos*, Pontica, 5, 1972, p. 59 și urm.; HARȚUCHE, ANASTASIU 1976: N. Harțuche, F. Anastasiu, *Catalogul selectiv al colecției de arheologie a Muzeului Brăila*, 1976; HARȚUCHE, ANASTASIU 1980: N. Harțuche și F. Anastasiu, *Săpăturile arheologice de la Sihleanu, comuna Scorțaru Nou, județul Brăila*, Istros, 1, 1980, p. 93—105; HÄNSEL 1976: B. Hänsel, *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, 1—2, Bonn, 1976; HOREDT 1967: Kurt Horedt, *Problemele ceramicii bronzului evoluat în Transilvania*, Studii și comunicări, 13, Sibiu, 1967, p. 137—153; IRIMIA 1974: M. Irimia, *Cercetările arheologice de la Rasova—Malul Roșu*, Pontica, 7, 1974, p. 75—131; KEMENCZEI 1984: Tibor Kemenczei, *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*, Budapesta, 1984; LÁSZLÓ 1972: A. László, *O așezare hallstattiană la Cozia (jud. Iași)*, Arheologia Moldovei, 7, 1972, p. 207—222; LÁSZLÓ 1973: *Considerații asupra ceramicii de tip Gáva din Hallstattul timpuriu*, SCIV, 24, 1973, 4, p. 575—605; LÁSZLÓ 1975: A. László, *Începuturile metalurgiei fierului pe teritoriul României*, SCIVA, 26, 1975, 1, p. 17—40; LÁSZLÓ 1985: László Attila-Zoltán, *Hallstattul timpuriu și mijlociu pe teritoriul Moldovei* (Rezumatul tezei de doctorat, 1985); MELJUKOVA 1979: A. I. Meljukova, *Skifia i frakijskij mir*, Moscova, 1979; MORINTZ 1964; S. Morintz, *Quelques problèmes concernant la période ancienne du Hallstatt au Bas-Danube à la lumière des fouilles de Babadag*, Dacia, N. S., 8, 1964, p. 101—118; MORINTZ, ROMAN 1969: S. Morintz, P. Roman, *Un nou grup hallstattian timpuriu în sud-vestul României — Insula Banului*, SCIV, 20, 1969, p. 393—422; MORINTZ, ANGHELESCU: S. Morintz, Niță Anghelescu, *O nouă cultură a epocii bronzului în România. Cultura de tip Costogeni*, SCIV, 21, 1970, 3, p. 373—413; MORINTZ 1971: S. Morintz, *Probleme ale Hallstattului timpuriu în zona istro-pontică în lumina cercetărilor de la Babadag*, Peuce, 2, 1971, 19—24; MORINTZ, ȘERBĂNESCU: S. Morintz, Done Șerbănescu, *Cercetări arheologice la Hîrșova și împrejurimi*, SCIVA, 25, 1974, 1, p. 47—68; MORINTZ 1977: S. Morintz, *Probleme privind originea tracilor în lumina cercetărilor arheologice*, Revista de istorie, 30, 1977, 8, p. 1465—1488; MORINTZ, ȘERBĂNESCU 1985: S. Morintz, Done Șerbănescu, *Rezultatele cercetărilor de la Radovanu, punctul „Gorgana a doua" (jud. Călărași)* Thraco-Dacica, 6, 1985, p. 2, p. 5—28; MORINTZ 1986: S. Morintz, *Săpăturile de la Babadag, 1973—1974, 1977—1981*, Materiale și cercetări 1986, A XVI-a Sesiunea anuală de rapoarte, Vaslui, 1982, p. 58—64; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1953: M. Petrescu-Dîmbovița, *Cercetări arheologice în așezarea din prima epocă a fierului de la Tămăoani*, SCIV, 4, p. 765—778; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977: M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977; TODOROVA 1972: H. T. Todorova *Über einige Probleme der süd-osteuropäischen Früheisenzeit*, Thracia, 1, 1972, p. 67—77; TONČEVA 1980: Goranka Tončeva, *Chronologie du Hallstatt ancien dans la Bulgarie de Nord-Est*, Sofia, 1980.

Neue Angaben und Fragen zur Früh- und Mittelhallstattzeit im istropontischen Gebiet (Die Forschungen von Babadag)

ZUSAMMENFASSUNG

Die Babadag—Kultur wurde 1964 begrifflich bestimmt, nämlich auf Grund der Forschungen, die in den Jahren 1962—1963 in der großen hallstattzeitlichen Siedlung am südwestlichen Ufer des Babadag—Sees, 2,5 km NO von der gleichnamigen Stadt, durchgeführt wurden (Abb. 1—4). Die Forschungen folgten etwa jährlich bis zur Zeit. Die Siedlung befindet sich auf einem Hügel,

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

der größtenteils von der fortdauernden Erosion des Seewassers zerstört wurde. Das stark besiedelte Hochgelände des Hügels wurde mit Graben, und mit einem Erdwall befestigt. (Abb. 5).

Die Kulturschicht innerhalb der befestigten Zone weist auf eine langdauernde Besiedlung hin (Abb. 6). An der Hügelspitze weist die Schicht eine Dicke von 1,20 bis 1,50 m auf. In den Gräben, die die Siedlung strahlenweise durchschnitten, sowie in den ausgegrabenen Flächen (Abb. 5) aus dem Mittelbereich wurden wenige Hütten aus der ersten Ansiedlungsphase und zahlreiche Reste von Wohnungen an der Oberfläche aus den nächsten Phasen entdeckt. Besonders zahlreich sind in der ganzen Siedlung die Vorratsgruben, die glockenförmig aus allen Niveaus ausgegraben wurden (Abb. 6) und größtenteils die vorigen Lagerungen zerstört haben. In der Schicht und in den Gruben wurde eine große Menge fast ausschließlich fragmentarisch erhaltener Keramik, viele Tierknochen, etwas weniger zahlreiche Knochen- und Steingegenstände und sehr seltene Bronze- und Eisengeräte entdeckt (Abb. 7—14).

Die stratigraphischen Beobachtungen, sowie das Studium der Keramik haben die drei Phasen der Babadag—Kultur festgestellt. Aus der Gesamtheit der Keramik ist eine Gattung hoher Qualität, mit polierter Fläche zu unterscheiden. Die Hauptformen dieser Gattung, die sich während der ganzen Andauer der Babadag—Kultur entwickelt, sind die doppelkegelstumpfförmigen Gefäße („Urnen") (Abb. 8/1—9; 10/10, 11, 13), die Schüsseln mit nach Innen gebogenem Rand und die mit einem oder zwei hochgezogenen Henkeln versehenen Schalen (Abb. 9). Die Urnen weisen gewöhnlich eine schwarzfarbige Außenseite und eine ziegelfarbige Innenseite auf. Die Details der Formen und an erster Stelle die ornamentalen Motive der Gefäße ermöglichen die Separierung der drei Phasen der Babadag—Kultur und gleichzeitig die Abtrennung derselben von den anderen frühhallstattzeitlichen Kulturen oder Kulturgruppen aus dem karpatisch-balkanischen Raum.

In den ersten zwei Phasen bemerkt man vornehmlich auf den doppelkegelstumpfförmigen Gefäßen das aus kleinen, konzentrischen, durch schräge, tangential laufende Linien verbundenen Kreisen bestehende Ornament, wobei die Kreisen und Linien in der ersten Phase *eingeschnitten*, in der zweiten Phase *aufgedrückt* (nämlich mit einem zackigen Gegenstand) wurden (Abb. 8/2, 6; 9/2, 6; 11/3, 7). Den ersten zwei Phasen gemein ist auch das girlandeförmige Ornament, das durch parallel laufende eingeschnittene Linien durchgeführt wird. In Babadag, sowie in allen Siedlungen dieser Kultur unterscheidet sich am klarsten die zweite Phase von der ersteren durch die reiche Ornamentik der Gefäße, wobei das Hauptmotiv in verschiedenen Kombinationen die durch schräge Linien verbundene Kreisenreihe ist. Darüber hinaus weist die Keramik der ersten zwei Phasen auch kannelierte Ornamente, welche häufig, besonders in der zweiten Phase, in verschiedene Kombinationen mit den aufgedrückten Ornamenten einbezogen sind.

In der dritten Phase werden mit ein paar Veränderungen die keramischen Formen guter Qualität aus den vorhergehenden Phasen aufrechterhalten, jedoch verschwindet die reiche Ornamentik durch Aufdruck und Einschnitt (Abb. 8/7—9; 9/10—15), welche für die Keramik der Babadag II-Phase charakteristisch gewesen ist. Es werden dagegen die Ornamente aus Kannelüren beibehalten, besonders auf den Schultern der Schalen und Schüssel. In den Lagerungen aus der dritten Phase wurden in der Siedlung von Babadag einige Fragmente von Gefäßen aufgefunden, welche durch Form und Ornament der Basarabi—Kultur eigen sind.

Wir fügen hinzu, daß außer den Gefäßen hoher Qualität in den drei Phasen der Babadag—Kultur auch die Gattung schwacher Beschaffenheit hervortrat. Hierzu gehören die zahlreichen Töpfe großer oder mittelmäßiger Dimensionen, mit oder ohne Tupfenleiste (Abb. 11/9—10).

Die Periodisierung und Chronologie der Babadag—Kultur, die wir 1964 vorgeschlagen haben und von den darauffolgenden Forschungen bekräftigt wurden, sind im großen Ganzen die folgenden: Babadag I — 11. Jh., II — 10.—9. Jh., III — 8—7. Jh. v.u.Z.

Die Funde aus der ersten Phase der Babadag—Kultur konzentrieren sich beim jetzigen Staud der Forschung im Norden der Dobrudscha, im Nord—Osten Munteniens und in der Südmoldau. In den nächsten Phasen wird die Babadag—Kultur in der ganzen Dobrudscha belegt, sowie in den benachbarten Gebieten, nach Westen bis ungefähr in die Bukarester Zone. Während der dritten Phase beschränkt sich ihr Verbreitungsgebiet auf die Dobrudscha, wobei Ostmuntenien und die Südmoldau von der Basarabi—Kultur besetzt werden.

Die Frage nach dem Ursprung der Babadag—Kultur ist in großen Zügen gelöst. Die völlige Klärung bedarf noch weiterer Untersuchungen. Sicher ist die Tatsache, daß diese Kultur nicht auf der Coslogeni—Grundlage entsteht, die für das istropontische Gebiet repräsentative Kultur der

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Spätperiode der Bronzezeit. Einige Funde aus einem eingeschränkten Gebiet, das ungefähr der oben erwähnten Babadag I — Verbreitungszone entspricht, scheinen einen kulturellen Horizont zu belegen, den wir als Prebabadag bezeichnet haben ; dieser Horizont weist spezifische Elemente auf — einfache eingeschnittene Linienornamente, aber auch das Auftreten in einem gewissen Zeitpunkt des aus kleinen Kreisen und tangentialen Linien bestehenden Ornaments —, d.h. Elemente, die in der ersten Phase der völlig herausgebildeten Babadag—Kultur anzutreffen sind, wo die doppelkegelstumpfförmigen Urnen und die Schüsseln, welche der frühen Hallstattzeit eigen sind, häufig auftreten. Andere Funde aus dem ersten Niveau von Babadag liefern neue Angaben über das Problem des Ursprungs der Babadag—Kultur. Bedeutungsvoll sind in dieser Hinsicht die doppelkegelstumpfförmigen Gefäße, welche auf den Schultern etwa kegelförmige, hohle Vorsprünge mit kannelierter Außenfläche aufweisen. Solche Gefäße finden Analogien in der früheren Stufe der Gáva—Kultur aus dem Oberbecken der Theiß. Die doppelkegelstumpfförmigen Gefäße, die mit kleinen konzentrischen Kreisen und für die Keramik der Insula Banului—Kultur aus dem Bereich des Eisernen Tores typischen aufgedrückten Bändern ornamentiert sind, werden den Übergang zur zweiten Phase der Babadag-Kultur kennzeichnen.

Was das Ende der Babadag—Kultur anbelangt, bemerken wir vorläufig das anscheinend plötzliche Ende im Laufe des 7. Jhs. der Siedlungen der Babadag III—Phase aus der ganzen Dobrudscha, eine Erscheinung die zeitgleich mit dem Ende der Basarabi—Siedlungen aus Ostmuntenien und der Südmoldau ist.

Eine wichtige, ja sogar eine Hauptfrage für das Verständnis der Frühhallstattzeit ist die nach den Beziehungen zwischen den Kulturen die den frühen hallstattzeitlichen Komplex bilden, der durch die durch Aufdruck ornamentierte Keramik charakterisiert ist (Babadag, Langos, Pšenicevo, Insula Banului, Cozia, Saharna—Solonceni) und auf dem außenkarpatischen Gebiet, vom Eisernen Tore bis zu dem Mittellauf des Dnjestr und nach Süden bis ins Maritza—Tal verbreitet ist. Der Komplex mit aufgedrückter Keramik ist durch Ursprung und Entwicklung mit dem frühen hallstattzeitlichen Komplex, der durch die kannelierte Keramik kennzeichnet ist, organisch verbunden. Die zwei Komplexe bilden eine südosteuropäische kulturelle Gesamtheit, die archäologisch die Entstehung der großen Gruppe der thrakischen Völkerschaften widerspiegelt.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1. Die Karte der Siedlungen von Babadag-Typ.
Abb. 2. Die hallstattzeitliche Siedlung von Babadag. Luftaufnahme.
Abb. 3. Die hallstattzeitliche Siedlung von Babadag. a—b Ansicht von Norden und Osten (1963) ; c Ansicht von Osten (1985).
Abb. 4. Plan der 1962—1986 durchgeführten Ausgrabungen.
Abb. 5. Profil der NW-Wand des Schnittes II.
Abb. 6. Profil der SO-Wand des Schnittes III aus der Fläche A.
Abb. 7. Keramik aus der Babadag I-Phase : 1—7 aus der Grube Nr. 120 ; 8—13 aus des Grube Nr. 128 ; 14—16 aus der Grube Nr. 70.
Abb. 8. Doppelkegelstumpfförmige und bauchförmige Gefäße. 1. Phase Babadag I, 3—5 Phase II ; 7—9 Phase III
Abb. 9. Kannen und Schalen. 1 (Grube 70), 2—3 aus der Babadag I-Phase ; 4—9 Phase II ; 10—15, Phase III.
Abb. 10. Verschiedene keramische Formen 4, Pyxisdeckel ; 5, Gefäßhenkel (Unikum) aus dem Schutzgraben ; 12 Spinnwirtel. 2 Phasen Babadag I—II ; 1, 4, 6, 9, 13 II-Phase ; 10—11 Phasen II—III ; 7 III-Phase.
Abb. 11. 1 Eiserne Sichel (Phase III b) ; 2 Tongegenstand für den Aufdruck der Keramik (II Phase) ; 3—7 Gefäßfragmente (II Phase).
Abb. 12. Gefäße und Fragmente. 1—6, 8 aus den Phasen I—II ; 7 Gefäß von Typ Belozerka.
Abb. 13. Gefäß und Fragmente 1 Phasen I—II ; 2—6 II Phase.
Abb. 14. Horntrensen.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Depozitul (turnătorie) de bronzuri de la Dridu (judeţul Ialomiţa)

VIORICA ENĂCHIUC

În vara anului 1982, cu ocazia celei de-a patra campanii de cercetări în cadrul şantierului arheologic, în punctul „La Metereze", com. Dridu (judeţul Ialomiţa), s-a descoperit, în interiorul unei locuinţe aparţinînd Hallstattului timpuriu, un depozit-turnătorie, de bronzuri şi alte obiecte, bine conservat, de importanţă deosebită din punct de vedere ştiinţific *. Locuinţa amintită se afla în sectorul B al terenului cercetat, care suferise deranjări anterioare cercetărilor arheologice. Lucrările agricole au deranjat nivelul hallstattian şi locuinţa menţionată, în partea superioară. Astfel în plan şi în profil s-a surprins numai baza locuinţei, de formă aproape circulară, cu diametrul de 5/5,50 metri şi adîncimea de 0,29—0,60 metri. Omogenitatea granulaţiei şi a culorii brun-roşcate a umpluturii locuinţei demonstrează că depozitul-turnătorie de bronzuri face parte din inventarul acestei locuinţe şi nu dintr-un alt complex care ar fi tăiat-o ulterior. Din inventarul locuinţei amintim şi fragmentele ceramice provenite din vase cu diferite forme : vase cu corpul bitronconic şi cu buza trompetiformă; cupe cu toarta supraînălţată, ornamentată cu caneluri dispuse orizontal şi oblic; vase cu corpul arcuit şi cu buza evazată; străchini cu buza uşor arcuită către interior; în general, ceramica este ornamentată cu caneluri şi apucători sau este neornamentată. Ceramica are în spărtură o culoare cenuşie sau brună-cenuşie cu straturi superficiale brune-cărămizii, cenuşii-brune sau cenuşii şi slip negru, brun cenuşiu sau cenuşiu. Depozitul-turnătorie se găsea aşezat în locuinţă într-un vas de lut ars, de formă bitronconică şi cu buza trompetiformă, de culoare brună-cenuşie, acoperit probabil cu o strachină cu buza arcuită uşor către interior. Gîtul vasului, împreună cu partea inferioară a străchinii şi unele piese (în număr de 28) au fost împrăştiate, în apropierea vasului, de lucrările agricole anterioare cercetării noastre. Depozitul de bronzuri cuprindea 352 piese întregi şi fragmente, respectiv 28 unelte, 42 piese accesorii pentru îmbrăcăminte, 117 obiecte de podoabă, 3 arme, 144 obiecte de harnaşament, 18 obiecte diferite din care amintim 9 turte şi un vas din bronz, trei fragmente din bare de bronz, două bucăţi din mînere de os, un ghioc şi un melc. Fragmentele dintr-o pinză, descoperite în vas, demonstrează că piesele au fost introduse, înainte de depunere, într-un săculeţ de cînepă (?).

* Ţinînd seama de importanţa depozitului descoperit la Dridu şi de condiţiile de găsire comunicate de autoare, Colegiul de redacţie a socotit ca materialul de faţă să fie publicat cît mai repede, pentru a intra astfel mai curînd în circuitul ştiinţific din ţară şi din străinătate. De eventualele greşeli de amănunt răspunde autoarea, care, încă din 1979, la Sesiunea anuală de rapoarte de săpături de la Tulcea, a anunţat identificarea la Dridu a unor locuinţe cu material de tip Babadag II. Descoperirea în aceeaşi aşezare a depozitului-turnătorie prezintă o valoare deosebită. Se ştie că abia în anii 1959—1962 se descoperiseră în Dobrogea primele depozite de bronzuri din perioada timpurie hallstattiană şi că ele conţineau elemente de tip transilvănean (A. Aricescu, SCIV, 16, 1965, 1, p. 19 şi urm.; idem, Pontica, 3, 1970, p. 25 şi urm.). Începeau să se întrevadă legături mult mai strînse între centrele metalurgice tracice din Transilvania şi comunităţile de la Dunărea de Jos. În 1962 se începeau săpăturile ample de la Babadag de către Sebastian Morintz şi se definea cultura Babadag, cu o arie care cuprinde Dobrogea şi estul Munteniei, îmbrăţişînd întreaga perioadă timpurie şi mijlocie a Hallstattului (sec. XI—VII î.c.n.). Noua descoperire îmbogăţeşte conţinutul culturii Babadag şi aruncă lumini asupra structurii etno-culturale unitare, de o parte şi de alta a Carpaţilor şi a Dunării, pînă la Mare. Depozitul aici prezentat reprezintă un puternic centru metalurgic tracic în Cîmpia Română.

Pentru problematica culturii Babadag, potrivit stadiului actual al cercetărilor, a se vedea articolul lui S. Morintz, în volumul de faţă al revistei, p. 39 şi urm. *(nota redacţiei)*

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, Bucureşti, 1987, p. 72—91

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Uneltele de bronz cuprind : 9 celturi, 8 seceri, 4 lame de fierăstrău, 1 daltă, 1 cuțit, 3 împungătoare ;

1—9. Celturi. Sînt realizate din bronz prin turnare și martelare, sînt svelte, cu marginea orificiului de înmănușare ovală și profilată către exterior. Unele din ele sînt ornamentate pe ambele fețe cu un decor în formă de brăduț sau în formă de „Y" mărginit lateral și în partea superioară de dungi în relief paralele, orizontale și unghiulare. Celturile prezintă defecțiuni de turnare : tortiță neperforată, fisuri, profilări ușoare pe corpul piesei sau ciuntirea părții superioare. Șapte celturi sînt întregi și două fragmentare. Cusăturile de la turnat au fost, în general, îndepărtate cu grijă, ca și cioturile de la turnat, ale căror urme sînt vizibile la unele din exemplare. Celtul nr. 7 are tăișul concav pe una din fețe. **1** : I. 106 mm ; D. 34 mm ; LT. 38 mm ; G. 19 ; 5 mm ; Gr. 170 g ; Inv. 717 ; **2** : I. 112 mm ; D. 26/38 mm ; LT. 41 mm ; G. 4 ; 19 mm ; Gr. 163 g ; Inv. 718 ; **3** : I. 134 mm ; D. 40,5/47 mm ; G. 5 ; 20 mm ; Gr. 350 g ; Inv. 719 ; **4** : I. 136 mm ; D. 38/51 mm ; LT. 54 mm, G. 5 ; 27 mm ; Gr. 430 g ; Inv. 720 ; **5** : I. 125 mm ; D. 31/37 mm ; LT. 45 mm ; G. 3,5 ; 22 mm ;

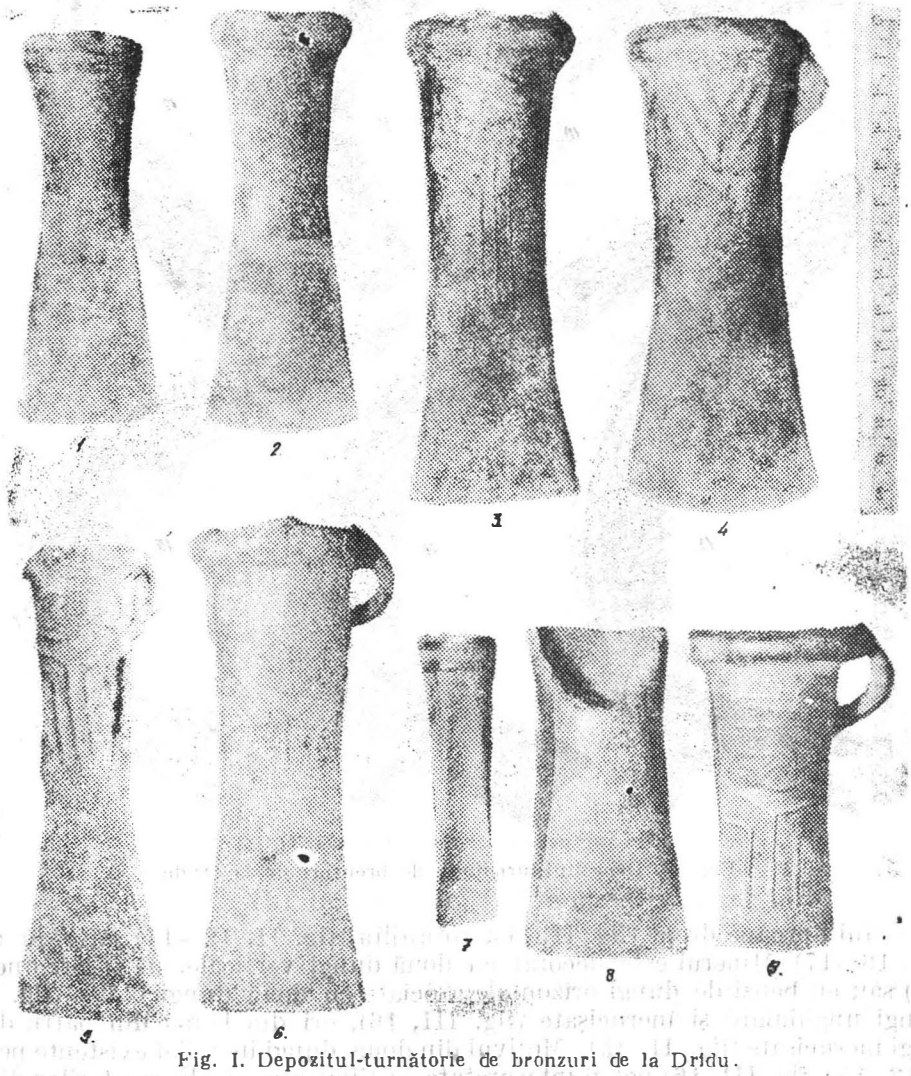

Fig. I. Depozitul-turnătorie de bronzuri de la Dridu.

Gr. 200 g ; Inv. 721 ; **6** : I. 135 mm ; D. 45/48 mm ; LT. 46 mm ; G. 5 ; 29 mm ; Gr. 357 g ; Inv. 724 ; **7** : I. 76,5 mm ; D. 19/21 mm ; LT. 17 mm ; G. 6 ; 15 mm ; Gr. 50 g ; Inv. 725 ; **8** : I. 90 mm ; D. 26/38 mm ; LT. 45 mm ; Gr. 220 g ; Inv. 722 ; **9** : I. 86 mm ; D. 37/50 mm ; G. 18 ; 28 mm ; Gr. 200 g ; Inv. 723 (fig. I, 1—9).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

10—17. Seceri. Sînt realizate din bronz prin turnare şi martelare. După caracteristicile lor pot f împărţite în două tipuri : a. Seceri cu buton şi vîrful uşor rotunjit (fig. II, 10) ; b. Seceri cu limbă la mîner (fig. II, 11—15 ; III, 16—17), cu cioturile de la turnare la partea superioară a mînerulu mai mult sau mai puţin proeminente şi cu resturi de la cioturile de pe partea inferioară a lame (fig. II, 15 ; III, 16—17), baza limbii la miner dreaptă (fig. II, 11) sau unghiulară (fig. II, 12—15

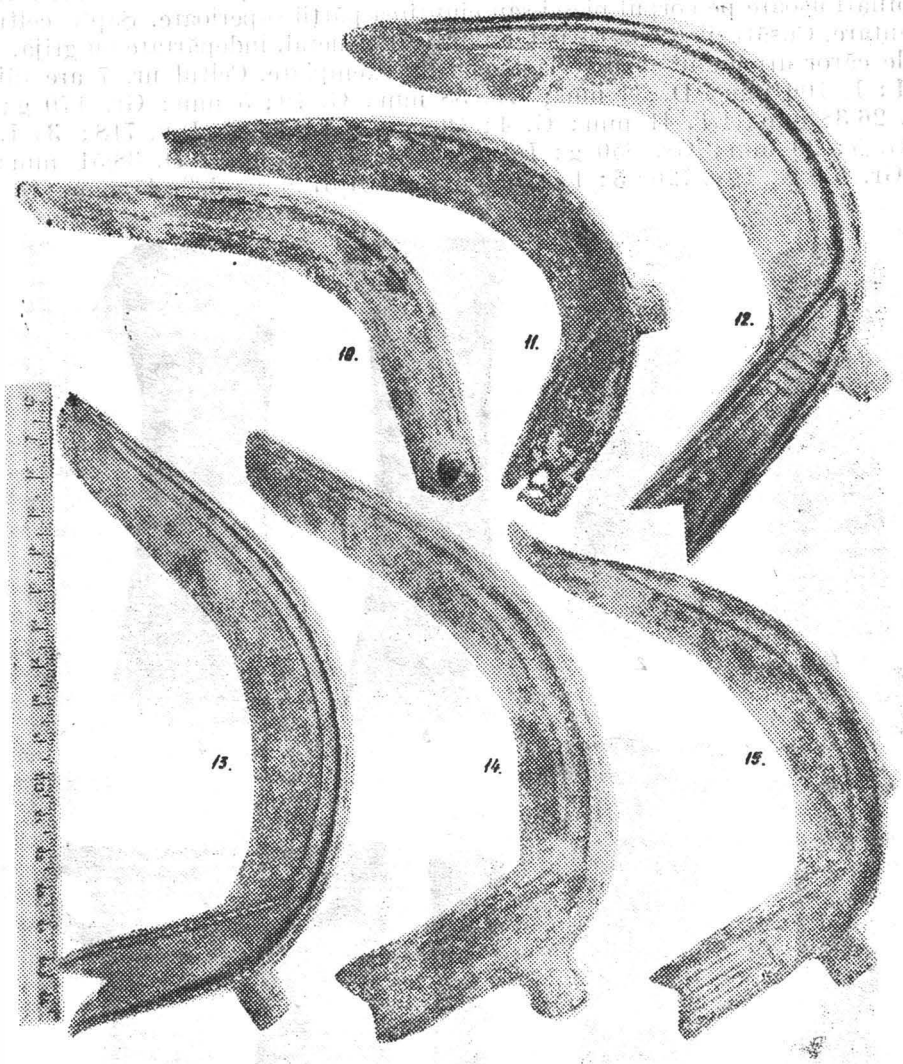

Fig. II. Depozitul-turnătorie de bronzuri de la Dridu.

III, 16—17) şi vîrful aproape drept (fig. II, 11), rotunjită (fig. II, 12—14) sau uşor arcuit în afară (fig. II, 15 ; III, 16—17). Mînerul este decorat cu două dungi verticale, în relief, uneori cu alveole (fig. II, 13—14) sau cu benzi de dungi orizontale asociate cu două dungi oblice (fig. II, 12) ori cu motive din dungi unghiulare şi încrucişate (fig. III, 16), ori din benzi din patru dungi verticale asociate cu dungi încrucişate (fig. II, 15). Motivul din două dungi în relief existente pe mînerele unor seceri (fig. II, 12, 15 ; fig. III, 16) pot fi interpretate ca fiind semne ale meşterilor din atelierele de prelucrare a bronzului de la Dridu. **10:** L. 151 mm ; l. 12 ; 18 ; 22 mm ; G. 2,5 ; 3,5 ; 5,5 mm ; Gr. 55 g ; Inv. 726 ; **11:** L. 146 mm ; l. 0,9 ; 2,5 ; 3,3 mm ; G. 1 ; 7 mm ; Gr. 78 g ; Inv. 727 ; **12:** L. 177 mm ; l. 12 ; 24 ; 32 mm ; G. 1,5 ; 2,6 mm ; Gr. 130 g ; Inv. 730 ; **13:** L. 170 mm ; l. 10 ; 26 ; 27,5 mm ; G. 1,5 ; 2 ; 7 mm ; Gr. 96 g ; Inv. 732 ; **14:** L. 172 mm ; l. 8,5 ; 24 ; 28 mm ; G.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

1,5; 2; 6 mm; Gr. 100,5 g; Inv. 731; **15:** L. 147 mm; l. 4; 26; 32 mm; G. 2,5; 3,5; 5 mm; Gr. 90 g; Inv. 728; **16:** L. 156 mm; l. 5; 24; 27 mm; G. 2,5; 6 mm; Gr. 85 g; Inv. 729; **17:** L. 136 mm; l. 1,7; 21,5; 23 mm; G. 1; 5 mm; Gr. 47 g; Inv. 733;

18—21. Lame fierăstrău. Sînt realizate din bronz prin turnare și martelare. Au formă de frunză de salcie, o dungă reliefată în partea mediană și marginile zimțate. **18:** L. 197 mm; l. 20 mm;

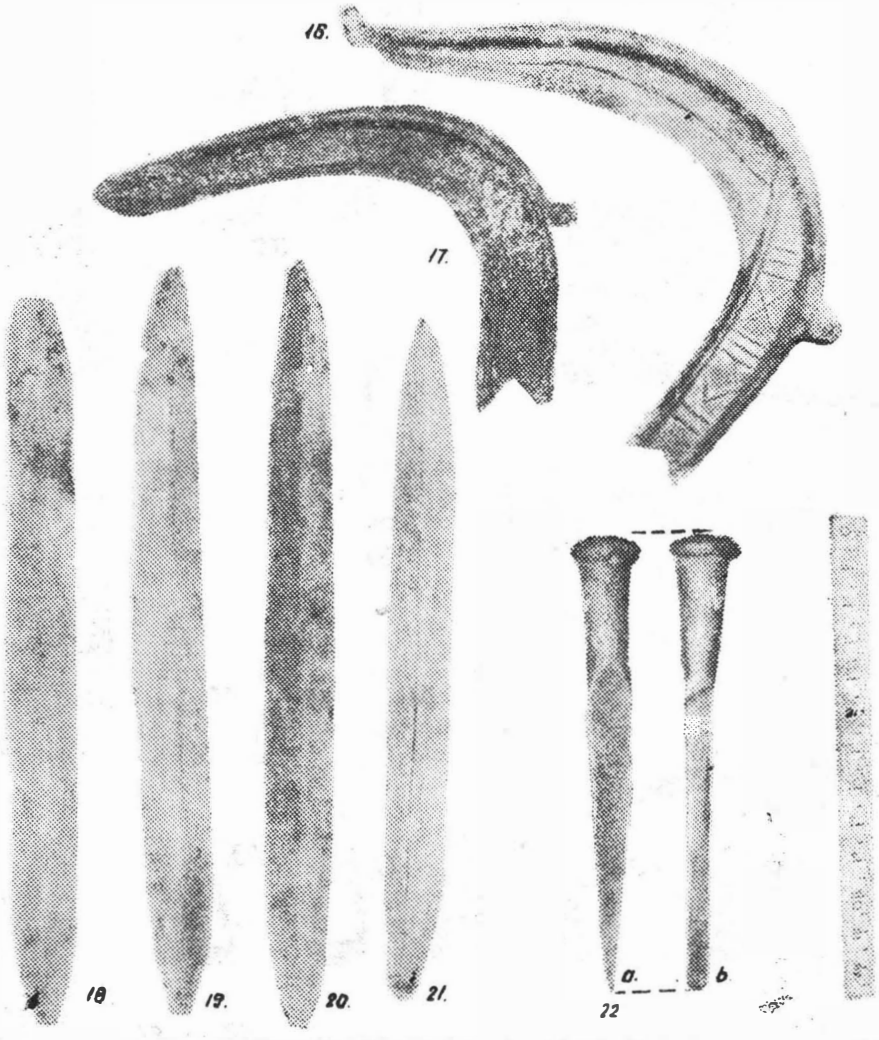

Fig. III. Depozitul-turnătorie de bronzuri de la Dridu.

G. 2 mm; Gr. 28 g; Inv. 734; **19:** L. 250 mm; l. 20 mm; G. 2 mm; Gr. 30 g; Inv. 735; **20:** L. 208 mm; l. 20 mm; G. 2 mm; Gr. 25 g; Inv. 736; **21:** L. 187 mm; l. 18 mm; G. 2,5 mm; Gr. 21 g; Inv. 737 (fig. III, 18—21);

22. Daltă. Este realizată din bronz prin turnare și martelare. Are tubul de înmănușare rotund și secțiunea lamei rectangulară. **22:** L. 123 mm; G. 14; 5 mm; D. 20 mm; Gr. 75 g; Inv. 738 (fig. III, 22, a—b);

23. Cuțit. Este realizat din bronz prin turnare și martelare. **23:** L. 108 mm; l. 9; 13 mm; L. lamei 77 mm; G. 2,5 mm; Gr. 14 g; Inv. 740 (fig. IV, 24).

24—26. Împungătoare. Sînt realizate prin turnare și martelare. Unul este întreg și două fragmentare. Au două capete pentru utilizare, unul rectangular și celălalt circular. Exemplarul întreg are un mîner de os. **24:** L. 133 mm; G. 1,5; 4; 4,5 mm; L. piesei montată în mînerul de os este de

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

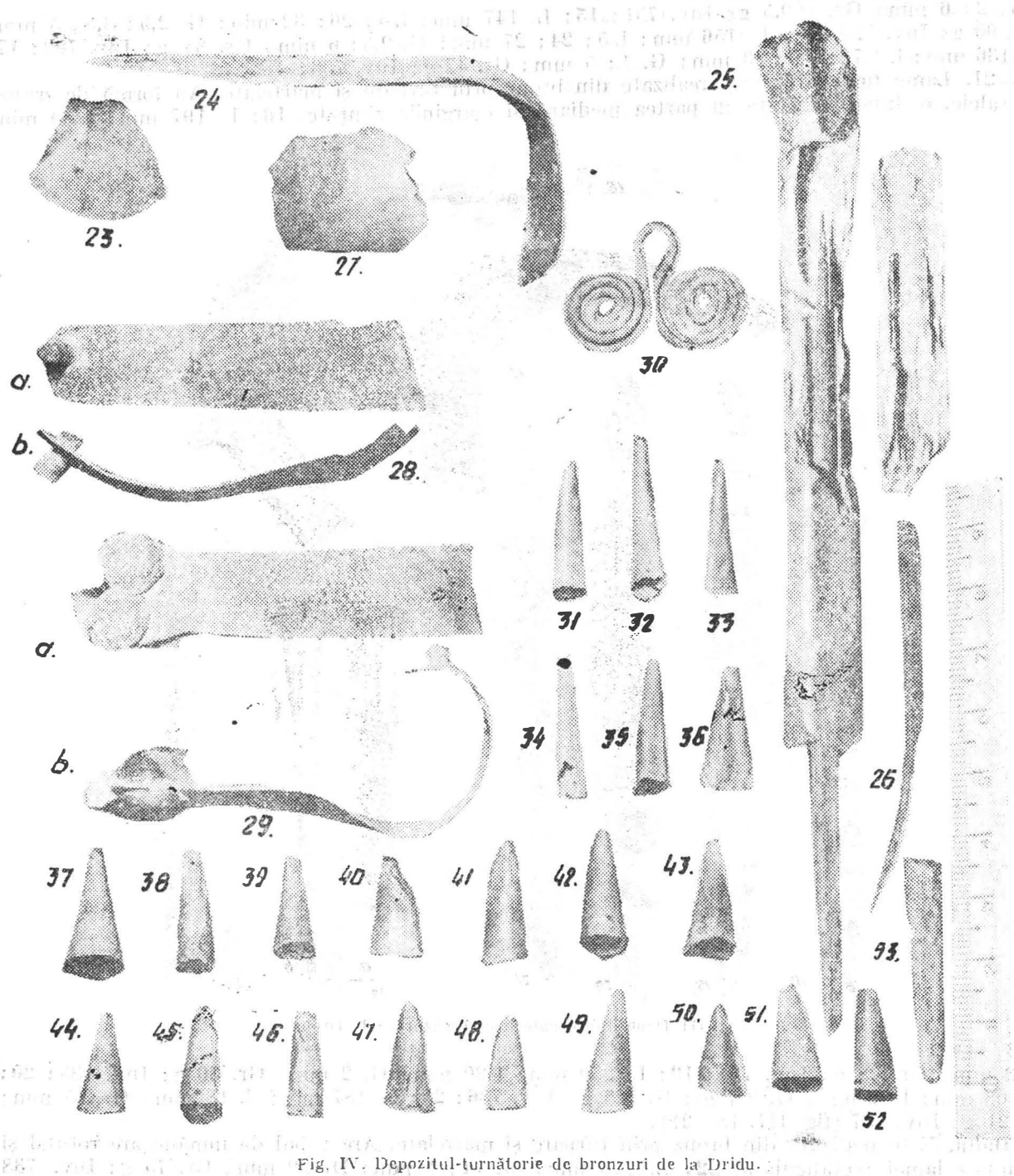

Fig. IV. Depozitul-turnătorie de bronzuri de la Dridu.

157 mm; l. 21,5 mm; G. 19 mm; Gr. 28 g; Inv. 741; **25:** L. 64 mm; l. 3,75 mm; G. 1,5 mm; Gr. 3,2 g; Inv. 742; **26:** L. 35 mm; l. 6 mm; G. 1,5 mm; Gr. 5 g; Inv. 743 (fig. IV, 25—26, 53).

Accesorii pentru îmbrăcăminte cuprind două fragmente de centură, un pandativ în formă de ochelari, 23 pandantive conice și 16 nasturi:

27—28. Fragmente de centură. Sînt realizate din bronz prin turnare și martelare. Numărul 27 este un capăt de centură cu secțiune rectangulară, ce are montată în partea mediană o bară circulară care

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

realizează prinderea în portagrafă. Al doilea fragment de centură are capătul îndoit şi prins prin doi butoni cu calota circulară masivă şi spin pentru realizarea portagrafei de prindere a centurii. Părţile laterale şi mediane ale fragmentelor de centură sînt decorate cu linii oblice şi paralele, incizate. **27:** L. 63,5 mm; l. 12; 15 mm; G. 1,25 mm; Gr. 10 g; Inv. 749; **28:** L. 71 mm; l. 13; 15,5 mm; G. 1,25 mm; Gr. 15 g; Inv. 748 (fig. IV, 28—29).

29. Pandantiv în formă de ochelari. Este realizat dintr-un fir de bronz cu secţiune circulară, executat prin turnare şi martelare. Firul de bronz după ce s-a îndoit în două părţi egale, capetele s-au rulat în formă de volută. **29:** I. 18 mm; G. 1 mm; Gr. 2,5 g; Inv. 750 (fig. IV, 30).

30—52. Pandantive conice. Sînt realizate prin decupare din foaie de bronz. După ce s-a decupat o formă trapezoidală cu baza mare uşor arcuită spre interior s-a rulat circular realizîndu-se astfel un trunchi de con. Baza mică de formă circulară sau ovală avea funcţia de a prinde prin presare ciucuri de material textil sau piele, realizîndu-se decorarea vestimentaţiei cu ciucuri metalici. Pandantivele sînt ornamentate pe corp cu şiruri de puncte circulare dispuse orizontal sau oblic, executate în tehnica „au repoussé". **30:** I. 37 mm; Dm. 4 mm; DM. 6,5/9 mm; Gr. 0,9 g; Inv. 751; **31:** I. 36,5 mm; Dm. 3 mm; DM. 7,6 mm; Gr. 1 g; Inv. 752; **32:** I. 32 mm; Dm. 3,5 mm; DM. 7/9 mm; Gr. 1,5 g; Inv. 753; **33:** I. 31,3 mm; Dm. 3 mm; DM. 6,5/9,5 mm; Gr. 1,5 g; Inv. 754; **34:** I. 31 mm; Dm. 3,4 mm; DM. 6/9 mm; Gr. 0,9 g; Inv. 755; **35:** I. 25 mm; Dm. 3,5 mm; DM. 11,5 mm; Gr. 1,2 g; Inv. 756; **36:** I. 23 mm; Dm. 2/4 mm; DM. 9,5/10 mm; Gr. 0,8 g; Inv. 757; **37:** I. 21 mm; Dm. 1,5 mm; DM. 2,8 mm; Gr. 0,6 g; Inv. 758; **38:** I. 23,5 mm; Dm. 5 mm; DM. 3/15 mm; Gr. 1 g; Inv. 759; **39:** I. 23 mm; Dm. 5 mm; DM. 11 mm; Gr. 0,7 g. Inv. 760; **40:** I. 21,5 mm; Dm. 5 mm; DM. 9/12 mm; Gr. 0,9 g; Inv. 761; **41:** I. 23 mm; Dm. 4 mm; DM. 10 mm; Gr. 0,6 g; Inv. 762; **42:** I. 24 mm; Dm. 4 mm; DM. 10 mm; Gr. 0,7 g; Inv. 763; **43:** I. 24 mm; Dm. 3,5 mm; DM. 10/15 mm; Gr. 1 g; Inv. 764; **44:** I. 22 mm; Dm. 4 mm; DM. 8/11 mm; Gr. 0,5 g; Inv. 765; **45:** I. 25 mm; Dm. 3 mm; DM. 4/9 mm; Gr. 0,8 g; Inv. 766; **46:** I. 25 mm; Dm. 4 mm; DM. 7,5/10 mm; Gr. 0,6 g; Inv. 767; **47:** I. 23 mm; Dm. 4 mm; DM. 5,5/6,5 mm; Gr. 0,7 g; Inv. 768; **48:** I. 23 mm; Dm. 4 mm; DM. 6/8,5 mm; Gr. 0,8 mm; Inv. 769; **49:** I. 24 mm; Dm. 4 mm; DM. 9/10 mm; Gr. 1,2 g; Inv. 770; **50:** I. 23 mm; Dm. 4 mm; DM. 7,5/10,5 mm; Gr. 1 g; Inv. 771; **51:** I. 24 mm; Dm. 4 mm; DM. 6,5/8 mm; Gr. 1 g; Inv. 772; **52:** I. 21 mm; Dm. 4,5 mm; DM. 7/7,5 mm; Gr. 0,5 g; Inv. 773 (fig. IV, 31—52).

53—68. Nasturi. Sînt realizaţi prin turnare şi martelare şi cuprind două categorii: a. Nasturi cu calota arcuită şi agăţătoare rectangulară turnată odată cu piesa; **53:** I. 7 mm; D. 21,5 mm; Gr. 3,1 g; Inv. 774; **54:** I. 8 mm; D. 24 mm; Gr. 2,5 g; Inv. 775; **55:** I. 5,5 mm; D. 16/17 mm; Gr. 1,2 g; Inv. 776; **56:** I. 1,5 mm; D. 16/17 mm; Gr. 1,3 g; Inv. 777; **57:** I. 6 mm; D. 16/18 mm; Gr. 1 g; Inv. 778; **58:** I. 5,5 mm; D. 21,5/22,5 mm; Gr. 1,3 g; Inv. 779; **59:** I. 5,5 mm; D. 22,5/24,5 mm; Gr. 2 g; Inv. 780; **60:** I. 6 mm; D. 23 mm; Gr. 3,5 g; Inv. 788 (fig. V, 54—60); b. Nasturi cu calota arcuită şi cu agăţătoare în formă de spin rulat circular; **61:** I. 6 mm; D. 22/25 mm; Gr. 5,1 g; Inv. 781; **62:** I. 6 mm; D. 25,7/26,5 mm; Gr. 5,6 g; Inv. 782; **63:** I. 5,5 mm; D. 19 mm; Gr. 3 g; Inv. 783; **64:** I. 5,5 mm; D. 19 mm; Gr. 1,6 g; Inv. 784; **65:** I. 4 mm; D. 12,5/16 mm; Gr. 1,1 g; Inv. 785; **66:** I. 4 mm; D. 13,5 mm; Gr. 1,5 g; Inv. 786; **67:** I. 7 mm; D. 19,5 mm; Gr. 2,2 g; Inv. 787; **68:** I. 7 mm; D. 19 mm; Gr. 2,4 g; Inv. 789 (fig. V, 61—68);

Obiecte de podoabă prezintă diferite tipuri întregi sau fragmentare realizate din bronz şi cuprind două diademe, trei fibule dintr-un singur fir, 26 brăţări, şase inele, trei inele pentru coc, două inele de tîmplă, 15 coliere întregi sau fragmentare, două verigi pentru coliere şi trei mărgele:

69—70. Diademe. Sînt realizate din bronz prin turnare şi martelare. Marginile sînt subliniate de două şiruri de puncte executate în tehnica „au repoussé". Pe una din diademe se remarcă în zona centrală un romb realizat în aceeaşi tehnică, mărginit lateral de un grup de buline dispuse vertical, iar la extremităţi două unghiuri, în aceeaşi tehnică, care împreunîndu-se în momentul prinderii de cap formează de asemenea un romb. **69:** L. 563,5 mm; l. 46,25 mm; G. 0,6 mm; Gr. 59,1 g; Inv. 790; **70:** L. 585 mm; l. 37 mm; G. 0,6 mm; Gr. 68 g; Inv. 791 (pl. VI, 77—78).

71—73. Fibule dintr-un singur fir. Sînt realizate prin turnare şi martelare şi prezintă două tipuri: a. Fibulele cu scut dintr-un singur fir sînt executate dintr-un singur fir din bronz îngroşat la mijloc, care prin batere a luat forma ovală formînd scutul cu o grosime de 1 mm; spre dreapta la prima fibulă şi la stînga la cea de-a doua s-a modelat un opt, după care firul a fost rulat circular, formînd

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

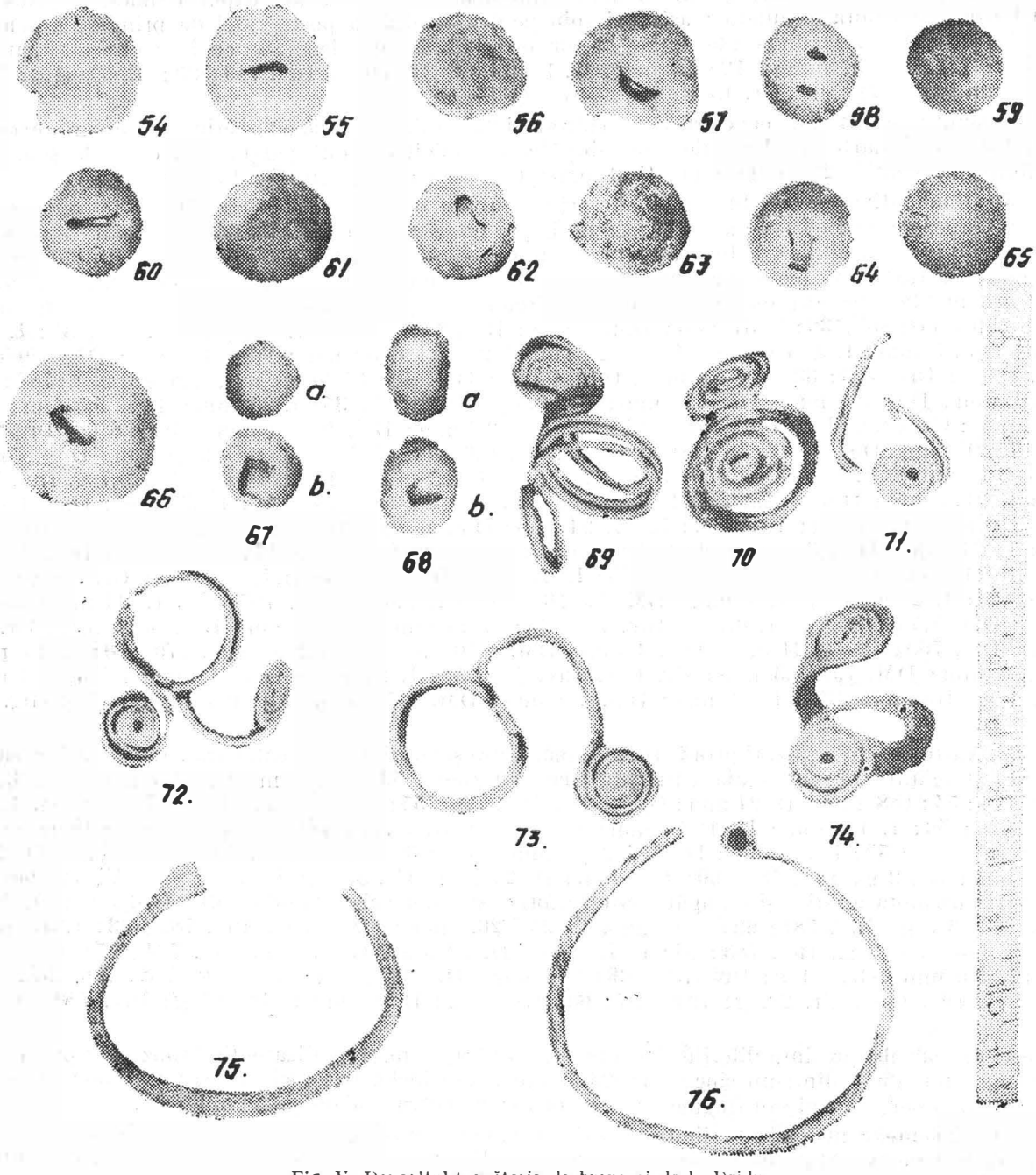

Fig. V. Depozitul-turnătorie de bronzuri de la Dridu.

un disc cu diametrul de 39 mm; fața scutului oval este ornamentată în cîmp cu trei șiruri de buline dispuse vertical și paralel, iar marginile sînt subliniate de linii arcuite executate prin incizii sau în tehnica „au repoussé". Secțiunea firului de bronz este spre extremități de formă ovală. **71:** I. 10 mm; L. 124 mm; LA, 94 mm; DS. 34/74 mm; Dd. 39 mm; l. resort. 14 mm; G.A.c. 2,5 mm; G. firului din care este realizat discul 1,1 mm; Gr. 30,4 g; Inv. 792; **72:** I. 10 mm; L. 124 mm; LA. 99 mm; DS. 36/70 mm; Dd. 37 mm; l. resort 14 mm; G.Ac. 2 mm; GS. 1,1 mm; Gr. 30,3 g;

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Inv. 793 (fig. VII, 85 a—b; 86); b. Fibulă dintr-un singur fir cu o spirală în partea superioară a piciorului. Bronz. Turnare și martelare. Este realizată dintr-un fir, cu corpul fibulei ușor îngroșat. Resortul este format dintr-o spirală, iar portagrafa este executată prin lățirea ușoară a capătului piciorului, care apoi a fost îndoit pentru a prinde acul. **73:** 29 mm; L. 58 mm; G. 9 mm; Gr. 5,2 g; Inv. 794 (fig. VII, 87);

74—99. Brățări. Bronz. Turnare și martelare. După secțiunea barei, brățările prezintă mai multe tipuri:

a. Brățări cu secțiune plan-convexă, cu capetele deschise, îngroșate și profilate către exterior. (fig. VIII, 97—106); unele din ele prezintă pe corp un început de decorare cu linii grupate dispuse vertical și paralel, ceea ce demonstrează că brățările erau în curs de finisare. **74:** D. 53/54 mm; l. 9 mm; G. capetelor 4; 5,5 mm; Gr. 20 g; Inv. 795; **75:** D. 47/53 mm; l. 9 mm; G. 2,6 mm; G. cap. 3,3; 3,7 mm; Gr. 20 g; Inv. 796; **76:** D. 52/56 mm; l. 9 mm; G. 2,75 mm; G. cap. 4,5; 6 mm; Gr. 20 g; Inv. 797; **77:** D. 52/54 mm; l. 10 mm; G. 2,7 mm; G. cap. 5 mm; Gr. 25 g; Inv. 798; **78:** D. 54/56,2 mm; l. 8,5 mm; G. 3 mm; G. cap. 4,5; 5 mm; Gr. 35 g; Inv. 799; **79:** D. 53/54 mm; l. 9 mm; G. 2,2 mm; G. cap. 4; 5 mm; Gr. 18 g; Inv. 800; **80:** exemplar fragmentar; D. 51 mm; l. 6 mm; G. 2,5 mm; G. cap. 4 mm; Gr. 7 g; Inv. 801; **81:** D. 51,5/55 mm; l. 7,5 mm; G. 3 mm; G. cap. 9 mm; Gr. 21 g; Inv. 804; **82:** D. 47/48 mm; l. 9 mm; G. 3 mm; G. cap. 3,25 mm; Gr. 25 g; Inv. 802; **83**: D. 49/51 mm; l. 9 mm; G. 2,5 mm; capetele sînt subțiate, iar cel drept este profilat către exterior pînă la 2,5 mm; Gr. 22 g; Inv. 803.

b. Brățări cu secțiunea barei plan-convexă, cu capetele deschise și ușor subțiate; pe capetele brățărilor, pe partea exterioară se remarcă două profilări (fig. VI, 79—81); **84:** D. 52/62 mm; l. 8; 9 mm; G. cap. 3; 3,5 mm; Gr. 22 g; Inv. 806; **85:** D. 53/60 mm; l. 8,5; 9 mm; G. 2,5 mm; G. cap. 3; 3,5 mm; Gr. 20 g; Inv. 807; **86:** D. 50/56 mm; l. 8,5 mm; G. 2,25 mm; G. cap. 3; 5 mm; Gr. 18 g; Inv. 808; brățară cu capetele deschise și subțiate. **87:** D. 59/63 mm; l. 4,25 mm; G. 2,75; Gr. 16,5 g; Inv. 805 (fig. VIII, 92).

c. Brățări cu secțiunea barei circulară, ovală sau romboidală, cu capetele subțiate și petrecute (fig. VIII, 93—96); **88:** D. 52/57,25 mm; G. 2,2 mm; 3,3 mm; Gr. 14 g; Inv. 809; **89:** D. 73 mm; G. 4 mm; Gr. 25 g; Inv. 810; **90:** D. 77/78 mm; G. 4 mm; Gr. 25 g; Inv. 812; **91:** D. 87/79,5 mm; G. 2,26 mm; 4 mm; Gr. 25 g; Inv. 811; **92:** D. 62,5/70 mm; G. 2 mm; 4 mm; Gr. 19 g; Inv. 813.

d. Brățări realizate din bare masive, cu secțiune circulară. Pe corp se remarcă un decor geometric format din linii verticale, paralele asociate cu linii oblice realizate prin incizare. **93:** D. 72 mm; G. 3,8; 6,5 mm; Gr. 51 g; Inc. 814; **94:** D. 71/73 mm; G. 3; 5; 7 mm; Gr. 50 g; Inv. 815 (pl. VII, 88—89).

e. Brățări cu secțiunea barei rectangulară, cu capetele deschise și profilate către exterior. Pe corp, în partea exterioară a brățării se remarcă 3 sau 4 nervuri în relief. **95:** D. 57/62 mm; l. 14 mm; G. 2,25 mm; G. cap. 4,9 mm; Gr. 28 g; Inv. 816; **96:** D. 53,5/55 mm; l. 12,75 mm; G. 2,5 mm; G. cap. 4 mm; Gr. 28 g; Inv. 817; **97:** D. 52/59 mm; l. 13,5 mm; G. 2,1 mm; G. cap. 3,5 mm; Gr. 24 g; Inv. 818; **98:** D. 51/52 mm; l. 12,5 mm; G. 2 mm; G. cap. 3,2 mm; Gr. 28 g; Inv. 819; **99:** D. 53 mm; l. 12,5 mm; G. 2 mm; G. cap. 3 mm; Gr. 26 g; Inv. 820 (fig. VII, 90—91).

100—105. Inele. Bronz. Turnare și martelare. Cinci inele sînt realizate din fir de bronz cu secțiune rotundă. Firul este rulat la mijloc de două sau de trei ori circular, iar capetele sînt rulate către exterior pentru a forma cîte o volută. Un inel are corpul realizat dintr-o bară rectangulară executată prin lățirea firului de bronz prin batere (fig. V, 69—74); **100:** I. 29 mm; D. 19 mm; G. fir. 1; 3 mm; Gr. 4 g; Inv. 821; **101:** I. 29 mm; G. fir. 1; 3 mm; Gr. 3 g; Inv. 822; **102:** exemplar fragmentar; D. 11/20 mm; G. fir. 1 mm; Gr. 1,2 g; Inv. 823; **103:** I. 40 mm; D. 19 mm; G. fir. 1 mm; Gr. 5 g; Inv. 825; **104:** exemplar fragmentar; I. 40 mm; D. 22,5 mm; G. fir. 1 mm; Gr. 3,5 g; Inv. 826; **105:** I. 32 mm; D. 20 mm; L. barei 5 mm; G. fir. 1 mm; Gr. 5 g; Inv. 824.

106—108. Inele pentru susținerea cocului. Bronz. Turnare și martelare. Firul de bronz s-a îndoit în două și după ce prin răsucire s-a realizat un opt și un romb, restul firului s-a rulat circular de două sau de trei ori pentru a forma corpul inelului. Prin optul realizat se introducea acul pentru fixarea inelului de părul capului (fig. VI, 82—84); **106:** D. 42 mm; G. fir. 1 mm; Gr. 7 g; Inv. 827; **107:** D. 40 mm; G. fir. 1 mm; I. 14 mm; Gr. 6 g; Inv. 828; **108:** D. 40 mm; G. fir. 1 mm; I. 13 mm; Gr. 10 g; Inv. 829.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

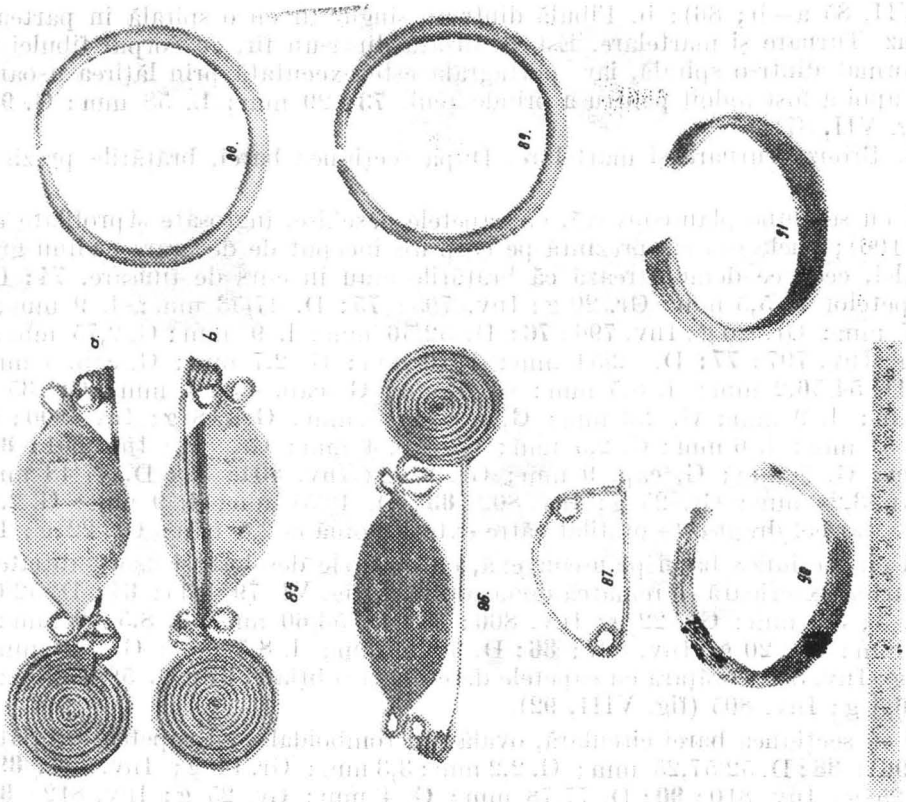

Fig. VII. Depozitul-turnătorie de bronzuri de la Dridu.

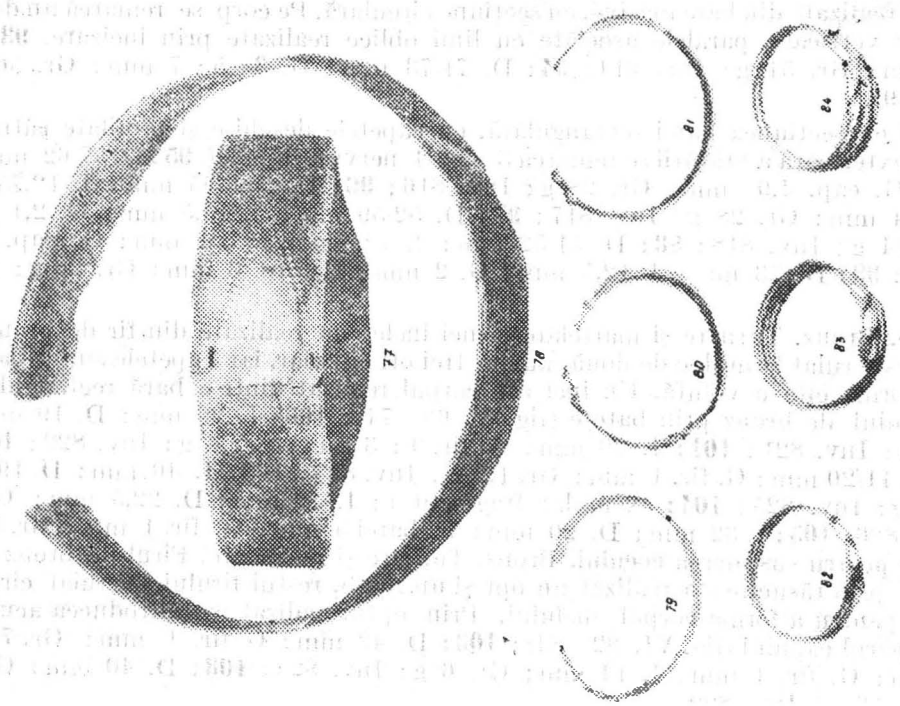

Fig. VI. Depozitul-turnătorie de bronzuri de la Dridu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

109—110: Inele de tîmplă. Bronz. Turnare și martelare. Primul este realizat dintr-o bară cu secțiunea circulară, îngroșată în partea mediană și ușor subțiată către extremități. Capătul din dreapta a fost lățit prin batere pentru a forma portagrafa. Corpul inelului de tîmplă este ornamentat prin incizare cu linii circulare și paralele asociate cu linii oblice. Al doilea inel de tîmplă este realizat dintr-un fir de bronz cu secțiunea circulară ; jumătate din corpul inelului este răsucit, iar capătul din dreapta

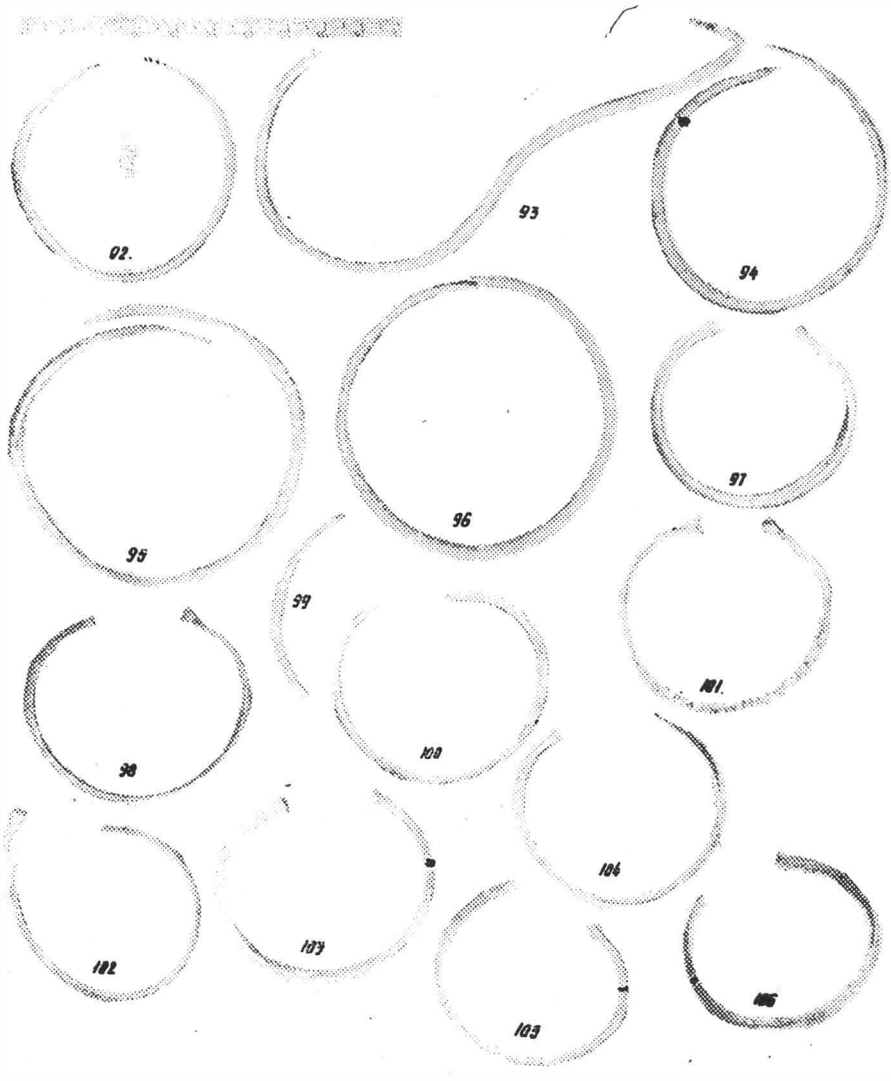

Fig. VIII. Depozitul-turnătorie de bronzuri de la Dridu.

are extremitatea lățită și rulată circular către exterior (fig. V, 75—76); **109:** D. 42/50 mm; G. 5 mm; Gr. 8 g; Inv. 830; **110:** D. 49,5/52 mm; G. 1 mm; 2,5 mm; Gr. 5 g; Inv. 831.

111—125. Coliere. Bronz. Turnare și martelare. Sînt întregi sau fragmentare și prezintă mai multe tipuri : a. Coliere cu secțiunea barei rectangulară. Sînt realizate dintr-un fir de bronz a căror regiune mediană este lățită prin batere pînă la 7 mm ; spre capete firul își păstrează secțiunea ovală cu grosimea de 2,5 mm ; capetele colierelor sînt lățite prin batere și rulare circular către exterior. Partea mediană a colierelor a fost răsucită după care la unele din ele s-a trecut cîte o verigă cu secțiunea plan-convexă și diametrul de 25 mm (fig. IX, 107—109); **111:** D. 154 mm; l. barei 7 mm; G. cap. 1,5 mm; Gr. 42 g; Inv. 832; **112:** D. 175 mm; l. barei 8 mm; G. 1; 4 mm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

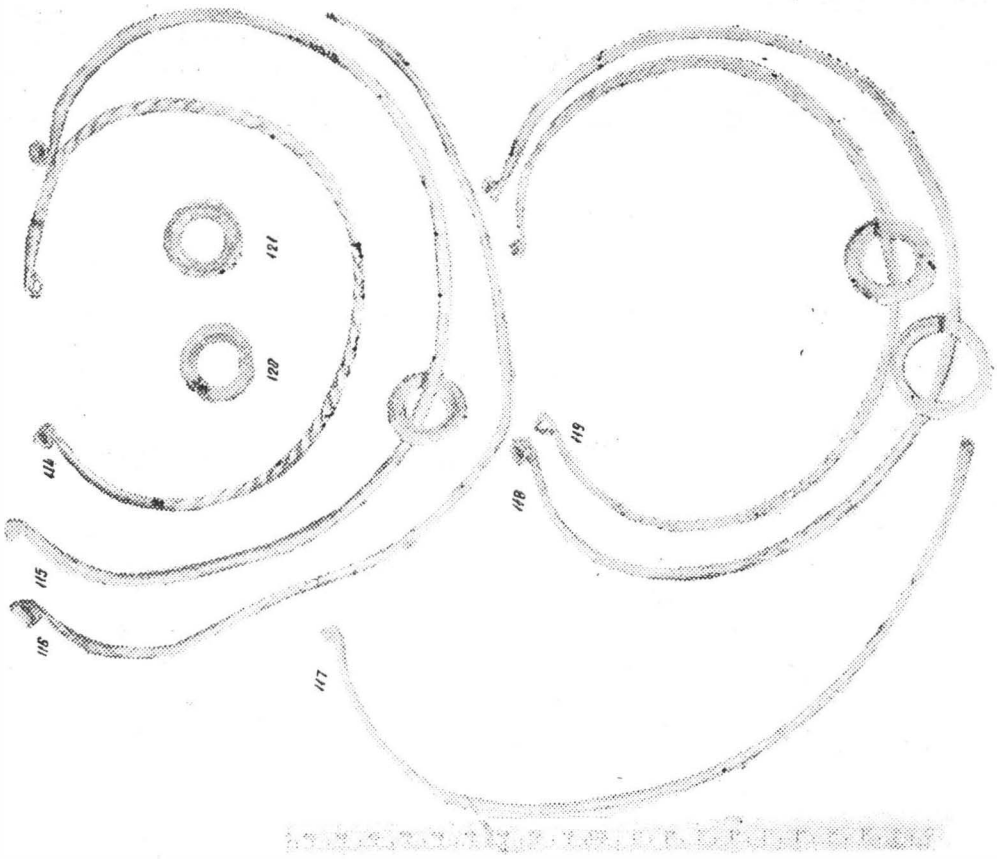

Fig. X. Depozitul-turnătorie de bronzuri de la Dridu.

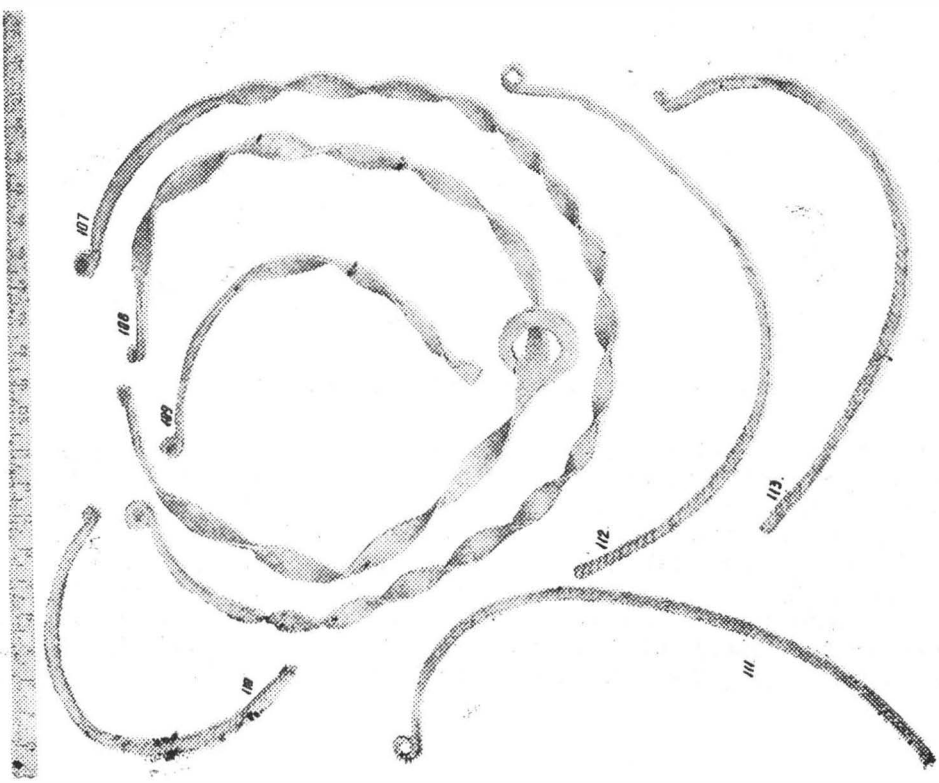

Fig. IX. Depozitul-turnătorie de bronzuri de la Dridu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Gr. 40 g; Inv. 841; **113:** exemplar fragmentar. L. 105 mm; l. barei 5,5 mm; G. 1; 4 mm; Gr. 7,2 g; Inv. 833.

b. Coliere — torques cu sau fără verigă. Sînt realizate din bare de bronz cu secţiunea ovală, puternic torsionate în partea mediană şi cu capetele deschise. Capetele colierelor sînt lăţite prin batere şi rulate circular către exterior. Veriga are secţiunea romboidală. **114:** D. 146 mm; G. 3; 3,8 mm; D. verigii 29 mm; G. verigii 6; 7 mm; Gr. 40 g; Inv. 836; **115:** D. 162 mm; G. 3; 3,5 mm; Gr. 23 g; Inv. 842; **116:** D. 135 mm; G. 3; 4 mm; Gr. 35 g; Inv. 834; fragmente de coliere — torques — **117:** L. 160 mm; G. 4 mm; Gr. 20 g; Inv. 835; **118:** L. 82 mm; G. 3,75 mm; Gr. 18 g; Inv. 843; **119:** L. 138 mm; G. 3,75 mm; Gr. 25 g; Inv. 844 (fig. IX, 110—113; X, 114, 119).

c. Coliere cu secţiunea barei circulară, cu sau fără verigă. Sînt întregi sau fragmentare. Capetele colierelor sînt lăţite prin batere şi rulare către exterior. Au corpul neornamentat sau bogat ornamentat cu linii verticale şi paralele asociate cu linii oblice realizate prin incizare (fig. X, 115—118). Unul din ele este în curs de finisare (fig. X, 116); **120:** D. 158 mm; G. 3; 4 mm; D. verigii 30 mm; Gr. 48 g; Inv. 837; **121:** D. 180 mm; G. 4 mm; D. verigii 24,5 mm; G. verigii 6 mm; Gr. 55 g; Inv. 839; **122:** D. 247 mm; G. 2; 3,75 mm; Gr. 30 g; Inv. 847; coliere fragmentare — **123:** L. 203 mm; G. 3,25 mm; Gr. 35 g; Inv. 840; **124:** L. 111 mm; G. 2,5; 4 mm; Gr. 15 g; Inv. 846; **125:** L. 45 mm; G. 4 mm; Gr. 4 g; Inv. 838;

126—127. Verigi pentru coliere. Bronz. Turnare şi martelare. Au secţiune romboidală (fig. X, 120—121); **126:** D. 24 mm; G. 5; 6 mm; Gr. 10 g; Inv. 845; **127:** D. 24,75 mm; G. 5,25; 5,50 mm; Gr. 7 g; Inv. 848.

128—130. Mărgele tubulare. Bronz. Turnare şi martelare. Sînt realizate din foaie de bronz decupată rectangular şi rulată circular (fig. XII, 129—131); **128:** L. 10 mm; D. 5,25/5,75 mm; Gr. 0,80 g; Inv. 904; **129:** L. 10 mm; D. 5 mm; Gr. 0,3 g; Inv. 905; **130:** L. 11 mm; D. 3; 3,5 mm; Gr. 0,2 g; Inv. 906.

Arme: trei vîrfuri de lance. Bronz. Turnare şi martelare. Prezintă 2 tipuri după secţiunea zonei mediane; **a. 131—132.** Vîrfuri de lance cu secţiunea zonei mediane rectangulară. Au zona mediană decorată pe ambele feţe cu reliefuri (fig. XI, 132—133). Unul din ele are pe tubul de înmănuşare incizate cinci linii oblice şi paralele (fig. XI, 132), iar celălalt prezintă defecţiuni de turnare (fig. XI, 133); **131:** L. 89 mm; l .36 mm; D. tub. 26 mm; Gr. 65 g; Inv. 745; **132:** L. 175 mm; l. 45 mm; D. tub. 26 mm; Gr. 180 g.; Inv. 747.

b. Vîrf de lance cu secţiunea zonei mediane circulare. **133:** L. 119 mm; l. 29 mm; D. tub. 20,5 mm; Gr. 60 g; Inv. 746 (fig. XI, 134).

Piesele de harnaşament din bronz cuprind diferite tipuri: 2 pandantive, trei verigi circulare; 3 butoni pentru prins hamurile, 2 lanţuri fragmentare, 16 aplice pentru împodobirea hamurilor, 116 ţinte pentru împodobirea hamurilor:

134—135: Pandantive. Bronz. Turnare şi martelare. Pe faţa exterioară se remarcă un decor format din linii realizat prin incizare (fig. XII, 137—138); **134:** I. 46 mm; l. 32,5; 40,5 mm; Gr. 8 g; Inv. 909; **135:** I. 44,5 mm; l. 36,5; 40 mm; Gr. 8 g; Inv. 910.

136—137. Verigi circulare. Bronz. Turnare şi martelare; au secţiunea romboidală. **136:** D. 57 mm; G. 5; 6,25 mm; Gr. 33 g; Inv. 911; **137:** D. 57 mm; G. 5; 7 mm; Gr. 33 g; Inv. 912 (fig XII, 142, 144).

138. Verigă circulară cu o bară în formă de „T" cu extremităţile subliniate de verigi circulare. Secţiunea piesei este rectangulară (fig. XII, 143); **138:** D. 49 mm; I. 71 mm; G. 6; 8 mm; Gr. 33 g; Inv. 913.

139—140. Butoni cu calotă circulară. Bronz. Turnare şi martelare. Un buton are în zona mediană o calotei o proeminenţă conică înconjurată de două reliefuri circulare (fig. XII, 139 a—b); celălalt are în zona mediană o proeminenţă conică (fig. XII, 140); baza piciorului are forma ovală. **139:** I. 14,5 mm; D. calotei 19 mm; Gr. 10 g; Inv. 914; **140:** I. 19 mm; D. calotei 18 mm; G. 3,25 mm; Gr. 5,94 g; Inv. 915.

141. Buton cu calotă conică şi agăţătoare rectangulară. Bronz. Turnare şi martelare. I. 13 mm; D. 20 mm; 21 mm; Gr. 6 g; Inv. 916 (fig. XII, 141, a—b).

142—143. Lanţuri fragmentare. Bronz. Turnare şi martelare. Sînt formate din verigi cu secţiune romboidală sau plan-convexă. Verigile au capetele petrecute sau sînt lipite la cald. Lanţurile fragmentare sînt formate din trei verigi, fiecare, cu diametrele între 22 şi 29 mm (fig. XII, 145—146); **142:** Gr. 12 g; Inv. 917; **143:** Gr. 13 g; Inv. 918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

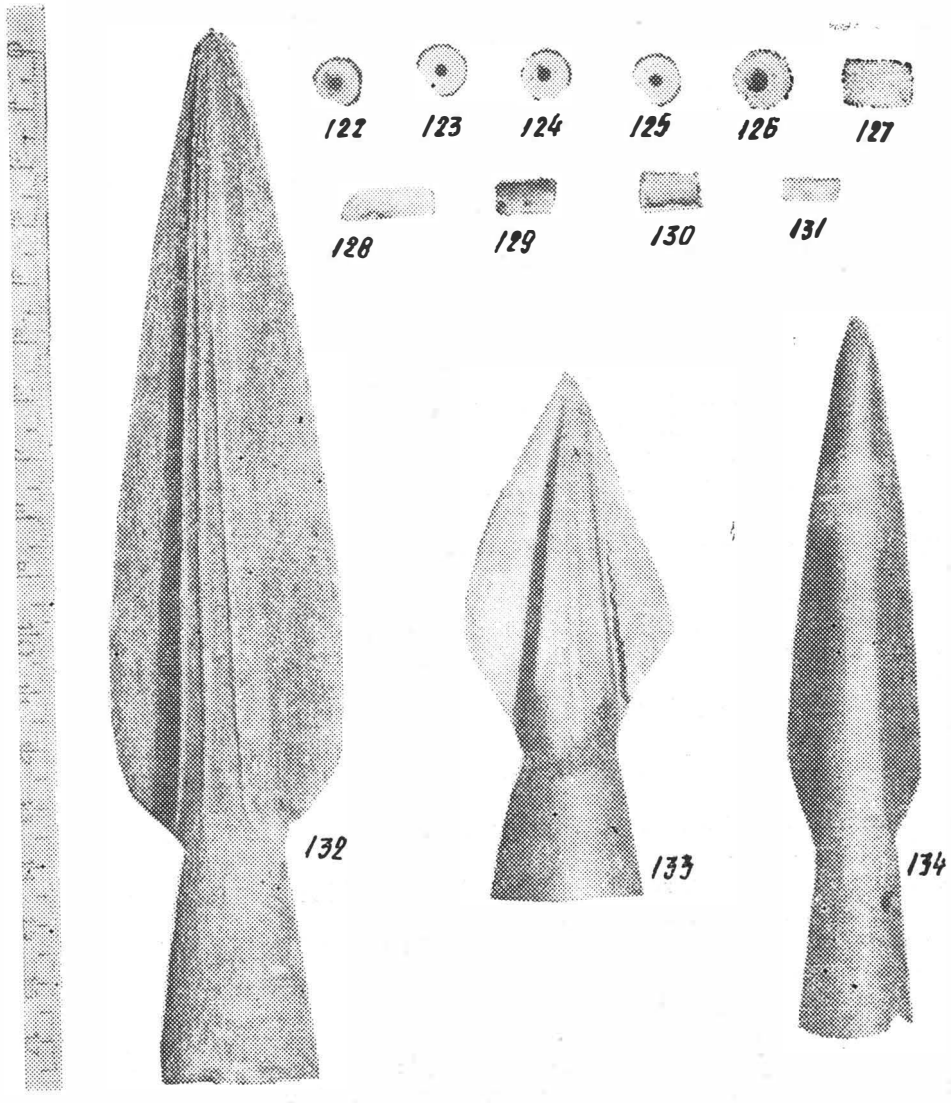

Fig. XI. Depozitul-turnătorie de bronzuri de la Dridu.

144—159. Aplice de bronz. Turnare și martelare. Prezintă două tipuri : a. Faleră. Are formă circulară cu un umbo central înconjurat de reliefuri circulare între care se remarcă cîte două șiruri de puncte care se repetă și pe marginea exterioară. Decorul este realizat în tehnica „au repoussé". Pe partea interioară falera este prevăzută cu un spin rulat circular către interior (fig. XIII, 147, a—b); **144:** I. 6 mm; D. 51 mm; G. 1 mm; Gr. 5 g; Inv. 919.

b. Aplice cu calota circulară și agățătoare rectangulară (fig. XIII, 148—150, a—b); **145:** I. 7 mm; D. 62 mm; G. 1 mm; Gr. 30 g; Inv. 920; **146:** I. 6,75 mm; D. 58/61 mm; Gr. 31 g; Inv. 921; **147:** I. 12 mm; D. 55 mm; Gr. 19 g; Inv. 922; **148:** I. 7 mm; D. 57/59 mm; Gr. 20 g; Inv. 927; **149:** I. 8 mm; D. 53,8/54,8 mm; Gr. 27 g; Inv. 924; **150:** I. 8 mm; D. 53,23/54 mm; Gr. 28 g; Inv. 925; **151:** I. 8 mm; D. 53,5; Gr. 24 g; Inv. 926; **152:** I. 7,5 mm; D. 51,5 g; Gr. 18 g; Inv. 927; **153:** I. 9 mm; D. 52,5 mm; Gr. 37 g; Inv. 928; **154:** I. 8,5 mm; D. 44 mm; Gr. 21 g; Inv. 929; **155:** I. 8 mm; D. 41,5 mm; Gr. 13 g; Inv. 930; **156:** I. 8 mm; D. 41,5 mm; Gr. 20 g; Inv. 931; **157:** I. 8 mm; D. 41 mm; Gr. 16 g; Inv. 932; **158:** I. 8 mm; D. 41,5 mm; Gr. 21 g; Inv. 933; **159:** I. 5,5 mm; D. 44/45 mm; Gr. 10 g; Inv. 934.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

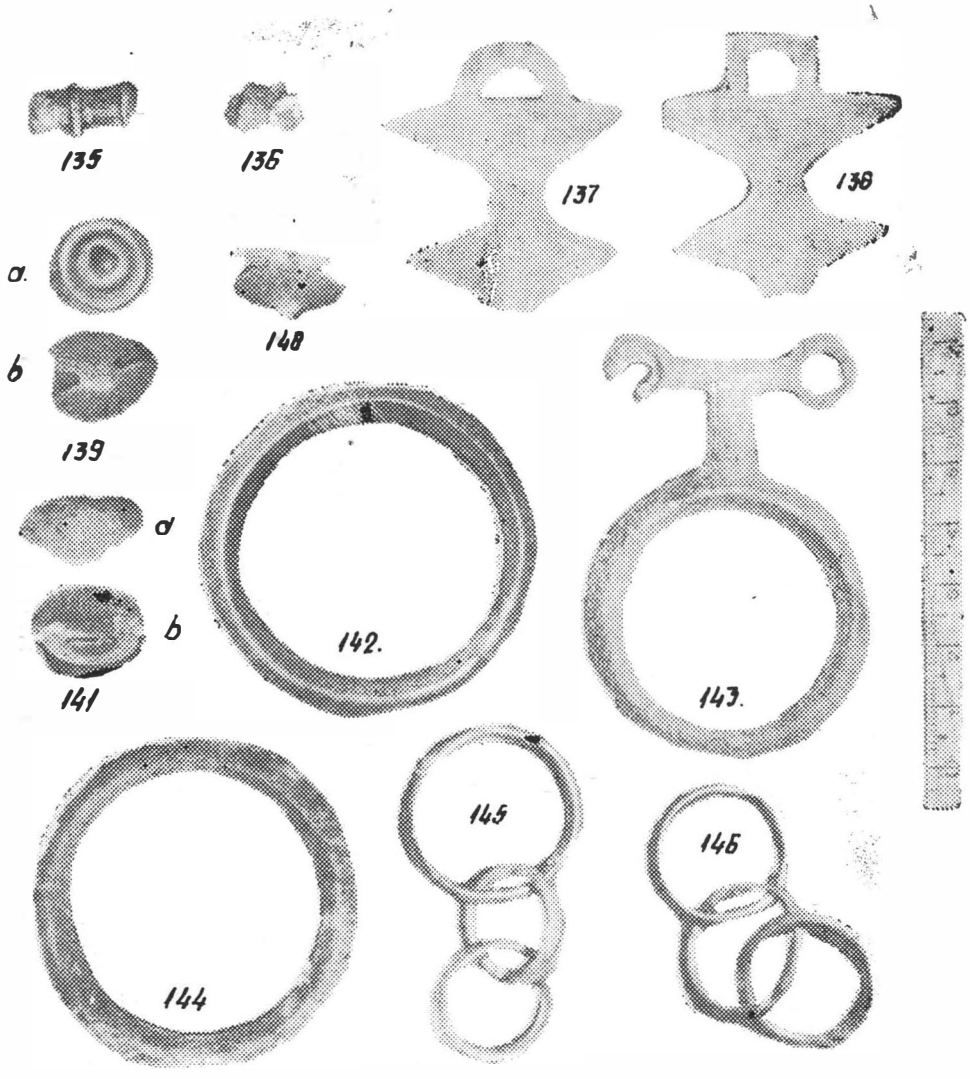

Fig. XII. Depozitul-turnătorie de bronzuri de la Dridu.

160—275. Ţinte. Bronz. Turnare şi martelare. Ţintele au fost realizate prin decuparea unei forme romboidale cu două extremităţi mai lungi, dintr-o foaie de bronz. După ce mijlocul rombului s-a bombat prin martelare s-au îndoit vertical vîrfurile mai lungi ale rombului, formînd în acest fel sistemul de prindere pe hamuri. Au înălţimea între 4 şi 7 mm; şi greutatea între 0,12 şi 0,50 g; Inv. 217—1058.

276—284. Turte de bronz. Materie primă pentru realizarea altor obiecte. Au secţiunea plan-convexă sau triunghiulară. **276:** I. 120 mm; l. 78 mm; G. 21 mm; Gr. 619 g; Inv. 1052; **277:** I. 99 mm; l. 71 mm; G. 16 mm; Gr. 375 g; Inv. 1053; **278:** I. 68 mm; l. 44,5 mm; G. 13 mm; Gr. 152 g; Inv. 1054; **279:** I. 65 mm; l. 65 mm; G. 42 mm; Gr. 717 g; Inv. 1055; **280:** I. 105 mm; l. 50 mm; G. 24 mm; Gr. 655 g; Inv. 1056; **281:** I. 82 mm; l. 8,9 mm; G. 28 mm; Gr. 456 g; Inv. 1057; **282:** I. 84 mm; l. 66 mm; G. 33 mm; Gr. 435 g; Inv. 1058; **283:** I. 88 mm; l. 52 mm; G. 37 mm; Gr. 385 g; Inv. 1059; **284:** I. 33 mm; l. 18 mm; Gr. 16 g; Inv. 1060 (fig. XIII, 153—155; XIV, 156—160).

285. Vas. Bronz. Turnare şi martelare. I. 48 mm; D. gurii 100/135 mm; D. bazei 35 mm; Gr. 83 g; Inv. 1051; Vasul are formă tronconică cu umărul arcuit către interior şi baza „omphalos" (fig. XIII, 151).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Fig. XIII. Depozitul-turnătorie de bronzuri de la Dridu.

Fig. XIV. Depozitul-turnătorie de bronzuri de la Dridu

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

286—288. Bare fragmentare. Bronz. Turnare și martelare. Secțiune circulară sau rectangulară. **286:** L. 15 mm; D. 3 mm; Gr. 0,04 g; Inv. 1065; **287:** I. 11,1 mm; D. 1 mm; Gr. 0,02 g; Inv. 1069. **288:** L. 45,5 mm; l. 6 mm; G. 0,5 mm; Gr. 0,07 g; Inv. 1066.

În cadrul depozitului de bronzuri s-au aflat și alte categorii de obiecte din diferite materiale ca: șist calcaros, silex, sidef, numulit, chihlimbar, os, pe care le vom prezenta în continuare pe categorii:

289. Daltă. Este realizată din calcar, influențat puternic de un depozit sulfuros, prin cioplire și șlefuire. Are fețele cu formă trapezoidală și tăișul arcuit. I. 21 mm; LT. 24 mm; G. 6,5 mm; Gr. 2 g; Inv. 739 (fig. IV, 23).

290. Gratoar. Este realizat din silex prin așchiere. Pe partea dorsală a piesei se remarcă retușe abrupte, pe latura stîngă. I. 20 mm; l. 25 mm; G. 7 mm; Gr. 3,9 g; Inv. 744 (fig. IV, 27).

291—322. Mărgele din chihlimbar cu diferite forme. Sînt realizate prin decupare și șlefuire:

a. Mărgele cu formă bitronconică. **291.** I. 17,9 mm; Db. 12/15 mm; DM. 24,9 mm; Gr. 5,2 g; Inv. 849; **292:** I. 9 mm; DM. 21 mm; Gr. 1,5 g; Inv. 854; **293:** I. 9 mm; Db. 6 mm; DM. 9 mm; Gr. 0,40 g; Inv. 855; **294:** I. 6 mm; Db. 7 mm; DM. 10 mm; Gr. 0,28 g; Inv. 856; **295:** I. 5 mm; Db. 5,5 mm; DM. 7 mm; Gr. 0,19 g; Inv. 857; **296:** I. 9,5 mm; Db. 6 mm; DM. 8 mm; Gr. 0,30 g; Inv. 869; **297:** I. 8 mm; Db. 4 mm; DM. 6 mm; Gr. 0,20 g; Inv. 870; **298:** I. 8 mm; Db. 4 mm; DM. 6 mm; Gr. 0,10 g; Inv. 871; **299:** I. 8 mm; Db. 3 mm; DM. 5 mm; Gr. 0,30 g; Inv. 872; **300:** I. 8 mm; Db. 4 mm; DM. 6 mm; Gr. 3,4 g; Inv. 875; **301:** I. 8 mm; DM. 18 mm; Gr. 0,60 g; Inv. 858.

b. Mărgele cu formă tronconică și partea superioară înclinată oblic. **302:** I. 8 mm; 11 mm; DM. 24,5 mm; Db. 20 mm; Gr. 4,5 g; Inv. 850; **303:** I. 12/13,5 mm; Db. 19 mm; DM. 26 mm; Gr. 5,2 g; Inv. 851; **304:** I. 6,5/7,5 mm; Db. 18 mm; DM. 22,5 mm; Gr. 2,4 g; Inv. 852; **305:** I. 12/14 mm; DM. 30 mm; Gr. 6,5 g; Inv. 853; **306:** I. 4,5/5,5 mm; Db. 6,5 mm; DM. 10,5 mm; Gr. 0,45 g; Inv. 859; **307:** I. 3/4 mm; DM. 9 mm; Gr. 0,20 g; Inv. 860; **308:** I. 2/3 mm; DM. 9 mm; Gr. 0,20 g; Inv. 861; **309:** I. 3/4 mm; DM. 6 mm; Gr. 0,10 g; Inv. 862; **310:** I. 1,5/2,5 mm; DM. 7 mm; Gr. 0,15 g; Inv. 863; **311:** I. 6/7 mm; DM. 19 mm; Gr. 0,57 g; Inv. 867; **312:** I. 2/3 mm; DM. 7 mm; Gr. 0,10 g; Inv. 868; **313:** I. 3/5 mm; DM. 6 mm; Gr. 0,25 g; Inv. 873; **314:** I. 5,5/7,5 mm; DM. 28 mm; Gr. 3,4 g; Inv. 875; **315:** I. 1/2 mm; DM. 6 mm; Gr. 0,15 m; Inv. 877; **316:** l. 5/6,75 mm; Dm. 19 mm; formă ovală; Inv. 864; **317:** I. 9,5/10,1 mm; DM. 25 mm; Gr. 0,25 g; Inv. 866; **318:** I. 1,2 mm; DM. 5 mm; Gr. 0,45 g; Inv. 865; **319:** I. 18 mm; DM. 25 mm; Gr. 1,1 g; Inv. 876; **320:** Fragmente chilimbar: mărgea; Gr. 1 g; Inv. 1061.

c. Mărgele cu formă tubulară; Una are pe corp reliefuri rectangulare dispuse circular și paralel. **321:** L. 52,5 mm; l. 18,5 mm; G. 14 mm; Gr. 10,2 g; Inv. 874; **322:** L. 26 mm; l. 8 mm; G. 7,5 mm; Gr. 1 g; Inv. 897; **323:** L. 27,5 mm; l. 10 mm; Gr. 1,75 g; Inv. 880.

324—343. Mărgele din cornalină. Sînt executate prin decupare și șlefuire. Au formă circulară, înălțimea între 1,5 și 1,9 mm; și diametrul maxim între 6 și 8,5 mm; Inv. 881—900 (fig. XI, 122—125).

344. Mărgea de sidef. Executată prin șlefuire. Formă tubulară. L. 11 mm; D. 8 mm; Inv. 901 (fig. XI, 127).

345. Mărgea. Executată prin șlefuire dintr-un numulit. Forma este bitronconică cu partea superioară oblică. I. 4/5 mm; DM. 10 mm; Inv. 902 (fig. XI, 126).

346. Mărgea. Executată din os prin decupare și șlefuire. Are formă tubulară. L. 16 mm; D. 4,5 mm; Inv. 903 (fig. XI, 128).

347—348. Piese tubulare din os pentru zăbală. Sînt executate prin decupare și șlefuire (fig. XII, 135—136). Una din piese este în curs de finisare (fig. XII, 136); **347:** L. 19 mm; d. 6,25; 10 mm; Inv. 902; **348**; L. 14 mm; D. 7,8 mm; Inv. 908.

349—350. Fragmente din mînere de os. 349: L. 9 mm; l. 8 mm; Inv. 1067;
350; L. 8, 5 mm; l. 6,5 mm; Inv. 1068.

351. Ghioc. I. 45 mm; l. 24 mm; Inv. 1063 (fig. XIII, 152).

352. Melc. L. 10 mm; l. 1 4 mm; Inv. 1062.

353. Mici fragmente de rocă. Inv. 1070.

354. Mici fragmente de pînză (de cînepă?) Inv. 1064.

Depozitul-turnătorie descoperit la Dridu punctul „La Metereze" cuprinde 289 piese realizate din bronz (intregi sau fragmentare) prin turnare și martelare, în greutate totală de 9245,36 grame,

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

33 piese de chihlimbar în greutate totală de 53,69 grame, 30 piese realizate din os sau cornalină, mici fragmente de rocă şi pînză. Pentru încadrarea cronologică a depozitului descoperit vom prezenta o analiză succintă a tipurilor componente şi analogiilor întîlnite în cadrul altor descoperiri din România şi alte teritorii din Europa.

Celturile svelte cu marginea orificiului de înmănuşare profilată către exterior se întîlnesc în descoperirile din Cîmpia Română, la Oinacu, judeţul Giurgiu, începînd cu sec. XIII [1]. Decorul în formă de brăduţ se întîlneşte pe celturi în descoperirile din Europa centrală unde sînt asociate cu coliere cu secţiunea barei circulară, decorate cu striuri grupate, butoni cu agăţătoare rectangulară, daltă cu tub de înmănuşare, seceri cu limbă la mîner, cuţite cu secţiune triunghiulară. Descoperirile sînt datate în orizontul Kisapati—Lengyeltöti [2]. Pe teritoriul României decorul se întîlneşte în descoperirile de la Guşteriţa (Sibiu) din sec. XII [3], în descoperirile de la Dacia (Braşov) datate în sec. XI î.e.n. şi în descoperirile de la Arad II aparţinînd sec. X î.e.n. [4].

Decorul în formă de „Y" mărginit lateral şi în partea superioară de dungi în relief paralele, orizontale şi unghiulare se întîlneşte pe celturi în descoperirile de la Dezmir (Cluj), Jupalnic (Orşova), pe tiparele de gresie de la Pleniţa (Dolj), datate în sec. XI î.e.n. şi mai frecvent pe celturile descoperite la Zagon II (Covasna), Pietrosu (Buzău), Simbăta Nouă (Tulcea), Cornești (Mureş), Cetatea(Alba) şi se încadrează în sec. X î.e.n. [5]. În Europa centrală acest decor apare pe celturi în descoperirile din Slovacia, la Somotor asociate cu fibule de tip „pessamenterie" [6], la Kamenný Most [7], la Brvniste [8] şi în depozitul de la Marefy, în Hallstattul B2—B3 [9]. Celturile descoperite la Dridu nu au urme de folosire, ele fiind rebuturi sau sînt fragmentare.

Secerile din depozitul de bronzuri descoperit la Dridu pun în evidenţă două tipuri: Secera cu buton la mîner se întîlneşte în descoperirile din Europa centrală, la Vouvry, comit. Valais, la Grenchen, comit. Solothurn, şi la Waldshunt, datate în Bronz C1 [10]. Pe teritoriul României acest tip de seceră se întîlneşte în descoperirile de la Gura Dobrogei (Constanţa), Oşorhei (Bihor), în sec. XI î.e.n. [11] şi în descoperirile de la Aiud (Alba), Şpălnaca II, Uioara de Sus, din sec. XII î.e.n. [12]. Tipul de seceră cu limbă la mîner şi baza mînerului dreaptă are analogii în orizontul Uriu—Domăneşti, la Aleşd (Bihor), Drajna de Jos (Prahova) alături cu seceri cu cîrlig, la Beltiug (Satu Mare), Căuaş II, Curtuişeni (Bihor), datate în sec. XII î.e.n. [13]. Secerile semnalate în ultimele localităţi au reliefurile de pe mîner ornamentate cu alveole sau linii oblice şi paralele, ca în descoperirile de la Dridu; pe teritoriul Iugoslaviei acest tip de seceră este semnalat de J. Todorović [14]. Tipul de seceră cu limba la mîner şi baza mînerului unghiulară se întîlneşte în descoperirile de la Cenad, din sec. XI î.e.n., la Sălard (Bihor), Fizeşul Gherlei, datate în sec. X î.e.n., şi se perpetuează pînă în sec. IX î.e.n. în descoperirile de la Sălaj [15]. Reliefurile aflate pe mînerele unor seceri (fig. II, 12, 15, III, 16) nu pot fi interpretate ca decor, deoarece mînerul urma să fie prins într-un manşon de lemn sau os şi în acest fel reliefurile îşi pierd funcţionalitatea. Asemenea reliefuri se întîlnesc mai rar şi în descoperirile de la Jupalnic şi Fizeşul Gherlei şi pot fi interpretate ca fiind semne de proprietate a diferiţilor meşteşugari din diferite centre ale metalurgiei bronzului ce funcţionau pe teritoriul României în sec. XI—X î.e.n.

Lamele de fierăstrău au analogii la Moldova Veche, în sec. XII î.e.n. şi în descoperirile din Iugoslavia, la Zemun şi Belgrad, ce aparţin Hallstattului A [16].

Împungătoarele din bronz cu două capete pentru utilizare, unul circular şi altul rectangular, apar în descoperirile din Bronzul tîrziu pînă în Hallstattul timpuriu [17].

Dalta cu mîner circular din bronz are analogii în descoperirile din România la Rimitea (Alba), Domăneşti II, sec. XIII î.e.n., la Cincu (Braşov) în sec. XII şi este identică cu dalta din depozitul

[1] M. Petrescu-Dîmboviţa, *Depozite de bronzuri din România*, Bucureşti, 1977, fig. 94, 1—9; fig 95, 1—4.

[2] I. Kilian-Dirlmeier, PBF, XII, 2, 1975, pl. 63, 16, 19, 29, 31; 64, 36—42; 46, 50.

[3] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, fig. 148, 18.

[4] *Ibidem*, fig. 288, 7; 296, 10.

[5] *Ibidem*, fig. 288, 17; 291, 3—4; 295, 1—3; 303, 14; 505, 6; 338, 9; 340, 9; 341, 3, 6, 8.

[6] M. Novotná, PBF, IX, 3, 1970, pl. 33, fig. 593—596.

[7] *Ibidem*, pl. 55A, 12—13.

[8] *Ibidem*, pl. 54B, 11—12.

[9] J. Říhovský, PBF, VII, 1, 1972, pl. 33B.

[10] B. U. Abels, PBF, IX, 4, 1972, pl. 67A, 2—3; 76C; 68A, 3—5.

[11] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, fig. 99, 8—10; 57, 1—3.

[12] *Ibidem*, fig. 21, 6; 27, 13, 15; 30, 5; 40, 9—10; 90, 12.

[13] A se vedea şi descoperirile din centrul Europei: P. Schauer, PBF, IV, 2, 1971, pl. 139, 18—19, 22, 25—26.

[14] J. Todorović, *Katalog praistorijskih metalnih predmeta*, Belgrad, 1971, pl. IX, 13—14, 16.

[15] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, fig. 287, 3, 5—6; 307, 3.

[16] *Ibidem*, fig. 164, 15—34; J. Todorović, *op. cit.*, pl. XXVIII, 3—5; XXIX, 1.

[17] *Ibidem*, p. XXIX, 4—6; XXX, 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

de bronzuri de la Cornești (Mureș), sec. X î.e.n. [18]. Acest tip de daltă se întîlnește și în regiunea Gran, datată în Bronzul tîrziu [19], la Čeka, în Bronzul tîrziu și perpetuîndu-se pînă în Hallstattul A [20], la Linz, în depozitele Hallstatt A1—A2 [21] și la Allendorf în cadrul depozitelor de bronzuri datate în Hallstattul B [22].

Fragmentele de centură de bronz își găsesc analogii în descoperirile din Bronzul mijlociu pînă în Hallstattul timpuriu [23].

Pandantivul din bronz în formă de ochelari apare pe teritoriul României și în Europa centrală la Băleni (Galați), la Szécseny—Benczurfalva, datate din Bronzul tîrziu pînă în Hallstattul timpuriu [24] în descoperirile din Hallstattul timpuriu, faza Vadena IIB (Italia) [25] și este frecvent în descoperirile din Hallstattul B din Iugoslavia [26].

Pandantivele din bronz cu formă de trunchi de con au drept analogii descoperirile de la Poarta Albă (Constanța), în sec. XIII î.e.n., apoi cele de la Pecica II, Arad și Hinova (Mehedinți), sec. XII î.e.n. [27]. Pe teritoriul Ungariei, asemenea pandantive se întîlnesc la Felsödobsza, în Bronz B2—C [28].

Nasturii din bronz cuprind două variante : Tipul „a" cu calota circulară și agățătoare arectangulară apărut și la Balc (Bihor), datat în sec. XIII, la Uioara de Sus, în sec. XII [29], și pe teritoriul Iugoslaviei, din Bronzul mijlociu pînă în Hallstattul C [30]. Acest tip de nasture se întîlnește și în descoperirile din orizontul Kisápati—Lengyeltöti [31]. Tipul de nasture „b", cu calota circulară și cu agățătoare în formă de spin rulat către interior, apare la Băleni în sec. XIII î.e.n., în descoperirile de la Uioara de Sus din sec. XII î.e.n. și pe teritoriul Iugoslaviei, din Bronzul mijlociu pînă în Hallstattul C [32].

Diademele din bronz decorate în tehnica „au repoussé" se întîlnesc în descoperirile din România și Europa centrală din epoca bronzului pînă la La Tène-ul tîrziu.

Fibulele cu scut dintr-un singur fir se găsesc din centrul Europei pînă în Grecia și Italia, pe teritoriul României, pînă în Ucraina și R.S.S. Moldovenească și datează din Hallstattul timpuriu fazele A și B [33]. Tipul de fibulă dintr-un singur fir cu o buclă în partea superioară a piciorului poate proveni din tipul în formă de arcuș de vioară cu o spirală pe corp descoperită la Vibo Valentina (colecția Capialbi, Italia), rar în Italia și Austria [34]. Fibula de la Dridu are analogii în Austria, în Hallstattul B [35]. Prin lățirea excesivă a portagrafei, acest tip de fibulă va deveni tipul de bază întîlnit în descoperirile din Iugoslavia, datate în Hallstattul B3—C [36].

Tipul de brățară cu secțiunea barei plan-concavă cu capetele deschise, îngroșate și profilate către exterior apare în Europa Centrală, în Bronzul mijlociu [37] și în Iugoslavia, din Bronzul D pînă în Hallstattul A [38]. Tipul de brățară cu capetele petrecute are analogii în descoperirile de la Arad II, sec. X î.e.n. [39]. Tipul de brățară cu bară masivă și secțiune circulară se găsește la Arcuș (Covasna)

[18] M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, fig. 45, 9; 129, 1; 305, 11.

[19] M. Novotná, *op. cit.*, fig. 435.

[20] A. Jockenhövel, PBF, VIII, 1, 1971, pl. 59, 5.

[21] H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit Nördlich und Südlich der Alpen*, Berlin, 1969 pl. 137, 9.

[22] A. Jockenhövel, *op. cit.*, pl. 79B, 18.

[23] A. Benać, B. Čović, Glasinać, 1, 1956, pl. III, 3; XIII, 6; XXIV, 2; I. T. Dragomir, în *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques*, Praga, 1966, p. 689—693; fig. 1, 17; V. Pârvan, *Dacia*, București, 1972, fig. 1, 7; Idem, *Getica*, București, 1982, fig. 217; Renato Peroni, *Sudi di cronologia Hallstattiana*, Roma, 1973, p. 58—63; fig. 17; D. Popescu, Materiale, 2, 1956, p. 204; fig. 121.

[24] I. T. Dragomir, *op. cit.*, p. 689—693, fig. 17A; A. Benać, B. Čović, *op. cit.*, p. XXXIX, 15.

[25] R. Peroni, *op. cit.*, p. 58—62, fig. 17, 22.

[26] A. Benać, B. Čović, Glasinać, 2, 1957, pl. XXXIX, 15.

[27] M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, fig. 18, 11—12; 170, 2—6; M. Davidescu, Thraco-Dacica, 2, 1981, fig. 4, 5.

[28] T. Kemenczei, *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*, Budapesta, 1984, pl. XLVI, 31.

[29] M. Petrescu-Dîmbovța, *op. cit.*, fig. 22, 13, 16; 218 23, 28, 36.

[30] J. Todorović, *op. cit.*, pl. XXXVIII, 6—9; XLIX, 1—13.

[31] I. Kilian-Dirlmeier, *op. cit.*, pl. 63, 29, 31.

[32] M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, fig. 218, 14; I. T. Dragomir, *op. cit.*, p. 692, fig. 2, 17, 19 21; J. Todorović, *op. cit.*, p. XLIII, 14.

[33] T. Bader, SCIV, 21, 1970, 2, p. 209—219 fig. 3; Idem, Thraco-Dacica, 4, 1984, pl. 2, fig. 6; P. Betzler, PBF, XIV, 3, 1974, I, pl. 90, 102; J. Říhovskij, *op. cit.*, pl. 32, 8; V. Podborsky, *Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Einsenzeit*, Brno, fig. 13, 7.

[34] F. Lo Sciavo, R. Peroni, în *Atti della XXI riunione a Firenze, 21—23 ottombre, 1977*, Florența, 1977, p. 554, fig. 2, 6; H. Müller Karpe, *op. cit.*, pl. 4, H3; 58C.

[35] P. Betzler, *op. cit.*, pl. 17, 181; 184.

[36] A. Benać, B. Čović, *op. cit.*, 1957, pl. IX, 8; XII 18; *Catalog-Illyriens et daces*, București, 1972, pl. IX, 14, 17.

[37] I. Richter, PBF, X, 1, 1970, pl. 26, 397—398.

[38] A. Benać, B. Čović, *op. cit.*, 1956, pl. V, 18; VI, 3, 10 11; IX, 5, 8; J. Todorović, *op. cit.*, pl. III, 12—13, XXXI, 7; XXXII, 4.

[39] M. Petrescu-Dîmbovța, *op. cit.*, fig. 297, 8—10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Băleni (Galați), din sec. XIII î.e.n. și în Iugoslavia pînă în Hallstattul timpuriu [40]. Tipul de brățară cu capetele deschise și secțiunea barei rectangulară are analogii în centrul Europei, în Bronzul mijlociu [41], și în descoperirile de la Uioara de Sus din sec. XII î.e.n.

Inelele din bronz sînt o replică în miniatură a brățărilor cu capetele rulate circular către exterior în volută, frecvente în sec. XIII în descoperirile de la Cornuțel (Caraș-Severin), Rimetea (Alba), Săpînța (Maramureș) [42]; asemenea inele se întîlnesc în Europa centrală încă din Bronzul mijlociu [43].

Inelele din bronz pentru susținerea cocului apar din Hallstattul B la Dridu pînă în Hallstattul tîrziu în descoperirile de la Izvorul Bîrzei (Mehedinți) [44].

Colierele cu secțiunea barei ovală, nedecorate sau decorate cu incizii, au analogii în centrul Europei, România, și Iugoslavia, din Bronzul mijlociu pînă în Hallstattul B [45]. Colierele-torques apar în Europa și sînt datate din Hallstattul B pînă în epoca daco-romană [46]. Verigile de bronz pentru coliere au paralele la Zagon II unde datează din sec. X [47].

Inelele de tîmplă au analogii în descoperirile de la Tăuteu, Bihor, datate în sec. X î.e.n. [48].

Vîrfurile de lance, cu secțiunea mediană rectangulară sau circulară și decor în relief sînt de găsit în descoperirile de la Vărșand, Păuliș, din sec. XIII î.e.n., și în cele de la Sălcioara (Brașov), din sec. XI pînă în sec. IX î.e.n. [49].

Pandantivele, piese de harnașament, se aseamănă cu cele de la Burgwal, din Hallstattul B [50]. Verigile circulare uneori prevăzute cu o bară în formă de „T" se întîlnesc în descoperirile din România din epoca bronzului pînă în epoca daco-romană. Veriga prevăzută cu o bară în formă de „T" are analogii în Europa Centrală în Hallstattul B1 [51].

Aplicele, lanțurile fragmentare, butonii și țintele apar frecvent în Europa din Bronzul mijlociu pînă în La Tène [52], ele întîlnindu-se și astăzi ca piese de harnașament pe teritoriul României.

Vasul de bronz are analogii la Șingiorgiu de Pădure și este datat în Hallstattul B [53].

Mărgele de chihlimbar cu toate formele lor sînt cunoscute la Cioclovina și datate din sec. XII î.e.n. [54].

Urmare analizei prezentate putem spune că depozitul (— turnătorie) de bronzuri descoperit la Dridu, punctul „La Metereze", județul Ialomița, într-o locuință din nivelul Babadag II poate fi datat cu mai multă siguranță decît descoperirile întîmplătoare. Multe piese similare cu cele aflate în componența depozitului prezentat (de exemplu — fibula cu disc dintr-un singur fir, brățări, vîrfuri de lance, verigi prevăzute cu bară în formă de „T", lame fierăstrău, coliere, mărgele de chihlimbar etc.) au fost descoperite la Dridu în timpul cercetărilor arheologice și în alte locuințe din același nivel, alături de fragmente ceramice, fără însă a alcătui depozite. De asemenea în sectorul C al terenului cercetat, în cadrul unei locuințe din nivelul hallstattian, Babadag II, s-au descoperit 4 tipare fragmentare de gresie de tipul celor bivalve, pentru turnarea de vîrfuri de lance cu secțiunea mediană circulară, celturi, brățări cu secțiunea barei rectangulară, cu capetele deschise și secțiunea barei rectangulară, cu partea exterioară decorată cu reliefuri orizontale și paralele și un alt tip de brățară cu analogii în depozitul de obiecte de aur descoperit la Hinova—Mehedinți [55].

Cultura Babadag [56] a fost atestată în descoperirile din Dobrogea datate în secolele XI—VIII î.e.n. Așezarea din Hallstattul timpuriu descoperită la Dridu [57] are trei faze succesive de locuire: Babadag I—II; Babadag II; Babadag III. Locuința în care s-a descoperit depozitul (turnătorie)

[40] *Ibidem*, fig. 21, 10—11; J. Todorović, *op. cit.*, pl. III, 0—11; IV, 14—17.

[41] I. Richter, *op. cit.* fig. 25, 380, 382; F. Laux, PBF, XIII, 4, 1976, pl. 55A, 3—4.

[42] M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, fig. 7, 8; 10, 4—6; 35, 4—6.

[43] T. Kemenczei, *op. cit.*, pl. XLVI, 9—12, 18.

[44] Cercetări arheologice efectuate de autoare în cadrul unei necropole din Hallstattul tîrziu de la Izvorul Bîrzei, 1967 în județul Mehedinți.

[45] I. Kilian-Dirlmeir, *op. cit.*, pl. 63, 16, 19; J. Todorović, *op. cit.*, pl. V, 18.

[46] A. Benać, B. Cović, *op. cit.*, 1956, 1957, planșele cu tipologia generală.

[47] M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, fig. 339, 8.

[48] *Ibidem*, fig. 331; 16.

[49] *Ibidem*, fig. 295, 1—2; 347, 3; 350, 3—4.

[50] V. Podborsky, *op. cit.*, fig. 14, 29, p. 70.

[51] H. Müller Karpe, *op. cit.*, p. 172 A.

[52] D. Popescu, *op. cit.*, fig. 130, 7—8.

[53] M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, fig. 362, 8.

[54] *Ibidem*, fig. 132; I. Richter, *op. cit.*, pl. 79N, 1.

[55] M. Davidescu, *op. cit.*, pl. 2, 6.

[56] D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 219—235; Eugenia Zaharia, S. Morintz, SCIV, 16, 1965, 3, p. 451—458; S. Morintz, Dacia, N. S., 8, 1964, p. 101—118.

[57] V. Enăchiuc-Mihai, Revista de istorie, 34, 1981, 3, p. 508 și cercetările întreprinse de autoare în acest punct în cadrul campaniilor din anii 1979—1983; Depozitul (turnătorie) de bronzuri a fost descoperit în campania arheologică din anul 1982 și se află în momentul de față în colecțiile Muzeului județean Ialomița din orașul Slobozia.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

de bronzuri se încadrează în faza Babadag II (sec. X î.e.n.), Hallstattul B1. Pentru această datare concludе și asocierea în cadrul depozitului, alături de alte piese, a fibulei dintr-un singur fir cu o buclă în partea superioară a piciorului cu colierc-torques, piese care vor fi frecvente în Hallstattul C [58].

Der Bronzehortfund von Dridu, Jud. Ialomița

ZUSAMMENFASSUNG

Der Hortfund wurde in Sommer 1982 während der vierten Ausgrabungkampagne bei Dridu, auf der Flur „La Metereze" gefunden. Er bestand aus 352 ganzen oder fragmentarischen Gegenständen, wovon neun Tüllenbeile, acht Sicheln, vier Segeklingen, eine Meißel, ein Messer, eine Ahle, zwei Gürtelblechfragmente, ein brillenförmiger und 23 konische Anhänger, 16 Knöpfe, zwei eingliedrige Blattbügelfibeln, eine zweischleifige Bogenfibel, 26 Armbänder, 11 Ringe von verschiedenen Typen, zwei Schläfenringe, 15 Halsbänder, drei röhrenförmige Perlen, zwei Diademe, drei Speerspitzen, verschiedenartiges Zierat für Pferdezubehör (Nr. 134—284), eine Bronzetasse, drei Bronzebarren, eine Meißel aus Kalkstein, ein Schaber aus Feuerstein, Bernsteinperlen (Nr. 291—322), Karneolperlen (Nr. 324—343), sowie verschiedene kleine Gegenstände aus Stein und Knochen. Die Bronzen wiegen 9,245 kg. In der althallstattzeitlichen Siedlung von Dridu — „La Metereze" wurden drei Schichten festgestellt, die Verf. der Babadag I—II —, II und bzw. III. — Phase zugesprochen hat. Es wird angegeben, daß der Hortfund innerhalb eines Wohnraumes des zweiten Babadag—Niveaus zum Vorschein kam und in einem nicht mehr restaurierbaren Tongefäß aufbewahrt wurde.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. I—XIV. Der Bronzehortfund von Dridu, Jud. Ialomița.

[58] În articol au fost folosite următoarele prescurtări: D. = diametru; Db. = diametrul bazei; Dd. = diametrul discului; DM. = diametrul maxim; Dm. diametrul minim; G. = grosime; Gr. greutate; GS. = grosimea sîrmei; I. = înălțime; Inv. = inventar; L. = lungime; l. = lățime; LA. = lungimea acului; LT. = lungimea tăișului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Un rhyton ceramic descoperit la Piscu Crăsani

NICULAE CONOVICI

În cursul săpăturilor arheologice din așezarea getică fortificată de la Piscu Crăsani (Crăsanii) de Jos, com. Balaciu, jud. Ialomița) a fost descoperită în 1986 o piesă arheologică de mare interes istoric și artistic : un rhyton ceramic cu protomă de cal. Fig 1, 2.

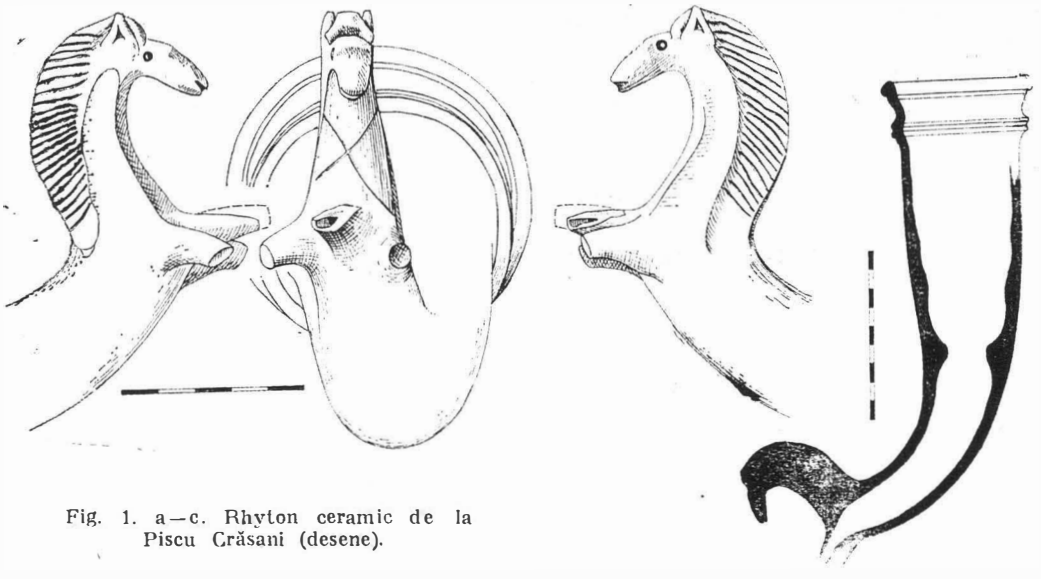

Fig. 1. a—c. Rhyton ceramic de la Piscu Crăsani (desene).

Obiectul a apărut la extremitatea estică a „piscului", la cîțiva metri nord de sanctuarul getic, la suprafața ultimului nivel de locuire (—0,45 m de la suprafața actuală a terenului). Stratul conține multă cenușă, fragmente ceramice și osteologice, dărîmături sporadice din pereții unei clădiri. Piesa a fost găsită spartă în două bucăți, alăturate la întîmplare. În nici un caz ea nu pare spartă *in situ*. Din rhyton lipsesc : o parte din buză, un picior și o ureche a protomei de cal precum și partea superioară a tubului de scurgere. Aceasta dovedește că piesa ieșise din uz. O groapă cu resturi menajere apărută sub dărîmături, la circa 0,50 m distanță de rhyton, nu pare a avea vreo legătură cu acesta. În concluzie, piesa nu a apărut într-un context arheologic precis, ea a fost aruncată în momentul abandonării așezării de către locuitorii ei, pe la mijlocul sau în al treilea sfert al sec. I î.e.n.

Rhytonul este compus din două părți : o cupă în formă de corn, arcuită la bază și o protomă de cal în galop cu un tub pentru scurgerea lichidului, de formă conică, între picioarele anterioare ale calului. Înălțimea totală a piesei, considerînd gura orizontală, este de 26,5 cm. Diametrul gurii la

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, București, 1987, p. 92—99

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

exterior este de 8,5 cm, iar la interior de 6,8—7 cm; înălțimea cupei=25 cm; înălțimea protomei= 7,7 cm; diametrul interior al gurii de scurgere = 0,3 cm; lungimea actuală a tubului de scurgere = 1,8 cm; diametrul la bază al cornului = 2,8—3,0 cm. Vasul a fost lucrat dintr-o pastă fină, conținînd paiete de mică și rare granule calcaroase, ars reducător în cuptor cu reverberație și căpătînd astfel o culoare cenușie, specifică ceramicii getice lucrate la roată. Cele două părți ale rhytonului au fost lucrate separat, după care au fost lipite prin îmbucare, cea superioară în cea inferioară; de aceea poziția protomei față de corn este ușor asimetrică, aplecată spre stînga. După ardere, rhytonul a fost lustruit mecanic pe toată suprafața exterioară, mai puțin coama și capul calului, obținîndu-se un luciu metalic destul de uniform cu rol atît practic, de impermeabilizare, cît și decorativ. Spargerea s-a produs tocmai în zona de unire a celor două părți. *Partea superioară*, de formă tronconică alungită, a fost lucrată la roata olarului pe înălțimea de 15,6 cm (măsurată la interior), după cum ne indică amprentele circulare lăsate de degete. Gura are marginea îngroșată și rotunjită spre exterior, sub care urmează o canelură lată de 1,7 cm, ușor ondulată, mărginită la partea inferioară de două nervuri despărțite de o canelură îngustă. Banda decorativă astfel obținută are lățimea totală de 2,4 cm. *Partea inferioară*, cuprinzînd protoma și partea arcuită a cornului, a fost modelată cu mîna, dintr-o singură bucată de lut. Din corpul cilindric au fost „trase" picioarele calului, scurte de 1,5 cm, ușor arcuite în jos și cu baza tăiată orizontal. Tubul de scurgere de formă conică, probabil adăugat și perforat dinspre exterior, era dispus între picioare, puțin mai sus decît acestea. Gîtul calului este ușor arcuit, cu partea anterioară aplatisată și cele laterale drepte, subțiindu-se progresiv spre cap și marcate prin muchii ascuțite de zona frontală; coama a fost realizată prin decupare cu o spatulă, semănînd cu o creastă, firele de păr fiind reprezentate prin incizii aproximativ paralele care cad oblic. Urechile de formă triunghiulară și cele două șuvițe din coamă care cad pe frunte au fost modelate separat. Capul este aproximativ cilindric, cu botul arcuit în jos și gura marcată prin incizie cu un vîrf bont. Ochi rotunzi au fost imprimați cu un vîrf tubular. Partea anterioară a jumătății inferioare a gîtului a fost ornamentată după ardere, prin incizie, cu două linii oblice încrucișate în X, care nu se continuă pe părțile laterale. Acest semn avea probabil un rol simbolic, nu reprezintă harnașamentul.

Fig. 2. Rhyton ceramic de la Piscu Crăsani (foto).

Cu toată stîngăcia execuției, rhytonul de la Piscu Crăsani constituie o valoroasă realizare artistică. Se remarcă armonia proporțiilor dintre corn și protomă. Impresia de mișcare este sugerată de cabrarea capului, de coama ce pare că flutură în vînt și de picioarele aruncate înainte. Această piesă este desigur o imitație in lut a unui prototip de metal prețios. Banda decorativă din partea superioară amintește friza întîlnită pe rhytoanele de metal prețios din Tracia datați în secolele V—IV î.e.n., care au la partea inferioară protome de cai sau de alte animale [1].

[1] I. Marazov, *Ritonite v drevna Trakija*, Sofia, 1978, p. 27—113.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Funcţiile rhytonului la traci şi geto-daci

Rhytonul, în accepţiunea restrînsă a termenului — vas în formă de corn prevăzut la capătul inferior cu o protomă sau un cap de animal prin care trece o a doua deschidere pentru scurgerea lichidului [2], este considerat a fi de origine persană [3]. El a fost adoptat în Tracia şi în Grecia continentală din sec. V î.e.n., ca urmare a influenţei ahemenide. De aici el a ajuns în Italia [4] şi Egipt în epoca elenistică) [5]. Tot prin filieră persană acest tip de vas s-a difuzat în Orientul Apropiat [6], Anatolia [7], Sciţia [8], Armenia [9], ajungînd pînă în India [10] şi a continuat a fi folosit pînă în epoca romană tîrzie [11]. Rapiditatea cu care s-a răspîndit a fost explicată pe de o parte prin fascinaţia exercitată de luxul persan, iar pe de altă parte deoarece reprezenta o variantă a cornului pentru băut (κέρας), cunoscut de toate popoarele lumii vechi [12]. În lumea mediteraneană fuseseră cunoscute încă din mileniul III î.e.n. vasele în formă de animal sau de cap de animal, folosite pentru libaţii şi fiind prevăzute sau nu cu o a doua deschidere [13]. Ele vor fi uşor înlocuite cu rhytoanele de origine persană folosite în acelaşi scop. Lumea elenistică le va utiliza însă şi în scopuri profane, la ospeţe [14]. De aceea majoritatea rhytoanelor ceramice attice şi sud-italice nu au a doua deschidere, devenind simple cupe de băut, adesea prevăzute şi cu o toartă [15]. Ca vase pentru libaţii, rhytoanele au intrat în cultul lui Dionysos şi pe această cale în inventarul funerar — de aici frecventa lor decorare cu scene din cultul dionisiac sau funerar şi aflarea lor în morminte [16].

Despre folosirea coarnelor — adesea placate cu metale preţioase — ca vase de băut avem informaţii în izvoarele antice pentru perrhebi, paeoni, macedoneni, athenieni (Athenaios, XI, 475), paphlagoni şi odrisi (Xenophon, *Anabasis*, VI, 1, 4; VII, III, 24—32) geţi (Diodor, XXI, 12), daci (*Anthologia Palatina*, VI, 332), germani (Caesar, *BG.*, VI, 28). Din ele rezultă că acest tip de vase era folosit nu numai la ospeţele regale, ci şi la cele obişnuite. Cornul pentru băut este destul de frecvent reprezentat în toreutică, atît în lumea tracică cît şi în cea scitică. De cele mai multe ori el este confundat cu rhytonul, de care se deosebeşte totuşi prin lipsa celei de a doua deschideri — ceea ce impunea şi o mînuire diferită a lui, fiind golit pe la partea superioară. Aceste vase sînt reprezentate de obicei în mîna unor divinităţi sau eroi : cnemida nr. 1 de la Agighiol [17], inelele de aur de la Brezovo, Rozovec şi Glojene [18], placa triunghiulară de aur din curganul de la Karagodeuaşh [19], placa de aur aparţinînd probabil unui corn descoperită la Merdjani [20], aplicele de aur din mormîntul de la Čertomlyk [21] ş.a. Confuzia dintre cele două vase pare a fi sporită de împrejurarea că unele rhy-

[2] Definiţia aparţine lui Dorotheos din Sidon, cf. Athenaios, *Deipnosophistai*, XI, 497 e ; ea a fost mult comentată şi socotită ca incompletă — B. Svoboda, în vol. B. Svoboda, D. Cončev, *Neue Denkmäler antiker Toreutik*, Praga, 1956, p. 41 şi passim ; recenzia acestei lucrări la H. Hoffmann, AJA, 61, 1957, 4, p. 389—392 ; K. Tuchelt, *s.v. Rhyta, Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale*, Roma, 6, 1965, p. 675—683 ; I. Marazov, *op. cit.*, p. 5—7. Aceste lucrări oferă şi o bună informare bibliografică.

[3] H. Hoffmann, Antike Kunst, 4, 1961, 1, p. 21—26 ; K. Tuchelt, *op. cit.*, p. 678.

[4] *Ibidem*, p. 679 ; H. Hoffmann, *Tarentine Rhyta*, Mainz, 1966. În Italia rhytonul a ajuns mai de timpuriu, prin filieră orientală directă, după cum o dovedeşte exemplarul lucrat în telmica Bucchero descoperit la Orvieto (Etruria), cu protomă de berbec înaripat şi mască umană pe cupă — cf. B. Svoboda, *op cit.*, p. 59 şi fig. 18.

[5] *Ibidem*, p. 60—64 ; H. Hoffmann, AJA, 61, p. 389.

[6] K. Tuchelt, *op. cit.*, p. 679.

[7] *Ibidem* ; I. Marazov, *op. cit.*, p. 5—175.

[8] K. Tuchelt, *op. cit.* ; I. Marazov, *op. cit.*, p. 17—22.

[9] B. N. Arakelian, *Očerki po istorii iskusstva drevnej Armenii (VI v. do n.e. — III v.n.e.)*, Erevan, 1976, p. 36—51 şi pl. LIII—LXI.

[10] B. Svoboda, *op. cit.*, p. 51 şi fig. 14.

[11] *Ibidem*, p. 73—74 ; Edmond Pottier, *s.v. Rhyton*, în E. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, 4, Deuxième partie, Paris, f.a., p. 868.

[12] I. Marazov, *op. cit.*, p. 5. Şi pe teritoriul ţării noastre cornul de vită a fost folosit pentru băut din cele mai vechi timpuri. Se cunosc imitaţii de lut ale coarnelor de băut încă din cultura Gumelniţa — cf. Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Bucureşti, 1974, fig. 83, 84. Acestea nu au însă a doua deschidere ; de aceea denumirea de rhyton, care li se dă trebuie considerată improprie.

[13] K. Tuchelt, *op. cit.* ; idem, *Tiergefässe in Kopf- und Protomegestalt. Untersuchungen zur Formengeschichte tierförmigen Giesgefässe*, Berlin, 1962.

[14] B. Svoboda, *op. cit.*, p. 66—67 ; Edm. Pottier, *op. cit.* ; RE, Suppl. VI, 1935, s.v. *Rhyton*, col. 645.

[15] „Desacralizarea" rhytonului în lumea greacă este dovedită de marea varietate a reprezentărilor de capete şi picturi profane pe rhytoanele attice — cf. H. Hoffmann, AJA, 61, 1957, 4, p. 390. În cazul rhytoanelor din sudul Italiei, lipsa celei de-a doua deschideri a fost explicată prin destinaţia de ofrande funerare a acestor vase — idem, *Tarentine Rhyta*, p. 111 ; din cele peste 500 piese publicate în această lucrare, doar unul poartă urme certe de folosire.

[16] *Ibidem*.

[17] D. Berciu, *Arta thraco-getică*, Bucureşti, 1969, p. 48, unde se vorbeşte de „rhyton", şi fig. 132 ; aceeaşi interpretare la P. Alexandrescu, Dacia, N.S., 28, 1984, p. 96 şi fig. 7 şi la I. Marazov, *op. cit.*, p. 111, fig. 125.

[18] *Ibidem*, p. 130 şi fig. 126, 127

[19] *Ibidem*, p. 19 şi fig. 13 ; A. P. Mancevič, Arheologičeskij sbornik, 6, 1964, p. 128—138.

[20] I. Marazov, *op. cit.*, p. 18—19 şi fig. 12.

[21] *Ibidem*, p 21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

toane de metal sau ceramică păstrează mai bine forma de corn [22], în vreme ce unele coarne de băut, din corn, lut sau metal sînt decorate la fel ca rhytoanele [23]. În schimb, coarne pentru băut propriu-zise se cunosc destul de puține la aceste popoare. Amintim aici cornul de cerb prelucrat și placat cu argint (plăci cu decor în relief, motive vegetale) descoperit în tumulul Talaevski (Simferopol), în inventarul mormîntului unui nobil scit [24]. După A. P. Mancevič el a fost lucrat într-un atelier trac, la granița între secolele IV—III î.e.n. Partea inferioară a cornului lipsește, astfel că presupunerea că s-ar fi terminat cu un muștiuc de argint cu cap de animal, purtînd a doua deschidere, rămîne o simplă ipoteză. Aceeași incertitudine plutește în jurul plăcii de aur de la Merdjani, amintită mai sus, pe care este figurată o scenă de învestitură cu corn și nu cu rhyton [25]. Un corn sculptat cu figuri de luptători și motive vegetale, terminat cu o mască de leu însă fără a doua deschidere, se află în colecția dr. George și Maria Severeanu din București. El a fost datat în prima jumătate a sec. II î.e.n. [26]. Și în așezarea de la Piscu Crăsani a fost descoperit un corn de bovideu semiprelucrat, cu vîrful rupt, avînd baza tăiată drept și netezită (fig. 3). Interiorul nu a fost șlefuit. Lungimea actuală a piesei este de 10,2 cm. Este foarte probabil că această piesă, datată în prima jumătate a sec. I î.e.n., urma să fie transformată în vas pentru băut. Credem că nu ne înșelăm prea mult afirmînd că rhytonul avea funcții similare cu cornul de băut.

Fig. 3. Corn de bovideu, semiprelucrat, de la Piscu Crăsani (foto).

În toreutica tracică, getică și scitică rhytoanele sînt și ele reprezentate în scene mitologice sau rituale, ca atribute divine sau regale. Astfel, pe cupa-rhyton de argint din tezaurul de la Borovo (Ruse, Bulgaria), decorată cu scene dionisiace, sînt reprezentați Dionysos și Silen ținînd în mîini cîte un rhyton și o phială [27]. Asocierea acelorași vase apare în mîinile unor divinități sau eroi pe rhytonul de la Poroina [28] și pe obrăzarul stîng al coifului de aur de la Băiceni [29]. Prin construcția sa, dealtfel, rhytonul trebuia să fie folosit împreună cu încă un vas, de regulă phiala, și așa este reprezentat și în arta funerară attică și tarentină [30]. Nu lipsesc nici reprezentări în care rhytonul era golit direct în gură [31].

Folosirea vaselor pentru băut din metale prețioase, inclusiv a coarnelor placate cu aur sau argint, a rhytoanelor și phialelor era în mod firesc un apanaj al regilor și vîrfurilor aristocrației tribale, atît datorită valorii lor intrinsece cît și a semnificației lor simbolice ca însemne ale puterii. Această din urmă funcție este subliniată și de inscripțiile gravate pe unele phiale de la Agighiol, Aleksandrovo, Braničevo, Vrâca sau pe două rhytoane și o cană din tezaurul de la Borovo [32], indiferent de interpretarea care li se dă [33]. Athenaios afirmă că la vechii greci rhytonul era un apanaj al eroilor [34], ceea ce indică o funcție similară cu a rhytoanelor din Tracia și Scitia. Tot astfel a fost explicată și apariția rhytonului sau doar a unor protome de rhytoane pe monedele orașelor Ainos și Maroneia sau pe

[22] *Ibidem*, p. 17 și fig. 9 (Kelermes — sec. VII î.e.n), 11 (Gaimanova mogila); B. Svoboda, *op. cit.*, fig. 16 (curganul IV din grupa Șapte Frați); A. P. Mancevič, *Istorija i arheologija drevnego Kryma*, Kiev, 1957, p. 164, (capătul de rhyton de la Rošava Mogila, jud. Plovdiv).

[23] Coarnele de aur din curganul IV al grupei Șapte Frați, terminate cu cap de berbec și respectiv protomă de cîine nu au orificiu de scurgere dar sînt lucrate în felul rhytoanelor — B. Svoboda, *op. cit.*, p. 56 și pl. VI/C; H. Hoffmann, Antike Kunst, 4, 1961, 1, p 24 și pl. 11/4—9. Idem, *Tarentine Rhyta*, pl. XLVIII—LIII (coarne de băut ceramice).

[24] A. P. Mancevič, *op. cit.*, p. 155—173.

[25] I. Marazov, *op. cit*, fig. 12.

[26] M. Gramatopol, recenzie în RRHA, 7, 1970, p. 132—133. Examinînd obiectul putem confirma observația comunicată nouă verbal de colegul Radu Ocheșeanu, după care respectiva piesă este de fapt *o replică din ceramică*, realizată după mulajul unui corn sculptat. Contrafacerea ar putea fi modernă.

[27] I. Marazov, *op. cit.*, fig. 135, 136.

[28] *Ibidem*, fig. 54—56.

[29] *Ibidem*, fig. 124.

[30] B. Svoboda, *op. cit.*, p. 87, fig. 27; I. Marazov, *op. cit.*, fig. 129; H. Hoffmann, *op. cit.*, pl. XXXV/3—4.

[31] E. Pottier, *op. cit.*, fig. 5942; B. Svoboda, *op. cit.*, p. 52, fig. 14.

[32] I. Venedikov, ArheologijaSofia, 1972, 2, p. 1 și urm; D. Ivanov, *Actes du 11e Congrès International de thracologie*, 1, București, 1980, p. 391—404.

[33] A se vedea rezervele lui P. Alexandrescu, Dacia, N.S., 27, 1983, p. 48, n. 5 la interpretarea dată acestor inscripții de I. Venedikov — interpretare însușită și de alți cercetători. În descifrarea sensului acestor inscripții, tezaurul recent descoperit la Rogozen (jud. Vraca, Bulgaria) aruncă acum lumini nebănuite. Cf. Spas Mašov, Izkustvo, 36, 1986, 6, p. 41—45.

[34] Athenaios, XI, 497e; H. Hoffmann, *op. cit.*, p. 111, pe baza unei bogate bibliografii, arată că la sfîrșitul sec. IV î.e.n. eroizarea devenise o onoare comună, echivalentă cu un titlu aristocratic și era strîns cuplată cu cultul lui Dionysos.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

unele monede macedonene [35]. După Ivan Marazov, rhytoanele din Tracia şi Sciţia erau obiecte de cult legate de ideologia regală — simboluri ale originii divine a puterii regale şi a funcţiei religioase a regalităţii. Ca o dovadă a funcţiei de însemn social al rhytonului este indicat, între altele, rhytonul de la Poltava, ale cărui jumătăţi de protomă nu au fost niciodată sudate. Pe de altă parte, depunerea acestor vase în mormintele regale scitice şi tracice este pusă şi pe seama eroizării defunctului [36].

Fără a nega aceste funcţii pentru rhytoanele din metale preţioase, temeinic argumentate de cercetătorul bulgar, rămîne să ne întrebăm care era funcţia exemplarelor din ceramică la traci şi geto-daci. Pentru a răspunde, să vedem mai întîi contextul arheologic în care acestea au apărut.

1. *Ravna (jud. Varna)*. În mormîntul 37 din cunoscuta necropolă autohtonă cercetată aici, datînd din a doua jumătate a sec. VI î.e.n., a apărut şi un vas în formă de corn, cu gura evazată, dar căruia îi lipseşte extremitatea inferioară pentru a şti dacă avea a doua deschidere [37].

2. *Kaloʻer (Levskigrad)*. În localitate a fost descoperit întîmplător un rhyton de lut, din pastă fină, cenuşie, terminat cu un cap de bovideu şi decorat pe cupă cu un brăduţ incizat. Datează din sec. IV—III î.e.n. [38]

3. *Lacul Mândren (jud. Burgas)*. Pe malul lacului Mândren, într-o aşezare autohtonă, a fost descoperit un rhyton fragmentar, din care se păstrează protoma de cal, cu zăbală şi frîu, avînd o perforaţie în relief între picioarele din faţă A fost datat la sfîrşitul sec. IV î.e.n. [39].

4. *Pernik*. În cetăţuia tracică din localitate s-a descoperit un rhyton fragmentar, din pastă cenuşie, terminat cu un cap de porc. Se datează în sec. IV î.e.n. şi imită probabil un rhyton grecesc [40].

5. *Cetăţeni (jud. Argeş)*. În aşezarea getică de aici a fost descoperit cel mai vechi rhyton ceramic getic din ţara noastră (sec. II î.e.n.). Piesa, spartă la partea superioară, este de formă conică, cu lungimea actuală de 12 cm. La partea inferioară se află orificiul de scurgere, deasupra căruia se ridică un cap de animal, probabil cal, cu botul rupt. Este lucrat din pastă fină, cenuşie. În aceeaşi aşezare a apărut şi un corn (rhyton ?) miniatural din aur [41].

6. *Poiana (jud. Galaţi)*. Din aşezarea getică fortificată au fost publicate mai multe piese ceramice fragmentare, interpretate ca rhytoane. Un vas miniatural de formă conică, din pastă poroasă, cu vîrful arcuit, a fost considerat de I. H. Crişan imitaţie de rhyton, probabil datorită felului cum a fost publicat iniţial [42]. După opinia noastră este vorba mai degrabă de un obişnuit capac de vas cu mînerul în formă de cap de pasăre stilizat — formă frecvent întîlnită în ceramica getică din Muntenia şi sudul Moldovei. Acelaşi lucru se poate spune despre încă un fragment de capac, republicat răsturnat de acelaşi autor [43]. A treia piesă este fragmentul unui cap de berbec, despre care autorii săpăturii au opinat că ar fi „une tête de cheval, et pouvant être, soit l'ornement d'un chenet de l'époque Latène, soit l'extrémité d'un rhyton en pâte primitive" [44]. Este vorba aici, în mod evident, de un fragment de suport de vatră cu cap de berbec. În sfîrşit, a patra piesă, tot fragmentară, reprezentînd un cap de animal cu ochii, gura şi nările marcate prin incizie şi urechile rupte din vechime, ar putea fi într-adevăr un fragment de protomă — de la un rhyton sau alt tip de vas [45].

6. *Popeşti (com. Mihăileşti, jud. Giurgiu)*. În marea aşezare getică de aici, Radu Vulpe a descoperit şi „cîteva fragmente de vase cu protome reprezentînd capete de cai", dintre care a ilustrat numai unul lucrat din pastă cenuşie [46]. Nu este exclus ca măcar acesta, care se aseamănă cu protoma rhytonului de la Piscu Crăsani, să aparţină unui rhyton ; capul de cal are coama realizată prin incizie, urechile în relief şi botul curbat în jos. Din aceeaşi aşezare, dar din săpăturile mai vechi conduse de D. V. Rosetti a fost publicat un cap de cal din pastă neagră-cenuşie, fină, considerat de M. Turcu „apucătoare de vas getic" [47]. Înălţimea fragmentului este de 11 cm (fig. 4), adică de două ori mai

[35] B. Svoboda, *op. cit.*, fig. 21 ; I. Marazov, *op. cit.*, p. 111 şi fig. 113.

[36] *Ibidem*, p. 129—137.

[37] M. Mirčev, IzvestijaSofia, 25, 1962, pl. XXIX/5 şi p. 118 ; E. Moscalu, *Ceramica thraco-getică*, Bucureşti, 1983, p. 143 şi pl. CIII/11.

[38] D. Gončev, GodišnikPlovdiv, 3, 1959, p. 102—103 şi fig. 22, 23 ; E. Moscalu, *op. cit.*, pl. CIII/7.

[39] I. Marazov, *op. cit.*, p. 50 şi fig. 40.

[40] Iordanka Čangova, în *Pernik*, I, Sofia, 1981, p. 89 şi fig. 44/3, 45/1.

[41] Fl. Mîrţu, SCIV, 15, 1964, 4, p. 529—534.

[42] R. şi Ec. Vulpe, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 299, fig. 64, 1. I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică, cu specială privire la Transilvania*, Bucureşti, 1969, p. 194 şi fig. 106/1.

[43] R. şi Ec. Vulpe, *op. cit.*, fig. 64/10 ; I. H. Crişan, *op. cit.*, fig. 106/3.

[44] R. şi Ec. Vulpe, *op. cit.*, p. 317, 319 şi fig. 99/3, 129/6 ; I. H. Crişan, *op. cit.*, fig. 106/2.

[45] *Ibidem*, fig. 106/5 ; E. Moscalu, *op. cit.*, pl. CIII/12.

[46] R. Vulpe şi colab., SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 253 şi fig. 13/6.

[47] M. Turcu, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, Bucureşti, 1979, p. 131—212 şi pl. XXXVI/4 ; mulţumim lui V. Sîrbu, care ne-a atras atenţia asupra acestei piese şi colegei M. Turcu pentru permisiunea de a folosi clişeul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

mare decît partea corespunzătoare a protomei rhytonului de la Piscu Crăsani. Coama calului a fost executată prin incizii paralele, delimitate de o linie incizată ce porneşte de la frunte şi ajunge la baza gîtului ; urechile au fost adăugate separat, ochii sînt redaţi prin adînciturl circulare, iar gura este profilată. Partea anterioară a gîtului este lustruită. Aspectul general al piesei, care se aseamănă în multe privinţe prin modul de execuţie al detaliilor cu protoma rhytonului nostru, precum şi mărimea fragmentului ne determină să atribuim acest fragment ceramic tot unui rhyton cu protomă de cal, din sec. II—I î.e.n.

7. *Sighişoara—Wittenberg (jud. Sibiu)*. În aşezarea geto-dacă a fost descoperit un cap de cal din lut, pictat cu o dungă roşie-brună, ce ar putea aparţine unui rhyton [48]. Nu se specifică dacă există perforaţia secundară, astfel că atribuirea nu este sigură, mai ales că nu pare a fi vorba de o protomă propriu-zisă ci doar de un cap. Datează din sec. I e.n.

Fig. 4. Fragment de protomă de cal provenind de la un rhyton, descoperit la Popeşti (foto).

În cadrul ceramicii geto-dacice se mai cunosc şi alte vase care, fără a avea formă de corn, puteau îndeplini funcţia de rhyton [49]. Astfel, tot din aşezarea de la Popeşti provine un fragment de vas din pastă cărămizie, decorat cu un cap de berbec sau ţap în relief, sub care se află un mic tub de scurgere ; piesa provine din săpăturile lui D. V. Rosetti şi se află în colecţia Muzeului de istorie şi artă al municipiului Bucureşti [50]. În acelaşi muzeu se mai găseşte şi un vas zoomorf din pastă cenuşie lustruită, este în formă de „pasăre cu corn", avînd pe spate orificiul de umplere de formă cilindrică (spart din vechime, un suport cilindric la partea inferioară şi cîte un orificiu în partea anterioară şi posterioară a corpului [51]. După cum arată pe bună dreptate cercetătoarea M. Turcu, piesa trebuie pusă în legătură cu anumite practici religioase. Ea a fost descoperită în perimetrul *municipiului Bucureşti* şi are înălţimea actuală de 17 cm.

În aceeaşi categorie ar trebui inclusă, credem, o serie de vase din pastă fină, pictate cu roşu, apărute în aşezarea fortificată de la *Răcătău* (com. Horgeşti, jud. Bacău). Ele sînt de formă paralelipipedică, au o gură cilindrică prevăzută cu o sită la partea superioară, în faţă un cap de bovideu sau berbec şi un tub de scurgere pe una din feţele înguste [52]. Folosirea lor în scopuri religioase este sigură, mai ales că pe pereţii unora apar şi scene de cult în relief. Pînă în prezent asemenea vase nu s-au mai descoperit în alte părţi.

O altă categorie ceramică, databilă în secolele I î.e.n. — I e.n. o constituie „vasele cu tub", descoperite în multe aşezări geto-dacice [53]. Acestea par a fi avut mai degrabă funcţii practice, astfel că nu le putem include în seria rhytoanelor decît din punct de vedere al modului de folosire, fără a fi însă vase de băut.

Numărul mic al rhytoanelor de lut descoperite în Dacia exclude utilizarea acestor recipiente în viaţa de zi cu zi, deşi cercetătorii sînt de acord în a-i include ca un tip aparte în repertoriul ceramicii autohtone. Cu excepţia exemplarului timpuriu de la Ravna despre care nu avem certitudinea că avea şi a doua deschidere — nici unul din exemplarele cunoscute nu a apărut în morminte (spre deosebire de exemplarele elenistice), astfel că nu le putem considera ofrande funerare în lumea geto-dacă. În schimb, rhytoanele ceramice au apărut în cîteva din marile aşezări geto-dacice : Cetăţeni, Poiana (?), Popeşti, Bucureşti, Piscu Crăsani, Sighişoara(?), Răcătău. Întotdeauna aceste vase erau lucrate din pastă fină [54], de către olari specializaţi, cu toate că nu erau produse de serie.

[48] I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 201 şi pl CLXXXVIII/4.

[49] Tot vase-rhyton sînt considerate, de pildă, cănile în formă de cap de femeie şi amfora din tezaurul de la Panagiurişte, amfora din curganul de la Certomlyk sau vasul cu scene dionisiace din tezaurul de la Borovo, deoarece sînt prevăzute cu orificii de scurgere a lichidului— I. Marazov, *op. cit.*, passim.

[50] M. Turcu, *op. cit.*, p. 131, 199 şi fig. 28/2.

[51] *Ibidem*, p. 170, 199 şi fig. 29/3.

[52] V. Căpitanu, Symposia thracologica, 4, Oradea, 1986, p. 68—69.

[53] R. şi Ec. Vulpe, *op. cit.*, fig. 60/8, 79/7 ; V. Căpitanu, Carpica, 8, 1976, p. 58 şi fig. 31/3.

[54] E. Moscalu, *op. cit.*, p. 143—144.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Deşi nici unul din rhytoane nu a apărut în contexte arheologice clare, singura lor funcţionalitate probabilă este aceea de cult. Această atribuire poate fi considerată ca sigură în cazul rhytonului în formă de pasăre de la Bucureşti sau al recipientelor paralelipipedice de la Răcătău. În cazul piesei de la Piscu Crăsani, avînd în vedere că a apărut în apropierea sanctuarului — chiar şi în poziţie secundară — se poate admite aceeaşi destinaţie, deşi reprezentarea animalieră caracteristică aici este berbecul [55] şi nu calul. Prin analogie cu rhytoanele de metal se poate presupune că şi replicile ceramice erau folosite pentru libaţii în cinstea unor divinităţi, poate chiar de către nobilul care stăpînea aşezarea, ca şef spiritual al tribului. Nu putem avansa mai departe cu presupunerile.

Apariţia rhytoanelor de lut în mari aşezări geto-dacice din secolele II î.e.n. — I e.n. ridică problema *modelelor* după care ele au fost imitate. Pînă în prezent nu cunoaştem nici un rhyton de metal geto-dacic sau tracic din această perioadă. Dealtfel, protomele cunoscute de rhytoane au proporţiile şi stilizările obişnuite ale protomelor de pe alte vase de lut contemporane — folosite tot în scopuri rituale (capacele cu capete de pasăre de pildă). Raportul dintre cupă şi protomă este diferit faţă de acela existent la rhytoanele de metal din secolele V —III î.e.n. [56]. Ca ipoteză de lucru putem admite deocamdată că forma şi utilitatea rhytonului s-a transmis prin tradiţie din sec. IV—III î.e.n. în secolele următoare, fără a se mai recurge la executarea lor în metale preţioase. Nu ar fi deci de mirare că profilarea gurii rhytonului de la Crăsani este perfect adaptată caracteristicilor ceramicii lucrate la roată şi nu mai sugerează modelul metalic iniţial. Aceasta ar putea implica o anumită modificare a funcţici rhytonului în cadrul cultului.

Ein in Piscu Crăsani entdecktes Tonrhyton

ZUSAMMENFASSUNG

Es wird ein auf dem letzten Siedlungsniveau der getisch-dakischen Festung von Piscu Crăsani (Gemeinde Balaciu, Kreis Ialomiţa), in der Nähe eines Heiligtums entdecktes keramisches Rhyton veröffentlicht.

Das Gefäß war in zwei Stücken zerbrochen, wobei ein paar kleine Fragmente fehlten. Es war aus feinem grauem Ton angefertigt. Der längliche, kegelförmige Oberteil wurde an der Tonscheibe gedreht und weist eine erhabene saumverzierte Mündung auf; der handgearbeitete Unterteil ist bogenförmig und endet mit einer in der Form eines galoppierenden Pferdes gearbeiteten und mit einem Rohr für den Abfluß des Getränkes versehenen Protome. Die Ohren und der Vorderteil der Mähne wurden hinzugefügt, die Augen anhand einer röhrenförmigen Spitze eingetieft. An dem Hinterteil ist der Hals des Pferdes mit zwef X-förmig eingeschnittenen Linien dekoriert. Die Fläche des Gefäßes war poliert. Gesamte Höhe = 26,5 cm, Höhe der Protome = 7,7 cm. *Abb. 1, 2.*

Es werden die Bestimmungen des Rhytons bei den Thrakern und Geto-Dakern behandelt. Dieses Gefäß vom persischen Ursprung kannte eine weite Verbreitung im Altertum, indem es andere Gefäße nahestehender Formen, die für Libationen gebraucht wurden, schon seit dem 3. Jht. v.u.Z., sowie die zum Trinken verwendeten Tierhörner (κέρατα) ersetzte. In der griechischen und süditalischen Welt wurde das Tonrhyton besonders in dem heroischen Kultus, nämlich dem von Dionysos verwendet und in Verbindung dazu als Todesopfer, jedoch auch zu weltlichen Zwecken, beim Gastmahl. Die Rhyta aus Edelmetall, die reich verziert sind, begegnen auch in den prunkvollen Thraker- und Skythengräbern. Die Darstellungen auf Thoreutik bei diesen Völkern zeigen, daß dieser Gefäßtyp allmählich die mit Gold und Silber plattierten und beim königlichen Gastmahl als Machtzeichen

[55] În incinta sanctuarului de la Piscu Crăsani au fost descoperite mai multe reprezentări de capete de berbeci, cu diferite grade de stilizare, pe vase de provizii, o ceaşcă-afumătoare şi un mîner de capac (inedite).

[56] Protoma de rhyton de la lacul Mândren şi capul de bovideu al rhytonului de la Kalofer-Levskigrad au aceleaşi proporţii cu ale corespondentelor lor metalice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

und in den (heroischen oder königlichen) Investiturszenen benutzten Tierhörner ersetzt. Die Beisetzung der Rhyta aus Edelmetall in den Fürstengräbern der beiden Völker wurde von I. Marazov mit der religiösen Funktion des Königtums und der Heroisierung des Verstorbenen verbunden.

Die Tonrhyta erscheinen in verschiedenen archäologischen Zusammenhängen. Mit Ausnahme eines in der Nekropole von Ravna (Kr. Varna, Bulgarien) entdeckten Tonrhytons (Hornes ?) aus dem 6.—5. Jh. v.u.Z., tauchten alle anderen bekannten Exemplare — Kalofer-Levskigrad, Pernik, Măndren—See, Cetăţeni, Poiana, Popeşti, Piscu Crăsani, Sighişoara (?) —, die vom 4. Jh. v.u.Z. bis ins 1. Jh. u.Z. datierbar sind, in Siedlungen als seltene Funde auf. Der Verfasser schließt aus dieser Gattung einige Tongegenstände von Popeşti und Sighişoara aus. Es werden andererseits in die Kategorie der Rhyta ein Fragment einer Pferdeprotome von Popeşti (Abb. 4), ein Fragment eines Gefäßes mit Abflußröhrchen auf dem Körper, das mit einem erhabenen Bockkopf dekoriert ist (Popeşti), ein vogelförmiges Gefäß mit zwei Abflußmündungen (Bukarest) und die parallelipipedischen Gefäße mit Abflußrohr und Tierköpfen (Răcătău) eingeschlossen. Der Meinung des Verfassers nach, waren auch die thrakischen und geto-dakischen Tonrhyta Kultusgefäße für Libationen, die vermutlich nur von den Spitzen der Stammesaristokratie verwendet wurden. Jedoch gehörten sie nicht zum Grabinvertar der Aristokratie.

Die geto-dakischen Tonrhyta (2. Jh. v.u.Z. — 1. Jh. u.Z.) sind keine direkten Nachahmungen nach metalischen Prototypen mehr. Die Übertragung der Form scheint durch die Tradition durchgeführt worden zu sein, nämlich unter den Umständen gewisser Umgestaltungen des Kultus.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1. Tonrhyton von Piscu Crăsani (Zeichnungen).
Abb. 2. Tonrhyton von Piscu Crăsani (Foto).
Abb. 3. Halbbearbeitetes Rinderhorn von Piscu Crăsani (Foto).
Abb. 4. Fragment einer Pferdeprotome, die von einem in Popeşti entdeckten Rhyton herkommt (Foto).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Cetatea dacică de la Brad

VASILE URSACHI

Valea Siretului, o adevărată coloană vertebrală a zonei estcarpatice, a constituit în toate epocile un spațiu ce a oferit cele mai prielnice condiții de locuire și apărare. În afară de apă, existentă din belșug în bogatele izvoare și apele curgătoare ce se varsă în Siret, această zonă oferă posibilități diverse privind practicarea unor vechi îndeletniciri ale oamenilor care au locuit aceste teritorii : agricultura, creșterea vitelor, pescuitul, vînatul și diverse meșteșuguri legate de abundența unor materiale, cum ar fi : lemnul, lutul, pielle etc.

Așezare tipică de luncă, satul Brad, comuna Negri, județul Bacău, se află la adăpostul unui bot de terasă de pe partea stîngă a Siretului, la 25 km în amonte de orașul Bacău. Lunca Siretului largă în această zonă de pînă la 6 km, oferă mari posibilități pentru diverse activități umane, favorizînd apariția și dezvoltarea a numeroase localități.

Așezarea dacică de la Brad a fost descoperită în anul 1962 de către A. Vulpe de la Institutul de Arheologie din București și V. Ursachi de la Muzeul de Istorie din Roman, cu ocazia unei cercetări de suprafață întreprinsă pe valea Siretului. Stațiunea nu a fost semnalată pînă la această dată (fig. 1).

Cercetarea sistematică a stațiunii a început în vara anului 1963 de către un colectiv de la Institutul de arheologie din București și Muzeul de istorie din Roman, prin săparea a două secțiuni S—I și S—II, practicate în zona principală a așezării, pe acropolă și continuate în anul următor [1]. Începînd cu anul 1965 săpăturile au fost conduse de către V. Ursachi, executîndu-se, pînă în anul 1986, 31 de secțiuni, atît pe acropolă cît și în așezarea deschisă (fig. 2). De asemenea, în necropola tumulară s-au săpat trei tumuli.

Săpăturile arheologice pe acropolă constau din 22 de secțiuni : I, II, II-b, IV—X, XIII, XVI, XXII—XXVII, XXIX—XXXI, precum și o casetă — C1 — în colțul de est. În afară de S—I, care este orientat N—S, toate celelalte secțiuni sînt perpendiculare pe aceasta sau pe șanțul de apărare. Din cele 22 de secțiuni 14 au cuprins și zona fortificațiilor dacice, două au avut ca scop obținerea unor profile longitudinale și transversale ale acropolei, 13 din ele au explorat zona centrală, iar una — C1 — a adus date importante privitoare la partea de SE a acropolei.

În zona așezării deschise, începînd cu anul 1965, s-au întreprins săpături în 10 secțiuni : III, IV, XI, XII, XV, XVII—XXI. Împreună cu săpăturile de pe acropolă s-a cercetat o suprafață totală de peste 5 000 mp, obținîndu-se date numeroase privitoare la organizarea așezării, sistemul de fortificații, ocupații etc. În anul 1969, odată cu trecerea în plan a tumulilor care se observau, peste 12, am început și lucrările de cercetare a trei dintre ei. Observațiile făcute cu acest prilej ne-au dat posibilitatea cunoașterii unor aspecte privind ritul și ritualurile de înmormîntare la geto-dacii din această așezare, în special pentru cei ce au fost înmormîntați în acești tumuli [2].

Cetatea geto-dacică de la Brad este situată în partea de SV a satului cu același nume, pe terasa stîngă a Siretului, la jumătatea distanței dintre Bacău și Roman. În acest loc terasa, înaltă de peste

[1] Colectivul a fost format din : A. Vulpe, responsabil, V. Eftimie, M. Ursachi și V. Ursachi.

[2] A. Vulpe, Dacia, N.S., 9, 1965, p. 119, 121, fig. 8 ; V. Ursachi, Carpica, 1, 1968, p. 171, 184 ; Idem, MemAntiq, 1, 1969, p. 105—119 ; V. Căpitanu și V. Ursachi, Crisia, 2, 1972, p. 97—114 ; V. Ursachi, *Actes du IIe Congrès international de thracologie*, II, București, 1980, p. 61—70 ; Idem, Materiale, Tulcea, 1980, p. 178—182 ; V. Căpitanu, și V. Ursachi, Thraco-Dacica, 1, 1976, p 271—277.

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, București, 1987, p. 100—126

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

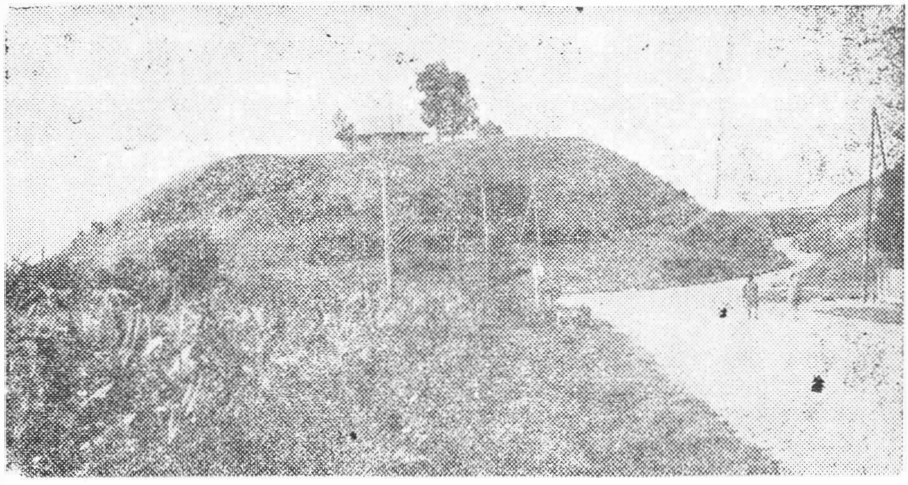

Fig. 1. Vedere generală —acropola.

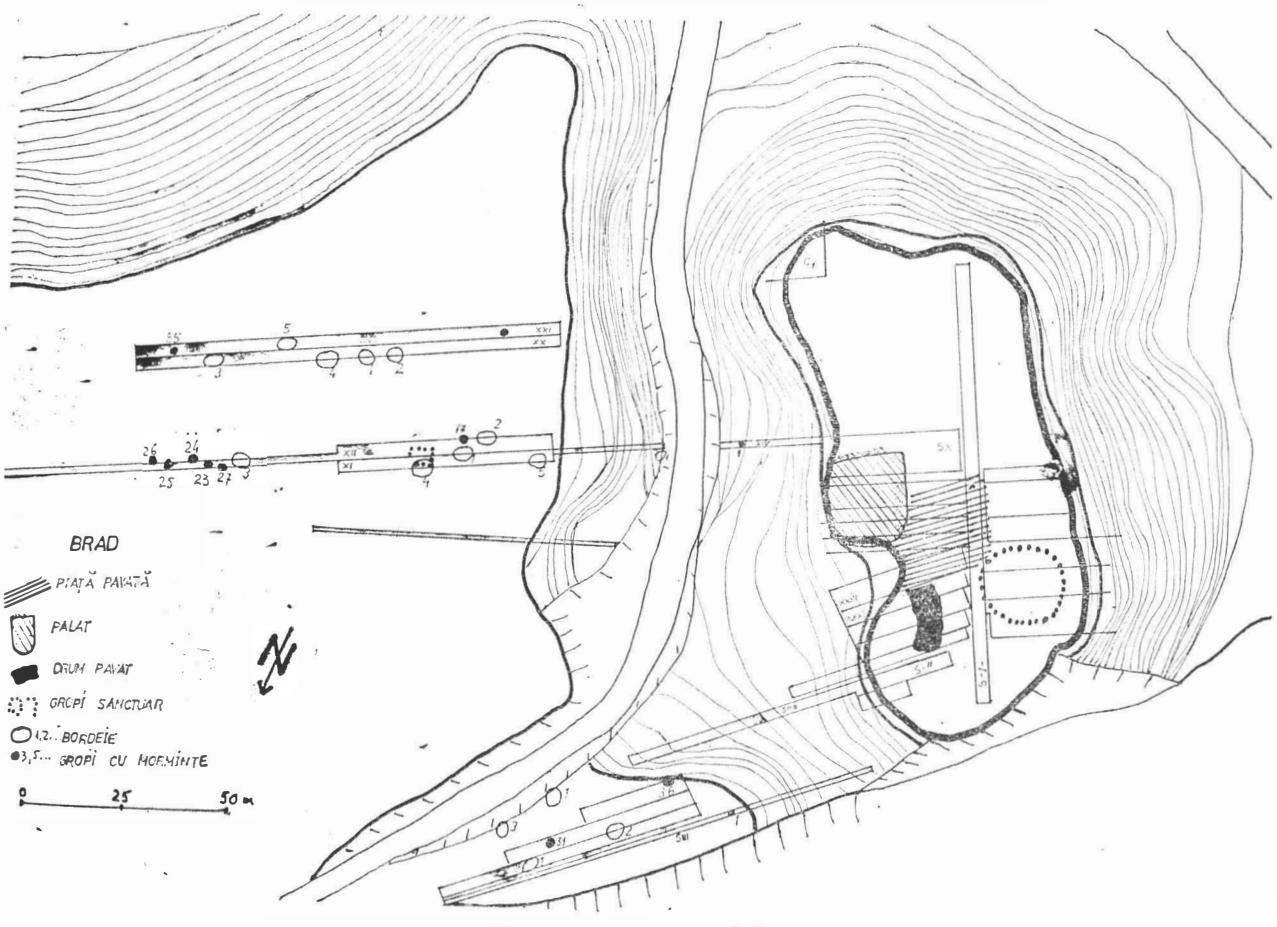

Fig. 2. Planul general al săpăturilor.

35 m de la nivelul apei Siretului, pătrunde mult în zona de luncă a văii acestui rîu, formînd un platou cu o mare vizibilitate asupra terenului din jur. De pe botul acestei terase se poate controla o mare parte din zona văii Siretului, constituind din aceste motive, un minunat loc pentru dezvoltarea unei așezări cu funcții administrative, economice sau militare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Locul, denumit de localnici „La stîncă", ne indică compoziția terasei, care prin duritatea ei nu a permis apei Siretului să o distrugă. Aici, rîul o ocolește, făcînd o buclă și creînd, totodată, o adevărată fortificație naturală. În partea de est, acest platou este segmentat de un șanț artificial, care a avut ca scop apărarea părții principale a așezării. În acest fel avem de-a face cu două zone distincte, cea fortificată, cu o suprafață de circa 7 000 mp și așezarea deschisă, cu o suprafață locuită în epoca dacică de peste 25 000 mp. Separarea acropolei de restul terasei s-a făcut încă din epoca bronzului, printr-un șanț de apărare, mult lărgit în epoca dacică, avînd deschiderea maximă de 56 m și adîncimea de 10 m.

La o distanță de aproximativ 500 m spre est de așezarea deschisă, pe dealul numit de localnici „Dealul Ralet", se află necropola tumulară. Înainte de anul 1969, cînd a început plantarea viței de vie, pe acest deal se distingeau mai mulți tumuli de mărimi diferite. Nivelarea care a avut loc odată cu lucrările agricole anterioare, dar mai ales acelea pentru plantarea viței de vie, au uniformizat terenul, astfel încît astăzi nu se mai cunoaște nici unul.

Stratul de cultură materială, pe acropolă, are o grosime de circa 3 m și comportă mai multe epoci : epoca neo-eneolitică, perioada de tranziție de la eneolitic la bronz, epoca bronzului, prima epocă a fierului, epoca geto-dacică și epoca feudală (fig. 3).

Stratul de cultură eneolitic se află peste pămîntul galben-murdar, steril din punct de vedere arheologic și are o culoare cafeniu-roșcată. Grosimea stratului nu este aceeași pe toată lungimea șanțurilor, ea variază între 0,20—0,40 m și conține material ceramic, oase de animale și resturi de la locuințe, aparținînd culturii Precucuteni III și Cucuteni fazele A și AB. După încetarea așezării din faza AB a culturii Cucuteni, acest platou a fost folosit ca necropolă. Pînă în prezent s-au descoperit 4 morminte de înhumație. Scheletele, aflate la o adîncime destul de mare de la suprafața actuală a solului, s-au păstrat destul de bine. Unele din ele, cu inventar compus din ceramică și obiecte de podoabă.

Peste nivelul eneolitic se află o depunere de pămînt de culoare cafenie cu pigmentație de chirpic roșu, care are o grosime de 0,10—0,30 m. Acest strat de cultură conține destul de puțin material arheologic și este marcat doar de cîteva complexe de locuire. Printre acestea remarcăm prezența

Fig. 3. Profilul de vest al șanțului I.

unor locuințe de suprafață, semnalate de o aglomerare mai mare de chirpic ars și ceramică, cîteva vetre de foc, precum și un număr destul de redus de gropi, care conțin, în general, puțin material arheologic. Materialul descoperit, ceramică și diverse alte obiecte, permite încadrarea locuirii în cultura Monteoru I-C2-I-a și perioada de sfîrșit a epocii bronzului — cultura Noua.

În epoca bronzului s-a făcut, pe acest platou, prima fortificație artificială, prin separarea din terasă a unei porțiuni, cu ajutorul unui șanț și val de apărare. Datorită șanțului mare de apărare

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

din epoca dacică, care se suprapune, în parte, peste cel din epoca bronzului, nu se poate ști dacă în această zonă a existat, în epoca bronzului, numai un șanț de apărare sau mai multe. În orice caz, la 500 m distanță de acesta se află un al doilea șanț de apărare aparținînd acestei epoci.

Stratul de cultură aparținînd primei epoci a fierului este destul de subțire și se suprapune peste cel din epoca bronzului. Culoarea pămîntului este cu puțin mai deschisă, așa încît, pe multe porțiuni, ele nu se pot delimita. Grosimea stratului variază între 0,05 — pînă la 0,15 m, uneori dispărînd aproape complet. Cu toate acestea, cele cîteva complexe de locuire, locuințe și gropi, care au dat un frumos material arheologic, ne permit să conchidem că în această epocă a existat o locuire destul de importantă. Materialele descoperite se încadrează în faza de început a epocii fierului — Hallstatt B [3].

Stratul de cultură din epoca geto-dacică are o grosime medie de 2 m și poate fi împărțit, din punct de vedere cronologic, în patru niveluri și mai multe faze de locuire.

I — Primul nivel dacic aparține sfîrșitului sec. IV și începutul sec. III î.e.n. și este reprezentat de un strat de pămînt negricios, bine bătut, avînd o grosime de 0,05—0,25 m, cu puține urme materiale, care constau din fragmente de chirpici de la locuințe sau vetre, oase de animale și fragmente ceramice. Acest strat se suprapune direct peste cel din prima epocă a fierului.

II — Al doilea nivel dacic, cu o grosime ce nu depășește, în unele locuri, 0,30 m, are o culoare mai deschisă, cu multă pigmentație de chirpic ars, ceea ce îi dă un aspect roșietic. Acest nivel conține mai mult material arheologic, în special ceramică și oase de animale. În aceste două niveluri dacice au fost surprinse, pe lîngă locuințe de suprafață, și 4 bordeie, de formă ovală sau rotundă. Acest nivel aparține sec. III—II î.e.n.

III — Începînd cu al treilea nivel dacic aspectul stratului de cultură se schimbă, atît din punct de vedere al intensității locuirii, marcată de suprapunerea de locuințe, cît și de abundența materialelor. Are o grosime medie de 0,60 m și conține numeroase urme de locuințe, în special lutuieli, vetre și bîrne de lemn carbonizate, precum și o mare cantitate de ceramică, unelte și obiecte de podoabă, caracteristice fazei „clasice" a culturii dacice, asemănătoare cu cele descoperite în marile așezări dacice din Moldova : Poiana, Răcătău, Bîtca—Doamnei, Cozla, Piatra Șoimului (Calu), Tisești, Cîndești—Vrancea, precum și din alte zone ale țării : Piscu Crăsani, Cîrlomănești, Grădiștea, Popești, Tinosu, Ocnița, Tilișca, Grădiștea Muncelului, Pecica etc.

IV — Ultimul nivel dacic de pe acropolă are o grosime de 1,10 m și conține un bogat material arheologic, care ne permite încadrarea în limitele sec. I — începutul sec. II e.n. Ultima fază este reprezentată de o locuire temporară, marcată de prezența unor locuințe-colibe, cu un strat de prundiș la bază.

Din punct de vedere stratigrafic, situația în așezarea deschisă se prezintă astfel : la bază se află un strat de pămînt cafeniu deschis, cu o grosime de 0,10—0,25 m, care conține urme arheologice care aparțin epocii bronzului. Pe lîngă ceramică, în acest strat au fost descoperite mai multe locuințe, unele cu chirpic ars, precum și cîteva vetre de foc. Din cercetările de pînă acum s-a putut constata faptul că așezarea din epoca bronzului cuprinde o arie destul de mare, delimitată de marginea terasei Siretului și cele două șanțuri de apărare din această epocă.

Următorul nivel arheologic aparține epocii dacice și suprapune pe cel din epoca bronzului. Are o culoare ceva mai închisă și o grosime ce nu depășește în anumite locuri, 0,15 m. Aparține sec. II—I î.e.n. și se întinde pe o lungime de 30—35 m de la șanțul de apărare dacic.

Al treilea nivel arheologic aparține epocii de mare înflorire a culturii dacice și are o grosime de 0,30—0,40 m și o culoare cenușie deschis. El corespunde celui de-al treilea nivel dacic de pe acropolă. Este epoca în care se construiește șanțul și palisada dacică. Așezarea deschisă din această perioadă se întindea pe o lungime de circa 100 m de la șanțul de apărare.

În zona așezării deschise se individualizează un al patrulea nivel de cultură, al treilea dacic, care corespunde cu primele faze ale nivelului patru dacic de pe acropolă. Acest nivel de cultură se menține pe o lungime de 400 m de la șanțul de apărare, dovedind că în această perioadă așezarea deschisă avea cea mai mare întindere.

În așezarea deschisă lipsește primul și ultimele faze ale nivelului patru dacic existente pe acropolă, respectiv lipsa acelor materiale sau complexe de locuire aparținînd sec. IV—III î.e.n. cît și a locuințelor temporare marcate de porțiunile de prundiș. Lipsa acestui ultim nivel s-ar putea datora

[3] A. Vulpe, Dacia, N.S., 9, 1965, p. 121, fig. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

lucrărilor agricole practicate în decursul timpului. Pentru primul nivel este evident faptul că numărul locuitorilor din acea perioadă fiind destul de mic, le era suficientă suprafaţa acropolei, delimitată la acea dată de şanţul din epoca bronzului. Abia odată cu explozia demografică, marcată în toate aşezările dacice din sec. I î.e.n. s-a simţit nevoia măririi suprafeţei de locuire.

După încetarea locuirii dacice, pe acest platou nu s-au mai descoperit alte materiale decît cîteva aparţinînd sec. XIV—XV. Acestea însă nu formează un strat arheologic, ci descoperiri izolate. Începînd cu sec. XVI acest platou a fost folosit ca necropolă, descoperindu-se pînă în prezent, peste 600 de morminte din sec. XVI—XVIII.

Locuinţe

După felul în care au fost construite am împărţit locuinţele în două categorii : a) adîncite în pămînt, de tip bordei sau semibordei şi b) de suprafaţă.

a) *Bordeie.* Din prima categorie, pe acropolă, s-au descoperit doar 4 locuinţe, care aparţin celui de-al doilea nivel dacic, respectiv sec. III—II î.e.n. Deşi nu s-a săpat în întregime din cauza adîncimii mari la care se aflau, putem afirma că aceste locuinţe erau puţin adîncite în pămînt, aveau o formă ovală şi foloseau pari groşi pentru susţinerea acoperişurilor.

Numărul mic în comparaţie cu al celor de suprafaţă şi apartenenţa la un singur nivel de locuire dacic de pe acropolă demonstrează faptul că acest tip de locuinţă nu era folosit de populaţia care locuia cea mai importantă zonă a unei aşezări de tip „dava". Trebuie să notăm, totuşi, că ele au apărut numai în partea de sud-vest a acropolei, indicînd, în acest fel şi direcţia de locuire a acestui promontoriu în sec. II—I î.e.n.

În aşezarea deschisă raportul dintre cele două tipuri de locuinţă este altul, în sensul că numărul celor adîncite este mult mai mare, dar nici aici nu depăşeşte pe cel al locuinţelor de suprafaţă. Ele apar şi în cel de-al treilea nivel dacic de aici. Din cele 15 bordeie cercetate pînă în prezent în această zonă, 10 aparţin celui de-al doilea, iar 5 celui de-al treilea nivel dacic, respectiv sec I. î.e.n. — I e.n.

Locuinţele adîncite de la Brad, cercetate pînă în prezent, erau de formă rotundă, ovală sau rectangulară, cu un sistem foarte simplu de construcţie. Era preferată forma ovală devreme ce majoritatea — 13 — aparţin acestei categorii, după care urmau cele rotunde — 5 — şi una singură rectangulară. Deocamdată nu putem spune dacă există vreo diferenţă în timp, între aceste două tipuri de locuinţă şi nici evoluţia aşezării în funcţie de acest lucru, avînd în vedere şi faptul că existau locuinţe de suprafaţă contemporane cu ambele tipuri.

Trebuie să remarcăm totuşi faptul, că deşi locuinţele adîncite au fost făcute atît pe acropolă cît şi în aşezarea deschisă, ele nu reprezintă decît etape diferite. Astfel, cele de pe acropolă aparţin nivelului II dacic, respectiv sec. III—II î.e.n., în timp ce în aşezarea deschisă nu există nici unul din această perioadă, toate aparţin nivelului II şi III dacic, respectiv sec. I î.e.n. — I e.n., prin aceasta avem şi dovada persistenţei acestui tip de locuinţă pe tot parcursul existenţei aşezării de la Brad. Pe acropolă, însă, pe tot parcursul celor două secole (I î.e.n. — I e.n.) nu mai apare nici o locuinţă de tip bordei.

b) *Locuinţe de suprafaţă.* Cel de-al doilea tip de locuinţe, construite la suprafaţa solului, era foarte răspîndit în aşezările din sec. I î.e.n. — I e.n. Pe acropolă au fost descoperite, pînă în prezent, peste 150 locuinţe de acest tip, la care adăugăm cele peste 200 de vetre, care de obicei marchează existenţa unei locuinţe. Locuinţele de suprafaţă apar sub forma unor aglomerări de chirpic ars provenit de la pereţi, dar cel mai adesea sub forma unor lutuieli, de forme şi dimensiuni diferite, care reprezintă, de obicei, forma locuinţei respective.

Dintre locuinţele de suprafaţă de pe acropolă, merită să amintim una de dimensiuni foarte mari, peste 430 mp, cu două faze de construcţie, aparţinînd nivelului III dacic, marcată de un strat foarte gros de lutuială, arsă la partea superioară, pe care am numit-o locuinţă „palat". În prima fază edificiul avea o formă patrulateră, iar în cea de-a doua capătă, în partea de NV, o absidă. În cea de-a doua fază am surprins urmele unor construcţii de lemn şi pămînt, precum şi o mare cantitate de materiale arheologice, care ne-au oferit posibilitatea cunoaşterii unor date referitoare la sistemul de construcţie, împărţirea în camere etc. Iniţial deci, în faza I, locuinţa avea un plan dreptunghiular, după care, în cea de-a doua fază, devine un edificiu absidat. După cît se pare, avem de-a face cu o schimbare a funcţionalităţii sale, care o putem lega de religie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Trecînd în revistă numeroasele date pe care ni le-a oferit această mare construcţie, este firesc să ne gîndim la cel sau cei ce au locuit în ea. Este vorba, desigur, de un personaj important al aşezării, dacă nu chiar şeful ei. Dacă din punctul de vedere al folosirii ei drept locuinţă de către familia conducătorului nu avem dubii, pentru cea de-a doua fază se pune problema existenţei unei funcţii colective, ca edificiu religios, folosit de o mare parte a comunităţii respective, dacă nu chiar de toţi locuitorii aşezării. Dar, avînd în vedere că în cuprinsul aşezării, la o mică distanţă de aceasta, s-a mai descoperit o construcţie cu absidă, nu excludem posibilitatea ca edificiul să fie în întregime folosit de către o singură familie.

În zona aşezării deschise s-au descoperit 52 locuinţe de suprafaţă, din care una aparţine primului nivel dacic din această zonă, respectiv sec. III—II î.e.n., 35 celui de-al doilea nivel dacic şi 11 ultimului nivel. Forma locuinţelor este, în general, dreptunghiulară, unele cu colţurile rotunjite, cu un strat de pămînt galben la bază, drept duşumea, sau rectangulare. Majoritatea au o singură încăpere, cu pereţii din nuiele bătute cu pămînt, acoperişul în două ape, din stuf, paie sau şindrilă.

Sanctuare

Printre construcţiile cu totul aparte descoperite în cetatea dacică de la Brad se numără şi sanctuarul rotund cu stîlpi de lemn, aflat la adîncimea de 1,55 m. Urmele importantului edificiu constau din mai multe elemente de construcţie, în care materialele tradiţionale, lemnul şi stuful sînt folosite cu precădere [4].

Sanctuarul constă dintr-o platformă de chirpic ars, rămasă de la o construcţie anterioară, distrusă prin foc, nivelată de constructorii noului edificiu şi întregită în porţiunile unde lipsea chirpicul, pentru a lua forma rotundă, cu un strat de lut galben şi prundiş sau pămînt negru-cenuşos de nivelare, bine bătut, care formează duşumeaua. Această platformă, acoperită aproape pe întreaga ei suprafaţă cu o crustă calcaroasă albicioasă, este înconjurată de un rînd de stîlpi (coloane) de lemn, în număr de 46, ale căror gropi de păstrează destul de bine, formînd un cerc cu diametrul de 16 m (fig. 4/2).

Stîlpii de lemn, de formă rotundă, se adînceau cu circa 0,65—0,70 m de la nivelul de călcare, ceea ce permite constatarea că puteau susţine un acoperiş. Distanţa dintre ei este, în general, de 0,75 m.

Din cele constatate rezultă că avem de-a face cu o construcţie specială, deosebită de restul edificiilor descoperite pînă în prezent în această mare staţiune arheologică, de formă rotundă, înconjurată de stîlpi de lemn, care susţineau, probabil, un acoperiş, şi servea la oficierea unor ritualuri religioase ale populaţiei dacice. Asemenea edificii mai există în aria culturii dacice, însă numărul lor este destul de mic [5].

După demontarea chirpicului care constituia platforma sanctuarului rotund cu stîlpi de lemn, s-a dat peste o altă construcţie, deosebit de interesantă, care poate fi legată, de asemenea, de fenomenul religios. Este vorba de o construcţie cu două faze, din care ultima cu absidă. Construcţia se află sub sanctuarul rotund şi se prezintă sub forma unei platforme dreptunghiulare, cu latura lungă de 14 m şi cea scurtă de 8 m, orientată SSE—NNV şi formată din pămînt galben bine bătut şi ars la roşu. În cea de-a doua fază apare absida, construcţia nouă folosind numai o parte din zona platformei de lut. Absida are punctul maxim de curbură pe mijlocul laturii de nord-vest, fiind făcută, probabil, numai din lemn, lăsînd în masa de lut doar o adîncitură de 4—5 cm cu lăţimea de 15 cm.

Trebuie să menţionăm deci faptul că ambele faze de construcţie ale edificiului constituiau o etapă de folosire, probabil tot în scopuri religioase, anterioară sanctuarului rotund şi că zona aceasta nu era altceva decît perimetrul sacru al aşezării de aici. Pentru aceasta ar pleda şi alte elemente şi anume : a) locul se află în imediata apropiere a unei pieţe pavate cu piatră, b) pe întreaga suprafaţă, care începe din careul 8 pînă în careul 21 din S—I, deci pe o distanţă de 28 m lungime şi circa 6—7 m lăţime, în ultimele două niveluri dacice, respectiv sec. I î.e.n. — II e.n., nu a fost construită nici o locuinţă sau alt complex. Este cert deci, că avem de-a face cu o oarecare organi-

[4] V. Ursachi, MemAntiq, 12—13, sub tipar.

[5] Bibliografia completă la V. Ursachi, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

zare internă a așezării. Această piață era delimitată de o altă construcție mare, cu mai multe camere din care una cu absidă — locuință „palat" — în partea de est, intrarea pe acropole în partea de nord și această zonă sacră în partea de vest.

Anexe și gropi

Vetre. Atît pe acropolă cît și în așezarea deschisă s-au descoperit un mare număr de vetre deschise, cu o construcție simplă. Marea lor majoritate au făcut parte din locuințe de suprafață, lucru documentat de faptul că în jurul lor și sub ele s-au descoperit porțiuni de lutuială. Din cele peste 200 de vetre pe acropolă și 27 în așezarea deschisă, doar puține s-au păstrat în întregime.

După sistemul de construcție am deosebit două tipuri de vetre : a) simple și b) cu prundiș la bază. Cele simple se realizau numai cu ajutorul lutului, care era masat pe o porțiune de 0,60—0,70 m și fățuit la partea superioară. Al doilea tip avea la bază un strat de prundiș sau pietre de rîu, gros de circa 0,05—0,10 m peste care se punea un strat de lut fățuit la partea superioară, care, ca și la primul tip, devenea o crustă foarte tare, în urma folosirii, ajungînd uneori la zgurificare.

După formă vetrele se împart, de asemenea, în două categorii : a) rotunde sau ovale și b) dreptunghiulare, mai numeroase cele din prima categorie.

Cuptoare. În cuprinsul așezării dacice de la Brad s-au descoperit un număr de 18 cuptoare. Toate erau pentru încălzit locuințele sau pentru copt pîine. Am deosebit două tipuri de cuptoare : rotunde și ovale, avînd același sistem de construcție — vatră cu strat de prundiș sau pietre de rîu, cupolă din lut, fățuită pe ambele fețe.

Dispuse, în general, pe toată suprafața acropolei și mai puțin în așezarea deschisă, cuptoarele constituiau anexe sau componente ale locuințelor, deci erau de folosință familială. Unul singur, cuptorul 1/S—XIII, datorită locului unde era amplasat, în apropierea pieței pavate, cît și a faptului că elementele de construcție îi individualizează ca edificiu separat de locuință, putea să aibă o folosință colectivă, de la care nu excludem chiar unele practici religioase ce puteau exista în legătură cu sanctuarul din imediata apropiere. Pînă în prezent nu s-a descoperit nici un cuptor pentru ars ceramica.

Pavajul cu piatră de rîu. La 1,70 m adîncime, în zona din imediata apropiere a locuinței „palat" a sanctuarului rotund și a altor construcții, s-a descoperit o piață pavată cu pietre de rîu. Faptul că deasupra acestui pavaj nu s-au mai descoperit alte construcții ne face să credem că avem de a face cu o piață, care se întinde pe o suprafață destul de mare (fig. 4/1).

Deci, în centrul acropolei, pe o suprafață ce pornește din zona intrării, se află o piață pavată, mărginită de cîteva edificii importante din care nu lipsesc cele cu caracter religios, care servea, probabil, ca loc de sfat, de adunare sau de trecere către principalele edificii ale așezării.

Gropi. În apropierea locuințelor, atît pe acropolă cît și în așezarea deschisă, s-au descoperit numeroase gropi, peste 430, unele îngrijit săpate, arse în interior sau numai fățuite, folosite, în special, pentru păstrarea proviziilor.

Din punct de vedere al funcționalității le-am împărțit în trei categorii : 1) gropi de provizii 2) gropi pentru extragerea lutului sau depozitarea resturilor menajere și 3) cu caracter religios (de cult). Cele din prima și a treia categorie sînt, de obicei, mai bine lucrate, uneori chiar lipite cu lut sau arse, pe cînd celelalte sînt, în cele mai multe cazuri, cotlonite sau chiar diforme, mai ales către fundul lor.

Din punct de vedere al formei am deosebit două tipuri : cilindrice și sub formă de clopot. Din cele 433 de gropi cercetate pînă în prezent, 290 au fost descoperite pe acropolă și 143 în așezarea deschisă. Pe categorii, 352 sînt cilindrice și 81 în formă de clopot.

Dintre toate gropile cercetate se remarcă Gr. 18 din C—1, de dimensiuni apreciabile — 3,50 m diametru și 16,20 m adîncime, îngrijit săpată și netezită pe toată adîncimea ei, care conținea un bogat inventar, mai ales ceramică. Și această groapă a fost pusă în legătură cu diverse practici religioase ale dacilor, mai ales că asemenea gropi s-au mai descoperit și în alte așezări de tip „dava"[6].

[6] Asemenea gropi s-au descoperit la Răcătău (săpăturl V. Căpitanu și V. Ursachi), Poiana, Popești (informații A. Vulpe), Piscu Crăsani (informații N. Conovici), Ciolănești din Deal (M. Petrescu Dîmbovița, S. Sanie, ArhMold, 7 1974, p. 241—258) și Ocnița (D. Berciu, *Buridava dacică*, București, 1981, p. 80.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Cele două tipuri de gropi, cilindrice și sub formă de clopot, au constituit formele de bază folosite în această așezare. Preponderența celor dintîi este dată de faptul că erau mai ușor de făcut și vizau, în special, scoaterea lutului pentru construcția de locuințe, fenomen accelerat de explozia demografică constatată la mijlocul sec. I i.e.n. cît și a descor incendii care aveau loc în zona principală a așezării, pe acropolă.

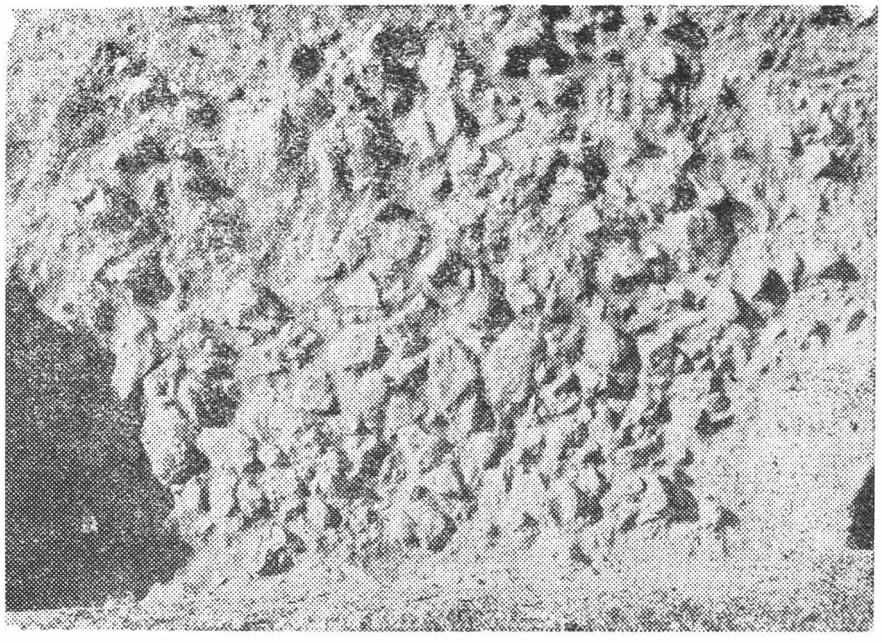

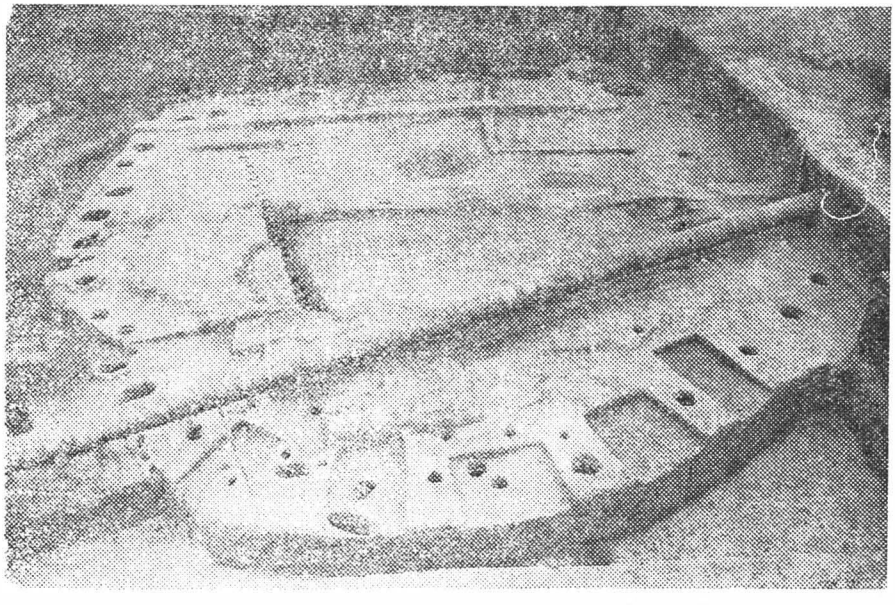

Fig. 4. Piața pavată (1), sanctuarul rotund (2).

Atît pe acropolă cît și în așezarea deschisă au existat gropi speciale pentru păstrarea cerealelor sau a altor provizii, care erau fie arse (în interior) fie lutuite sau netezite pentru a se putea asigura contra umidității.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

O bună parte din gropi au avut semnificaţii religioase, fiind legate de unele ritualuri practicate de locuitorii acestei aşezări. Astfel, multe gropi, mai ales cele în formă de clopot, aveau ca inventar fragmente de vetre, mai ales crustă, şi pot fi legate de cultul vetrei. Alte gropi, cum ar fi cele din imediata apropiere a sanctuarului rotund, pot fi puse în legătură şi cu alte ritualuri. Un alt grup de gropi, toate cilindrice, conţineau schelete de animale, după cum, altele, din aşezarea deschisă, au fost folosite pentru înhumări umane.

Sistemul de fortificaţii

Prima fortificaţie artificială de pe acest platou a fost făcută în epoca bronzului şi constă dintr-un şanţ de apărare şi un val placat cu piatră. Un al doilea şanţ, fără val, se afla la circa 500 m de acesta, închizînd o a doua incintă. Aceeaşi fortificaţie a fost folosită şi în prima epocă a fierului,

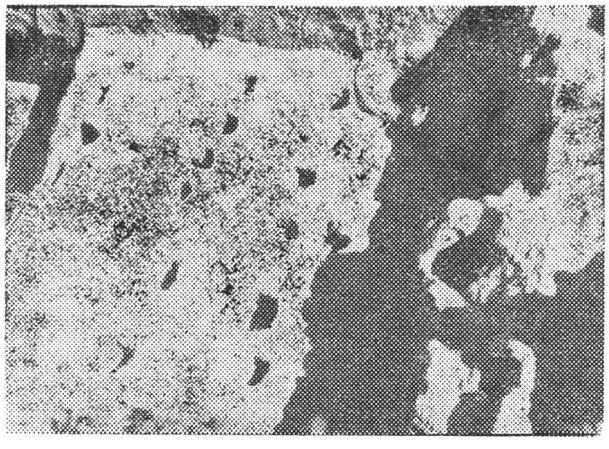

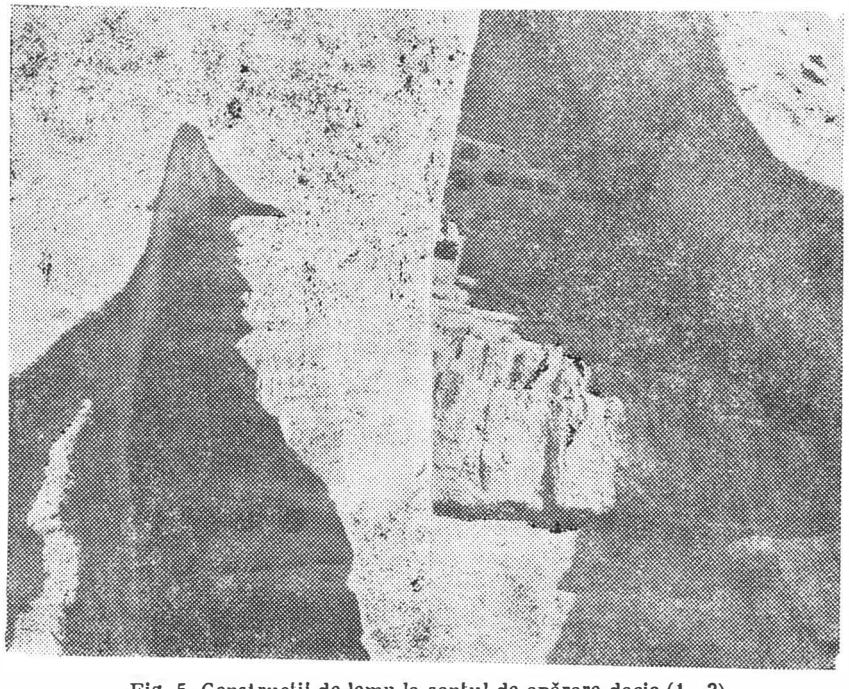

Fig. 5. Construcţii de lemn la şanţul de apărare dacic (1—3).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

cînd se constată, în multe locuri, înălțarea valului, tot cu pietre. De asemenea, primele două niveluri dacice, sec. IV—II î.e.n. au folosit, probabil, fortificația veche, fără însă a-i acorda mare atenție, de vreme ce s-au construit locuințe chiar pe valul de apărare, existînd tendința de aplatisare a lui.

Începînd cu cel de-al treilea nivel dacic de pe acropolă, respectiv jumătatea sec. I î.e.n. așezarea capătă o nouă fortificație, mult mai puternică, care constă dintr-un șanț de apărare și o palisadă de lemn și pămînt. Acest șanț, păstrînd dimensiunile incintei existente încă din epoca bronzului, este mult mai mare, are forma trapezoidală cu deschiderea maximă de 56 m și adîncimea de 10 m.

Dimensiunile foarte mari ale șanțului în comparație cu incinta ce o închidea, nu mai cereau un alt element de fortificație, respectiv un val, deoarece ar fi micșorat și mai mult suprafața acesteia. Valul a fost înlocuit cu o palisadă simplă, un fel de gard dublu de lemn, între care era bătut pămînt, avînd grosimea de 0,60—0,80 m. Construită pe marginea șanțului, rolul acestei palisade era, printre altele, acela de a apăra locuințele ce erau făcute imediat în spatele ei.

Înclinația laturilor șanțului de apărare era diferită, mai puternică în zona dinspre acropolă (escarpa), de circa 45 de grade și mai lină în zona așezării deschise (contraescarpa), unde, pe alocuri era amenajată în trepte.

În zona intrării pe acropolă s-a descoperit o construcție de lemn, surprinsă pe o lățime de 9 m, dar fără a-i prinde marginile, care avea rolul unei porți de intrare și constituia un sistem de întărire a escarpei. Aceasta era necesară mai ales în partea de nord-vest a acropolei, acolo unde agenții naturali distrugeau mai lesne construcțiile de pămînt și mai ales panta șanțului de apărare (fig. 5/1—3).

Ultima fază de folosire a palisadei și șanțului de apărare poate fi pusă în legătură cu construcțiile gospodărești și materialul de umplutură, în care s-au descoperit numeroase obiecte ce pot fi datate la sfîrșitul sec. I î.e.n. și începutul sec. I e.n., printre care numeroase fibule din fier și bronz, obiecte de podoabă și ceramică.

Fortificația dacică de la Brad apare la jumătatea sec. I î.e.n., din nivelul III dacic de pe acropolă, a fost bine întreținută o perioadă nu prea mare de timp, pentru ca la sfîrșitul sec. I î.e.n. sau începutul sec. I e.n. interesul pentru ea să scadă treptat pînă la abandonarea definitivă. Așezarea însă, capătă un caracter mai mult administrativ, meșteșugăresc sau chiar politic, cu o mare influență asupra așezărilor dacice dintr-o zonă destul de întinsă.

Inventarul așezării

Cercetările efectuate pînă în prezent au scos la iveală un bogat material arheologic, care reflectă o evoluție continuă, în toate nivelurile dacice reprezentînd cele cîteva secole de existență a așezării de la Brad. Acest imens material a fost structurat, în prezentarea noastră, pe categorii și tipuri, în funcție de materialul întrebuințat în confecționarea lor, a modului de folosire în cadrul activităților sau ocupațiilor locuitorilor de aici, precum și legat de posibilitățile de procurare a unor obiecte sau ceramică din alte zone. Pentru a nu segmenta șirul expunerii, prezentarea a fost făcută global, indicînd, atunci cînd a fost cazul, locul de proveniență a unor piese, dacă aceasta reclamă o caracteristică a unei zone ce trebuia evidențiată.

Unelte de metal. Dintre acestea merită să amintim uneltele pentru agricultură : brăzdarele și cuțitele de plug, secerile, cosoarele ; apoi uneltele pentru tîmplărie, cum ar fi : tesle, țapine, dălți, sfredele, compasuri ; unelte pentru confecționat linguri etc. Tot în această categorie au fost incluse și uneltele pentru orfevrărie, ca de pildă : ciocanele și nicovalele ; precum și uneltele pentru pescuit : cîrlige și harpoane (fig. 6/1, 2, 6, 13—15, 19, 20).

Obiecte de metal pentru construcții. Într-o așezare în care folosirea lemnului este documentată în majoritatea lucrărilor de construcții, dar mai ales la locuințe și fortificații, este firească descoperirea a numeroase obiecte metalice folosite la îmbinarea lemnelor pentru pereți, ferestre, acoperișuri, uși etc. Printre obiectele care au făcut parte din această categorie, descoperite la Brad, notăm : cuie, ținte, piroane, scoabe etc. La acestea adăugăm obiecte diverse din metal, ca de pildă : țițînile și clanțele de la uși, diverse cîrlige, precum și chei (fig. 6/16—18).

Obiecte de uz curent din metal. Cele mai numeroase obiecte din această categoric sînt cuțitele din fier. Numărul mare de cuțite descoperite la Brad ne-a oferit posibilitatea unei clasificări după

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

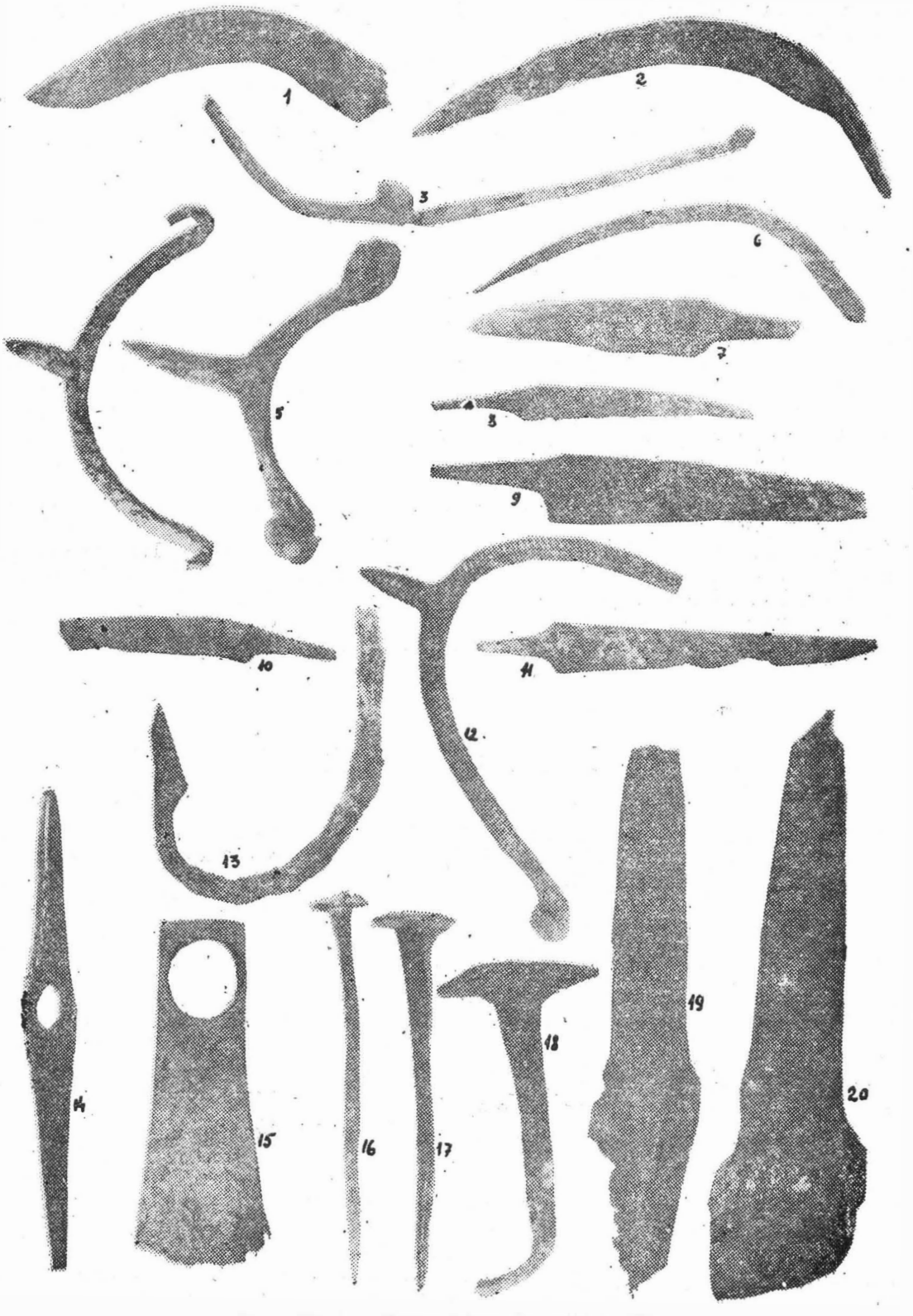

Fig. 6. Unelte şi diverse obiecte din metal (1—20).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

formă sau alte elemente componente, deosebind 14 variante. La acestea adăugăm prezentarea furculiţelor sau frigărilor, precum şi a foarfecilor. Un loc aparte îl ocupă străpungătoarele, foarte numeroase, care au secţiunea pătrată sau dreptunghiulară, cu ambele capete ascuţite şi mijlocul îngroşat. Unele din ele puteau folosi şi ca vîrfuri de săgeţi. Mai adăugăm dornurile, barele de bronz, lingouri de bronz şi fier, sîrmă, braţ balanţă etc. (fig. 6/3, 7—11).

Vase metalice. S-au descoperit foarte puţine şi se păstrează fragmentar, din care cauză nu am putut reconstitui formele vaselor din care au făcut parte. Dintre ele se remarcă o caserolă de bronz, de un tip aparte, cu analogii pe un teritoriu mai vast, unde cel puţin trei tipuri de asemenea vase au elemente comune cu cea de la Brad. Este vorba de tipul 132, 136 şi 151 din clasificarea făcută de H. J. Eggers, datate în sec. I î.e.n. [7].

Unelte din piatră. Printre uneltele care au fost confecţionate din acest material, în această perioadă, remarcăm, rîşniţele, pietrele de ascuţit, tiparele, percutoarele, fusaiolele şi lustruitoarele. Uneltele din piatră sînt foarte frecvente în aşezările dacice, mai ales cele legate de agricultură.

Unelte din os. La o populaţie unde creşterea vitelor, vînatul sau pescuitul erau ocupaţii de bază. este firesc ca numărul şi varietatea uneltelor, armelor sau obiectelor de podoabă din os să fie mare. În acest sens, putem spune că după piatră, cele mai numeroase unelte erau confecţionate din os O parte din ele, datorită condiţiilor specifice ale pămîntului în care zăceau, nu s-au mai păstrat ori s-au păstrat fragmentar. Printre uneltele din os descoperite la Brad consemnăm : seceri, străpungătoare, patine, spatule, lustruitoare, ace, dălţi, fusaiole etc. (fig. 7/1—2).

Obiecte diverse din os. Printre acestea notăm : fluiere, nasturi, ace de păr, verigi, cutii etc. care demonstrează varietatea obiectelor din os folosite de daci (fig. 7/3—7).

Obiecte din lut ars. Cele mai multe sînt legate de păstorit pescuit sau olărit, ca de pildă : fusaiole, greutăţi de la plasa de pescuit sau lustruitoare. La acestea adăugăm greutăţile piramidale şi dopurile de vase, rondelele, ghiulelele de praştie şi căţeii de vatră (fig. 7/8—15).

Arme şi piese de harnaşament. În cadrul aşezării de la Brad au fost descoperite cîteva arme şi piese de harnaşament, unele slab conservate, folosite atît în luptă cît şi la vînătoare. Dintre acestea remarcăm vîrfurile de săgeţi, peste 25 de exemplare, de mai multe tipuri, vîrfuri de suliţă, de lance, pillum, pumnale din fier etc. La acestea adăugăm 8 piese fragmentare din fier, care fac parte din armături de scut sau ca decor. Tipul de piesă de scut din care fac parte cele 8 fragmente este puţin cunoscut în aria culturii dacice. Singurele analogii le avem în zona Carpaţilor şi în R. P. Ungaria, prin descoperirile de la Sanislău şi Borsosgyör [8]. Ele fac parte din elementele unui umbo de scut. Sînt prezente, de asemenea, marginile de scut din bronz şi pintenii sau psaliile din fier (fig. 6/4, 5, 12).

Piese de car. S-au descoperit cîteva piese, unicate în cultura dacică, care ar putea să facă parte din părţile metalice ale unui car, mai ales ca obiecte de decor. Toate au fost descoperite în locuinţa „palat".

Ceramica. Reprezintă ponderea cea mai mare în cadrul inventarului aşezării de la Brad, fiind prezentă în majoritatea complexelor arheologice din toate etapele de locuire. Din punct de vedere al tehnicii de lucru am împărţit ceramica în două mari categorii : A) ceramica lucrată cu mîna şi B) ceramica lucrată la roată.

A — Ceramica lucrată cu mîna. În cadrul acestei categorii am deosebit două grupe de vase a căror separare este evidenţiată de calitatea pastei ; a) ceramică grosieră şi b) ceramică fină. Prima categorie este mai numeroasă şi cuprinde o gamă mare de forme. Cealaltă, care are în compoziţie puţine ingrediente, este mai bine arsă şi prezintă la suprafaţă un slip lustruit, cu luciu metalic.

Pe baza caracteristicilor privind forma, am deosebit 28 de tipuri de vase lucrate cu mîna, consemnînd la fiecare tip în parte evoluţia, frecvenţa în aşezare, analogiile, precum şi momentul dispariţiei (fig. 8).

B — Ceramica lucrată la roată. Această categorie de ceramică se caracterizează printr-o pastă fină, frămîntată, cu puţine ingrediente, care cuprinde o gamă foarte largă de forme. Din punct de vedere al arderii am deosebit două tipuri de ceramică lucrată la roată : a) cenuşie, cu mai multe nuanţe şi b) roşie-cărămizie.

[7] H. J. Eggers, *Der Römische Import im freien Germanien*, I, Hamburg, 1951 ; Idem, Bremer Archäologische Blätter, 4, 1965, p. 18—38, fig. 2/24.

[8] I. Nemeti,, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 243—248 şi fig. 3/2 ; S. Mithay, Veszprém Megyie Múseum Közlemények, 5, 1966, fig. 10, 12 ; I. Nemeti, Alba Regia, 14, 1975, p. 189.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

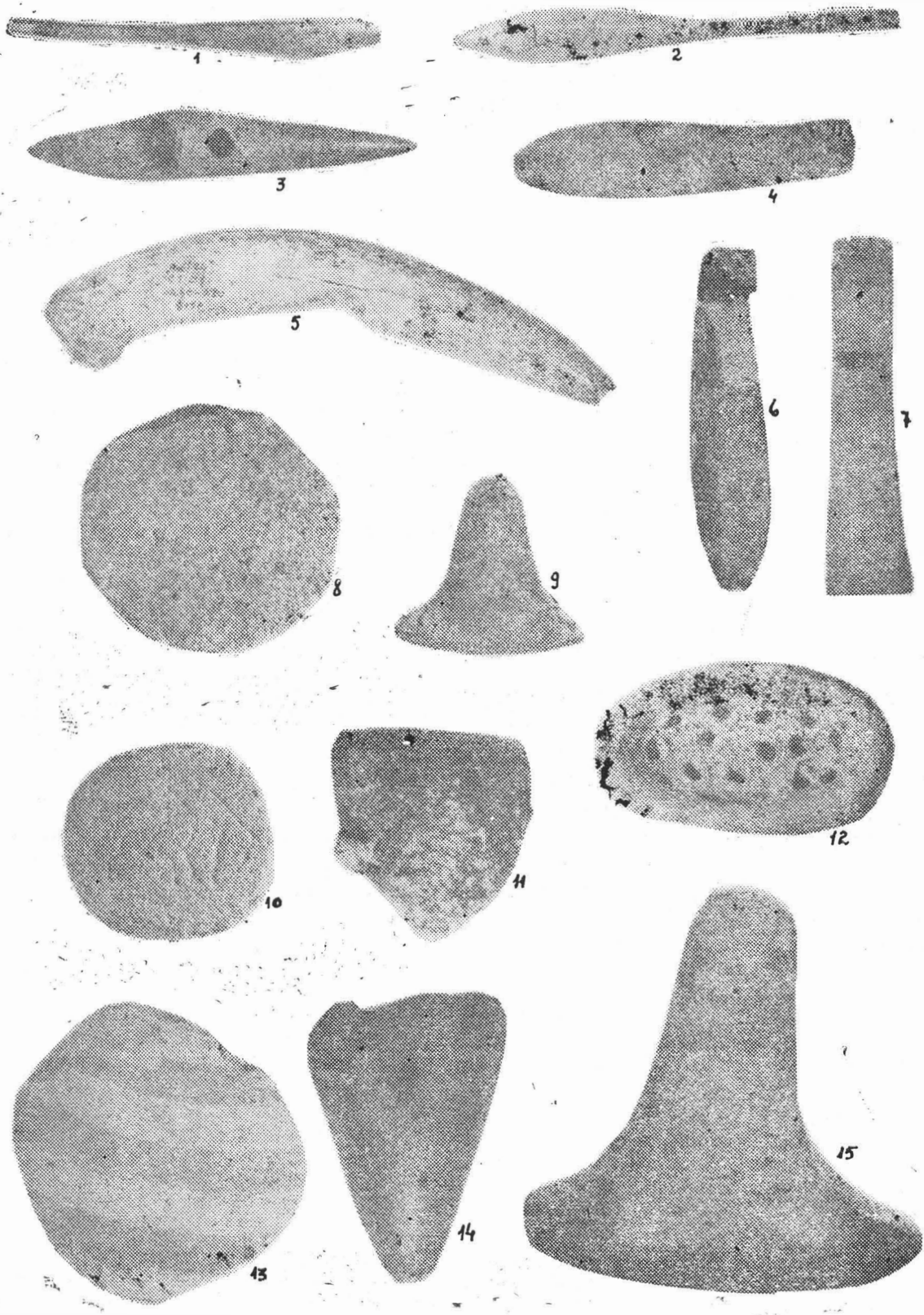

Fig. 7. Unelte și diverse obiecte din os, ceramică și piatră (1—15).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Fig. 8. Ceramică lucrată cu mîna (1—14).

8—6 1425

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Din punct de vedere cronologic, ceramica fină lucrată la roată, descoperită la Brad, apar încă din nivelul I dacic și cunoaște cea mai mare dezvoltare în sec. I î.e.n. — I e.n., cuprinzînd o gamă impresionantă de forme și decor.

Datele statistice privitoare la numărul recipientelor descoperite la Brad ilustrează faptul că acest tip de ceramică este preponderentă în ultimele două niveluri dacice, respectiv ses.I î.e.n., — I e.n. cînd multe din tipurile de vase lucrate cu mîna dispar sau există în cantități foarte mici, locul lor fiind luat de cele lucrate la roată, care erau folosite, mai ales, ca vase de provizii sau transport.

Ca și la ceramica lucrată cu mîna, am deosebit 32 tipuri de vase lucrate la roată, unele su mai multe variante, la care am adăugat studiul evoluției fiecărui tip de vas, confirmată de poziția stratigrafică în care au fost descoperite la Brad, constituind o contribuție de seamă la datarea mai precisă a unor tipuri de vase, după cum datele statistice, care folosesc întreg materialul descoperit în așezare, aduc importante contribuții privitoare la cele mai căutate tipuri de vase în perioade diferite, precum și posibilitatea unor constatări de ordin demografic.

Reprezentări plastice. Printre obiectele din această categorie descoperite la Brad un loc aparte îl ocupă figurinele antropomorfe. Au fost descoperite 8 figurine antropomoife și una zoomrfă. După formă, am putut observa că nu toate sînt la fel. Unii cercetători au întocmit o tipologie a lor, care a avut la bază doar diferențierile de formă [9]. Cum însă nici unul din tipurile propuse nu reprezintă un indiciu cronologic sau de altă natură, piese de același fel fiind descoperite în niveluri sau complexe arheologice din aceeași perioadă, nu putem opera cu această tipologie în stavilirea existenței unor perioade distincte în care s-ar fi folosit un anume tip de figurine.

Pornind de la contextul în care au fost descoperite (în strat, în gropi și în locuințe) este greu de stabilit semnificația acestor piese. Aproape toți cercetătorii le-au pus pe seama unor practici religioase [10]. Aceeași semnificație aveau și piesele de la Brad, fără a putea precizia ce anume ritualuri se realizau cu ele sau în prezența lor. Considerăm, totuși, că aspectul lor rudimentar nu implica niște ritualuri prea complicate, cum sînt înclinați unii cercetători să le atribuie. Prezente, poate, în fiecare locuință, erau folosite în practicile rituale zilnice sau la intervale mici, legate de magie sau superstiții (fig. 10/4—7).

În cadrul inventarului ceramic un loc deosebit îl ocupă reprezentările zoomorfe sub formă de protome. Din cele 12 protome descoperite, 7 reprezintă capul de berbec, 4 de formă cilintrică neindentificabile, și una de viței. Și aceste piese pot fi legate de anumite culte sau practici magico-religioase, frecvente la populația traco-dacică încă de la începutul Latènului [11]. (Fig. 10/1—3, 8, 9).

Vase miniatură și alte obiecte din lut ars. Confecționate atît la mînă, din pastă grosieră, cît și la roată, din pastă fină, vasele miniatură imită, mai ales, ceștile dacice, vasele borcan sau cănile lucrate la roată. Ele apar în ultimele trei niveluri dacice, dar cele mai multe aparțin sec. I î.e.n.

Printre alte obiecte din ceramică notăm diferite creuzete și pastile din lut ars. Creuzetele, în număr de 32 exemplare, au fost folosite la turnarea metalului, în special bronzul topit, în forme.

Ceramica dacică pictată. Ceramica dacică pictată descoperită la Brad este, în general, fragmentară și cuprinde o gamă variată de forme. Recipientul cel mai frecvent este cana de factură locală după care urmează fructiera, kantharosul, capacele, străchinile etc. Fără a intra în probleme de cronologie, este necesar să menționăm că ceramica dacică pictată apare încă de la începutul sec. î.e.n. sub influența ceramicii elenistice și romane, demonstrată atît de formele devase caracteristice acestei perioade cît, mai ales, de prezența și în primele faze ale nivelului din sec. I î.e.n. de la Brad. Menționăm, de asemenea, faptul că vasele pictate cu benzi late cuprind o bună parte din formele autohtone și în consecință nu se mai poate vorbi de o grupă aparte, care ar proveni din import, după cum prezența elementelor decorative cu vopsea albă, la multe din vasele descoperite la Brad, constituie dovada autohtoniei și acestui tip [12].

Apariția ceramicii dacice pictate este legată de dezvoltarea meșteșugurilor și de puternicele influențe exercitate de ceramica elenistică, prezentă pe aceste meleaguri ca urmarea schimburilor comerciale. Producerea ei de către localnici era impusă nu numai de dezvoltarea meșteșugurilor, în special al olăritului, ci și de faptul că produsele grecești erau prea scumpe și destul de rare. Dacă apariția acestui tip de ceramică este ușor de lămurit, mai greu ni se pare a explica fenomenul abandonării ei, ce nu poate fi legat de evenimentele de la 105—106, ci de unii factori economici, care nu au mai

[9] S. Sanie, *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 175—178.
[10] *Ibidem*, p. 177; C. M. Tătulea, D. Vicoveanu, CercetIst, 1973, p. 145.
[11] S. Sanie, *op. cit.*, p. 186—187; M. Babeș, SCIVA, 28, 1977, 3, p. 319—352.
[12] I. H. Crișan, *Ceramica dacică*, București, 1969, p. 197.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Fig. 9. Ceramică lucrată la roată (1—15).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Fig. 10. Reprezentări plastice și protome din lut ars (1—9).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

dat posibilitatea meșterilor olari daci să producă asemenea ceramică. Este bine cunoscut faptul că populația dacică a continuat să producă o ceramică fină și după cucerirea romană, continuînd multe din formele cunoscute anterior. Printre tipurile și formele de ceramică care nu mai apar după această dată se numără și ceramica dacică pictată.

Numărul pieselor de ceramică pictată descoperită la Brad este destul de mare, peste 1150 exemplare, poate cel mai mare din aria culturii dacice, dacă ne referim la stațiunile cercetate și a căror rezultate au fost publicate.

Importuri. Alături de alte produse care făceau obiectul mărfurilor de import, ceramica deține un rol destul de important. Comerțul cu produse ceramice, mai ales grecești și romane, a cunoscut o dezvoltare din ce în ce mai mare pe măsură ce ne apropiem de sfîrșitul mileniului I î.e.n. Este o dovadă a dezvoltării relațiilor de schimb cu lumea celor două mari civilizații ale Europei, grecească și romană, precum și a posibilităților materiale sau gusturilor din ce în ce mai rafinate ale lumii geto-dacice, care în ultimele două secole înaintea erei noastre și primele din era noastră își putea permite, grație dezvoltării economice, procurarea unor produse de lux, care întreceau în finețe și calitate produsele similare ale meșterilor olari daci.

Studierea ceramicii de import descoperite la Brad ne-a oferit surpriza unei cantități nesperat de mari, în comparație cu cea ce se știa pînă în prezent, din publicațiile de specialitate, referitori la prezența ei în marile așezări dacice. În acest context este necesar să subliniem faptul că în nici una din aceste mari așezări, cu excepția, poate, a celei de la Pecica și Oniția—Vilcea, care beneficiază de monografii, nu sînt publicate toate materialele de import descoperite. Aceste materiale au fost prezentate selectiv și numai în condițiile în care au putut servi la datarea unor complexe arheologice. Așa se face că literatura de specialitate încă nu poate opera cu date statistice complete privitoare la importul ceramicii în cadrul marilor așezări dacice, ceea ce constituie un impediment în dimensionarea comerțului cu astfel de produse existent în ultimele secole ale mileniului I î.e.n. și primul din era noastră.

Cel mai răspîndit tip de recipient din ceramica de import îl reprezintă amfora. Cele descoperite la Brad, aproape în totalitate fragmentare, le-am înglobat, în funcție de culoare, forma buzei, a torților sau a fundului, în tipurile de amfore prezente pe teritoriul țării noastre începînd cu sec. IV î.e.n. Kios, Rodos Sinope, Cos, Pseudocos sau romane.

Cea de-a doua categorie de ceramică, care face obiectul importului dacic în perioada sec. IV î.e.n. — sec. I e.n. o reprezintă recipientele din pastă fină, mult căutate pentru frunusețea lor. Numărul acestora nu se ridică la nivelul amforelor, însă varietatea tipurilor este mult mai mare. Marea majoritate a acestor vase se păstrează fragmentar. Cele mai răspîndite forme sînt : kantharosul, cana, platoul, strachina, farfuria, afumătoarea, vasul cu corpul bombat, cupele etc. În total au fost descoperite fragmente care aparțin la peste 330 vase (fig. 11).

Numărul mare de piese descoperite, incomparabil mai mare decît cel inclus în principala lucrare care se ocupă cu comerțul dacilor în această perioadă, nu modifică cu nimic concluziile autorului acestei lucrări, I. Glodariu, care, chiar în condițiile existenței unui număr mic de piese cunoscute la acea dată, consemna faptul că principalele așezări dacice din Moldova (Poiana, Răcătău, Brad) dețineau prioritatea în ceea ce privește importul elenistic sau roman în sec. II—I e.n. — sec. I e.n. Din contra, adăugăm noi, scoaterea la iveală a unui număr mult mai mare de piese confirmă datele enunțate de arheologul clujean [13]. Sîntem convinși că și celelalte așezări dacice, dar mai cu seamă cele de la Poiana și Răcătău, după studierea întregului material, vor da un număr mult mai mare de piese de import decît cele cunoscute pînă acum. În acest context avem posibilitatea să dimensionăm, cu mai multă siguranță, comerțul cu produse ceramice ale dacilor cu lumea elenistică și romană.

Obiecte de podoabă, îmbrăcăminte și de uz curent. Am inclus în această categorie, în afară de podoabe, diverse obiecte de toaletă, accesorii pentru îmbrăcăminte, care prin frumusețea lor pot sta alături de cele mai frumoase obiecte de podoabă. Cele peste 100 de fibule descoperite pînă în prezent la Brad, aparțin mai multor tipuri și perioade. Cum este bine cunoscut, astfel de piese au constituit și constituie un principal mijloc de datare, folosit și de noi atunci cînd a fost cazul să delimităm cronologic diferite complexe de locuire sau niveluri de cultură în care au fost descoperite. Am deosebit 12 tipuri de fibule, la care adăugăm principalele tipuri de brățări, în care au fost încadrate cele 34 piese descoperite la Brad, precum și celelalte obiecte cum ar fi : cercei, mărgele, oglinzi, pandantive, catarame, nasturi, lănțișoare, aplici, inele etc., care demonstrează bogăția și varietatea obiectelor de acest fel descoperite aici (fig. 12).

[13] I. Glodariu, *Relațiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj-Napoca, 1974, p. 50—51.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Fig. 11. Ceramică de import (1—15).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

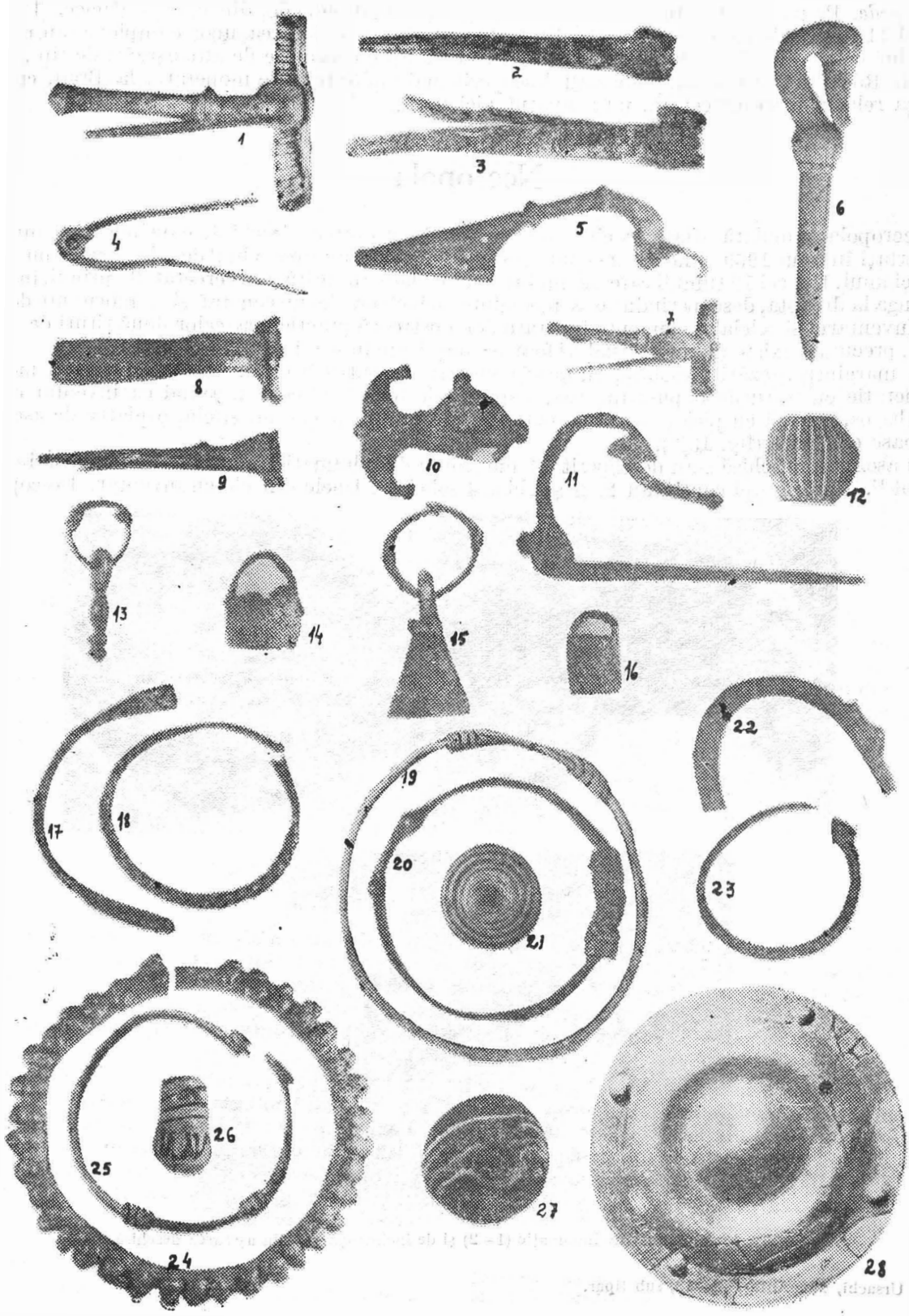

Fig. 12. Obiecte de podoabă (1—28).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Monede. Pe parcursul cercetărilor au fost descoperite 29 monede, din care 5 dacice, 13 republicane şi 11 imperiale romane. O parte din ele ne-au ajutat în datarea unor complexe sau niveluri, ca de pildă cele de tip Vîrteju, pentru sec. II—I î.e.n. Spre deosebire de alte aşezări de tip „dava" cum ar fi Răcătău sau Poiana, unde s-au descoperit mai multe tezaure monetare, la Brad, cu toată suprafaţa relativ mare cercetată, nu a apărut nici unul.

Necropola

Necropola tumulară aflată la circa 500 m est de aşezarea deschisă, cuprinde mai mulţi tumuli, cartaţi în anul 1969, cînd au început lucrările pentru plantarea viţei de vie. Astăzi nu se mai vede nici unul. Din cei 12 tumuli care se mai vedeau la data amintită, am cercetat 3, primii, în ordine de la stînga la dreapta, descoperindu-se 3 morminte de incineraţie, un cenotaf şi 2 morminte de înhumaţie. Inventarul şi celelalte elemente funerare demonstrează practicarea celor două rituri de înmormîntare, precum şi existenţa unor ritualuri foarte complicate în sec. I î.e.n. — I e.n.

În marginea aşezării deschise, cu ocazia lucrărilor pentru irigaţii, s-a descoperit un mormînt de incineraţie cu resturile depuse în groapă simplă de formă cilindrică, avînd ca inventar o cană, un kantharos, o cupă cu picior — afumătoare, un platou, un pahar de sticlă, o piatră de ascuţit şi cîteva oase calcinate (fig. 13/3).

În aşezarea deschisă s-au descoperit 16 morminte de înhumaţie în gropi cilindrice sau în formă de clopot [14]. Unele gropi conţineau 2, 3 şi chiar 4 schelete. Unele din ele cu inventar. Descoperirile

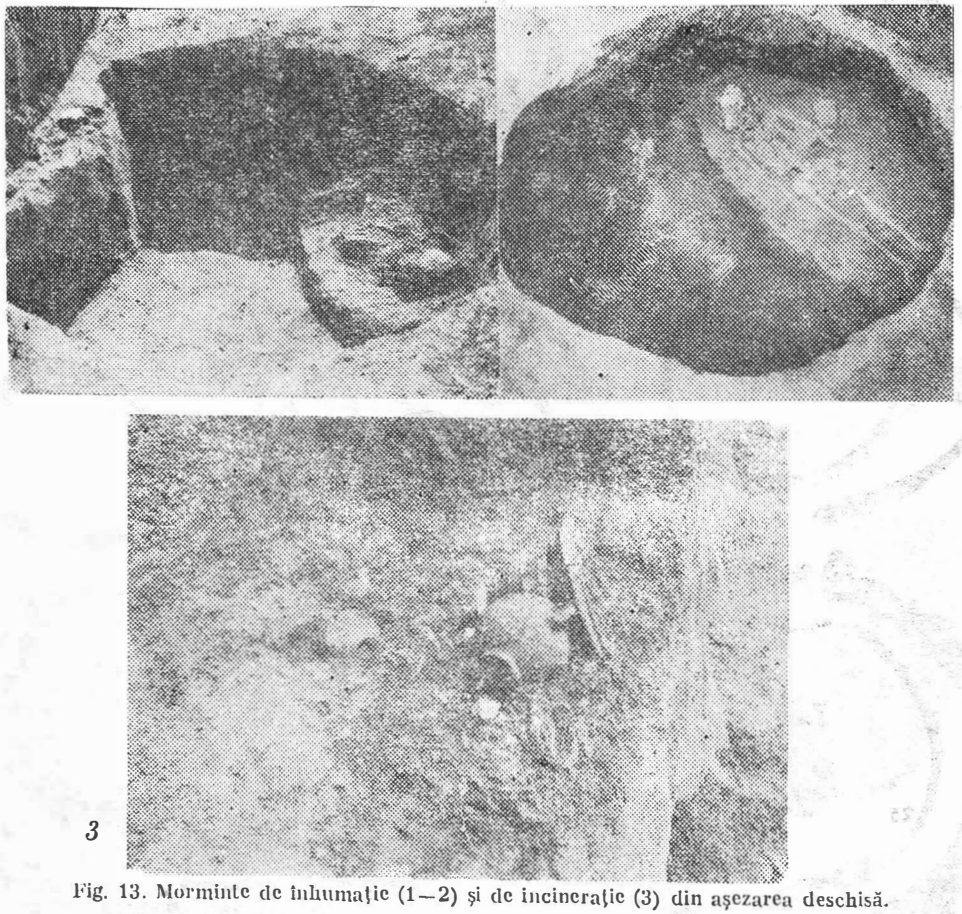

Fig. 13. Morminte de înhumaţie (1—2) şi de incineraţie (3) din aşezarea deschisă.

[14] V. Ursachi, MemAntiq, 12—13, sub tipar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

de morminte ne-au dat posibilitatea să subliniem practicarea celor două rituri funerare de către populaţia de aici. Datorită faptului că majoritatea mormintelor de înhumaţie au inventar, iar unele scheletе sînt cu grijă aranjate în gropi, putem admite că acest lucru se făcea în mod obişnuit (fig. 13/1—2). Dealtfel, doar scheletele de maturi au o poziţie nefirească în groapă, lucru normal dacă ne gîndim că nu puteau fi aranjaţi altfel în gropi cilindrice destul de mici. Mai greu de explicat sînt cele cîteva părţi de schelete umane.

De asemenea, se poate presupune că mormintele tumulare aparţineau numai unui grup anumit de persoane, fie mai bogate, fie cu oarecare funcţii. În aceste condiţii, după cum rezultă şi din ritualurile practicate aici, la un asemenea eveniment participa toată colectivitatea. Precizăm că tumulii erau construiţi cu pămînt adus din aşezare. Dacă aducerea pămîntului din aşezare, pentru construirea tumulilor, constituia un ritual la care participa toată populaţia, nu putem exclude existenţa altor practici care se realizau cu ocazia acestor evenimente. Mai întîi, însăşi arderea pe rug presupunea un ritual foarte complicat, începînd cu realizarea gropii mormîntului, a rugului funerar şi terminînd cu ospeţele sau chiar dansurile rituale, presupuse a se înfăptui şi documentate cu unele rămăşiţe ale acestora, descoperite în pămîntul din mantaua movilelor sau chiar pe rugul funerar.

Nici înhumaţia nu era lipsită de oarecari ritualuri, însă acestea erau de mai mică amploare şi nu presupuneau cheltuieli prea mari. De aici şi o notă de diferenţiere socială între cei ce practicau incineraţia şi înhumaţia. Existenţa poziţiilor diferite, precum şi a orientărilor diverse la mormintele de înhumaţie nu trebuie legate numaidecît de ritualuri care impuneau aceasta. Credem că s-ar complica prea mult lucrurile dacă am admite fiecare poziţie a mîinilor, capului sau a picioarelor ca un element legat de un ritual anumit sau dacă în gropile respective s-ar afla un inventar ce poate sau nu să aparţină mormîntului respectiv, pentru a încerca o clasificare a acestor morminte pe baza cărora să întrevedem o multitudine de ritualuri de înmormîntare [15]. Evident cu aceasta nu excludem posibilitatea existenţei unor ritualuri care să vizeze unele poziţii ale mîinilor, picioarelor sau capului, ori a unor piese din inventarul gropilor.

Un alt element care se impune a fi relevat, îl constituie faptul că înmormîntările, în special cele de înhumaţie, se făceau în aşezarea deschisă, în gropile menajere sau special făcute pentru aceasta. Cercetarea sistematică a aşezărilor deschise ar putea aduce importante contribuţii la cunoaşterea riturilor de înmormîntare la daci, mai ales că descoperirile din ultima vreme au demonstrat existenţa unui număr foarte mare de gropi, a căror folosire era pusă pe seama practicării unor ritualuri funerare [16].

Cronologie

Pentru aşezarea dacică de la Brad s-au putut stabili 4 niveluri de locuire pe acropolă şi 3 în aşezarea deschisă, fără a exista nici o întrerupere în decursul celor cinci veacuri de existenţă a acestei mari aşezări. Continuitatea de locuire este bine marcată, în afară de stratigrafie, de numeroasele materiale descoperite, care atestă o evoluţie continuă şi un progres în dezvoltarea forţelor de producţie, bine definit pe baza multiplelor date oferite de descoperirile arheologice din aria culturii dacice.

În stabilirea cronologiei aşezării dacice de la Brad ne-am folosit de anumite materiale, care au dobîndit, pe baza caracteristicilor lor, calitatea de repere cronologice, fiind bine datate, în limite strînse. Cele mai numeroase obiecte pe care le-am folosit în datarea primului nivel dacic aparţin ceramicii. Este vorba de prezenţa unor tipuri de vase care aparţin sec. IV—III î.e.n., ca de pildă: vasul cu profilul aproape drept, vasul clopot, cana bitronconică cu o toartă suprainălţată, vasul cu două torţi, castroane cu torţi orizontale, străchini lucrate cu mîna, farfurii, castroane cu firnis

[15] V. Sîrbu, Istros, 4, 1986, p. 89—126.

[16] M. Ignat, *Descoperirile getice din sec. III î.e.n. de la Zvorîştea*, comunicare la sesiunea ştiinţifică din 27—29 mai 1980, Cluj-Napoca.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

negru, amfore de import. La acestea adăugăm ceramica lucrată la roată de factură grecească, cu firnis negru [17].

În afară de ceramică, alte cîteva piese, printre care fragmentul de fibulă de tip „Dux" sau fibula tracică cu corpul umflat, vin să adauge elemente noi de datare care să confirme începutul așezării de la Brad în sec. IV î.e.n. [18]. Odată cu încadrarea cronologică a primului nivel dacic de aici putem vorbi de începuturile așezării dacice de la Brad, care, așa cum am specificat mai înainte, aparține sec. IV î.e.n.

Cel de-al doilea nivel dacic de la Brad aparține sec. III—II î.e.n. și constituie o continuare a perioadei anterioare, între care nu există nici un hiatus. Printre formele de vase caracteristice acestei perioade, care ne-au ajutat în datarea acestui nivel, se cuvine să amintim : străchinile, fructierele, cănile cu o toartă supraînălțată — bitronconice, sau cu corpul rotunjit, vasele bitronconice, străchinile cu picior, vasele borcan, cești tronconice lucrate la mînă; fructierele, cănile, cupele, străchinile lucrate la roată, ceramica de import, monede, fibule, brățări și alte obiecte a căror datare în sec. III—II î.e.n. poate confirma continuitatea locuirii acestui teritoriu și în perioada respectivă.

Întrucît la prezentarea formelor de mai sus am ținut seama de analogiile cu piesele similare din celelalte așezări dacice, precum și de datarea lor, nu ne rămîne decît să accentuăm faptul că cele mai reprezentative piese din sec. III—II î.e.n. descoperite la Brad, ca de pildă : imitațiile după cupele deliene, fructierele cu buza fațetată — lucrate la roată, amforele de Cos cu torțile bifide, cănile lucrate cu mîna sau la roată de tip Ciolănești, fructierele și alte cîteva forme ceramice, reprezintă puncte de reper cronologic demne de luat în seamă în datarea celui de-al doilea nivel dacic de la Brad în sec. III—II î.e.n. [19]. La acestea adăugăm cîteva obiecte metalice, printre care : monedele sau fibulele cu nodozități, care confirmă că așezarea de la Brad continuă și în această perioadă, mai mult, adăugăm faptul că aici avem de-a face cu o mărire a suprafeței de locuit, față de etapa anterioară, prin apariția în așezarea deschisă a primului nivel dacic ce corespunde sec. III—II î.e.n. [20].

Începînd cu al treilea nivel dacic de la Brad, întregul material cît și aspectul stratului de cultură cunoaște o schimbare netă față de cele anterioare, atît prin marea bogăție cît și prin intensitatea locuirii. Pentru încadrarea cronologică a acestui nivel în sec. I î.e.n. am dispus de o cantitate imensă de materiale a căror datare este întărită de numeroase produse de import grecești și romane. Printre acestea este suficient să amintim monedele romane republicane, care au luat locul, la începutul sec. I î.e.n., celor locale de tip Vîrteju, fibule cu ramă, cu portagrafa lamelară, de tip Nauheim, a căror

[17] R. Vulpe, SCIV, 2, 1951, p. 175—216 ; Idem, Dacia, N.S., 1, 1957, p. 156 și urm. ; V. Bazarciuc, Materiale, Tulcea, 1980, p. 166 ; I. H. Crișan, *op cit.*, p. 72 ; C. Buzdugan, *Necropola getică de la Slobozia—orașul Gh. Gheorghiu-Dej*, Sesiunea muzeelor, București, 1971, p. 238, f'g 2/1 ; G. Simion, Peuce, 2, 1971, p. 122, fig. 7/d ; 26/f ; Idem, Peuec, 6, 1977, pl. VIII/e, h, g ; M. Irimia, Pontice, 1, 1968, fig. 10, 26 ; E. Bujor, Materiale, 3, 1957, p. I/4,5 ; Idem, Materiale, 5, 1959, p. 1/2, 7 ; I. Nestor, Studii, 1, 1949, p. 117—125 ; Idem, SCIV, 1, 1950, p. 94 ; I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 72, fig. 23/1, 3 ; 24/11 ; 25/1 ; M. Coja, Pontica, 3, 1970, fig. 2, 12—15 ; D. Berciu, Materiale, 4, 1957, p. 283, fig. 7/1 ; 8/1 ; 5/2 ; C. Preda, SCIV, 9, 1960, 1, p. 26, fig. 2/10 ; M. Mircev, IzvestijaSofia, 25, 1962, p. 116, pl. XXVIII/2 ; Tv. Dremsizova, IzvestijaInstitut, 25, 1962, p. 170, fig. 7/3 ; G. Simion, Peuce, 2, 1971, p. 122 ; P. Alexandrescu, *Histria*, II, 1966, p. 182, XXXIII, 4, pl. 91 ; B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 7, 1961, p. 284, fig. 1/1,2, 3 ; V. Culică, SCIV, 19, 1968, 1, p. 135—146 ; V. Bazarciuc, Materiale, Tulcea, 1980, p. 166—167 ; I. Nestor, Dacia, 7—8, 1939—1940, p. 176 ; D. Berciu, Materiale, 4, 1957, p. 293—294 ; S. Teodor, Thraco-Dacica, 2, 1981, p. 190.

[18] W. Krämer, Germania, 40, 1962, 2, p. 306 ; I. H. Crișan, ActaMN, 1, 1964, p. 92, fig. 3/1 ; Vl. Zirra, Dacia, N.S., 15, 1971, fig. 1/10 ; 3/12 ; 8/13, 14 ; 15/7 ; 16/5 ; 18/10 ; G. Simion, Peuce, 2, 1971, fig. 32 ; Idem, Peuce, 6, 1977, pl. II/c ; M. Irimia, Pontice, 1968, fig. 18/a, b ; V. Bazarciuc, Materiale, Tulcea, 1980, p. 167 ; R. și Ec. Vulpe, Dacia, 1, 1924, p. 219, fig. 42/2 ; 43 ; V. Căpitanu, Carpica, 8, 1976, fig. 41/2 ; A. D. Alexandrescu, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 131—141.

[19] S. Teodor, ArhMold, 8, 1975, p. 134, fig. 22/11 ; 29/7 ; 32/2, 4 ; M. Petrescu-Dîmbovița și colab., SCIV., 6, 1955, 1—2, p. 184, fig. 13/3 ; A Buzilă, MemAntiq, 2, 1970, p. 245 ; V. Căpitanu, Carpica, 8, 1976, fig. 6/1, 4 ; V. Căpitanu și V. Ursachi, Carpica, 2, 1969, fig. 6 ; R. și Ec. Vulpe, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 293, fig. 49 ; E. Bujor, SCIV, 7, 1956, p. 248, fig. 4, 5 ; Idem, Materiale, 5, 1959, p. 375, pl. I/5 ; I. H. Crișan, *Ceramica dacică*, pl. XXIX/8, 9, 12 ; Fl. Anastasiu, V. Sîrbu, Istros, 1, 1980, p. 165, pl. VI/1 ; R. și Ec. Vulpe, Dacia, 1, 1924, p. 207, fig. 36/1, 2, 4, 6 ; D. Berciu, *Buridava dacică*, p. 33, pl. 25/3 ; 32/2 ; I. H. Crișan, *Ziridava*, Arad 1978, p. 118—122; pl. 33/5, 7, 8 ; S. Morintz, Materiale, 7, 1961, p. 203, fig. I/3 ; G. Simion, Thracica, 3, 1974, p. 295, fig. 2/a, b, d ; V. Căpitanu, V. Ursachi, Crisia, 2, 1972, p. 101, fig. 4/3 ; I. H. Crișan, *Ceramica dacică*, fig. 42/4, pl. XIX/9, 10 ; XXIV/3, 9, 10 ; M. Irimia, Pontice, 1, 1968, p 208, fig. 358 ; Idem, Pontice, 2, 1969, fig. 3, 8 ; G. Simion, Peuce, 6, 1977, pl. XII/d ; G. Trohani, CercetArh, 1976, p. 119, fig. 14/4, 7 ; A. D. Alexandrescu, Crisia, 2, 1972, p. 23, pl. III/3 ; N. Harțuche, Fl. Anastasiu, *Brăilița*, Brăila, 1968, p. 33, pl. 63/6 ; M. Petrescu-Dîmbovița, S. Sanie, Arh Mold, 7, 1972, p. 218 ; M. Turcu, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, București, 1979, p. 126 : I. C. Franga ArhMold, 5, 1967, p. 16 ; A. Vulpe, SCIV, 16, 1965, 2, p. 340—351 ; Fl. Costea, *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 127—145 ; Vl. Zirra, Dacia, N.S., 15, 1971, p. 324, pl. 23/32, 42 ; A. K. Ambroz Arheologija SSSR, D1—30, 1966, p. 12 ; R. Vulpe, SCIV, 1, 1951, p 206 ; I. H. Crișan, Z. Milea, ActaMN, 7, 1970, p. 74—75.

[20] C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 245.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

datare în sec. I î.e.n. nu mai necesită comentarii ; brăţări, piese de harnaşament sau alte obiecte de import, precum şi marea cantitate de ceramică locală sau de import. O prezenţă demnă de remarcat, care aparţine acestui secol, o reprezintă ceramica dacică pictată.

Aspectul întregului material cît şi al nivelului care suprapune pe cel din sec. I î.e.n. este aproape identic cu cel precedent. Pentru datarea acestui ultim nivel în sec. I e.n. am folosit monedele romane imperiale, produse de import romane, fibule etc. Problema cea mai importantă care se pune în legătură cu acest nivel dacic o reprezintă stabilirea sfîrşitului aşezării de aici. Pe baza întregului material arheologic descoperit în ultimul nivel dacic de la Brad, a rezultatelor cercetărilor din alte aşezări dacice de pe valea Siretului sau din alte zone, coroborate cu puţinele izvoare scrise de care dispunem, putem spune că părăsirea aşezării de la Brad s-a produs la începutul sec. II e.n., legat de marile evenimente din 105—106. Aceeaşi soartă au avut-o şi celelalte „dave" de pe cuprinsul Daciei care mai erau locuite la începutul sec. II e.n. Dispariţia lor (este vorba de cele trei de pe valea Siretului) nu se datoreşte, probabil, unei lupte, ci unei părăsiri organizate, fie că a fost impusă de romani, fie că s-a produs de la sine, în condiţiile în care deznodămîntul confruntărilor daco-romane era deja previzibil sau cunoscut. Chiar dacă urmele unor incendii sînt vizibile în toate aceste „dave" ele nu pot fi nici datate cu precizie şi nici nu pot constitui o urmare a unei lupte, deoarece, în condiţiile aglomerărilor de locuinţe de pe acropolă, incendiile izbucneau foarte des şi distrugeau în întregime sau aproape în întregime aşezarea. Numărul relativ mic al uneltelor sau obiectelor de podoabă, precum şi al recipientelor întregi, descoperite în ultimul nivel dacic, confirmă faptul că populaţia, odată cu părăsirea organizată a aşezării, a luat cu ea şi principalele unelte, arme, obiecte de podoabă şi alte bunuri de folosinţă personală sau colectivă. Părăsirea şi retragerea în zona subcarpatică a constituit singura posibilitate de apărare împotriva puternicilor duşmani, care au interzis reîntoarcerea pe aceleaşi locuri chiar şi atunci cînd trecuse mai bine de un deceniu sau poate chiar mai multe de la evenimentele din 105—106. Aceasta explică faptul că aşezările carpice nu vor ocupa locurile înalte de altă dată, ci poziţii mai joase, în zone deschise, pentru a putea fi uşor supravegheate şi mai aproape de zonele agricole atît de necesare pentru producţia de cereale.

Concluzii

Valea Siretului oferă posibilităţi diverse privind practicarea unor vechi îndeletniciri ale oamenilor din toate timpurile : agricultura, creşterea vitelor, pescuitul, vînatul, precum şi diverse meşteşuguri legate de varietatea materialelor existente aici.

Ceea ce caracterizează primele două niveluri dacice de la Brad este prezenţa unor locuinţe de suprafaţă şi adîncite, destul de modeste din punct de vedere constructiv, dar şi al inventarului, care ocupă doar zona acropolei în primul nivel şi depăşeşte cu puţin şanţul de apărare în cel de-al doilea.

Agricultura, creşterea vitelor, vînatul, pescuitul, olăria, precum şi alte activităţi meşteşugăreşti constituiau ocupaţiile de bază ale locuitorilor din această aşezare, dar dezvoltarea lor era încă destul de înceată în comparaţie cu perioada următoare, cînd asistăm la un salt calitativ deosebit de mare, ilustrat de o schimbare radicală a stratigrafiei complexelor de locuire, inventarului sau spaţiului de construcţie al locuinţelor, ceea ce prespune un salt în calitatea vieţii, însoţit de o explozie demografică nemaiîntîlnită anterior.

Celui de-al treilea şi al patrulea nivel dacic de pe acropolă le corespunde un strat de cultură cu o grosime de aproape 2 m în care s-a descoperit o mare cantitate de materiale arheologice, care demonstrează un salt calitativ, însoţită de o situaţie demografică net superioară celei din secolele anterioare. Este vorba de o mărire considerabilă a spaţiului locuit, o intensitate a locuirii, mai ales pe acropolă, precum şi o bogăţie şi varietate a formelor ceramice, a tipurilor de unelte, obiecte de podoabă sau a importurilor, necunoscute pînă acum. Acest lucru demonstrează gradul înalt de dezvoltare a societăţii dacice, care se manifestă pe toate planurile : economic, social, politic, administrativ, comercial etc.

Avînd în vedere caracterul evolutiv al materialului descoperit, precum şi continuitatea de viaţă pe acelaşi loc în tot acest interval de timp, întreaga viaţă economică şi socială a locuitorilor din

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

această mare așezare demonstrează unitatea culturii materiale și spirituale a geto-dacilor de pe întreg spațiul locuit de ei. Ea este evidențiată de materialele pe baza cărora ne dăm seama de ocupațiile locuitorilor, construcția de locuințe, fortificațiile, riturile și ritualurile de înmormîntare, construcțiile cu caracter de cult, arta etc.

Un loc deosebit între descoperirile de la Brad îl ocupă construcțiile cu caracter de cult, ca de pildă Gr. 18 din C—1, camera cu absidă din locuința „palat", sanctuarul cu cele trei faze și construcția cu aliniamente de coloane din așezarea deschisă. Evident avem de-a face cu construcții diverse în care diferența cronologică poate explica mai bine această diversitate. Așa, de pildă Gr. 18, care a fost datată la sfîrșitul sec. II î.e.n. și începutul sec. I î.e.n., poate constitui prima etapă în construcțiile de cult. În etapa imediat următoare apar elemente noi, cum ar fi prima fază a sanctuarului cu construcția dreptunghiulară, apoi cea cu absidă, la care se adaugă camera absidată de la locuința „palat" și în sfîrșit sanctuarul rotund cu stîlpi de lemn, care demonstrează, ca și în celelalte zone ale Daciei, existența unui cult solar predominant la geto-dacii din această așezare.

Existența unui grup de construcții cu caracter cultual în așezarea de la Brad, pune însă și altă problemă și anume cea legată de centrul religios pentru o zonă destul de întinsă din jurul cetății de aici. Ca și în cazul marilor centre religioase din Munții Orăștiei sau alte zone ale Daciei, sanctuarele de aici deveneau centru de pelerinaj periodic al unei populații numeroase dintr-o zonă destul de mare, delimitată, probabil, pe alte considerente, în special economice și politice.

Legate de credințele religioase, riturile și ritualurile de înmormîntare constituie încă un domeniu al vieții spirituale al geto-dacilor de la Brad în care se manifestă unitatea civilizației lor, dar și o mare diversitate de ritualuri, unele specifice numai acestei zone, altele comune unor spații mai largi sau chiar tuturor dacilor. În acest context remarcăm apariția unui număr relativ mare de morminte de înhumație în așezarea deschisă, zonă încă puțin cercetată la marile așezări de tip „dava". Aceste morminte au adus și alte elemente noi legate de unele piese de inventar, ca de pildă pandantivele-căldărușă din fier, a căror prezență și în alte stațiuni dacice a dus la constatarea că aceste piese sînt specifice dacilor.

O altă contribuție a cercetărilor de la Brad este legată de modul dispunerii construcțiilor în cadrul așezării, mai întîi în cele două zone distincte — acropola și așezarea deschisă —, precum și în cadrul aceluiași perimetru, care demonstrează un început de sistematizare a așezărilor la daci. Mai întîi, pornind de la faptul că exista o piață centrală pavată, care a funcționat o perioadă destul de îndelungată, înconjurată de cîteva construcții civile de primă importanță în așezare și anume : locuința „palat" cu mai multe camere din care una cu absidă, sanctuarul cu cele trei faze, cuptorul pentru copt pîine, intrarea pe acropole, care avea legătură directă cu piața, alte cîteva locuințe mai mari și mai bogate etc.

Dacă rămînem numai la aceasta și încă mai putem vorbi de o sistematizare a construcțiilor în care piața din centrul acropolei constituia un punct de la care porneau celelalte edificii. Vedem în aceasta și locul de adunare, cel puțin pentru un anume grup — conducerea colectivă a localității, dacă nu chiar un loc pentru aranjarea unor schimburi comerciale, în care produsele meșteșugărești constituiau obiectele de bază. Rolul acestei piețe putea fi multiplu, în orice caz, poate fi considerată o adevărată „agora" din orașele grecești.

Fără a fi accesibilă marii majorități a dacilor, scrierea a fost documentată și la Brad. Deși nu avem nici un text sau măcar un cuvînt întreg, cele cîteva litere incizate pe vase, fusaiole sau diverse obiecte, ne dau posibilitatea să credem că din marea majoritate a locuitorilor de aici existau cîțiva, probabil negustori sau meseriași, care știau să se folosească de scriere.

Arta a cunoscut o evoluție continuă, care s-a manifestat, mai ales în ceramică, obiecte de podoabă, monede etc. Realizările din ceramică, atît unele forme, dar mai ales motivele pictate în stil geometric constituie adevărate obiecte de artă. Alte piese, mai ales obiecte de podoabă, cum ar fi : brățările, cerceii, pandantivele, fibulele etc. dovedesc măiestria meșterilor daci, care și-au însușit multe din tainele prelucrării metalelor, reușind să creeze obiecte de podoabă de o mare valoare artistică.

După cum se știe, ultima fază de dezvoltare a civilizației dacice are un caracter oppidan. Aceasta cuprinde ultimele două secole de existență a acestei civilizații, cînd pe teritoriul Daciei apar numeroase așezări intens locuite și puternic întărite cu șanțuri, valuri și palisade, care l-au făcut pe Ptolemeu să le consemneze ca „polisuri".

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Analizînd unele elemente constructive semnalate la Brad, putem consemna existența unui important proces de urbanizare a acestei localități. Prezența acropolei întărite, a sanctuarelor, a marilor construcții cu caracter de „palat", reședință a conducătorului, piața centrală pavată, o adevărată „agora", multe construcții civile deosebite sau cu caracter meșteșugăresc din zona aceasta sau amenajarea intrării pe acropolă, constituie importante argumente privitoare la procesul urbanizării.

Apariția acestui tip de așezare în sec. I î.e.n. cînd sînt consemnate majoritatea „davelor" de pe cuprinsul Dacici, demonstrează importanța factorului economic în procesul transformării așezărilor rurale în așezări cu caracter oppidan-protourban, aceste „dave" devenind centre politice, economice, sociale, religioase, meșteșugărești, comerciale etc. ale unei regiuni întinse.

Intrate în statul dac constituit de Burebista la jumătatea sec. I î.e.n., fiecare din ele își păstra funcțiile pe plan local. Destrămarea regatului lui Burebista nu a însemnat și decăderea acestor importante centre de tip „dava". Așa cum s-a putut observa la Brad, precum și în alte așezări, doar caracterul militar al acestora a început să piardă din importanță, în sensul unei abandonări parțiale a fortificațiilor, cînd nu mai sînt refăcute sau întreținute cu grija cu care se făcea mai înainte. În schimb, celelalte funcții : administrative, comerciale, meșteșugărești, religioase etc. iau o amploare din ce în ce mai mare, devenind cele mai prospere așezări dacice din sec. I e.n. Ele vor constitui și după Burebista factorul economic pe care se sprijinea întreaga forță a dacilor, care au putut ține piept, multă vreme, cu atîta înverșunare, celei mai mari forțe a epocii — forța romană.

Consemnînd deja faptul că cetatea dacică de la Brad este una din „davele" pe care Ptolomeu le include în harta sa, printre cele 40 de „polisuri" ale Daciei, am încercat o indentificare a ei cu una din denumirile localităților din zona Moldovei. Primele identificări făcute s-au referit la marea așezare de la Poiana—Tecuci, pe care R. Vulpe o identifica cu Piroboridava [21]. A. Vulpe [22] și apoi V. Ursachi [23], au identificat așezarea de la Brad cu Tamasidava, dar după descoperirea cetății de la Răcătău cu Zargidava [24].

În sprijinul acestor identificări vin numeroase argumente de ordin arheologic, printre care : mărimea, intensitatea locuirii, marcată de grosimea stratului de cultură dacic, fortificațiile, marea bogăție de materiale, în comparație cu celelalte așezări dacice de pe cuprinsul Moldovei, importantele edificii descoperite, care indică o viață avansată—protourbană. La acestea se adaugă datele textului lui Ptolomeu, temeinic comentate de cercetătorii care au încercat să identifice „orașele" dacice amintite, precum și papirusul „Hunt", care confirmă existența Piroboridavei la începutul sec. II e.n. [25].

Rămînînd fideli întregii argumentații făcute de R. Vulpe și mai tîrziu de A. Vulpe [26], cu completările firești pe baza cercetărilor de la Brad și Răcătău [27], considerăm că marea așezare dacică de la Brad poate fi identificată cu ZARGIDAVA [28]. Toate datele obținute pe cale arheologică demonstrează existența aici a unui mare centru dacic, care polariza în jurul său o întreagă zonă intens locuită.

Odată acceptată această ipoteză nu ne rămîne decît să consemnăm faptul că cele trei mari așezări dacice de pe valea Siretului : Poiana, Răcătău și Brad, prin importantele vestigii descoperite pînă acum, pot fi socotite adevărate „dave" cu toate atributele ce definesc această denumire. Ele se deosebesc de toate celelalte așezări dacice contemporane din Moldova, atît din punct de vedere al bogăției materialului arheologic cît și al edificiilor sau organizării interne a așezării, apropiindu-se de ceea ce înțelegem prin așezări protourbane, care l-a făcut pe Ptolomeu să le consemneze drept „polisuri".

[21] I. Ferenczi, *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 48, 49.

[22] *Ibidem*, p. 63.

[23] R. Vulpe, RevArh, 34, 1931, 2, p. 237—276 ; A. Vulpe, StCl, 6, 1964, p. 233—246.

[24] V. Căpitanu, V. Ursachi, Carpica, 2, 1969, p. 101.

[25] Este vorba de Papirul Hunt, care pomenește de Pirovaborida la începutul sec. II e.n., cf. R. Syme, JRS, 49, 1959, p. 26—33 ; R. Vulpe, StCl, 2, 1960, p. 338—340 ; Idem, Dacia, N.S., 5, 1961, p. 369—372.

[26] R. Vulpe, RevArh, 34, 1931, p. 237—276 ; Idem, StCl, 2, 1960, p. 337—359 ; A. Vulpe, StCl, 6, 1964, p. 233—246, cu principala bibliografie.

[27] V Ursachi, MemAntiq, 1, 1969, p. 105—119 ; V. Căpitanu, V. Ursachi, Carpica, 2, 1969, p. 93—130 ; Idem, Crisia, 2, 1972, p. 97—114.

[28] Ptolemeu, *Geographia*, III, 10, 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Die Dakerburg bei Brad

ZUSAMMENFASSUNG

Verf. behandelt eine der bedeutendsten archäologischen Siedlungen im Siret-Tal, deren intensive Bewohnung im 4.Jh. v.u.Z. bis in das 2.Jh. u.Z. dauerte.

Die Dakerburg bei Brad, Gemeinde Negri, Jud. Bacău, ergab unermeßlichen archäologischen Fundstoff und reiche Information über die Sach- und Geisteskultur der Geto-Daker.

Auf die Schilderung der geographischen Lage und des Verlaufs der Untersuchungen folgen Angaben über die Stratigraphie der Siedlung, wobei vier dakische Niveaus — je eins aus dem 4.—3., dem 3.—2., dem 1.Jh.v.u.Z. und aus dem 1.Jh. — Anfang 2.Jh.u.Z. — unterschieden wurden.

Ferner werden beschrieben: Wohnungstypen — Wohngruben und Oberflächenwohnungen, runde und rechteckige Sanktuare, der gepflasterte Platz; Afball-, Kult- ond Vorratsgruben, Befestigungssystem und Inventar der Siedlung. Besonders eingegangen wurde auf die Metallfunde: Werkzeuge, Hausgeräte, Waffen, Pferdezubehör, ferner auf andere Arten von Gegenstände vor allem Keramik, die nach Typen, Qualität des Tons und Arbeitstechnik unterschieden ist. Auch Importe und Münzen werden behandelt.

Nach einer gedrängten Beschreibung der Hügelnekropole und der Körpergräber in der offenen Siedlung geht Verf. zur Chronologie der Dakersiedlung über, unter Betrachtung der wichtigsten Funde, die der Zeitstellung der Burg von Brad zugrundeliegen.

Das letzte Kapitel enthält in gedrängter Form die Schlußfolgerungen, die aus den bisherigen Entdeckungen hervogehen; sie belegen, daß bei Brad eine Siedlung vom Oppidum-Typ bestanden hat, die ein außerordentlich interessantes Beispiel für die Umwandlung dörflicher Siedlungen zu solchen mit frühzeitigem Stadtcharakter liefert.

Die wichtigen Funde von Brad berechtigten den Verf. zu der Behauptung, daß diese Siedlung eine der bedeutendsten im Siret-Tal aus der „klassischen" Periode der dakischen Zivilisation darstellt, eine wahre „dava", vom Verf. mit „Zargidava" identifiziert, das Ptolemäus in seiner „Geographia" zu den 40 Städten Dakiens gerechnet hat.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1. Gesamtansicht — Akropolis
Abb. 2. Gesamtplan der Ausgrabungen
Abb. 3. Westprofil des Verteidigungsgrabens I
Abb. 4. Gepflasterter Platz (1), rundes Sanktuar (2)
Abb. 5. Holzkonstruktionen am dakischen Verteidigungsgraben (1—3)
Abb. 6. Werkzeuge und andere Gegenstände aus Metall (1—20)
Abb. 7. Werkzeuge und andere Gegenstände aus Knochen, Keramik und Stein (1—15)
Abb. 8. Handgemachte Keramik (1—14)
Abb. 9. Scheibengedrehte Keramik (1—15)
Abb. 10. Plastische Darstellungen und Protomen aus gebranntem Ton (1—9)
Abb. 11. Importkeramik (1—15)
Abb. 12. Schmuckgegenstände (1—28)
Abb. 13. Körpergräber (1—2) U. Brandgrab (3) aus der offenen Siedlung

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Mormîntul unui luptător get de la Cuptoare—"Sfogea" (com. Cornea, jud. Caraș Severin)

ADRIANA OPRINESCU

În zona căii naturale de acces din culoarul Timiș—Cerna, pe partea dreaptă a căii rutiere Caransebeș—Băile Herculane, la 1500 m sud de satul Cuptoare, pe terasa joasă a dealului „Sfogea" din care se desprinde un pinten delimitat de rîurile Mehadica și Domașnea, s-a descoperit și cercetat o așezare aparținînd purtătorilor culturii Săicuța [1], a cărui strat de cultură, gros de 150 cm, a fost perforat de gropile unui cimitir feudal.

În timpul săpăturilor din vara anului 1985[2], într-una din secțiuni la adîncimea de numai 30 cm, într-o adîncitură rotunjită, s-au descoperit resturile izolate ale unui mormînt de incinerație din perioada Latène timpurie.

În această parte a așezării eneolitice, terenul în pantă a fost spălat de apele de șiroire, astfel încît chiar mormintele feudale se găsesc aproape de suprafața solului actual. Deci nivelul de săpare a gropii mormîntului getic, ca și al celor feudale, nu s-a păstrat.

Groapa a fost săpată în stratul eneolitic, cu resturi de locuințe, așa încît în umplutura ei s-au aflat pietre, bucăți de chirpic și alte rămășițe ale locuirii anterioare. Ea nu a fost arsă sau amenajată special.

În groapă s-au găsit : o ceașcă cu gura în jos, și, la 25 cm depărtare, un coif culcat pe o parte, cu obrăzarul drept în sus. În coif și în jurul lui se aflau oase incinerate, iar praf de oase calcinate s-a găsit și în umplutura ceștii, în amestec cu pămînt. Sporadic, s-au recuperat și mici bucăți de lemn carbonizat.

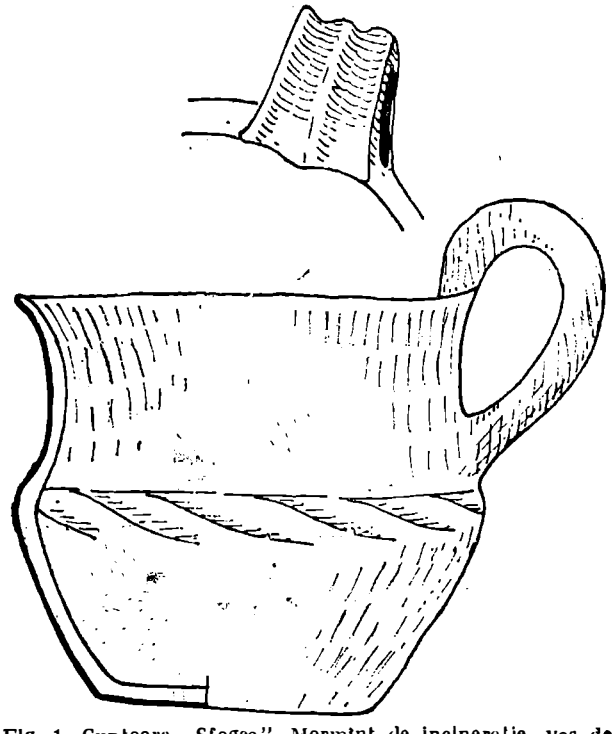

Fig. 1. Cuptoare „Sfogea". Mormînt de incinerație, vas de ofrandă. Sc. 1:2.

[1] Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, pp. 173—175 ; G . Lazarovici, I. Uzum, Banatica, 4, 1977, p. 434.

[2] În săpături executate de noi. Din colectiv mai fac parte : Ilie Uzum, Ovidiu Bozu, Gh. Lazarovici.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Coiful a fost ars pe rug, suferind deteriorări și deformări. În schimb, vasul este o ofrandă directă, neatins de foc.

Vasul (fig. 1 ; 3) este o formă de ceașcă cu toartă supraînălțată, gît înalt, cu diametrul maxim (12,5 cm) la gură, marginea ușor răsfrîntă, umăr canelat cu fațete oblice, partea inferioară tronconică, fund drept. Toarta prezintă longitudinal o dungă mediană în relief, în timp ce marginile sînt ridicate. A fost lucrată din lut bine ales cu paiete de mică și rari pigmenți de calcar. Este neagră, cu luciu metalic la exterior, pete cafenii pe toartă și umăr. Interiorul este negru, miezul cenușiu. Ornamentul ceștii a fost caracteristic culturii Basarabi [3], dar a continuat să evolueze și ulterior. Continuînd tradiția hallstattiană, forma de vas este întîlnită pe de o parte în sec. VI î.e.n., în complexe de tip Ferigile III [4], iar apoi și în sec. V și IV la Slobozia [5], Zimnicea [6], Poiana [7], Grădești [8]. Încă din sec. VI apar și exemplare de acest tip lucrate la roată [9].

Coiful (fig. 2 a, b) a fost lucrat dintr-o singură foaie de bronz, groasă de cca 1 mm, prin ciocănire la cald [10]. Are calota rotunjită, nu prea înaltă, obrăzarele fixe. Baza calotei, avînd diametrul mai

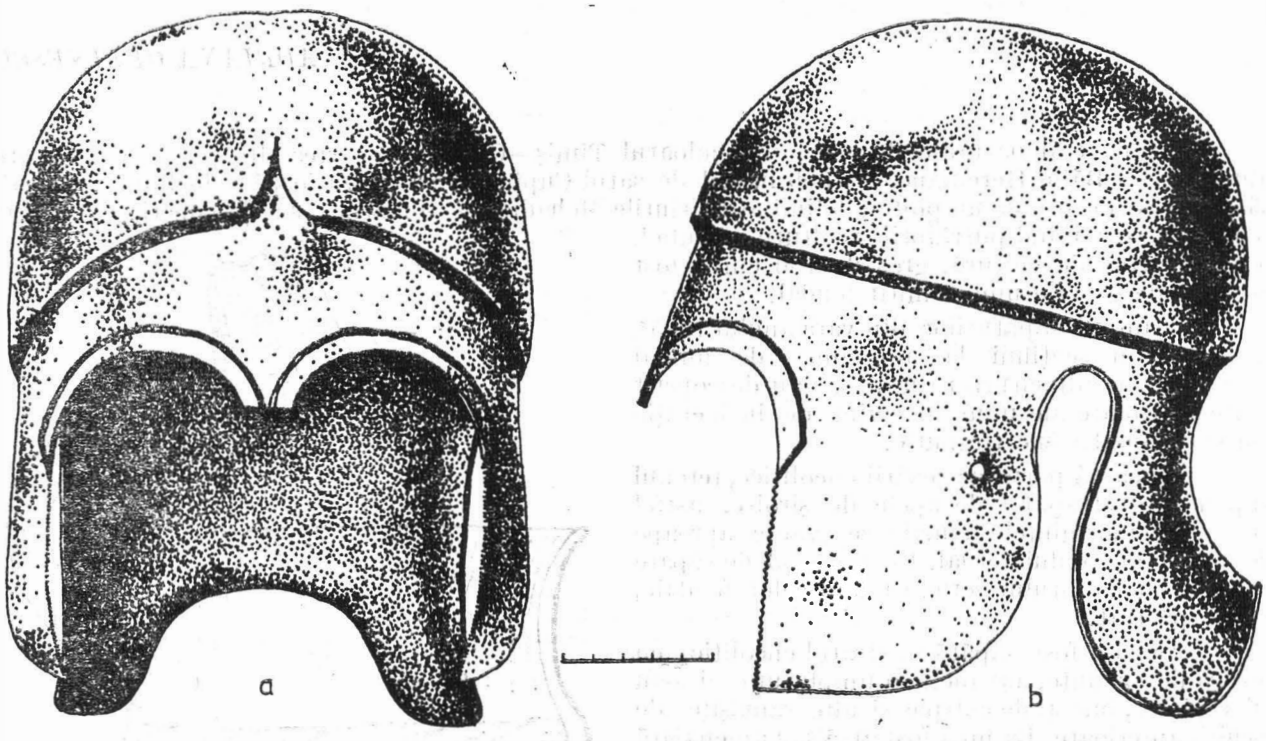

Fig 2. Cuptoare „Sfogea". Mormînt de incinerație. Reconstituirea coifului-urnă.

larg cu cca 3 mm față de partea inferioară, se detașează clar prin această denivelare care, în dreptul mijlocului frunții, este în unghi ascuțit, cu vîrful în sus (fig. 2a). Arcadele sînt marcate prin dungi în relief, late de cca 1 cm, unite la rădăcina nasului (fig. 2a b). Obrăzarele au marginea din față dințată, terminîndu-se în unghi drept (fig. 2b), în timp ce partea lor dorsală este rotunjită. În dreptul urechilor sînt două deschideri cu marginile îndoite spre exterior. La partea terminală a obrăzarelor,

[3] Vezi, mai nou și cu bibliografia anterioară, A. Vulpe, Dacia, N.S., 30, 1986, pp. 49—89, fig. 2/1, 2.

[4] Al. Vulpe., *Necropola hallstattiană de la Ferigele*, București, 1977, pl. 8/2.

[5] C. Buzdugan, Carpica, 1, 1968, fig. 5/2.

[6] I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, București, 1969, fig. 33.

[7] *Ibidem*, fig. 32/4, 6.

[8] Gh. I. Petre, SCIV, 22, 1971, 4, p. 557—565, fig. 1/1—6.

[9] Cum sînt, de exemplu, descoperirile de la Tg. Mureș și Blaj (I. H. Crișan, *op. cit.*, fig. 125/5, 7).

[10] Analiza chimică, efectuată de Laboratorul CSR, a dat următoarele elemente componente : St 11,14%, Cu 80,56%, Pb 0,05%; Fe 0,03%; Ni 0.05%; Zn 0,04%; Ca 0,05%.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

un orificiu servea pentru prinderea curelei sau căptușelii. Apărătoarea de ceafă, deteriorată, pare a fi fost curbată și are colțurile rotunjite.

Coiful-urnă descoperit la Cuptoare este chalcidic [11], tip ce apare la începutul sec. VI î.e.n. și este predominant folosit la Atena, fiind de fapt varianta mai rară a coifului corintic.

De la Višački breg [12] provine un coif, aproape identic cu exemplarul nostru, datat însă, fără argumentare, la sfîrșitul sec. V și începutul sec. IV î.e.n. [13]. Coifurile de acest tip sînt mai frecvente în Bulgaria, cum o dovedesc descoperirile de la Obretnik și Judelnik [14], datate în a doua jumătate a sec. V și pînă în a doua jumătate a sec. IV î.e.n. [15].

Întrucît atît vasului cît și coifului li se atribuie, ca perioadă de evoluție sec. VI—IV î.e.n., prin reminiscențele hallstatoide pe care le are vasul, înclinăm să îl atribuim sec. V.

Este foarte importantă această descoperire, atît datorită caracterului ei, clar autohton, cît și, mai ales, a asocierii dintre un tip specific de vas getic și un coif grecesc. El a aparținut unui luptător get important, căci obiectele de proveniență grecească sînt totuși rare în zonă, la această vreme.

Fig. 3. Cuptoare „Sfogea". Mormînt de incinerație. Ceașcă.

Das getische Kämpfergrab von Cuptoare—„Sfogea" (Gemeinde Cornea, Jud. Caraș Severin)

ZUSAMMENFASSUNG

Gelegentlich der in der Săleuța—Siedlung durchgeführten Ausgrabungen, fand man ein einzelnes Brandgrab eines getischen Kämpfers. Die Urne, die die verbrannten Knochen des Toten enthielt, war ein chalkidischer Helm, stark deformiert während der Verbrennung auf dem Scheiterhaufen. Das mit der Öffnung nach unten gerichtete Beigabegefäss war nicht sekundär gebrannt. Anhand der Analogien des Helmes und des Gefässes, datiert die Verfasserin das Grab ins V. Jhd. v.u.Z.

ERKLÄRUNG DER ABBILDUNGEN

Abb. 1. Cuptoare — „Sfogea". Brandgrab, Beigabegefäss. Massstab 1 : 2.
Abb. 2. Cuptoare — „Sfogea". Brandgrab, Wiederherstellung der Helmurne.
Abb. 3. Cuptoare — „Sfogea". Brandgrab, Beigabegefäss. Massstab 1 : 2.

[11] E ich Kukahn, *Der griechische Helm*, Marburg/Lahn, 1936, p. 42—43; A. M. Sondgrass, *Arms and armour of the Gaals*, 1967, p 69—70.

[12] B. B. Brukner, B. Jovanović, N. Tasić, *Praistorija Vojvodine*, Novi Sad, 1974, fig. 255—256.

[13] *Ibidem*, p. 331—332.

[14] V. Dimova, D. Ivanov, Thracia, 3, 1974, fig. 4—10.

[15] *Ibidem*, p. 143.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Studiul antropologic al resturilor cinerare din mormîntul getic (sec. V î.e.n.) de la Cuptoare (Sfogea), com. Cornea, jud. Caraș Severin

MIHAELA PERIANU

Singular în privința depunerii resturilor cinerare în coiful-urnă, mormîntul getic de la Cuptoare (Sfogea), jud. Caraș-Severin, relevă un interesant material antropologic.

Găsit în coif și în preajma coifului, materialul este format din fragmente osoase umane, bulgări de calcar de diferite dimensiuni, bucățele de cărbune, pămînt ars cu nuanțe de la galben-închis la roșu cărămiziu, patru plăcuțe din bronz oxidat (de cca 10 × 10 mm fiecare), foarte multe așchii de os, pămînt cu urme de oxid de cupru, cîteva resturi de ceramică lucrată la roată (pastă fină cenușiu-închis, fețe negre).

Materialul osteologic este relativ curat, în cantitate mijlocie (s-au numărat 110 fragmente osoase cu dimensiuni între 10—65 mm) care au fost întregite, identificate, unele plasate pe schelet, (aproximativ 200 de fragmente foarte mici din compacta diafizelor unor oase lungi și resturi de țesut spongios), nedeterminabile și foarte multe așchii osoase în pămîntul de umplutură al mormîntului.

Culoarea alb-gălbuie, sunetul de porțelan, fisurile de pe suprafața fragmentelor osoase atestă o ardere foarte bună, completă, de tip oxidant, pe un rug bogat, precum și o ardere uniformă pe ansamblul scheletului. Porțiuni din suprafața unor fragmente osoase sînt acoperite pe una sau pe ambele fețe cu o crustă gălbuie și pete verzi de oxid de cupru. Fragmentele osoase din coif se întregesc cu cele din preajma coifului, deci resturile cinerare din mormînt aparțin aceluiași individ, iar materialul identificat sau plasat anatomic pe oase relevă o bună reprezentare a părților scheletului.

Reprezentarea scheletului, caractere morfologice și metrice : Craniu — un fragment întregit (măsurînd 65 × 47 mm) din parietalul drept, porțiune posterioară cu sutură sagitală (sectorul S_3, pars obelica cu foramen parietal) și sutură lambdoidă. Ambele suturi sînt deschise endo și exocranian. Pe fața endocraniană apar bine conturați sulcul sagital și sulci arteriosi. Grosimea osului 8,0 mm în zona dimensionabilă la (Gejvall).

— un fragment din osul occipital (50 × 37 mm) , partea dreaptă cu sutură din zona mastoidiană, deschisă, relief osos accentuat.

— fragment (23 × 14 mm) vîrf apofiză mastoidă dreaptă.

— 13 fragmente craniene tablă internă sau externă (între 5 × 3 mm — 33 × 18 mm).

Trunchiul, reprezentat printr-un corp vertebral incomplet, probabil vertebră lombară din porțiunea superioară (2 sau 3?) și fragmente de arcuri vertebrale lombare cu fațete articulare.

Membrul superior — cap humeral (fragment) cu porțiune din tuberculul mare, porțiuni compacta diafiză, fragment din epifiza distală.

— cubitus drept : diafiză (lungime 115 mm), în partea proximală cu proces coronoid, inserții musculare puternice.

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, București, 1987, p. 130—132

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

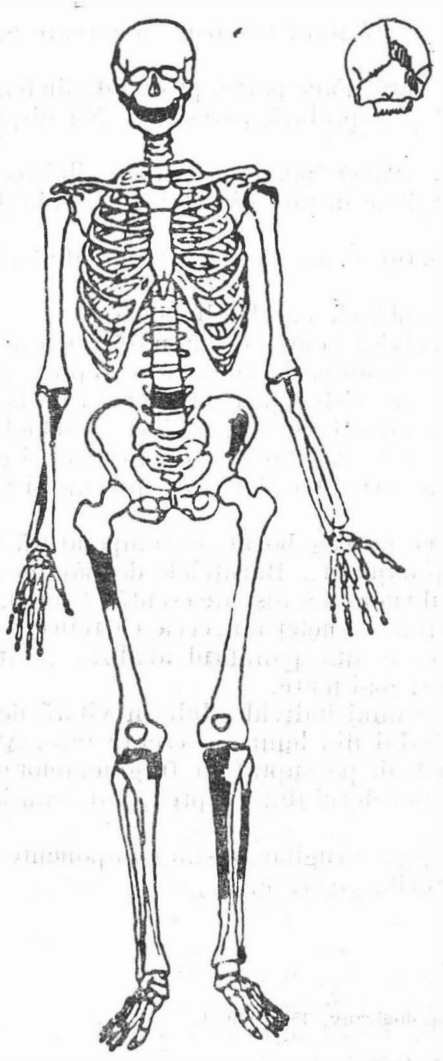

a

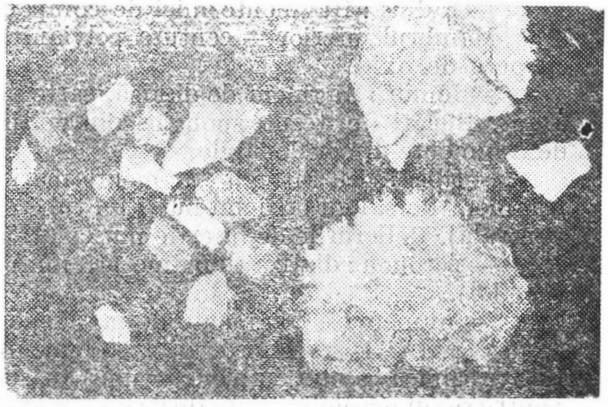

b

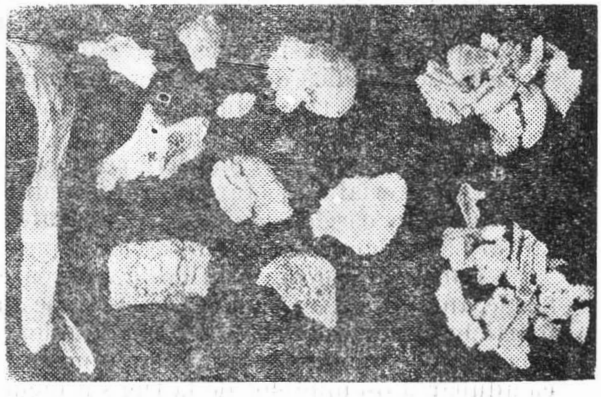

c

d

Fig. 1. a Fragmente osoase plasate pe schelet ; b Fragmente osoase craniene : c Fragmente osoase ale trunchiului, membrului superior drept, epifize ; d Fragmente osoase ale membrului inferior. Scara 1/2 pentru fragmentele osoase.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

— radius : fragmente mici de compactă.

Membrul inferior — centura pelviană : un fragment (35 × 27 mm) din osul iliac (pare masiv) cu pete de oxid.

— femur : fragment de diafiză, parte proximală cu linia aspră. Face parte, probabil, din femurul drept. Bucăţi de ţesut spongios din epifiza distală (condil şi suprafaţă patellară). Nu dispunem de fragmente dimensionabile.

— tibia : s-au întregit fragmente mari din diafiza tibială stîngă (porţiune din condilul median, fragment dorsal cu orificiul nutritiv, tuberozitate tibială, porţiune întinsă din creasta tibială şi faţa ventrală). Reliefurile de inserţie musculară accentuate.

— peroneu : diafiză (lungime 118 mm) peroneu stîng, reliefuri osoase accentuate, epifiză distală (parţial).

— numeroase fragmente de masă spongioasă densă din epifizele oaselor lungi.

Sexul — Dispunem de puţine elemente morfologice şi metrice pentru o diagnoză certă a sexului. Grosimea calotei craniene (8 mm) în zona 1a (Gejvall) la nivelul parietalului este reprezentativă pentru sexul masculin. Reliefurile osoase puternice, oasele care par masive, pledează pentru acelaşi sex.

Vîrsta — Foarte puţine date avem şi pentru aprecierea vîrstei. Sutura sagitală deschisă endo şi exocranian în sectorul S3 (pars obelica) indică un adult I, vîrsta 23—30 de ani. Desenul şi gradul de complicare a acestei suturi, grosimea oaselor craniene şi a corticalei diafizelor, precum şi ţesutul spongios dens indică de asemenea un individ adult.

Aspecte ale ritualului : Arderea cadavrului a avut loc pe un rug bogat, la temperatură înaltă (peste 800°C). Oasele sînt bine şi uniform arse (ardere de tip oxidant). Bucăţelele de pămînt ars la roşu indică de asemenea o ardere peste 800°C. Probabil lemnul rugului a fost de esenţă tare (?).

În materialul cinerar sînt reprezentate principalele părţi ale scheletului, ceea ce reflectă o adunare atentă a oaselor de pe rug. Cantitatea mare de aşchii osoase din pămîntul analizat ne îndreptăţeşte să credem că numărul oaselor depuse în coiful-urnă a fost mai mare.

Concluzii : Mormîntul de la Cuptoare (Sfogea) aparţine unui individ adult în vîrstă de 23—30 de ani, de sex masculin, incinerat pe un rug bogat, probabil din lemn de esenţă tare. Arderea foarte bună a oaselor este atestată de culoarea, sunetul şi fisurile de pe suprafaţa fragmentelor osoase, precum şi de pămîntul ars la roşu (temperatură peste 800°C). Scheletul fiind reprezentat, considerăm că adunarea osemintelor de la rug s-a făcut destul de atent.

Bulgării de calcar, culoarea galbenă a pămîntului, mici pete feruginoase sînt componente caracteristice ale solului de tip loess în care au fost înhumate resturile cinerare.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

N. J. Gejvall, Fornvännen, 1, 1947, citat după Przeglad Antropologiczny, 35, 1969, 1.
O. Necrasov, StCerAntrop., 3, 1966, 2, p. 159—171.
J. Nemeskeri, L. Harsanyi, Antropologiai Közlemenyek, 3—4, 1968.
F. W. Rösing, Archäologie und Naturwissenschaften, 1, 1977, p. 53—80.

L'étude anthropologique des restes cinéraires de Cuptoare (Sfogea), com. de Cornea, dép. de Caraş-Severin (Vème siècle av. n. è.)

RÉSUMÉ

L'étude anthropologique des restes cinéraires de Cuptoare (Sfogea), comm. de Cornea, a révélé les données suivantes : les ossements appartiennent à un seul individu, de sex masculin, âgé de 23—30 ans (Adulte I). Toutes les parties du squellette sont représentées. La couleur, le son, les fissures des fragments osseux reflètent une très bonne combustion (oxydante), un bûcher fastueux, de grandes dimenssions. Les restes cinéraires ont été ramassés avec un attention particulière.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. a Les fragments osseux trouvés sur l'emplacement du squelette ; b Fragment sosseux crâniens ; c Fragments osseux du trone et du membre supérieur ; d Fragments osseux du membre inférieur.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Tezaurul de monede callatiene descoperit la Poiana, județul Galați*

SILVIA TEODOR, MIRCEA NICU, STELA ȚAU

Printre așezările geto-dacice identificate în cuprinsul Podișului Central Moldovenesc, în special pe terasele înalte ale riurilor Siret, Bistrița și Trotuș, un loc aparte îl ocupă „cetățuia" getică de la Poiana, jud. Galați, recunoscută, prin bogăția și excepționala varietate a descoperirilor, ca unul din cele mai importante centre din întreaga Dacie [1].

De la primele cercetări efectuate aici de Vasile Pârvan în anul 1913 [2], reluate și continuate cu mari întreruperi de către Gh. Ștefan, Radu și Ecaterina Vulpe [3] și în ultimii ani de către Institutul de istorie și arheologie din Iași în colaborare cu Muzeul din Tecuci, materialele descoperite atestă, prin toate caracteristicile, o locuire aproape neîntreruptă, fondată în prima epocă a bronzului, pentru ca în cea de a doua epocă a fierului și pînă la cucerirea romană să devină unul din centrele cele mai active ale civilizației geto-dacice.

În cadrul descoperirilor mai importante ale cercetărilor organizate în ultimii ani [4], împreună cu un variat material ceramic, unelte din fier, diferite unelte de uz casnic, piese de podoabă, diferite monede și altele, se află și un tezaur cu monede emise de cetatea grecească Calatis, descoperit la 1,60 m adîncime, în stratul Poiana II, respectiv din secolele III—I î.e.n., după schema stratigrafic stabilită de prof. Radu Vulpe în anul 1950 [5].

Tezaurul este alcătuit din 32 monede în stare de conservare relativ bună, cîteva piese fiind doar puțin tocite, mai ales pe revers (fig. 1—4). În momentul descoperirii, monedele erau lipite una de alta, fiind aranjate în fișic, astfel încît oxidarea s-a produs în special pe margini [6]. Dacă inițial acest fișic era învelit într-un material textil, în piele sau a fost depus într-un vas ceramic, nu se poate afirma cu certitudine deoarece în imediata apropiere a monedelor nu s-au găsit decît foarte puține fragmente ceramice, care provin de la vase de dimensiuni mici lucrate cu mîna din pastă poroasă, a căror formă nu s-a putut reconstitui.

Stratul arheologic în care s-a descoperit tezaurul are, în acel sector, o grosime de circa 50 cm, fiind caracterizat printr-o intensă locuire, probată prin numeroase resturi de locuințe și vetre, precum și o mare varietate de materiale autohtone și de import, obiecte de podoabă și altele, dintre care amintim mai multe fibule tracice de tip IIa și Vb [7] și traco-celtice din sec. III—II î.e.n. [8],

* O primă formă a acestui articol a fost prezentată la cel de-al IX-lea Simposion național de tracologie, Oradea, 1986.

[1] R. Vulpe, Dacia, N.S., 1, 1957, p. 152—158; idem, Studia Thracologica, București, 1976, p. 103—123.

[2] V. Pârvan, ARMSI, 36, 1914, p. 93—103, 124—126.

[3] R. și Ecaterina Vulpe, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 253—351.

[4] Silvia Teodor, Mircea Nicu, Stela Țau, *Săpăturile din anul 1985 de la Poiana*, A XX-a Sesiune anuală de rapoarte arheologice, Deva, 1986; idem, Tezaurul callatian descoperit în „cetățuia" de la Poiana. Al IX-lea Simpozion național de thracologie, Oradea, 1986.

[5] R. Vulpe și colab., SCIV, 1, 1951, 2, p. 180—194.

[6] Curățirea monedelor s-a făcut în laboratorul muzeului de istorie din Tecuci.

[7] D. Berciu, Balcania, 6, 1943, p. 283 și urm; A. D. Alexandrescu, Dacia, N.S., 24, 1980, p. 50.

[8] V. Zirra, Dacia, N.S., 15, 1971, p. 226.

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, București, 1987, p. 133—138

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

monede histriene [9] și geto-dacice de tip Husi—Vovrieşti [10] etc. Tot acest material contribuie la datarea nivelului respectiv în intervalul de la începutul sec. III și pînă în prima jumătate a sec. I î.e.n., avînd analogii multiple, în special în așezările întărite de pe teritoriul est-carpatic, cum sînt cele de la Buneşti—Averești, județul Vaslui [11], Brad [12] și Răcătău [13], județul Bacău și altele, cetății cu importanță egală în epoca respectivă, cu aceea de la Poiana. De asemenea, materiale asemănătoare s-au descoperit la sud de Carpați în cetățui geto-dacice de tipul acelora de la Piscul Crăsani [14], Popești [15] și altele, precum și în așezările și necropolele din sudul Dunării [16].

După cum în general se cunoaște, în cetățuia de la Poiana s-au descoperit pe parcursul săpăturilor arheologice și alte monede emise de orașele grecești, în special de Histria și Callatis [17], iar în restul teritoriului est-carpatic se mai amintește o monedă callatiană descoperită la Ciorani, comuna Pufești [18], pe malul drept al Siretului, punct situat destul de aproape de cetățuia de la Poiana. Pe teritoriul Daciei, monede callatiene din bronz sînt destul de puține [19] cu excepția acelora din cetățile de pe litoralul vestic al Mării Negre și din imediata lor apropiere [20].

Toate monedele cunoscute sînt din grupa a III-a stabilită de B. Pick, emise de orașul Callatis în perioada autonomă, cuprinsă între moartea lui Lysimach din anul 281 și pînă la războaiele lui Mithridate VI Eupator înfrînt de romani la anul 72 î.e.n. [21]. Aceste monede sînt emisiuni din bronz, cu capul lui Apollon cu cunună de lauri, pe avers, și trepied între două segmente ale inscripției ΚΑΛΛΑΤΙΑΝΩΝ însoțite de ramuri de laur sau spic de grîu pe revers [22].

În cadrul tezaurului descoperit în anul 1985 la Poiana se află cinci monede lucrate probabil din aramă și 27 din bronz. Două din monedele din bronz au urme ale unei pelicule subțiri de aur, păstrat mai bine pe revers. Un număr de 23 monede au pastila crăpată de la bătaie, unele crăpături fiind foarte adînci, șapte piese au rosături pe margini, două din ele fiind mai mult deteriorate (nr. 31 și 32).

În ceea ce privește figura de pe avers, Apollon cu cunună de lauri, se pot observa unele deosebiri de detaliu de la o monedă la alta. Astfel, în aranjamentul coafurii, care constă dintr-un coc pe ceafă și unul sau doi zulufi de-a lungul gîtului, aflate la fel pe toate monedele, la cinci din piese se mai observă și șuvițe rebele adunate spre vîrful capului.

Toate monedele au contramărci pe avers, plasate pe figură, în partea centrală și la baza gîtului sau puțin spre ceafă. 13 monede au cîte o singură contramarcă, constînd dintr-o rozetă cu șase petale în relief, aplicată în mijlocul monedei; 14 monede au cîte două contramărci, prima constînd din aceeași rozetă aplicată în mijlocul piesei, iar a doua, de dimensiuni mai mici, tot rotundă, reprezentînd pe zeița Atena în profil spre dreapta, cu coif și penaj, plasată pe gît sau puțin spre stînga; trei monede au cîte două contramărci, una centrală de dimensiuni mai mari, reprezentînd capul Demetrei cu cunună de spice spre dreapta, iar a doua mai mică, cu capul Atenei cu coif și penaj spre dreapta; o monedă are numai o singură contramarcă de dimensiuni mici, aplicată la baza gîtului reprezentînd zeița cu coif și penaj și în sfîrșit, o monedă, mai mult deteriorată în partea inferioară, păstrează numai contramarca cu rozetă din mijlocul pastilei.

În ceea ce privește reversul monedelor, există și aici unele deosebiri, ce constau în plasarea diferitelor elemente, pe care le întîlnim și în clasificarea lui Pick, unde tipul cu nr. 227 diferă de următoarele cinci. Toate monedele au comun trepiedul în mijloc între segmente ale inscripției KALLATIANON de sus în jos. Patru piese au cîte două spice de grîu de o parte și alta a trepiedului, iar sub el numele APOLLO; 24 exemplare au în cîmp stînga un spic de grîu, cu formă diferită de la o monedă la alta, iar sub trepied diferite litere sau sigle. Se mai pot observa și alte caracteristici.

[9] R. Vulpe și colab. SCIV, 3, 1952, p. 202.

[10] R. Vulpe și colab., *op. cit.* p. 202: Un alt exemplar s-a descoperit prin cercetările din anul 1986.

[11] V. V. Bazarciuc, ActaMN, 2, 1980, p. 61—80; idem SCIVA, 1, 32, 4, 1981, p. 563—570.

[12] V. Ursache, Carpica, 1, 1968, p. 171—184; V. Căpitanu și V. Ursache, Crisia, 2, 1972, p. 109, fig. 16.

[13] V. Căpitanu, Carpica, 8, 1976, p. 49—72.

[14] I. Andrieșescu, ARMSI, 3, 1924; V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 173 și urm.; N. Conovici, Cercetări numismatice, 5, 1983, p. 39—40.

[15] R. Vulpe, SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 239; idem, Materiale, 3, 1957, p. 227; 5, 1959, p. 339; 6, 1959, p. 308; 7, 1960, p. 323 și urm. 8, 1962, p. 457 și urm.; idem, *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966, p. 27 și urm.

[16] T. Dremsizova Nelčinova *Izsledvanija v čestna Akad. Dimităr Dečev*, Sofia, 1958, p. 454; D. Ovčatov, Arheologija Sofia, 3, 1961, 4, p. 63.

[17] R. Vulpe și colab., SCIV, 3, 1952, p. 191.

[18] J. Winkler, SCSCluj, 6, 1955, p. 158, nr. 7.

[19] B. Mitrea, Pontica, 11, 1978, p. 91.

[20] E. Oberländer-Tîrnoveanu, Pontica, 11, 1978, p. 78—79, pl. III/4; IV/1—3; VIII/3.; C. Preda, *Histria*, III, 1973, p. 134, nr. 764—765.

[21] D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967, p. 32—67; C. Preda, *Callatis*, București, 1968.

[22] B. Pick, *Die antiken Münzen dord Griechenlands. Dacien und Mösien*, I, 1, 1898, p. 88—91, 102, Pl 1/23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Astfel, nouă exemplare au pe partea superioară a trepiedului trei cerculeţe (?) în relief, iar două cîte un punct în mijloc. Diferă dimensiunea literelor şi a celorlalte elemente de la o monedă la alta, iar la unele piese, deşi aversul este foarte bine păstrat, reversul este tocit sau şters, ceea ce arată un anumit grad de uzură al ştanţei înainte de batere.

Din această succintă descriere [23] rezultă că monedele din acest tezaur reprezintă cel puţin patru variante diferite, care au circulat în acelaşi timp.

Din punct de vedere cronologic, privind datele de emitere şi circulaţie, nu s-a ajuns încă la o datare exactă a acestui tip monetar. Totuşi, în funcţie de unele amănunte iconografice şi gradul de uzură, caracteristici importante pentru datarea monedelor, numismatul Bucur Mitrea, care în diferite rînduri a analizat monedele vest pontice descoperite pe teritoriul României, a încercat o subdivizare a acestor monede în funcţie de gradul de uzură, în două grupe [24]. În prima grupă, pe care a considerat-o mai veche, a încadrat monedele din bronz în stare bună, fără contramărci, iar în a doua, pe acelea uzate şi cu una sau două contramărci, care ar indica o folosire mai îndelungată şi deci o datare mai tîrzie a lor. Astfel în intervalul dintre sfîrşitul sec. III şi pînă la începutul sec. I î.e.n. cînd ar urma să fie datate, aceste monede au circulat nu numai în cadrul oraşului sau în împrejurimi, ci şi în teritorii mai îndepărtate, cum se constată prin descoperirea celor 10 monede din nord-vestul Dobrogei sau cele din sudul Moldovei. Numărul relativ mic al acestor monede, precum şi valoarea lor scăzută în raport cu emisiunile din aur sau argint, l-au determinat pe acelaşi specialist să considere că aceste monede, cu valoare fiduciară, n-au pătruns în mediul getic pe cale comercială, ca plată pentru marfa ce se procura de aici, ci ca „mărunţiş de buzunar" aflat asupra negustorilor greci prezenţi în aşezările geto-dacilor [25].

Descoperirea tezaurului de la Poiana credem că poate indica şi o folosire a acestor monede de bronz pentru plata mărfurilor getice, în lipsa monedei de metal preţios pe care cetatea o bătuse cu mai puţin de un secol, mai înainte [26], dar care în noile condiţii economice şi politice a încetat să mai fie produsă.

Folosirea monedei de bronz în acelaşi scop documentează o continuitate în desfăşurarea afacerilor dintre aceşti parteneri, afaceri care au existat în pofida conjuncturilor nefavorabile, cauzate, printre altele, de concureunţa Egiptului pe piaţa de cereale [27] sau prin cedarea unor avantaje economice altor oraşe-cetăţi [28].

Dar după cum o dovedesc descoperirile arheologice, la care se adaugă şi acest tezaur, pe tot parcursul ultimelor trei secole înaintea erei noastre, oraşul Callatis n-a suferit prea mult de pe urma crizei economice şi probabil politice, bunăstarea sa continuînd şi în vremea cînd în alte cetăţi vest pontice se punea problema supravieţuirii, ba, mai mult, Callatis dispunea de credite pe care le acorda altor oraşe [29]. Pe de altă parte, după cum se desprinde din documentele epigrafice, relaţiile grecilor cu uniunile de triburi getice din stînga Dunării au îmbrăcat şi alte forme decît cele economice cunoscute din descoperirile arheologice, printre altele şi solicitarea unor ajutoare de la şefii acestor uniuni vecine, în confruntările politice sau de altă natură în care erau antrenaţi [30].

Desigur că aceste ajutoare puteau fi plătite nu numai cu bani, care în unele cazuri trebuiau împrumutaţi de la persoane particulare foarte bogate [31], ci mai mult în natură, cu diferite produse proprii sau procurate din metropolă şi unele insule, care s-au descoperit frecvent în întreg teritoriul est-carpatic [32]. Dintre acestea sînt de reţinut ceramica de lux, uneltele din fier, obiectele de podoabă etc. Numărul mare de amfore, cum sînt cele de la Poiana [33] sau de la Cîndeşti [34] şi Fitioneşti [35] din judeţul Vrancea, Grădiştea Călăraşi şi altele din jurul Brăilei [36] sau din celelalte aşezări geto-da-

[23] Datorită numărului mic al monedelor callatiene de bronz cunoscute la întocmirea cataloagelor, unele descrieri sînt incomplete. De aceea ne-am permis să prezentăm detaliat monedele din acest depozit.

[24] B. Mitrea, *op. cit.*, p. 94.

[25] B. Mitrea, Thraco-Dacica, 6, 1985, 1—2, p. 55.

[26] G. Poenaru Bordea, Dacia, N.S., 18, 1974, p. 103—124.

[27] D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 42—44.

[28] *Ibidem*, p. 34.

[29] *Ibidem*, p. 60—61.

[30] *Ibidem*, p. 206—212.

[31] V. Pârvan, ARMSI, 39, 1920, p. 51—57; D. M. Pippidi, *op. cit.* p. 57.

[32] S. Teodor, ActaMN, 5—6, 1983—1984, p. 155—167.

[33] Cea mai mare parte a materialelor descoperite la Poiana, care n-au fost amintite în rapoartele semnate de R. Vulpe şi colab., sînt inedite şi se află în colecţia muzeului de istorie din Tecuci.

[34] Marilena Florescu şi Adrian Florescu, Studia Antiqua et archaeologica, 1, 1983, p. 79.

[35] *Ibidem.*

[36] V. Sîrbu, Istros, 1, 1980, p. 137—155; F. Anastasiu, V. Sîrbu, Istros, 1, 1980, p. 170—174; N. Harţuche, Istros, 2—3, 1983, p. 148—150; N. Harţuche şi F. Anastasiu, *Brăilifa*, Brăila, 1968, p. 26 şi urm.; idem, *Catalogul selectiv al colecţiei de arheologie a Muzeului Brăilei*, Brăila, 1976, p. 203—223.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

cice dintre Siret și Prut [37], reprezintă rezultatul cantităților mari de vin, ulei și alte produse ce se aduceau aici din diferite insule grecești, în special din Rhodos, Thasos și Cos nemijlocit, dar și prin intermediul cetăților de pe litoralul Mării Negre.

Lipsa monedei de aur și argint din cele mai multe așezări dacice din sec. II—I î.e.n. și apariția aceleia de bronz arată o adaptare a pretențiilor geților la noile condiții de scădere a potențialului economic al orașelor grecești, în ultimele secole înaintea erei noastre, prin încrederea ce o acordau și acestor monede. Dealtfel, prin aplicarea contramărcilor se acorda monedelor de aramă sau bronz o nouă valoare, pentru a fi repuse în circulație [38]. Valoarea lor, chiar cu contramărcile respective, nu putea fi totuși foarte mare, dacă avem în vedere că în același vreme în teritoriile est-carpatice circulau monedele geto-dacice de argint, tipul Hușî—Vovriești, Dumbrăveni și Inotești—Răcoasa, care, cel puțin pe plan local, aveau o valoare sporită și o circulație intensă [39], la care se adaugă și monedele romane republicane [40].

O problemă importantă pe care o ridică tezaurul descoperit la Poiana rezidă în prezența celor două monede cu resturi de aurire. S-ar putea ca și alte monede să fi fost inițial aurite, dar stratul fiind, probabil, prea subțire, el s-a ros cu timpul, iar oxizii aramei, care predomină în compoziția acestor monede, au distrus și ceea ce a mai rămas din acest strat. Ca și în alte cazuri [41] sîntem în prezența unor falsuri, fenomen în general cunoscut pentru antichitate, cu implicații care vizează politica economică a orașului în raport cu populația autohtonă, a partenerilor de schimb în general, într-o perioadă destul de agitată și de criză din istoria coloniilor grecești vest-pontice. Acestei probleme merită să i se consacre o cercetare specială, în ciuda puținelor date numismatice de care dispunem pînă în prezent.

CATALOGUL MONEDELOR

1. **Av. Capul lui Apollo, laureat, spre dreapta și contramarca ✻ Rv. KAΛΛA/TIANΩN. Trepied. În cîmp stînga spic de griu, sub trepied Ɛ , deasupra un punct.**
   AE. 24 mm, ↑ 8, 72 g.
   Pick, 231. Fig. 1/1, inv. Muzeul Tecuci 1783/1. (În continuare MT).
2. Av. Identic cu aversul precedent și aceeași contramarcă.
   Rv. KAΛΛA/[TI]ANΩN. Trepied. În st. spic, sub trepied AΘA, deasupra trei puncte.
   AE. 24 mm, ↖ 8,50 g.
   Pick, 228. Fig. 1/2, inv. MT 1783/2.
3. Av. Identic cu aversul precedent.
   Rv. [KAΛΛ]A/TIANΩN. Trepied. În st. spic, sub trepied AΠ, deasupra trei puncte.
   AE. 25 mm, ↑ 7,90 g.
   Pick, 227. Fig. 1/3, inv. MT 1783/3.
4. Av. Identic cu aversul precedent.
   Rv. [K]A[ΛΛA/TIANΩN]. Trepied. În st. spic, sub trepied A.
   AE. 23 mm, ↑ 8,49 g. Puternic oxidată.
   Pick, 227. Fig. 1/4, inv. MT 1783/4.
5. Av. Identic cu aversul precedent.
   Rv. [K]AΛΛA/TIANΩN. Trepied. În st. și dr. spice de grîu, sub trepied AΠOΛΛO.
   AE. 23,5 mm, ↑ 7,57 g. Pastila crăpată.
   Pick, 227, Fig. 1/5, inv. MT 1783/5.
6. Av. Identic cu aversul precedent.
   Rv. KAΛΛA/TIANΩN. Trepied. În cîmp st. spic.
   AE. 24 mm, ↑ 8,70 g.
   Pick, 227. Fig. 1/6, inv. MT 1783/6.
7. Av. Identic cu aversul precedent.
   Rv. KAΛΛA/TIANΩN. Trepied. În cîmp st. spic, sub trepiedAΘA, deasupra trei puncte.
   AE, 24 mm, ↑ 9,32 g.
   Pick, 228. Fig. 1/7, inv. MT 1783/7.
8. Av. Identic cu aversul precedent.
   Rv. KAΛΛA/TIANΩN. Trepied, în cîmp st. spic, sub trepied AΠOΛΛO.
   AE. 23,5 mm ↑ 8,30 g. Pastila crăpată.
   Pick, 227. Fig. 1/8, inv. MT 1783/8.
9. Av. Identic cu aversul precedent.
   Rv. KAΛΛA/TIANΩN. Trepied. În cîmp st. spic, sub trepied EΠ.
   AE, 25,5 mm. ↑ 13,30 g. Pastila crăpată.
   Pick, 230. Fig. 2/1, inv. MT 1783/9.
10. Av. Identic cu aversul precedent.
    Rv. [K]AΛΛ[A/TIANΩN]. Trepied. Restul șters.
    AE, 24 mm. ↑ 10,25 g. Mult tocită pe revers.
    Pick, 227, Fig. 2/2, inv. MT 1783/10.
11. Av. Identic cu aversul precedent.
    Rv. KAΛΛA/TIANΩN. Trepied. În cîmp st. spic, sub trepied ΠOA.
    AE, 24,5 mm. ↑ 9,62 g. Pastila crăpată.
    Pick, 227. Fig. 2/3, inv. MT 1783/11.
12. Av. Identic cu aversul precedent.
    Rv. KAΛΛA/TIANΩN. Trepied. În cîmp st. spic, sub trepied AΠO, deasupra trei puncte.
    AE. 24 mm, ↑ 10,13 g. Pastila crăpată.
    Pick, 227. Fig. 2/4, inv. MT 1783/12.

[37] S. Teodor, *op. cit.*

[38] K. Regling, *Gegenstempel*, în *Wörterbuch der Münzkunde*, 1930, p. 211—212; T. Gherasimov, Izvestija Institut, 1946, p. 51 și urm.

[39] C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 396—399.

[40] M. Chițescu, *Numismatic Aspects of the History of the Dacian State. The Roman Republican Coinage in Dacia and Geto-Dacian Coins of Roman Type*, BAR, Oxford, 1982, capitolul II.

[41] C. Moisil, Arhivele Dobrogei, 1, 1916, p. 38; idem, *Dobrogea, 50 de ani de viață românească*, 1928, p. 175.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

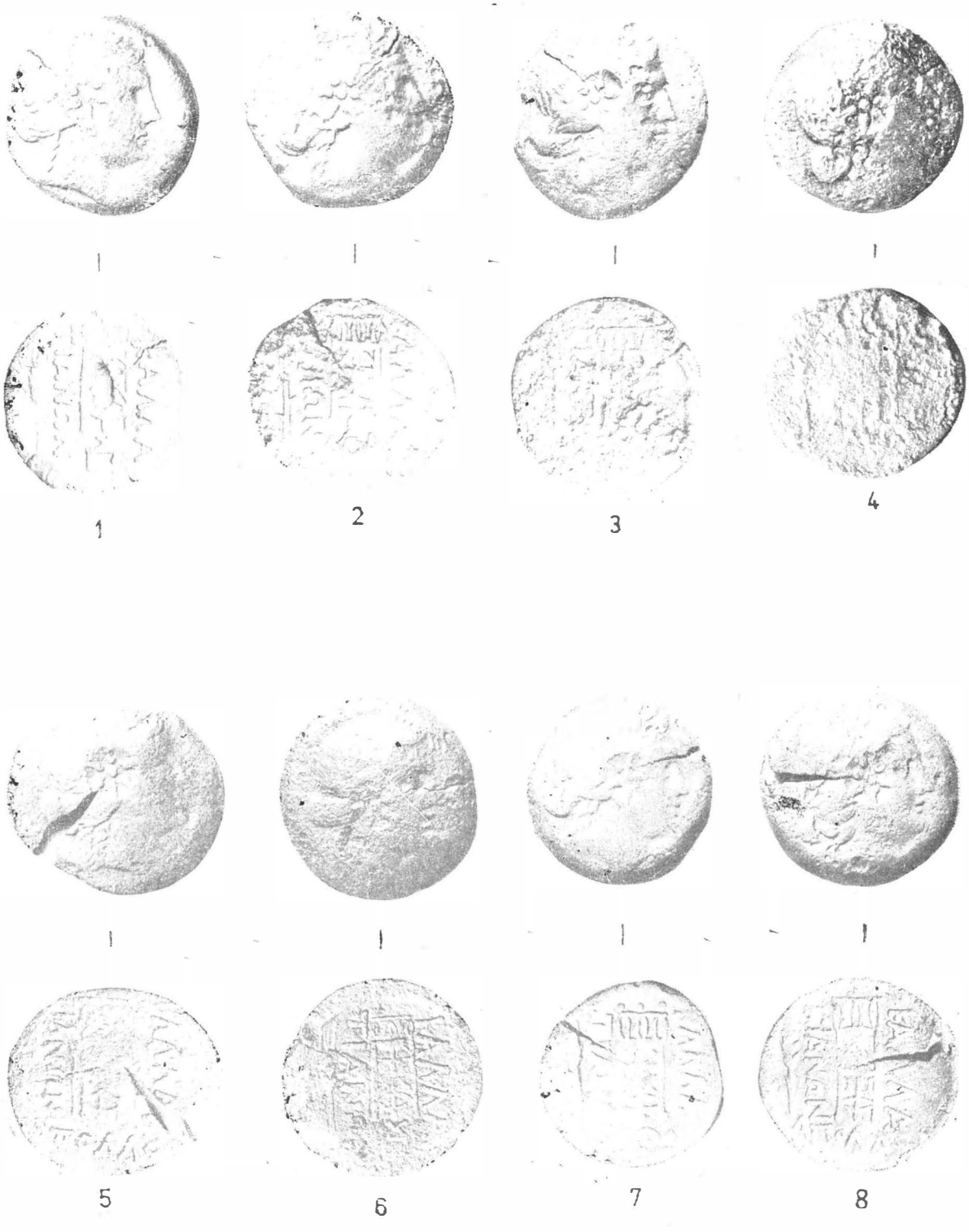

Fig. 1 Monede din bronz din tezaurul de la Poiana, jud. Galaţi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

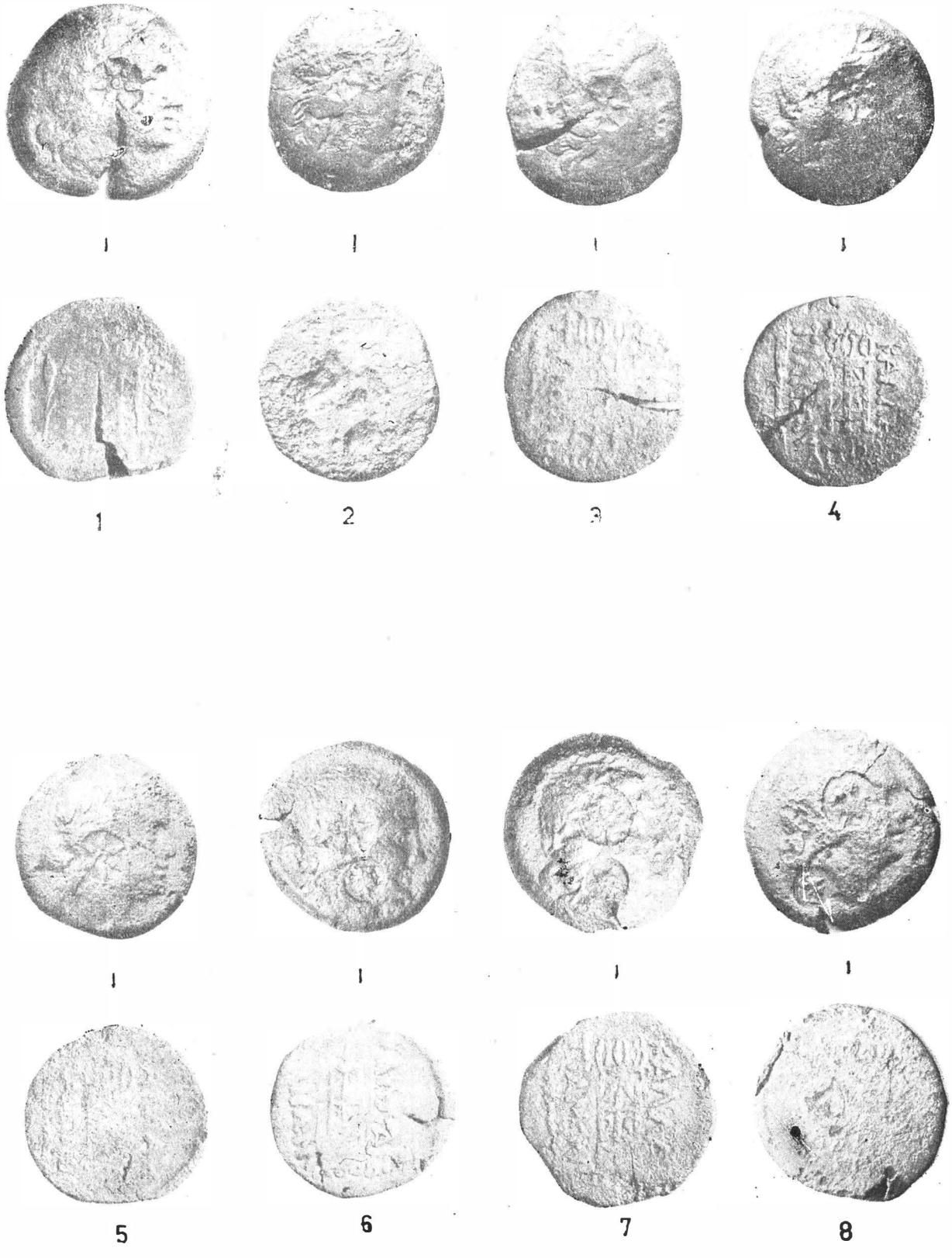

Fig. 2. Monede din bronz din tezaurul de la Poiana, jud. Galaţi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

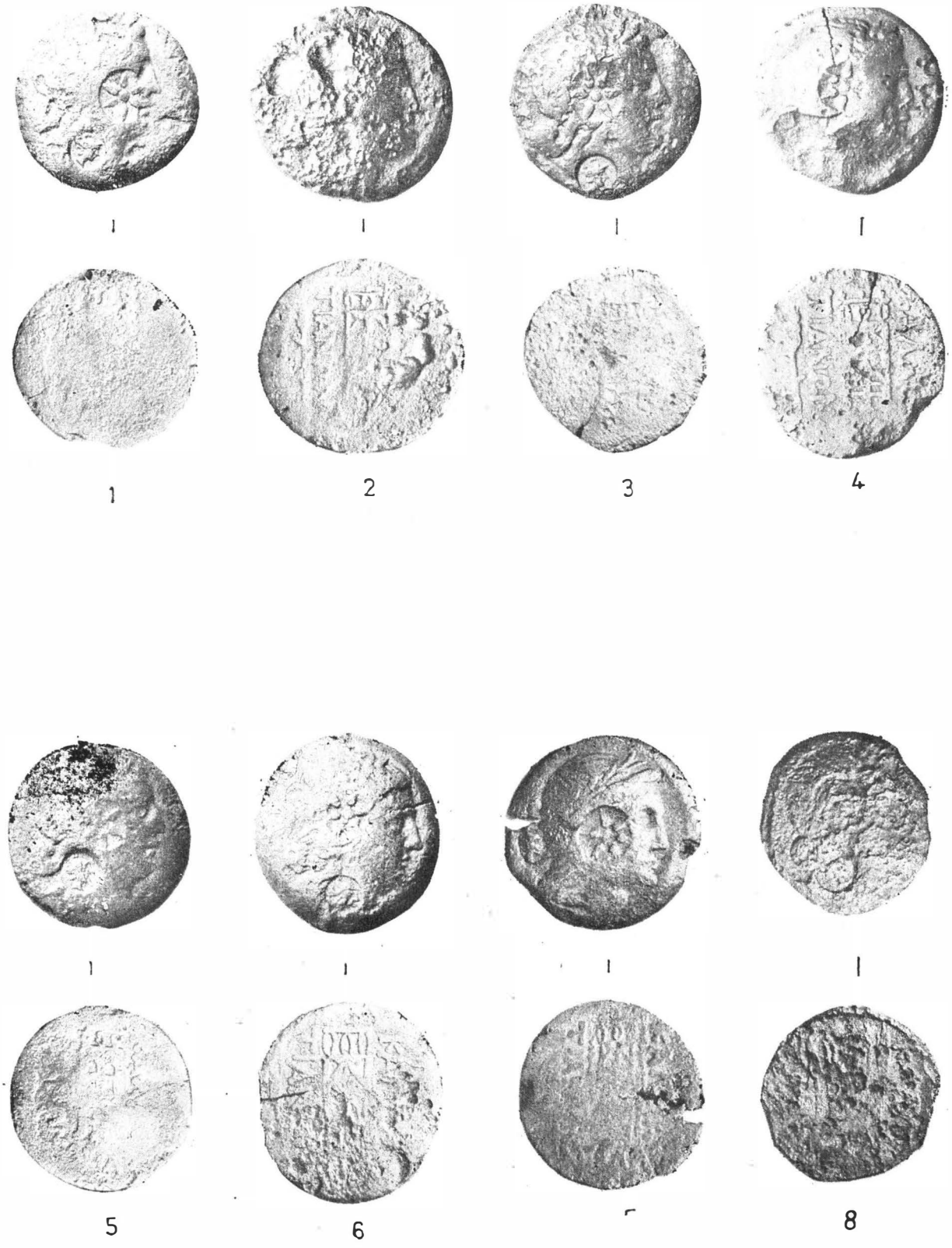

Fig. 3. Monede din bronz din tezaurul de la Poiana, jud. Galați

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

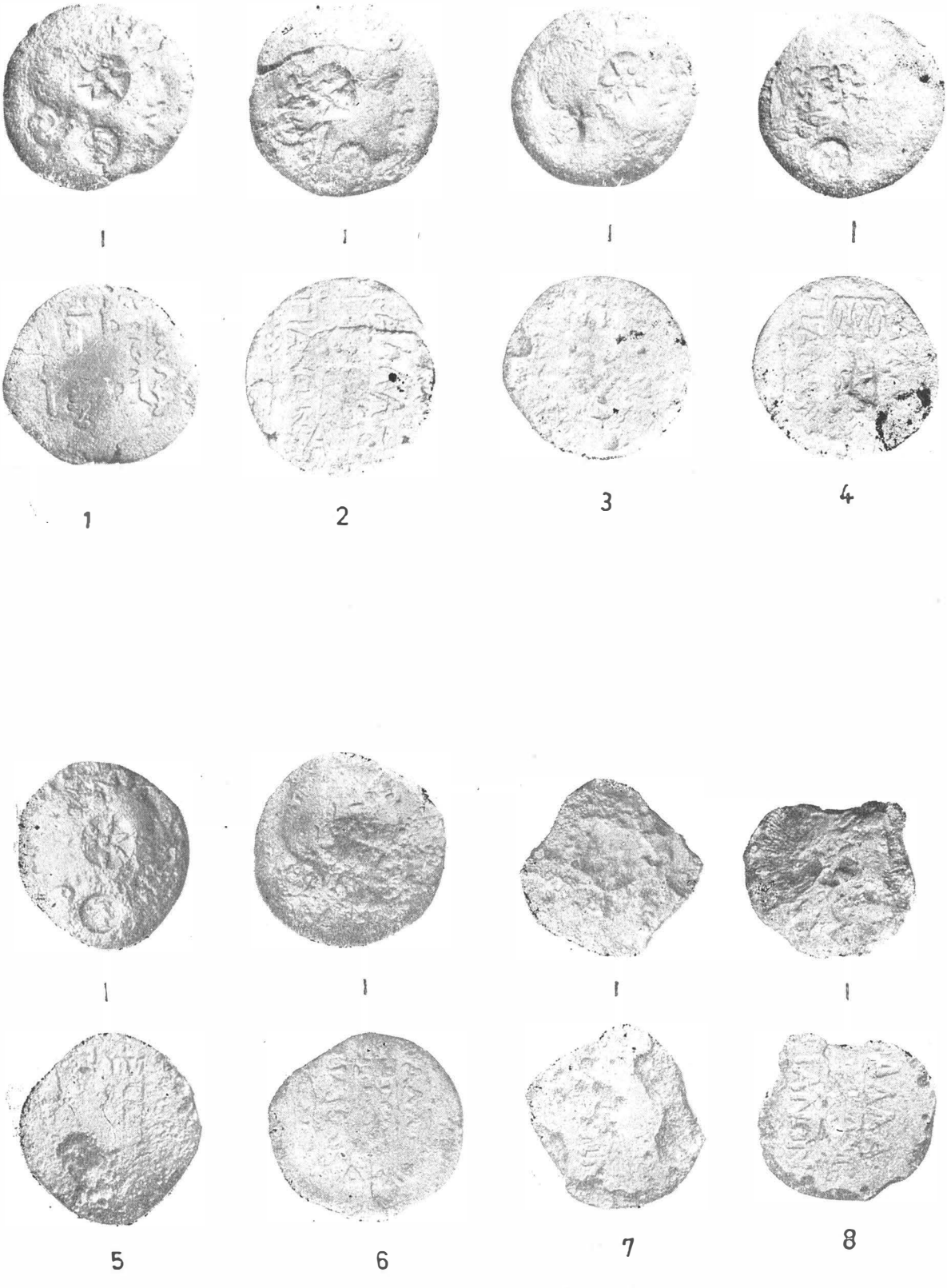

Fig. 4. Monede din bronz din tezaurul de la Poiana, jud. Galați.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

13. Av. Identic cu aversul precedent.
Rv. KAΛΛA/TIANΩN. Trepied. În cîmp st. spic, sub trepied EΠIXA.
AR, 23,1 mm. ↑ 9,28 g.
Pick, 230. Fig. 2/5, inv. MT 1783/13.
14. Av. Identic cu aversul precedent dar cu contramărcile : ✻ și cap cu coif și penaj, spre dreapta.
Rv. KAΛΛA/TIANΩN. Trepied. În st. și dr. spice de grîu, sub trepied AΠOΛΛ.
AE, 24 mm.↑ 9,40 g. Pastila crăpată.
Pick, 227. Fig. 2/6, inv. MT 1783/14.
15. Av. Identic cu aversul precedent dar cu contramărcile : cap cu cunună de spice, spre dr. ; cap cu coif și penaj, spre dr.
Rv. KAΛΛA/TIANΩN. Trepied. În st. spic, sub trepied EΠ.
AE, 25 mm. ↑ 9,84 g. Puțin tocită.
Pick, 230. Fig. 2/7, inv. MT 1783/15.
16. Av. Identic cu aversul precedent.
Rv. KAΛ[ΛA/TIANΩN]. Trepied. În cîmp st. spic, sub trepied Π .
AE, 25. mm. ↑ 9,80 g. Puțin tocită.
Pick, 227. Fig. 2/8, inv. MT 1783/16.
17. Av. Identic cu aversul monedei nr. 14.
Rv. [KAΛΛA]/TIANΩN]. Resturi neclare de trepied și spic. Foarte tocită.
AE, 24 mm. ↑ 9,07 g.
Pick, 227. Fig. 3/1, inv. MT 1783/17.
18. Av. Identic cu aversul precedent dar cu contramarca : cap spre dr.
Rv. KA[ΛΛA]/TIANΩN. Trepied. În cîmp st. spic, sub trepied A, deasupra, trei puncte.
AE, 25 mm.↑ 9,57 g. Puțin tocită.
Pick, 227. Fig. 3/2, inv. MT 1783/18.
19. Av. Identic cu aversul monedei nr. 14.
Rv. KA[ΛΛA/TIANΩN]. Trepied. Deasupra sa trei puncte.
AE, 24,5 mm. ↑ 9,56 g. Mult tocită pe revers.
Pick, 227. Fig. 3/3, inv. MT 1783/19.
20. Av. Identic cu aversul monedei nr. 1.
Rv. KAΛΛA/TIANΩN. Trepied. În cîmp st. spic, deasupra trei puncte.
AE, 24,5 mm.↑ 8,56 g. Ușor tocită.
Pick, 227. Fig. 3/4, inv. MT 1783/20.
21. Av. Identic cu aversul monedei nr. 14.
T Rv. KAΛ[ΛA/TI]ANΩN. Trepied. În cîmp st. spic,sub trepied A⊢.
AE, 23, 5 mm. ↑ 8.52 g.
Pick, 227. Fig. 3/5, inv. MT 1783/21.
22. Av. Identic cu aversul precedent.
Rv. KA[ΛΛA/TIANΩN]. Trepied. În cîmp st. spic.
AE, 25,5 mm. ↑ 11,59 g. Tocită pe revers.
Pick, 227. Fig. 3/6, inv. MT 1783/22.
23. Av. Identic cu aversul precedent.
Rv. KAΛΛA/TIANΩN. Trepied. În dr. și st. ramuri, sub trepied AΠOΛΛ.
AE, 24 mm. ↑ 9,65 g. Pastila crăpată.
Pick, 227. Fig. 3/7, inv. MT 1783/23.
24. Av. Identic cu aversul precedent.
Rv. KAΛΛA/TIANΩN. Trepied. În cîmp st. spic, jos ΔΠΛ.
AE, 23 mm. ↑ 8,52 g.
Pick, 227. Fig. 4/6, inv. MT 1783/24.
25. Av. Identic cu aversul precedent.
Rv. [K]AΛΛA/[T]IANΩN. Trepied. În cîmp st. spic, sub trepied Θ.
AE, 24 mm.↑ 7,71 g. Marginile tocite.
Pick, 227, Fig. 4/1, inv. MT 1783/25.
26. Av. Identic cu aversul precedent.
Rv. KAΛΛA/TIANΩN. Trepied. În cîmp st. spic, sub trepied AΠOΛ, deasupra trei puncte.
AE, 25 mm.↑ 10.68 g.
Pick, 227. Fig. 4/2, inv. MT 1783/26.
27. Av. Identic cu aversul precedent.
Rv. KAΛ[ΛA]/TIANΩN. Trepied.
AE, 23 mm. ↑ 8.92 g. Reversul tocit.
Pick, 227. Fig. 4/3, inv. MT 1783/27.
28. Av. Identic cu aversul precedent.
Rv. KAΛΛA/TIANΩN. Trepied. În cîmp st. spic, deasupra trei puncte.
AE, 24 mm. ↑ 8,32 g. Tocită pe revers, jos.
Pick, 227, Fig. 4/4, inv. MT 1783/28.
29. Av. Identic cu aversul precedent.
Rv. [KAΛΛA/TIANΩN]. Urme de trepied și de spic în st.
AE, 23,5 mm. ↑ 9,18 g. Puternic tocită.
Pick, 227. Fig. 4/5, inv. MT 1783/29.
30. Av. Identic cu aversul precedent dar cu contramărcile : cap spre dreapta ; cap cu coif spre dreapta.
Rv. KA[ΛΛA/TIANΩN]. Trepied. În dr. și st. spice
AE, 23,5 mm. ↑ 7,55 g. Puternic oxidată.
Pick, 227. Fig. 3/8, inv. MT 1783/30.
31. Av. Foarte deteriorat. Contramarcă centrală ca la moneda nr. 1.
Rv. [KAΛΛA/TI] ANΩN. Trepied. În cîmp st. spic, sub trepied HP, deasupra un punct.
AE, cu resturi de aur, 23 mm. ↓ 6,50 g.
Pick, 227. Fig. 4/7, inv. MT 1783/31.
32. Av. Identic cu aversul monedei nr. 14.
Rv. [K]AΛΛA/TIANΩN. Trepied. Marginile puternic deteriorate.
AE, cu resturi de aur. 22,5 mm. ↓ 6,89 g.
Pick, 227. Fig. 4/8, inv. MT 1783/32.

Le trésor de monnaies callatiennes découvert à Poiana dép. de Galați

RÉSUMÉ

Ce trésor a été découvert dans la citadelle géto-dace de Poiana, dép. de Galați par les fouilles archéologiques pratiquées en 1985. Il se trouvait dans la couche Poiana II, à 1,60 m de profondeur, la grande majorité des monnaies présentant un très bon état de conservation (fig. 1—4). Vu la rareté remarquable de ce trésor, les auteurs en donnent une ample description des monnaies,

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Les 32 monnaies qui forment le trésor sont en bronze, deux d'entre elles gardant de légers traces d'une pellicule en or, avec laquelle elles ont été coulées initialement. Elles ont été emises par la ville de Callatis dans sa période autonome et représentent sur l'avers la tête laurée d'Apollon vers la droite, avec une ou deux contremarques, et sur le revers, le trépied, des épices de blé et l'inscription ΚΑΛΛΑΤΙΑΝΩΝ sur deux colonnes et le nom ΑΠΟΛΛΟ ou d'autres lettres et sigles sous le trépied. D'après ces caractéristiques les monnaies de ce trésor s'encadrent dans le troisième groupe de B. Pick, au nr. 227, 228, 230 et 231.

La présence de ce trésor dans une cité à l'est des Carpathes atteste la continuité des relations commerciales entre les Grecs et les Géto-Daces de cette zone dans les derniers siècles av.n.è.

On sait que le territoire est-carpathique est entré très tôt en contact avec les colonies grecques du littoral d'ouest de la Mer Noire, ce qui a eu comme effet l'intensification de la circulation des monnaies émises par ces colonies dans les centres habités par la population gèto-dace du centre et du sud de la Moldavie. Le grand nombre de monnaies callatiennes découvertes à Poiana, d'après toutes les probabilités ont pu arriver aux Géto-Daces d'ici, à la fin du IIème siècle et le commencement du premier siècle av.n.è., à côté des monnaies en bronze d'autre villes ouest-pontique découvertes dans ce territoire. Ces découvertes démontrent que dans cette période, de crise économique aussi, les villes émetteuses ont continuée à entretenir des relations avec les Géto-Daces, qui ont contribué, entre autres, au progrès de la société locale dans la période qui précède la formation de l'état dace.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1—4. Monnaies en bronze du trésor de Poiana.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Cîteva date despre cetatea geto-dacică de la Stoina, județul Gorj

PETRE GHERGHE

Cercetările întreprinse în județul Gorj au dus la descoperirea unor cetăți geto-dacice fortificate cu șanț, val și palisadă, în localitățile : Țicleni [1], Vîrț—Telești [2], Broșteni [3] și Căpreni [4].

Din categoria cetăților de piatră a fost identificată și cercetată numai una singură, situată pe o înălțime din stînga văii Oltețului, mai precis pe teritoriul localității Polovragi [5].

O caracteristică generală a acestor fortificații este așezarea lor pe platourile înalte ale dealurilor care oferă uneori și o bună vizibilitate în zonă, fiind întotdeauna apărate natural pe două sau chiar trei laturi.

O așezare fortificată cunoscută în partea locului sub numele de „Cetate", „Dealul Cetății" sau „La viile lui Negrici" a fost identificată, cu ani în urmă, pe teritoriul comunei Stoina, satul Păișani, din județul Gorj.

Dealul pe care se află cetatea se găsește situat pe dreapta riului Amaradia, la o distanță de circa 3 km vest de sat. El este ascuns în spatele altor dealuri, care coboară pînă aproape de vatra satului și nu este vizibil din drumul județean care vine dinspre Tîrgu Cărbunești, traversează comuna Stoina și se îndreaptă spre Craiova.

Primele informații referitoare la această cetate, le avem de la arheologul Schuchhardt care, în timpul ocupației germane din 1917 a identificat-o și a atribuit-o, la modul general, civilizației dacice. El a precizat, cu acest prilej, că cetatea de aici este ceva mai mică, ca suprafață, decît cea de la Coțofenii din Dos, județul Dolj, și este fortificată cu două valuri greu identificabile

[1] În anul 1975 a fost efectuat, de autorul acestor rînduri, un sondaj arheologic de informare pe dealul din localitatea Țicleni, numit „Cetate" sau „La Cetate". Cu această ocazie au fost recuperate numeroase fragmente ceramice, un fragment de piatră de rîșniță rotativă și identificate urmele unor locuințe de suprafață cu pereții realizați din nuiele împletite și lipite cu pămînt.

[2] D. Berciu, APO, Craiova, 1939, p. 202—203; Petre Gherghe, Elena Marin, *Cercetări arheologice. Cetatea dacică de la Vîrf*, Gazeta Gorjului, IX, 1231 din 9 oct. 1976; Petre Gherghe, *Săpăturile arheologice efecuate în cetatea dacică de la Vîrfu (județul Gorj)*, comunicare la a XII-a Sesiune anuală de rapoarte, București, 9—11 martie 1978; idem, AO, serie nouă, 2, 1983, p. 50.

[3] C. S. Nicolăescu-Plopșor, Gorjanul, 1939, ianuarie, p. 3; Dumitru Berciu, *op. cit.*, p. 187, 191.

[4] Identificată în anul 1936 de autorul acestor rînduri. Necercetată. Pe teritoriul comunei s-au mai descoperit întîmplător, cu ani în urmă, mai multe unelte agricole geto-dacice și un tezaur de monede compus din 128 de denari romani republicani, printre care se afla și o monedă emisă de orașul Dyrrhachium. Vezi Octavian Iliescu, SCN, 2, 1958, p. 448—449. Mai tîrziu, din același tezaur, au mai fost recuperate încă 20 de monede romane, printre care se afla încă o monedă de tip Dyrrhachium, aparținînd magistraților Zoilos-Zopiron, publicate de Gh. Popilian, în Historica, 3, 1974, p. 61, nota 34. Dintre uneltele agricole descoperite, existente acum la secția de istorie a Complexului muzeal județean Dolj, amintim seceri și coase, lucrate în ateliere de fierărie, prin martelare. Coasele au curbura lamei mai puțin accentuată și o buclă înaintea tubului de înmănușare, care are formă conică și este prevăzut, pentru fixarea cozii, cu un orificiu pentru uit. Acest tip de coasă se aseamănă ca formă cu tipul II de coase, după I. Glodariu și E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci*. Cluj-Napoca, 1979, p. 73—74 și fig. 33/3, 5—7, cu precizarea că acestea sînt prevăzute cu limbă pentru fixare și nu cu tub de înmănușare. Secerile au lama ușor arcuită, vîrful ascuțit și terminate în partea opusă cu un cîrlig de fixare în miner.

[5] Floricel Marinescu, SMMIM, 4—5, 1971—1972, p. 1—15; *ibidem*, 10, 1977, p. 25—32.

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, București, 1987, p. 139—143

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

datorită distrugerilor provocate de lucrările agricole. Schuchhardt mai amintește și faptul că pe platou se găseau foarte multe bucăți de pămînt ars, dar că fragmente ceramice nu a văzut [6].

Din această scurtă prezentare putem deduce că arheologul german a identificat cetatea de la Păișani, i-a făcut o schiță (fig. 6), dar săpături sistematice nu a întreprins, așa cum făcuse la Coțofenii din Dos [7].

O altă semnalare, referitoare la această cetate gorjeană, găsim în Arheologia preistorică a Olteniei, întocmită de profesorul Dumitru Berciu în anul 1939 [8].

Cercetări sistematice s-au organizat abia în toamna anului 1986. Deși acestea au fost limitate și au avut caracter de salvare, ele au permis unele observații, la care se vor adăuga rezultatele viitoarelor cercetări arheologice pe care intenționăm să le reluăm în vara anului 1987.

O privire de ansamblu asupra cetății de la Păișani ne permite să facem, chiar și în acest stadiu de început al cercetărilor, unele precizări. În primul rînd, putem afirma că cetatea face parte din categoria celor de pămînt, așezate pe platouri de deal. Aici, forma de relief pe care este situată cetatea este apărată natural pe trei laturi și este limitată în partea de nord de Valea Mare, la sud de Valea Vîlceaua lui Negrici, la vest de pădurea Arpadia, iar la est platoul este delimitat de cele două văi : Valea Mare și Vîlceaua lui Negrici, care se unesc după deal și continuă formînd Valea Plopului.

O altă observație care merită amintită este și aceea că pe platoul cetății se mai pot observa și în prezent urmele fostelor fortificații orientate est-vest, demult desființate (demantelate) de lucrările agricole. Dintre acestea un rol hotărîtor în apărarea cetății l-a avut șanțul și valul dinspre vest care bara accesul în cetate din direcția pădurii Arpadia, adică dinspre vest — dealtfel singurul loc pe unde se putea pătrunde cu ușurință în cetate.

Pentru a ne putea edifica asupra sistemului de apărare, am executat o secțiune perpendiculară pe acesta. Secțiunea orientată est-vest măsoară o lungime de 38 m și o lățime de 2 m. Aceasta a permis, pe lîngă o cunoaștere mai bună a complexului de fortificație, compus din șanț, cu bermă și val cu palisadă, și recuperarea unui material ceramic despre care Schuchhardt, la acea dată, spunea că nu-l găsise.

Șanțul de apărare din partea de vest a așezării a fost orientat pe direcția nord-sud, barînd astfel accesul în cetate dinspre pădurea Arpadia, singurul loc ușor accesibil pe platoul cetății. El măsoară o lungime de circa 80 m (fig. 6).

Valul urmărește traseul șanțului. La baza acestuia a fost identificat, așezat direct pe solul antic, un strat subțire de cenușă arnestecată cu bucăți mici de cărbune. De asemenea, în structura lui s-au descoperit, așezate la întîmplare, pietre de rîu, cu lungimile cuprinse între 15 și 25 cm, care aveau menirea să confere valului o mai bună consolidare. Datorită cantității apreciabile de pămînt ars la roșu descoperit în perimetrul valului, apreciem, în stadiul actual al cercetărilor, că arderea s-a făcut, fie intenționat pentru ca să-i dea valului o mai bună rezistență, fie a avut loc atunci cînd a ars structura de lemn a palisadei, ale cărei bucăți de lipitură, arse la roșu, au fost găsite și pe fundul șanțului de apărare.

Între val și șanț se afla o bermă lată de circa 2 m. Asemenea situații au mai fost identificate și la alte cetăți geto-dacice și, amintim, ca să ne referim doar la județul Dolj, cetatea de la Cîrligei, comuna Bucovăț [9] și cetatea de la Bîzdîna, comuna Calopăr, la aceasta din urmă berma datînd de la sfîrșitul sec. IV și începutul sec. III î.e.n. [10].

În ceea ce privește inventarul descoperit, acesta este reprezentat, deocamdată, doar de material ceramic și o singură piesă de metal. Ceramica descoperită este lucrată cu mîna. *O primă categorie ceramică* aparține, după tehnică, pastă, formă și decor, unui orizont hallstattian mijlociu. Acesta cuprinde fragmente ceramice de castroane cu pereții oblici și buza arcuită spre interior. Pe fața exterioară acestea au avut ca decor fațete oblice, paralele, care pleacă de la buză și ajung pînă în zona umărului (fig. 2/1—3). Vasele din această categorie au mărimi diferite și sînt executate dintr-o pastă fină, de culoare castanie sau cărămizie. Diametrele acestora măsoară la gură 28 cm (fig. 2/1) sau 18 cm (fig. 2/3). Altele, de dimensiuni mai mici, cu diametrul gurii doar de 11 cm (fig. 2/3), sînt executate dintr-o pastă fină, rezistentă, bine netezită, cu pereții subțiri, de culoare castanie.

[6] Carl Schuchhardt, *Die Schulenburg bei Cotzofeni und andere dakische Burgen*, în *Schumacher — Festschrift*, Mainz, 1930, p. 188, fig. 7.

[7] *Ibidem*, p. 184—188.

[8] Dumitru Berciu, *op. cit.*, p. 204, fig. 253.

[9] Octavian Toropu, SMMIM, 6, 1973, p. 3—11.

[10] C. Mărgărit Tătulea, Thraco-Dacica, 3, 1982, p. 96.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Pentru această categorie de vase credem că nu mai este nevoie să dăm analogii, deoarece ea se găsește în toate așezările fortificate și nefortificate, care aparțin cronologic Hallstattului mijlociu.

O a doua categorie ceramică aparține celei de-a doua epoci a fierului și este reprezentată în totalitate de o ceramică lucrată cu mîna. Analizînd cu atenție pasta utilizată, la această categorie, putem stabili că avem de-a face cu două tipuri de ceramică : fină și mai puțin fină. Lipsește în totalitate ceramica grosieră.

Ceramica fină este realizată dintr-o pastă compactă, în compoziție cu nisip mărunt, bine arsă de culoare cafeniu negricioasă, cafeniu roșiatică sau mai rar cărămizie. Suprafața exterioară a vaselor a fost acoperită cu un slip subțire, bine lustruit. La unele dintre vase, acesta se mai păstrează încă foarte bine, ceea ce le oferă o notă de eleganță. Deși materialul ceramic recuperat a fost în totalitate fragmentar, s-au putut stabili unele forme de vase.

— *Vasul-bol* este lucrat cu grijă și are pereții arcuiți, cu buza puțin trasă spre interior, terminată drept (fig. 2/5) sau cu partea interioară ușor rotunjită (fig. 2/6). Ca decor, ambele vase identificate prezintă sub buză un șir de alveole realizate cu unghia în pasta crudă a vasului.

Piese asemănătoare au fost găsite la Cropșani, județul Dolj [11], Bunești [12], Alexandria—Pod [13], Gura Canliei [14] etc. și au fost datate, în unele complexe, în limitele sec. IV—III î.e.n. [15], iar în altele în sec. III II î.e.n. [16], sau chiar în sec. I î.e.n. [17].

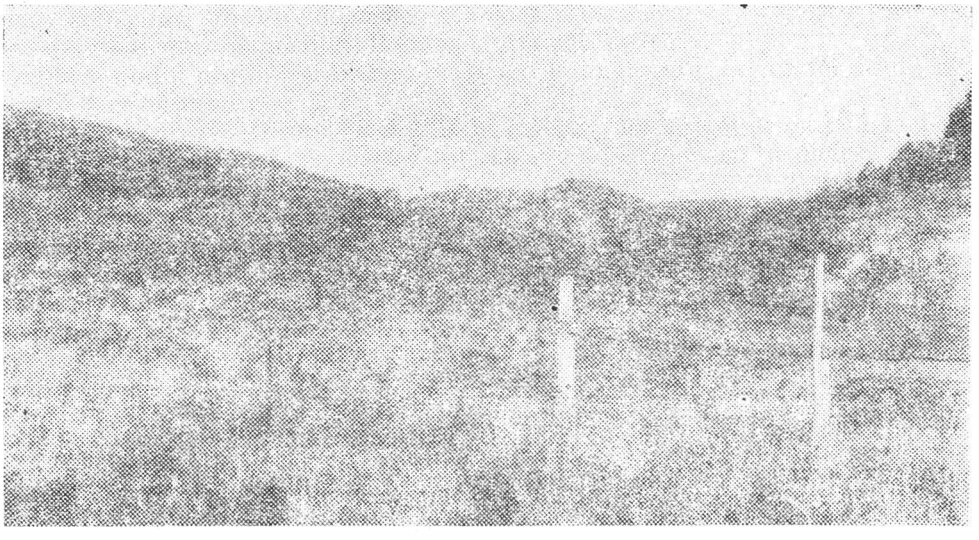

Fig. 1. Stoina-Păișani : vedere de ansamblu spre platoul cetății.

— *Castronul și strachina* au corpul tronconic, puțin bombat și fundul plat. Buza este trasă puțin în interior, terminată drept, alteori teșită și cu marginea interioară puțin rotunjită (fig. 2/7 ; 3/1—3 și 4/4).

O variantă de strachină, deocamdată mai puțin frecventă în săpăturile de la Stoina—Păișani, este cea cu pereții arcuiți spre interior și buza puțin trasă și rotunjită (fig. 4/6). De la vasul tip bol sau de la castroanele mai mari, pot proveni și apucătorile de tipul celor aplatizate și orientate în jos (fig. 2/4 și 3/7). Analogii apropiate pentru castroanele și strachinile în discuție, am găsit la descoperirile de la Enisala și Telița [18], ale căror limite au fost stabilite între al doilea sfert al sec. III î.e.n. și pînă la sfîrșitul aceluiași veac [19]. Strachini asemănătoare au mai fost descoperite la : Cernavodă, Peretu, Alexandria—Vii etc. și au fost încadrate cronologic în limitele sec. VI—IV î.e.n. [20].

[11] G. Popilian, M. Nica, material inedit.

[12] V. V. Bazarciuc, SCIVA, 3, 1983, 3, p. 259, fig. 9/2.

[13] Emil Moscalu, *Ceramica traco-getică*, București, 1983, p. 51—53, planșa XX/3. Vezi și nota 549.

[14] M. Irimia, Pontica, 14, 1981, p. 96, fig. 21/1—7 : 22/15, 21, unele din acestea atribuite cronologic Hallstattului tîrziu.

[15] Emil Moscalu, *op. cit.*, p. 51.

[16] *Ibidem*, p. 52. Vezi descoperirile de la Ciumești și Morești.

[17] *Ibidem*, vezi descoperirile de la Arpașul de Sus.

[18] Gavrilă Simion, Peuce, 6, 1977, p. 69, pl. IX/c—d.

[19] *Ibidem*, p. 57.

[20] Vezi în acest sens, Emil Moscalu, *op. cit.*, p. 73.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

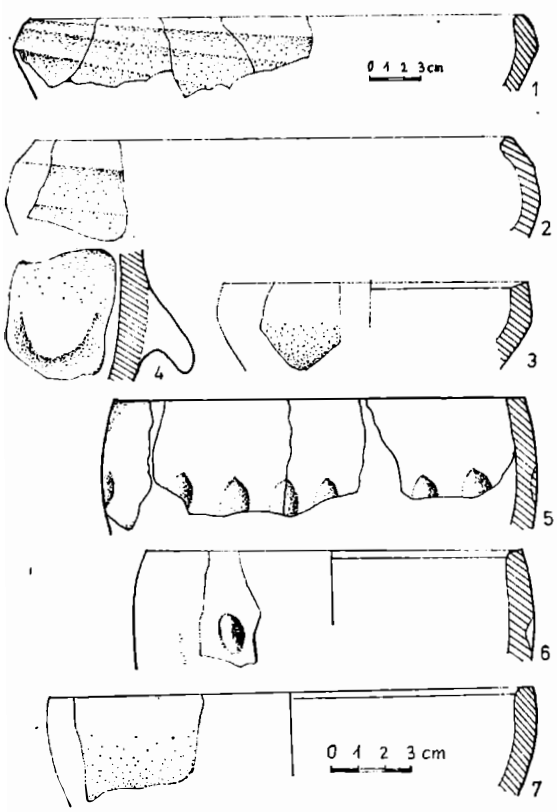

Fig. 2. Stoina-Păişani: 1—3, ceramică hallstattiană; 4—6, ceramică timpurie geto-dacică.

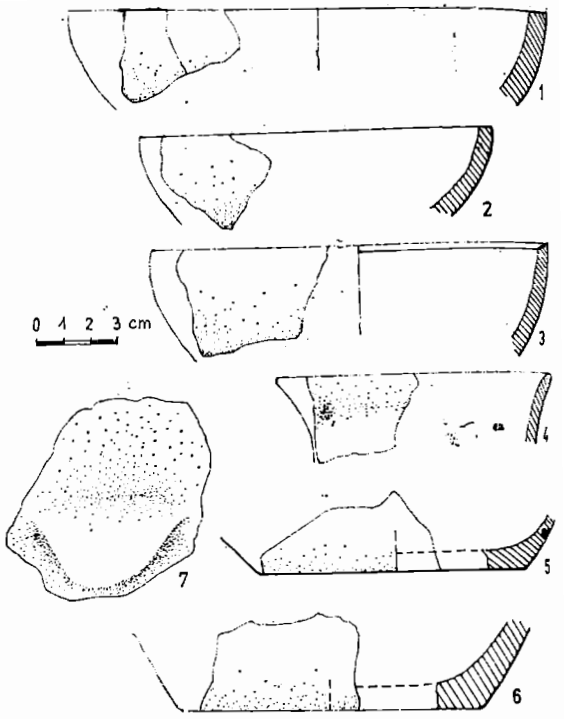

Fig. 3. Stoina-Păişani: 1—7, ceramică geto-dacică.

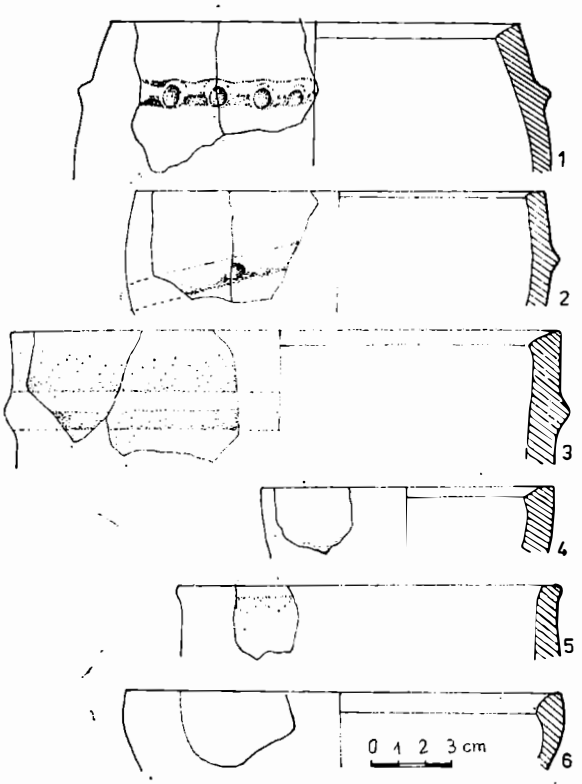

Fig. 4. Stoin a-Păişani: 1—6, ceramică geto-dacică.

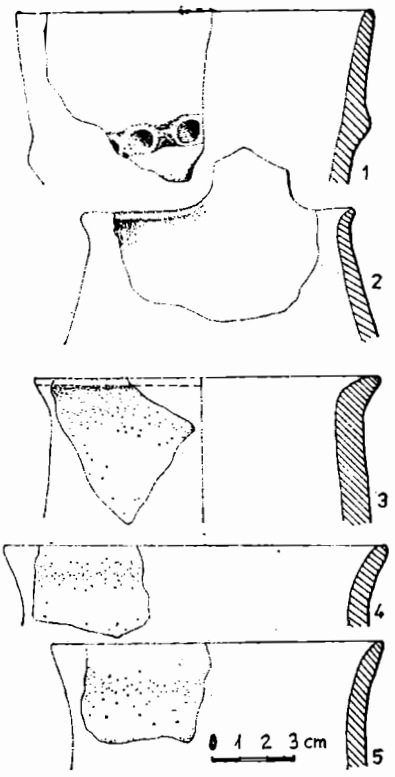

Fig. 5. Stoina-Păişani: 1—5, ceramică geto-dacică.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

— *Vasul borcan.* Fragmente provenite de la asemenea vase sînt puține și credem că ele pot fi atribuite, după mărime, celor obișnuite, dacă ținem cont de diametrul gurii, care la unul din vase a fost stabilit la 20 cm (fig. 4/3), iar la celălalt la 14 cm (fig. 4/5).

— *Vasul urnă* cu corpul tronconic are gura largă și fundul plat de dimensiuni mici. Buza are marginea subțiată și rotunjită. Sub aceasta, la circa 3 cm, are, ca decor, un brîu alveolar (fig. 5/1).

Analogii apropiate pentru acest tip de vas găsim la descoperirile din Dobrogea, mai ales la Satu Nou [21].

— *Cănile* au gura mică, buza puțin trasă în afară, subțiată și se continuă cu o toartă supraînălțată. Corpul, la cele mai multe, este bitronconic (fig. 5/2—3). La altele, corpul este bombat, rotunjit, cu gît cilindric și buza puțin trasă în afară, cu marginea rotunjită (fig. 5/4). Vase asemănătoare au fost descoperite aproape pe întreg spațiul carpato-danubiano-pontic. Acest tip de cană, după părerea specialiștilor, derivă dintr-un prototip specific Hallstattului mijlociu sau tîrziu și continuă ca o formă de bază în repertoriul ceramicii geto-dacice.

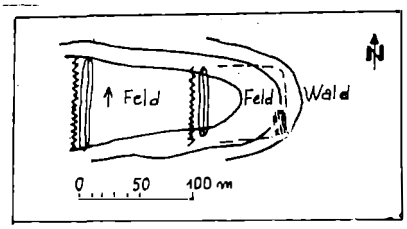

Fig. 6. Planul cetății de la Stoina-Păișani, după Schuchhardt.

2. *Ceramica mai puțin fină* este documentată doar prin cîteva fragmente, care au ca degresant nisipul măzăros. Acestea provin de la unele *ulcele* cu undul profilat și inelar, cît și de la unele *căni* cu fundul drept, gît cilindric și buza puțin arcuită spre exterior (fig. 5/5).

Săpăturile de la Stoina—Păișani fiind abia la început, nu ne-am propus să facem o prezentare exhaustivă și nici să căutăm analogii pentru tot materialul descoperit și nici să facem o încadrare cronologică mai strînsă.

Totuși, și în acest stadiu de început al cercetărilor, se impune o precizare. Și anume aceea că materialul ceramic recuperat provine din două niveluri de locuire : primul aparține unui *orizont hallstattian* (fig. 2/1—3), iar cel de-al doilea nivel aparține *Latène-ului geto-dacic*, care își face apariția, poate, pe la sfîrșitul sec. V, dar, sigur la începutul sec. IV î.e.n. și care se pare că sfîrșește în sec. II sau cel mai tîrziu la începutul sec. I î.e.n. (fig. 2/5—7 ; 3/1—6 ; 5/1—5).

Quelques dates sur la forteresse géto-dace de Stoïna, département de Gorj

RÉSUMÉ

Sur le territoire de la comune de Stoina, village de Păișani, département de Gorj on a identifié, en 1986, une forteresse géto-dace avec fossé, repli de terrain fortifié et palissade, au point nommé par les habitants „Chateau-fort", „Colline du Chateau-fort" ou „Aux Vignobles de Negrici".

Une datation tout-à-fait exacte de la forteresse est difficile et en même temps pas recommandable, les recherches se trouvant à leur début. Cependant, on peut préciser, sur la base de la céramique y trouvée, que le niveau le plus ancien d'habitat appartient au Hallstatt moyen, secondé par un autre atribué à la civilisation du Latène géto-dace, dont le début se trouve approximativement à la fin du Vème et au début du IVème siècle av.n.è. et dont la fin appartient au IIème ou, au plus tard, au commencement du Ier siècle av .n.è.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Stoina-Păișani : vue d'ensemble vers le plateau de la forteresse.
Fig. 2. Stoina-Păișani : 1—3, céramique hallstattienne ; 4—6, céramique ancienne géto-dace.
Fig. 3. Stoina-Păișani : 1—7, céramique géto-dace.
Fig. 4. Stoina-Păișani : 1—6, céramique géto-dace.
Fig. 5. Stoina-Păișani : 1—5, céramique géto-dace.
Fig. 6. Le plan de la forteresse de la localité Stoina-Păișani, après Schuchhardt.

[21] M. Irimia, Pontica, 16, 1983, p. 122, fig. 14/18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Creşterea animalelor la geto-dacii (sec. IV î.e.n.—sec. I e.n.) din Moldova şi Muntenia

SERGIU HAIMOVICI

Acum 15 ani a apărut un studiu de sinteză cu privire la creşterea animalelor şi vînătoarea la geto dacii de pe teritoriul României [1]. De atunci au apărut mai multe lucrări de arheozoologie, referitoare la această problemă, o contribuţie importantă aducîndu-şi, pe lîngă autorul acestor rînduri, M. Şt. Udrescu şi Alexandra Bolomey. Întrucît cele mai multe lucrări de acest tip se referă la geto-dacii din zona extracarpatică a teritoriului ţării, cunoştinţele despre creşterea animalelor ca ocupaţie de bază a acestor populaţii sînt, prin multiplele lor aspecte, mult mai bine conturate pentru regiunea la care ne referim, fapt pentru care, în acest studiu, ne-am oprit deocamdată numai la teritoriul amintit.

Materialul studiat provine din 15 staţiuni arheologice, el fiind reprezentat prin resturi menajere descoperite în aşezări, cai înhumaţi în aşezări şi necropole sau găsiţi în morminte princiare. Nu am avut în vedere fauna din cetăţile de la Stinceşti, care a fost destul de bine studiată [2] şi nici pe aceea provenită din necropola tumulară de la Histria [3] socotind că aceste staţiuni sînt cronologic mai vechi decît cele aparţinînd strict la epoca La Tène al căror material arheozoologic va fi luat în consideraţie în această lucrare ; totuşi, întrucît ea este organic legată cu materialul la care ne vom referi în continuare, vom reveni asupra ei, ori de cîte ori va fi nevoie.

Staţiunile al căror material paleofaunistic a fost studiat se repartizează teritorial şi cronologic astfel : 1 — Lozna —Hlibicioc, jud. Botoşani, sec. III—II î.e.n. — aşezare [4] ; **2** — Lunca Ciurei, jud. Iaşi, sec. III—II î.e.n. — aşezare [5] ; 3 — Bitca Doamnei (Petrodava), jud. Neamţ, sec. II î.e.n. — I e.n. — aşezare [6] ; 4 — Brad (Tamasidava), jud. Bacău, sec. IV î.e.n. — II e.n. — aşezare [7] ; 5 — Floreşti, jud. Bacău, sec. I î.e.n. — I e.n. — probabil aşezare [8] ; 6 — Cîrlomăneşti, jud. Buzău, sec. II—I î.e.n. — aşezare [9] ; 7 — Radovanu, jud. Ilfov sec. II—I î.e.n. — aşezare [10] ; 8 — Popeşti (Argedava), jud. Ilfov, sec. II—I î.e.n. — aşezare [11] ; 9 — Piscul Crăsani, jud. Ialomiţa, sec. II—I î.e.n. — aşezare [12] ; 10 — Zimnicea, jud. Teleorman, sec. IV—I î.e.n. — aşezare [13] ; 11 — Mărgăriteşti, jud. Olt, sec. III—I î.e.n. — aşezare [14] ; 12 — Cătunu, jud. Dîmboviţa, sec. II—I î.e.n. — aşezare în care s-au înhumat cai [15] ; 13 — Zimnicea, jud. Teleorman, sec. IV—II î.e.n. — necropolă în care de

[1] S. Haimovici, in *Domestikationsforschung und Geschichte der Haustiere*, Budapesta, 1973, p. 257—262.

[2] Vezi mai ales, idem, *Din trecutul judeţului Botoşani*, p. 55—62.

[3] Alexandra Bolomey, SCA, 2, 1965, p. 179—180 ; idem *Histria*, II, 1966, p. 387—396.

[4] S. Haimovici, E. Şadruschi, Hierasus, 1981, p. 91—97,

[5] S. Haimovici, Thraco-Dacica, 7, 1986, p. 134—139.

[6] S. Haimovici, material deocamdată inedit.

[7] S. Haimovici, material deocamdată inedit.

[8] M. Şt. Udrescu, N. Miriţoiu, Carpica, 15, 1983, p. 137—139.

[9] M. Şt. Udrescu, SCIVA, 28, 1977, 4, p. 365—374.

[10] Idem, Thraco-Dacica, 3, 1982, p. 139—143.

[11] M. Şt. Udrescu cu date încă nepublicate referitoare la fauna din aşezările de la Popeşti, Piscul Crăsani şi Mărgăriteşti, dar cu referiri consistente în lucrările sale de sinteză din : Thraco-Dacica, 3, 1982, p. 139—143 ; Dacia, N.S., 29, 1985, p. 129—132 ; BAR, Internat. Series 227, 1984, p. 81—91. O serie de date ne-au fost comunicate personal de M. Şt. Udrescu, pentru care îi mulţumim pe această cale.

[12] Vezi supra, nota 11.

[13] S. Haimovici, AUIaşi, biologie, 17, 1972, p. 191—203.

[14] Vezi supra, nota 11.

[15] S. Haimovici, Thraco-Dacica, 5, 1984, p. 145—149.

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, Bucureşti, 1987, p. 144—153

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

asemenea s-au înhumat cai [16]; 14 — Peretu jud. Teleorman, sec. IV—III î.e.n. — mormînt princiar cu resturi de faună [17]; 15 — Agighiol, jud. Tulcea, sec. IV î.e.n. — mormînt princiar în care s-au înhumat cai [18].

Enumerarea staţiunilor de mai sus arată că unele aşezări din Moldova se întind pe o perioadă mai lungă de timp, încît începutul locuirii lor se suprapune cronologic peste vremea cînd mai existau cetăţile de la Stînceşti; altele ajung însă pînă în sec. I şi chiar II e.n. Totodată ele se găsesc situate în unităţi morfogeografice relativ diverse, unele fiind situate chiar în zona subcarpatică. Staţiunile din Muntenia, cu excepţia celor de la Zimnicea, se plasează cronologic în aşa zisa epocă „clasică" a dezvoltării civilizaţiei daco-getice, ele fiind aproape toate plasate în zona de cîmpie; aici s-au găsit însă şi cai înhumaţi, cît şi mormîntul princiar de la Peretu. Din Dobrogea provine doar staţiunea de la Agighiol cu celebrul mormînt princiar de acolo. Considerăm totuşi că toate aşezările a căror faună a fost studiată, faună reprezentată prin resturi menajere, sînt dave cu condiţii de vieţuire destul de asemănătoare întrucît mediul înconjurător (lucru arătat foarte bine de speciile de mamifere sălbatice găsite) era în mare măsură acelaşi (existînd doar unele mici diferenţe asupra cărora vom reveni mai tîrziu), transformările în peisaj fiind încete şi aproape nesesizabile, chiar la scară seculară.

Animalele domestice, adică mamiferele şi păsările domestice reprezintă marea majoritate a resturilor osoase găsite în aşezările considerate şi de aceea, dată fiind abundenţa acestui material, conturarea caracteristicilor ocupaţiei de creştere a animalelor domestice poate fi destul de bine precizată. Evidenţiind frecvenţa fiecărei specii în parte, abordînd caracteristicile morfologice şi biometrice, aprecierea taliei, raporturile dintre sexe, tipul rasecologic, vîrsta de sacrificare, unele particularităţi ale ritului de înhumare a cailor, vom evidenţia o serie de faţete ale caracteristicilor socio-economice ale geto dacilor.

Dintre toate animalele domestice, primul loc ca frecvenţă (cu o singură excepţie — aşezarea de la Cîrlomăneşti) este ocupat de către taurine.

Gradul înaintat de fragmentare a resturilor a făcut ca să nu avem la dispoziţie porţiuni prea mari de craniu. Putem totuşi preciza că în unele aşezări, mai ales la Zimnicea, am întîlnit un semnificativ fragment la care regiunea nucală este destul de largă şi joasă, fosa temporală îngustă, linia intercornuală dreaptă, fruntea plană, cu o uşoară adîncire în regiunea sa anterioară, caractere care ar fi tipice pentru aşa zisul tip *primigenius*; în aceeaşi staţiune s-a găsit un alt rest la care linia intercornuală este puternic convexă, fruntea bombată spre partea ei posterioară, cît şi o fosă temporală destul de largă, particularităţi ce caracterizează tipul *brachyceros*. Se poate remarca că forma şi dimensiunile coarnelor, cel puţin din unele aşezări, se încadrează de asemenea la cele două tipuri. Cele mai multe, mici şi gracile, au caracteristicile tipului *brachyceros*, dar foarte rar apar şi unele care ajung sau chiar întrec limita inferioară dimensională pentru tipul *primigenius*. Este de remarcat că un asemenea corn mai masiv a fost găsit şi în aşezarea de la Lozna—Hlibicioc. Trebuie să concludem (chiar dacă luăm în considerare particularităţile ce se datorează dimorfismului sexual şi unei eventuale castrări a masculilor) că taurinele geto dacilor aveau un caracter relativ mai heterogen, din punct de vedere morfologic, încît nu le putem asemăna întru totul cu vitele cu coarne scurte de formă brahiceră tipice mai cu seamă celţilor din Europa centrală [19], dar pe care noi le-am găsit şi în aşezarea de la Stînceşti [20]. Ele se apropie din acest punct de vedere de unele taurine ale aceleiaşi perioade din regiunile nord pontice, mai ales cele descoperite în cetatea de la Olbia [21], fără ca să conchidem că ar exista o legătură genetică cu acestea din urmă.

Situaţia se complică mai mult, întrucît noi am pus în evidenţă la Lozna—Hlibicioc vite fără coarne (asemenea taurine acornute au fost găsite şi la Stînceşti, cît şi în aşezarea din sec. II—III e.n. de la Barboşi) [22]. Numărul de cranii acornute (unele aproape întregi) de la Lozna, provenind de la cel puţin 9 indivizi, arată clar că nu sînteni în faţa unei variaţii netransmisibile, ci avem a face cu un tip rasial acornut, crescut cel puţin de o parte dintre populaţiile geto-dace de pe teritoriul ţării noastre, el coexistînd chiar în aceeaşi aşezare cu taurinele cornute. Aşa cum am arătat, acest

[16] Idem, Dacia, N.S., 27, 1983, p. 79—107.

[17] Alexandra Bolomey care a studiat resturile animaliere, dar încă nu le-a publicat, a avut amabilitatea de a ne oferi date ample pentru acest studiu; îi mulţumim pe această cale.

[18] Alexandra Bolomey, SCA, 5, 1986, p. 27—31.

[19] J. Boessneck, A von den Driesch ş.a., *Die Tierknochenfunde aus dem Oppidum von Manching*, Wiesbaden, 1971, p. 32—58.

[20] S. Haimovici, AUIaşi, biologie, 13, 1967, p. 324.

[21] S. Bökönyi, *History of domestic mammals in central and eastern Europe*, Budapesta, 1974, p. 126; I. V. Zalkin, MIA, 53, 1960, p. 16—22.

[22] S. Haimovici, Dacia, N.S., 28, 1984, p. 153—155.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Tabe

Variația și media taliei calculată (în cm) pentru taurine, ovicaprine

		A	A	A	A	A?	A	A
Stațiunea Județul		Lozna Botoșani	Lunca Ciurei Iași	Bîtca Doamnei Neamț	Brad Bacău	Florești Bacău	Cîrlomănești Buzău	Radovanu Ilfov
Cronologia		III—II î.e.n.	III—II î.e.n.	III e.n.—I e.n.	IV î.e.n.—II e.n.	II î.e.n.—I e.n.	II—I î.e.n.	II—I î.e.n.
Autorul		H.S.	H.S.	H.S.	H.S.	U.M.	U.M.	U.M.
Bos taurus	Nr.	4	1	1	38	1	6	28
	Var	111,4—124,4	—	—	103,4—126,0	—	103,5—125,1	104,1—124,6
	M	115,3	121,7	110,0	111,6	110,0	113,9	113,6
Ovis aries	Nr.	—	1	—	23	—	21	11
	Var	—		—	50,0— 73,5	—	52,0-67,9	52,6— 63,9
	M	—	63,1	—	60,6	—	60,5	59,7
Capra hircus	Nr.				10		10	4
	Var	—	—	—	60,9— 66,2	—	60,8— 68,4	64,7— 68,4
	M				62,7		63,3	66,1
Equus caballus	Nr.		1		22			3
	Var	—	—	—	126,3—144,8	—	—	128,2—132,7
	M		140,7		133,8			130,9

A = așezare; N = necropolă; MP = mormînt princiar;
H.S. = Haimovici Sergiu; U. M. = Udrescu Mircea; B. A. = Bolomey Alexandra

tip acornut nu este prin nimic legat genetic de vitele fără coarne ale sciților din regiunile nord pontice care apar de talie mai mare [23].

O altă caracteristică este aceea care denotă la prima vedere o heterogenitate a materialului osteologic provenit de la taurine, ca fiind dată de marea variabilitate metrică rezultată în urma măsurătorilor executate pe maxilare și dinți, cît și pe oasele membrelor. Acest fenomen este doar aparent, neomogenitatea dimensională caracterizînd rasele primitive, aborigene, neameliorate, dînd astfel imediat caracterul vitelor crescute de daco-geți; valorile medii sînt foarte asemănătoare pentru toate așezările. Acest lucru apare foarte clar dacă calculăm înălțimea la greabăn (talia) luînd în considerare mai cu seamă metapodalele (tabelul 1). Se constată astfel o mare variabilitate, datorată în parte și faptului că talia masculilor și a castraților este mai înaltă decît aceea medie a femelelor cu circa 10—15 cm, dar totuși dimorfismul sexual apare relativ destul de șters; variabilitatea numai în cadrul femelelor poate ajunge la 15 cm. În medie talia taurinelor este de 112—113 cm. Noi am arătat [24] că de-a lungul pre- și protoistoriei talia medie a taurinelor este din ce în ce mai înaltă cu cît ne deplasăm dinspre vestul către estul continentului european. Acest fenomen apare foarte pregnant în neolitic și epoca bronzului, dar cu toate că devine cu mult mai șters odată cu diminuarea continuă și generală a taliei taurinelor, ce ajunge astfel foarte joasă în La Tène, el mai poate fi pus în evidență [25], chiar și în această epocă.

Întrucît la metapodale dimorfismul sexual cît și caracteristicile castrării masculilor este mai ușor de sesizat decît la coarne și alte segmente osoase, se poate aprecia pentru exemplarele mature proporția dintre sexe cît și prezența castraților. Pe o serie destul de mare avută la dispoziție se poate constata frecvența înaltă a femelelor (așa cum rezultă și după alte caractere morfologice), numărul relativ mic a masculilor — cum era de așteptat — dar și penuria castraților, mai puternică la Brad și Zimnicea [26] decît în celelalte așezări din Muntenia [27]. Se poate astfel conchide că taurinele mature, ținute pentru scopuri utilitare, erau folosite mai ales ca producătoare de lapte (și produsele acestuia), iar în vederea muncilor agricole și la cărat poveri se întrebuințau (datorită penuriei castraților) caii,

[23] Vezi supra, nota 22.
[24] S. Haimovici, Teză de doctorat 1964; idem AUIași, biologie, 13, 1967, p. 326—328.
[25] Idem, vezi supra, nota 1, p. 258.
[26] Idem, AUIași, biologie, 18, 1972, p. 194 și tabelul.
[27] M. Șt. Udrescu, Dacia, N. S., 29, 1985, p. 132.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

lul 1

şi cal din staţiunile geto-dacice

A	A	A	A	A	N	MP	MP
Popeşti Ilfov	Piscul Crăs ni Ialomiţa a	Zimnicea Teleorman	Mărgăriteşti Olt	Cătunu Dîmboviţa	Zimnicea Teleorman	Peretu Teleorman	Agighiol Tulcea
II—I î.e.n.	II—I î.e.n.	IV—I î.e.n.	III—I î.e.n.	II—I î.e.n.	IV—II î.e.n.	IV—III î.e.n.	IV î.e.n.
U.M.	U.M.	H.S.	U.M.	H.S.	H.S.	B.A.	B.A.
17 104,6—125,7 115,8	20 103,2—130,1 114,7	22 98,6—122,4 110,2	3 109,8—117,1 114,6	—	—	—	—
16 53,8— 65,2 58,2	60 50,9— 70,2 60,2	21 51,4— 64,1 58,0	—	—	—	—	—
4 62,1— 65,0 63,3	15 58,6— 71,9 65,6	7 58,7— 67,2 62,6	—	—	—	—	—
8 130,8—138,0 135,0	12 (125,0)—137,0 132,6	11 128,2—141,7 132,8	2 136,5—139,1 137,8	2 130,3—140,3 135,3	12 129,5—145,6 136,7	1 — 131,6	2 132,4—145,9 139,1

sau poate mai degrabă tot femelele de taurine, aşa cum am considerat noi [28], şi cum este de părere şi M. Şt. Udrescu [29].

În ceea ce priveşte vîrsta de sacrificare, evidenţiată mai cu seamă după apariţia dentiţiei definitive şi a gradului de eroziune a acesteia pe resturile de maxilare cu dinţi, se poate constata, în toate aşezările, că frecvenţa cea mai înaltă o au maturii, fără însă să se atingă vîrste prea înaintate, adică cu o eroziune avansată a dentiţiei. Acest fapt arată cu claritate că taurinele erau ţinute mai întîi pentru scopuri utilitare, în primul rînd ca producătoare de lapte (după cum s-a arătat mai sus) şi abia apoi ca furnizoare de carne, existînd astfel, în general, posibilitatea ca populaţia să nu fie nevoită să facă tăieri de necesitate şi să sacrifice tineretul în lipsă de nutreţuri suficiente pe timp de iarnă Considerînd că o vacă de circa 110 cm înălţime la greabăn ar da cam 250 kg carne, iar un taur sau castrat cu o talie cam de vreo 120 cm în jur de 300 kg, este evident că, mai ales în măsura în care taurinele au o frecvenţă ridicată, cornutele mari să acopere cea mai însemnată parte a necesităţilor de proteine animale ale locuitorilor, socotind că totodată se foloseşte şi laptele produs de ele. Se poate spune că geto-dacii aveau o economie animalieră bazată mai ales pe taurine.

Deşi cornutele mari erau reprezentate printr-un tip destul de primitiv, de talie joasă, cu o productivitate scăzută, numărul vitelor din aşezări pare să fi fost destul de mare şi credem că acestea trebuiau adăpostite, cel puţin pentru anotimpul friguros, în încăperi (grajduri) special amenajate, care în cadrul davelor să fi ocupat locuri anumite. Se ştie că încă cu mult înainte de epoca clasică în Grecia — situată într-o zonă cu o climă mai blîndă decît cea de la noi — existau asemenea construcţii de dimensiuni destul de mari, ce au generat legendele cu caznele lui Heracles care, printre altele, a fost obligat să cureţe grajdurile lui Augias.

Porcinele au o frecvenţă mai joasă decît taurinele şi de obicei mai scăzută şi decît aceea a cornutelor mici.

Materialul osteologic aparţinînd porcului este foarte fragmentar, încît în ceea ce priveşte caracterele morfologice se pot face doar puţine precizări. Putem afirma că el prezenta un bot alungit, încă mult asemănător cu cel al mistreţului, dar cu dimorfismul sexual mai şters decît la strămoşul său sălbatec. Craniul facial prelung ne este bine evidenţiat de existenţa pe fragmentele osoase a unei

[28] S. Haimovici, vezi supra, nota 1, p. 258.

[29] M. Şt. Udrscu, *op. cit.*, 27 p. 131.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

simfize alungite și totodată de caracterul oblong al osului lacrimal. Tot o caracteristică de primitivitate ar fi greabănul ridicat și șalele mai joase, cît și membrele subțiri, înalte, puțin îmbrăcate în grăsime. Măsurătorile executate pe resturile osoase pun în evidență, în toate așezările, o largă variabilitate, dar în medie, porcul crescut de geto-dacii din stațiunile menționate trebuie socotit ca aparținînd unui tip, în general, mic.

Calculînd, pe baza unor coeficienți stabiliți de el, înălțimea la greabăn, Teichert [30] a constatat că pentru Europa centrală are loc de-a lungul preistoriei și protoistoriei o scădere continuă a taliei porcinelor, cele din epoca bronzului apărînd mai joase decît în neolitic, iar în La Tène înălțimea medie la greabăn ajungînd abia la circa 70 cm. Considerăm că aflarea prin calcul a înălțimii la greabăn pentru porcine are mai mult o importanță teoretică, greabănul ridicat nereflectînd la această specie numaidecît o stare bună de întreținere, ci mai degrabă un caracter primitiv, ancestral, moștenit de la mistreț. Noi am arătat, pe baza măsurătorilor executate pe dentiție și resturi osoase, că în regiunile noastre, porcinele din epoca bronzului erau mai masive decît așa-zisul tip *palustris* din neolitic [31] și că în La Tène se observă o nouă scădere a masivității lor, dar că aceasta variază de la așezare la așezare [32], porcinele fiind astfel încă destul de mari la Stînceşti [33], dar ajungînd ca la Zimnicea să fie mai gracile, cu o înălțime medie la greabăn de doar 68,5 cm, dar la Brad de aproape 72 cm. Un porc asemănător ca mărime se găsea în aceeași perioadă istorică la celții din Bavaria [34], la popoarele germanice [35], cît și în regiunile nord-pontice [36].

Porcinele sînt ținute în exclusivitate ca producătoare de carne și grăsime (la tipurile primitive cantitatea de grăsime nu era prea mare) și de aceea strategia de creștere și planificarea sacrificării trebuie să se deosebească radical față de cea adoptată pentru speciile folosite în scopuri mai cu seamă utilitare. Se poate însă constata, mai ales pe baza dentiției, că cele mai multe resturi nu provin de la tineret, ci de la animale adulte, capabile de acum a se reproduce, și cu precădere de la maturi, indivizi ce se apropie de doi ani, sau care au depășit, uneori chiar cu mult, această vîrstă. Situația, care la prima vedere apare cu totul paradoxală, s-ar explica probabil prin aceea că tipul primitiv crescut de daco-geți se asemăna cu așa-zisele rase de porcine tardive, care au o creștere înceată, atingînd maturitatea sexuală mai tîrziu și ajungînd la greutatea optimă de sacrificare abia în jurul vîrstei de doi ani. Remarcăm că o situație asemănătoare a fost întîlnită de noi și în alte epoci ale protoistoriei.

Trebuie așadar să conchidem că geto-dacii din așezările a căror faună a fost studiată aveau la dispoziție un tip de porc primitiv, de talie în medie mică (chiar dacă existau în această privință unele variații ușoare de mărime de la o stațiune la alta), cu o productivitate scăzută. Un individ putea furniza o cantitate de carne în medie de aproximativ 60 kg, adică cam 1/4 cît o taurină din aceeași perioadă istorică [37], arătînd prin aceasta că porcinele aveau (deși ele sînt crescute exclusiv ca producătoare de carne) un rol destul de mic în acoperirea necesităților de proteine animale ale populației umane.

Ovicaprinele se plasează în general pe locul al doilea dar în unele așezări ele sînt întrecute de porcine; la Cîrlomănești numărul lor este apreciabil ocupînd astfel primul loc. Se pare că în așezările situate în zona de cîmpie a Munteniei cantitatea de cornute mici să fie ceva mai ridicată decît în stațiunile din Moldova, poate datorită unui mediu ambiant ușor deosebit.

Dintre cele două genuri întotdeauna *Ovis* este cu mult mai abundentă decît *Capra*, aceasta din urmă fiind ceva mai bine reprezentată în așezarea de la Zimnicea, fără a întrece însă ovinele. Avînd în vedere această situație, materialul osos pentru care diagnoza diferențială generică este imposibilă trebuie atribuit, în general, lui *Ovis*.

Deși fragmentare, resturile de craniu și coarne pot pune în evidență unele caracteristici morfologice pentru ambele genuri.

Astfel la *Ovis* se constată că masculii prezentau coarne nu excesiv de masive, cu baza triunghiulară pe secțiune. În mod excepțional, am găsit în stațiunea de la Brad un corn cu secțiunea, bazei biconvexă, de fapt una din fețe fiind aproape plană; menționăm că la Histria, „zona sacră", A. Bolomey a evidențiat și ca un corn cu secțiunea bazei de formă elipsoidală [38]. Femelele cornute

[30] M. Teichert, EAZ, 10, 1969, p. 517—525.

[31] S. Haimovici, AUIași, biologie, 14, 1968, p. 191—192.

[32] Idem, *op. cit.*, supra nota 1, p. 259.

[33] Idem, *op. cit.*, supra, nota 2, p. 58.

[34] Vezi lucrarea de la nota 19, p. 70—78.

[35] M. Teichert, în *Domestikationsforschung und Geschichte der Haustiere*, Budapesta, 1973, p. 267.

[36] V. I. Zalkin, MIA, 53, 1960, p. 58—59.

[37] A. von den Driesch, în *Zur frühen Mensch-Tier-Symbiose*, München, 1983, p. 51.

[38] Alexandra Bolomey, SCA, 2, 1965, p. 180.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

nu sînt deloc abundente, ele purtînd, atunci cînd prezintă, coarne relativ mici cu aspect caprin; caracterul acornut al femelelor se pare că este dominant. Se pune problema dacă geto-dacii executau castrarea masculilor. Menţionăm că tot în „zona sacră" de la Histria A. Bolomey atribuie, cu o oarecare probabilitate, un fragment de craniu cornut unui castrat [39], iar M. Şt. Udrescu crede că la Cîrlomăneşti existau berbecuţi castraţi [40] (în această aşezare este foarte probabil că ovinele erau crescute cu precădere ca furnizoare de carne şi fenomenul ar fi plauzibil). Noi considerăm totuşi că particularităţile morfologice ale coarnelor, după care s-ar pune în evidenţă fenomenul castrării, nu apar însă destul de clare pe materialul avut la dispoziţie de către cei doi autori şi de aceea problema rămîne deocamdată deschisă, deşi personal înclin a crede că geto-dacii nu foloseau acest procedeu pentru cornutele mici.

Pentru *Capra* au fost evidenţiaţi masculi cu coarne puternice, avînd aspectul tipului „prisca", dar la femele această caracteristică de uşoară răsucire se şterge mult fără a dispare însă total, neexistînd deci la ele coarne „aegagrus" tipice.

Ovicaprinele reprezentînd un grup de talie relativ mică, măsurătorile executate pe resturi de maxilare cu dinţi, cît şi pe fragmente ale oaselor membrelor, reflectă mai greu variaţia dimensională de la o aşezare la alta. Ea apare însă satisfăcătoare dacă calculăm înălţimea la greabăn care poate fi astfel un indiciu de prim ordin în această privinţă (vezi tabelul 1).

Se ştie că în Bronzul românesc ovinele erau mai masive decît cele din neolitic, ele avînd în medie o talie de aproape 65 cm [41]. De-a lungul epocii fierului se observă o evidentă gracilizare a lor, încît putem considera că ovinele crescute de geto-daci, deşi îmbrăcau o variabilitate dimensională destul de amplă, trebuie considerate de talie joasă avînd o înălţime medie la greabăn cu ceva sub 60 cm. În această privinţă ele s-ar asemăna cu oile din aceeaşi perioadă din regiunile nord pontice [42], fiind însă mai mici decît cele din aşezarea celtică de la Manching din Bavaria [43], dar probabil asemănătoare cu cele ale populaţiilor germanice [44].

Capra era mai masivă decît oaia, neobservîndu-se o diminuare a taliei ei între epoca bronzului şi sfîrşitul celei a fierului.

În ceea ce priveşte momentul de sacrificare a ovicaprinelor, pe lîngă tăierea obişnuită a mieilor (probabil a masculilor), ce se făcea pînă la vîrsta de circa 6 luni, aceasta se executa cu precădere după maturitate, uneori chiar la vîrste relativ înaintate (Popeşti, Brad, Lunca Ciurei). Este astfel evident că cornutele mici erau ţinute (poate cu rare excepţii cum ar fi Cîrlomăneştii) pentru scopuri utilitare, adică pentru producerea de lînă, dar şi de lapte (trebuie avute în vedere mai ales ovinele, caprinele prin numărul lor mic, prezentînd o importanţă economică foarte joasă). Remarcăm că o oaie de talie mică şi chiar o capră producea după tăiere o cantitate de carne de aproximativ 30 kg, deci pe jumătate decît un porc şi de 8—9 ori mai puţin decît o vită din aceeaşi perioadă istorică. Astfel indiferent de frecvenţă, chiar dacă considerăm şi producţia de lapte furnizată de cornutele mici, ponderea lor în acoperirea necesităţilor de proteine animale era scăzută în raport cu aceea a taurinelor şi chiar a porcinelor.

Calul prezintă o frecvenţă relativ joasă, dar spre deosebire de celelalte specii are un statut aparte. Doar o anumită cantitate a materialului osos care-i aparţine este alcătuit din resturi menajere, cealaltă parte provenind de la indivizi depuşi în mormintele princiare sau înhumaţi în aşezări şi necropole; prin aceste caracteristici el trece din sfera problematicilor cu caracter pur economic, către cele de natură mitico-religioasă.

Dacă resturile menajere ce-i aparţin apar tot atît de fragmentare ca a celorlalte specii, exemplarele înhumate sînt relativ bine păstrate şi de aceea, pe baza acestui material osos, a fost posibilă o circumscriere oarecum precisă a caracterelor cailor geto-dacilor.

De la început trebuie precizat că ei fac parte din gruparea estică a cailor epocii fierului din Europa, cai care sînt în medie de talie mijlocie (adică mai înalţi decît cei din gruparea vestică) şi totodată cu craniul facial relativ mai scurt decît acela al cailor vestici [45].

În cadrul acestor cai ai geto-dacilor se pot distinge destul de uşor două grupe [46]. Pe de o parte caii ordinari, de duzină, cu un aspect oarecum primitiv, avînd capul relativ mare şi grosier, însă cu

[39] *Ibidem.*
[40] M. Şt. Udrescu, SCIVA 28, 1977, p. 370.
[41] S. Haimovici AUIaşi, biologie, 11, 1965, p. 371—378; idem AUIaşi, biologie, 14, 1968, p. 190.
[42] V. I. Zalkin, *op. cit.*, 36, p. 54.
[43] Vezi supra, nota 19, p. 59—70.
[44] M. Teichert, *op. cit.*, 35, p. 269.
[45] S. Bökönyi, *History* ..., p. 250—255; A. Bolomey, SCA, 5, 1968, p. 27—31; S. Haimovici, Dacia, N. S., 27, 1983, p. 79—107.
[46] A. Bolomey şi S. Haimovici, vezi supra, nota 45.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

un craniu facial și un bot de lungime moderată. Corpul lor apare relativ masiv, dar membrele erau proporționate, cu metapodalele nu prea subțiri; talia lor trebuie socotită relativ mică. Acești cai ordinari folosiți probabil la munci de toate felurile și chiar la călărie erau cei mai numeroși, ei alcătuind, în general, resturile menajere din așezări (vezi tabelul 1 cu variația taliei). Totuși în mormintele princiare de la Agighiol unul dintre cai aparține acestui tip avînd o înălțime la greabăn de 132,4 cm, iar calul din mormîntul de la Peretu are și el o talie de doar 131,6 cm. De asemenea o bună parte a celor înhumați în necropola de la Zimnicea sînt tot de același tip, cît și cu probabilitate unul din cei doi cai de la Cătunu. Pe de altă parte se găseau cai de elită sau de paradă, ce erau folosiți în mod exclusiv pentru călărie, probabil de către aristocrația tribală, ei avînd o înălțime de circa 140 cm sau chiar mai mare. Aceștia prezentau un cap proporțional mai mic decît cel al cailor ordinari, aveau gîtul lung și membrele foarte lungi și totodată relativ gracile; trebuie remarcat că alungirea membrelor și deci înălțarea taliei se datora faptului că porțiunea proximală a acestora — mai ales zeugopodul — era prelungă (la rasele actuale ale cailor de călărie este mult alungită porțiunea distală a membrelor, adică metapodalele). Asemenea cai erau mult mai rari, totuși unele dintre segmentele lor osoase ale membrelor ajungeau și în cadrul resturilor menajere din așezări (a se vedea în tabelul 1 și prezența, ici colo, a unor indivizi cu talie de peste 140 cm). Ei figurează însă printre exemplarele înhumate în necropola de la Zimnicea (unde tocmai s-a putut stabili cel mai bine caracteristica lor), unul din caii de la Cătunu este tot de acest tip, iar un exemplar de elită apare în mormîntul princiar de la Agighiol.

Trebuie menționat că cele două grupe nu alcătuiesc însă tipuri chiar exclusive, existînd forme de trecere de la una la alta, deci o oarecare heterogenitate a acestor cai ai geto-dacilor, exemplarele de elită reprezentînd un fel de cap de serie.

În legătură cu caii de elită trebuie să lămurim două probleme. Una ar fi aceea a originii lor. Noi sîntem de părere — ca dealtfel și A. Bolomey — că ei nu reprezintă exemplare aduse din import de la sciții din regiunile nord pontice, ci s-au putut forma prin ameliorare din fondul local al cabalinelor de talie înaltă ce existau în regiunile noastre încă de la sfîrșitul epocii bronzului [47]. Cealaltă este legată de faptul că S. Bökönyi arată [48] că Filip al II-lea, Alexandru și regatele elenistice, iar mai apoi și Roma, au luat sau au importat de la sciți cai de prăsilă, pentru a ameliora puterea de luptă a cavaleriei lor. Noi credem însă că sursele de documentare antice nu sînt întru totul exacte în această privință și importul s-a făcut pe seama cailor de elită ai geto-dacilor, care se găseau mai aproape de respectivele state și aveau legături economice cu ele.

Este cazul să ne oprim puțin și asupra unor aspecte biologice legate de caii înhumați ritual și cei din mormintele princiare.

Trebuie să precizăm că este aproape sigur că exemplarele găsite în cadrul necropolei de la Zimnicea, cît și în așezarea de la Cătunu au fost sacrificate și îngropate în vederea îndeplinirii unui ritual; pentru cele din mormintele princiare nu poate exista nici un dubiu. Există două tipuri de înhumări: pe de o parte animale depuse întregi, iar pe de altă parte indivizi de la care au fost puse în groapă, doar capul, cît și extremitățile membrelor (meta și acropodul). Atît la Zimnicea, cît și la Cătunu găsim concomitent cele două tipuri. Mai mult chiar, dintre exemplarele depuse întregi la calul nr. 8 de la Zimnicea și nr. 2 de la Cătunu lipsesc extremitățile (metacarpul și falangele) a cîte unui membru anterior. În mormîntul de la Peretu s-a pus de asemenea doar capul împreună cu extremitățile membrelor. După resturile recuperate de la Agighiol se pare că acolo au fost înhumați doi sau chiar trei cai întregi (noi credem că erau trei ca și în mormîntul princiar de incinerație de la Cugir unde, din păcate, singurele fapte care s-au putut stabili au fost numărul de indivizi și existența unor resturi de craniu, de vertebre și oase ale membrelor [49] — deci probabil s-au incinerat cai întregi). Revenim asupra celor specificate mai sus, pentru a arăta că, poate fără nici un discernămînt, s-au depus împreună la Zimnicea, Cătunu, Agighiol, cai aparținînd celor două grupe: ordinari și de elită.

În încheiere trebuie să ne referim și la problemele economice pe care le ridică această specie. Caii erau folosiți pentru scopuri utilitare, după cum o arată foarte clar uzura dentiției, găsindu-se chiar și indivizi în vîrstă de circa 15 ani, cît și frecvența înaltă a castraților. Cei ordinari pentru munci agricole (reamintim că la taurine se castrau puțini masculi), cărat poveri, chiar călărie, iar cei de elită pentru scopuri militare și de paradă (poate pentru că mureau pe cîmpul de luptă, s-ar

[47] Vezi întreaga argumentație a lui S. Haimovici în *op. cit.*, la nota 45.

[48] S. Bökönyi, lucrarea de la nota 21, p. 257.

[49] T. Ceuca, AUIași, biologie, 32-supliment, 1986, p. 125—128.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

explica faptul că numărul lor era mic în cadrul resturilor menajere). Totuşi el reprezintă şi o sursă de hrană pentru populaţia umană şi trebuie să atragem atenţia că, dată fiind talia sa specifică mare, cantitatea de carne furnizată nu era deloc neglijabilă. Un individ de 1,30 m înălţime la greabăn ar fi echivalent cu peste 300 kg carne adică mai mult decît o taurină, sau cam cît fac 5 porci sau 10 ovicaprine. Iată de ce considerarea cifrelor absolute ale frecvenţelor unor specii sînt uneori înşelătoare pentru a stabili ponderea lor economică, factorul talie specifică avînd un rol de prim ordin în stabilirea priorităţilor, mai ales cu privire la acoperirea nevoilor de proteine animale.

Asinul este reprezentat doar în aşezarea de la Zimnicea, unde s-au evidenţiat două resturi. Nefiind găsit deci decît pe Dunăre, este aproape evident că nu era încă bine cunoscut de către geto-dacii din epoca La Tène, el pătrunzînd foarte lent către nord, venind probabil de dincolo de Istru, dinspre cetăţile greceşti de la ţărmul pontic unde era de acum relativ abundent în sec. VI î.e.n. [50].

Păsările domestice făceau şi ele parte din apanajul speciilor crescute de către geto-dacii din perioada arătată adică La Tène-ul.

Găina domestică este destul de frecventă, ea apărînd printre resturile menajere din aproape toate aşezările a căror faună a fost studiată, dar cu un număr de piese osoase foarte scăzut. Era reprezentată printr-o formă de talie mică, cu dimorfismul sexual relativ şters, încît este clar că importanţa ei economică rămîne doar simbolică; totuşi pe lîngă carne ea furniza şi ouăle. Mai interesantă este problema pe unde ajunge ea la geto-dacii din La Tène. Se pare că încă la sfîrşitul bronzului ea exista în Europa centrală, pe teritoriul de astăzi al R. D. Germane [51] (nu trebuie uitat că strămoşul sălbatic al acestei specii trăieşte tocmai în Asia de SE) dar cel puţin pînă acum nu a fost găsită în prima epocă a fierului pe teritoriul României. Este posibil că au vehiculat-o celţii dinspre Europa centrală (în cimitirul celtic de la Fîntînele jud. Bistriţa găina apare frecventă, ca ofrandă în morminte) [52], sau a venit dinspre Peninsula Balcanică, poate prin intermediul cetăţilor greceşti de la Pontul Euxin.

Gisca domestică este rară, fiind găsită doar prin 5 resturi la Zimnicea şi la Brad, deci semnalată în La Tène-ul geto-dacic. Strămoşul sălbatec este şi astăzi o pasăre de pasaj peste teritoriul ţării noastre, dar nu credem că domesticirea ei are un caracter local, specia fiind şi ea introdusă, dar nu putem preciza de unde şi de către cine.

Pe lîngă speciile de animale despre care am vorbit mai sus, trebuie pomenite însă două, care nu au o importanţă economică directă şi anume ciinele şi pisica.

Ciinele a fost descoperit în toate aşezările geto-dace studiate, dar frecvenţa sa variază mult de la o staţiune la alta, ea fiind în general scăzută, cu excepţia aşezării de la Zimnicea.

Asupra morfologiei sale putem spune că par că încep să se contureze unele caracteristici care ar denota o oarecare diferenţiere rasială, dar neexistînd decît foarte puţine cranii mai complete este greu să ne pronunţăm ferm în această privinţă. Mai precis se pot da relaţii despre talie, pe baza calculului lungimii bazale a craniului (vezi tabelul 2) şi a înălţimii la greabăn. Se pot astfel întîlni

Tabelul 2

Canis familiaris — Repartiţia pe clase (o clasă = 10 mm) a lungimii bazale a craniului calculată conform coeficientului lui Dahr

Staţiunea / Clasa	140—149,9	150—159,9	160—169,9	170—179,9	180—189,9	190—199,9	Total indivizi
Lunca Ciurei Iaşi	—	—	1	2	—	—	3
Lozna Botoşani	—	—	—	2	—	—	2
Brad Bacău	1	1	—	—	1	—	3
Zimnicea Teleorman	1	2	12	7	2	2	26

ciini de toate mărimile de la mici la foarte mari, aşa cum se constată evident în aşezarea de la Zimnicea. Predomină cei de talie mijlocie şi supramijlocie, cu lungimea bazală a craniului între 160—180 mm şi cu înălţimea la greabăn între 50—60 cm. La Bîtca Doamnei am evidenţiat un fragment

[50] A. Bolomey, *Histria*, II, 1966, p. 387—397.
[51] M. Teichert, în *Domestikationsforschung* ..., p. 269.
[52] Ş. Haimovici, material inedit.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

de craniu, care ajunge să întreacă prin dimensiuni limita inferioară de variaţie pentru lup, iar M. Şt. Udrescu a găsit la Piscul Crăsani un craniu cu o lungime bazală măsurată de numai 131,5 mm. Desigur cîinii de diferite dimensiuni, poate cu caracteristici rasiale pe cale de conturare, erau folosiţi pentru diverse scopuri lucrative, dar este cazul să ne punem întrebarea dacă nu cumva exemplarul de talie foarte mică nu era de acum un cătel crescut pentru rolul de divertisment („cîine de salon"). Se ştie că romanii aveau încă în epoca republicană cîinii cu o asemenea funcţionalitate, iar exemplare foarte mici, aproape pitice (ce e drept în număr cu totul limitat) au fost găsite în materialul faunistic din oppidumul celtic de la Manching [53]. Ajunseseră oare şi geto-dacii din epoca La Tène la un asemenea grad de rafinament? (faptul că în mormîntul princiar de la Peretu au fost depuşi cîini de talie mică ar pleda pentru aceasta); este greu să dăm un răspuns ferm, dar cercetările ulterioare vor aduce o clarificare.

O altă problemă ar fi aceea dacă daco-geţii foloseau cîinii în alimentaţie. Noi sîntem înclinaţi a răspunde negativ, argumentînd prin faptul că, în general, frecvenţa speciei era oarecum scăzută şi părţile scheletice parcă mai întregi decît la alte animale; totuşi la Lunca Ciurei apar şi resturi cu urme de arsură. Negaţia nu poate fi astfel cu totul completă, poate influenţaţi fiind şi de faptul că la Manching cîinele era sacrificat pentru a fi mîncat [54].

Pisica a fost găsită, printr-un singur rest, doar în aşezarea de la Zimnicea, arătînd astfel direcţia penetrării ei dinspre sud (sau poate şi de la litoralul pontic) către lumea geto-dacă care nu o cunoştea încă aproape deloc în epoca La Tène; credem că abia romanii au răspîndit-o pe o zonă mai largă a teritoriului ţării noastre.

Putem conchide că geto-dacii din La Tène cunoşteau de acum aproape întregul şeptel, creşteau păsări domestice, foloseau cîinele şi pisica.

Speciile de importanţă economică erau reprezentate prin tipuri care încep să se contureze oarecum în rase endemice, cu un caracter primitiv, de talie, în general, măruntă, cu o productivitate scăzută, dar avînd avantajul de a fi puţin pretenţioase faţă de hrană, condiţiile de mediu şi întreţinere în general (cu excepţia taurinelor şi probabil a cabalinelor celelalte specii nu necesitau adăposturi speciale pentru iarnă). Ameliorarea rasială nu era cunoscută, nefolosindu-se metode care ar putea mări productivitatea sau îmbunătăţi natalitatea; totuşi se aplica o strategie deliberată pentru a păstra şi chiar mări stocul de animale necesare pentru satisfacerea nevoilor populaţiei.

În ceea ce priveşte calul, el era în mod special în atenţia daco-geţilor, care ca şi celelalte populaţii tracice şi sciţii, aveau un cult pentru această specie ce participa şi la practicile mitico-religioase ale lor. Poate de aceea asupra sa a fost executată o acţiune de ameliorare ce a dus la apariţia tipului de elită, punîndu-i pe daco-geţi în această privinţă pe o treaptă superioară în raport cu alte popoare din acea epocă, cum ar fi germanii, celţii şi chiar elenii.

Cu toate că spre mijlocul mileniului I î.e.n. au loc în condiţiile paleoclimatice schimbări, trecîndu-se, la nivel continental, la perioada subatlantică, mai rece şi mai umedă decît acea precedentă şi chiar la aşa numita „regresiune dacică" [55] din regiunile noastre, totuşi considerăm că aceste modificări climatice nu au avut repercusiuni evidente asupra creşterii animalelor, adică nu au adus o înrăutăţire palpabilă a condiţiilor mediale de existenţă a lor, păstrîndu-se posibilităţi de supravieţuire în anotimpul friguros.

Deşi frecvenţele principalelor specii domestice variază de la o aşezare la alta, aceasta datorîndu-se mai cu seamă unor factori locali, se poate considera că taurinele reprezintă specia cea mai importantă din punct de vedere economic, geto-dacii avînd o economie animalieră bazată pe creşterea cornutelor mari. Este posibil ca în zona de cîmpie a Munteniei, prezenţa unor spaţii denudate mai întinse să fi influenţat o uşoară mărire a frecvenţei ovinelor, dar este mai greu de găsit determinismul prezenţei unei cantităţi ceva mai mari de cabaline în staţiunile din Moldova. Peisajul geografic din toată zona extracarpatică a ţării era în epoca La Tène cu precădere păduros — masive forestiere întinse fiind caracteristice chiar şi la joasă altitudine (ursul a fost găsit la Zimnicea) — acest landşaft fiind foarte propice pentru creşterea de tip primitiv, aproape fără stabulaţie, în general, a tuturor speciilor.

Productivitatea scăzută a tipurilor mai sus amintite de animale asigura geto-dacilor mai degrabă o economie de subzistenţă, încît noi credem că doar o cotă relativ mică dintre acestea era disponibilă pentru schimb şi comerţ; este însă foarte probabil că erau căutaţi de partenerii sudici mai cu seamă caii „de elită".

[53] J. Boessneck ş.a., *Die Tierknochenfunde* ..., diagrama LXI; A. von den Driesch, *op. cit.*, 37, p. 47—48.

[54] Vezi supra J. Boessneck, p. 92.

[55] A. C. Banu, Hidrobiologia, 5, 1964, p. 247—248.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

L'élevage chez les Géto-Daces (IVe siècle avant notre ère — Ier siècle de notre ère) de Moldavie et de Valachie

RÉSUMÉ

En considerant la paléofaune étudiée provenue de 15 stations archéologiques : établissements, tombes princiaires, nécropoles où on a enterré des chevaux, on fait une étude de synthese concernant les espèces des mammifères et des oiseaux domestiques.

On donne pour chaque espèce la fréquence, les caractéristiques morphologiques et biométriques, la taille moyenne, le type racial, le rapport entre les sexes, le temps et l'âge de sacrification, les nécessités par rapport au milieu environannt, l'importance économique ; on discute le lien entre les animaux élevés par les géto-daces et ceux des autres contrées de l'Europe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică, V

D. BERCIU, B. MITREA, S. PURICE, M.IOSIFARU, GH. ANDREESCU

În vara anului 1986 * au continuat săpăturile arheologice la Ocnița, jud. Vîlcea, unde a fost localizată Buridava dacică [1]. De data aceasta, cercetarea s-a concentrat numai asupra problemelor ridicate de săpăturile de pe înălțimea 1 (C1). Au fost reluate săpăturile de pe terase, dar ele nu s-au terminat în anul 1986 și vor trebui continuate în 1987, inclusiv cele de la poarta principală, unde deja s-au și descoperit cele două turnuri laterale [2] și unele elemente care stau în legătură cu Cetatea veche [3].

1. *Locuința 8 (L.8) de pe Terasa III a Înălțimii 1 (C1).* Dacă acropola a fost Colina Sacră a comunității dacice de la Buridava, terasele au fost locuite în toate perioadele epocii Latène documentate la Ocnița—Cosota. Din punct de vedere tipologic, locuințele descoperite pe Terasa I, II și III se împart în două grupe distincte : A) locuințe săpate în stînca vie locală (tuf dacitic), în general confortabile, aparținînd nobililor și meseriașilor cu stare, B) locuințe de suprafață (colibe), de obicei modeste. Gropile de depozitare de cereale sau alte provizii și mărfuri, în special sare, au aparținut ambelor categorii de locuințe.

L.8 s-a descoperit în ș. XXXIV-XXXV/86, în carourile 7—9 (fig. 2/2); aparține nivelului II*a*. Planul locuinței este patrulater, avînd rotunjite elegant laturile de sud și de vest, cu lungimea respectiv de 3,6 × 4,10 m, deci cu o suprafață modestă, de aproximativ 15 m.p. Intrarea era dinspre sud, largă de 1,70 m, avînd în dreapta un stîlp, care susținea și acoperișul locuinței. Podina a fost săpată în tuful dacitic, pe alocuri pînă la adîncimea de 0,70 m, iar apoi nivelată perfect cu pămînt amestecat cu bucăți de „mal" și pietre mărunte de rîu și apoi bătătorit puternic. La suprafața podelei s-a așezat un strat subțire de lut gălbui nisipos, bătătorit și el. Pe latura de nord se găsesc patru gropi de stîlpi. Pe podina locuinței s-au descoperit relativ multe fragmente ceramice, o toartă de amforă romană și alte fragmente de amforă, import roman, cît și un mîner (?) de oglindă de bronz, (sau ustensil de ridicat un vas ?), și care este tot import roman.

Stîlpul 1 (St. 1) se află la intrare (fig. 2/2), avînd groapa săpată la adîncimea de 0,50 m în roca vie, cu diametrul de 0,80 × 0,90 m, fără a conține material arheologic, ea fiind umplută cu pămînt și bucăți de „mal" și pietre de rîu, care serviseră la fixarea stîlpului de lemn. Groapa st. 2 se află la nord de st. 1, dar ea aparține nivelului I, adică unei perioade anterioare construirii locuinței 8, a cărei podină suprapune groapa st. 2. În groapa st. 3 s-au găsit două fragmente lucrate cu mîna, din grupa cărămizie fină, precum și un fragment de vas-sac cu brîu alveolat și un singur fragment lucrat la roată (fig. 1/9) și o toartă de amforă romană, import (fig. 1/2). Gr. st. 3 are adîncimea de 0,40 m și diametrul de 0,20 m. Groapa st. 4 (adîncimea de 0,30 m, diametrul de 0,30 m) nu conținea material arheologic, ca și groapa st. 5 (adîncimea de 0,35 m și diam. de 0,25 × 0,30 m). Groapa st. 6 se găsește în colțul de nord-vest al locuinței, cu adîncimea de 0,30 m și diametrul de 0,25 × 0,30 m, dar nu are material.

* Colectivul a fost format din : D. Berciu (responsabil), M. Iosifaru, S. Purice, Gh. Andreescu ; problemele de numismatică din studiul de față au fost, în general, prezentate de B. Mitrea.

[1] A se vedea Thraco-Dacica, 7, 1986, 1—2, p. 140 și urm.
[2] *Ibidem*, p. 142.
[3] *Ibidem*, p. 142—143.

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, București, 1987, p. 154—161

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În locuință s-au descoperit multe fragmente ceramice lucrate cu mîna din pastă cu mult nisip, uneori și pietricele de rîu și paiete de mică. Apare grupa cărămizie-brună și cea neagră-cenușie. Amintim un fragment de vas-sac cu decor cu brîu alveolat și buton ascuțit [4], un altul dintr-un vas similar, decorat cu striuri paralele și văluite, fragmente de vase-sac cu brîie alveolate sau crestate, buze de oale piriforme, un fragment de opaiț de dimensiuni mijlocii, două fragmente cu brîu organic continuu [5], șapte fragmente atipice, din pastă primitivă, un simbol „solar" dintr-un fragment de mare

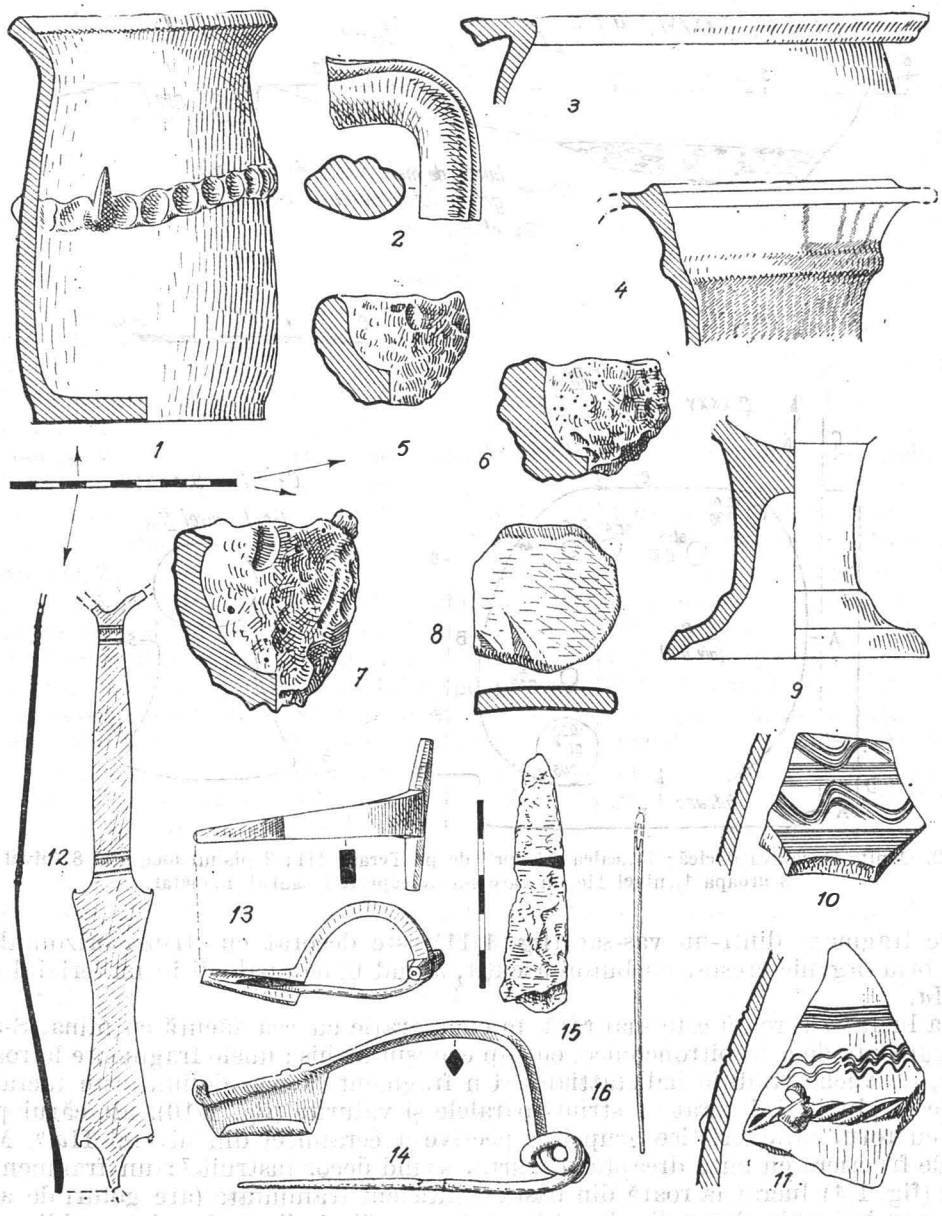

Fig. 1. Ocnița-Buridava dacică; 1 vas din nivelul I; 2 mănușă de amforă romană; 3—4, 8—11 fragmente ceramice descoperite în locuința 8 (nivel II*a*); 5—7 creuzete din nivelul I; 12 miner (?) sau ustensil de bronz(?) găsit în locuința 8; 13—14 fibule de bronz; 15 fragment de seceră de fier; 16 ac de bronz cu ureche.

[4] D. Berciu, *Buridava dacică*, I, București, 1981, pl. 55/2; 17/4.

[5] *Ibidem*, pl. 70/2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

oală (fig. 1/8), lut negru în spărtură, cu două straturi cărămizii-brune, diametrul maxim de 0,065 m, cioplit doar pe margini, dar nefinisat. Prezența unui simbol „solar" într-o locuință a fost documentată și în alte sectoare de la Ocnița. Asemenea „rotule" nu sînt în general fusaiole, cum s-a crezut de obicei, deși unele dintre ele ar putea să fi avut și funcția unei fusaiole. Majoritatea celor descoperite nu au perforația de fixare pe fus și multe poartă pe margini urme de îndelungată folosire, în special cele neperforate.

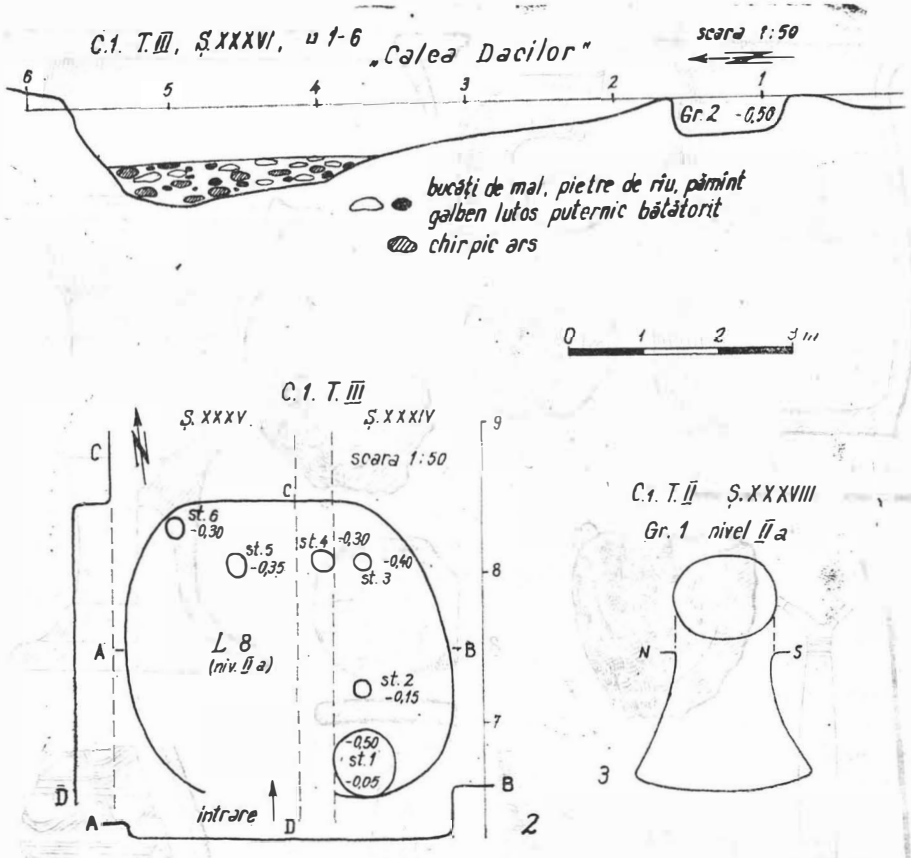

Fig. 2. Ocnița-Buridava dacică; 1 „calea dacilor" de pe Terasa III; 2 planul locuinței 8 (nivel II*a*); 3 groapa 1, nivel II*a*, în care s-a descoperit tezaurul monetar.

Un mare fragment dintr-un vas-sac (fig. 1/11) este decorat cu striuri orizontale, paralele și vălurite și cu briu organic crestat cu buton ascuțit, avînd bune analogii în materialul deja publicat din nivelul II*a*.

Ceramica lucrată la roată este mai rară, în comparație cu cea făcută cu mîna. S-au descoperit cîteva mici fragmente de căni bitronconice, cu slip cenușiu-închis; unele fragmente la roată au un slip negru-cenușiu, de veche tradiție hallstattiană. Un fragment de vas-dolium este lucrat din lut fin, cenușiu, moale la pipăit și decorat cu striuri paralele și vălurite (fig. 1/10), ale cărui profil, tehnică și decor sînt cu totul caracteristice grupei respective a ceramicei din nivelul II*a* [6]. Mai amintim: un fragment de fructieră cu buza dreaptă și scurtă, avînd decor lustruit [7]; un fragment de gît cilindric de urcior (fig. 1/4) lucrat la roată din pastă insuficient frămîntată (are goluri de aer) și cu impurități, slip cenușiu-închis, decor din dungi lustruite, profil similar celor deja publicate [8]. Alt fragment redă profilul de vas cu buza îngroșată și corpul pintecos, rotunjit (fig. 1/3).

Pe podina locuinței s-a descoperit și o piesă de bronz, care pare a fi un mîner de oglindă (?) import roman (fig. 1/12). Patina este de culoare verde deschisă. Lungimea totală (actuală) este de

[6] *Ibidem*, pl. 72/1 (nivel II*a*).
[7] *Ibidem*, pl. 68/1 (profil similar).
[8] *Ibidem*, pl. 85.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

23,2 cm. Piesa a fost turnată. Ar putea fi un „ridicător" sau „sprijinitor" de vase de o formă specială.

2. *Creuzete.* În săpăturile de la Ocnița au fost descoperite relativ multe creuzete; majoritatea lor au fost găsite pe terasele Înălțimii 1. Unele au apărut și în morminte. Pe pereții unor creuzete s-au păstrat boabe de argint, provenind de la metalul topit, preparat pentru turnare. Creuzetele de mici dimensiuni erau folosite în atelierele de argintari. Acestea constituie prima grupă de creuzete. În a doua grupă intră creuzetele de dimensiuni mari, care vor fi fost utilizate în general pentru turnatul obiectelor de bronz. Din această categorie prezentăm: *a*) un creuzet descoperit în Groapa 1 din ș. XXXV/86 de pe Terasa III, suprapusă de o locuință din nivelul II*a*. Înălțimea creuzetului este de 7,50 cm (fig. 1/7), iar diametrul deschiderii de 5 × 5,5 cm. Pe margine se află un buton, de care se fixa cleștele, și pe partea inversă șănțulețul de turnare a metalului topit. A fost folosit îndelung, din care cauză s-a deteriorat și a fost „aruncat" în groapa gospodărească. *b*) Tot în Groapa 1 din ș. XXXV/86 a fost descoperit și un alt creuzet, înalt de 4,50 cm și diametrul gurii de 3 × 4 cm (fig. 1/6). Creuzetul face parte din grupa creuzetelor mijlocii, folosite la turnarea unor obiecte care necesitau o cantitate mai mică de metal. Forma este conică, cea curentă. Poartă urme de folosire îndelungată. Faptul că în aceeași groapă s-au găsit amîndouă creuzetele arată că în apropiere se afla și atelierul meșterului argintar și cunoscător și în topirea și turnarea bronzului în tipare. Numărul destul de mare al creuzetelor descoperite atestă la Ocnița o activitate meșteșugărească dezvoltată. După datele înregistrate pînă acum, o atare activitate se concentrează cu deosebire pe terasele Înălțimii 1, unde se află și locuințele mai confortabile, dintre care unele vor fi aparținut meșteșugarilor.

c) Un al treilea creuzet pe care îl prezentăm aici provine din Groapa 1 din ș. XL/86, aparținînd nivelului I și în care s-au descoperit multe fragmente ceramice lucrate cu mîna și la roată, caracteristice perioadei nivelului I. În groapă s-au mai găsit două fragmente de sticlă, unul dintr-un vas, altul de brățară, ambele importuri romane. Creuzetul (fig. 1/5) are înălțimea de 5,60 cm și diametrul gurii de 4 cm, de o formă perfect rotundă. Pe pereții interiori se văd bobițe de argint. Pereții au crăpat și creuzetul a fost scos din uz. Pe margine se află „ciocul" de turnare.

3. *Un vas-sac.* În aceeași groapă, în care s-au găsit primele două creuzete (*a* și *b*) a fost găsit și un vas-sac, de o formă reprezentînd, din punct de vedere tipologic, o variantă mai veche, caracteristică perioadei nivelului I (sec. II î.e.n.) [9]. Înălțimea vasului este de 15,80 cm și diametrul gurii de 10 cm, iar al fundului de 9 cm (fig. 1/1). Pasta conține mult nisip, dar este bine frămîntată. Vasul este puternic ars în timpul folosirii lui în gospodărie, la fierberea alimentelor. În vas s-a găsit o falcă de porc. Mai jos de buză se află un brîu organic, alveolat, cu buton ascuțit.

4. ***Fragment de seceră.*** În ș. XXXV/86, Groapa 1 — în care s-a găsit și vasul-sac prezentat mai înainte și creuzetele —, s-a descoperit și un vîrf de seceră (fig. 1/15) de fier, mîncat puternic de rugină, cu lungimea (actuală) de 10,2 cm și lățimea maximă de 2,50 cm. De notat că în complexul de la Ocnița au fost descoperite relativ multe seceri, ceea ce înseamnă că și agricultura — pe lîngă creșterea vitelor și meșteșuguri felurite — era și ea una din formele importante ale economiei locale. Fragmentul nostru stă în legătura cu forme deja cunoscute [10].

5. *Ac de cusut.* Din Groapa 3 din ș. XXIX/86 de pe Terasa II, datînd dintr-o porioadă mai timpurie a nivelului I, provine un ac de bronz cu ureche, de cusut; lungimea actuală de 8,50 cm (fig. 1/16).

6. ***Două fibule de bronz***: *a*) În locuința 1 (L.1) din ș. XLI/86 s-a descoperit și o fibulă întreagă, de bronz, bine conservată, cu patina verde-închisă (fig. 1/14), cu piciorul în formă de dreptunghi prevăzut cu buton terminal și resortul cu două spire de o parte și de alta. Aparține nivelului II*b*. *b*) A două fibulă s-a găsit în ș. XXXVII/86, la 0,20 m adîncime, nivelul III (fig. 1/13); lungimea de 6,40 cm; sec. I e.n. poate chiar prima decadă a sec. II e.n.

7. ***Din nou despre Cetatea veche.*** În volumul anterior al revistei Institutului de tracologie [11] s-a arătat că prima cetate fortificată de pe Înălțimea 1 (C.1) cuprindea doar acropola, devenită Colină Sacră. Vîrful înălțimii respective fusese amenajat, prin nivelare, pentru a putea fi un loc întărit. Pe latura de est și de sud, pantele erau destul de prăpăstioase, ca să poată fi un real obstacol pentru atacator. Totuși și pe latura de sud s-au descoperit șanțurile de temelie a gardurilor palisadei „zid". Cît s-a întins spre răsărit acropola, în prezent nu se mai poate preciza, întrucît alunecările de teren din Valea Bradului și cutremurele au dus la afectarea completă a sectorului estic al acropolei. Ultima

[9] *Ibidem*, pl. 16/10: pl. 96/8; un vas similar s-a găsit în Gr. 2, Terasa II (p. 109).

[10] Thraco-Dacica, 5, 1984, p. 181 și fig. 4/8.

[11] Thraco-Dacica, 7, 1986, p. 141.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

prăbușire s-a petrecut în urma cutremurului din 1977. În hărțile din sec. XVIII este trecută acropola întreagă. Pe aceasta nu s-au constatat urme de locuire. S-au descoperit doar încăperile subterane, care stau în legătură, foarte probabil, cu viața spirituală a dacilor. În schimb au fost descoperite numeroase gropi de tamburi și coloane de lemn ale sanctuarelor ridicate aci, în diferite perioade, așa cum arată materialul arheologic găsit în ele.

Din observațiile stratigrafice făcute pînă acum, atît pe acropolă, cît și pe primele trei terase, rezultă că a existat o perioadă anterioară fortificării acropolei, cînd locuirea se constată pe terase și în cele două așezări deschise, cea din punctul „Fundătura Cosotoi" și cea din „Valea Bradului". Această locuire datează în principal din a doua jumătate a sec. II î.e.n., dar cu premise și în sec. III î.e.n. Amenajarea fortificațiilor acropolei s-a făcut după perioada inițială a nivelului I, adică după nivelul I*a*. În cadrul acestui subnivel a fost săpată și cisterna de pe Terasa II, care și-a încetat însă funcțiunea la sfîrșitul acestei perioade, datorită prăbușirii peretelui sudic, care a căzut peste nivelul I*a*. Ulterior, suprafața fostei cisterne a fost folosită pentru locuințe și uneori pentru morminte.

În 1986 s-a putut sesiza mai bine drumul antic — „drumul" sau „calea" dacilor, cum a fost numit pe șantier —, care pornea de la limita dintre Terasa IV și Terasa III și ajungea la intrarea de pe acropolă, adică pe Colina Sacră. Drumul a fost nivelat în stîncă, prin săparea tufului dacitic și prin adăogirea de lespezi de piatră sau mari bucăți de „mal", amestecate cu pămînt galben, lutos, și bătătorit puternic. Pe alocuri a fost ars pînă la roșu. În ș. XXXVI/86, în carourile 3—5 (fig. 2/1), s-a dat peste întreaga lățime a drumului, care este de 3—3,25 m, corespunzînd drumului antic de la cetatea dacică de la Piatra Roșie din Munții Orăștiei, care are aceeași tehnică[12]. Chirpicul poartă urme de scîndură și crăci, uneori chiar urme de vopsea albă. El provine de la un strat (de fapt „pat") așezat pe stînca nivelată pentru amenajarea drumului, și apoi ars. Masa de chirpic s-a găsit în toate ș. XXXIV—XL/86. În ș. XL/86, pavajul drumului, s-a păstrat foarte bine, pe lărgimea de 3,25 m. Deosebit de interesante sînt observațiile făcute anul trecut cu ocazia săpării ș. XXXIX/86. S-a dovedit că amenajarea drumului a necesitat renunțarea la gropile sau locuințele care se aflau în spațiul unde trebuia trasat drumul. Astfel, în ș. XXXIX/86, caroul 4, s-a descoperit Groapa 3 (Gr. 3), care avea inițial o adîncime de 2,20 m, săpată în stîncă. După ce s-a început nivelarea terenului pentru trasarea drumului antic — care trecea cu latura de sud peste Gr. 3 —, s-a renunțat la aceasta și s-a umplut, pe o adîncime de 1,80 m, cu pămînt galben nisipos, bătătorit ușor și care nu cuprindea material arheologic, de nici un fel. Sub stratul de umplutură, se găsea un nivel de 0,40 m de pămînt brun-închis, conținînd bucăți de chirpic ars, bucăți de vatră și fragmente ceramice lucrate cu mîna, caracteristice nivelului I*a*. Atît această constatare, cît și cele făcute mai înainte, arată că drumul antic a fost amenajat după perioada nivelului I*a*. Reamintim că unele elemente din această vreme au fost constatate și la intrarea principală a Cetății II (sec. I î.e.n.). Problema va trebui urmărită prin săpăturile viitoare.

8. *Descoperiri monetare.* În monografia din 1981[13] și în revista institutului nostru au fost publicate cu regularitate toate descoperirile monetare[14]. În 1986 avea să se descopere însă un tezaur monetar, care a fost găsit în Groapa 1 (Gr. 1) din ș. XXXVIII/86 de pe Terasa II a Înălțimii 1, săpată la adîncimea de 1,75 m, cu diametrul de 1,15 m × 1,30 m, dar la bază de 2,25 m × 2,35 m, avînd o formă de pîlnic (fig. 2/3). Monedele au fost găsite — toate cele 16 —, la adîncimea de 1,60 m. Monedele aveau puternice urme de arsură, aflîndu-se în mici grupe, unele risipite. S-ar putea presupune că monedele au fost inițial depuse într-un vas, care s-a spart. Oricum, monedele au fost „aruncate" în groapă după ce fuseseră trecute printr-un puternic incendiu. La un loc cu tezaurul se găseau numeroase bucăți de chirpic ars, bucăți de vatră, pietre de rîu (32), mult cărbune, oase de animale, o mare cantitate de ceramică lucrată cu mîna și o alta la roată, cu predominarea fragmentelor de fructieră, dar și de strachini cu buza teșită caracteristice nivelului II*a*, ca și profilele de oale bitronconice[15]. În grupa lucrată cu mîna, întîlnim aproape toate formele tradiționale dacice. Mai multe fragmente redau profile de opaițe cu toarta pornind de la bază și oprindu-se sub buza opaițului. Decorul cu motivul-brăduț de pe unele fragmente este de o formă destul de stîngace și într-o tehnică primitivă, marcînd o etapă mai veche a evoluției acestui interesant motiv decorativ. Pe fragmentele de vase-borcan apar obișnuitele brîie crestate sau alveolate.

[12] C. Daicoviciu, *Așezările dacice din munții Orăștiei*, 1951, p. 59 și fig. 40.

[13] D. Berciu, *Buridava dacică*, p. 123 și urm.

[14] Thraco-Dacica, 4, 1983, p. 112—113, fig. 49; 6, 1985, p. 185, p. 173.

[15] D. Berciu, *op. cit.*, p. 109 și fig. 85.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

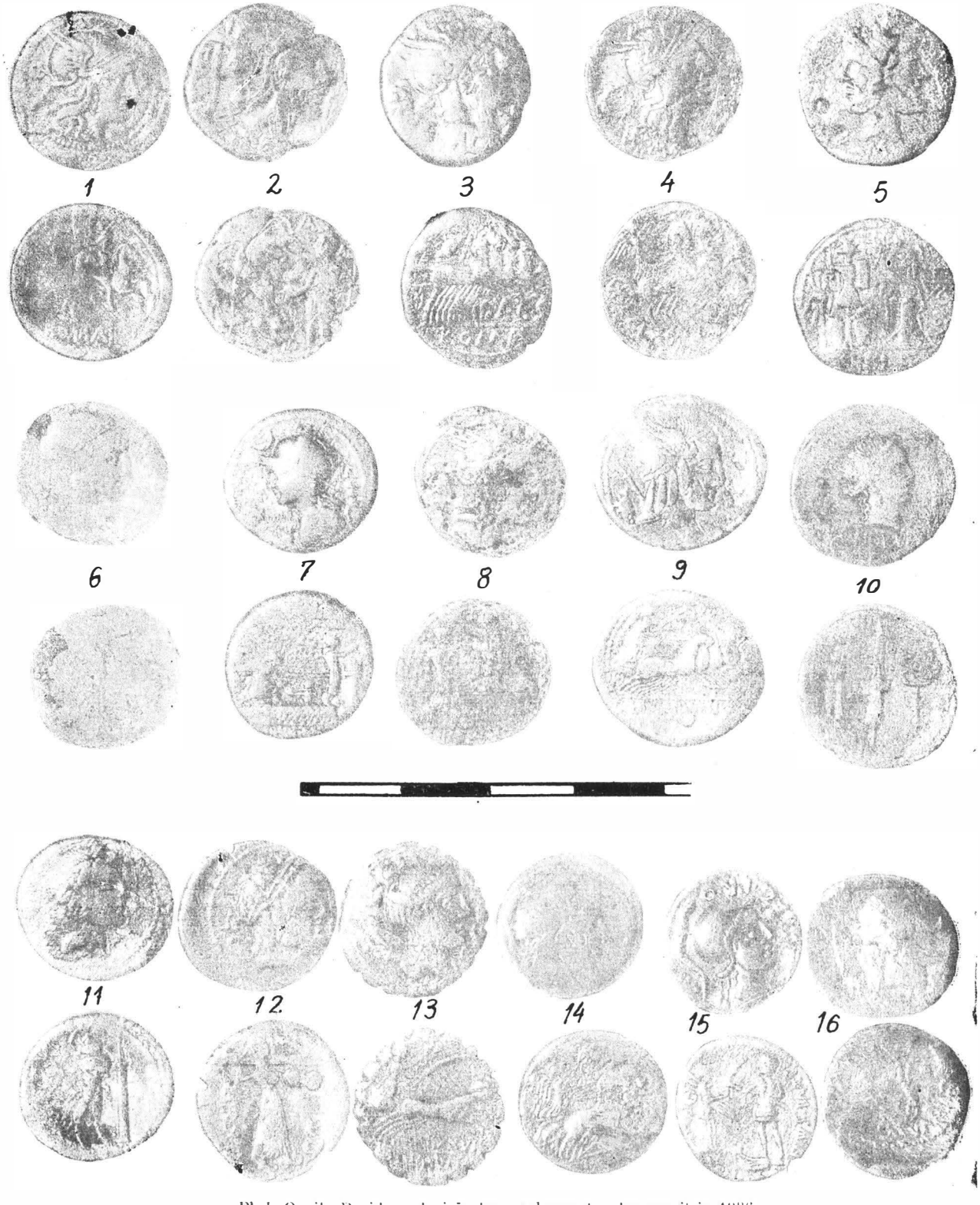

Pl. I. Oceniţa-Buridava dacică ; tezaurul monetar descoperit în 1986.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În groapă au mai fost descoperite două suporturi de frigare, două pietre de ascuțit (cute), o lamă de silex folosită pentru amnar și un corn de cerb, în curs de prelucrare a unui mîner de cuțit sau seceră.

Toate depunerile din groapă provin de la o locuință, confortabilă, care va fi aparținut și proprietarului tezaurului, nobil, negustor sau meșteșugar înstărit.

Dăm, în continuare, *inventarul monedelor* :

1. *Fără nume de magistrat*

Capul Romei cu cască înaripată spre dr. Înapoia capului, cifra X. În jur cerc perlat (Mai departe c.p.).
Rv. *ROMA* (în exergă). Dioscurii călare galopează spre dr. În jur, cerc liniar.
AR↓ 3, 22 g ; 19 mm. Denarul mai păstrează puternice urme de arsură din incendiu. Conservarea satisfăcătoare (mai de parte C.s.). Circulat (pl. I, 1).
Ed. A. Sydenham, *The Coinage of the Roman Republic*, Londra, 1952 (Mai departe, Sydenham), 144? anii 187—175. M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge, University Press, 1974, 54 și urm. (Mai departe Crawford), anul, după 211 î.e.n.

2. *Ti. Veturius*

Bustul lui Marte spre dr. cu coif cu *crista*. Înapoia bustului, *TI.VET* (în ligatură), iar mai jos, cifra X. Pe obrazul zeului, pe gît și în cîmp dr., numeroase incizii antice. Două de pe obraz, precum și alte două de pe gît, au forma ușor semicirculară O alta de pe gît și bărbie are forma literei Π (pi). Cele din cîmp dr. sînt liniare și superficial incizate.
Rv. [ROM]A, în cîmp sus. În centru, scenă de jurămînt. Doi luptători înarmați, stau față în față și ating un purcel ținut în brațe de un personaj aflat în genunchi. În centru, o incizie profundă de formă semicirculară și o alta de formă similară în cîmp jos. Pe av. și rv. se mai observă urme de arsură, din incendiu.
AR.↙3,27 g ; 19 mm. Conservarea slabă, moneda circulată (pl. I, 2).
Sydenham, 527, anul 110—108. Crawford, 234, Roma, anul 137 î.e.n.

3. L. *Antestius Gragulus*

Capul Romei cu cască înaripată spre dr. Înapoia capului, *GRAG*, iar sub bărbie ⚹. Pe cască, o incizie semicirculară, iar pe figură, alte vreo patru, liniare, în parte superficial adîncite.
Rv. *L. ANTES* (în ligatură). *ROMA* (în exergă). Iupiter cu sceptru și fulger galopează în cvadrigă spre dr.
Fourrée↓ 3,62 g ; 19 mm. C.b. Moneda prezintă urme de ardere. Este circulată. Pe rv. argintarea s-a șters și ni se dezvăluie miezul de aramă (pl. I, 3).
Sydenham, 451, Roma, anii 133—126. Crawford, 238, Roma, anul 136 î.e.n.

4. *T. Cloulius*

Capul Romei cu cască înaripată spre dr. Înapoia lui, o cunună, iar mai jos, *ROMA*.
Rv. *T. CLOVL[I]* (în exergă). Victorie în bigă în galop spre dr. Sub ea, un spic de grîu în poziție orizontală. În cîmp, st. sus, o incizie liniară, relativ adîncită. Urme puternice de arsură, atît pe av., cît și pe rv.
AR.→2,90 g ; 19 mm. Conservarea bună, moneda circulată (pl. I, 4).
Sydenham, 516, anul 110. Crawford, 260/1, Roma, anul 128 î.e.n.

5. *M. Fourius L. f. Philus*

Capul laureat al lui Ianus. În jur, *M FOVRI M.F.* În cîmp st. două incizii profunde : una circulară și alta unghiulară. Urme de arsură din incendiu.
Rv. Roma cu coif corintic în picioare spre st. încoronează un trofeu. Înapoia ei, *ROMA*, în exergă *PHILI*. Urme de arsură pe monedă.
AR←3,09 g ; 18,5 mm. Conservarea slabă. Circulară (pl. I, 5).
Sydenham, 529, Italia centrală, anii 110—108. Crawford, 281/1, Roma, anul 119 î.e.n.

6. *Mn. Aemilius Lepidus*

Bustul Romei laureat spre dr. În față, *RO[MA]*. Urme de incendiu.
Rv. Trei arcuri pe care este așezată o statuie ecvestră cu un călăreț purtînd cuirasă, cunună și lance. În jur, *M AEMILIO* (pe monedă se mai păstrează doar vagi urme), iar între arcuri, *LEP*. Efigia este imprimată mult st.
AR↑3 g ; 18,8 mm. Urme de incendiu pe av. și rv. Conservarea slabă. Moneda mult circulată (pl. I, 6).
Sydenham, 554, anul 109. Crawford, 291/1, anii 114 sau 113 î.e.n.

7. *P. Nerva*

Bustul Romei cu cască, scut și lance spre st. ; deasupra, cornul lunii. Înapoia bustului, *ROMA* ; în față ⚹.
Rv. *[P N]ERVA*, în cîmp, sus. Scenă cu trei personaje în timpul votului. Urme de incendiu pe av și rv. monedei.
AR ← 3,52 g ; 17 mm. Conservarea satisfăcătoare. Mult circulată (pl. I, 7).
Sydenham, 548, anul 106. Crawford, 292, Roma, anul 113 sau 112 î.e.n.

8. *P. Porcius Laeca*

Capul Romei cu cască spre dr. Sus, *[ROMA]*, înapoia capului, *P. LAECA* (în ligatură), iar în față X. Incizii liniare pe av.
Rv. *[PROVOCO]* în exergă. Două personaje, cel din dr. în ținută militară, iar cel din st. în togă. Puternice urme de arsură, atît pe av., cît mai ales pe rv.
Fourée?↓ 2,99 g ; 18,2 mm. Conservarea slabă. Circulată (pl. I, 8).
Sydenham, 571, a. 104. Crawford, 301/1, Roma, anul 110 sau 109 î.e.n.

9. *L. Iulius Bursio*

Cap bărbătesc spre dr, cu atributele lui Apollo, Mercur și Neptun. Înapoia capului, ca marcă de control, un simbol. Pe obraz, o incizie liniară și o alta în forma literei *V*. În jur, c.p.
Rv. *L.IVLI. BVRSIO* (în exergă). Victorie cu cunună în cvadrigă galopează spre dr. În jur, c.p. În exergă, o incizie circulară, parțial mai adîncită. Urme de incendiu pe ambele fețe ale monedei.
AR↓ 3,70 g ; 18×20,5 mm. Conservarea satisfăcătoare, moneda puțin circulată (pl. I, 9).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Sydenham, 728, Italia, tip general, anul 83. Crawford, 352/1a, Roma, anul 85 t.e.n.

10. *C. Norbanus*

Capul diademat al Venerei spre dr. Înapoia lui, cifra de control *XXXV*, iar jos, *C. NORBANV[S]*. În jur, c.p.

Rv. Spic de grîu, fascie și caduceu. C.p. Urme de incendiu pe av. și rv.

AR↘ 3,05 g; 20 mm. Conservarea slabă, moneda circulată (pl. I, 10).

Sydenham, 739, anul 80. Crawford, 357/1 b, Roma, anul 83 t.e.n.

11. *L. Marcius Censorinus*

Capul laureat al lui Apollo spre dr. Fără marcă de control. C. p.

Rv. *L. CENSOR*, în cîmp st. de sus în jos. În centru, Marsyas, înaintînd spre st. Înapoia lui, o columnă cu statuia Victoriei. C. p. Urme de incendiu.

AR ↑ 3,17 g; 18 mm. Conservarea slabă, moneda circulată (pl. I, 11).

Sydenham, 736, anul 82—81. Crawford, 363/1 b, Roma, anul 82 t.e.n.

12. *L. Procilius*

Capul lui Iupiter laureat spre dr. Înapoia lui *S.C.* Efigia imprimată mult dr. C.p.

Rv. *L. PROCILI*, în cîmp st. de sus în jos. În centru, Iuno Sospita în picioare cu scut și lance, combate spre dr. Jos, un șarpe.

AR → 3,37 g; 19,3 mm. Conservarea satisfăcătoare, moneda circulată, (pl. I, 12).

Sydenham, 771, Italia, anii 78—77. Crawford, 379/1, Roma, anul 80 t.e.n.

13. *Ti. Claudius Ti. f. Ap. n.*

Bustul drapat al Dianei spre dr. cu tolba și arcul pe umeri. În față, *S.C.* În jur, c.p.

Rv. *TI. CLAVD[TI.F]* (în exergă cu ligatură). Victorie cu ramură de palmier galopează în bigă spre dr. Sub cai, marca de control *XXXXVI*, slab păstrată. Pe av. și rv., urme de incendiu.

AR dințat ↑ 3,07 g; 17 mm. Conservarea slabă, circulată (pl. I, 13).

Sydenham, 770, Italia, anii 78—77. Crawford, 383/1, Roma, anul 79 t.e.n.

14. *?L. Rutilius Flaccus*

Capul Romei cu cască spre dr. Pe obraz, cască și cîmp, incizii semicirculare sau liniare. C.p. Efigia bătută mult st., de aceea [*FLAC*] este în afara flanului monetar.

Rv. [*L.RVTILI*] în exergă. Victorie cu cunună galopează în bigă spre dr.

AR ↑ 3,37 g; 17,8 mm. Conservarea slabă. Moneda mult circulată (pl. I, 14).

Sydenham, 780, Roma, anul 75.? Crawford, 387/1, Roma, anul 77 t.e.n.

15. *Cn. Magnus Imperator. M. Poblicius. Leg. Pro Pr.*

Capul Romei cu coif corintic spre dr. În față, *M. POBLICI LEG PRO*, iar înapoia capului, *PR.*

Rv. *CN. MAGNVS IMP*, în cîmp jos și dr. În centru, femeie cu scut și lance oferă o ramură de palmier unui soldat pe o proră de corabie. Urme de incendiu pe monedă.

AR ↓ 2,87 g; 18,1 mm. Conservarea foarte bună av. și bună rv. Puțin circulată (pl. I, 15).

Sydenham, 1035, Spania, anii 46—45. Crawford, 469/1a, Spania, anii 46—45 t.e.n.

16. *C. Vibius Varus*

Capul zeului Liber spre dr. cu cunună de iederă. În jur, c.p. Efigia este bătută mult dr.

Rv. *C. VIBIVS* (în exergă), în dr. *VARVS*. În centru, altar împodobit cu ghirlande, în dr. lui, o panteră care sare spre st. C.p. Efigia este imprimată mult st. Urme puternice de arsură. Tiparul de pe av. este mult „obosit" (uzat), ceea ce a condus la neimprimarea părții frontale a efigiei. Conservarea slabă. Tiparul tocit.

AR→3,23 g; 19 mm (pl. I, 16).

Sydenham, 1138, anul 39. Crawford, 494/36, Roma, anul 42 t.e.n.

Cu monedele descrise mai sus numărul lor total descoperit pe acest șantier pînă la finele anului 1986 se ridică la 67. Ele au fost publicate cu regularitate și comentate în mod judicios[16]. S-a subliniat semnificația și contribuția ce-o aduc la lămurirea unor aspecte majore, din punct de vedere economic, cultural și istoric[17].

Ansamblul celor 16 piese descoperite în anul 1986 subliniază și întărește în cea mai mare parte comentariile anterioare. Lucrările pe șantier fiind în continuare nu putem încă întocmi o statistică a lor care să indice frecvența, pe epoci restrînse. Aceasta se va putea întocmi la încheierea săpăturilor sau într-o etapă apropiată încheierii. Pînă atunci, cîteva scurte observații. Lotul monetar 1986 ne indică ajungerea lor în groapă *post* anul 42 t.e.n., comunicat de cea mai recentă monedă (nr. 16). Tocirea efigiei de pe av. în regiunea capului o atribuim „oboselii" tiparului monetar și nu îndelungatei circulații.

Monedele fourrées, fie ele de tip grec sau roman (cu simburele de aramă și exteriorul argintat) au fost descoperite pe un întins spațiu sud-est european. Deci, măcar o parte din cele descoperite la Buridava provin din afara Daciei. Avem în vedere pe cele de tip Dyrrhachium și romane republicane.

Prezența monedei romane, fie ea cea republicană sau imperială din sec. I c.n., așa cum s-a observat, indică faptul că din punct de vedere economic Buridava a intrat pe deplin în circuitul roman. Printre altele, acest fapt este subliniat de prezența diferitelor emisiuni romane de *bronz*, deci o monedă fiduciară, de pe la începutul sec. I. e.n. În acest sens subliniem prezența așilor lui Augustus, dar și emisiuni similare ale altor împărați din acest secol. Semnificația prezenței acestor monede de metal „comun" merită a fi reținută.

[16] D. Berciu, SCIV, 24, 1973, 4, p. 611—619. Același, *Buridava dacică*, p. 128—135 și pl. 109—111. Cf. același, Thraco-Dacica, 4, 1983, p. 112—113, și pl., fig. 4, între p. 110 și 111. Același, Thraco-Dacica, 6, 1985, p. 173.

[17] D. Berciu, *Buridava dacică*, p. 128—135.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Découvertes et notes de Buridava dace, V

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent les découvertes et les observations obtenues en 1986, suite aux recherches effectuées sur les terrasses I—III de la hauteur 1 (C_1) Ainsi : 1. L'habitation 8 fait partie de la catégorie d'habitation creusées en roche ; elle appartient à la période du niveau II*a* ; 2. On publie trois creusets qui témoignent d'une activité artisanale à Ocnița ; 3. Un vase nommé de type vase-bocau qui marque une étape plus ancienne de l'évolution typologique du genre ; 4. Fragment d'une faucille ; 5. Aiguille à coudre percée d'un chas ; 6. Deux fibules en bronze ; 7. Les auteurs apportent de nouvelles données concernant l'ancienne cité (IIe s.av.n.è.) de l'acropole qui était en même temps la Colline Sacrée ; l'on y à décovert la route antique qui liait la terasse III à l'acropole ; après le nivellement du terrain, la route a été pavée avec des pierres et des morceaux de roche locale ; largeur de la route : 3—3,25 m ; 8. Découvertes monétaires ; aux 67 monnaies decouvertes jusqu'en 1986 s'ajouttent le modeste trésor formé de 16 dérniers républicains romains (211—42 a.n.è. — pl. 1/1—16). Le trésor a été découvert dans une fosse tenant au niveau II*a* (1er s.av.n.è.). Il a été déposé après 42 av.n.è. et date le contenu de la fosse vers la moitié du Ier s.av.n.è. Quelques monnaies fourrées de Buridava dace ne proviennent pas de la Dacie.

La présence de la monnaie romaine témoigne que la Dacie se trouvait dans le circuit économique romain avant sa conquête. La diffusion de la monnaie en bronze romaine raffermit cette assertion.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Ocnița-Buridava dace : 1 vase du niveau I ; 2 manche d'amphore romaine ; 3—4, 8—11 fragments céramiques découverts dans l'habitation 8 (niveau II*a*) ; 5—7 creusets trouvés dans le niveau I ; 12 manche (?) ou ustensile(?) de bronze ; 13—14 fibules de bronze ; 15 fragment de faucille en fer ; 16 aigille à chas en bronze.

Fig. 2. Ocnița-Buridava dace : 1 les „Chemin des Daces" sur la Terasse III ; 2 plan de l'habitation 8 (niveau II*a*) ; 3 fosse 1 du niveau II*a* dans laquelle est trouvé le trésor monétaire (Pl. I).

Pl. I Ocnița-Buridavale trésor monétaire découvert en 1986.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Lui D. Berciu la 80 de ani

Tezaurul de monede getice de la Olteni, Teleorman

BUCUR MITREA

Pe la începutul verii anului 1966 Constantin Micu și Marian Petrescu, pe atunci elevi în clasa a VI-a a Școlii generale din Olteni, pe cînd se aflau cu vitele la păscut, au descoperit un tezaur de monede antice. Punctul unde s-a făcut descoperirea se află situat la marginea comunei Olteni, în apropierea rîului Teleorman, la o distanță de aproximativ 150—200 m de locul unde se bifurcă șoseaua asfaltată : o parte îndreptîndu-se spre Pitești, iar cealaltă, spre Alexandria. În vechime terenul acesta era mamelonat, dar azi este aproape aplatizat prin scoaterea de pămînt pentru nevoi gospodărești. La fața locului am putut constata în iulie 1966, urme clare de bordeie, indicînd o locuire antică. În acest mediu arheologic a fost descoperită o căniță getică de lut ce conținea monede antice de argint. Prin grija autorităților locale, administrative și culturale, au fost strînse atît monedele, cît și cea mai mare parte din vasul în care ele au fost adăpostite.

Fig. 1. Olteni. Cana geto-dacică în care s-a găsit tezaurul monetar.

Din monedele găsite am putut recupera, în 1966, un număr de 49 exemplare, din care patru erau tetradrahme de tip thasian, iar restul de 45 erau monede getice. Toate exemplarele descoperite sînt de argint. În ceea ce privește numărul inițial de monede aflate, pare să fi fost mai mare. După unele informații ale celor doi elevi, el s-ar fi ridicat la 68. Este de presupus că un anumit număr de exemplare s-a împrăștiat printre localnici, înainte de intervenția autorităților [1].

Recipientul care a conținut monedele ni s-a păstrat fragmentar (fig. 1). Este vorba de o căniță tipic geto-dacică, confecționată din pastă cenușie, de formă bitronconică, prevăzută cu picior de susținere ușor profilat, buza răsfrîntă oblic în afară și cu o toartă supraînălțată ce se sprijină pe diametrul maxim. Două largi caneluri circulare dispuse deasupra diametrului amintit constituie singurul ornament al vasului.

Întrucît în tezaur sînt prezente două categorii de monede, cele de tip thasian și cele getice, vom prezenta, în catalogul monedelor, mai întîi pe cele grecești, iar mai apoi pe cele getice. Ele sînt însoțite de datele tehnice obișnuite, iar, în final, de un scurt comentariu numismatic, istoric și economic

CATALOGUL MONEDELOR

A. Thasiene

1. Av. Capul lui Dionysos spre dr. El poartă diademă și cunună de iederă cu două frunze mari jos și alte trei mai mici, sus. În față, două rozete. Părul pleacă dinspre frunte într-o șuviță bogată, torsionată în dreptul urechii, pentru a se strînge într-un coc la spate. Din șuviță se desprind, succesiv, doi cîrlionți fini, care decorează obrazul. Două bucle bogate șerpuiesc pe ceafă și git.

[1] Cercetarea pe teren a fost făcută de semnatarul acestor rînduri. Un raport asupra rezultatelor obținute a fost înaintat Institutului de Arheologie. Cf. Dos., 1966. Monedele au fost înregistrate la aceeași instituție sub nr. de inventar 1347. O scurtă prezentare a tezaurului a apărut în SCIV, 18, 1967, 1, p 196, nr. 33 și în Dacia, N. S. 11, 1967, p. 383, nr. 33.

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, București, 1987, p. 162—170

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

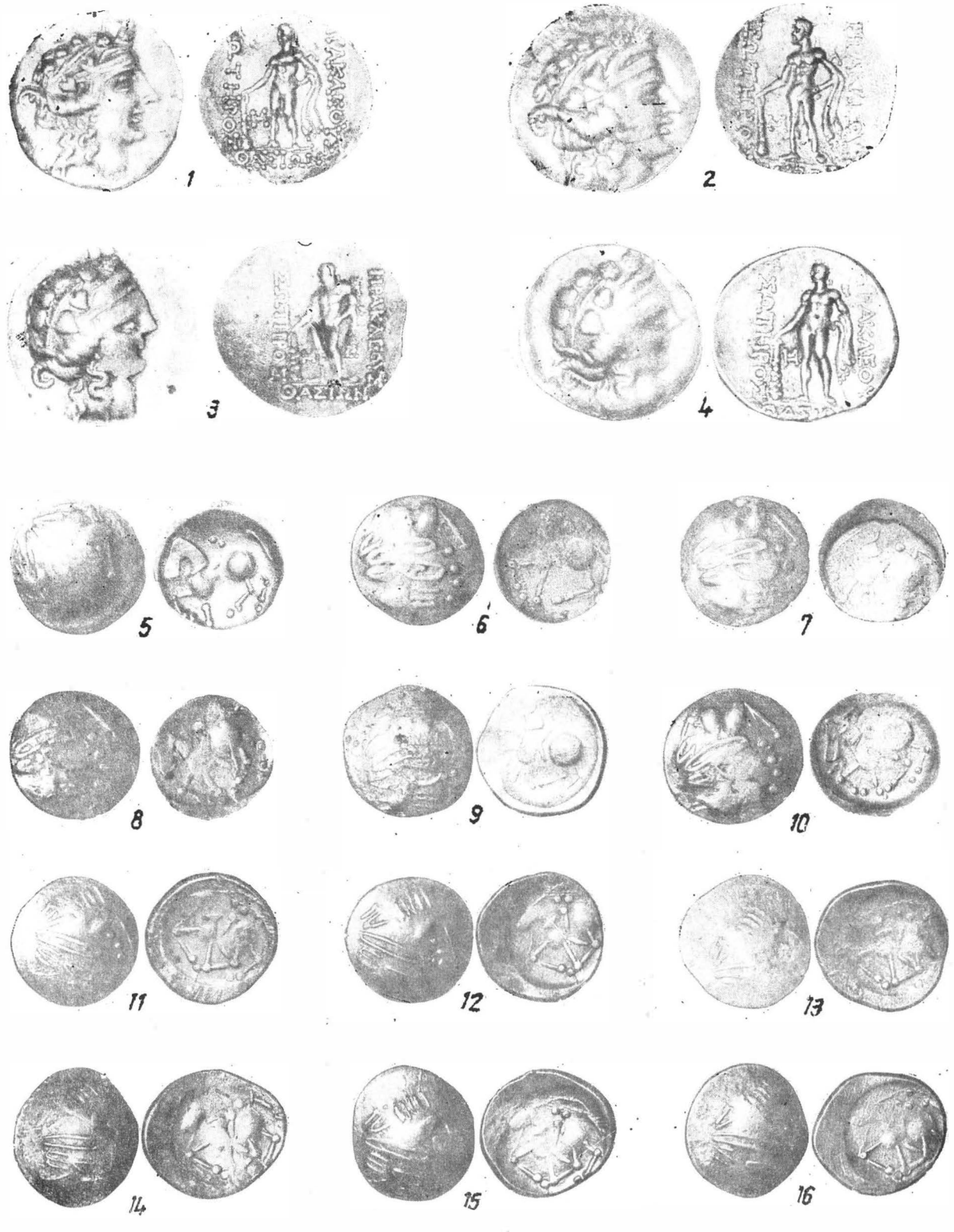

Pl. I. Olteni. Monede descoperite in tezaur.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

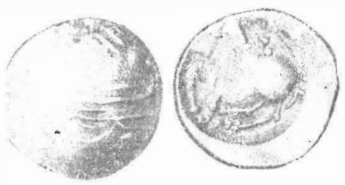

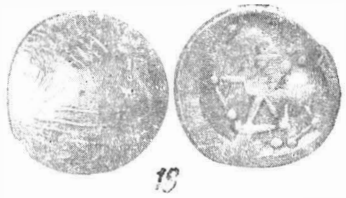

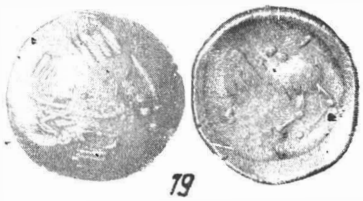

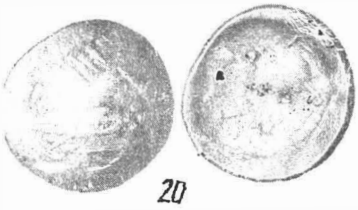

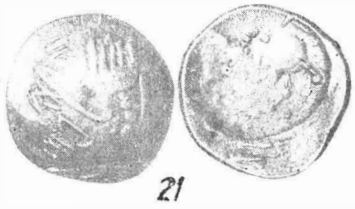

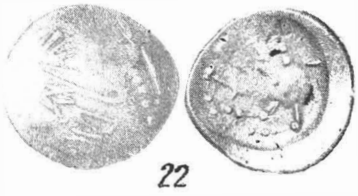

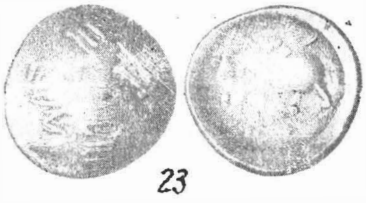

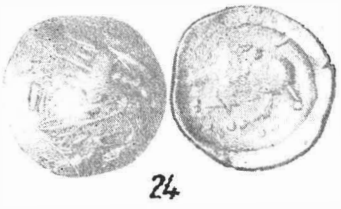

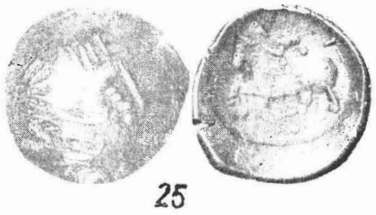

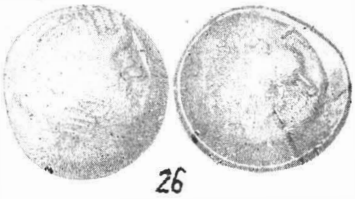

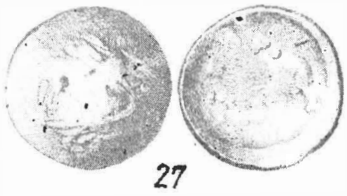

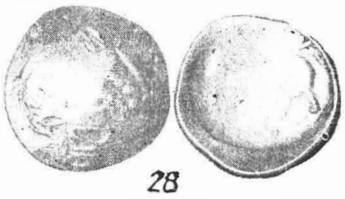

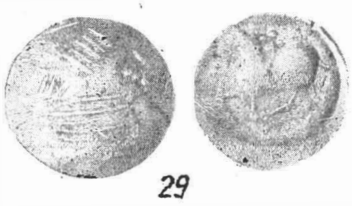

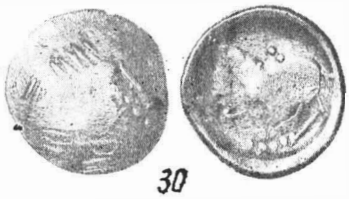

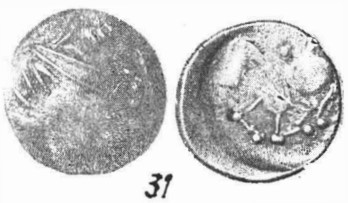

Pl. II. Olteni. Monede descoperite în tezaur.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

35

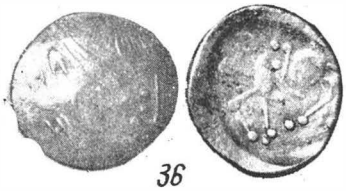
36

37

38

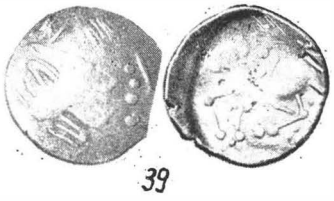
39

40

41

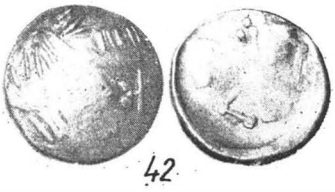
42

43

44

45

46

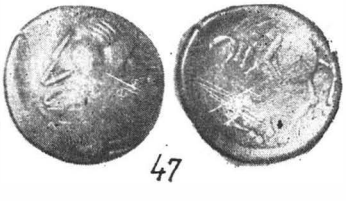
47

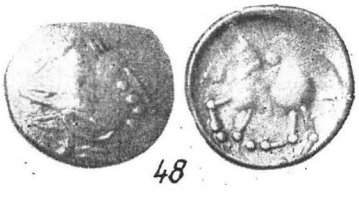
48

49

Pl. III. Olteni. Monede descoperite in tezaur.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Rv. *[H]PAKΛEOYΣ[Σ]ΩTHPOΣ ΘΑΣΙΩΝ*. În centru, Heracles, nud, în picioare, în față, ține în st. pielea de leu, iar în dr., măciuca. Sigla M (M barat) se află între măciucă și piciorul dr. Capetele literelor sînt toate globulate. Pe genunchiul dr., o incizie pentru controlul metalului.
AR ↑ 16,78 g; 31 mm. C.f.b.P.c. (pl.I,1).

2. Efigia, la fel, dar alt tipar monetar.
Rv. Efigia și legenda, ca mai sus, dar literele mai clare. Alt tipar monetar.
AR ↑ 16,72 g; 32 mm. C.f.b.p.c. (pl. I, 2).

3. Av., ca mai sus, dar alt tipar monetar și efigia barbarizată.
Rv. Efigia și legenda, ca mai sus, literele clare, doar cu o ușoară globularizare la capete. În mijloc, o incizie profundă cu dalta, pentru controlul metalului.
AR ↑ 16,65 g; 33×35 mm. C.f.b.p.c. (pl. I, 3).

4. Av. Efigia ca mai sus, dar barbarizată și mai ștearsă.
Rv. Legenda și tipul, ca mai sus.
AR ↑ 16,65 g; 28×30 mm. C.f.b.p.c. (pl. I, 4).

B. Getice

I. *Tipul Adîncata-Mînăstirea*: *Av. 1 — Rv 1*

5. *Av. 1 — Rv. 1*
Cap uman schematizat spre dr., cu bărbia plină și slabe urme de barbă. Fruntea și capul sînt redate prin două ușoare proeminențe ovale, dispuse în formă de șa. Între ele, cîteva șuvițe de păr, fin stilizate, cad perpendicular pe frunte. Nasul apare sub forma unei nervuri fine dispuse ușor oblic și se termină într-o globulă. Tot o globulă marchează ochiul, iar o alta, gura. Capilatura este și ea stilizată prin fine nervuri în ușor relief ce pornesc dinspre creștetul capului și iau forme geometrice de unghiuri sau elipse neregulate. Din dreptul urechii, o buclă bogată este întoarsă spre ceafă, iar capătul ei este terminat în formă de păr stilizat.
Rv. Cal la trap spre st. Are crupa circulară, aproape detașată de restul corpului; gîtul, ridicat și ușor arcuit, este încins de o nervură în relief, la joncțiunea cu corpul. Picioarele au toate încheieturile și copitele globulate. Coada este detașată și e articulată mai sus. În locul călărețului, două globule dispuse orizontal și, poate, piciorul lui st. îndoit. Diametrul ștanței, 19 mm.
AR ↖ 9,02 g; 23 × 24 mm. C.f.b. Circulată (pl. I, 5).

II. *Tipul Vîrteju-București*

6. *Av.2 — Rv.2*
Av. Cap uman mult stilizat și schematizat. Fruntea apare ca o proeminență ovală, dispusă în șa cu restul capului. Nasul, liniar, în forma literei ⅃ (L inversat), ochiul, abia indicat de o minusculă globulă, care continuă în față cu alte patru, delimitînd figura. Capilatura este stilizată în forma unor nervuri în ușor relief care sînt unghiulare, elipsoidale neregulate sau chiar drepte paralele. Bucla de păr întors spre ceafă se observă, dar este ușor estompată.
Rv. Cal la trap spre st. cu piciorul dr. ridicat. Are crupa rotundă, pieptul accentuat, gîtul arcuit, capul în formă de dreptunghi neregulat. Coada, parțială, este plasată în partea superioară a crupei, iar picioarele au încheieturile și copitele globulate. Piciorul st. din spate este articulat de crupă mult mai sus. În locul călărețului, o globulă mare și probabil, urme din piciorul lui st. Ștanța uzată av. centru. Diam. ștanței de pe rv., 19 mm.
Ar. ↗ 7,44 g; 22 mm. C.f.b. (pl. I, 6).

7. *Av.2 — Rv. 3*
Av. ca mai sus, dar ștanța neuzată.
Rv., ca mai sus, dar partea din față a corpului calului este disproporționată față de crupă; grumazul arcuit este înconjurat de o nervură în relief; capul disproporționat e abia schițat, picioarele globulate, coada articulată deasupra crupei, iar în locul călărețului, o globulă. Efigia este imprimată jos. Diametrul rv. ștanței 19 mm.
AR ↗ 7,12 g; 21 mm. C.f.b. (pl. I, 7).

8. *Av.2 — Rv.4*
Av., ca mai sus, dar ștanța imprimată st. și este uzată av. sus. Flanul monetar ușor așchiat, dr.
Rv., ca mai sus, dar corpul calului este proporționat; la fel și capul. Flanul așchiat dr. și muchia, crăpată. Diam. rv. ștanței 17,8 mm.
AR ↓ 7,97 g; 22 mm. C.b. (pl. I, 8).

9. *Av. 2 — Rv. 5*
Av., ca mai sus, dar imprimarea ștanței este parțială dr.
Rv., ca mai sus, dar partea din față a corpului calului e disproporționată față de crupă; picioarele din spate, clar și bine redate, pe cînd cele din față și capul calului nu s-au imprimat, ștanța fiind uzată. Diam. ei, 17,8 mm.
AR.→7,23 g; 21 mm. Forma flanului, oval neregulat. C.b. (pl. I, 9).

10. *Av.2 — Rv.6*
Av., ca mai sus, dar jumătatea inferioară a ștanței este uzată.
Rv., ca mai sus, dar corpul calului mai îngrămădit, capul mai lung, cu o mică globulă sub bot, iar coada, rezumată la o linie oblică. Diam. ștanței, 18,5 mm.
AR ↓ 7,70 g; 24 mm. C.b. (pl. I, 10).

11. *Av.3 — Rv.7*
Av. Cap uman spre dr. Fruntea este redată printr-o proeminență ovală, deasupra căreia cade părul stilizat prin vreo patru-cinci nervuri în relief, dispuse vertical. Nasul are forma literei ⅃ (L întors), ochiul o globulă, după care urmează alte două indicînd locul gurii, continuată de o a patra, care apare în locul bărbiei. Coafura capului este redată prin fine nervuri în relief, una la centru de formă elipsoidală, iar mai jos, în dr., o altă elipsă neregulată și mai mică, sub care sînt două nervuri orizontale și paralele. În st., altele jos, în forma cifrei VI și sus IV.
Rv. Calul la trap spre st. Crupa, rotundă, pieptul redus la o protuberanță mică rotundă, grumazul arcuit, încins cu o nervură, capul proporționat; de sub barbă pornește o nervură foarte fină, care se sprijină pe genunchiul dr. Picioarele au încheieturile și copitele globulate, iar piciorul st. din spate atinge copita celei din față. Piciorul st. al presupusului călăreț atinge cu partea inferioară genunchiul st. al piciorului din spate al calului. În locul călărețului, trei globule dispuse în triunghi cu baza în sus. În cîmp sus și dr., un ornament în forma unei ramuri împodobite cu frunze. Efigia imprimată sus, dr. Diam. ștanței, 17 mm.
AR ↖ 6,83 g; 20,2×23 mm. C.b. (pl. I, 11).

12. *Av.3 — Rv. 7*
Av., ca mai sus, dar partea de jos a ștanței nu s-a imprimat.
Rv., ca mai sus, dar ștanța s-a imprimat mult dr. Diam. ei, 17 mm.
AR ↖ 7,02 g; 21 mm. C.b. (pl. I, 12).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

13. *Av. 3 — Rv. 7*
Av., ca mai sus, dar efigia a fost imprimată jos și dr.
Rv., ca mai sus, dar ștanța uzată st. Diam. ei., 17 mm.
AR↖7,18 g; 23 mm. C.b. (pl. I, 13).

14. *Av.3 — Rv. 7*
Av., ca mai sus, dar ștanța uzată și imprimată dr.
Rv., ca mai sus, dar ștanța defectă sus și jos. Diam. n-a putut fi luat.
AR↖7 g; 24 mm. C.s. (pl. I, 14).

15. *Av. 3 — Rv. 7*
Av., ca mai sus, dar partea de jos dr. a ștanței nu s-a imprimat.
Rv., ca mai sus, dar partea st., sus, a ștanței este uzată și slab imprimată. Diam ștanței, 18 mm.
AR↖7,54 g; 22 mm. C.b. (pl. I, 15).

16. *Av.3 — Rv. 8*
Av., ca mai sus, dar ștanța uzată centru și imprimată dr. și jos.
Rv., ca mai sus, dar globulele care țin locul călărețului sînt dispuse în triunghi cu vîrful în sus. Ștanța uzată st. sus și imprimarea efigiei mult dr. Diam. ștanței, 17 mm
AR↖6,99 g; 20×22 mm. C.b. (pl. I, 16).

17. *Av. 3 — Rv. 9*
Av., ca mai sus, dar ștanța uzată sus st. Și imprimarea foarte mult dr., de aceea efigia apare parțială.
Rv., ca mai sus, dar picioarele calului sînt subțiri și delicat realizate; capul lățit, iar în locul călărețului, doar două globule dispuse în diagonală. Ștanța uzată centru și st., iar imprimarea, mult st. Diam. ei, 17 mm.
AR←6,57 g; 22 mm. C.b. (pl. I, 17).

18. *Av. 3 — Rv. 10*
Av., ca mai sus, dar ștanța uzată centru. Urme de dublă batere dr.
Rv., ca mai sus, dar capul calului este mai mic; în locul călărețului, trei globule dispuse în triunghi cu baza sus. Ștanța are diam. de 17 mm și e uzată centru și st., iar jos, este defectă.
AR ↑ 7,29 g; 22 mm. C.b. (pl. II, 18).

19. *Av. 4 — Rv. 11*
Av., ca mai sus, dar fruntea mai dezvoltată, capilatura mai lungă, globulele din față, cinci la număr, dintre care, primele două de sus, sînt mult apropiate; nasul, ușor curb și se termină în *T*. În rest, părul e stilizat în nervuri elipsoidale, unghiulare sau drepte paralele.
Rv. Calul proporționat, crupa rotundă, cap dreptunghiular rotunjit, picioare fin cizelate, cu globule la încheieturi; coada în formă de *T*, așezată dr., sus. În locul călărețului, trei globule dispuse în triunghi cu baza în jos. Ștanța are diam. de 18 mm și e uzată centru.
AR ↑7,36 g; 23 mm C.b. (pl. II, 19).

20. *Av 4 — Rv. 11*
Av., ca mai sus, dar ștanța uzată centru.
Rv., ca mai sus, dar partea inferioară a ștanței e uzată. Diam. ei, 19 mm.
AR↗7,49 g; 23 mm. C.b. (pl. II, 20).

21. *Av.4 — Rv. 11*
Av., ca mai sus, ștanța complet imprimată.
Rv., ca mai sus, dar efigia imprimată sus. Jos, urme din av. unei piese similare. Diam. ștanței, 19 mm.
AR↗7,30 g; 25 mm. C.b. (pl. II, 21).

22. *Av.4 — Rv. 11*
Av., ca mai sus, dar ștanța uzată, sus.
Rv., ca mai sus, dar ștanța uzată centru și st. Diam. ei, 19 mm. Efigia imprimată st.
AR↗7,31 g; 23 mm. C.b. (pl. II, 22).

23. *Av.4 — Rv. 11*
Av., ca mai sus, dar ștanța tocită sus.
Rv., ca mai sus, dar ștanța uzată centru jos. Diam. ei, 19 mm.
AR↗7,52 g; 23 mm (pl. II, 23).

24. *Av. 4 — Rv. 12*
Av., ca mai sus, dar ștanța uzată centru.
Rv., ca mai sus, dar efigia calului completă și sensibil diferită.
Diam. ștanței, 17 mm.
AR↗7,37 g; 22 mm (pl. II, 24).

25. *Av. 4 — Rv. 12*
Av., ca mai sus.
Rv., ca mai sus. Efigia imprimată sus. Muchea monedei crăpată. Forma flanului este ovală neregulată.
AR↗7,45 g; 23×24 mm (pl. II, 25).

26. *Av. 4 — Rv. 12*
Av., ca mai sus, dar ștanța tocită centru și jos.
Rv., ca mai sus, dar ștanța uzată. Diam. ei, 17 mm. Flanul are forma ovală.
AR↗7,57 g; 21×23 mm (pl. II, 26).

27. *Av.4 — Rv. 12*
Av., ca mai sus, dar ștanța uzată centru.
Rv., ca mai sus, dar ștanța uzată centru. Diam. ei, 17 mm.
AR↗7,22 g; 21,5 mm (pl. II, 27).

28. *Av. 4 — Rv. 12*
Av., ca mai sus, dar centrul tocit.
Rv., ca mai sus, dar ștanța mult uzată. Diam. ei, 17 mm
AR↗7,30 g, 22 mm (pl. II, 28).

29. *Av. 4 — Rv. 13*
Av., ca mai sus, dar efigia e imprimată mult dr.
Rv., ca mai sus, dar efigia completă a calului, cu botul lățit, picioare fin cizelate. Imprimarea efigiei, sus, iar muchea, crăpată. Diam. ștanței, 17 mm.
AR↗7,13 g; 22 mm (pl. II, 29).

30. *Av. 5 — Rv. 14*
Av., ca mai sus, dar cu mici modificări de detaliu la forma nasului și a poziției globulelor. Ștanța tocită centru.
Av. Ca mai sus, dar efigia calului disproporționată, botul lățit, picioarele ingrămădite. Diam. ștanței, 17 mm.
AR↗7,33 g; 22 mm (pl. II, 30).

31. *Av. 6 — Rv. 15*
Av., ca mai sus, dar unele modificări în tratarea coafurii, atît deasupra frunții, cît și pe obraz.
Rv. Ca mai sus, dar crupa și pieptul calului sînt îngrămădite, picioarele cu dimensiuni reduse sînt necomplete, iar încheieturile și copitele sînt globulate. Grumazul calului e încins cu o nervură fină. În locul călărețului, trei globule în triunghi cu vîrful sus. Efigia e imprimată mult dr. Diam. ștanței, 17 mm.
AR↖7,20 mm g; 22 mm (pl. II, 31).

32. *Av. 6 — Rv. 15*
Av.,ca mai sus.
Rv., ca mai sus. Efigia imprimată mult st. Forma flanului e neregulată.
Diam. ștanței, 17 mm.
AR↖7,60 g; 21 mm (pl. II, 32).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

33. *Av. 6 — Rv. 16*
Av., ca mai sus.
Rv., ca mai sus, dar calul este proporţionat, gîtul uşor arcuit, capul dreptunghiular, picioarele întregi, coada în formă de T, aşezată deasupra crupei. Diam. ştanţei, 16 mm. Imprimarea, mult dr.
AR ↑ 7,09 g ; 22 mm (pl. II, 33).

34. *Av. 6 — Rv. 17*
Av., ca mai sus, dar ştanţa „obosită" sus.
Rv., ca mai sus, dar calul are crupa rotundă, pieptul bombat şi oval, picioarele fine, coada la locul normal, la grumaz, bentiţa în relief, „piciorul" st. al călăreţului", iar în locul corpului, trei globule dispuse în triunghi cu vîrful în sus. Efigia bătută mult jos. Diam. ştanţei, 16 mm.
AR ↗ 6,92 g ; 21 mm (pl. II, 34).

35. *Av. 7 — Rv. 18*
Av., ca mai sus, fruntea lungă, uşor bombată, deasupra ei, capilatura perpendiculară, bogată ; în faţă, ochiul şi alte două globule, una eşalonată, nasul masiv în ⊥, coafura este stilizată elipsoidal neregulat, unghiular sau liniar.
Rv., ca mai sus, dar proporţiile reduse şi schematizate, picioarele din faţă fin stilizate, cele din spate, lipsă. Coada, deasupra crupii ; în locul călăreţului, trei globule dispuse în triunghi cu vîrful în sus. Diam. ştanţei, 17 mm.
AR → 7,10 g ; 22 mm (pl. III, 35).

36. *Av. 7 — Rv. 19*
Av., ca mai sus ; în plus a fost imprimată şi cea de a patra globulă.
Rv. Calul disproporţionat, crupa ovală, pieptul subţire, grumazul scurt, capul dreptunghiular rotunjit. Încheieturile picioarelor sînt globulate. Călăreţul este redat prin trei globule dispuse în triunghi cu vîrful în jos. Diam. ştanţei, 19 mm.
AR ↓ 7,04 g ; 22 mm (pl. III, 36).

37. *Av. 7 — Rv. 20*
Av., ca mai sus, dar imprimarea efigiei, slabă în centru.
Rv., ca mai sus, dar calul disproporţionat, piepul oval prelung, picioarele fin realizate şi globulate, dar coada, deasupra crupei, iar în locul călăreţului, trei gobule dispuse în triunghi cu vîrful în sus. Efigia este imprimată dr. Diam. ştanţei, 18 mm.
AR ↗ 6,68 g ; 21 × 22 mm (pl. III, 37).

38. *Av. 7 — Rv. 21*
Av., ca mai sus.
Rv. Calul are crupa rotundă, pieptul bombat, grumazul arcuit, capul uşor dreptunghiular. Picioarele sînt redate liniar, cu globule la încheieturi, iar călăreţul rezumat la trei globule dispuse în triunghi cu vîrful în sus. Efigia imprimată mult dr. Diam. ştanţei, 17,5 mm.
AR ↖ 7,32 g ; 22 mm (pl. III, 38).

39. *Av. 8 — Rv. 22*
Av., ca mai sus, dar coafura de deasupra frunţii mai fină, forma ce o îmbracă este uşor variată, iar cele patru globule sînt puternic reliefate.
Rv. Calul are crupa ovală, pieptul nedesluşit, grumazul scurt şi capul vag imprimat. Picioarele sînt fin stilizate şi globulate, iar coada este deasupra crupei. Călăreţul e redat prin trei globule dispuse în triunghi cu vîrful în jos. Efigia e imprimată dr. Flanul are forma oval-neregulată.
AR ↑ 7 g ; 21 mm (pl. III, 39).

40. *Av. 8 — Rv. 23*
Av., ca mai sus, dar slab imprimat sus.
Rv. Calul este disproporţionat redus, grumazul scurt, capul abia schiţat, pieptul oval, dar mult mai jos ; iar picioarele, atît cît s-au imprimat, sînt globulate. În locul călăreţului, trei globule în triunghi cu vîrful în jos.
AR ↑ 7,71 g ; 22 mm. Flanul are forma ovală (pl. III, 40).

41. *Av. 8 — Rv. 23*
Av., ca mai sus.
Rv., ca mai sus. Efigia e imprimată dr. şi sus. Ştanţa „obosită".
AR → 7,37 g ; 22 mm (pl. III, 41).

42. *Av. 9 — Rv. 24*
Av. Capul are fruntea lată, deasupra ei, o bogată capilatură stilizată liniar, unghiular şi elipsoidal. Nasul este redat printr-o nervură în relief, urmează două globule, continuate de o a treia abia conturată. Centrul este slab imprimat.
Rv. Ştanţa „obosită", centru. Se mai distinge capul, picioarele din faţă şi fragmentar, cel din spate. În locul călăreţului, trei globule dispuse în triunghi cu vîrful în sus. Diam. ştanţei, 17,5 mm.
AR ↗ 7,57 g ; 21 mm (pl. III, 42).

43. *Av. 9 — Rv. 25*
Av., ca mai sus.
Rv. Calul are crupa rotundă, pieptul schiţat, grumazul arcuit şi un cap prelung cu botul încovoiat, picioarele masiv stilizate şi globulate. În locul călăreţului, globule, în parte vagi. Diam. ştanţei, 19 mm.
AR ↗ 7,06 g ; 22 mm (pl. III, 43).

44. *Av. 9 — Rv. 26*
Av., ca mai sus, dar imprimarea sus st., slabă.
Rv. Calul are crupa ovală, pieptul reliefat, grumazul arcuit, încins cu o nervură în relief. Capul are botul lăţit, picioarele globulate, în parte lipsă sau abia schiţate. Trei globule în triunghi în locul călăreţului ; coada deasupra crupei. Efigia e imprimată jos. Diam., 17 mm.
AR ← 7,76 g ; 21 mm (pl. III, 44).

45. *Av. 9 — Rv. 27*
Av., ca mai sus, dar imprimarea slabă, centru.
Rv. Calul disproporţionat, capul prelungit printr-un bot abia perceptibil, picioarele cu încheieturile globulate se disting cu greu din cauza tocirii ştanţei. Ea are diam. de 19 mm.
AR ↖ 7,25 g ; 22 mm (pl. III, 45).

46. *Av. 9 — Rv. 28*
Av., ca mai sus, dar imprimarea efigiei e slabă st. sus.
Rv. Capul calului are botul lăţit, picioarele neîndemînatec tratate, cu globule îngrămădite jos, dr. Ştanţa este defectă sus. Diam. ei, 17,5 mm.
AR ↗ 7,68 g ; 22 mm. (pl. III, 46).

47. *Av. 10 — Rv. 29*
Av. Capul şi fruntea sînt redate prin două proeminenţe dispuse în şa, între ele, un şir ordonat de fire de păr îngrijit stilizate. Nasul e bine reliefat şi lîngă el două globule marcînd ochiul şi gura. În rest, stilizările obişnuite. Efigia e imprimată dr. şi jos.
Rv. Calul are crupa ovală, grumazul arcuit, iar capul, în formă de cioc de raţă. În locul călăreţului, două globule. Toate cele patru picioare sînt clar indicate şi cu globulările încheieturilor. Muchea, crăpată.
AR ↗ 7,74 g ; 21 mm (pl. III, 47).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

48. *Av. 10 — Rv. 30*

Av., ca mai sus, dar se disting cele patru globule.

Rv. Calul are crupa ovală, grumazul încins cu o nervură în relief, capul în formă de cioc de rață, picioarele complete și globulate. În locul călărețului, o globulă. Diam. ștanței, 19 mm.

AR ↑ 7,74 g : 22 mm (pl. III, 48).

49. *Av. 10 — Rv. 30*

Av., ca mai sus.

Rv., ca mai sus. Efigia imprimată sus. Diam. ștanței, 19 mm.

AR 7,67 g : 22 mm (pl. III, 49).

În cele ce urmează vom face scurte adnotări de natură tehnică asupra monedelor din tezaur[2]. Lor le vor urma altele, de ordin mai general : numismatic, istoric și economic.

Începem cu flanul monetar, rondela de metal, pe care tiparele monetare vor imprima efigiile caracteristice diferitelor emisiuni. Dimensiunile lor fizice au fost notate în catalogul monedelor, la

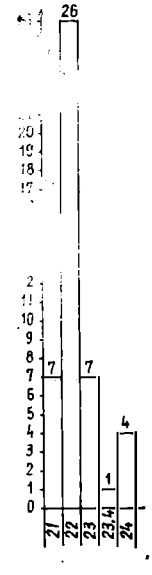

Fig. 2. Olteni. Graficul diametrelor monedelor getice.

fiecare exemplar în parte, sub denumirea de diametru. Pentru a vedea dacă examinarea datelor pe care ele le oferă au sau nu o semnificație ce se cere consemnată, am întocmit un grafic (Fig. 2). El sistematizează și sintetizează totalitatea datelor și se pretează la un scurt comentariu.

Reținem mai întîi faptul că piesa de tip Adîncata—Mînăstirea, care este și cea mai veche din punct de vedere cronologic, are dimensiunile maxime, 23 × 24 mm. Din restul graficului, care cuprinde grupul de monede de tip Virteju—București, se observă o scădere treptată a diametrului. Astfel exemplare cu diametrul de 24 mm (care se leagă de grupul Adîncata—Mînăstirea, sînt întîlnite doar în patru cazuri. Apoi diametrul va scădea la 23 mm, ilustrat prin șapte piese. Dar dimensiunea dominantă în această privință este cea de 22 mm. Nu mai puțin de 25 exemplare, ceea ce înseamnă peste 55 % din totalul monedelor, se integrează în limitele acestei dimensiuni. Tendința, în continuare, pare a fi aceea de scădere ușoară, ajungînd la 21 mm și este documentată prin șapte exemplare.

Rondela monetară ne-am fi așteptat să aibă forma rotundă. Din datele tehnice consemnate în Catalog, dar și din ilustrarea lor pe planșe, reiese că avem de-a face cu un rotund-oval. Micile diferențe au fost notate la locul cuvenit.

Metalul de bază din care sînt confecționate monedele este argintul. Ne grăbim să adăugăm că titlul argintului este scăzut. În ce procente, precum și ce alte aliaje intră în structura monedelor, este o problemă ce-și așteaptă deslegarea de la viitoare analize nedestructive.

Monedele au fost bătute cu două ștanțe monetare, una pentru av. și alta pentru rv. Prima amintită se află întotdeauna jos, iar cea de a doua, deasupra, primind loviturile pentru a se imprima. De aceea numărul ștanțelor de pe av. va fi mai mic, iar cel al tiparelor de pe rv. mai mare. În total am putut deosebi 10 ștanțe pentru av., iar pentru rv., 30. Dăm, mai jos, un tabel de felul în care s-au combinat cele două perechi de ștanțe, precum și numărul de exemplare care este prezent în tezaurul nostru, ca rezultat al acestor combinații.

Av. 1	— Rv. 1	1 AR ...	1 exemplar
Av. 2	— Rv. 2	1 AR	
	— Rv. 3	1 AR	
	— Rv. 4	1 AR ...	5 exemplare
	— Rv. 5	1 AR	
	— Rv. 6	1 AR	
Av. 3	— Rv. 7	5 AR	
	— Rv. 8	1 AR ...	8 exemplare
	— Rv. 9	1 AR	
	— Rv. 10	1 AR	
Av. 4	— Rv. 11	5 AR	
	— Rv. 12	5 AR	...10 exemplare
Av. 5	— Rv. 13	1 AR	
	— Rv. 14	1 AR ...	2 exemplare
Av. 6	— Rv. 15	2 AR	
	— Rv. 16	1 AR ...	4 exemplare
	— Rv. 17	1 AR	
Av. 7	— Rv. 18	1 AR	
	— Rv. 19	1 AR ...	4 exemplare
	— Rv. 20	1 AR	
	— Rv. 21	1 AR	
Av. 9	— Rv. 22	1 AR	
	— Rv. 23	1 AR	
	— Rv. 24	1 AR ...	3 exemplare
Av. 9	— Rv. 24	1 AR	
	— Rv. 25	1 AR	
	— Rv. 26	1 AR ...	5 exemplare
	— Rv. 27	1 AR	
	— Rv. 28	1 AR	
Av. 10	— Rv. 29	1 AR	
	— Rv. 30	2 AR	
	Total	45	45 exemplare

[2] Asupra prezenței monedelor de tip thasian în tezaur și a implicațiilor pe care ele le ridică, necesitînd o discuție mai amplă, ne propunem să revenim cu o altă ocazie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Din tabelul de mai sus reiese că emisiunile av. 4 sînt cele mai numeroase în tezaur. Ele totalizează zece exemplare, cu numai două rv. deosebite. Urmează av. 3, cu 4 rv. și opt exemplare; av. 2, cu cinci rv. și av. 9, tot cu cinci rv., fiecare fiind prezent cu cîte cinci monede. După ele se înșiruie av. 6 și 7, cu cîte patru exemplare; av. 8 și 10, cu cîte trei; av. 5, cu două, iar av. 1, cu un singur exemplar.

Cîteva cuvinte despre dimensiunile ștanțelor monetare. Ștanța de pe av. se lasă mai greu dimensionată. Cel puțin pentru moment. În schimb, cea de pe rv. ne oferă, în numeroase cazuri, posibilitatea de a-i preciza diametrul. Și între datele tehnice din catalogul monedelor, ori de cîte ori am avut posibilitatea, am notat-o. Diametrul ei variază între 17 și 19 mm. Variația diametrului, însoțită de mici schimbări sau modificări în cîmpul rv., ne-a permis să sesizăm apariția diferitelor ștanțe de pe rv. Observațiile sînt pentru moment abia la început, dar urmărirea lor pe un număr mai mare de exemplare ne va da posibilitatea să tragem și alte concluzii.

În procesul baterii monedelor unele ștanțe s-au defectat. Faptul a fost semnalat de noi la locul respectiv din Catalogul monedelor. În același timp ele sînt evidente pe planșe, sub numărul respectiv. Au fost și ștanțe care au fost retușate, în special efigia de pe rv. În materialul ilustrativ această intervenție se poate observa. O reluare a cercetării din punct de vedere tehnic și cu mijloace moderne ar putea aduce interesante contribuții.

În catalogul monedelor, printre alte date tehnice am notat și axul. El indică poziția pe care o au, în cuplarea lor, cele două tipare monetare, cel al av. și cel al rv. Mai jos, am extras și grupat pozițiile pe care le ia cuplajul celor două ștanțe în procesul de batere al monedelor. Scopul pe care l-am urmărit este acela de a vedea dacă se poate desprinde sau nu o regulă sau măcar o preferință în asamblarea celor două ștanțe monetare. Și rezultatul obținut este consemnat mai jos.

↑	11 monede	24,44%	82,21%
↗	19 monede	42,21%	
↖	7 monede	15,56%	
↓	3 monede	6,67%	17,79%
←	2 monede	4,45%	
↓	2 monede	4,45%	
→	1 monede	2,22%	
↙	— monede	— — —	
	Total 45 monede		100%

Examinarea tabelului de mai sus ne sugerează că cele două tipare monetare nu erau cuplate la întîmplare în timpul baterii pieselor. Dacă nu putem constata o regulă riguroasă care să fie respectată și aplicată în mod consecvent, din tabel se reliefează o preferință și poate o tendință de grupare a lor în sensul acelor ceasornicului care arată ora 12. În practica de lucru tiparele erau cuplate cu oarecare abateri spre dr. sau spre st. Procentajul unor astfel de orientări: 82,21%, pare a fi un prețios și obiectiv indiciu. Toate celelalte moduri de cuplare, care totalizează abia 17,79% par a fi excepții de la o practică, care în exemplul nostru, pare a fi dominantă. Dar nu trebuie pierdut din vedere faptul că sîntem abia la începutul unor asemenea observații și că este bine să așteptăm să vedem orientarea axelor și în alte tezaure de monede similare, pentru a putea trage concluzii mai bine fundamentate.

În ipoteza de mai sus cu orientarea axelor în poziția ↑ monetarii geto-daci n-ar face altceva decît să urmeze pe cea a emisiunilor grecești contemporane. Thasienele prezente în tezaur ar putea constitui un indiciu.

De curînd, C. Preda a publicat în BSNR, 77—79, 1985—85, (apărut în ianuarie 1987), p. 11—18, un mic depozit monetar de tip Vîrteju—București, în total 23 exemplare. În descrierea tehnică autorul a notat și poziția axului. Și iată cum se prezintă numeric adjustarea celor două ștanțe: ↑ = 1; ↗ = 7; ↖ = 5; → = 2; ← = 2; ↘ = 6; ↙ = —. Totalizînd primele trei feluri de adjustare obținem un total de 13 exemplare, ceea ce înseamnă 56,52%. La o primă privire se pare că ar confirma constatările noastre. Totuși populația acestui mic depozit monetar este relativ infimă. Așteptăm rezultatele pe care ni le vor prezenta cercetările ulterioare asupra aceluiași aspect pe monedele tezaurelor de la Vîrteju, Crevedia și eventual și altele, pentru a putea desprinde unele încheieri susținute de o mai largă bază documentară.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În descrierea pieselor am notat, așa cum era de așteptat, greutatea fiecărui exemplar în parte. Pentru a putea vedea ce concluzii se pot trage de pe urma datelor oferite de fiecare monedă în parte, dar și de totalitatea lor, am întocmit un grafic (fig. 3). Exemplarele au fost grupate în ordine crescîndă din 0,05 în 0,05 g. Din examinarea diagramei, care în acest caz este un tabel al frecvențelor, reiese că în flancul ei st., între greutățile 6,57 și 6,98 g avem doar patru exemplare ce se eșalonează pe tot acest parcurs. La flancul dr. al aceluiași grafic se situează un exemplar cu greutatea de 9,02 g. Greutatea lui distonează față de toate celelalte monede. Dar dacă adăugăm amănuntul că el aparține tipului monetar Adîncata — Mînăstirea, care are această greutate, lucrurile s-au lămurit. Este vorba de o altă emisiune, cu alte caracteristici. Tot în acest flanc al diagramei, între 7,77 și 8 g se mai află doar un singur exemplar ce se încadrează în limitele greutății de mai sus. Atît aceste ultime piese, cît și cele patru din flancul st. al graficului, reprezintă dispersiuni, și ca atare noi le considerăm ca nesemnificative. În întocmirea tabelului frecvențelor, noi am început numerotarea de la greutatea de 6,99 g, pînă la 7,76 g și am reținut pentru calculele noastre doar aceste grupe de greutăți. În acest cadru și cu aceste restricții, vîrful se situează între 7,29 și 7,34 g; mediana la 7,41, iar modulul la 7,37.

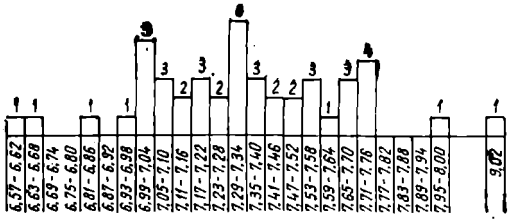

Fig. 3. Olteni. Histograma greutăților monedelor getice.

Am socotit util să facem o recapitulare a grupărilor de greutăți, cu indicarea numărului de exemplare, precum și a procentajelor respective, pentru a ieși mai clar în evidență concentrarea diferitelor greutăți asupra cărora am insistat mai sus.

Grupul central, cu greut. între 6,99 și 7,76 ...39 exemplare ... 86,67%
Grupul st. cu greut. între 6,57 și 6,98 ...4 exemplare 8,89%
Grupul din dr. cu greut. între 7,95 și 9,02 ...2 exemplare 4,44%

Total 45 100,00%

Datele pe care ni le oferă graficul de mai sus sînt desigur sugestive, dar se pune problema sînt oare ele confirmate, și în acest caz în ce măsură, de greutățile monedelor de același tip din tezaure similare? Pentru a avea un răspuns la această întrebare am cercetat și întocmit o diagramă cu frecvențele greutăților monedelor din tezaurul de la Vîrteju—București (fig. 4). Din numărul monedelor descoperite au fost luate în considerare cele 294 exemplare ajunse la Muzeul

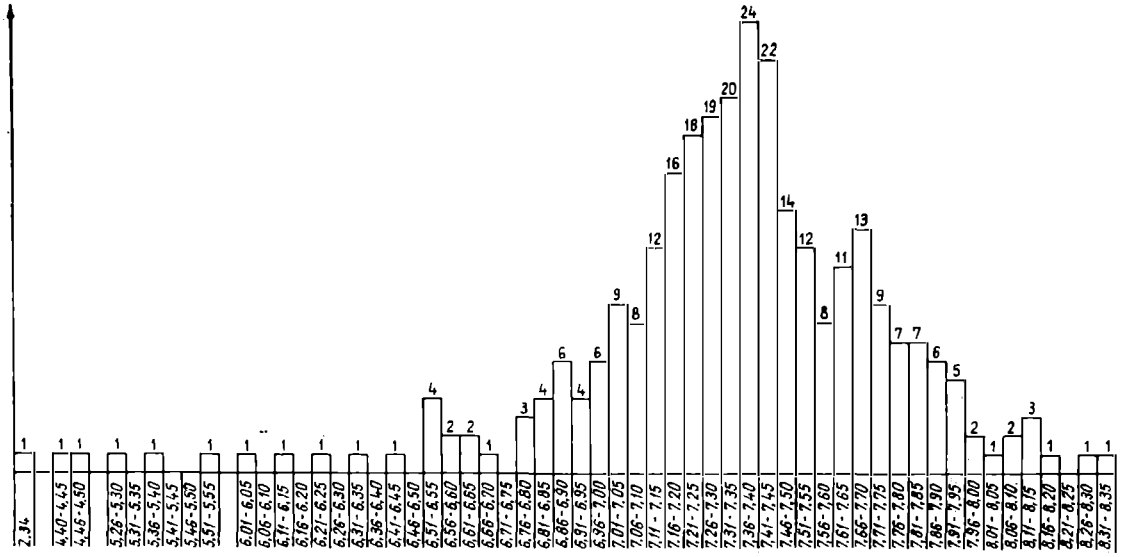

Fig. 4. Vîrteju-București. Histograma greutăților monedelor getice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

de istorie al R. S. România, toate de același tip [3]. Numărul ridicat al exemplarelor care intră în structura acestui tezaur ne asigură că indicațiile pe care le vom primi pot fi comparate cu cele oferite de tezaurul de la Olteni. Pentru moment reținem doar observația că și în populația statistică a tezaurului de la Vîrteju—București se pot distinge cele trei mari grupuri de greutăți :

a) grupul central, cu greut. între 7,01 și 7,90	...	235 ex.	79,93%
b) grupul din st. cu greut. între 2,34 și 7,00	...	43 ex.	14,62%
c) grupul din dr. cu greut. între 7,91 și 8,35	...	16 ex.	5,44%
Total		294	99,99%

Mai putem examina populația statistică și a altui tezaur de monede similare, referitor la care s-au publicat sau avem greutatea pieselor intrate în colecțiile publice. Avem în vedere tezaurul de la Crevedia [4] (fig. 5). Și de data aceasta se verifică existența celor trei grupuri.

a) grupul central, cu greut. între 6,86 și 7,70 g	...	165 ex.	79,71%
b) grupul din st. cu greut. între 5,96 și 6,85 g	...	30 ex.	14,49%
c) grupul din dr. cu greut. între 7,71 și 8,16	...	12 ex.	5,80%
		207	100,00%

Din cele prezentate mai sus reiese că gruparea monedelor din tezaurul de la Olteni este departe de a fi un caz singular. Din contră, aceeași populație statistică a tezaurelor de același fel și în același timp contemporane ca emisiune, cel de la Vîrteju—București și cel de la Crevedia, se grupează în același mod.

Și acum cîteva încheieri pe care le putem formula pe baza histogramelor, precum și a observațiilor menționate mai sus. Mai întîi graficele ne permit, așa cum am notat deja, să distingem

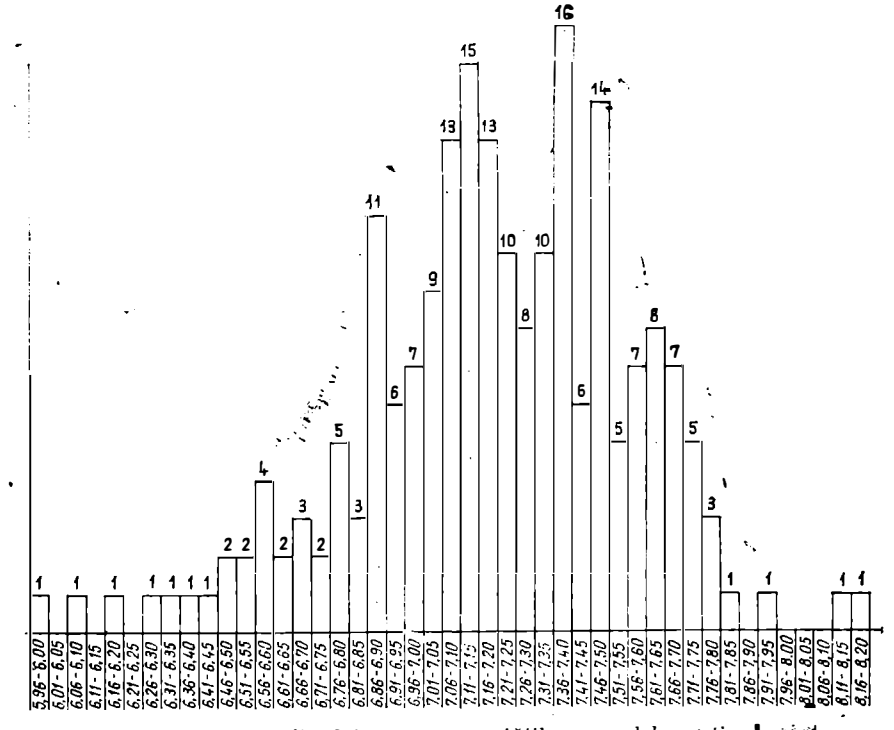

Fig. 5. Crevedia. Histograma greutăților monedelor getice.

[3] La cererea noastră, direcția Muzeului de istorie al R. S. România ne-a comunicat greutățile fiecărei piese în parte, fapt pentru care îi exprimăm caldele noastre mulțumiri. Asupra tezaurului de la Vîrteju, a se vedea B. Mitrea, Studii și referate, 1, 1954, p. 290—302. Un comentariu amplu, la C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 215 și urm.

[4] Greutatea fiecărui exemplar ne-a fost comunicată, la 10 ianuarie 1976, de conducerea cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei R. S. România, căreia îi aducem mulțumirile noastre. Pentru tezaurul de la Crevedia, a se vedea C. Preda, *op. cit.*, p. 236, 14, cu bibliografia respectivă. O discuție asupra emisiunilor monetare ale acestui tezaur, *ibidem*, p. 215 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

un nucleu central care însumează circa 80% din populația statistică a fiecărui tezaur. În dr. și în st. acestui nucleu se află cîte o grupă cu alte caracteristici, pe care metoda statistică le pune într-o lumină reală și în același timp ne îngăduie, credem noi, o interpretare cît mai aproape de realitatea acelor vremi. Grupele din dr. și din st. sînt cantitativ puțin numeroase și se eșalonează uneori cu întreruperi pe un evantai larg al graficului. O caracteristică a lor constă în creșterea numerică a grupului din st., atunci cînd se apropie de cel central, pe cînd cel din dr. scade în trepte, cînd se desprinde de nucleu.

Principalii indicatori statistici, vîrful modul și mediana, la care noi adăugăm greutatea medie, uneori se suprapun, iar alteori sînt mult apropiați. Încheierile spre care ne îndeamnă documentele expuse mai sus să le formulăm în legătură cu greutatea medie a acestui tip monetar sînt, sau mai exact pot fi, grevate de o observație formulată de C. Preda, autorul care le-a studiat în profunzime. Este vorba de titlul scăzut sau în curs de scădere al acestor emisiuni monetare. Nu cunoaștem pînă acum în ce proporție au fost contaminate exemplarele prezentate mai sus. Și în acest sens dacă noua componentă a avut vreo influență modificînd media menționată de noi mai sus. Cercetările viitoare, folosind analizele nedestructive, vor avea să-și spună cuvîntul. Pînă atunci și sub această rezervă, tipul de monede geto-dace Vîrteju—București are o greutate medie cuprinsă între 7,24—7,40 g. Rezultatul la care am ajuns confirmă pe cel al lui C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 239,38.

Cercetarea de mai sus constituie doar un început. Alte tipuri monetare vor trebui studiate cu ajutorul statisticii matematice. Și rezultatele nu vor întîrzia să se manifeste, aducînd noi lumini în acest domeniu de cercetare. Pe un plan economic mai larg, utilizarea metalului comun care intră în proporții din ce în ce mai mari în structura monedelor geto-dace de pe la mijlocul sec. II și în deceniile următoare, ne face să ne gîndim la un fenomen economic mai amplu, pe spațiu sud-est european, ce rămîne de văzut în ce măsură poate fi pus și în legătură cu cucerirea romană a Peninsulei Balcanice, care ar fi putut declanșa pentru o vreme o criză a argintului.

Le trésor de monnaies gétiques d'Olteni, dép. de Teleorman

RÉSUMÉ

Pendant l'année 1933 on a découvert dans la Valachie méridionale, à Olteni, dép. de Teleorman, un trésor de monnaies antiques. On a pu récupérer le broc fragmentaire (fig. 1), qui abritait les monnaies, dont quatre étaient de type thasien (pl. 1, 1—4) et 45 de type gétique. Les monnaies gétiques sont de deux types : Adîncata—Mînăstirea, un seul exemplaire (pl. 1, 5) et Vîrteju—București, 44 exemplaires (pl. 1, 2, 3, nos 6—49). Les pièces ont été frappées par 10 coin de droit et 30 de rv. (v. le tableau, p. 166). La pastile monétaire a la forme ronde-ovale. Le diamètre du coin de rv. a été précisé plus d'une fois. On a pu noter aussi quelques rétouches du coin de rv. Le couplage des deux coins monétaires semble presenter la tendance ↑, légèrement deviée à dr. ou à g. Ce mode de couplage totalise 82,21% du trésor. Le poids des monnaies est étudié par le histogramme (fig. 3). Dans la population statistique de ce graphique on peut distinguer trois grands groupes : l'un, central, ayant une population statistique d'environs 80% du total, et deux autres, situés à gauche et à droite du groupe central, ayant une population statistique d'environs 20%; ces deux derniers groupes sont considérés comme représentant des dispersions. Le poids moyen du type monétaire est compris entre 7,24 et 7,40 g. Les histogrammes de deux autres trésors du même type, celui de Vîrteju—București (fig. 4) et celui de Crevedia (fig. 5) confirment les constatation de ci-dessus.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Olteni. Le broc géto-dace dans lequel on a découvert le trésor monétaire.
Fig. 2. Olteni. Graphique des diamètres des monnaies gétiques.
Fig. 3. Olteni. Histogramme des poids des monnaies gétiques.
Fig. 4. Vîrteju-București. Histogramme des poids des monnaies gétiques.
Fig. 5. Crevedia. Histogramme des poids des monnaies gétiques.

Pl. I. Olteni. Monnaies du trésor.
Pl. II. Olteni. Monnaies du trésor.
Pl. III. Olteni. Monnaies du trésor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Plante folosite de tráco-geto-dáci

(Încercare de sinteză) (V)

MARIN CÂRCIUMARU

Cu cîţiva ani în urmă s-a trecut la studiul sistematic al loturilor de seminţe carbonizate din săpăturile arheologice mai vechi şi a celor efectuate în ultimul timp, ceea ce a dus la acumularea unui volum destul de mare de date privind plantele cultivate sau consumate de traci şi geto-daci pe teritoriul României. Cele peste 40 de staţiuni arheologice, cercetate din acest punct de vedere, sînt poate insuficiente pentru o sinteză privind întregul teritoriu al ţării, dar considerăm că reprezintă un număr incomparabil mai mare decît cel care se întrevedea cu puţină vreme în urmă, atunci cînd, pentru determinarea şi interpretarea acestor valoroase materiale arheologice, la noi preocupările erau cu totul ocazionale. Totuşi, consideraţii asupra agriculturii geto-dacilor s-au făcut şi atunci, dar, trebuie să spunem că, de cele mai multe ori, ele erau lipsite de date concrete şi chiar de determinări ştiinţifice pertinente ale materialelor. De aceea, situaţia actuală, incontestabil mai avantajoasă decît în trecut, ne dă curaj în tentativa noastră, dacă nu de obţinere a unei sinteze complete, cel puţin de încercare de sintetizare a datelor existente în prezent pentru teritoriul României.

În sudul Cîmpiei Olteniei, dintr-un tell atribuit perioadei de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului (aspectul cultural Celei), situat în incinta de mai tîrziu a cetăţii geto-dace Sucidava, s-a descoperit mult material biologic carbonizat de o variatate şi importanţă cu totul specială.

Dintre speciile de grîu, se pare că cea mai mare răspîndire o avea în acest timp în sudul Olteniei, pe terasele Dunării, acoperite în actual cu cernoziom, *Triticum dicoccum*. El apare cel mai adesea neamestecat cu seminţele altor specii, decît în procente foarte scăzute. De obicei era însoţit în proporţii modeste de *Triticum monococcum* şi mai rar de *Hordeum vulgare* şi *Ttriticum spelta*. În cîteva situaţii totuşi *Triticum dicoccum* se prezintă combinat în părţi aproximativ egale cu orzul *(Hordeum vulgare)* sau chiar cu o altă specie de grîu — *Triticum spelta*.

Nu lipsea în acest timp nici *Triticum aestivum*, dar răspîndirea sa rămînea probabil destul de limitată.

Alături de speciile de cereale menţionate, zona solurilor bălane şi cernoziomurilor levigate actuale din jurul Sucidavei erau cultivate în mare parte de orz (Hordeum vulgare), care de multe ori predomină covîrşitor în probele în care a fost întîlnit.

Dintr-o groapă a unei locuinţe, datată la 4225 ± 60 B.P. (Bln. 2014), s-a determinat pentru prima dată în preistoria României pîine carbonizată în care s-au găsit 22 seminţe întregi de orz *(Hordeum vulgare)*, folosit probabil la obţinerea fermentului necesar producerii pîinii, alături de trei seminţe de măcriş *(Rumex crispus)* şi o sămînţă de in *(Linum usitatisimum)*. Seminţele de in aveau să fie întîlnite, de asemenea, destul de frecvent, carbonizate în blocuri compacte uneori cu lintea *(Lens esculenta)*, alteori cu lubiţul *(Camelina sativa)* şi cu totul accidental cu măcrişul *(Rumex crispus* şi *R. acetosa)* şi alte specii mai puţin importante. Amestecul inului în mai mare măsură cu lintea ar putea fi o dovadă a folosirii lui în alimentaţie.

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, Bucureşti, 1987, p. 171—176

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Oamenii din aceste vremuri consumau frecvent ghinda, atîta vreme cît ea apare carbonizată într-o vatră împreună cu vertebre de pește [1].

Răspîndirea mare a grîului din specia *Triticum dicoccum* avea să se mențină pe aceste meleaguri și după perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului. Într-un nivel geto-dacic, situat de asemenea, în incinta cetății Sucidava, dintr-un vas, s-a recuperat o cantitate suficient de mare de semințe ce aparțineau în exclusivitate speciei *Triticum dicoccum* [2]. Mai mult, puritatea probei poate sublinia chiar o specializare în cultivarea acestei specii de grîu, printr-o selecționare în exclusivitate a semințelor respective, o curățire a lanului de alte specii de grîu și chiar de buruieni. Altfel spus, se ajunsese aici la o agricultură care se caracteriza printr-o înaltă specializare pentru acele vremuri.

Nu aceeași situație se întîlnește însă în sec. III î.e.n. la Bîzdîna (com. Calopăr, jud. Dolj), ceva mai la nord, spre partea mijlocie a Cîmpiei Olteniei. Descoperirea într-un vas a unei mari cantități de semințe carbonizate (circa 10 kg) ne-a permis să constatăm un amestec din diferite specii fără o predominare categorică a uneia din ele (*Triticum monococcum* — 1,7%, *T. dicoccum* — 12,1%, *T. aestivum* — 20,5%, *T. aestivo-compactum* — 3,7%, *T.* sp. — 6,3%, *Hordeum vulgare* — 5,8% *H. vulgare nudum* — 0,4%, *Lens esculenta* ssp. *microspermae* — 21,2%, *Panicum miliaceum* — 27,5%, *Vicia ervilia* — 0,4%, *Polygonum aviculare* — 0,2%, *Agrostemma githago* — 0,2%, *Bromus* sp. — 0,2%) [3]. Fără să dicutăm acum semnificația amestecului dintre diferite specii de grîu și linte, trebuie să spunem că o situație asemănătoare se întîlnește în cultura Boian la Vlădiceasca (com. Valea Argovei, jud. Călărași).

Din nordul Olteniei, de pe Dealurile Jiului și de la contactul cu Subcarpații Olteniei, există dovezi că dacii cultivau meiul la Socu—Bărbătești (jud. Gorj) [4] și la Ocnița (jud. Vîlcea) [5], iar în sec. II—III e.n. în împrejurimile stațiunii de la Circea—Viaduct (jud. Dolj), în aria solurilor brun-roșcate de azi, lanurile erau adesea formate din grîu aparținînd în cea mai mare parte speciei *Triticum aestivum* (72,3%) alături de care se întîlnea *T. aestivo-compactum* (11,5%). Nu lipsea nici secara (*Secale cereale* — 5,9%), orzul (*Hordeum vulgare* — 6,5%) și alte specii în proporții mult mai mici, provenite probabil din ciclicitatea culturilor [6].

Revenind în sudul Olteniei, la Sucidava, trebuie să menționăm că în sec. IV e.n. secara (*Secale cereale*) ocupa o bună suprafață din terenurile cultivate, de data aceasta apărînd cu totul subordonate procentual unele specii de grîu (*Triticum aestivum*) și orz (*Hordeum vulgare*) [7].

Situația nu era se pare generală, pentru că, tot în sec. IV e.n., la Vineți (com. Spineni, jud. Olt), în platforma Cotmeana, în arealul actual al solurilor brune de pădure pseudogleizate, situația era oarecum inversă, în sensul că predominant era grîul (*Triticum aestivum* — 86,1%, *T.* cf. *durum* — 4,5%), iar secara (*Secale cereale*) abia depășea 5%.

Pentru sec. IV e.n. beneficiem, de asemenea, de date extrem de prețioase din așezarea de la Hinova (jud. Mehedinți) din extremul vest al Olteniei. În primul rînd trebuie relevate o serie de leguminoase descoperite aici : *Vicia faba* și *Pinus sativum* cf. ssp. *arvense*. În al doilea rînd existența meiului, uneori într-o combinație mai puțin întîlnită, cu secara (83,5% *Panicum miliaceum* și 16,2% *Secale cereale*). Nu mai puțin interesantă este determinarea mai multor semințe de *Prunus institia* [8]. Toate aceste plante se dezvoltau într-o regiune unde azi sînt prezente soluri brun-roșcate și brune podzolite, acoperite cîndva de păduri care au fost însă defrișate în diferite perioade preistorice sau istorice în scopul extinderii terenurilor agricole.

Pentru Muntenia există importante date din epoca bronzului de la Sărata Monteoru (com. Merei, jud. Buzău) [9] și Cîrlomănești (com. Vernești, jud. Buzău) [10] care demonstrează că la poalele Subcarpaților de Curbură purtătorii culturii Monteoru se ocupau atît cu cultura cerealelor, cît și a unor leguminoase și plante oleaginoase. Dacă la Sărata Monteoru se practica o însămînțare cu specii duble — grîu-orz (*Triticum monococcum* — 0,6%, *T. dicoccum* — 36,6%, *T.* cf. *spelta* — 2,7%, *T.* cf. *aestivum* — 0,03%, *Hordeum vulgare vulgare* — 60,0%. *Pisum sativum* ssp. *arvense* — 0,001%), la Cîrlomănești mai multor specii de grîu (*Triticum monococcum* — 2,4%, *T. dicoccum* — 6,7%, *T.* cf. *spelta* — 36,6%, *T. aestivum* — 30,5%, *T.* cf. *durum* — 22,6%) li se adăugau în foarte mică măsură alte specii (*Secale cereale* — 0,6%, *Pisum* cf. *elatius* — 0,6%).

[1] M. Cârciumaru, Thraco-Dacica, 4, 1983, 1—2, p. 126—134; idem, Thraco-Dacica, V, 1984, p. 171—176; idem, Thraco-Dacica, 7, 1986, 1—2, p. 129—133.
[2] Idem, Thraco-Dacica, 4, 1983 1—2, p. 126—134.
[3] Idem, Thraco-Dacica, 6, 1985, 1—2, p. 182—188.
[4] Idem, Thraco-Dacica, 5, 1984, 1—2, p. 171—176.
[5] Idem, Thraco-Dacica, 4, 1983, 1—2, p. 126—134.
[6] Idem, Thraco-Dacica, 7, 1986, 1—2, p. 129—133.
[7] Idem, Thraco-Dacica 5, 1984, 1—2, p. 171—176.
[8] Idem, Thraco-Dacica, 7, 1986, 1—2, p. 129—133; idem, Thraco-Dacica, 5, 1984, 1—2, p. 171—176.
[9] Idem, Thraco-Dacica, 4, 1983, 1—2, p. 126—134; idem, Thraco-Dacica, 5, 1984, 1—2, p. 171—176.
[10] Idem, Thraco-Dacica, 4, 1983 1—2, p. 126—134.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

La Sărata Monteoru se cultiva, de asemenea, pe scară largă *Vicia ervilia* și *Camelina sativa*.

Dacii de la Popești (com. Mihăilești, jud. Giurgiu) s-au dovedit, prin materialul care l-am avut la dispoziție, practicanții unor tehnici diverse de însămînțare. Pe de o parte însămînțau ogorul cu o singură specie de grîu (*Triticum aestivum* — 89,7%) în care cu totul accidental se mai amesteca o altă specie de grîu (*T. compactum* — 6,1%) și orzul (*Hordeum vulgare* — 2,1%), iar pe de altă parte făceau însămînțări duble de grîu-secară (circa 70% *Triticum aestivum* și aproape 30% *Secale cereale*). Nu lipsea nici cultura meiului din preocupările lor, ca să nu mai vorbim de faptul că legumele au fost întîlnite într-o probă care a dovedit existența următoarelor specii: *Brasica* cf. *nigra* (83,4%), *Sinapis* cf. *arvensis* (14,7%), *Daucus carota* (0,1%), *Plantago lanceolata* (0,1%), *Hordeum vulgare* (1,7%). Pentru ca diversitatea preocupărilor dacilor de la Popești să fie completă, trebuie să spunem că ei cultivau, de asemenea, cînepa (*Cannabis sativa*) [11].

Nu este exclus ca la Popești cerealele să fi fost cultivate pe solurile brun roșcate podzolite de pe terase, iar leguminoasele pe solurile bălane din albia majoră a Argeșului.

Condițiile edafice și paleoclimatice favorabile, din sudul Munteniei din vremea dacilor, sînt subliniate și de varietatea plantelor cultivate în Bărăganul Ialomiței de locuitorii așezării de la Piscul Crăsani (satul Crăsanii de Jos, com. Balaciu, jud. Ialomița). În zona solurilor cernoziomice levigate și carbonatice actuale, unele din ogoare erau cultivate cu orz (*Hordeum vulgare*), altele cu mei (*Panicum miliaceum* — 20,1% și *P. capilare* — 75,2%). Grădinile de legume cuprindeau în mod cert în proporție ridicată bobul din specia *Vicia faba minor*, dar nu lipseau nici lintea (*Lens esculenta* var. *microspermae*) și chiar măzăriche din specia *Vicia ervilia* [12], mai extinse probabil și atunci pe solurile bălane din lunca Ialomiței.

Se pare că preocupările pentru cultivarea leguminoaselor urcau mult în nordul Munteniei, pînă la contactul cu zona subcarpatică, atîta vreme cît la Cîrlomănești întîlnim mazărea (*Pisum sativum* ssp. *arvense*). Tot aici orzul era cultivat cu predilecție, în lanurile de atunci amestecîndu-se însă și diferite specii de grîu, în procente destul de modeste [13].

În sfîrșit, amintim că în sec. IV—V e.n. în preajma așezării de la Boldești—Grădiștea (jud. Prahova) se cultiva grîul din specia *Triticum dicoccum* și orzul (*Hordeum* sp.).

Teritoriul Dobrogei beneficiază de mai multe descoperiri de semințe carbonizate care ne permit cîteva considerații pentru această perioadă.

Așa de exemplu, se cunoaște că hallstattienii de la Babadag (jud. Tulcea) cultivau pe solurile cenușii și cernoziomurile carbonatice mai multe specii de cereale, dintre care nu lipsea orzul (*Hordeum vulgare*) în lanuri aproape pure cu această specie (nu apărea decît însoțit de *Triticum dicoccum* — 0,3%) sau împreună cu grîul din specia *Triticum dicoccum* în proporție de circa 3/4 grîu și 1/4 orz.

Menționăm că *Triticum dicoccum* era însoțit uneori de o specie de grîu mai rar întîlnită pe teritoriul României — *T. sphaerococcum* (circa 7%) [14].

Referitor la unele practici de incinerație trebuie să relevăm că într-un mormînt din sec. I e.n. de la Histria (jud. Constanța) și în necropola romană de la Stejaru (jud. Tulcea) s-au descoperit semințe de *Pinus nigra* [15].

Grîul cultivat împreună cu orzul, așa după cum am văzut, destul de des întîlnit la geto-daci, îl găsim atestat și în sec. II—III e.n. la Moșneni (jud. Constanța), unde *Triticum aestivum* participă cu peste 80%, iar *Hordeum vulgare* cu 17% [16]. Tot în sec. II—III e.n. se cultiva lintea (*Lens esculenta* var. *microspermae*) la Murighiol pe solurile bălane din împrejurimi [17].

În așezarea romano-bizantină de la Topraichioi (oraș Babadag, jud. Tulcea) au fost descoperite mai multe mostre de semințe, compuse din diferite specii aflate adesea în combinații variate și conservate uneori în amfore. Descriem mai jos situațiile întîlnite:

— *Hordeum vulgare nudum* (67,3%) — *Secale cereale* (32,7%);

— *Hordeum vulgare vulgare* acompaniat în procente infime de diferite ierburi;

— *Triticum aestivum* (59,9%) — *Secale cereale* (40,1%);

— *Triticum aestivum* (96,0%) — *Secale cereale* (4,0%);

[11] *Ibidem*: idem, Thraco-Dacica, 7, 1986, 1—2, p. 129—133.

[12] Idem, Thraco-Dacica, 7, 1986 1—2, p. 129—133.

[13] Idem, Thraco-Dacica, 4, 1983, 1—2, p. 126—134e.

[14] Idem, Thraco-Dacica, 5, 1984, 1—2, 171—176; idem, Thraco-Dacica, 7, 1986, 1—2, p. 129—133.

[15] Idem, Thraco-Dacica, 7, 1986, 1—2, p. 129—133.

[16] Idem, Thraco-Dacica, 5, 1984, 1—2, p. 171—176.

[17] Idem, Thraco-Dacica, 7, 1986, 1—2, p. 129—133.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

— *Panicum miliaceum* aproape în exclusivitate [18].

După cum se observă, există două situații în care secara se combină, în procente semnificative, fie cu orzul, fie cu grîul, ceea ce ar pleda pentru ipoteza unor însămînțări mixte, ca o măsură de prevedere pentru condiții climatice variabile. Se urmărea deci ca, în condițiile nefavorabile pentru una din specii, să se obțină o recoltă satisfăcătoare cel puțin pentru cealaltă specie care ar fi fost în consecință mai favorizată de clima din anul respectiv. Nu este exclus ca puritatea mai mare a orzului sau grîului dintr-o serie din probele descrise să fie tocmai rezultatul unei astfel de situații.

Din sec. VI e.n. s-au recuperat semințe carbonizate atît din cetatea Histria, cît și de la Murighiol. La Histria semințele de cereale erau păstrate în amfore sau vase de ceramică și cuprindeau de fiecare dată grîul într-o proporție de circa 3/4 și secara de aproape 1/4 [19].

Asocierea grîului și secarei nu lipsește nici la Murighiol, singura deosebire constînd în proporțiile cu care participă fiecare din cele două specii. Astfel, în timp ce grîul întrunește 51,6% (*Triticum aestivum* — 38,3% și *T.* cf. *durum* — 13,3%) secara *(Secale cereale)* ajunge să depășească 48% [20].

Pentru a nu se crede că o astfel de situație este întîmplătoare, amintim că ea a fost relevată și la Aegyssus (oraș Tulcea, jud. Tulcea), unde grîul se combină cu secara aproximativ în aceleași proporții evidențiate la Topraichioi (3/4—1/4). Tot aici, într-o altă probă, grîul participă cu 91,4% și secara cu 8,6%, așa cum am văzut că se întîmpla cu aproximație și la Topraichioi [21].

Existența secarei în probele din Dobrogea, datate în sec. V—VI e.n., pune problema posibilităților reale de vegetare a acestei specii în regiune, știut fiind că secara preferă în zilele noastre regiunile colinare mai răcoroase. Avînd în vedere condițiile paleoclimatice care nu par să se fi caracterizat printr-o răcire [22] care să justifice dezvoltarea secarei în acea vreme în Dobrogea, considerăm că existența ei aici trebuie pusă pe seama unui import din regiunile subcarpatice.

Pentru ca imaginea sec. VI e.n. în Dobrogea să fie mai completă, menționăm că la Histria s-au identificat într-un vas semințe de *Lens esculenta* var. *microspermae* [23].

Din Moldova avem atestată cultivarea grîului din specia *Triticum dicoccum* în Hallstattul timpuriu în Podișul Sucevei, în preajma stațiunii de la Grănicești (jud. Suceava) [24].

Geții care locuiau regiunea de contact a Cîmpiei Siretului inferior cu regiunea de coline a Subcarpaților de Curbură, în stațiunea de la Cîndești (com. Dumbrăveni, jud. Vrancea), cultivau, pe arealul de azi al cernoziomurilor levigate și argilo-iluviale, secara *(Secale cereale)* în care se amesteca, diseminat, exemplare de grîu *(Triticum aestivum* — 8,2%) și diverse buruieni [25].

Dacii de la Barboși (jud. Galați) își însămînțau adesea ogoarele din Cîmpia Siretului inferior, pe soluri cernoziomice carbonatice, cu mei *(Panicum miliaceum)* așa cum făceau și cei din împrejurimile cetății de la Brad (com. Negri, jud. Bacău) din Podișul Central Moldovenesc, de data aceasta probabil pe soluri brune podzolite defrișate de pădure. Este interesant să menționăm că în acest ultim caz, semințele de mei conțineau uneori în cadrul lor semințe de lobodă *(Chenopodium album)* care puteau ajunge la procente de aproape 30. Din preocupările lor nu lipsea nici viticultura, pentru că aici au fost identificate semințe de *Vitis vinifera* [26].

În sec. I î.e.n. în Podișul Birladului, în jurul așezării de la Răcătău (com. Horgești, jud. Bacău) dacii își desfășurau culturile fie pe solurile cernoziomice levigate din apropierea așezării, fie pe solurile cenușii de pe colinele defrișate de pădure în scopul obținerii unor noi terenuri mai fertile. Uneori cultivau ovăzul *(Avena sativa)*, în care extrem de rar se amestecau ierburi *(Papaver somniferum* și *Plantago lanceolata* nu realizau nici 0,1%), alteori grîul, predominant din specia *Triticum aestivum* — 91,5% (însoțit de *T. monococcum* — 1,6%, *T.* cf. *dicoccum* — 0,1%, *Secale cereale* — 0,8%, *Hordeum vulgare vulgare* — 0,9%, *Avena* sp. — 2,2%, *Vicia* sp. — 0,1%, *Agrostemma githago* — 2,8%) [27].

În Transilvania, în epoca bronzului, se cultiva meiul la Sînzieni (jud. Covasna), poate chiar pe cernoziomuri levigate ca și cele actuale, într-o regiune și atunci probabil cu un climat ceva mai rece decît în restul teritoriului [28].

[18] Idem, Thraco-Dacica, 6, 1985, 1—2, p. 182—188.

[19] M. Cârciumaru, E. Ionescu, SCIVA, 28, 1977, 2, p. 267—270.

[20] M. Cârciumaru, Thraco-Dacica, 7, 1986, 1—2, p. 129—133.

[21] Idem, Thraco-Dacica, 6, 1985, 1—2, p. 182—188.

[22] Idem, Anuarul Muzeului județean Suceava, 9, 1982, p. 469—477.

[23] M. Cârciumaru, E. Ionescu, SCIVA, 28, 1977, 2, p 267—270.

[24] M. Cârciumaru, Thraco-Dacica, 4, 1983, 1—2, p. 126—134.

[25] *Ibidem.*

[26] *Ibidem*

[27] *Ibidem* :idem, Thraco-Dacica, 5, 1984, 1—2, p. 171—176.

[28] Idem, Thraco-Dacica, 5, 1984, 1—2, p. 171—176.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În sec. II e.n., pe Valea Mureșului, la Alba Iulia (jud. Alba), o mostră de semințe carbonizate s-a dovedit a fi formată din speciile : *Triticum* cf. *dicoccum* — 0,9%, *T. aestivum* — 4,0%, *T.* sp. — 0,4%, *Secale cereale* — 1,3%, *Hordeum vulgare nudum* — 0,6%, *Hordeum vulgare vulgare* — 78,2%, *Vicia* sp. — 0,4%, și *Galium spurium* — 14,2% [29].

În lista speciilor de la Alba Iulia pare neobișnuită abundența semințelor de drăgaică sau sînziene *(Galium spurium)*. Amintim că diferite specii de *Galium* erau încă, pînă nu de mult timp, folosite în România în credințele populare prin încingerea fetelor cu plante de *Galium aparine* pentru a se uita feciorii la ele. *Galium verum* era utilizat în medicina populară contra brîncei sau erizipelului. Drăgaica are, de asemenea, proprietatea de a închega laptele.

Pe Valea Sebeșului, într-o regiune cu soluri predominant de pădure, în așezarea dacică de la Căpîlna (jud. Alba), a fost cercetată o probă care s-a caracterizat printr-o varietate mare de specii, mai ales ca urmare a diversității ierburilor. Astfel, alături de *Hordeum vulgare vulgare* — 61,3%, *Setaria italica* — 23,3% și *Galium spurium* — 7,4%, care participă cu procente mai semnificative, au fost întîlnite multe specii de *Polygonum*, *Rumex*, precum și alte specii, ca de exemplu *Agrostemma githago*, *Chenopodium album* etc. [30].

O mare cantitate de material botanic carbonizat a fost determinat din importanta stațiune dacică de la Grădiștea Muncelului (jud. Hunedoara). În primul rînd surprinde, în multitudinea probelor de pe terasele VII—XI, varietatea asocierii diferitelor specii de la o terasă la alta [31].

Dintre cereale, mai frecvent se întîlnea grîul din specia *Triticum aestivum (aestivo-compactum)*, mai des însoțit de *Triticum dicoccum*, de cele mai multe ori reprezentat însă prin puține exemplare, după cum și mai scăzut cantitativ și mai rar ca situații se întîlnea *T. monococcum*. Menționăm că lanurile de grîu conțineau întotdeauna exemplare de secară *(Secale cereale)* în procente mai mari sau mai mici (în medie 7%). Într-o probă s-a constatat predominarea orzului, care era amestecat cu aceleași specii de grîu întîlnite în celelalte mostre, prezente însă, de data aceasta, cu valori mai scăzute.

Este remarcabilă, de asemenea, descoperirea unei cantități semnificative de mac *(Papaver somniferum)*, alături de lubiț *(Camelina sativa)*, ambele specii recunoscute pentru obținerea din ele a uleiului fin și de bună calitate.

La Grădiștea Muncelului se pare că în acest timp erau cunoscute și proprietățile muștarului, pentru că el era prezent prin două specii : *Sinapis alba* (foarte mult) și *S. arvensis*. Dintre leguminoase nu lipsea bobul *(Vicia faba minor)* [32]. Meiul *(Panicum miliaceum)* era prezent, și de data aceasta, după cum am văzut, nelipsit din majoritatea stațiunilor geto-dace de pe teritoriul României [33].

În nord-vestul țării, în Maramureș, s-au descoperit cîteva loturi de semințe carbonizate care completează imaginea asupra plantelor cultivate sau consumate de om în acele vremuri.

În primul rînd vom menționa pe cele prelevate din stațiunea de la Oarța de Sus (com. Oarța de Jos, jud. Maramureș), unde, pe soluri argilo-iluviale pseudogleizate și soluri brune podzolite, în epoca bronzului erau răspîndite culturi de cereale constituite fie din grîu din specia *Triticum dicoccum* (culturi pure lipsite de alte specii), fie din orz *(Hordeum vulgare vulgare)*, în foarte mică măsură însoțit de *Triticum dicoccum*. Uneori, însă, culturile erau formate dintr-un amestec de specii de cereale, la care se adăugau suficient de multe buruieni. Preponderente rămîneau totuși *Hordeum vulgare* și *Triticum dicoccum* și în mai mică măsură *T. aestivum*.

Așa după cum am văzut, ghinda intra în atenția omului preistoric încă din faza de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului în așezarea de la Sucidava. Mai mult, există dovezi că ea era folosită de omul preistoric pe teritoriul României chiar mai de timpuriu, în cultura Boian—Gumelnița la Radovanu. Conform unor cercetări mai vechi, ghinda era întrebuințată și de purtătorii culturii Sălcuța de la Piscul Cornișorului [34].

O cantitate semnificativă de ghindă *(Quercus* sp.) carbonizată a oferit și un tumul hallstattian de la Lăpuș (jud. Maramureș) [35], care întregește lista descoperirilor de acest fel din România și întărește ipoteza folosirii ei în preistorie în diferite scopuri.

[29] Idem, Thraco-Dacica, 6, 1985, 1—2, p. 182—188.

[30] Idem, Thraco-Dacica, 5, 1984, 1—2 p. 171—176.

[31] Idem, Thraco-Dacica, 6, 1985, 1—2, p. 182—188.

[32] Daicoviciu și colab., SCIV, 4, 1953, 1—2, p. 153—220.

[33] M. Cârciumaru, *op. cit.*, p. 182—188.

[34] D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961, p. 342—343.

[35] M. Cârciumaru, Thraco-Dacica, 4, 1983, 1—2, p. 126—134.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În vestul ţării beneficiem de cîteva descoperiri extrem de interesante din punct de vedere paleobotanic.

Aşa de exemplu, din straturile culturii Otomani au fost prelevate mai multe probe din diferitele ei faze. Dacă în faza I—II a culturii Otomani, la Mediesul Aurit (jud. Satu Mare), se cultiva orzul *(Hordeum vulgare)*, recoltele fiind lipsite de seminţele altor specii de cereale sau buruieni [36], din faza Otomani II—III şi Otomani III au fost descoperite seminţe carbonizate chiar din staţiunea, eponimă — satul Otomani, com. Sălacea, jud. Bihor [37]. În faza II—III se cultiva în Cîmpia Eriului unde este situată staţiunea Otomani, *Triticum aestivum* împreună cu *T. spelta*, aproximativ în aceeaşi proporţie. În lanurile, care cuprindeau preponderent cele două specii, se mai amesteca în mod izolat *Triticum monococcum*, *T. dicoccum*, *Hordeum vulgare* şi extrem de puţine buruieni. Pe terenurile învecinate celor însămînţate cu speciile amintite, ogoarele se cultivau uneori cu precădere cu *Triticum dicoccum* (peste 88%), însoţit de *T. monococcum* şi ceva mai mult de *T. spleta* (sub 10%). Nici acum nu se constată proliferarea buruienilor, ceea ce demonstrează o agricultură îngrijită a purtătorilor culturii Otomani în această fază.

În faza III a culturii Otomani, în împrejurimile staţiunii eponime, nu s-au schimbat prea mult obiceiurile privind acoperirea cu sămînţă a ogoarelor, atîta vreme cît constatăm aceeaşi combinaţie a speciilor de cereale cu predominarea lui *Triticum aestivum* şi *T. spleta*, iar ca specii însoţitoare apăreau tot *T. monococcum*, *T. dicoccum*, *Hordeum vulgare* şi foarte puţine buruieni. Dealtfel, nu numai componenţa speciilor este mult asemănătoare celei din faza II—III, dar şi procentele cu care participă fiecare din specii.

Un alt lot de seminţe carbonizate ne permite o reconstituire, este adevărat regională, asupra speciilor de cereale cultivate, de data aceasta, în Hallstattul timpuriu în preajma aşezării de tip Gava de la Tăşad (com. Drăgeşti, jud. Bihor) [38]. Compoziţia recoltelor era în acest timp următoarea: *Triticum monococcum* — 7,5%, *T. dicoccum* — 7,4%, *T.* cf. *spleta* — 11,7%, *T. aestivum* — 73,1%, *Panicum miliaceum* — 0,2%.

Tot în Cîmpia de Vest, în sec. I—II e.n. se cultiva meiul *(Panicum miliaceum)*, aşa cum demonstrează o probă de la Biharia (jud. Bihor) [39].

În sfîrşit, din Banat nu posedăm, deocamdată, decît un singur lot de seminţe carbonizate din pivniţa unei clădiri romane (sec. II e.n.) de la nordul castrului de la Tibiscum (com. Jupa, jud. Caraş-Severin). Dintre cereale este atestat aici orzul *(Hordeum vulgare vulgare)*, iar dintre leguminoase mazărea *(Pisum sativum ssp. arvense)* [40].

În încheiere dorim să subliniem diversitatea speciilor de plante care au fost folosite de traci şi geto-daci şi să ne exprimăm speranţa că lista lor va fi îmbogăţită de studiile viitoare, convinşi fiind că, datorită condiţiilor climatice şi edafice favorabile în această parte a Europei, oamenii acelor vremuri au ştiut să le exploateze în funcţie de fiecare regiune din cadrul diversităţii fizico-geografice a României.

Plantes utilisées par les Thraces et les Géto-Daces
(Exposé synoptique) (V)

RÉSUMÉ

On a publié dans les derniers numéros de la revue „Thraco-Dacica" une série d'études concernant les plantes utilisées par Thraces et les Géto-Daces.

Toutes ces données sont reprises dans l'étude actuel en essayant la synthèse par provinces historiques. On a relevé, autant que possible les conditions géographiques de chaque habitat archéologique d'où on a récupéré les semences carbonisées.

[36] Idem, Thraco-Dacica, 5, 1984, 1—2, p. 171—176.
[37] Idem, Thraco-Dacica, 4, 1983, 1—2, p. 126—134.
[38] *Ibidem.*
[39] Idem, Thraco-Dacica, 5, 1984, 1—2, p. 171—176.
[40] Idem, Thraco-Dacica, 6, 1985, 1—2, p. 182—188.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Varia archaeologica (I)

ALEXANDRU VULPE

Descoperirile hallstattiene de la Ploiești—„Triaj"

În vara 1941 s-au întreprins ample lucrări pentru extinderea triajului gării Ploiești. Nivelările efectuate cu caterpilarul au afectat mai multe obiective arheologice, majoritatea de caracter funerar. Cu acest prilej s-au descoperit un lot de obiecte de fier, un inel de bronz, mai multe perle de sticlă, o cantitate apreciabilă de fragmente ceramice și o urnă din sec. III—IV e.n., conținînd încă oase calcinate. Majoritatea pieselor provenind din acest lot sînt caracteristice Hallstattului tîrziu și prezentarea lor alătuiește obiectul lucrării de față. Celelalte descoperiri, din perioada timpurie a bronzului pînă în cea medievală, așa cum au rezultat în urma săpăturilor practicate în acest punct, începînd chiar din anul descoperirii pînă în 1944, vor fi publicate de cei interesați în studiul epocilor respective.

Descoperirea a fost semnalată de I. Simache lui S. Lambrino care, împreună cu I. Nestor, au făcut, în septembrie 1941, o cercetare la fața locului. I. Nestor, ajutat de M. Petrescu-Dîmbovița, a procedat la o primă săpătură de salvare în octombrie același an. Rezultatele acestor primo explorări au fost consemnate în raportul nr. 541/21.11.1941 al Muzeului Național de Antichități din București. Se preciza astfel că buldozerul distrusese parțial un tumul. O parte din sectorul central al movilei rămăsese intactă. Aci s-a putut identifica mormîntul „principal" care conținea scheletele a doi indivizi; printre obiectele de inventar se afla un topor plat cu marginile ridicate, specific epocii bronzului. În raport se mai menționa și că descoperiri diverse au fost făcute, în mod disparat, în terenul de unde s-a scos pămînt pentru rambleul căii ferate. Raportului i-a fost anexată lista descoperirilor predate de detașamentul militar de lucru C.F.R. [1]. Deși nu se dau precizări asupra locului de unde proveneau piesele hallstattiene, găsim, în carnetul de săpături, cîteva notițe care ar putea arunca lumină și asupra materialului pe care îl prezentăm aci: „la 8 m NNE de tum. 1, un muncitor a găsit cioburi hallstattiene; la 40 m N de tumul s-a descoperit un vîrf de lance, o zăbală și bolovani, alcătuind, pare-se, o platformă; într-un alt punct („supr. „O"; n-am putut-o identifica pe schiță) s-a aflat un ciob cu caneluri (poate fragmentul nr. 20 de mai jos) printre oasele răsfirate ale scheletului unui individ matur". În cursul aceleiași campanii s-a procedat și la o ridicare a terenului cu teodolitul.

[1] Iată cuprinsul acestei liste din raportul semnat de I. Nestor: „1) sabie de fier, cu mînerul plat în formă de „T" și cu două caneluri adînci longitudinale: îndoită. 2) pumnal de fier: mînerul ca la nr. 1, garda în formă de inimă. 3—7) cinci vîrfuri de lance de fier, una cu vîrful îndoit. 8) fragment din tubul de înmănușare al unei lăncii de fier. 9) psalie de la o zăbală de fier. 10) inel de bronz, bandă simplă, capetele nelipite. 11) 17 perle mici de sticlă, în parte gituite. 12) perlă mijlocie, din carneol, plată, cu colțurile teșite. 13—15) trei perle mărișoare, bitronconice, de sticlă verde. 16) două cutii mari cu cioburi din diferite epoci (în mare majoritate Hallstatt scitic și fragmente de amfore greco-romane). 17) fragment mai mare dintr-o cană din epoca imperială romană, lucrată la roată, conținînd încă oase incinerate". Prof. secundar I. Simache a publicat în „Curentul" din 18 sept. 1941 (nr. 4882) o primă notiță despre aceste descoperiri, urmată de o alta în același ziar (nr. 4908, din 14 oct. 1941), cu rectificări în urma cercetărilor efectuate de Nestor și Lambrino. Nestor scrie în raportul menționat că „ceea ce a scris în această direcție I. Simache — care n-a vizitat niciodată săpăturile —, în presa zilnică sau în unele reviste, n-a fost nici inspirat, nici dorit de noi și nu angajează pe subsemnatul" (s-au avut în vedere interpretările fanteziste și descrierea incorectă a descoperirilor).

TIRAC-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, București, 1987, p. 177—191

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Săpăturile sistematice care au urmat în anii 1942—1944 au dus la explorarea completă a tumulului menționat, a încă unei movile neatinse de lucrările CFR și a unei așezări din epoca imperială romană, inclusiv a unei necropole din secolele III—IV e.n., precum și mai multor schelete izolate, medievale și moderne [2]. Singurele referințe la descoperiri din prima epocă a fierului, spicuite din parcurgerea carnetelor, sînt : un arc de fibulă de bronz (nr. 12 mai jos), găsit „împreună cu fragmente ceramice" (nu se specifică ce fel) în zona tum. 1, „la 62,5 m ESE de M. 4", deci în afara perimetrului movilei (Petrescu-Dîmbovița, 1942). În carnetul studentului A. Vasilescu (1942) se menționează descoperirea izolată a unui vîrf de lance (mai jos nr. 9), fără a se preciza locul de găsire. În sfîrșit, tot Vasilescu semnalează, în carnetul din 1943, descoperirea, cu prilejul săpărilor de gropi pentru cartofi, a unui alt vîrf de lance (poate nr. 13), la 210 m S de marginea tum. 2 la —40 cm în humus ; săpături ulterioare, efectuate în locul menționat, n-au dat nici un rezultat. Alte două mențiuni în carnetul lui Petrescu-Dîmbovița din 1943 se referă la două vîrfuri de lance (mai jos nr. 14, 15) fără a se specifica vreun context (după factură piesele nu par a fi hallstattiene) și, în aceeași zonă (tum. 2), la descoperirea unei „grămezi de pietre de dimensiuni mici" și „a unei grămezi de oase calcinate". Toate aceste din urmă descoperiri nu pot fi cu siguranță atribuite epocii hallstattiene ; ar putea, ca și urna găsită de muncitori în 1941, să dateze din sec. III—IV e.n.

Din aceste date disparate rezultă că locul probabil de proveniență al materialului hallstattian se afla pe o rază de cca 100 m în jurul tumulului 1, în afara perimetrului acestei movile. Cercetări întreprinse în primăvara 1984 de subsemnatul, însoțit de V. Teodorescu de la Muzeul județean Prahova, n-au fost în măsură să mai identifice nici unul din obiectivele aflate pe schița topografică a lui Petrescu-Dîmbovița (fig. 1). Întreaga zonă este cuprinsă astăzi în triajul O.F.R., mult extins față de anii războiului. Nici în zonele învecinate n-am depistat vestigii de epocă hallstattiană.

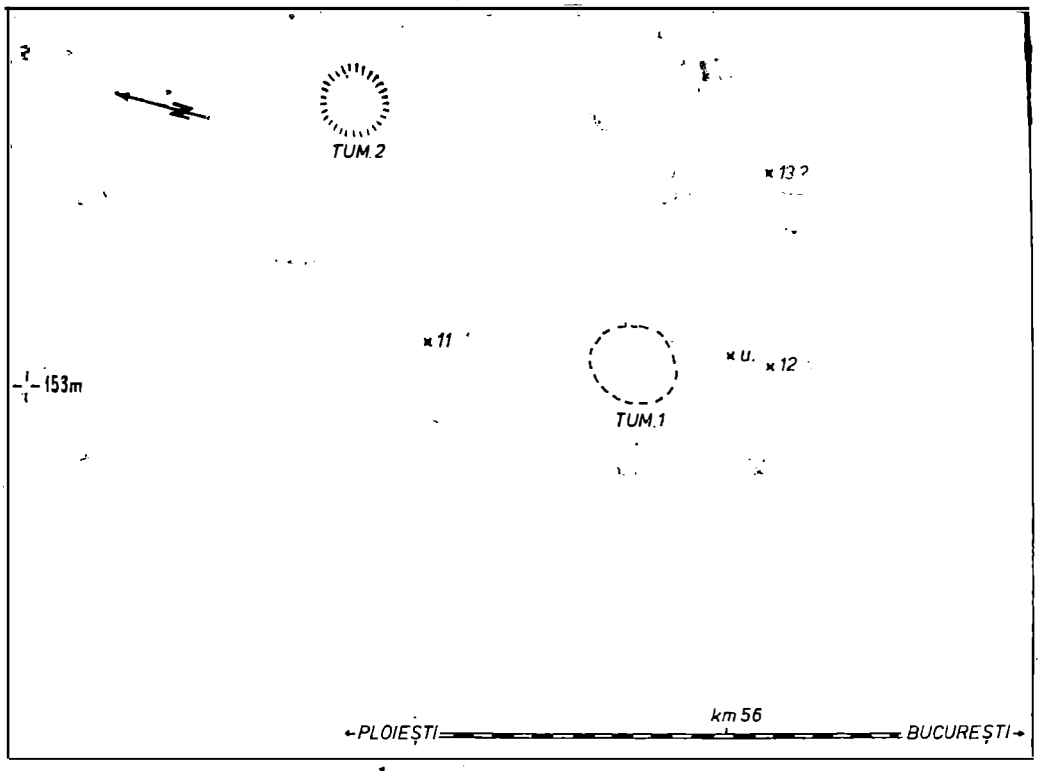

Fig. 1. *Ploiești* — „Triaj". Schiță a situației topografice 1 : 4000 (după carnetul lui M. Petrescu-Dîmbovița) ; *u* : urnă descoperită întîmplător în 1941.

[2] Aceste cercetări au rămas inedite. Scurte mențiuni despre campaniile din 1942 la I. Nestor, Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice pe 1942 (1943), p. 160 ; idem, în : *Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 și 1943*, București, 1944, p. 8 și 29 (săpăturile din 1942), p. 9 și 55 (săpăturile din 1943) ; despre săpăturile din 1944 nu există nimic publicat. O carte poștală din 17 iulie 1945, semnată de G. Mănescu, relatează despre explozia unei bombe lîngă una din movilele cercetate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

INVENTAR METALIC

1. *Spadă scurtă* de fier cu minerul brăzdat de cîte două şănţuiri ; bara transversală a fost iniţial dreaptă, fiind în starea actuală uşor înclinată pe ştiftul minerului ; suprafaţa ei este decorată cu striuri orizontale. Plăcile gărzii lipsesc : este probabil că s-au desprins şi pierdut cu prilejul descoperirii. Stare de conservare bună, în special minerul, pe suprafaţa căruia nu se observă urme de rugină. Lama este pe alocuri oxidată ; pe unele porţiuni ale suprafeţei ei, mai ales spre vîrf, se văd urme de ardere. Lama a fost îndoită de două ori şi parţial răsucită, încă în antichitate. Lung. (neîndoită) : 65 cm, din care lama 52 cm ; lăţimea lamei în zona gărzii : 3,45 cm : lăţimea minerului : 2,7 cm ; lung. barei transversale : 6 cm (fig. 2 1).

2. *Pumnal* de fier cu minerul aidoma piesei nr. 1. Garda este alcătuită din două plăci cordiforme alăturate prin batere la cald. Conturul superior al plăcilor gărzii prezintă un unghi cu vîrful îndreptat spre miner ; această parte a fost deteriorată. Lama este brăzdată de o nervură mediană şi de două şănţuiri puţin adînci, care urmează paralel conturul tăişurilor. Aceste detalii se observă bine doar pe una din feţele lamei. Stare de conservare relativ bună ; pe miner şi pe una din laturile dinspre vîrf ale lamei se află întinse porţiuni neoxidate (aşa-numita rugină nobilă sau urme de ardere). Lung. 31 cm, din care lama 19,6 cm ; lung. barei transversale : 5,1 cm ; lăţimea minerului : 1,9 cm ; lăţimea gărzii ; 5,9 cm (fig. 2/2).

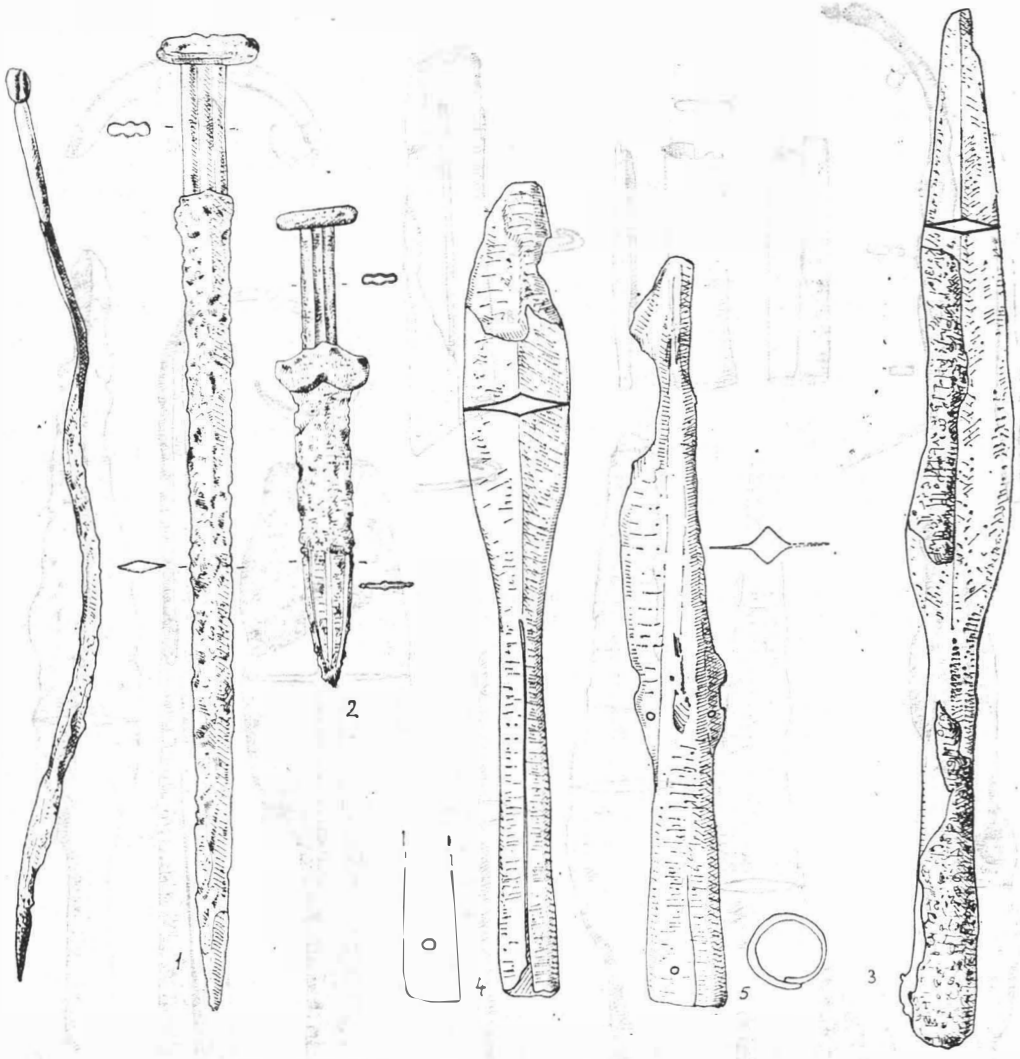

Fig. 2. Ploieşti — „Triaj". 1—5 : lotul 1941 (fier).

3. *Vîrf de lance* de fier. Secţiunea frunzei romboidală alungită. Bine conservat ; ruginit în zona tubului şi parţial pe frunză ; cea mai mare parte a acesteia şi zona superioară a tubului prezintă aşa-numitele urme de ardere. La baza tubului se află probabil gaura de prindere. Lung. : 34,4 cm (fig. 2/3).

4. *Vîrf de lance* de fier. Secţiunea frunzei romboidal alungită ; muchia foarte accentuată. Foarte bine conservat în

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

jumătatea inferioară, unde aproape nu se observă urme de rugină; aspectul este caracteristic așa-numitei rugine nobile (urme de ardere); vîrful este deteriorat și ruginit. La baza tubului sînt două găuri de prindere. Lung.: 27 cm (fig. 2/4).

5. *Vîrf de lance* de fier. Nervura mediană puternic îngroșată, romboidală în secțiune. La baza frunzei se află două perforații. O altă perforație la baza tubului. Stare de conservare precară; mai bună pe tub, unde se remarcă urme de ardere. Lung.: 24,9 cm (fig. 2/5).

6. *Vîrf de lance* de fier. Nervură mediană foarte îngroșată, rotundă în secțiune. La baza frunzei două perforații; nu se vede nici o perforație pe tub. Stare de conservare bună în jumătatea inferioară, unde se remarcă urme de ardere (rugină nobilă) pe aproape întreaga suprafață. Vîrful a fost îndoit în antichitate și este puternic oxidat. Lung. (în starea actuală): 26,4 cm; (neîndoit): 39 cm (fig. 3/6).

7. *Vîrf de lance* de fier. Nervura mediană foarte slab accentuată: secțiunea frunzei romboidal alungită. La baza tubului sînt urme care ar putea trăda existența a două perforații, similare celor de pe piesele nr. 5, 6 și 9. Stare de conservare precară. Vîrful deteriorat; partea inferioară a tubului ruptă (s-ar putea ca fragmentul nr. 7 a să provină de la această piesă). Urme de ardere se observă doar în cîteva locuri pe

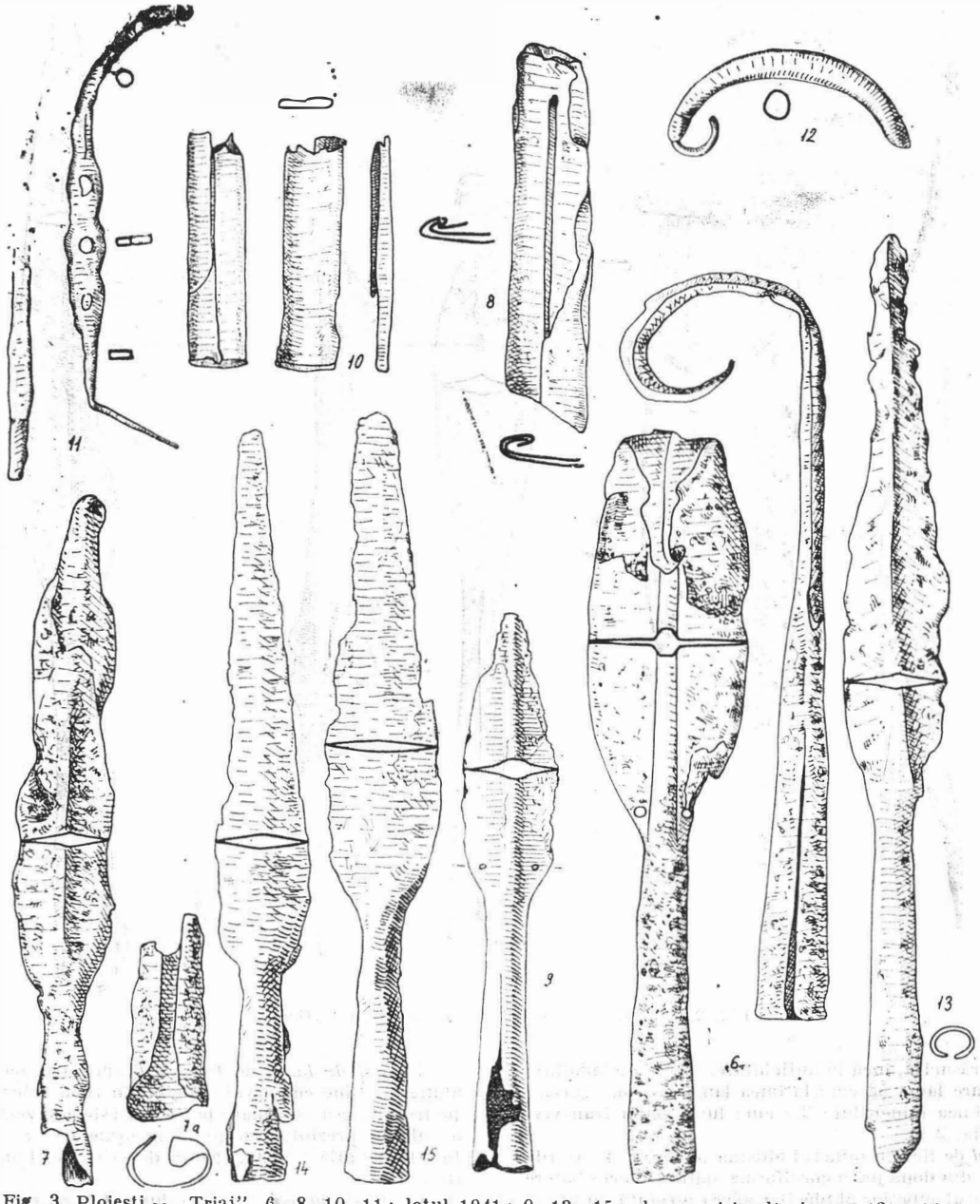

Fig. 3. Ploiești — „Triaj". 6—8, 10, 11: lotul 1941; 9, 13—15: descoperiri ulterioare; 12: fibluă descoperită în cursul campaniei din 1942 (10, 12 bronz; restul, fier).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

lamă; restul piesei este puternic oxidat, inclusiv fragmentul nr. 7 a. Lung. : 24,3 cm (fig. 3/7) ; lung. fragmentului nr. 7 a : 7,3 cm (fig. 3/7 a).

8. Tub de înmănușare de la un *vîrf de lance* de fier. Deteriorat prin presare (în antichitate?) : foarte ruginit. Lung. : 13,7 cm (fig. 3/8).

9. *Vîrf de lance* de fier. Nervura mediană puternic accentuată, ovală în secțiune. Două perforații la baza frunzei. Ruginit în partea superioară unde a fost deteriorat ; partea inferioară a frunzei și tubul prezintă caracteristicile urmelor de ardere (rugina nobilă). Lung. : 19,7 cm (fig. 3/9).

10. *Tub* din tablă de bronz. Patină de culoare castaniu închis cu pete maligne. Deteriorat. Este posibil să fi servit ca teacă. Lung. : 8,2 cm (fig. 3/10).

11. *Psalie* de fier. Unul din vîrfuri îngroșat, celălalt lățit. Trei ochețI. Oxidată pe toată suprafața. Lung. : 15,7 cm (fig. 3/11).

12. Arc de *fibulă* de bronz, foarte probabil cu două resorturi (nu se conservă decît unul : piesa ar fi fost deteriorată de nivelarea cu caterpilarul, se specifică în carnet). Desenată după carnetul lui Petrescu-Dîmbovița, 1942 : nu am văzut piesa și nu știu unde se află. Lung. (pe coardă) : 8,4 cm (fig. 3/12).

Piese cu atribuire nesigură :

13. *Vîrf de lance* de fier. Secțiunea frunzei romboidă[1] alungită. Stare de conservare precară : nu se observă urme de ardere. Lung. : 32,9 cm (fig. 3/13). Nu e sigur că provine de la Ploiești — „Triaj".

14, 15. Două *vîrfuri de lance* de fier, cu secțiunea frunzei foarte aplatizată. Stare de conservare proastă : nu prezintă urme de ardere. Lung. (14) : 26, 4 cm : (15) : 27,1 cm (fig. 3/14, 15). Încadrarea lor în Hallstatt este dubioasă.

Inventar ceramic :

16. *Strachină turban* (tip I B-Ferigile), cu caneluri concentrice în interior. Cenușiu-închis în interior, brun la exterior. Ø : 33 cm ; înălț. : 11,5 cm (fig. 4/16).

17, 18. Cîteva fragmente din marginea altor două *strachini-turban* fără decor interior. Cenușiu în interior, brun la exterior. Ø : cca. 30 cm (nr. 17) ; nr. 18 are dimensiuni ceva mai mici (fig. 4/17, 18).

19. Toartă de *ceașcă* (tip II A-Ferigile) cu ciot de buton, foarte probabil de formă discoidală. Brun-cărămiziu cu slabe urme de ardere secundară (fig. 4/19).

20. Un fragment de margine de *strachină evazată*, decorată cu grupuri de caneluri dispuse cruciș, îngrijit executate. Frîntura unei dungi în relief ce coboară spre interiorul vasului sugerează existența unui decor a cărui desfășurare nu mai poate fi dedusă. Cenușiu închis pe fața interioară ; cenușiu deschis la exterior ; slipul corodat. Ø : aprox. 36 cm (fig. 4/20).

Un număr de aproximativ 20 de fragmente ceramice provenind, majoritatea, de la vasele descrise mai sus, dar neputînd fi repartizate și întregite. Se remarcă o bucată de fund, poate de la o strachină-turban (Ø : 7,5 cm) și unul de margine, poate de la un vas-borcan (fig. 4/21).

— Cca. 40 de fragmente, multe foarte mărunțite, de la un vas pintecos de dimensiuni mijlocii (Ø fundului : 14 cm). Pastă grosieră cu cioburi pisate. Ardere oxidantă, brun-gălbuie. Briu alveolar organic, foarte aplatizat ; nu se poate preciza la ce înălțime se afla. Încadrarea în Hallstatt dubioasă.

22. Cîteva fragmente de torți tubulare provin, probabil, de la un vas din epoca bronzului (fig. 4/22).

Toate aceste materiale atestă, prin tipul, lor proveniența dintr-o necropolă situată în preajma tumulului 1 din epoca bronzului, așa cum sugerează cele cîteva descoperiri făcute în timpul săpăturilor de salvare. Cimitirul hallstattian a fost în întregime distrus de lucrările de excavare și nivelare efectuate cu caterpilarul. Avem de-a face evident cu o necropolă de tip Ferigile. Caracteristică este în primul rînd ceramica, printre ale cărei forme se remarcă trei tipuri specifice acestui grup cultural : strachina-turban (I B), strachina evazată (I D, cu decor tip 2) și în special ceașca de tip II A-Ferigile ; ceea ce face incontestabilă apartenența acestui inventar la grupul Ferigile este însă prezența laolaltă a celor trei tipuri menționate. Dealtfel încadrarea în grupul Ferigile a descoperirilor de la Ploiești — „Triaj" este perfect verosimilă și prin poziția geografică. La numai 4 km spre vest, la Tîrgșorul Vechi, s-a cercetat o groapă (bordei ?) aproape circulară (Ø : 5 m), cu prispă semicirculară, conținînd material ceramic caracteristic [3]. La 32 km spre nord-est, la Vadu Săpat — „Bădurească" au fost de asemenea atestate descoperiri tipice ale grupului Ferigile [4], cele mai răsăritene care pot fi cu certitudine atribuite acestui grup [5].

Deși nu posedăm nici o mărturie directă, referitoare la ritul și ritualul practicat în înmormîntările hallstattiene (grămejoara de oase calcinate și grupul de bolovani, descoperite în timpul săpăturilor de salvare, nu pot fi cert puse în legătură cu orizontul primei epoci a fierului, în lipsa oricărui material tipic asociat), incinerația poate fi dedusă cu multe șanse de probabilitate din urmele de

[3] Informații Gh. Diaconu și V. Teodorescu. Inedit.

[4] Săpături V. Teodorescu. Materialul, aproape în întregime inedit, se află în Muz. jud. Ploiești : sînt atestate toate cele trei faze ale grupului Ferigile (vezi și Anuarul Muz. Prahova, 1, 1984, p. 11 și urm., fig. 12).

[5] Este foarte probabil ca și mormîntul izolat de incinerație de la Năeni — „Colarea", jud. Buzău, să fi aparținut grupului Ferigile ; formele ceramice sînt însă tipice fazei Ferigile III, cu o arie de răspîndire mai difuză decît a primelor două faze (vezi A. Vulpe/V. Drîmbocianu, SCIVA, 32, 1981, 2, p. 186 și urm.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

ardere — așa-numita rugină nobilă — atestate pe majoritatea obiectelor din fier [6]; vezi de asemenea urmele de ardere secundară pe cîteva cioburi. Este deci de presupus existența unui grup de movile de mici dimensiuni, conținînd morminte de incinerație, așa cum se cunosc în general din aria grupului Ferigile [7].

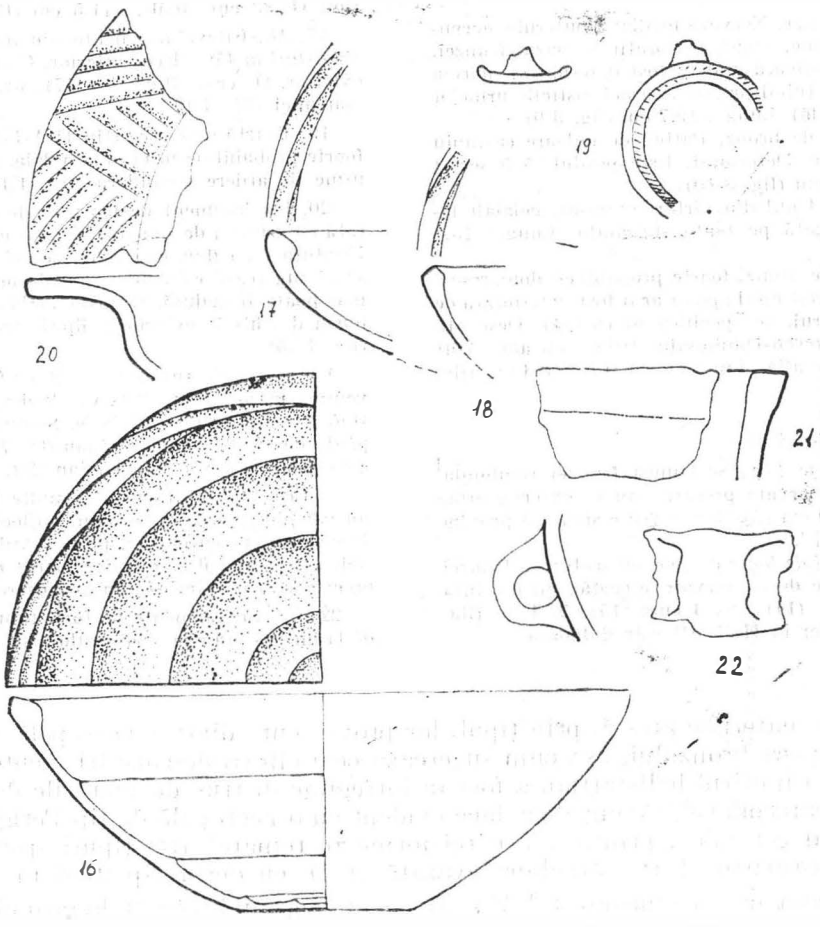

Fig. 4. Ploiești — „Triaj". 16—20: ceramică din lotul 1941.

Este imposibil de estimat chiar și cu aproximație, numărul mormintelor. Ținînd seama de proporția obișnuită între mormintele cu și fără arme în cadrul grupului Ferigile, putem socoti că și la Ploiești — „Triaj" vor fi fost un număr apreciabil de morminte, cel puțin 20. Este de asemenea de

[6] Aceste „urme de ardere", care apar frecvent pe piese de fier din necropolele de incinerație ale grupului Ferigile, se prezintă sub forma unor suprafețe neatinse de rugina obișnuită, netede, avînd de multe ori aspectul unei pelicule neoxidate. Este așa numita „rugină nobilă" (*Edelrost*), rezultat al combinației fier plus oxigen sub formă de oxid feros și sesquioxid de fier (sau oxid feric). la naștere exclusiv prin acțiunea focului, mai ales în urma incinerării (B. Rathgen, în: M. Ebert, *Reallexicon der Vorgeschichte*, VII, 1926, p. 36). În Hallstattul românesc se constată aproape exclusiv pe obiecte provenind din morminte de incinerație; armele din necropolele de tip Basarabi, Balta Verde, Ciumbrud etc. nu prezintă această caracteristică. În a doua epocă a fierului se întîlnește de regulă la piesele de fier de tip celtic, indiferent de proveniența lor, în special spade și vîrfuri de lance; la aceste din urmă categorii se presupune o tratare specială prealabilă, procedeu ce n-ar fi exclus să fi fost cunoscut și practicat și într-o epocă mai veche (vezi și mai jos, p. 188).

[7] A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967 (mai departe: *Ferigile*), p. 15. Este de neînțeles presupunerea, exprimată în termeni categorici de V. Vasiliev (ActaMN, 15, 1978, p. 103 și 18, 1981, p. 371), că akinakesurile de la Ploiești — „Triaj" ar proveni din morminte de inhumație numai pentru că în tumulul alăturat s-au descoperit opt morminte de inhumație chircite, eneolitice! Desigur, nu este teoretic exclus ca în ținuturile subcarpatice să apară și morminte de inhumație, dar o asemenea afirmație ar trebui măcar într-un singur caz dovedită. Pînă în prezent însă, în aria grupului Ferigile s-au constatat doar morminte de incinerație: este deci firesc ca atunci cînd apare o descoperire care, prin contextul ei, se încadrează în aspectul Ferigile, să se presupună în primul rînd practicarea obiceiurilor funerare atestate în cuprinsul acestui grup cultural.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

crezut că fragmentele ceramice n-au fost recoltate de muncitorii care au participat la lucrările C.F.R.; la fel, multe obiecte mărunte. Resturile răscolite au fost apoi acoperite prin depunerea și nivelarea rambleului pentru terasamentul triajului, fapt ce explică de ce nu s-au mai identificat urmele acestei necropole în cursul săpăturilor efectuate de arheologi ulterior.

Încadrarea în schema evoluției grupului Ferigile a descoperirilor aici în discuție este îngreuiată și de necunoașterea asociațiilor de obiecte de inventar. Tipul de strachină I B este o formă ce caracterizează în special faza Ferigile-Sud (tipurile combinatorii 1 și 2), apărînd foarte rar în fazele ulterioare [8]. Pe de altă parte, ceașca de tip II A este o formă specifică fazei Ferigile-Nord, primele exemplare apărînd, la Ferigile, în mod izolat în zona sudică a necropolei [9]. Asocierea celor două forme ar putea indica o etapă mijlocie, dar, cum spuneam, nu avem nici o dovadă că provin din același inventar. Este deci plauzibil să presupunem că necropola de la Ploiești—„Triaj" s-a desfășurat pe parcursul corespunzînd în linii mari primelor două faze — nord și sud — ale grupului Ferigile; de la mijlocul sec. VII pînă în sec. VI inclusiv [10]. Prezența celor două akinakai sugerează de asemenea existența unor inventare ale tipului combinatoriu 4, faza Ferigile-Nord.

Dintre arme, două merită o atenție specială: akinakes-urile și vîrfurile de lance cu două găurele la baza frunzei. Ambele akinakai aparțin tipului Ferigile—Lăceni, a cărui arie de răspîndire este în principal zona grupului Ferigile [11]. Pumnalul nr. 2, prin forma gărzii se aseamănă cu akinakes-urile de la Lăceni și din tum. 41 de la Ferigile. Akinakes-ul nr. 1 de la Ploiești—„Triaj" nu poate fi încadrat cu siguranță într-una dintre cele două variante ale tipului mai sus menționat; este de crezut că garda va fi avut o formă asemănătoare celei a pumnalului nr. 2, judecînd după factura generală a acestor două piese. Un pumnal asemănător exemplarului nr. 2 de la Ploiești—„Triaj" se poate cita din regiunea Voronež (la Monastyrščenka) [12], iar o spadă scurtă din zona de la nord de Kiev ar putea fi comparată cu varianta Lăceni [13]. Cum descoperirile citate din aria nord-pontică prin caracterul lor fortuit, nu oferă preciziuni cronologice, rămîne să ne referim la cele din aria subcarpatică. În acest sens akinakes-ul din tum. 41 de la Ferigile, atribuit tipului de inventar 4, ar putea, așa cum am mai scris, să fie printre cele mai vechi exemplare ale acestei categorii reprezentate în aria Ferigile [14]. Este deci plauzibil să datăm și cele două exemplare de la Ploiești—„Triaj" în prima jumătate a sec. VI î.e.n.

Cele patru vîrfuri de lance cu două perforații circulare la baza frunzei (nr. 4—6, 9; poate și nr. 7) se înscriu într-o serie bine documentată în faza tîrzie a Hallstattului carpato-dunărean. Iată lista lor, cu completări față de cea prezentată acum patru ani [15]: *Beli Izvor*, Vraca, nord-vestul Bulgariei (B. Nikolov, Izvestija-Sofia, 28, 1965, p. 166, fig. 3/2). — *Dobrina*, lîngă Varna; tum. 12 (incinerație); context: topor bipen de fier, fibulă de bronz cu picior triunghiular, ceramică lucrată cu mîna, o ceașcă lucrată la roată; datare: sec. VI, probabil prima jumătate (M. Mirčev, Izvestija-Varna, 1, 1965, p. 43, pl. 13/47; pentru datare: B. Hänsel, PZ, 49, 1974, 2, p. 193 și A. Vulpe,

[8] A. Vulpe, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 82 = Danubius, 8—9, 1979, p. 96.

[9] *Ibidem*, p. 84 = Danubius, p. 98.

[10] *Ibidem*, p. 85 = Danubius, p. 101 și urm.

[11] Vezi *Ferigile*, p. 58, pl. 15 (Ferigile) și 16/1 (Curtea de Argeș). Exemplarul de la Lăceni, care prezintă aceleași caracteristici ale gărzii ca și piesa din tum. 41 de la Ferigile (*ibidem*, pl. 15/2), este inedit în muz. Alexandria (inv. nr. 16, 972).

[12] A. S. Demidova, SA, 1964, 4, p. 202, fig. 1.

[13] V. P. Belozor/S. A. Skoryi, SA, 1985, 1, p. 225, fig. 1.

[14] *Ferigile*, p. 61 și Dacia, N. S., 21, 1977, p. 88: Amei Lang, *Actes II. Congrès Thracologie, Bucarest 1976*, I (1980), p. 229, consideră mormintele cu akinakai din tum. 1 și 41 de la Ferigile chiar mai vechi, din a doua jumătate a sec. VII; cf. și observația lui G. Kossack (Beiträge zur allgemeinen und vergleichenden Archäologie, 5, 1983, p. 152, nota 125) referitor la asemănarea formei gărzii akinakes-ului din tum. 1 de la Ferigile cu cea a spadei scurte de la Firminiș, fapt care ar sugera deci o datare corespunzătoare — în plin sec. VII! — a mormîntului respectiv de la Ferigile. La aceste observații de ordin pur tipologic aș dori să atrag atenția asupra obligației de a ține seama de poziția respectivelor morminte, atît în topografia cimitirului de la Ferigile, cît și în schema evoluției tipurilor de inventar din aceeași necropolă. Dacă datăm în sec. VII, mai cu seamă în a doua jumătate, deci într-un interval de 50—75 de ani, tipurile de zăbale din tum. 27 și 69, fibulele din tum. 72, 46 și 97 și akinakes-urile din tum. 1 (cf. A. Lang, *op. cit.*, l.c.) atunci trebuie să negăm orice însemnătate tipurilor ceramice. Evoluția acestora din urmă nu este deloc insensibilă; ea conturează în mod limpede, cu forme și decor specific, trei faze de evoluție, din care primele conțin patru tipuri de inventare. A înghesui într-un interval de timp de mai puțin de un secol toată această evoluție este lipsit de sens. Ce mai caracterizează atunci sec. VI la Ferigile? Doar tum. 109? Cum am mai subliniat, tipurile de inventar 3 și 4 nu reprezintă faze evolutive ci, ambele, se cuprind în faza Ferigile-Nord, al cărei început se situează cîndva spre sfîrșitul sec. VII. Pentru inventarele de tip 4 un criteriu cronologic ar putea constitui prezența ori absența zăbalelor de tip Szentes-Vekerzug, prezența lor sugerînd o datare în a doua jumătate a sec. VI a mormintelor respective (cf. Dacia, N. S., 21, 1977, p. 89 și Danubius, 8—9, 1979, p. 107). Tum. 1 și 41 se pot data, cu foarte mare probabilitate, în prima jumătate a sec. VI î.e.n.

[15] Vezi A. Vulpe, Thraco-Dacica, 5, 1984, p. 55 și G. Marinescu, Dacia, N.S., 28, 1984, p. 75.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Dacia, N.S., 21, 1977, p. 9 = Danubius, 8—9, 1979, p. 108). — *Gîmbaș*, jud. Alba ; două exemplare, provenind, primul, din M 1/1911 (înhumație), al doilea dintr-un mormînt fără context cunoscut (Vulpe, Thraco-Dacica, 5, 1984, p. 48, fig. 9/1, 2). — *Gogoșu*, jud. Mehedinți ; tum. 26 (înhumație); context : vîrf de lance, cuțit și verigă de fier, vas pîntecos și strachină evazată ; datare : a doua jumătate a sec. VII, cel mai tîrziu începutul sec. VI (D. Berciu/E. Comșa, Materiale, 2, 1956, p. 424, fig. 153/3). — *Krăgulevo*, jud. Tolbuhin, nord-estul Bulgariei ; din necropola tumulară de incinerație ; datare : aproximativ aceeași cu cea a cimitirului de la Dobrina (L. Bobčeva, Izvestija-Varna, 11, 1975, p. 123, nr. 28, pl. 4/10). — *Loevcy*, rn. Novaja Ušica, reg. Hmelnickij, Ucraina ; pe malul sting al Nistrului, lingă Neporotovo (descoperire întîmplătoare în zona necropolei tumulare datînd din sec. VIII—VII î.e.n. (L. I. Krušelnickaja, *Vzaemosvjazki naselenja prikarpattja i Volini z plemenemi shidnoj i centralnoj Evropi*, Kiev, 1985, p. 122, fig. 39). — *Lopadea Nouă*, jud. Alba (Vulpe, Thraco-Dacica, 5, 1984, p. 55, nota 58 a, fig. 7/22). — *Mărișelu*, jud. Bistrița-Năsăud ; din necropola de tip Ciumbrud ; mormînt distrus ; necropola aparține secolului VII (sfîrșit) și sec. VI (G. Marinescu, Dacia, N.S., 28, 1984, p. 75, fig. 13/2). — *Mateuți*, rn. Rezina, R. S. S. Moldovenească ; trei exemplare, unul descoperit întîmplător, iar două provenind din morminte de incinerație (ilustrate la A. I. Terenožkin, *Kimmericy*, p. 87 și 144, fig. 61/1—3, la p. 98 ; cf. și V. L. Lăpușnean/I. T. Niculiță/M. A. Romanovskaja, *Pamjatniki rannego železnogo veka*, Arh. Karta Mold. SSR, vol. 4. Chișinău, 1974, p. 15 ; izvorul de bază citat, V. L. Lăpușnean, *Novye nahodki rannego železnego veka iz s. Mateucy*, în : *Dalekoe prošloe Moldavii*, Chișinău, 1969, nu mi-a fost accesibil). — *Ostrovu Mare*, jud. Mehedinți ; două exemplare din morminte fără context precizat (D. Berciu, Materiale, 1, 1953, p. 625, pl. 43/1, 3). — *Papiu Ilarian*, jud. Mureș (I. H. Crișan/Z. Milea, ActaMN, 7, 1970, p. 65, fig. 1/5 ; referitor la caracterul hallstattian al descoperirii : G. Marinescu, Dacia, N.S., 28, 1984, p. 75 și Vulpe, Thraco-Dacica, 5, 1984, p. 55, nota 60). — *Pinticu*, jud. Bistrița-Năsăud (Marinescu, *op. cit.*, p. 75, fig. 13/4). — *Ploiești—„Triaj"* — *Sofronievo*, Vraca, nord-vestul Bulgariei (B. Nikolov, *Sofronievo*, Vraca, 1971, p. 18, fig. 10/a ; nesigur ; fotografie neclară). — *Teiuș*, jud. Alba ; M. 6/1949 ; context : vîrf de săgeată cu două muchii și ghimpe, rozetă de bronz, verigă, placă și mărgică de fier ; datare : începînd cu a doua jumătate a sec. VII pînă în sec. VI (K. Horedt, Materiale, 1, 1953, p. 802, fig. 11/6). — *„Teleorman"* ; în muz. Alexandria se află un exemplar fără nr. inv. și indicație a locului descoperirii ; lung. : 30,1 cm ; stare de conservare proastă ; ruginit în special în zona tubului ; nu poartă urme de ardere ; fig. 5/5) ; inedit.

Din zone mai îndepărtate cunoaștem trei exemplare dintr-un prezumtiv depozit de la Kömlőd, Tolna, nord-vestul Ungariei [16], două exemplare din depozitul de la Butenki, pe Vorskla (Ucraina) [17] și unul din regiunea Poltavei [18]. Depozitul de la Butenki, prin tipul pieselor de harnașament, a fost încadrat de Terenožkin în etapa Novočerkask (750—650) [19], dată ce ar corespunde și celei a tumulului mai sus pomenit de la Loevcy, din preajma căruia provine un astfel de vîrf de lance [20]. Și „depozitul" de la Kömlőd, conținînd zece zăbale de tip I (Harmatta), butoni aidoma celor de la Butenki și două teci de bronz ajurate, poate fi datat în aceeași vreme. Pe de altă parte celelalte piese descoperite în contexte funerare în spațiul carpato-danubian indică o dată mai tîrzie : a doua jumătate a sec. VII (Gogoșu și, probabil, Gîmbaș), în jur de 600 și în prima jumătate a sec. VI (Dobrina, Krăgulevo și, poate, Teiuș). Această din urmă încadrare cronologică pare a fi cea mai probabilă și pentru piesele de la Ploiești—„Triaj", avînd în vedere cele discutate mai sus despre ceramică și cele două akinakes-uri. În lumina acestei situații se poate menține părerea, exprimată mai de mult, că tipul respectiv de vîrf de lance a apărut în aria carpato-dunăreană mai tîrziu, în cursul sec. VII, poate ca rezultat al influenței nord-pontice din epoca prescitică [21].

Un alt grup de vîrfuri de lance, purtînd aceeași particularitate, este constituit din 11 exemplare aflate în depozitele templelor de la Olympia și Delphi ; doar unul este din fier, celelalte sînt toate din bronz [22]. Datarea lor este extrem de vagă, ca a mai tuturor obiectelor aflate în aceste condiții. Cea mai mare parte a descoperirilor din context se situează în epoca geometrică și în sec.

[16] S. Gallus/T. Horváth, *Un peuple cavalier préscythique en Hongrie*, Budapesta, 1939, p. 28 și 92, pl. 20, 21 (vîrfurile de lance la pl. 21/1—3).

[17] G. T. Kovpanenko, *Plemena skifkogo času na Vorskli*. Kiev, 1967, p. 41, fig. 18 (cf. și A. I. Meliukova, *Vooruženie skifov*, Moscova, 1964, p. 35, p. 2/3, 4).

[18] A. I. Terenožkin, *Kimmericy*, Kiev, 1976, p. 76, fig. 42/11.

[19] *Ibidem*, p. 69, fig. 38 și 106, și urm.

[20] Ilustrat și la Meliukova, *op. cit.*, pl. 2/1.

[21] Vulpe, Thraco-Dacica, 5, 1984, p. 56.

[22] R. J. Avila, *Bronzene Lanzen - und Pfeilspitzen der griechischen Spätbronzezeit* (PBF, V, 1) München, 1983, p. 140 și urm., nr. 952—959, 965, 998 (bronz) și nr. 966 (fier, la Olympia) ; asupra condițiilor de descoperire vezi *ibidem*, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

VII, dar nu sînt excluse şi date mai tîrzii. Doar un exemplar, ornamentat, din bronz, găsit în templul lui Apollo de la Delphi, provine dintr-un context ceva mai precis datat, prin ceramică din epoca postgeometrică, pînă în sec. V î.e.n. [23].

Este greu de apreciat în ce măsură această serie reprezintă tipuri rezultate dintr-o evoluţie locală al cărei început ar putea fi urmărit, înapoi în timp, pînă spre sfîrşitul helladicului mijlociu, din care perioadă se cunosc vîrfuri de lance de bronz de o formă romboidal alungită, cu două perforaţii în centrul frunzei [24]. Răspunsul este dependent şi de semnificaţia perforaţiilor respective. În cazul exemplarelor din epoca bronzului se poate afirma că erau destinate unei mai bune fixări pe coada de lemn ; piesa de la Pylos, pe care se mai conservă restul unei legături din sîrmă de bronz petrecută prin două asemenea găurele, este elocventă [25]. Nu atît de sigură este funcţia celor două perforaţii de la baza frunzei la exemplarele de la Olympia şi Delphi şi, implicit, la piesele din aria carpato-dunăreană. Deşi primul gînd îndeamnă să le considerăm găuri de prindere pe tija de lemn, aşa cum dealtfel s-a mai presupus, inclusiv de către subsemnatul [26], este posibilă şi o altă explicaţie : perforaţiile respective puteau să servească la ataşarea unor flamuri care ar fi conferit armei şi, sau chiar exclusiv, rolul de stindard sau de însemn al puterii, asemenea pieselor din repertoriul stindardelor de tip *hasta* romane [27]. Aşa s-ar explica şi relativa raritate a acestui tip în raport cu frecvenţa mare a lăncilor ca atare în mormintele Hallstattului românesc, în special în sud-vestul Olteniei şi în ţinuturile subcarpatice. Deocamdată nu se poate decide într-un sens ori în altul, pentru ambele ipoteze putînd fi invocate argumente pertinente. Părerea că reprezintă însemne ale puterii ar putea fi întărită prin analiza structurii necropolelor în cuprinsul cărora depunerile de armament indică, în multe cazuri, doar rangul social al luptătorului decedat ; în acest sens trebuie luată în considerare în primul rînd funcţia magică a armei sau armelor depuse în mormînt, acestea nereflectînd întreg armamentul respectivului războinic pe care acesta îl purta obişnuit în luptă. Din păcate, tocmai necropola distrusă de la Ploieşti — „Triaj", unde acest soi de lănci a apărut în număr mare, nu poate aduce nici o lumină în soluţionarea problemei.

Revenind, în încheiere, la lănciile aflate în templele Greciei, putem să ne întrebăm dacă nu cumva reprezintă ofrande aduse de pelerini din nordul Peninsulei Balcanice, mai cu seamă din aria carpato-danubiană, asemenea altor obiecte, în special podoabe, a căror origine se află în ţinuturile central- şi nord-balcanice şi care apar în inventarul sanctuarelor greceşti de epocă geometrică sau postgeometrică [28].

O descoperire recentă de la Gogoşu

Efectuînd, în iulie 1985, o cercetare de teren în zona necropolelor de la Balta Verde, Gogoşu şi Ostrovu Mare (toate aparţin com. Gogoşu, jud. Mehedinţi), am desenat în colecţia şcolii generale din Gogoşu două vîrfuri de lance, descoperite în primăvara 1985, în timpul lucrărilor agricole întreprinse în aria cimitirului tumular din punctul „La morminţi" şi culese de copii. După spusele găsitorilor cele două piese au fost aflate împreună ; nu s-a dat atenţie unor eventuale alte vestigii arheologice, precum oseminte, cioburi etc. Nici precizarea pe teren a locului de descoperire n-a mai fost posibilă. Dealtfel, întreaga zonă a necropolei tumulare, explorate în 1949—1950, este acum nivelată, încît orice identificare a unor movile încă necercetate atunci nu mai este cu putinţă. În raportul definitiv asupra

[23] *Ibidem*, p. 142, nr. 998 ; cf. şi E. Hansen, BCH, 84, 1960, p. 387 şi urm., fig. 38.

[24] Avila, *op. cit.*, p. 5 şi urm., nr. 1—7 B (în special nr. 7 A).

[25] Vezi nota 24.

[26] Aşa la Marinescu, *op. cit.*, p. 51 şi Vulpe, *op. cit.*, p. 55.

[27] Vezi în special A. Alföldi, AJA, 63, 1959, 1, p. 1 şi urm., pl. 10, cu o bogată bibliografie şi ilustraţie : autorul tratează despre semnificaţia lăncii ca însemn al puterii în Grecia miceniană, în Italia epocii fierului şi la Roma, de la origini pînă în epoca imperială.

Această funcţie poate fi presupusă şi pentru unele lănci din epocă avară, prevăzute cu două perforaţii pe frunză. Tipul armei este însă sensibil diferit de cel al Hallstattului, aşa încît o confuzie este practic exclusă în cazul exemplarelor cu proveniență nesigură (vezi una din piesele de la Gimbaş, care se afla în muz. Aiud printre antichităţile avare, dar care este cert din epoca fierului : Vulpe, *op. cit.*, p. 50, fig. 9/2).

[28] Vezi unele tipuri de pandantive, printre care şi cele de tip Ghidici : Ida Kilian-Dirlmeier, *Anhänger in Griechenland von der mykenischen bis zur spätgeometrischen Zeit* (PBF, XI, 2), München, 1979 ; cf. recenzia mea în PZ, 61, 1986, 2, p. 222 ; apoi diferite tipuri de fibule, printre care cele cu piciorul în formă de clepsidră sau de scut beotic, au apărut în condiţii relativ bine datate, în sec. VII : Chios şi Perachora ; în sanctuarul Herei Limenia de la Perachora s-a aflat şi o piesă de centură, ajurată, de felul celor din centrul şi nordul Balcanilor (cf. K. Kilian, PZ, 50, 1975, p. 129 cu pl. 82—85 (listele de descoperiri) etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

săpăturilor întreprinse aici se precizează că un număr de tumuli din sectorul vestic au fost cruțați în vederea unor eventuale săpături de control în viitor [29]. Este foarte probabil ca vîrfurile de lance găsite în 1985 să fi alcătuit inventarul unui mormînt de luptător ce odihnea sub mantaua uneia din aceste movile rezervate.

1. *Vîrf de lance* de fier; frunza este străbătută de o nervură mediană groasă, cu secțiunea hexagonală. La baza frunzei, pe nervură, se distinge un decor gravat, constînd dintr-un „X", flancat de cîte trei liniuțe; ornamentul se află, mai șters, și pe verso. La mijlocul tubului de înmănușare, în dreptul crăpăturii, se află o gaură circulară care s-ar putea datora și stării de conservare; la baza tubului nu se constată obișnuitele perforații destinate fixării în coada de lemn. Stare de conservare destul de bună; ruginit mai ales pe tub; unele porțiuni din suprafața frunzei sînt acoperite cu o peliculă neoxidată, așa-numita rugină nobilă (vezi mai sus). Lung.: 36,6 cm (fig. 5/1).

2. *Vîrf de lance* de fier; muchia mediană a frunzei accentuată și romboidală în secțiune. Frunza era decorată cu un chenar gravat constînd dintr-o linie ce se desfășura paralel cu tăișul, la cca. 2 mm depărtare de acesta; în starea actuală se observă doar în cîteva porțiuni. O altă linie gravată se distinge la baza tubului. Acesta din urmă n-are obișnuitele găurele pentru fixarea pe coada de lemn. Stare de conservare potrivită; la baza frunzei se văd mici porțiuni neoxidate; vîrful frunzei este rupt. Lung.: 27,9 cm (inițial, în jur de 30 cm) (fig. 5/2).

Informația după care cele două vîrfuri de lance au fost găsite la un loc este demnă de crezare și corespunde unei situații des întîlnite în dispoziția inventarelor mormintelor de luptător de la Gogoșu. Astfel, în tum. 1, 23, 24, 26, 30, 36, 46, 47 s-au aflat cîte două vîrfuri de lance, în timp ce în tum. 16 și 20 doar unul; am avea deci la Gogoșu acum nouă morminte de luptător cu cîte două lănci. Obiceiul de a depune două lănci în mormînt este o caracteristică a grupului funerar de la Gogoșu, nefiind decît în trei cazuri întîlnit în grupările învecinate de pe teritoriul satului Balta Verde (și anume în tum. 17, M. 8 din grupul „Glod" și în tum. 1 și 2 din gruparea de la „La morminți") [30]. Această evoluție a ritualului se adaugă la observațiile făcute mai de mult asupra cronologiei grupărilor de movile din această complexă necropolă situată în lunca Dunării [31].

Cum s-a remarcat și în concluziile raportului definitiv, varietatea tipologică a vîrfurilor de lance este mai pronunțată la Gogoșu decît la Balta Verde, fapt ce reiese atît din secțiunile frunzei cît și din lungimea și factura diferitelor exemplare [32]. O combinație tipologică analoagă celor două variante descrise aci a mai fost întîlnită în tum. 1, 23, 46 și 47, fiind, prin aceasta, încă un indiciu că și cele două exemplare găsite în 1985 provin dintr-unul și același mormînt.

Decorul reprezentat pe primul dintre cele două vîrfuri de lance de la Gogoșu apare, în două rînduri, și la Ferigile (tum. 27 și 90) [33]. Tum. 27 de la Ferigile conține un inventar bogat, considerat drept caracteristic pentru tipul combinatoriu de inventar 2 (faza Ferigile-Sud), ce datează în principal din a doua jumătate a sec. VII; începutul acestei faze poate fi considerat în jur de 650 î.e.n. [34]. Pe de altă parte, tum. 90, deși situat în zona nordică a cimitirului, prezintă elemente de inventar care se întîlnesc și în faza Ferigile-Sud (strachina I B, vas borcan de tip VI A), dar și în faza Ferigile-Nord (ceașcă II A cu butoni discoidali). Mușchiul torsionat de la o zăbală de fier poate fi de asemenea un element mai vechi. De aceea aș fi înclinat să atribui inventarul acestui mormînt tipului combinatoriu 3 al fazei Ferigile-Nord, datat spre sfîrșitul sec. VII sau în jur de 600. Aceste precizări corespund cronologiei revizuite a Hallstattului tîrziu din sud-vestul României, în ca-

[29] D. Berciu/E. Comșa, Materiale, 2, 1956, p. 407: este deci posibil ca cele două vîrfuri să provină dintr-un tumul situat în marginea de vest a necropolei, nu departe de malul brațului Dunării mici care separă lunca satelor Gogoșu și Balta Verde de insula Ostrovul Mare (cf. *ibidem*, p. 260, fig. 1).

[30] *Ibidem*, p. 456 și urm.

[31] *Ibidem*, p. 476 și urm.; cf. și Vulpe, *Ferigile*, p. 89, nota 181. Săpăturile întreprinse de E. Moscalu în 1973, într-o grupare de movile pe Ostrovul Mare, situată la cca 1,5 km sud-vest de „Gura Blahniței", au dat la iveală 16 morminte de înhumație, distribuite în 12 tumuli; alături de un bogat inventar metalic (arme, fibule etc.), în majoritatea inventarelor se afla și cîte o strachină învăzată cu decor specific culturii Basarabi (Moscalu, Oltenia StCom, 3, 1981, p. 17 = Dacia, N.S., 25, 1981, p. 343). Prin descoperirea acestui grup de tumuli se conturează mai clar șirul de aglomerări funerare ce constituie marea necropolă din lunca Dunării în hotarele satelor Balta Verde și Gogoșu, după cum urmează (de la sud spre nord): „Ostrovul Mare", înhumație, cultura Basarabi; „Gura Blahniței", incinerație, cultura Basarabi (D. Berciu, Materiale, 5, 1959, p. 531 și idem, *Neue Forschungsergebnisse zur Vorgeschichte Rumäniens*, Bonn, 1966, p. 41, pl. 17/3); „Cringul lui Stîngă", „Glod", „La Podișcă", „La Morminți", toate în hotarul satului Balta Verde, înhumație, sec. VIII — prima jumătate a sec. VII; Gogoșu — „La morminți", înhumație și incinerație, cca. 650—575 (vezi mai sus notele 29 și 30). Deși nu se poate stabili o stratigrafie orizontală riguroasă, apare totuși evidentă o tendință de desfășurare în plan a necropolei, în linii mari, pe o durată de aproape trei veacuri, de la începutul culturii Basarabi pînă în Hallstattul tîrziu deplin dezvoltat. Despre topografia arheologică a zonei vezi mai nou I. Stîngă, Materiale XVI, Vaslui, 1982 (1986), p. 9 și urm.

[32] Berciu/Comșa, *op. cit.*, p. 457.

[33] Vulpe, *Ferigile*, p. 64, pl. 20/13, 16.

[34] Idem, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 84, fig. 9/B.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

drul căreia şi gruparea funerară de la Gogoşu a fost datată în principal în a doua jumătate a sec. VII pînă la începutul sec. VI î.e.n. [35].

Din afara ţării noastre îmi sînt cunoscute două vîrfuri de lance, pe nervura cărora se află gravat acelaşi motiv; ele provin din necropola de la Donja Dolina, în Bosnia [36]. De remarcat că ambele piese au fost descoperite în morminte care conţineau *două* vîrfuri de lance, al doilea fiind neorna-

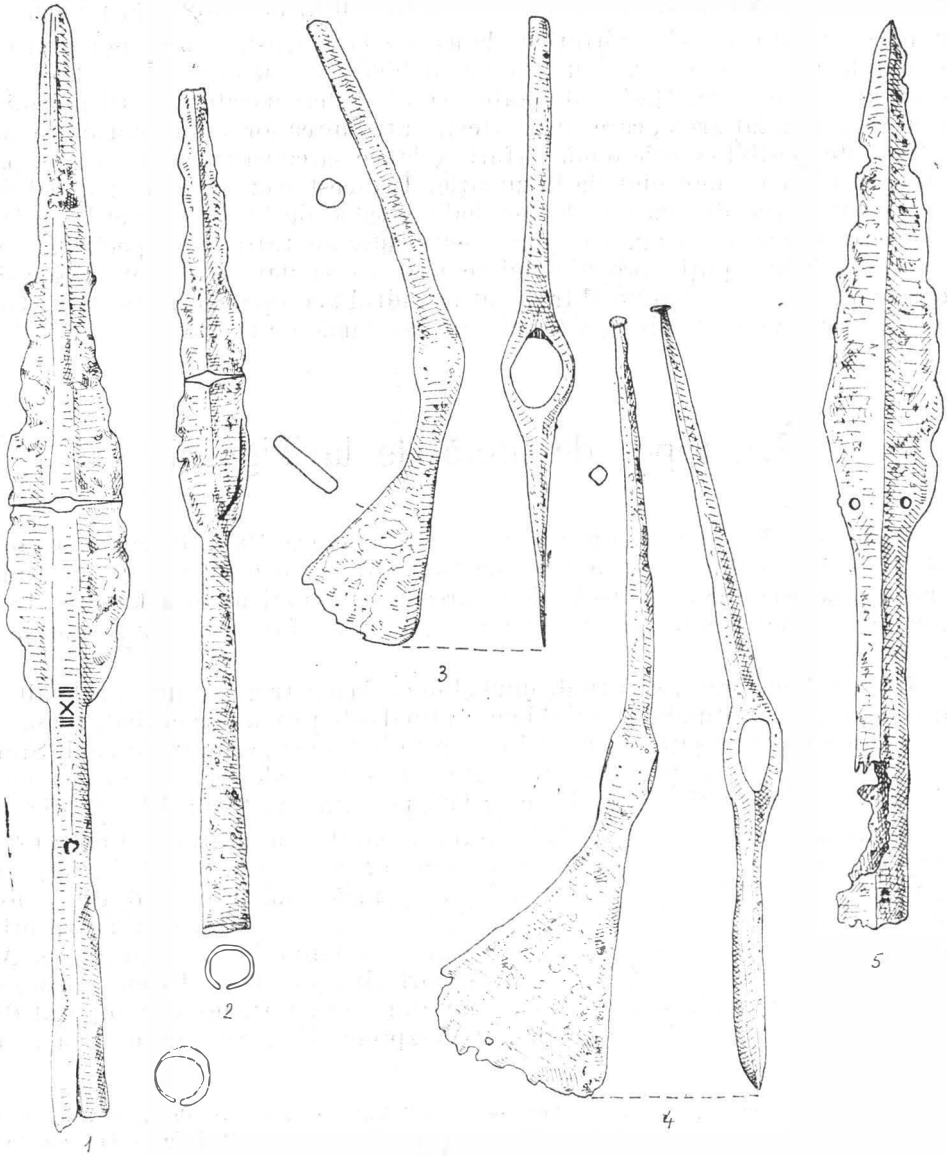

Fig. 5. *Gogoşu*, jud. Mehedinţi: 1, 2; *Tigveni*, jud. Argeş: 3; *„jud Gorj"*: 4, *„jud. Teleorman"*: 5 (1—5, fier).

mentat. Important pentru datare este M. 12 (Greda M. Petrović sen.) în al cărui inventar se afla şi un cuţit de luptă de tip Tržišče-Donja Dolina [37]. Cronologia acestui tip, a cărui răspîndire cuprinde în special Slovenia şi Bosnia (cîteva exemplare s-au descoperit şi în Picenum), este bine asigurată

[35] *Ibidem*, p. 87 şi tabelul sincronic de la p. 91.
[36] Č. Truhelka, WMBH, 9, 1904, p. 109, pl. 47/8—12 (M. 21, greda S. Jakarić), p. 126, pl. 73/2—6, (M. 12, greda M. Petrović sen.).
[37] *Ibidem*, pl. 73/4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

în cadrul perioadei Ha C, deci în principal în sec. VII, mai ales a doua jumătate [38]. Cum se vede, datările descoperirilor din Bosnia și ale celor din țara noastră se confirmă reciproc, constituind astfel argumente ce întăresc sistemul cronologic al Hallstattului tîrziu carpato-danubian.

În ceea ce privește semnificația semnelor gravate pe piesele respective se pot cel mult emite ipoteze. Aș fi înclinat să le pun în legătură tot cu caracterul magico-religios conferit armei sau ca însemn al puterii (cele două explicații nu se exclud), în sensul de care a fost vorba mai sus.

Prezența pe suprafața ambelor vîrfuri de lance de la Gogoșu a unor porțiuni de peliculă neoxidată, așa-numitele urme de ardere sau „rugina nobilă", ar sugera că piesele respective provin dintr-un mormînt de incinerație. Deși sînt citate, ca fiind descoperite aci, 16 morminte de incinerație, în nici unul nu s-au aflat arme, care ar fi atestat atribuirea lor unor morminte de luptători [39]. Prin urmare, deși este posibil ca cele două vîrfuri de lance să constituie o excepție, pare mai demn de crezare că provin dintr-un mormînt de inhumație. În acest caz prezența ruginei nobile, pe care n-am observat-o pe nici una din piesele de fier hallstattiene de la Balta Verde ori de la Gogoșu, pe care le-am putut examina, nu se poate explica decît printr-un tratament special aplicat în cazurile de care este vorba aci ; mai puțin probabil mi se pare că se datorează condițiilor de conservare, căci în acest caz ar trebui să apară în mod frecvent în cadrul necropolelor respective. Oricum chestiunea rămîne deschisă (vezi mai sus discuția referitoare la armele de la Ploiești—„Triaj").

Un topor de luptă de la Tigveni

Piesa a fost descoperită în mod întîmplător, în primăvara 1984, în zona grupului de tumuli de la Tigveni—„Babe", la cca 50—60 m nord de tum. 13 și tot atîta la vest de tum. 3 [40]. Cercetări efectuate aci în toamna 1985 au dus la depistarea unui tumul aplatizat (tum. 18) și la confirmarea supoziției făcute mai demult că în tot acest sector au fost mai multe movile, astăzi total distruse de arături [41].

Topor de fier cu două brațe, constînd, unul dintr-o lamă triunghiulară, celălalt dintr-un braț în formă de bară cu secțiunea rotundă. Profilul longitudinal este pronunțat curbat. Piesa a fost lucrată dintr-o bucată ; gaura de înmănușare a fost obținută prin batere și perforare la cald. Stare de conservare destul de bună ; porțiuni de peliculă neoxidată (urme de ardere) acoperă cea mai mare parte a lamei ; tăișul este ușor știrbit. Lung. : 20,7 cm ; lățimea lamei la tăiș : 4,1 cm (fig. 5/3).

Acest tip de topor de luptă este relativ bine reprezentat în aria grupului cultural Ferigile. Din necropola eponimă se cunosc două exemplare : în tum. 12 și 71 (fig. 6/4, 5) [42]. Un alt exemplar a fost descoperit în mod fortuit la Riureni (fig. 6/6) [43], iar încă unul provine dintr-un loc necunoscut de pe teritoriul jud. Gorj (fig. 5/4) [44]. Deși toporul de la Tigveni se individualizează prin curbura lui accentuată, din punct de vedere tipologic nu constituie o variantă de sine stătătoare. Aceste topoare se grupează în două variante : cu și fără îngroșarea la vîrf a brațului bară. Primei variante îi corespund piesele din tum. 71 de la Ferigile și din „Gorj", iar din afara țării noastre toporul de bronz aflat într-un mormînt de înhumație de la Somlyóhegy, Veszprém, Ungaria (fig. 6/1), a cărui datare, în

[38] Despre acest tip de cuțit de luptă : M. Guștin, Apulum, 15, 1977, p. 155 și urm. — Situla, 14/15, 1974, p. 77. Tot de la Donja Dolina se cunoaște o astfel de armă din M. 29 (groda M. Petrović jun.) în asociere cu fibule și capete de ace (Truhelka, *op. cit.*, p. 100, pl. 50/1—17), caracterizînd o etapă evoluată a perioadei Ha C (Guștin, *op. cit.*, p. 159). Z. Marić (Glasnik-Sarajevo, N.S., 19, 1964, p. 35, pl. 7/4, 11/5) se pronunță pentru o datare mult mai veche (650/—400 !).

[39] Berciu/Comșa, *op. cit.*, p. 456 ; de remarcat că doar în tuem. 40 s-au găsit și oase calcinate, ritul incinerației pentru celelalte morminte fiind presupus prin analogia de inventar și prin poziția acestuia în cuprinsul movilei.

[40] Cel mai recent plan al necropolei la E. Popescu/A. Vulpe, Dacia, N.S., 26, 1982, p. 92, fig. 13.

[41] Materialele culese din zona respectivă la : Vulpe/Popescu, Dacia, N.S., 16, 1972, p. 111, fig. 15/1, 2 și Popescu-Vulpe, *op. cit.*, p. 91, fig. 15/D.

[42] Vulpe, *Ferigile*, p. 63, pl. 19/19, 20.

[43] *Ibidem*, pl. 19/21. Locul descoperirii nu se cunoaște ; amintim că la Riureni au fost explorați mai recent ciliva tumuli de epocă Ferigile (E. Moscalu, OlteniaStCom, 3, 1981, p. 20).

[44] Se află în muz. Tîrgu Jiu și a fost amintit în *Ferigile*, p. 63 ; este relativ bine conservat, dar nu poartă urme de ardere. Brațul-bară are secțiunea romboidală și este ușor îngroșat la vîrf. A fost lucrat în mod asemănător cu exemplarul aici prezentat de la Tigveni și cu al celorlalte piese analoage din aria Ferigile. Lung. : 26 cm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

măsura în care contextul este asigurat [45], nu poate fi mai nouă de sec. VIII. Din aria nord-pontică se cunosc mai multe exemplare reunite de V. A. Illinska în tipul 1 și datate în principal în sec. VI î.e.n. [46]. Prototip al celei de-a doua variante poate fi considerat toporul de bronz de la Cukur Liman, în peninsula Taman (fig. 6/2), descoperit într-un mormînt datat, prin asociere cu o oinochoe rodiană, spre sfîrșitul sec. VII [47]. O serie de exemplare din Transilvania prezintă de asemenea analogii fra-

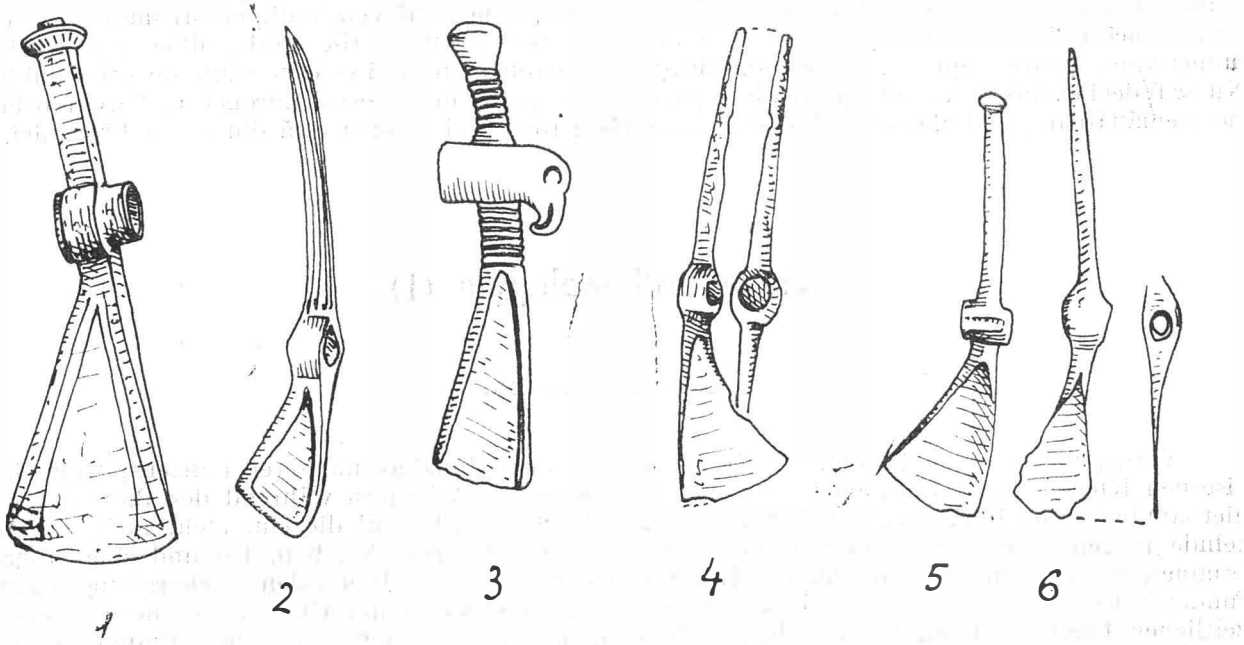

Fig. 6. *1*: Somlyóhegy, Veszprém, Ungaria. *2*: Cukur Liman, peninsula Taman, U.R.S.S. *3*: „Ufa", U.R.S.S. *4—5*: Ferigile, tum. 12 și 71. *6*: Riureni, jud. Vîlcea. — 1,2 (bronz); 3-6 (fier). — *1*, după Gállus/Horváth; 2—3, după Meliukova; 4—6, după Vulpe.

pante cu varianta de topor aici în discuție. Ele se disting totuși ca un tip aparte, caracterizat în primul rînd prin lungimea aproximativ egală a celor două brațe, lama și bara-ciocan [48].

Revenind la descoperirile din aria grupului Ferigile constatăm că singurele două topoare aflate într-un context asigurat se încadrează cel din tum. 71, în faza Ferigile-Sud (a doua jumătate a sec. VII) [49], iar cel din tum. 12 în faza Ferigile-Nord (în principal sec. VI, fără alte precizări). La aceste observații se adaugă bănuiala că în sectorul cu tumuli distruși de unde provine exemplarul de la Tigveni se aflau morminte aparținînd unei etape mai vechi decît cea reprezentată de majoritatea movilelor de la Tigveni—„Babe" (fazele Ferigile-Nord și Ferigile III) [50]. Nu este deci exclus ca și toporul aici prezentat să fi aparținut unui mormînt al fazei Ferigile-Sud.

[45] S. Gallus/T. Horváth, *Un peuple cavalier préschythique en Hongrie*, Diss. Pann. ser. II, 9, 1939, p. 41, pl. 57/3. Tot acestei variante îi aparține probabil și un exemplar din fier, ruginit, de la Ártánd, Bihar (M. Párducz, ActaArchHung. 17, 1965, p. 182 pl. 9/7, cu o bogată bibliografie a topoarelor-ciocan din sud-estul Europei cunoscute la acea dată).

[46] V. A. Illinska, Arheologija-Kiev, 12, 1961, p. 36, fig. 6/1—5, 9.

[47] M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922, p. 40, pl. 5/1 și A. I. Meliukova, *Vooruzenie skifov*, 1964, p. 68, pl. 21/2 (toporul) și K. Shefold ESA, 12, 1938, p. 7, fig. 1 (oinochoe-a). Cf. Amei Lang, *Actes II. Congrès Thracologie, Bucarest, 1976*, 1 (1980), p. 232 și Vulpe, *Ferigile*, p. 63.

[48] V. Vasiliev, *Sciții agatîrși pe teritoriul României*, Cluj-Napoca, 1980, p. 90, pl. 15/3—8; piesa ilustrată *ibidem*, pl. 15/6, ca provenind de la Gimbaș (așa apare la explicația figurilor, *ibidem*, p. 182). s-a dovedit, după curățare, a fi fost ornamentată pe tubul de înmănușare (Vulpe, Thraco-Dacica, 5, 1984, p. 50, fig. 9/4). De la Gimbaș se citează în literatură însă un singur topor (M. Roska, ESA, 11, 1937, p. 178 = Vulpe, *op. cit.*, fig. 9/3) așa încît mă întreb dacă piesa ilustrată de Vasiliev și redesenată de mine n-are cumva o altă proveniență. N-am putut lămuri această chestiune în Muz. Cluj, nici identifica toporul de la Ciumbrud descoperit întîmplător, denumit de I. Ferenczi bipen (ActaMN, 2, 1965, p. 87, neilustrat) și amintit de Vasiliev cu rectificarea că este de tip „ciocan" (*op. cit.*, p. 90, nota 459); lung. citată de Ferenczi — 164 mm — nu corespunde însă celei a toporului presupus a proveni de la Gimbaș (21,2 cm).

[49] Vulpe, Dacia, N. S., 21, 1977, p. 83, fig. 10/A.

[50] *Ibidem*, p. 91 și mai ales Popescu/Vulpe, Dacia, N.S., 26, 1982, p. 111.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Această categorie de topoare este considerată a fi avut în general funcţia de secure de luptă. Curbura marcată a celor două braţe ale piesei de la Tigveni nu pare însă a fi fost potrivită pentru a asigura o mînuire eficientă în luptă. De aceea ne putem gîndi, şi în cazul acestui topor, la o funcţie ilustrînd un însemn al puterii, respectiv al rangului social al defunctului. Acest rol jucat de multe piese înfăţişînd topoare de luptă, în special cele bogat ornamentate, este bine cunoscut în regatul persan de unde a fost probabil preluat de sciţi şi de alte neamuri venite direct ori indirect în contact cu aceştia [51]. Din aceeaşi vreme se cunosc, mai ales din ţinuturile nord-pontice şi caucaziene, numeroase topoare-sceptru, a căror semnificaţie ca însemn al puterii este în afară de orice dubiu [52]. Nu ar fi deci exclus ca măcar o parte din topoarele descoperite în sud-estul Europei să fi avut o funcţie asemănătoare, mai ales că aici exista o tradiţie a toporului-sceptru încă din epoca bronzului.

Varia archaeologica (I)

ZUSAMMENFASSUNG

Verf. publiziert eine Fundgruppe bestehend aus zwei akinakai, mehreren Lanzenspitzen, einem eisernen Knebel und keramischen Fragmenten, welche von Arbeitern während des Baus des Rangierbahnhofes von Ploieşti („Triaj") 1941 zutage gebracht wurde und die eine nicht mehr zu ermittelnde Hügelnekropole vom Ferigile-Typ andeutet. Zwei Lanzen (Nr. 9 u. 13) und eine bronzene fragmentarisch erhaltene zweischleifige Bogenfibel (Nr. 12), die während den Nachgrabungen aufgefunden waren weisen darauf hin, daß sich die Ferigile-Gräber in der Umgebung eines frühbronzezeitlichen Tumulus (Tum. 1 auf Abb. 1) befanden. Obwohl keine Knochenreste vorhanden sind, ist es sehr wahrscheinlich anzunehmen, auf Grund der Brandspuren auf den eisernen Gegenständen und der allgemeinen Erwägung, wonach in allen bislang freigelegten Ferigile-Gräber die Einäscherung üblich gewesen war, daß auch im vorliegenden Falle diese Bestattungsart angewendet wurde. Verf. bespricht weiter die Lanzenspitze mit zwei Löchern an der Klingenbasis und gibt eine Liste der ihm bekannten hallstattzeitlichen Funde aus dem Donaukarpatenraum. Er bringt diese Eigentümlichkeit, welche gewöhnlich als die Bindeart zeigend gedeutet ist, mit der Bedeutung der römischen *signa* vom *hasta*-Typ (Anm. 27) in Verbindung. Eine gleiche Funktion könnte auch für ähnliche Exemplare aus den Heiligtümern von Olympia und Delphi angenommen werden (Anm. 22).

Die zwei Lanzenspitzen von Gogoşu (Abb. 5/1, 2) wurden 1985 beide zusammen während Ackerbauarbeiten von Kindern im Bereich der 1949—50 erforschten Hügelgräbergruppe gefunden. Sie deuten auf eine Herkunft aus einem Kriegergrab hin, unter dessen Beigaben sich zwei Lanzen befanden, so wie es in Gogoşu mehrmals festgestellt wurde. Die auf der Mittelrippe der Lanze Abb. 5/1 gravierten Zeichen wiederfinden sich auf zwei Exemplare aus Ferigile (frühe Phase) und in Donja-Dolina (wahrscheinlich Ha C-zeitlich).

Die Veröffentlichung einer zufällig zum Vorschein gebrachten eisernen Streitaxt in Tigveni (Abb. 5/3), in der Zone der Hügelnekropole vom Ferigile-Typus (Tigveni—„Babe"), benutzt Verf. als Gelegenheit diesen im Bereich der Ferigile-Gruppe wohlbelegten Axt-typ zusammenfassend zu behandeln. Die zwei als Vorbild vorgeführten bronzenen Stücke aus Somlyóhegy (Anm. 45) und Cukur Liman (Anm. 47) sind, der erste im 8.Jh., der zweite im fortgeschrittenen 7.Jh datiert. In Ferigile ist dieser Axttyp zwei mal vertreten : in Tum. 71 (Südzone des Gräberfeldes) und Tum. 12, dessen Beigaben die Merkmale der Ferigile Nord-Phase aufweisen. Es gibt Gründe zu vermuten, daß der Fundplatz der vorliegenden Axt aus Tigveni in einem Teil des Friedhofes liegt, wo hauptsächlich Gräber der frühen Ferigile-Phase (zweite Hälfte des 7.Jh.) existiert haben, die jetzt völlig zerstört sind (Anm. 50). Verf. ist der Meinung, daß die Streitäxte dieser Art in erster Linie die Bedeutung als Zeichen der Macht und Würde des Verstorbenen hatten.

[51] Cf. Vulpe, Thraco-Dacica, 5, 1984, p. 55.

[52] V. A. Ilinskaja, în : *Novoe v sovetskoj arheologij*, Moskova, 1965, p. 206 ; idem, Arheologija-Kiev, 12, 1961, p 40, fig. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1. Ploieşti — „Triaj" Skizze 1 : 4000 der topographischen Lage (nach Grabungsprotokol M. Petrescu-Dîmboviţa); *u*: zufällig gefundene Urne (1941).
Abb. 2. Ploieşti — „Triaj". 1—5: Fundgruppe 1941 (Eisen).
Abb. 3. Ploieşti — „Triaj". 6—8. 10. 11: Fundgruppe 1941; 9. 13—15: nachträgliche Funde; 12: Fibelfragment gefunden während der Grabungen 1942 (10. 12: Bronze; das Übrige: Eisen).
Abb. 4. Ploieşti — „Triaj". 16—20: Fundgruppe 1941 (Keramik).
Abb. 5. *Gogoşu*, Jud. Mehedinţi: 1, 2; *Tigveni*, Jud. Argeş: 3; *Jud. Gorj*": 4; „*Jud. Teleorman*": 5 (1—5: Eisen).
Abb. 6. *1*: Somlyóhegy, Kom. Veszprém, Ungarn. *2*: Cukur Liman, Taman-Halbinsel, UdSSR. *3*: „Ufa", UdSSR. *4—5*: Ferigile, Tum. 12 und 71. *6*: Răureni, Jud. Vîlcea. —1. 2 (Bronze), 3—6 (Eisen). —1, nach Gállus/Horváth; 2—3, nach Meliukova; 4—6, nach Vulpe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Reprezentări de dansuri rituale getice din secolul I î.e.n.

MARIA COMȘA

În cursul cercetărilor și săpăturilor arheologice executate în așezarea fortificată geto-dacică de la Popești—Novaci (jud. Giurgiu) printre numeroasele descoperiri de o mare valoare științifică au apărut și două fragmente de cupe getice inspirate după cele deliene, care au reprezentate pe ele scene de dans.

Primul fragment a fost descoperit de A. Vulpe în anul 1973 în lunca Argeșului, în arătură, dar provenind din pămînt surpat din așezarea getică fortificată, care se afla la circa 50 m [1]. El reprezintă o parte dintr-o cupă getică, de culoare brună cenușie închisă, avînd buza evazată și rotunjită, ornamentată prin lustruire. Vasul are diametrul gurii de 19 cm, iar înălțimea părții păstrate de 9 cm. Pe umăr are decor format din bobițe în relief, dispuse neregulat, încadrate între două linii orizontale incizate destul de stîngaci. Sub această bandă apar trei figuri (în total au fost reprezentate probabil 9) [2], redate în relief, destul de schematic. Corpul vasului este corodat, din această cauză detaliile feței celor trei figuri umane nu se disting. Nu ar fi exclus însă ca dansatoarele să fi purtat mască, judecînd după faptul că cele trei figuri au capul mare în raport cu corpul (fig. 1).

La figura centrală și parțial la cea din dreapta se observă că partea superioară a corpului era îmbrăcată cu un fel de bluză fără mîneci sau cu mîneci foarte scurte [3], iar pe partea inferioară a corpului purta o fustă largă, brăzdată de linii oblice (respectiv verticale), reprezentînd foarte probabil fuste crețe cu dungi de diferite culori, țesute[4]. Piesele de îmbrăcăminte ca și faptul că pieptul este redat în relief dovedesc că avem de-a face cu personaje feminine. Noi considerăm că meșterul olar a reprodus pe acest fragment de cupă fete sau femei gete, îmbrăcate într-un costum specific zonei din sudul Munteniei, cu precădere din împrejurimile Popeștilor de astăzi.

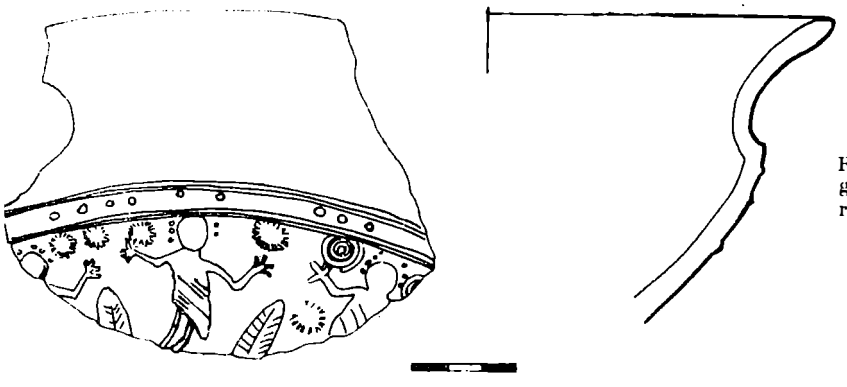

Fig. 1. Popești-Novaci, Fragment de cupă getică cu figuri feminine executînd un dans ritual de adorare a soarelui (invocarea soarelui la începutul primăverii).

[1] A. Vulpe, SCIV, 16, 1965, 2, p. 345.

[2] A. Vulpe crede că pe întreaga suprafață a cupei ar fi existat 9 asemenea figuri *(op. cit.*, p. 343), ceea ce pare foarte probabil.

[3] O astfel de piesă de îmbrăcăminte s-a purtat pînă nu demult vara, pe acasă, în Bihor, unde era numită *spăcel*

[4] A. Vulpe *(op. cit.*, p. 342—343, 346) consideră că este vorba de o piesă de îmbrăcăminte care imită o hlamidă grecească.

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, București, 1987, p. 192—199

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Picioarele sînt redate schematic prin două linii în relief aproximativ paralele, uşor înclinate spre dreapta. Talpa picioarelor nu s-a păstrat. Din această cauză nu putem şti dacă personajele reprezentate pe fragmentul de vas purtau încălţăminte sau nu. Braţele, redate tot schematic, printr-o linie în relief, sînt îndoite din cot cu degetele distanţate, ce pornesc dintr-un punct (palma). În jurul capului se observă un decor format din puncte în relief, dispuse în cerc sau arcuri de cerc care formează un fel de aureolă. Figura din dreapta are de o parte şi de alta a capului cîte o spirală, redată în relief. Între figura centrală şi cea din dreapta, aproximativ pe mijloc este reprezentată, tot în relief, o floare (rozetă?), iar între figura centrală şi cea din stînga sînt trei rozete, la distanţe inegale una de alta. Această dispoziţie între figuri ar putea sugera eventual, fie un dans executat de perechi, fie un dans executat în cerc sau în rînd, dansatoarele însă aflîndu-se la distanţe inegale una de alta[5].

În partea inferioară cele trei figuri sînt separate de cîte o palmetă în relief. Ornamentele florale şi vegetale descrise mai sus sînt inspirate după cupele deliene greceşti. Fragmentul a fost datat în general în sec. II—I î.e.n. [6].

Poziţia mîinilor şi picioarelor îndoite din genunchi a celor trei figuri reprezintă o poziţie de dans. Dungile oblice şi poala fustei ridicată deasupra genunchilor redată şi ea oblic sugerează o mişcare de învîrtire.

Poziţia degetelor este aceeaşi ca şi la figura antropomorfă care-l reprezintă pe zeul Helios, de pe ştampila de la Bucureşti—Tei. De asemenea, „aureola" din jurul capului este similar redată ca şi la figura lui Helios de pe o ştampilă anepigrafă aflată pe toarta unei amfore getice (ce imită un exemplar din Rhodos), descoperită tot la Popeşti. Ţinînd cont de aceste caracteristici A. Vulpe a considerat că pe fragmentul amintit este reprezentat un ritual legat de cultul soarelui [7]. Judecînd după faptul că cele trei figuri sînt cu mîinile goale putem deduce că acest dans ritual era jucat într-o perioadă mai caldă. Este probabil ritualul de adorare a soarelui, care avea loc primăvara cînd natura începe a renaşte [8].

Un alt fragment dintr-o cupă getică cu reprezentări umane a fost descoperit tot de A. Vulpe, în anul 1963, într-o groapă aparţinînd nivelului superior al aşezării fortificate de la Popeşti, parcela Y 3. Fragmentul se datează spre sfîrşitul sec. I î.e.n. [9]. Cupa are diametrul gurii de 12,6 cm şi înălţimea de 8,3 cm. Suprafaţa vasului este de culoare cenuşie deschisă, puţin lustruită [10].

Pe acest fragment ca şi pe cel precedent s-au păstrat redate trei figuri feminine care au partea superioară a corpului reprezentată din faţă, iar partea inferioară din profil [11]. Capul are o formă ovoidală. Ochii rotunzi şi mari sînt reprezentaţi prin aplicarea a două pastile în relief. La figura centrală gura este redată printr-o mică proeminenţă alungită în care s-a adîncit o gropiţă [12] sugerînd după noi forma gurii cîntînd sau vorbind. La figurile din stînga şi dreapta gura este redată printr-o mică adîncitură orizontală [13]. La figura din stînga, sub ochi, apare un semn redat printr-o linie uşor curbată în poziţie orizontală iar cea din dreapta are un semn mai complicat pe partea superioară a feţei, adîncit în pasta moale înainte de ardere [14]. Pe cap fiecare figură are cîte trei proeminenţe reprezentînd probabil flori legate în cunună. De o parte şi de alta a capului nu au reprezentate cozi, aşa cum am fi tentaţi să credem la prima vedere[15], ci mai degrabă două crengi cu frunze fixate de cununa de pe cap. Gîtul este redat în relief sub care se profilează două proeminenţe rotunde repre-

[5] A. Vulpe vede pe acest fragment un dans în care jucătoarele se ţin de mînă în şir, dar pe baza reprezentărilor de pe vas, se vede clar că cele trei personaje dansează izolat.

[6] *Ibidem*, p. 345. Înclinăm să credem că el aparţine mai degrabă sec. I î.e.n.

[7] *Ibidem*, p. 348.

[8] O variantă apropiată de cea din epoca dacică s-a păstrat în vestul ţării (jud. Arad), unde la începutul primăverii ieşea pe uliţele satului grupul de fete săltînd şi cîntînd „Răsai Soare cît de mare ş-încălzeşte lumea tare...", ritualul fiind legat de începerea muncilor agricole.

[9] A. Vulpe, *op. cit.*, p. 345.

[10] *Ibidem*, p. 343.

[11] *Ibidem*, p. 343.

[12] A. Vulpe şi Marieta Gheorghiţă, Dacia, N.S., 20, 1976, pl. 16, fig. 2 b.

[13] *Ibidem*, pl. 16, fig. 2 a şi c.

[14] *Ibidem*, pl. 16, fig. 2 a şi c; M. Gramatopol, Apulum, 9, 1971, fig. 6/1.

[15] A. Vulpe, *op. cit.*, p. 343. Considerăm că nu se poate face o apropiere între aceste figuri şi cele de pe fibulele de la Coada Malului, Herăstrău, Băneşti, „Transilvania" etc. sau phalera de la Galice (*Ibidem*, p. 346). De asemenea nu se poate face o apropiere între aceste figuri şi zeiţa Bendis (M. Gramatopol *op. cit.*, p. 226—227; H. Daicoviciu, vocea *Bendis* în *Dicţionar de istorie veche a României (Paleolitic — sec. X)*, Bucureşti, 1976, p. 87.

Ţinem să precizăm de exemplu că reprezentarea feminină de pe phalera de la Galice are în faţă părul răsucit în două bucle lungi, iar în spate o coafură destul de complicată, nu cozi. Figurile de pe fibule de asemenea au părul desfăcut şi răsucit, neavînd nimic comun cu pieptănătura celor trei figuri de pe cupa de la Popeşti.

O idee rezervată în ceea ce priveşze cultul zeiţei Bendis în Dacia şi mai ales reprezentările plastice ale zeiţei şi cultului său cf. şi la M. Bărbulescu, în ActaMN, 8, 1971, p. 96—102.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

zentînd sînii goi. Brațele sînt redate tot în relief, lăsate în jos, la capătul cărora sînt cîte șase prelungiri care credem că reprezintă ramuri de copaci cu frunze eventual și flori [16] (fig. 2).

La brîu toate trei poartă o cingătoare. Deasupra acesteia se află o a doua cingătoare fixată la baza pieptului [17]. La figura centrală și la cea din stînga această cingătoare este redată printr-o linie continuă în relief, în schimb, la figura din dreapta ea e redată prin mai multe proeminențe

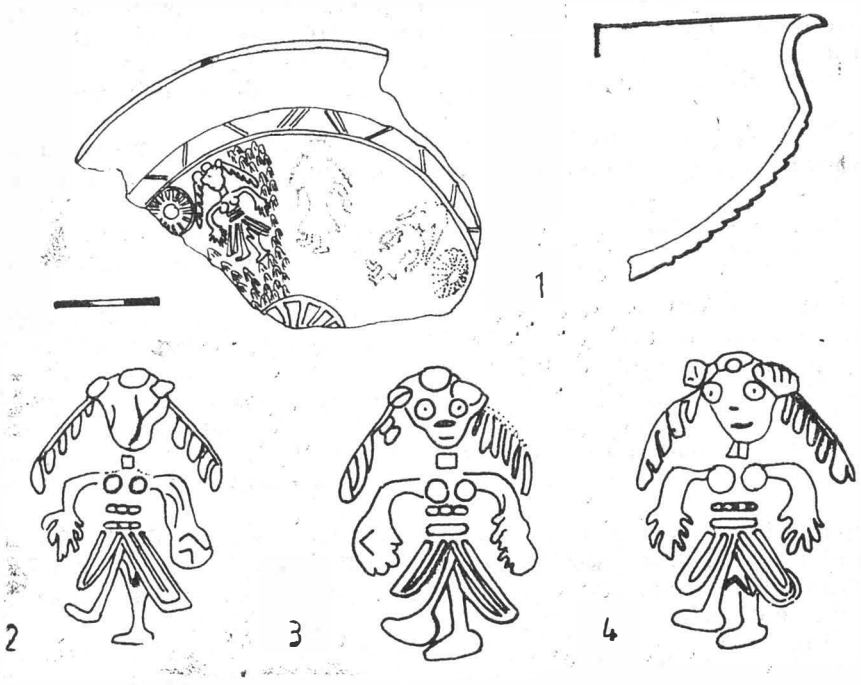

Fig. 2. Popești-Novaci. Fragment de cupă getică cu figuri executînd un dans pentru invocarea ploii în timp de secetă (Paparudele).

alăturate, rotunde sau alungite. De la brîu în jos, în față și în spate (această parte a corpului fiind reprezentată în profil), atîrnă bucăți de țesătură. Partea din față este reprezentată prin două linii oblice legate între ele de o liniuță orizontală în partea inferioară, iar partea din spate este redată de trei linii de asemenea unite în partea inferioară de o liniuță oblică. După părerea noastră ar putea să fie fișii de țesătură fie două catrințe [18], care s-au distanțat de corp, datorită mișcării. Între ele apar picioarele goale aproape pînă la brîu, redate schematic printr-o linie în relief. Talpa piciorului este foarte mare, ceea ce ne face să credem că personajele purtau încălțăminte (opinci). Piciorul drept se afla jos pe pămînt, iar cel stîng este săltat în sus, redînd de asemenea o mișcare de dans (joc).

Partea superioară a acestei scene de dans este delimitată de o linie în relief care trece de jur împrejur în apropiere de marginea fundului cupei. Din ea se desprind linii oblice înclinate spre stînga sau spre dreapta care ajung pînă în zona umărului vasului descriind trapeze și mai rar triunghiuri. Spațiul dintre figuri este umplut cu un ornament vegetal *(foliole* suprapuse parțial).

Cele trei figuri sînt delimitate de două rozete, care sugerează că acest motiv se repetă de trei ori pe întregul vas, existînd 9 figuri (ca și pe pasul precedent), separate în grupuri de cîte trei, de trei rozete [19], dispuse la înălțimea capului. Pe fundul cupei ornamentul central îl reprezintă un semn solar, păstrat din păcate fragmentat (fig. 2/1 ; fig. 3/1).

[16] A. Vulpe consideră că avem de-a face cu o reprezentare „disproporționat de mare a mîinii și a degetelor", degetele fiind desfăcute ca și pe fragmentul de cupă getică precedent *(op. cit.*, p. 346—347). Atragem atenția că „mîinile" au cîte șase „degete" fiecare. O observație mai apropiată de realitate a fost făcută de M. Gramatopol, care consideră că aceste personaje țin în mînă crenguțe de brad *(op. cit.*, p. 226).

[17] A. Vulpe vedea un brîu lat redat prin cele două linii. Ținem să precizăm că brîul lat este caracteristic pentru costumul bărbătesc și nu pentru cel feminin.

[18] A. Vulpe consideră că este vorba de o fotă desfăcută din cauza mișcărilor dansului *(op. cit.*, p. 343, 346), iar I. H. Crișan, *Spiritualitatea geto-dacilor*, București, 1986, p. 88) consideră (după noi impropriu) să sugerează franjurile unui opreg.

[19] *Ibidem*, p. 343—344.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

După cum am arătat mai sus poziția picioarelor și a hainelor celor trei figuri sugerează un dans săltat, care, judecînd după faptul că cele trei figuri erau reprezentate cu sînii goi și cu picioarele goale pînă sus, se juca, după cum s-a remarcat, în sezonul cald [20]. Din analiza atentă a figurilor redate de meșterul olar get deducem că este vorba de un ritual la care luau parte fete sau femei aproape goale, punîndu-și pe cap o cunună cu buchețele de flori și ținînd în mîini ramuri de copaci

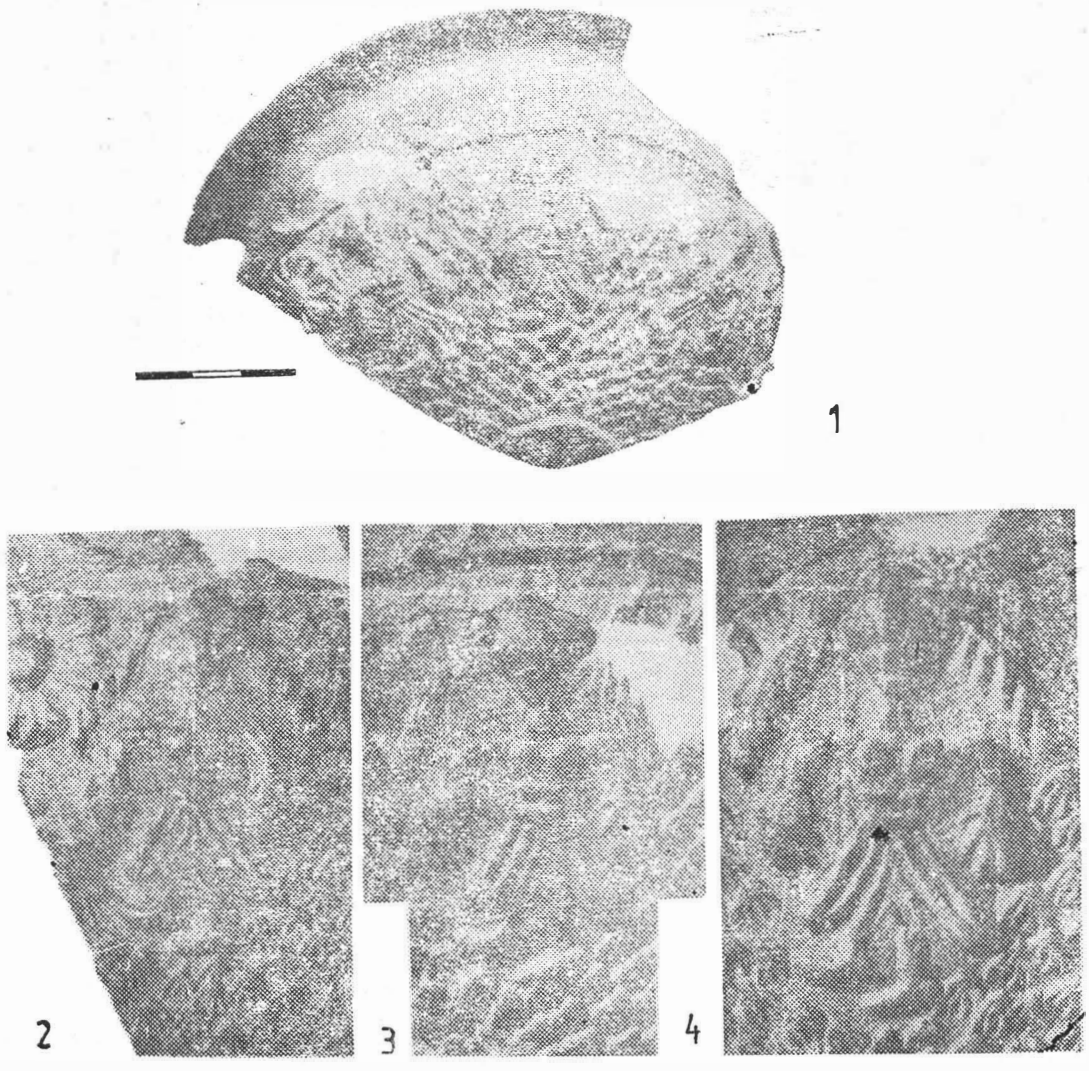

Fig. 3. Popești-Novaci. Fragmentul de cupă getică (de la fig. 2) cu trei figuri feminine executînd un dans pentru invocarea ploii în timp de secetă (Paparudele).

și eventual flori (fig. 2/2—4; fig. 3/2—4). Se pare că cele trei figuri (respectiv nouă cîte au fost reprezentate inițial pe cupă) aveau pe față măști. La figura din stînga pe față și la mîna stîngă și la figura din mijloc, pe mîna dreaptă par a fi reprezentate chiar semne incizate, care indicau eventual comunitatea (ginta) din care proveneau dansatoarele (fig. 3/2, 3).

[20] A. Vulpe se întreabă dacă figurile de dans de pe acest fragment ar putea indica sărbătorirea unui cult solar (*Ibidem*, p. 347). La rîndul său I. H. Crișan consideră că dansul executat de tinerele fete este posibil să fi avut un caracter sacru (*op. cit.*, p. 88).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Personajele redate pe cupa getică de la Popești prezintă unele asemănări cu o figurină feminină redată pe o plăcuță avînd forma unui topor, care împreună cu alte șapte plăcuțe similare, cu ornament geometric însă, face parte din garnitura unui colier purtat de o preoteasă în timpul ceremoniilor pentru cinstirea unor zeități locale pannonice Sol-Luna [21].

Fig. 4 a, b Piesă de bronz din garnitura unei preotese a divinității locale pannonice (celtice?) Luna-Sol reprezentînd o figură feminină care adoră soarele (Muzeul național din Budapesta).

Figura feminină de pe plăcuța amintită mai sus este realizată în tehnica „au repoussé". Ea are un cap rotund, trăsăturile feței fiind tratate schematic. În jurul capului este o aureolă din raze care dovedește că este vorba de un personaj care reprezintă adorarea soarelui. Capul înconjurat de raze de pe această plăcuță se aseamănă cu unele figuri realizate prin stampare pe mînușI de amfore, descoperite la Popești sau cu figura unui adorator al soarelui de pe o stampilă a unui olar getic de la București — Lacul Tei [22]. Putem deduce astfel că acest colier era folosit în timpul ceremoniilor dedicate zeului Sol (= Soarele). Sînii erau marcați în relief sugerînd, ca și la figurinele de la Popești, că bustul era gol. Mîinile sînt lăsate în jos într-o poziție asemănătoare cu cea a personajelor de la Popești. Și aici par a avea în mîini ramuri de copaci redate sub forma unor linii, în formă de brăduț. Partea inferioară a corpului este îmbrăcată într-o fustă lărguță și scurtă. Picioarele sînt redate schematic prin două linii paralele, cu labele în profil, întoarse spre stînga. Ca și la figurinele de la Popești partea superioară este înfățișată din față, iar cea inferioară din profil (fig. 4).

Din felul în care este redată figura feminină descrisă mai sus reiese clar că avem de-a face cu un cult solar, practicat de asemenea în timpul sezonului cald.

Dansul reprezentat pe cupa getică de la Popești prezintă unele asemănări cu „ritualul paparudelor" (personajele fiind doar parțial îmbrăcate) cu cununi de verdeață și flori pe cap și cu ramuri verzi în mîini, care în timp de secetă invocau ploaie [23]. Obiceiul era cunoscut pînă nu demult în Oltenia, Muntenia, Moldova, Banat și centrul și sudul Transilvaniei. Cununa de pe cap, formată din buchețele de flori, se apropie însă de cununile folosite în ritualul „drăgaicii" sau „dărdaicii", practicat la începutul verii (24 iunie) de fetițe în cinstea începerii secerișului. Ritualul atestat de figurile de pe cupa de la Popești—Novaci se apropie cel mai mult de varianta „dărdaicii", jucată pînă nu demult în Țara Bîrsei, la Feldioara și împrejurimi (în actualul jud. Brașov) [24]. Din datele etnografice de care dispunem constatăm că ritualul „drăgaicii" era executat îmbrăcat, în schimb „ritualul paparudelor" era executat fie de o femeie goală, fie de fete îmbrăcate parțial. De aceea sîntem de părere că scena de dans de pe cupa de la Popești trebuie pusă mai degrabă în legătură cu „Papa-

[21] Cf. în Ghidul Muzeului Național din Budapesta *Die Geschichte der Völker Ungarns bis ende des 9. Jahrhunderts*, Budapesta, 1963, p. 56 și fig. 17 p. 59.

[22] A. Vulpe, *op. cit.*, fig. 3, p.347.

[23] Șt. Enache, T. Pleșa, *Zona etnografică Dolj*, București, 1982, p. 119—120. Obiceiul „Paparudele" era practicat în partea de sud a zonei etnografice Dolj. În zona de nord similarii „Paparudelor" erau „Fierăritul" sau „Feroșeii", care invocau ploaia prin zgomote. Un obicei similar a existat și în zona cursului mijlociu al Crișului Repede. În sudul județului Dolj, în afară de „Paparude" și „Feroșei" (ultimii fiind atestați și la Sînandrei-Bihor pe cursul mijlociu al Crișului Repede) este cunoscut și obiceiul „Muma ploii și tatăl soarelui", obicei de asemenea străvechi în care ritualul de invocare a ploii este asociat și cu o implorare de apariție a soarelui. (*Ibidem*, p. 120). În Moldova acest obicei este atestat de Dimitrie Cantemir cu numele de „Păpălugă" (cf. Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, București, 1973, p. 343.) Mai recent „Paparudele", ca obicei agrar, a fost surprins în satele din bazinul Trotușului, precum și în bazinul superior al riului Suceava (cf. Dorinel Ichim, *Zona etnografică Trotuș*, București, 1983, p. 142; Maria Cioară, *Zona etnografică Rădăuți*, București, 1979, p. 121, precum și în alte zone din Moldova. Obiceiul este cunoscut și în Transilvania, în zona Tîrnavelor (*Ibidem*) sub numele de „Papalugă" (ca și în Moldova). Sub numele de „Paparugă" acest obicei apare și în Banat pe cursul superior al riului Nera (Cf. Lidia Goga, *Zona etnografică Almăj*, București, 1984, p. 138), la care se pot adăuga și alte numeroase exemple.

În funcție de datele care le-am avut la dispoziție putem deosebi următoarele variante:

— O fată sau femeie fără haine, îmbrăcată cu verdeață, urmată de un alai de copii (Moldova, Transilvania centrală).

— O fată sau femeie tînără îmbrăcată în verdeață (zona Almăj-Banat).

— Trei fetițe (sudul jud. Dolj). În vechime puteau fi eventual și trei femei tinere, îmbrăcate parțial cu crengi de copac și verdeață, ca și pe cupa getică de la Popești.

— Copii îmbrăcați în crengi și bozii care mergeau pe ulițele satului invocînd ploaia (sudul jud. Dolj).

Paparuda a devenit un personaj și în mitologia românească închipuit de o femeie îmbrăcată în zdrențe, care aduce ploaia (DEX, voce *paparuda*).

[24] C. Catrina, *Borda, dărdaica și mulțămita, obiceiuri agrare din Feldioara (Țara Bîrsei)*, Cumidava, 2, 1968, p. 338—342.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

rudele". Înclinăm a crede că scena de pe cupa de la Popești se apropie cel mai mult de ritualul paparudelor, practicat în Oltenia, în sudul județului Dolj. Considerăm însă că acest ritual pe lîngă invocarea ploii, avea și părți legate de cultul soarelui (după cum ne dovedește asemănarea cu plăcuța descrisă mai sus, descoperită în Pannonia, ca și ritualul cunoscut în aceeași zonă a Oltenici sub numele de „Muma ploii și tatăl soarelui", unde invocarea ploii era succedată de implorarea pentru reapariția soarelui care făcea să crească semănăturile [25].

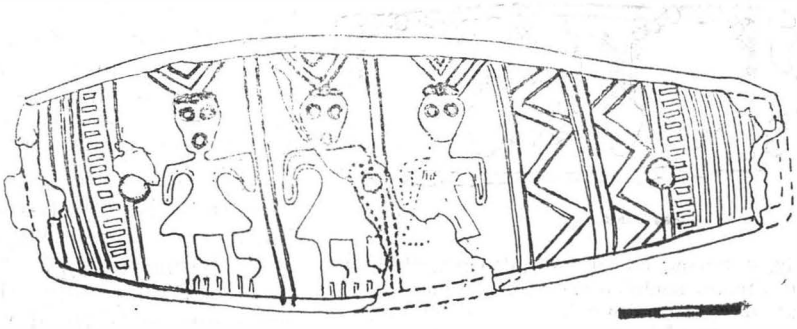

Fig. 5. Popești-Novaci. Pafta de curea din bronz montată pe un suport de fier cu trei figuri feminine executînd un dans ritual, care făcea parte din cultele agrare din preajma secerișului (Drăgaica, Sînzienele).

Putem spune credem cu destulă certitudine că meșterul olar de la Popești a redat scene dintr-un dans ritual care făcea parte din cultele agrare ale geților din sudul Cîmpiei Române.

Dintre obiectele cu figuri umane în pas de dans amintim încă o placă ornamentală de curea (pafta) descoperită de prof. Radu Vulpe în cursul săpăturilor din anul 1955 tot la Popești. Exemplarul se datează în sec. I î.e.n. [26]. Ea este ornamentată în relief prin ciocănire *(au repoussé)* fiind executată, după părerea descoperitorului său, într-un stil primitiv local. Ornamentul constă din mai multe compartimente cu figuri geometrice la cele două extremități, iar pe mijloc sînt trei compartimente în care sînt încadrate trei figuri umane feminine avînd deasupra capetelor și sub picioare ornament geometric. Figura din dreapta și cea din stînga au deasupra capului cîte trei unghiuri, iar cea din mijloc două unghiuri înscrise unul într-altul. Sub picioare sînt cîte trei linii verticale sub fiecare.

Cele trei figuri umane sînt schematic redate. Capul are o formă ovoidală, ochii și gura fiind reprezentați prin trei cercuri dispuse în triunghi. Gâteala capului este și ea redată schematic, pe creștet fiind redată un fel de cunună reprezentată printr-un cerc flancat pe mijloc de două proeminențe alungite (fig. 5) [27].

Capul este disproporționat de mare în comparație cu trupul. Mîinile sînt lăsate în jos, redate fără palme, distanțate de corp. Partea inferioară este reprezentată ca fiind îmbrăcată cu o fustă evazată. Picioarele sînt redate simplu prin două linii verticale, iar talpa piciorului este redată destul de mare și din profil. Putem deduce astfel că avem de-a face cu trei personaje feminine, reprezentate naiv, partea superioară din față, iar partea inferioară din profil. Pe cap purtau foarte probabil o cunună. După gâteala capului, poziția mîinilor, îmbrăcăminte și poziția corpului în general nu putem să nu remarcăm apropierea cu figura de pe plăcuța din colierul preotesei zeităților *Luna-Sol* [28], precum și cu personajele de pe cupa getică prezentată anterior [29]. În acest caz însă personajele sînt îmbrăcate. De asemenea, ele nu reprezintă un dans săltat. Lipsesc și ramurile prinse în păr și din mîini. Este vorba evident de fete sau mai degrabă de fetițe (căci sînii lipsesc), care execută un dans individual, cu un pas lin în rînd sau în cerc. Deși figurile se află în compartimente separate, credem

[25] Șt. Enache, T. Pleșa, *op. cit.*, p. 120; cf. și mai sus nota 23.

[26] R. Vulpe, *Săpăturile arheologice de la Popești*, Materiale, 3, 1957, p. 241, fig. 23/1. Această placă păstrată destul de prost a fost considerată inițial ca fiind garnitura unei teci de pumnal *(Ibidem*, p. 234). E. Comșa, descoperind în cursul cercetărilor de la Orlea din anul 1968, un obiect mai bine păstrat, de tip asemănător, a putut preciza că aceasta reprezintă o placă ornamentală pentru curea, placa de bronz fiind fixată pe o altă placă de fier cu cataramă (cf. E. Comșa, Apulum, 1 a, Alba Iulia, 1972, p. 70—71 și 74). Ulterior, Mircea Babeș ocupîndu-se de aceste paftale, din sud-estul Europei, include paftaua de la Popești în sec. I. î.e.n. și o încadrează în grupa geto-dacă (tipul I), care a luat ființă în urma contactului cu celții scordiști în secolele II—I î.e.n. (cf. M. Babeș, SCIVA, 34, 1983, 3, p, 199—200).

[27] Acest decor a fost considerat ca reprezentînd coarne, ceea ce l-a făcut pe prof. R. Vulpe să creadă că figurile ar înfățișa poate zeița celtică *Cernnunnes (Ibidem*, p. 234 și fig. 23, p. 241).

După noi liniile verticale de sub picioare ar putea reprezenta pămîntul, iar liniile în unghi de deasupra capului cerul.

[28] Cf. mai sus nota 21 și la noi fig.

[29] Această asemănare a fost remarcată și de A. Vulpe, *op. cit.*, p. 346.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

că este reprezentat de fapt un grup de trei dansatoare. Capul mare în raport cu înălțimea și redarea schematică a trăsăturilor feței ne face să credem că ele purtau măști rituale. Nu ar fi exclus ca acest dans să se fi executat la începutul verii. După cele trei proeminențe de pe cap care ar putea reda o cunună cu bucheţele de flori, acest ritual poate fi considerat eventual ca strămoșul obiceiului practicat de „Sînziene" sau la „Drăgaică" (în ziua de 24 iunie), cînd „drăgaica" și fetițele din ceata ei purtau pe cap cununi făcute din bucheţele de flori. Ritualul făcea parte din cultele agrare care aveau loc în preajma secerișului, cînd grîul se afla în pîrgă [30].

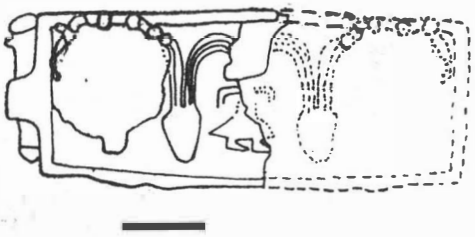

Fig. 6. Poiana-Tecuci. Pafta de curea din bronz cu o figură feminină executînd un dans ritual, care făcea parte din cultele agrare din preajma secerișului (Drăgaica, Sînzienele).

O piesă de pafta apropiată de cea de la Popești — Novaci a fost descoperită și la Poiana Tecuci în M. 28. Piesa a fost trecută prin foc și s-a păstrat doar jumătate, puternic deteriorată [31]. Suprafața paftalei a fost împărțită în trei metope prin niște arcade executate în tehnica *au repoussé*, care se înălțau dintr-o figură în relief redînd un triunghi cu baza în sus avînd colțurile puternic rotunjite.

Prima metopă are partea centrală puternic distrusă, de aceea nu putem ști dacă în această porțiune a existat vreo reprezentare, dar judecînd după metopa următoare aici nu pare a fi fost redată o figură antropomorfă.

În metopa de mijloc se afla o figură feminină cu fustă largă. Brațele sînt redate schematic, lăsate în jos, iar picioarele sînt redate tot schematic, din profil. Din păcate capul lipsește. Poziția și îmbrăcămintea acestei figuri feminine sînt aproape identice cu cea a figurilor de pe paftaua de la Popești—Novaci (fig. 6).

A treia metopă lipsește, dar pentru simetrie ea trebuie să fi fost la fel cu prima metopă, deci fără o reprezentare umană.

În ceea ce privește figura umană de la Poiana credem că este vorba de o fetiță care îndeplinea același ritual al „drăgaicii", ca și cele trei figuri de la Popești.

Din cele prezentate mai sus reiese că pe tezaurele de argint lucrate în anumite centre de meșteșugari specializați (Coada Malului, Herăstrău, Bălănești etc.) [32] avem de-a face cu reprezentări realiste ale figurii umane, în timp ce meșterii olari redau figura umană schematic. Același lucru se poate afirma și despre meșterii locali, care lucrau paftalele ornamentate cu plăci de bronz în tehnica *„au repoussé"* [33].

Olarii care făceau cupele getice, pe lîngă unele motive de inspirație greacă, foloseau în decor, numeroase simboluri specifice credințelor dacice, mai ales simboluri solare.

Unii meșteri însă se inspirau și din viața spirituală a autohtonilor din sînul cărora proveneau, transpunînd în lut sau în metal scene din anumite ritualuri legate de cultele agrare, practicate de aceștia în sec. I î.e.n. Este vorba de ritualul de adorare a soarelui practicat primăvara cînd natura renaște (redat pe prima cupă); de ritualul de invocare a ploii, conjugat cu implorarea pentru reapa-

[30] Olga Horșia, *Zona etnografică Buzău*, București, 1981, p. 84. Dansul sărit sau săltat al „Drăgaicii" este executat uneori de 4 fete îmbrăcate bărbătește (DLRM și DEX *drăgaică*). Lidia Goga *Zona etnografică Almăj*, București, 1984, p. 138. În această zonă obiceiul este legat mai mult de cultul fecundității. Aceeași semnificație o are obiceiul și în Bihor, cursul mijlociu al Crișului Repede. C. Catrina, *op. cit.*, p. 335—342. Reprezentările de pe paftaua de la Popești par a fi mai apropiate de ultima variantă a „ritualului dărdaicii" depistată la Feldioara (jud. Brașov).

Numirea de *drăgaică* pl. *drăgaice* după unii specialiști derivă din bg. dragaika. Trebuie însă să facem remarca că acest dans ca și „paparudele" își are originea în ritualuri străvechi. Obiceiul ca atare nu poate fi o preluare tîrzie de la bulgari, dar nu ar fi exclus însă ca peste un obicei străvechi traco-dacic să se fi suprapus un ritual înrudit vechi slav de la care a rămas numele.

[31] Paftaua de la Poiana Tecuci provine din săpăturile prof. R. Vulpe și Ecaterina Vulpe, dintr-un mormînt de înhumație. Întrucît paftaua era trecută prin foc se pare că alături de înhumat a existat probabil și un incinerat. Obiectul este descris și reprodus de M. Babeș, *op. cit.*, fig. 12, p. 218—219, care ne-a atras atenția asupra lui, fapt pentru care îi mulțumim și pe această cale.

[32] Pentru aceste obiecte de podoabă cf. L. Mărghitan, *Tezaure de argint dacice. Catalog*, București, 1976, pl. II, III, IV, VI; Eugenia Popescu, *Tezaurul de podoabe dacice de argint de la Bălănești*, Muzeul Pitești, Studii și comunicări, 2, Pitești, 1969, p. 110, fig. 1 a și 1 b; M. Gramatopol, *op. cit.*, fig. 7, fig. 8/1, 2; D. Popescu, *Inventaria archaeologica*, R. 22 a—d; K. Horedt, Dacia, N.S., 17, 1973, fig. 2, A3c și A3d, p. 133 și fig. 8, H 2, p. 144.

[33] Se pare că la origine aceste paftale sînt grecești, celții preluîndu-le din lumea greacă antică, unde apar încă în epoca arhaică și continuă pînă în epoca clasică. În acest sens cf. Guhl und Koner, *Leben der Griechen und Römer*, VI vollstending neubearbeitete Auflage. Herausgegeben von R. Engelmann, Berlin, 1893, fig. 524—527, p. 387.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

riția soarelui al paparudelor [34] (reprezentat pe a doua cupă) și de dansul ritual al „drăgaicii" în preajma secerișului, conjugat cu cultul soarelui, de pe cele două paftale de bronz.

Este interesant că trei din cele patru obiecte, produse de meșteșugari autohtoni geți, au fost descoperite în așezarea fortificată *(dava)* de la Popești Novaci (jud. Giurgiu). La acestea se mai poate adăuga încă statueta de lut reprezentînd un „călușar", descoperită în aceeași așezare [35].

Toate aceste obiecte ne fac să credem că la Popești au existat meșteri olari și prelucrători de metal (bronz), care se inspirau din realitatea înconjurătoare, oferind prețioase documente arheologice care ne dau posibilitatea de a studia și stabili originea și vechimea unor obiceiuri păstrate peste veacuri la români.

Representations des danses rituelles gètes du Ier siècle av. n.è.

RÉSUMÉ

L'autrice a analysé les figures féminines représentées sur deux coupes getiques, ainsi que sur deux plaques ornamentales en bronze pour ceinture.

Sur la première coupe il y a trois danseuses qui executent une danse rituelle pour l'adoration du soleil. Fort probablement il s'agit d'un rituel qui est connu chez les roumains du ouest de la Roumanie au commencement du printemps quand la nature renait et commencait l'encemencement.

Sur la deuxième coupe sont représentées trois danseuses avec les seins nus. D'après l'oppinion de l'autrice, sur ce fragment est représentée une danse rituelle exécuté par des jeunes femmes pour invoquer la pluie pendant la sécheresse. Il s'agit de soit nommé rituel des *paparudele* dans une variante, qui a persisté au sud de l'Olténie près que jusqu'à nos jours sous le nom de „Muma ploii și tatăl soarelui" (= la mère de la pluie et le père du soleil). En ce dernier cas après l'invocation de la pluie suive un rituel pour prier l'apparition du soleil, le protecteur des champs ensemés.

Sur la plaque de ceinture de Popești il y a aussi trois figures féminines en pas de danse, ayant des couronnes en trois buquets des fleurs (?) sur la tête, de même comme les figures représentées sur le fragment antérieur. Il s'agit d'une danse rituelle connue sous le nom de „drăgaica", „dărdaica" ou „sînziene" qui a été exécutée au commencement de l'été (la 24 juin) avant le commencement de la moisson. La même danse est représentée par la figure centrale de la plaque découverte à Poiana.

Les danses rituelles représentées sur les objects archéologiques mentionés plus haut offrent des précieuses données pour établir l'origine et la vieillesse de quelques coutumes, qui ont été gardées beaucoup des siècles après, chez les roumains.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Popești-Novaci. Fragment d'un bol gète à relief, représentant des figures féménines, qui executent une danse rituelle pour l'adoration du soleil (l'invocation du soleil au commencement du printemps).

Fig. 2. Popești-Novaci. Fragment d'un bol gète à relief avec trois figures femenines, qui executent une danse rituelle pour invoquer la pluie pendant la secheresse (les „Paparudele").

Fig. 3. Popești-Novaci. Le fragment du bol gète à relief (de la figure n 2) avec figures femenines, qui executent une danse rituelle pour invoquer la pluie pendant la secheresse (les „Paparudele").

Fig. 4. Pièce en bronze faisant partie de la garniture d'une prêtresse de la divinité locale pannonique (celtique?) Luna-Sol, représentant une figure féminine qui adore le soleil (Musée national de Budapest).

Fig. 5. Popești-Novaci. Plaque d'une ceinture en bronze (montée sur une suport en fer) avec trois figures féménines exécutant une danse rituelle, qui faisait partie des cultes agraires qui ont eu lieu avant le commencement de la moisson (Drăgaica", Sînziene").

Fig. 6. Poiana-Tecuci. Plaque d'une ceinture en bronze (montée sur un suport en fer), avec une figure féménine executant une danse rituelle, qui faisait partie des cultes agraires, qui ont eu lieu avant le commencement de la moisson („Drăgaica", „Sînzienele").

[34] Numirea de *paparudă* ar proveni după unii din bg. *peperuda* (DEX) iar după alții din ngr. *peperuda* (DLRM). După părerea noastră, ritualul „paparudelor" reprezintă un obicei străvechi traco-dac, care a luat ființă poate și sub anumite influențe vechi grecești. El s-a păstrat atît la bulgari (prin filieră tracică), cît și la români (prin filieră geto-dacă). Nu poate fi vorba de o preluare tîrzie a acestui obicei de la bulgari sau greci.

[35] Maria Comșa, *Contribuții privind portul bărbătesc la geții din Cîmpia Munteniei în secolul I î.e.n.*, Thraco-Dacica, 6, 1985, 1—2 p. 178—181.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Varia Daco-Romana (XII)

Aurelius Germanus, natione Dacus

CONSTANTIN C. PETOLESCU

În Mittelrheinisches Landesmuseum din Mainz se află o lespede funerară cu inscripţie (spartă în mai multe bucăţi; cîteva fragmente lipsesc acum), de la Mogontiacum, avînd următorul conţinut [1]:

D(is) M(anibus)
Aur(elius) Germ(a)n[us],
mil(es) coh(ortis) I pr(aetoriae)
(centuria) Casti, nat(ione) D[a]-
cus, lectus e[x l(egione)]
XIII, factus d[is-]
ces armor(um) st(ipendiorum)
VI, mil(itavit) ann(is) VI
.....
heres [factus est]
Marce[llus com-]
manip[ulus] v(ivus) f(ecit) s(ibi) b(ene) m(erenti)

Din inscripţie rezultă că, după ce a servit în legiunea XIII Gemina — al cărei sediu era la Apulum, în Dacia —, Aurelius Germanus a fost selecţionat *(lectus)* pentru garda pretoriană; aici este menţionat *d[isc]e(n)s armor(um)* [2].

O inscripţie de la Roma ne face cunoscut numele unui compatriot al personajului nostru: *Aur(elius) Ingenus, mil(es) coh(ortis) I/ pr(aetoriae) (centuria) Casti, vix(it) an(nis) XXV, mil(itavit)/ an(nis) VI, nat(us) provinc(ia) Dacia/ leg(ione) XIII Gem(ina); Aur(elius) Petronianus, frat(er), b(ene) m(erenti) f(ecit)* [3]. Aşadar, Aurelius Ingenus a fost selecţionat tot din legiunea XIII Gemina; el mai apare într-o inscripţie din Dacia, descoperită la Clopotiva, în teritoriul Coloniei Ulpia Traiana Sarmizegetusa: *D(is) M(anibus)./ Maria Secun/dina vix(it) an(nis) LIII;/ Aurelia/ Satur/nina vix(it) ann(is) XVIII;/ Aurel(ius) Ingenuus,/ mil(es) leg(ionis) XIII G(eminae)/Antonin(ianae),/ matri et sorori posuit* [4]. Supranumele legiunii *(Antoniniana)* permite datarea acestei inscripţii în timpul domnici împăratului M. Aurelius Antoninus (Caracalla). Cum acest pretorian a murit şi el de tînăr, după numai şase ani de serviciu militar, rezultă că serviciul său în garda imperială datează tot din timpul acestui împărat.

[1] CIL, XIII, 6824; AnnÉp, 1940, 117; IPD[4], 606.

[2] Vezi în această privinţă RE V (1905), col. 1171 s.v. *Discens* (Fiebiger): „Discens hiess bei den Römer der Tiro, der für den militärischen Dienst, den er später versehen sollte, regelrecht ausgebildet wurde"; A. v. Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres* (ed. B. Dobson), Köln-Graz, 1967, p. 26 (Exerziermeister): „Es scheint, dass hier ein discens der armaturae zu verstehen ist, da die armorum custodes dem Prätorium fehlen, wenn nicht auch hierin im dritten Jahrhundert die Organisation geändert wurde", H. Nesselhauf, BerRGK, 27, 1937, p. 84, nr. 111 A interpretă *d[is]⟨c⟩e(n)s*. O altă propunere de lectură: *d[is]ges(tor) armor(um)* (AnnÉp, 1940, 117). „Freilich gab es einen discens armaturae, der aber in CIL VI 37215 als solcher — *dis(cens) armat(urae)* — bezeichnet wird" (B. Dobson, *Einführung*, apud Domaszewski, *Rangordnung*[2], p. X).

[3] CIL, VI, 2 425; ILS, 2 042; IPD[4], 607.

[4] CIL, III, 1 479; IDR, III/2, 432.

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1–2, Bucureşti, 1987, p. 200–202

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Aurelius Ingenuus a fost, după cît se pare, camarad de arme cu Aurelius Germanus; inscripţiile arată că şi unul şi celălalt serviseră în *coh(ors) I pr(aetoria) (centuria) Casti*. Aşadar, inscripţia de la Mainz poate data tot din timpul lui Caracalla.

Inscripţiile din acest răstimp de la Roma ne fac cunoscute şi alte nume de pretorieni originari din Dacia. Pentru a cita numai date sigure, amintim: trei anonimi de la Apulum, pe timpul lui Septimiu Sever [5]; P. Aelius Victorinus, originar din Aurelia Napo[c]a, *mil(es) coh(ortis) V pr(aetoriae) Antoninian(a)e p(iae) v(indicis) (centuria) Veri* [6]; alţi cîţiva de la Zermizegetusa, ce apar în inscripţii din anii 209 [7], 213 [8] şi 205—215 [9]; tot din timpul lui Caracalla datează menţiunea lui [*A*]*ur(elius) Calminus, d(omo) Malve* [10]. Se ştie că Septimiu Sever a introdus numeroşi soldaţi din trupele provinciilor dunărene în garda pretoriană.

Se pune acum întrebarea în ce împrejurări a fost ridicată inscripţia acestui pretorian tocmai în Germania Superior. Avînd în vedere că ea conţine elemente care permit s-o datăm pe timpul lui Caracalla, ne gîndim la luptele pe care acest împărat le-a purtat în 213 cu neamurile din Germania liberă [11]. Astfel, Cassius Dio relatează despre luptele duse de Caracalla cu alamanii şi cennii (LXXVII, 13—14). La luptele cu germanii fac de asemenea aluzie Herodian (IV, 7) şi Historia Augusta (*Carac.*, 5). Cea mai directă ştire în problema ce ne interesează o întîlnim însă la Aurelius Victor (*De Caes.*, 21, 2): *Alamannos, gentem populosam ex equo mirifice pugnantem, prope Moenum amnem devicit.* Este aşadar probabil că Aurelius Germanus a căzut în luptele cu alamanii în apropiere de rîul Main.

La luptele din Germania a fost martor şi alt pretorian, originar tot din Dacia, care înalţă la Roma, la 3 noiembrie 213, o inscripţie de mulţumire lui Hercule: *P. Ael(ius) Victorinus Romani Viveni f(ilius)/ Aurelia Napo[c]a, mil(es) coh(ortis) V pr(aetoriae) Antoniniа/n(a)e p(iae) v(indicis) (centuria) Veri, Herculi donu(m) posuit libi/ens voto ut gratias ago dedicavit/ III non(as) Novembres/ Imp(eratore) Antonino Aug(usto) n(ostro) IIII et D./ Caecilio Balbino II co(n)s(ulibus)* [12]

Personajul a cărui memorie a păstrat-o inscripţia de la Mainz era originar din Dacia; este posibil să fi fost chiar din neam de daci din provincia romană, cum afirmă deschis inscripţia: *na-t(ione) D[a]cus.* La aceasta nu se opune numele său, pe care l-a primit probabil la intrarea sub drapel, în legiunea XIII Gemina. Lipsa *praenomen*-ului este frecventă începînd cu secolul al III-lea. Gentiliciul *Aurelius* pare a arăta că a primit cetăţenia cînd a fost chemat sub arme. Cît priveşte cognomenul, probabil *Germ(a)n[us]*, el este destul de frecvent în onomastica romană [13].

Varia Daco-Romana (XII)

Aurelius Germanus, natione Dacus

ZUSAMMENFASSUNG

Im Mittelrheinischen Landesmuseum zu Mainz befindet sich eine Grabsteinplatte mit einer in mehreren Stücken zerbrochenen Inschrift aus Mogontiacum (zur Zeit fehlen einige Fragmente davon), mit dem folgenden Inhalt (CIL, XIII, 6824; AnnÉp, 1940, 117): *D(is) M(anibus)/ Aur(elius) Germ(a)n[us],/ mil(es) coh(ortis) I pr(aetoriae)/ (centuria) Casti nat(ione) D[a]/ous lectus e[x l(egione)]/ XIII facius d[is]/oes armor(um) st(ipendiorum)/VI mil(itavit) ann(os) VI/ ...../ heres [factus est]/ Marce[llus com]/manip[ulus] v(ivus) f(ecit) s(ibi) b(ene) m(erenti).*

[5] CIL, VI, 32 625; IPD^4, 615.
[6] CIL, VI, 269; IPD^4, 611.
[7] CIL, VI, 32 536; IPD^4, 616.
[8] CIL, VI, 32 538; IPD^4, 617.
[9] CIL, VI, 32 640; IPD^4, 618.
[10] CIL, VI, 32 563; IPD^4, 623.
[11] RE, II (1896), col. 2 447 (Rohden); vezi însă: Attilio Mastino, *Le titolature di Caracalla e Geta attraverso le iscrizioni (Indici)* (Studi di storia antica, 5), Bologna, 1981, p. 53—54; Karlheinz Dietz, *Zum Feldzug Caracallas gegen die Germanen*, în *Studien zu den Militärgrenzen Roms*, III. *Vorträge des 13. Internationalen Limeskongresses, Aalen 1983*, Stuttgart, 1986, p. 135—138.
[12] CIL, VI, 269; IPD^4, 611.
[13] Acest cognomen este fie un derivat etnic (I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Commentationes Humanarum Litterarum, 36, 1965, p. 52, 201), fie chiar un substantiv latin (*germanus* = „frate (bun)").

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Aus der Inschrift erfolgt, daß Aurelius Germanus, nachdem er in der legio XIII Gemina – deren Lager in Apulum, in Dakien war — gedient hatte, für die praetorianische Mannschaft ausgewählt wurde. Anscheinend ist er Kamerad eines anderen Praetorianers gewesen, nämlich Aurelius Ingenuus, der ebenfalls aus Dakien stammte (CIL, VI, 2425; ILS, 2042): *Aur(elius) Ingenus, mil(es) ooh(ortis) I/ pr(aetoriae) (centuria) Casti, vix(it) an(nis) XXV, m̄l(itavit)/ an(nis) VI, na(tus) provinc(ia) Daoia/ leg(ione) XIII Gem(ina). Aur(elius) Petroni/anus, frat(er), b(ene) m(erenti) f(ecit)*; die Inschriften weisen aber darauf hin, daß die beiden in der *ooh(ors) I pr(aetoria) (centuria) Casti* gedient hatten. Aus einer Inschrift aus Clopotiva (im Territorium der Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa) erfährt man, daß Aurelius Ingenuus vor seinem Eintritt in die kaiserliche Wache *m l(egis) leg(ionis) XIII G(eminae) Anton'nianae* gewesen war (CIL, III, 1479); der kaiserliche Beiname *(Antoniniana)* der Legion läßt diese Inschrift in die Zeit des Caracalla datieren. Demnach gehört der Dienst der beiden in der kaiserlichen Wache in die Zeit des Caracalla (die beiden sind nach nur 6 Jahren Militärdienst gestorben). Übrigens erwähnen die Inschriften aus Rom aus diesem Zeitraum auch andere Namen von Praetorianern, die aus Dakien herkommen (CIL, VI, 269, 32536, 32538, 32563, 32625, 32640).

Nun wird die Frage aufgeworfen, unter welchen Umständen die Inschrift des Praetorianers Aurelius Germanus gerade in Germania Superior gestellt wurde. Dabei denken wir an die Kämpfe, die Kaiser Caracalla 213 gegen die Völkerschaften aus dem freien Germanien geführt hat (Aurelius Victor, *Caes.*, 22; vgl. Herodianus, IV, 7; Hist. Aug., *Carac.*, 5); wahrscheinlich ist Aurelius Germanus in den Kämpfen gegen die Alamanen in der Nähe des Flusses Main gefallen.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Antroponime traco-dace pe sigilii bizantine

I. BARNEA

Numele proprii purtate de traco-daci au fost stabilite pînă acum pe bază de izvoare literare și inscripții grecești și latine, la care s-au adăugat papirusurile din Egipt și monedele descoperite în teritoriile locuite de populația traco-dacă. Publicarea în ultimul timp a unui mare număr de sigilii bizantine arată că și această categorie de documente constituie un izvor pentru antroponimia și toponimia traco-dacă. În cele ce urmează ne vom îndrepta atenția asupra celor cîteva antroponime traco-dace pe care le-am identificat pe sigilii bizantine de plumb. Deoarece limba documentelor la care ne referim este greaca, vom prezenta aceste nume de persoane în ordinea alfabetului grec.

1. Βάσ(σ)ος *(Bassos)*, nume probabil traco-dac, se întîlnește pe două sigilii de plumb, ambele găsite la Tomis. Primul (fig. 1) este un sigiliu comercial inedit, din sec. V—VI, existent la Muzeul Național de Antichități, azi Institutul de Arheologie (nr. 3928), unde a ajuns din fosta colecție a lui Al. Saint-Georges. Micul obiect, destul de bine păstrat, este de formă circulară neregulată, cu diam. de 14 mm și poartă pe avers o legendă în două rînduri, cu numele Βάσσου. Reversul bombat este străbătut la bază de canalul pentru șnur. Plumbul amintește un cunoscut bloc de piatră, din fosta incintă a cetății Tomis, refăcută în timpul împăraților Anastasius (491—518) sau Iustinian (527—565), pe care se află înscris numele Βάσος [1], și pe Βάσσος, *praefectus praetorio* în timpul lui Iustinian [2], despre care se poate presupune că este și titularul sigiliului.

Al doilea sigiliu pe care se întîlnește numele Βάσ(σ)ος, de asemenea inedit (fig. 2), datează din sec. VI—VII și se află la Muzeul de Istorie al R. S. România (nr. 39), provenind din vechea colecție a lui Mihail Suțu, care pînă în 1981—1982 făcea parte din fostul Cabinet Numismatic al Academiei Române. Sigiliul se află într-o stare de păstrare mediocră, are diam. de 20 mm și poartă pe avers bustul Maicii Domnului ținînd la piept medalionul cu chipul lui Iisus, iar pe revers monograma cruciformă a numelui Βάσ(σ)ος : ΒΑCΩ (dativ). După cîte cunoaștem, acesta este cel mai tîrziu document menționînd numele Βάσ(σ)ος, cele mai timpurii fiind o inscripție greacă [3] și alta latină [4], ambele datînd probabil din sec. III e.n.

2. Βούτζιος *(Boutzios)* este numele înscris, ca de obicei, la genitiv, pe un sigiliu din marea colecție de la Basel (Elveția) a lui Georgios Zacos, colecție de sigilii bizantine achiziționată la Istanbul și publicată de acesta în ultimul timp, în condiții editoriale excepționale. Sigiliul (fig. 3), datat în a doua jumătate a sec. VI, are diam. de 26 mm și poartă pe avers monograma cruciformă cu litere grecești a numelui Βούτζιος (gen. Βουτζίου), iar pe revers inscripția în două rînduri, cu litere latine, a aceluiași nume, tot la genitiv, după declinarea grecească *(Butziu)*, nu după cea latină (Butzii), cum ar fi fost de așteptat [5].

[1] I. Barnea, *Studii teologice*, 6, 1954, p. 104, nr. 39; idem, *Les monuments paléochrétiens de Roumanie*, Città del Vaticano, 1977, p. 60—61, nr. 27; Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din sec. IV—XIII descoperite în România*, București, 1976, nr. 9.

[2] Procopius, *Anecdota*, 21, 6 = Haury, III, 129, 17; Malalas, Bonn, 445, 24 : τοῦ ἄρχοντος Βάσσου. V. Beševliev, *Untersuchungen über die Personennamen bei den Thrakern*, Amsterdam, 1970, p. 80; R. Guilland, *Recherches sur les institutions byzantines*, II, Berlin-Amsterdam 1967, p. 138.

[3] *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, ed. G. Mihailov, III/1 (1961), 1318; V. Beševliev, *op. cit.*, p. 62.

[4] CIL, VI, 32627; G. G. Mateescu, Ephemeris Dacoromana, 1, 1923, p. 269.

[5] G. Zacos—A. Veglery, *Byzantine lead seals*, I, Basel, 1972, nr. 2789.

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, București, 1987, p. 203—206

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Același nume se întîlnește pe un sigiliu inedit de la Tomis (fig. 4), care se află în colecția dr. G. Severeanu (nr. 12158), încorporată, după cum se știe, la Muzeul de istorie a municipiului București. Ca și sigiliul din colecția lui Zacos, cu care este contemporan, cel din colecția Severeanu are pe avers monograma cruciformă a numelui Βούτζιος, la genitiv (Βουτζίου), iar pe revers monograma cruciformă a numelui tatălui acestuia, Μεζέ, de asemenea la genitiv (Μεζέου). În traducere: „(Sigiliul) lui Boutzios (fiul) lui Meze". Numele tatălui, asupra căruia vom reveni mai departe, apare aici împotriva practicii unor astfel de sigilii și al obiceiului tracilor străvechi, care purtau un singur nume [6].

Numele Βούτζιος, așa cum se întîlnește pe cele două sigilii prezentate mai sus, nu mai apare, după cîte cunoaștem, nicăieri. În schimb, este binecunoscut numele trac înrudit, de factură arhaică, *B(o)uzes*, cu variantele sale: *Bouzas*, *B(o)uza(s)*, Bouseboutzes, *Bouzos*, *Byzes* și *Byzas*, din care a derivat toponimul *Byzantion* [7] și, adăugăm noi, foarte probabil numele rîului și al orașului *Buzău*.

3. Δακός Κοτέρτζης (?) *(Dakos Kotertzes)* este numele unui înalt demnitar bizantin (πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας) de pe un sigiliu din a doua jumătate a sec. X (diam. 25 mm), ce se află în colecția particulară a bizantinologului vienez Werner Seibt (fig. 5). Autorul, în prezent unul din cei mai buni specialiști în sigilografie bizantină, presupune că prenumele Δακός este întrebuințat aici în sensul arhaizant în care vorbesc despre populațiile „barbare" scriitorii bizantini din perioada respectivă. În ceea ce privește numele de familie Κοτέρτζης (?), același autor îi atribuie o origine iranică [8]. Este cazul să amintim însă că în limba traco-dacilor există nume ca acela al zeului *Derzes* și altele înrudite cu el *(Derzo, Derzenus, Derzizenus)*, care au la bază radicalul *derz-* („tare, puternic, destoinic")[9], ceea ce nu exclude posibilitatea ca ambele nume să fie ecouri tîrzii ale limbii traco-dacilor. De altfel se pare că nu întîmplător cele două nume sînt asociate unul cu celălalt.

4. Ζάρμος *(Zarmos)* este un alt nume trac care se află întipărit pe un sigiliu din sec. VI—VII, achiziționat de răposatul inginer Ion Mititelu înainte de anul 1940, în regiunea orașului Silistra *(Durostorum, Dorostolon)* și care astăzi se păstrează în colecția Muzeului Național de Antichități (Inv. nr. 1160/1391). Sigiliul (fig. 6), parțial atacat de rugină, are diam. de 26 mm. Pe avers poartă figura unei acvile în zbor spre dreapta, unde, în partea de sus, se vede o stea cu opt colțuri înscrisă într-un cerc. Pe revers se află monograma cruciformă, cu litere grecești, a numelui **Ζάρμος**, la genitiv (**Ζάρμου**) [10]. Numele amintește de *Sarmizegetusa*, capitala daco-geților, care în unele texte literare și inscripții se întîlnește și sub formele: Ζαρμιζεγέθουσα (Ptol. *Geogr.*, III 8, 4), *Zarmezegethusa* (Ulpian, *Dig.*, L 15, 1), *Zarmicegetusae* (CIL III, 8011), *Zarmiz.* (CIL III, 1450), etc. [11]. După cîte cunoaștem, numele de pe sigiliul nostru nu se mai întîlnește nicăieri în altă parte, deși el reapare sub forma „Zarma", ca nume de familie, la macedo-românii din zilele noastre.

5. Ζήπερ *(Zeper* sau *Ziper)*, de asemenea nume trac de factură arhaică [12], apare pe două sigilii din colecția mai sus amintită a lui G. Zacos. Primul, datat în prima jumătate a sec. VIII, are diam. de 34 mm și este calificat cu gradul de conservare „superb" (fig. 7). Pe avers poartă monograma cruciformă cu invocația Μῆτερ τοῦ Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν, βοήθ(ε)ι, iar pe revers monograma cruciformă a cuvintelor τῷ σῷ δούλῳ, între brațele crucii inscriindu-se numele **Ζήπερ ὑπάτῳ**. Traducerea întregului text: „Maica Domnul Dumnezeului nostru ajută robului tău Zi(e)per, consul" [13].

Al doilea sigiliu (fig. 8), păstrat fragmentar, și cu diam. de 33 mm, are pe avers foarte probabil aceeași formulă cruciformă de invocare ca și cel precedent, iar pe revers monograma cruciformă a numelui Ἐπιφάνιος, la dativ, între brațele crucii înscriindu-se substantivele υἱῷ **Ζῆπερ**. Textul întreg: Μῆτερ τοῦ Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν (?) βοήθει Ἐπιφανίῳ υἱῷ **Ζήπερ**.
În traducere: „Maica Domnului Dumnezeului nostru, ajută lui Epiphanios, fiul lui Zi(e)per". Sigiliul este datat în sec. VIII, iar Epiphanios considerat „în mod evident" fiul tracului Zi(e)per, titularul

[6] I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*[2], București, 1967, p. 161. Trebuie să menționăm că nu excludem nici posibilitatea ca „reversul" să fie „avers", în care caz ar însemna că: „(Sigiliul este) al lui Mezé (fiul) lui Boutzios".

[7] I. I. Russu, *op. cit.*, p. 97 și 172; idem, în *Atti del V Congresso internazionale degli Studi Bizantini*, Roma, 1936, p. 554—557; V. Beševliev, *op. cit.*, p. 79 și 87; R. Guilland, *op. cit.*, I, p. 381 și II, p. 47, 72 și 182; W. I. Georgiev, *Trakite i tehnijal ezik*, Sofia, 1977, p. 69; A. Kollautz, Byzantino-Bulgarica, 6, 1980, p. 245.

[8] Werner Seibt, *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, I, Viena, 1978, nr. 94.

[9] I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, p. 102.

[10] I. Barnea, SCIV 17, 1966, 2, p. 279, fig. 1.

[11] I. I. Russu, Revista istorică română, 14, 1945, fasc. III, p. 389.

[12] I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, p. 172.

[13] Zacos-Veglery, *op. cit.*, nr. 2572. Asupra titlului „modest" de consul în sec. VIII a se vedea R. Guilland, *op. cit.*, II, p. 49.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

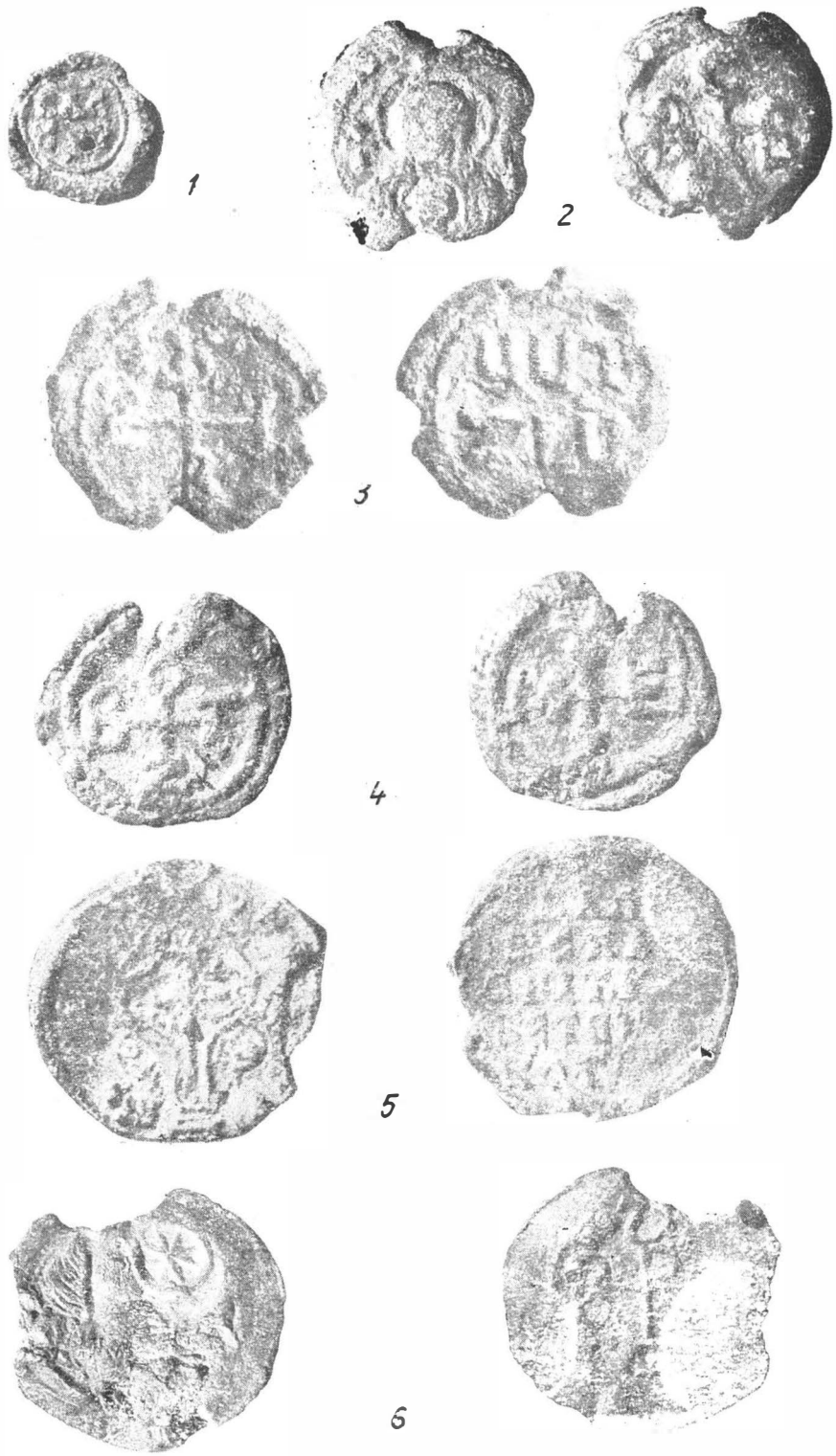

Pl. I.—Sigilii bizantine cu antroponime thraco-dace.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

7

8

9

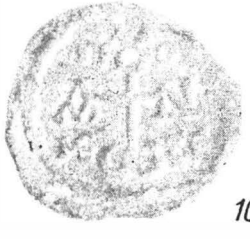

10

11

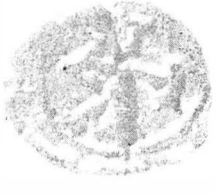

12

Pl. II. — Sigilii bizantine cu antroponime thraco-dace.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

gilului precedent [14]. Deci ambele sigilii menționează una și aceeași persoană cu numele trac *Zeper* u *Ziper*, al cărui fiu a părăsit onomasticonul trac, adoptînd numele grec creștin Epiphanios.

Zeper (Ziper) este unul din numele trace frecvente [15]. La sfîrșitul sec. III e.n. este menționat *Ziparus* la Durostorum (*Cod. Jus* . 4. 49, 9) [16]. Același nume, sub forma *Ziper*, apare în repetate nduri printre militarii din timpul lui Iustinian [17].

6. Μεζέ *(Meze)* este de asemenea nume trac [18], care, după cîte cunoaștem, se află numai pe ei sigilii bizantine de plumb, nemaiîntîlnindu-se în vreun izvor literar, inscripție sau papyrus. Dintre le trei sigilii, unul este cel inedit, prezentat mai sus (nr. 2, fig. 4), avînd pe avers monogramă cruciformă a numelui Boutzios, la genetiv (Βουτζίου), iar pe revers monograma cruciformă a numelui ezé, tot la genetiv (Μεζέου), despre care am presupus că este tatăl celui dintîi, fără să excludem sibilitatea, așa cum am arătat (nota 6), ca Mezé să fi fost fiul lui Boutzios.

Celelalte două sigilii se află în colecția de la Basel a lui G. Zacos, fiind publicate în vol. I al onumentalei lucrări elaborate de acesta în colaborare cu A. Veglery. Primul dintre ele, datat către rșitul sec. VII, are diam. de 29 mm și este relativ bine păstrat (fig. 9). Pe avers are monograma uciformă a numelui Ἰωάννης, la genitiv (Ἰωάννου), iar în cele patru colțuri cuvintele : υἱοῦ Μεζέ. e revers se află monograma cruciformă a titlului posesorului sigiliului : ἀπὸ ὑπάτων [19]. Traducerea gendei de pe ambele fețe : „(Sigiliul) lui Ioan, fiul lui Mezé, apo hypaton *(ex consul)*.

Al doilea sigiliu din colecția Zacos, datat către sfîrșitul secolului VII — începutul secolului VIII, te mai mic (diam. 21 mm), dar bine păstrat (fig. 10). Pe avers poartă aceeași monogramă cruciformă ca și sigiliul precedent : Ἰωάννου, υἱοῦ Μεζέ, iar pe revers monograma cruciformă a titlului estuia : πατρικίου. În traducere : „(Sigiliul) lui Ioan, fiul lui Mezé, patrikios *(patricius)*" [20].

Autorii admit că în cele două sigilii este vorba despre una și aceeași persoană, Ioan, fiul lui Mezé, cărui titlu complet era : *apo hypaton (ex consul)* și *patrikios (patricius)*, pe fiecare din cele două gilii fiind omis unul din titluri, din lipsă de spațiu [21]. Credem că Mezé menționat de cele două sigilii în colecția Zacos nu este una și aceeași persoană cu omonimul de pe sigiliul mai timpuriu de la omis, ajuns în colecția Severeanu, și al cărui fiu și-a păstrat numele trac Boutzios, spre deosebire celălalt, care a adoptat numele biblic Ioan. De observat, că pe sigiliul de la Tomis numele Mezé ste declinat, pe cînd pe celelalte două sigilii a rămas neschimbat. Presupunem că toate cele trei gilii provin de la Constantinopol, cel găsit la Tomis constituind o dovadă în plus a relațiilor dintre sta metropolă a provinciei Scythia Minor și capitala Imperiului bizantin.

7. Τζίττας *(Tzittas)*, cu variantele sale *Tzit(t)a(s)*, Ζίττα(ς), Σίτ(τ)α(ς), este un nume ac, cunoscut în perioada romană tîrzie dintr-o inscripție în limba latină de la sfîrșitul sec. II — începutul sec. IV, găsită în cimitirul satului Glava, din raionul Vrața, în NV Bulgariei [22], in mai multe izvoare literare bizantine din sec. VI—XIII (Procopius, Malalas, Chronicon Paschale, heophanes, Theophanes Continuatus, Nicetas Choniates) [23] și din cîțiva papyri egipteni din sec. II [24]. Dintre toți o mențiune specială merită *Tzit(t)as*, generalul lui Iustinian, „una din marile guri (prea puțin cunoscute) ale istoriei romano-bizantine [25].

Numele Τζίττας se întîlnește și pe două sigilii din colecția Zacos, ambele datate între anii 50—650. Primul (fig. 11) are diam. de 24 mm și marginile știrbite. Pe avers poartă bustul laicii Domnului cu Iisus copil la piept, avînd de o parte și de alta cîte o cruce, iar pe revers mono- ama cruciformă a numelui Τζίττας, la genitiv (Τζίττα). Al doilea, mai mic (diam. 20 mm), reversul fisurat de-a lungul canalului pentru șnur, are pe avers o reprezentare asemănătoare primul, iar pe revers monograma cruciformă a aceluiași nume (fig. 12). În ciuda faptului că mo-

[14] *Ibidem*, nr. 1460.
[15] I. I. Russu, *op. cit.*, p. 162, numără 17 „cazuri".
[16] V. Beševliev, StCl, 3, 1961, p. 252.
[17] Idem, *Untersuchungen* ..., p. 80.
[18] Cf. W. I. Georgiev, *op. cit.*, p. 101 ; *mez-, maz-mezēn(a)*.
[19] Zacos-Veglery, *op. cit.*, nr. 363.
[20] *Ibidem*, nr. 388.
[21] *Ibidem*, nr. 363. Un sigiliu din sec. VII, pe care se află eleași titluri, s-a găsit în împrejurimile orașului *Doros-on* (Silistra), azi la Muz. Naț. de Antichități, nr. 1160/1417. Mititelu — I. Barnea, SCIV, 17, 1966, 1, p. 46, nr. 4; Laurent, *Byzantinische Zeitschrift*, 60, 1967, p. 238. Cu ivire la titlurile de *ex consul* și *patricius*, a se vedea R. illand, *op. cit.*, p. 44—67 și N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des XIe et Xe siècles*, Paris, 1972, p. 294—295.
[22] V. Beševliev, *Spätgriechische und spätlateinische Inschriften aus Bulgarien*, Berlin, 1964, nr. 46. I. I. Russu, *Elemente traco-getice în imperiul Roman și în Byzantium (veacurile III—VII)*, București, 1976, p. 106, consideră această inscripție probabil cea mai veche atestare a numelui *Tzila*.
[23] R. Guilland, *op. cit.*, I, p. 43, 188 și 388 ; II, p. 146—147 ; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 106—107.
[24] V. Beševliev, *Untersuchungen* ..., p. 88 ; I. I. Russu, *loc. cit.*
[25] I. I. Russu, *op. cit.*, p. 107 și 110 ; V. Beševliev, *op. cit.*, p. 79 ; R. Guilland, *op. cit.*, II, p. 146—147.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

nogramele cruciforme de pe cele două sigilii diferă între ele, se admite că titularul lor este una și aceeași persoană [26]. În schimb, se poate presupune, dar nu se poate afirma că el este una și aceeași persoană cu Tzittas menționat de *Chronicon Paschale* (Bonn, p. 696), sub anul 605, fost *spatharios* și *candidatos* sub împăratul Phocas (602—610), din ordinul căruia a fost decapitat [27].

Acestea șapte sînt antroponimele traco-dace identificate pînă acum pe 12 sigilii bizantine, unele publicate în ultimii douăzeci de ani, altele inedite. Numărul mare de sigilii bizantine încă republicate, ne dă dreptul să presupunem că publicarea lor va aduce la lumină și alte antroponime de aceeași origine. Deși puține la număr, sigiliile confirmă ceea ce se știa și din celelalte documente, că unii traco-daci au fost învestiți cu înalte titluri și funcții civile și militare în organizarea imperiului cu capitala la Constantinopol. În plus, sigiliile confirmă și sporesc informațiile oferite pînă acum de unii papyri egipteni, după care traco-dacii au continuat să joace un rol important în viața publică a imperiului chiar după anul 600, păstrîndu-și numele lor specifice și după această dată, infirmînd teza potrivit căreia ei ar fi dispărut la sfîrșitul sec. al VI-lea, cînd, „fără să fi fost romanizați decît în mică măsură", ar fi fost desființați sau asimilați de slavi [28].

Sceaux byzantins avec des anthroponymes thraco-daces

RÉSUMÉ

L'auteur publie 12 sceaux byzantins des VIe—Xe siècles, dont trois encore inédits (1, 2, 4), portant les anthroponymes thraco-daces suivants : *Bassos*, *Boutzios*, *Dakos Kotertzès*, *Zarmos*, *Zéper*, *Mézé* et *Tzittas*. Ces pièces recoupent les renseignements fournis par d'autres documents (sources littéraires, inscriptions, papyri, monnaies) sur l'accession de certains Thraco-Daces à de hautes dignités civiles ou militaires au sein de l Empire byzantin. Elles prouvent que des personnalités thraco-daces ont continué à tenir une place importante dans la vie publique de l'Empire byzantin même après l'an 600 de n.è., tout en gardant leurs noms caractéristiques. Ceci représente l'infirmation de l'hypothèse erronée selon laquelle les Thraco-Daces auraient disparu vers la fin du VIe siècle, quand „sans avoir été romanisés que dans une mesure minime", ils avaient été soit anéantis, soit assimilés par les Slaves.

[26] Zacos Veglery, *op. cit.*, nr. 1226, *a—b*.
[27] *Ibidem*.
[28] V. Beševliev, *loc. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Acad. DIMITĂR P. DIMITROV, MARIJA ČIČIKOVA, ANA BALKANSKA, LJUBA OGNENOVA-MARINOVA, *Sevtopolis, I, Bit i kultura*, Sofia, 1984, Editura Academiei bulgare de ştiinţe, 228 p. + XXV planşe în afara textului.

Acest volum este primul dintr-o serie de patru care urmează să valorifice integral descoperirile arheologice din importantul oraş trac Seuthopolis—capitala regatului odris în timpul domniei lui Seuthes III şi a succesorilor săi imediaţi (cca. 323—275 î.e.n.). În timpul scurs de la efectuarea săpăturilor arheologice (1948—1954) au fost publicate numeroase studii, articole şi două sinteze care valorificau o mare parte a materialelor descoperite, astfel că problemele de bază ale cercetării acestui oraş au intrat de multă vreme în circuitul ştiinţific. O parte a acestor contribuţii, desigur aduse la zi, au fost incluse în lucrarea de faţă.

În structura monografiei, aşa cum rezultă din Cuvîntul introductiv, se prevede următoarea împărţire: vol. I — Modul de viaţă şi cultura; vol. II (apărut odată cu primul sub semnăturile lui K. Dimitrov şi Vl. Pencev) — Monede antice şi medievale; vol. III — Organizarea urbanistică, sistemul de fortificare şi arhitectura; vol. IV — Necropola şi alte monumente.

Volumul I are cuprinsul: *Cuvînt înainte* (p. 7—10); *Oraşul trac Seuthopolis* — capitol introductiv, prezentind istoricul săpăturilor şi principalele descoperiri, semnat de regretatul academician D. P. Dimitrov; *partea I — Ceramica antică*, de M. Čičikova (p. 18—114); *partea II — Amfore şi ştampile de amfore* de A. Balkanska (p. 115—158); *partea III — Descoperiri mărunte, teracote, sculptură* de L. Ognenova-Marinova (p. 159—228). Fiecare parte cuprinde cîte un comentariu, un catalog, o bogată ilustraţie şi un rezumat în limba engleză, putînd fi considerate lucrări de sine stătătoare.

Aflăm din capitolul introductiv că săpăturile arheologice care au dus la cercetarea cvasi-integrală a oraşului Seuthopolis (locul „Ciflika", la cca 3 km SV de satul Koprinka şi 8 km V de Kazanlăk) au avut un caracter de salvare, prilejuit de construirea lacului de acumulare „Gh. Dimitrov" pe rîul Tundza (Tonžos în antichitate). În afara incintei propriu-zise, au mai fost cercetaţi trei tumuli (doi cu cameră funerară şi cu morminte secundare) şi s-au făcut sondaje în aşezarea deschisă, aparţinînd populaţiei de rînd. La Seuthopolis au fost surprinse două perioade de locuire — antică şi medievală. Locuirea antică se împarte la rîndul său în trei faze: prima, datînd de la mijlocul sec. IV î.e.n., era o locuire rurală dispusă probabil în jurul unei reşedinţe regale întărite (τύρσις), nelocalizată însă; a doua fază, aparţinînd oraşului propriu-zis, este datată între cca 323—277 î.e.n., renunţîndu-se la datarea mai veche pînă în al treilea sfert al sec. III î.e.n. în urma reanalizării materialului numismatic; a treia fază, mult mai săracă, aparţine unei locuiri ulterioare distrugerii oraşului, pînă către sfîrşitul sec. III sau începutul sec. II î.e.n. În afara acestor faze au mai apărut cîteva elemente de cultură materială romană şi romano-bizantină (sînt menţionate doar fibule şi monede), fără a fi legate însă de o locuire propriu-zisă. Aşezarea feudală, de caracter rural datează din sec. XI—XIV. Straturile arheologice au fost puternic deranjate prin extragerea pietrei pentru construcţie de către localnici, în epoca modernă şi contemporană.

Numele oraşului, necunoscut din izvoarele literare antice, a fost dezvăluit de o inscripţie descoperită aici în 1953, în limba greacă, arătînd că două exemplare identice au fost aşezate în oraşul Kabyle — a cărui localizare este cunoscută — şi alte două în oraşul Seuthopolis. În inscripţie sînt pomenite două monumete sacre ale oraşului: templul Marilor Zei şi altarul lui Dionysos (identificat în agora).

Incinta oraşului, ocupînd cca 5 ha era de formă pentagonală, adaptată terenului — o terasă mai înaltă a rîului Tonzos. Spaţiul din interior a fost organizat după sistemul hippodamic, cu două străzi principale care se intersectau în unghi drept în agora. Zidul de incintă avea două porţi de acces (în NV şi SV), turnuri de colţ şi intermediare. În colţul de nord se afla acropola fortificată, de formă patrulateră (4620 m²), cu o singură poartă pe latura de NE ce răspundea în oraş, turnuri de colţ şi unul intermediar. Aici se afla palatul-sanctuar de reşedinţă a regelui. Construcţiile urbane, dispuse în „insulae", erau de dimensiuni mari şi de plan grecesc; ele cuprindeau mai multe camere, probabil şi etaj, un portic, o curte şi o sală de cult cu vatra-altar decorată. Acoperişurile erau din ţigle (solenes, kalypteres) şi împodobite cu antefixe. Oraşul dispunea de canalizare, fîntîni, temple, statui — întrunind astfel caracteristicile unui oraş de tip elenistic, dar a cărui organizare era subordonată sistemului social-politic al regatului odris, în care regele reunea puterile militară, politică, administrativă, juridică şi religioasă. Locuinţele populaţiei de rînd, situate în afara incintei, erau mult mai modeste — de tipul colibelor, acoperite însă cu ţigle. Între ocupaţiile locuitorilor se numărau, pe lîngă agricultură, vînătoare şi pescuit, practicarea diferitelor meşteşuguri (prelucrarea metalelor, a pietrei, olăritul) şi a comerţului (dovedit de obiectele de import şi de cele peste 1300 monede aparţinînd acestei perioade, majoritatea din bronz).

Ponderea cea mai însemnată în economia volumului o ocupă prezentarea ceramicii. Importanţa excepţională a descoperirilor de la Seuthopolis rezidă în aceea că sînt foarte bine delimitate cronologic, într-o perioadă restrînsă de timp — circa 75 ani, dintre care 50 de ani corespunzînd oraşului lui Seuthes. Maria Čičikova merge însă mai departe, pe de o parte încadrînd ceramica autohtonă de aici în ansamblul ceramicii tracice, iar pe de altă parte delimitînd mai strîns anumite tipuri ceramice cu ajutorul observaţiilor stratigrafice şi a complexelor închise bine datate (din tumuli). Comentariul cuprinde trei capitole: I — ceramica tracică; II — — pithoi şi ştampile pe pithoi; III — ceramica greacă — respectndu-se structura studiilor publicate anterior de autoare în AAPh, 1963, BCH, 82, 1958 şi respectiv Arheologija-Sofia 2, 1965. Urmează un catalog cu aceeaşi împărţire. Nu intră în comentariu amforele, piesele de arhitectură, teracotele şi obiectele mărunte din lut ars, destinate altor părţi ale monografiei. Pe baza stratigrafiei şi mai ales a descoperirilor din necropolă sînt distinse trei orizonturi de ceramică — cel aparţinînd locuirii din al treilea sfert al sec. IV î.en. (materiale din mantaua tumulilor) şi cele aparţinînd oraşului întărit (ceramica descoperită în oraş şi vasele de ofrandă din mormintele principale şi secundare din tumuli).

Ceramica tracică cuprinde două categorii principale — ceramica lucrată cu mîna şi ceramică lucrată la roată. Am-

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

bele categorii au fost clasificate după criterii tipologice și funcționale.

Ceramica lucrată cu mîna era folosită atît pentru păstrarea și prepararea hranei, băut și luminat, cît și în diferite meșteșuguri, în ritualul funerar și ca vase de cult. Majoritatea tipurilor ceramice — oalele cu corp cilindric sau bombat, strachini, castroane, căni, cești, creuzete, capace — sînt forme tradiționale, larg răspîndite în lumea tracică și getodacică. Ponderea lor în ansamblul ceramicii autohtone este apreciată ca apropiată de jumătate. Autoarea urmărește evoluția formelor în aria tracică și getică, stabilind duratele de existență ale fiecărui tip în parte. Din păcate, în tipologia sa nu sînt incluse decît vasele întregi, astfel că o mare parte a materialului ceramic — chiar tipuri de vase — rămînc în afara acesteia, chiar dacă este parțial ilustrată prin fotografii. Există și forme preluate din ceramica greacă (opaițele), dar în general chiar influența ceramicii lucrate cu mîna se face puțin simțită. Se consideră că o parte a ceramicii lucrate cu mîna era lucrată de meșteri specializați, dată fiind standardizarea anumitor tipuri ceramice.

Ceramica la roată de la Seuthopolis este caracterizată pe de o parte prin imitarea formelor ceramicii grecești, iar pe de altă parte prin ponderea mai mare a ceramicii arse oxidant față de cea cenușie, arsă reducător, deși formele ceramice sînt aceleași (p. 49, tab. 1). Între tipurile ceramice catalogate intră vasele-crater, strachinile cu gura curbată spre interior (boluri), căni, oenochoe, vasul în formă de caliciu, kantharoi (tipul 40), oala cu o toartă (model tradițional), cupele cu corp sferic și gît înalt, evazat, farfurii „de pește", un kernos, un opaiț cu trei guri de ardere. Și aici tipologia păcătuiește prin neincluderea vaselor fragmentare, astfel că din ea lipsesc tipuri importante ca amfora, bazinul rectangular, un vas de cult cu marginea perforată (fig. 18), lekanai, capace — amintite însă și ilustrate în cadrul comentariului. Unele vase sînt decorate prin ștampilare. Prezența unor graffiti pe unele categorii ceramice — boluri, căni, amfore, kantharoi ș.a. unele cu prescurtări ale unor nume sigur grecești HPAKΛH, EKT, ΦIΛ ș.a.) altele întîlnite și pe ceramica de import din așezare (AΓ, ΔI, H, Y) ne fac să ne întrebăm dacă nu cumva o parte a ceramicii lucrate la roată considerate autohtone nu este totuși de atribuit unor meșteri greci, eventual localnici, cu atît mai mult cu cît majoritatea formelor acestei categorii ceramice sînt pur grecești. Oricum, este de admis ca sigură prezența unor meșteșugari și negustori greci în oraș. Atrage atenția și descoperirea cîtorva fragmente ceramice celtice, din pastă de grafit (p. 52—53 și fig. 24), datată de autoare în sec. II—I î.e.n. Cum în partea a treia a volumului sînt ilustrate cîteva fibule și alte obiecte de factură celtică (p. 175, fig. 2, eventual p. 181, fig. 6), ne putem gîndi că datarea acestor fragmente ceramice este prea tîrzie și că o prezență temporară celtică în zonă ar putea fi postulată către sfîrșitul sec. III — începutul sec. II î.e.n.

O categorie distinctă o constituie vasele mari de provizii, de tip pithos. Pe ele au fost descoperite 139 mărci, cele mai multe imprimate înainte de ardere, altele după aceea. Aceste mărci, reprezentînd litere, monograme, diferite semne derivate din litere grecești, embleme, rozete, figuri geometrice, palmete sau chiar obiecte de uz curent (fibule tracice, cercei, monede), sînt considerate a aparține proprietarilor de ateliere, între care probabil se numără și regele. A doua grupă de mărci, graffiti, reprezintă fie cifre grecești, indicînd cel mai probabil capacitatea vaselor exprimată în unități de măsură grecești (choa, mine), uneori însă fiind simple litere. Vasele de acest tip au fost lucrate pe loc.

Ceramica greacă de import este în marea ei majoritate de producție attică (West-Slope). În acest capitol autoarea studiază și fragmentele ceramice semnificative, oferind și repartiția statistică a acestora (p. 66, tab. 2). Din cele aproape 2000 de fragmente studiate, peste 60% reprezintă vasele de tip kantharos, urmate de vasele pentru servit hrana (boluri, farfurii „de pește"). În proporții mai mici apar și alte forme : lekythos, skyphos, unguentaria, askoi, lagynoi, opaițe, pixide. Pe boluri, kantharoi și farfuriile de pește apar adesea graffiti, reprezentînd litere, monograme, abrevieri de nume grecești — unele interpretate ca dedicații făcute zeilor (Zeus, Hera, Herakles), alte ca nume ale proprietarilor, diferite indicații numerice sau semne magice. Tipologia și descrierea amănunțită a ceramicii grecești, cu paralele în descoperiri din alte centre — în special Apollonia și Attica — aduce contribuții importante la cronologia acesteia. Unele fragmente (kantharos, un skyphos cu figuri roșii) se datează înaintea întemeierii orașului pe la mijlocul sec. IV î.e.n.

În partea a doua a volumului este prezentat, pentru prima dată în Bulgaria, întregul material amforistic descoperit într-o așezare tracică. Ana Balkanska încearcă să schițeze aici ansamblul importurilor de vinuri și ulei de măsline în așezare și să estimeze ponderea ocupată în cadrul acestora de fiecare centru exportator. Reținem remarca, cu totul judicioasă după părerea noastră, că „varietatea descoperirilor amforice nu dovedește întotdeauna existența unor relații economice directe cu respectivele centre de producție și comerciale" (p. 130). Un rol important îl avea comerțul de tranzit, al cărui principal promotor în cazul de față ar fi — după autoare — Atena, secondată de Thasos. Prin studierea tuturor categoriilor de amfore — atît ștampilate cît și neștampilate — autoarea constată că la Seuthopolis structura acestui comerț era deosebită de cea a orașelor vestpontice.

În primul capitol al comentariului sînt prezentate integral torțile ștampilate, în număr de 96. Vădind o bună cunoaștere a literaturii de specialitate, autoarea reușește să propună o încadrare cronologică strînsă a ștampilelor, deși unele ștampile, neîntregite, ar mai putea fi totuși descifrate. Ștampilele de Thasos ocupă primul loc, cu 50 exemplare (52,83%), dintre care 20 au fost descifrate complet. De la apariția volumului și pînă în prezent s-au înregistrat noi progrese în cronologia acestor ștampile, ceea ce ne permite să aducem aici unele corective și nuanțări. Astfel, după datele de care dispune autoarea, circa o treime din ștampilele descifrate ar data din al treilea sfert al sec. IV î.e.n., deci dinainte de întemeierea orașului. Ele au fost găsite în mantalele tumulilor 1 și 2. Ștampila lui *Dealkos* (nr. 1), încadrată de autoare la sfîrșitul grupei timpurii, cu două nume (cca 360—340 î.e.n.), în realitate aparține grupei tîrzii, cu un singur nume și se datează cca 324—318 î.e.n.[1]. Ceilalți magistrați se datează acum astfel : *Aristophanes* (nr. 3—6) — cca 328 î.e.n., *Thason* (nr. 7, 20, probabil și 22) — cca 325 î.e.n., *Alkimos* (nr. 8), *Pamphaes* (nr. 12, 13), *Aristomenes* (nr. 2), *Krinomenes* (nr. 9), *Megakleides* (nr. 10, 11), *Polyneikes* (nr. 14, 15) și *Aischrion* între cca 325—309 î.e.n., *Kratinos* (nr. 17, 18) — cca 307—299), probabil spre începutul perioadei, iar *Pythion IV* — cca 298—294 î.e.n.[2]. Magistrații Thason, Dealkos, Alkimos și Pamphaes fac toți parte din „grupul cu crab", fiind foarte apropiați cronologic (cca 325—318 î.e.n.). Ștampilele nr. 22, 28 30, 31, 33, 40, 41, 44, găsite tot în mantalele celor doi tumuli este foarte probabil că se încadrează în același interval de timp, cu ștampilele 1—15 adică între cca 330—310 î.e.n., reprezentînd perioada imediat premergătoare și cea de început a orașului lui Seuthes. După aceea constatăm o scădere urmată de încetarea pătrunderii amforelor ștampilate thasiene în oraș. Celelalte centre exportatoare de amfore ștampilate au o pondere mult mai redusă : Rhodos-1, Sinope-3, „cu roata"-6, grupul „Parmeniskos"-3, ștampile cu două nume, dintre care unul prescurtat — 5, ștampile cu un nume — 8, grupul IH — 2, cu alte monograme-5 și anepigrafice-7 exemplare. Nu toate sînt con-

[1] M. Debidour, BCH, Suppl. XIII, 1986, p. 331.
[2] *Ibidem*, p. 331—332.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

temporane orașului întărit. Ștampila rhodiană se datează între 240—212 î.e.n. Dintre ștampilele sinopeene, una aparține grupei I după Grakov (al treilea sfert al sec. IV î.e.n., una este din grupa a II-a și una din grupa a IV-a. În legătură cu aceasta din urmă, trebuie spus că în ultima vreme s-a arătat necesitatea datării grupei a IV-a a ștampilelor sinopeene (220—183 după Grakov), B. A. Vasilenko propunînd perioada 275—230 î.e.n, iar V. Grace — în lumina descoperirilor de la Middle Stoa din Atena — între 281—259 î.e.n. [3]. Cum ultima datare pare a fi confirmată tot mai mult de descoperirile arheologice, devine posibil ca cea mai recentă ștampilă sinopeană din Seuthopolis să aparțină totuși perioadei de sfîrșit a orașului sau celei imediat următoare.

Grupul amforelor cu ștampilă în formă de roată cu 3, 4 sau 5 spițe este astăzi atribuită orașului Amphipolis [4], iar cele din grupul I H se crede că au fost produse în Egipt [5]. Ștampila nr. 78, în formă de pește și purtînd numele indescifrabil al unui astynom ar putea fi din Chersonesul tauric.

Spre deosebire de coloniile grecești de pe litoralul vestic al Mării Negre, la Seuthopolis nu au apărut de loc ștampile din Heraclea Pontica, iar ștampilele și chiar fragmente ceramice sinopeene (vezi mai jos) sînt foarte rare. Se pot stabili unele paralelisme cu situația de la Kabyle și cea de la Sborjanovo (distr. Razgrad) [6].

Studiind în continuare fragmentele de amfore (guri, torți, picioare) prin analize morfologice și comparative propuse de I. B. Zeest (MIA, 83, 1960), Ana Balkanska reușește să distingă prezența la Seuthopolis a următoarelor tipuri de amfore: thasiene (care predomină), rhodiene timpurii (destul de numeroase), Sinope, Knidos, Chios (numeroase, amfore cu piciorul „în formă de ceașcă", cele de tip Soloha I, Ust' Labinsk, Soloha II (Byzantium?) cu fund conic scurt (attice?), cu gura profilată (Mende?). Unele din acestea sînt slab sau deloc reprezentate pe litoralul bulgar al Mării Negre (Soloha I, Ust'Labinsk) — ceea ce pledează pentru originea lor egeeană și pentru o cale diferită de pătrundere a lor spre interiorul Traciei. Acest capitol ar fi avut mult de cîștigat dacă studierea materialului amforistic ar fi fost făcută și din punct de vedere cantitativ (statistic), pentru a se putea aprecia mai bine aportul fiecărui centru exportator în secvența cronologică destul de precisă reprezentată de Seuthopolis. De asemenea, o expertizare chimică și fizică a pastel diferitelor categorii de amfore — cu și fără ștampile — ar fi putut clarifica unele incertitudini, înlătura nesiguranța unor atribuiri și corela tipologic fragmentele de amfore cu unele din torțile cu ștampile. De pildă, nu aflăm cărora tipuri de amfore le corespund ștampilele de Amphipolis (cu roata), cele din grupul I H, din grupul „Parmeniskos" și celelalte ștampile din centre nedeterminate, care reprezintă peste 40% din total. Unele fotografii și desene nu au trimiteri în text (fig. 16/1—2; 18/10—14; 26—29; 20/4, 22, 23; 24/21—24).

Cu toate aceste neajunsuri — unele de natură obiectivă — contribuția adusă de autoare prin publicarea ștampilelor și fragmentelor de amfore de la Seuthopolis este foarte importantă pentru cunoașterea raporturilor comerciale ale acestui oraș din inima Traciei și totodată pentru stabilirea unor sincronisme și precizarea cronologiei diferitelor categorii de amfore. Merită subliniată insistența Anei Balkanska asupra factorilor externi care au determinat structura importurilor în Tracia, în primul rînd contribuția Atenei la noul raport de forțe stabilit după crearea imperiului macedonean. Unele din lipsurile semnalate de noi nu sînt numai ale autoarei, ci aparțin în primul rînd stadiului actual al cercetării [7].

Publicarea de către L. Ognenova-Marinova a descoperirilor mărunte, teracotelor și fragmentelor sculpturale prezintă de asemenea un mare interes, atît prin varietatea aspectelor vieții cotidiene pe care le dezvăluie cît și pentru aprecierea stadiului de dezvoltare atins de aristocrația tracă într-o perioadă de timp bine precizată. Caracterul succint și rezervat al comentariului — numai 11 pagini — este suplinit de descrierea amănunțită a pieselor din catalog și de bogata ilustrație. Piesele au fost grupate din punct de vedere funcțional și nu după materialul din care sînt lucrate: podoabe, arme și piese de harnașament, instrumente și unelte, piese de la mobilier și de uz casnic, descoperiri legate de religie și artă. Un capitol special este dedicat materialelor de epocă romană descoperite în perimetrul orașului (fibule). Catalogul cuprinde descrierea amănunțită a obiectelor (415 poziții), cu precizarea stării de conservare, dimensiunilor și poziția topo-stratigrafică. Sînt ilustrate fotografic — din păcate fără scară grafică — piesele cel mai bine păstrate din fiecare tip prezentat. Dintre podoabe un mare interes îl prezintă *fibulele* (98 exemplare din bronz și fier). În faza mai veche a orașului, pînă către sfîrșitul sec. IV (de ce nu și mai tîrziu?) erau preferate fibulele „tracice", care de altfel predomină (68 piese, dintre care 56 de bronz), pentru ca în perioada finală și după distrugerea orașului să se răspîndească cele cu resort bilateral (13 de bronz, 15 de fier). Varietatea tipurilor de fibule „tracice" dovedește contemporaneitatea folosirii lor. Aceste varietăți sînt bine cunoscute și pe teritoriul României; dintre descoperirile caracteristice citățm pe cele de la Zimnicea [8], Bunești-Averești [9], Enisala [10] sau Bîzdîna [11], în ultimele trei stațiuni predominînd cele cu arcul îngroșat. Aceasta dovedește continuarea folosirii respectivelor fibule pe tot parcursul sec. III î.e.n. La Seuthopolis apar și fibulele cu resort bilateral, de tip La Tène, pe care autoarea înclină să le considere forme evoluate ale fibulei „tracice" fără a nega apropierile formale ale acestora de fibulele La Tène. Descoperirea unor fibule La Tène C_1 și C_{1-2} (p. 175, fig. 82, 81) și chiar a unora de aspect mai tîrziu se leagă de perioada posterioară distrugerii orașului, pînă la sfîrșitul sec. III î.e.n. și chiar în sec. II î.e.n. Din păcate, caracterul prea fragmentar al majorității pieselor nu permite aprecieri mai sigure.

Celelalte podoabe — cercei, pandantiv e,inele, brățări, verigi de picior, mărgele — au o largă circulație în lumea antică și provin de obicei din prototipuri grecești sau orientale; ele erau însă produse pe loc, fiind lucrate în special din bronz și fier. O mențione specială merită fragmentul de

[3] B. A. Vasilenko, SA, 1971, 3, p. 245—250; V. Grace, Hesperia, 54, 1985, p. 20 și nr. 50—52 cu discuția problemei.

[4] C. Rhomiopoulou, SCH, Suppl. XIII, 1986, p. 479—483; M. Nikolaidou-Patera, *op. cit.*, p. 485—490. și n. 3.

[5] V. Grace, *op. cit.*, p. 19 și n. 46; vezi și B. A. Vasilenko, SA, 1973, 3, p. 233—235.

[6] Neli-Tančeva-Vasileva, in *Kabyle*, I, Sofia, 1982, p. 90—114; A. Balkanska, Arheologija-Sofia, 27, 1985, 4, p. 24—31 — la Sborjanovo, ștampile thasiene datate între 325—265 î.e.n. se asociază cu ștampile sinopeene de la sfîrșitul grupei III (astynomii *Artemidoros*, *Mikrias*, *Mnesikles*). În așezarea fortificată de la Satu Nou — „Valea lui Voicu", jud. Constanța, ștampile rhodiene din perioadele I și II se asociază cu ștampile sinopeene din grupele V și VI exclusiv (cercetări inedite N. Conovici și M. Irimia).

[7] Vezi în acest sens lucrarea postumă a lui B. I. Brašinski, *Metody issledovanija antičnoi torgovli (na primera severnogo pričernomorja*, Moscova, 1984, care arată complexitatea crescîndă a studierii amforelor și unele imperative ale cercetării actuale.

[8] A. D. Alexandrescu, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 131—141.

[9] V. V. Bazarciuc, SCIVA, 32, 1981, 1, p. 563—570 eadem, SCIVA, 34, 1983, 3, p. 249—272, fig. 19, 22.

[10] G. Simion, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 154, fig. 7.

[11] C. M. Tătulea, Thraco-Dacica, 5, 1984, p. 92 — 110 fig. 6/3—11, 7/1 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

torques (p. 181, fig. 6) greşit numerotat în ilustraţie faţă de catalog), care ar putea fi de tip celtic (informaţie M. Babeş). Mărgelele de sticlă decorate cu „ochi" sau cu figură umană (neilustrată) sînt de origine feniciană (p. 165) şi au avut o largă circulaţie în întreaga Europă. În România, cele mai multe exemplare cu mască umană au apărut în aşezarea fortificată de la Buneşti-Avereşti (jud. Vaslui), dar se cunosc şi la Zimnicea, Fîntînele sau Mangalia, precum şi în alte staţiuni [12].

Armele, uneltele, obiectele de uz casnic lucrate din fier, bronz sau os sînt de o mare varietate şi deosebit de importante pentru cunoaşterea instrumentarului epocii. Multe dintre ele se regăsesc şi în Dacia. Cu atît mai surprinzătoare ni se pare absenţa din catalogul descoperirilor mărunte a unor categorii de instrumente şi unelte gospodăreşti, foarte răspîndite în alte aşezări. Ne referim în primul rînd la instrumentele de tors şi ţesut (fusaiole, greutăţi din lut) şi la uneltele pentru modelat ceramica lucrată cu mîna (aşa numitele „lustruitoare". Credem că au fost trecute pur şi simplu cu vederea, ori dacă nu ar trebui să ne întrebăm cum se explică această absenţă.

Destul de numeroase sînt statuetele de teracotă reprezentînd diferite divinităţi (Cybele, Eros, Afrodita, Nike) sau pur şi simplu statuete decorative de tip Tanagra. Figurinele şi simulacrele miniaturale din lut, folosite în cultul domestic şi pentru magie au multe analogii în Tracia, Dacia şi desigur lumea greacă. Alte obiecte de cult mărunte, din bronz şi plumb, sînt legate de imagistica greacă, cultele misterice şi magie.

Fragmentele sculpturale din marmură arată pătrunderea puternică a gusturilor şi obiceiurilor greceşti în lumea sudtracică.

Cele cîteva fibule romane şi romano-bizantine găsite împreună cu monede din aceleaşi perioade provin din aşezări aflate în vecinătatea ruinelor, deoarece lipsesc urmele de locuire directă.

Prin bogăţia şi varietatea materialului publicat, cu numeroase analogii şi în spaţiul carpato-dunărean, precum şi prin încadrare cronologică precisă a acestuia, primul volum al monografiei „Seuthopolis" se înscrie ca o valoroasă realizare a cercetării arheologice bulgare. El devine o lucrare de referinţă atît pentru cercetarea tracologică cît şi pentru adîncirea unor aspecte ale civilizaţiei elenistice timpurii — în special în ceea ce priveşte cronologia ceramicii attice şi a diferitelor categorii de amfore elenistice.

Niculae Conovici

[12] V. V. Bazarciuc, *op. cit*, p 267 cu bibliografia şi p. 269, fig. 21.

KAMEN DIMITROV, VLADIMIR PENČEV *Sevtopolis, II, Antični i srednovekovni moneti*, Sofia, 1984, Editura Academiei bulgare de ştiinţe, 161 p. + LXII pl. în afara textului.

Al doilea volum al monografiei „Seuthopolis", apărut aproape simultan cu primul (vezi mai sus) este dedicat descoperirilor monetare din perimetrul oraşului trac. Sînt publicate 2198 monede, dintre care 1336 antice (prezentate de K. Dimitrov), 862 medievale şi moderne (prezentate de Vl. Penčev). Respectînd organizarea primului volum, fiecare din cele două părţi cuprinde un comentariu, un catalog, ilustraţiile pieselor şi un rezumat în limba engleză.

Prin publicarea monedelor antice K. Dimitrov îşi propune (şi reuşeşte) să elucideze o seamă de probleme de ordin istoric şi numismatic, cele mai importante privind: 1. Limitele cronologice ale oraşului trac Seuthopolis în epoca preromană; 2. Tipologia şi cronologia monedelor lui Seuthes III; 3. Circulaţia monetară la Seuthopolis, legată de dezvoltarea monetăriei locale şi de legăturile economice ale regatului lui Seuthes; 4. Cunoaşterea emisiunilor monetare ale unor dinaşti traci necunoscuţi din izvoarele literare (Spartokos, Roigos, Adaios).

Monedele străine prezentate în cap. I (p. 9—22) sînt următoarele: Athena — 1 tetradrahmă stil vechi; Elea (Epir) — 1. AE. *Macedonia Ortagoria* — 1 AE; *Philippi* — 2 AE; *Filip II* (359—336 î.e.n. şi postume) — 4 tetradr., 134 AE; *Alexandru cel Mare* (336—323 î.e.n. şi postume) — 4 tetradr., 19 dr., 73 AE; *Filip III Arhidaios* (323—316 î.e.n.) — 3 dr.; *Alexandros IV* (323—311 î.e.n.) — 1 AE, *Cassandros* (316—297 î.e.n) — 55 AE; *Demetrios I Poliorketes* (306—283 î.e.n.) — 5 AE; *anonime cu scut* (288—277 î.e.n.) — 4 AE. *Tracia*: *Mesembria* — 2 AE; *Apollonia* — 1 diobol; *Aigos Potamos* — 1 AE; *Cardia* — 1 AE; *Lysimacheia* — 19 AE; *Ainos* — 4 AE; *Lysimachos* (323—281 î.e.n.) — 2 tetradr, 41 AE; *Spartokos* (sfîrşitul sec. IV — începutul sec. III î.e.n.) — 1 AE; *Roigos* (sf. sec. IV — primul sfert al sec. III î.e.n.) — 1 AE; *Adaios* (aceeaşi perioadă) — 14 AE. *Siria*: *Seleucos I Nikator* (323—281 î.e.n.) — 1 tetradr., *Antiochos I Soter* (280—261 î.e.n.) — 1 AE datat 280—278 î.e.n. nominal inedit.

Ordonarea monedelor urmează modelul SNG. Cele mai recente sînt bronzurile cu scut macedonean emise de Demetrios I Poliorketes şi anonimele macedonene cu scut. Lipsa monedelor lui Antigon Gonatas (277—270 î.e.n.) arată că sfîrşitul oraşului se plasează în jurul anului 275 î.e.n. Anterior se credea că oraşul încetează pe la 220 î.e.n. [1], D. P. Dimitrov considerînd— după H. Gaebler [2] că monedele cu scut macedonean şi monogramă ale lui Demetrios I (după E. T. Newel [3] şi R Mathisen [4]) ar fi aparţinut lui Demetrios II (239—229 î.e.n.). Noua datare este sprijinită şi de cronologia celorlalte vestigii argeologice de la Seuthopolis (p. 12, n. 31 şi 32). În prezentarea monedelor autorul insistă doar asupra unor emisiuni rare şi adoptă o poziţie critică în problemele controversate de cronologie.

Dinastul trac *Spartokos* este cunoscut doar din inscripţia descoperită la Seuthopolis şi după legenda cîtorva monede de bronz (11 ex.), care indică oraşul Kabyle ca reşedinţă a sa şi îl plasează în timp în vremea lui Seuthes III. Pe baza reprezentărilor de pe monede — portretul regelui dublat de un cap de leu, jos măciucă, Artemis cu făclie sau pateră, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΠΑΡΤΟΚΟΥ—şi a diferitelor opinii exprimate anterior, K. D. îşi formulează cu argumente convingătoare o interpretare proprie. Este vorba de o emisiune de scurtă durată, unitară tipologic, din oraşul Kabyle (cu ale cărui emisiuni ulterioare se înrudeşte stilistic). Reprezentarea capului de leu şi a măciucii exprimă poziţia independentă şi egală a emitentului faţă de Lysimach, atestînd şi o eventuală înru-

[1] D. P. Dimitrov, Arheologija Sofia, 1972, 3, p. 10.

[2] H. Gaebler, *Die antiken Münzen von Makedonia und Paionia*, 2, Berlin, 1935, p. 189.

[3] E. T. Newel, *The Coinage of Demetrios Poliorcetes*, Londra, 1927, p. 118—119.

[4] R. Mathisen, Journal of the Society for Ancient Numismatics, 10, 1979, 1, p. 3, 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

dire a sa cu casa domnitoare din Macedonia. Arogarea titlului regal de către Spartokos nu poate fi plasată între anii 306/305 î.e.n. cînd acest titlu este însușit de diadohi, ci de perioada de după moartea lui Seuthes III, între cca. 295—290 î.e.n. Pînă atunci teritoriul acestui dinast fusese dependent de regatul lui Seuthes III, după cum o dovedește inscripția amintită mai sus. Autorul constată, în sprijinul datării sale, că monedele lui Spartokos se asociază cu bronzurile postume ale lui Seuthes III (tipul 7) emise între 295—276 î.e.n. în cadrul tumulului nr. 4 de la Kabyle. Aceeași perioadă este marcată pe plan politic de slăbirea controlului exercitat de Lysimach în Tracia ca urmare a războaielor purtate în Asia Mică și împotriva geților. Încetarea emisiunilor lui Spartokos constituie un *terminus post quem* pentru începutul emisiunilor monetare anonime la Kabyle.

Pînă în prezent se cunoaște o singură monedă a dinastului trac *Roigos*, descoperită la Seuthopolis (Cat. nr. 380). Este un bronz de tip Alexandru cu coarnele lui Amon. Regele călare, cu barbă și plete lungi, POIΓOY. Autorul consideră că absența titlului regal nu este un indiciu cronologic în sensul unei datări ante 306 î.e.n., deoarece reprezentarea portretului lui Alexandru cu coarne apare abia pe monedele lui Lysimach după 297 î.e.n.[5]. Pentru datarea acestei piese este propus intervalul 297—275 î.e.n. (apare aici o ușoară contradicție față de datarea propusă în descrierea monedei).

Discutînd cronologia mult dezbătută a bronzurilor lui *Adaios* autorul se pronunță pentru datarea lor timpurie (sf. sec. IV — 275 î.e.n.) în temeiul următoarelor argumente: prezența la Seuthopolis a patru din cele trei tipuri de monede cunoscute ale acestui dinast; lipsa monedelor regilor traci databile în a doua jumătate a sec. III î.e.n.; apariția pe monedele tracice de epocă elenistică timpurie a unor elemente (simboluri, reprezentări) preluate din tradițiile locale și după emisiunile lui Filip II și Alexandru cel Mare (Apollo, Herakles tînăr); vîrful de suliță prezent pe monedele divizionare ale lui Adaios apare și pe emisiunile lui Casandros și Seuthes III; Contramarcarea monedelor lui Adaios la Tomis cu simbolul „stea", alături de monede ale lui Kersobleptes (359—343 î.e.n.), Lysimach și din Lysimacheia; prezența în același strat la Kabyle a monedelor lui Adaios, Seuthes III și Lysimach. Într-un articol apărut ulterior acestui volum[6], K. Dimitrov propune localizarea monetăriei lui Adaios la Kypsela și nu în Macedonia cum opina D. Draganov[7]. Monogramele care apar pe monedele lui Adaios nu sînt discutate în lucrare.

În capitolul II (p. 23—40), autorul se ocupă de tipologia și cronologia monedelor lui Seuthes III. Toate cercetările anterioare care au tratat aceste probleme — pe care K. D. le trece în revistă — au avut la îndemînă un număr restrîns de monede. De aceea ele s-au ocupat îndeosebi de analiza stilistică a acestora, de cîteva surfrapări pe alte tipuri monetare și de legăturile existențe sau presupuse între reprezentările de pe monede cu anumite momente istorice și cu alte emisini monetare cunoscute.

Autorul folosește un volum mult mai mare de informație — 849 monede găsite în cadrul unor săpături arheologice sistematice în chiar centrul lor de emisiune, la care adaugă studiul depozitelor monetare conținînd astfel de monede. Aceasta îi permite să întreprindă un studiu mult mai complex al monedelor lui Seuthes, atît din punct de vedere arheologic cît și numismatic, cu rezultate dintre cele mai interesante.

Sînt distinse șapte tipuri monetare, împărțite în trei grupe stilistice. *Grupa A* — 3 tipuri monetare conținînd atribute ale lui Zeus, fără simboluri complementare; 1. Stea/ΣEYΘOY fulger; 2. Vultur/ΣEYOΘY, în cunună de spice; 3. Vultur/ΣEYΘOY fulger. Există și două exemplare hibride, de trecere între tipurile 2 și 3. *Grupa B* — 3 tipuri monetare cu capul lui Zeus și simbol suplimentar principal stea: 4. Zeus/ΣEYΘOY călăreț dr.; 5. Zeus/ΣEYΘOY, fulger; 6. Zeus/ΣEYΘOY, vîrf de lance. Tipul 4 cunoaște 29 variante, unele cu subvariante, pentru reprezentarea capului lui Zeus, iar tipurile 5 și 6 corespund doar variantelor 1 și 8.

Grupa V (a treia după alfabetul chirilic) — 1 tip monetar cu capul lui Seuthes III pe avers și simbol suplimentar cunună. 7. Cap Seuthes, dr./ΣEYΘOY, Seuthes călărind spre dreapta, jos cunună. Portretul lui Seuthes cunoaște 6 variante dintre care unacu 14 subvariante.

După nominal, tipurile de mai sus sînt grupate astfel: tipurile 3, 4 și 7 — unități, celelalte subdiviziuni, fie ale unor nominaluri locale, fie străine. Unele probleme le ridică cele două piese hibride între tipurile 2 și 3 (una în colecția Muzeului de arheologie din Sofia), piesa nr. 596 (tip 3, argintată) și piesa nr. 865 (de tip 4, cîntărind doar 1,07 g; este însă o surfrapă). Tipurile 5 și 6 sînt considerate diviziuni (jumătate și sfert) ale tipului 4.

Analiza tezaurelor — 6 cunoscute pînă în 1978 — îl duce pe autor la concluzia că fiecare tip monetar a circulat numai în perioada sa de emisiune (nu se asociază în tezaure). Tezaurul de la Mogilovo, distr. Stara Zagora, conține o monedă de tip 1 alături de 56 AE Filip II și Alexandru cel Mare. El ar indica o vreme cînd bronzurile macedonene dominau circulația locală, înainte de domnia lui Cassandros (ante 311—310 î.e.n.). Trebuie să remarcăm însă că acest depozit monetar nu a apărut în teritoriul presupus al regatului lui Seuthes, astfel că valoarea lui probatorie pentru circulația monetară în acest regat este practic nulă. Alte trei depozite conțin monede de tip 4, într-un caz asociate cu 1 AE Cassandros, iar unul — ofrandă funerară — 4 piese de tip 7 asociate cu 1 drahmă Alexandru cel Mare.

La Seuthopolis au apărut 206 monede Seuthes-surfrapări pe monede străine, dintre care una de tip 2, celelalte din tipurile 3, 4 și 7. În 73 cazuri au fost identificate originalele, care se repartizează astfel: Filip II și postume — 2 piese, cu tipul 4; Alexandru cel Mare și postume — 5 cu tipul 4; Cassandros, anii 311—305 î.e.n. — 52 piese, 3 cu tipul 3, 48 cu tipul 4, 1 cu tipul 7; Cassandros, anii 305—297 — 2 cu tipul 4, 10 cu tipul 7; Lysimach (300—281) — 2 cu tipul 4. Toate surfrapările se datează în timpul domniei lui Cassandros. Operația nu implica o retragere a monedelor de pe piață ci o surfrapare în etape, pe loturi, la intrarea monedelor în oraș — după cum o dovedesc surfrapările unor acelorași tipuri monetare cu anumite variante de ștanțe.

Pentru a stabili poziția stratigrafică a monedelor lui Seuthes autorul urmărește repartiția acestora în tumuli. El acceptă în linii generale existența celor trei faze stabilite de D. P. Dimitrov, preluată și de autorii primului volum (vezi mai sus, recenzia acestuia). În mantalele tumulilor 1 și 2 predomină bronzurile de tip Filip II și Alexandru cel Mare (118 ex. dar numai 18 datate) — majoritatea anterioare întemeierii orașului — alături de alte monede mai vechi (Elea, Mesembria), dar și 4 bronzuri Seuthes III (tipurile 4 și 5) și o anonimă macedoneană (288—277 î.e.n.). Se consideră că cele mai multe monede provin din nivelul de locuire anterior orașului. Prezența monedelor mai recente nu este explicată, arătîndu-se doar că data pătrunderii lor în mantalele tumulilor nu poate fi stabilită. Absența monedelor lui Seuthes din grupa A ar putea fi explicată, credem, prin inexistența unui nivel de locuire în zonă în perioada de început a orașului întărit. În mantaua tumulului 3, situat în altă zonă decît primele două, au apărut 20 monede: 7 Filip II, 1 Alexandru cel Mare și 8 Seuthes (5 — grupa A, 2 gr. B, 1 gr. V). Se presupune că ar putea proveni dintr-o așezare-satelit,

[5] M. Thompson, *Essays in Greek Coinage presented to Stanley Robinson*, Oxford, 1968, p. 168—182.

[6] K. Dimitrov, Vekove, 1984, 3, p. 14—22.

[7] D. Draganov, Numizmatika-Sofia, 15, 1981, 1, p. 22—27.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

contemporană orașului, fără a se putea preciza în ce moment. Aici frapează numărul mai mare al monedelor din grupa A față de celelalte.

Mormintele centrale din tumulii 1 și 2 nu au dat monede *in situ*. Datarea acestora trebuie făcută pe baza inventarului funerar. În tumulul 3, din umplutura adusă de iefuitorii mormîntului cu cupolă provind două monede Seuthes, tip 1 și 7.

În tumulul 2, al doilea mormînt secundar, construit din țigle recuperate din cupola mormîntului principal, s-a găsit un mic depozit monetar depus ca ofrandă — patru monede Seuthes de tip 7 (una surfrapată peste Cassandros, 305—297 î.e.n.) și o drahmă Alexandru cel Mare (310 î.e.n.) În primul mormînt secundar au apărut două fibule de aur „de influență celtică", din prima jumătate a sec. III î.e.n.

Pe baza argumentelor enunțate mai sus, K. Dimitrov propune următoarea cronologie absolută: tipul 1 — cca 320 î.e.n.; tipul 2 — cca 320—310 î.e.n.; tipul 3 — cca 309/308 î.e.n.; tipurile 4, 5, 6 — cca 309/308—295 î.e.n.; tipul 7, cu portretul lui Seuthes, — cca 295—275 î.e.n. Tipurile 5 și 6 sînt subdiviziuni ale tipului 4. Tipul 3 urmează tipului 2 (pe baza pieselor hibride) și precede tipul 4 (surfrapări peste același tip de monede Cassandros).

Unele îndoieli ridică datarea tipului 1. Într-un studiu recent[8], Gh. Poenaru-Bordea remarca pe bună dreptate că acesta trebuie considerat monedă divizionară, iar tipul 2 ca unitate; tipul 1 ar trebui să acopere întreaga durată de emisiune a tipurilor 2 și 3. Pornind de la această observație facem următoarele constatări: 1. Numărul monedelor de tip 1 (8 exemplare) este mai mare decît al acelora de tip 3 (38 exemplare), presupunînd o durată mai lungă de emisiune; tipurile 1 și 3 au revers comun, tipurile 2 și 3 au în comun aversul, deși cu unele diferențe de redare a vulturului. 2. Făcînd o statistică a greutăților pieselor din cele trei tipuri constatăm: 50 piese tip 1 (73,54%) cîntăresc între 1,16—1,75 g; 96 piese tip 2 (90,65%) — între 2,36—3,55 g; 20 piese de tip 3 (52,63%) — între 2,96—3,75 g. Greutatea medie a tipului 3 este puțin superioară greutății medii a tipului 2, dar avînd în vedere succesiunea lor cronologică și numărul redus al pieselor de tip 3 este greu de admis o valoare divizionară pentru tipul 2. În schimb, tipul 1 corespunde unei jumătăți din nominalul tipului 2, eventual și 3. O creștere a greutății unităților se constată și între tipurile 3 și 4, respectiv 4 și 7.

În acest fel interpretarea lui Gh. Poenaru-Bordea își găsește confirmarea, iar tipul 1 al monedelor lui Seuthes trebuie datat cca. 320—309/308 î.e.n., sau măcar pînă în 310 î.e.n.

Ocupîndu-se în continuare de cronologia variantelor tipurilor 4—7, K. Dimitrov reușește ca prin studiul relațiilor între diferitele ștanțe de avers și revers, al repartiției lor în tezaure și al surfrapărilor pe alte tipuri monetare să stabilească succesiunea relativă a ștanțelor și chiar să propună date în cronologia absolută pentru anumite variante.

Circulația monetară la Seuthopolis între a doua jumătate a sec. IV — primul sfert al sec. III î.e.n. face obiectul cap. III (p. 41—44). Numărul redus al monedelor de argint (35 piese) nu permite o apreciere a rolului lor în circulația monetară. Predominarea monedelor de bronz (1270 piese) este o dovadă a statorniciri relațiilor marfă-bani pe teritoriul orașului. Dintre monedele străine predomină bronzurile macedonene. Cele mai multe sînt de tip Filip II și Alexandru cel Mare. Din 42 piese datate, 32 (76,19%) au fost emise înainte de 323 î.e.n. Dacă acest raport este valabil pentru totalitatea monedelor celor doi regi descoperite la Seuthopolis (207 piese), cu greu se poate admite ipoteza autorului că monedele Suthes de tip 1 și 2 ar fi circulat ca subdiviziuni ale acestora, în temeiul faptului că au nominal mai redus. Pe de altă parte, se pare că circulația monedelor de bronz la Seuthopolis este anterioară datei propuse de întemeiere a orașului — 323—320 î.e.n. Faptul este dovedit de descoperirile din tumuli, unde predomină (?) bronzurile macedonene amintite, lipsesc monedele locale de tip 1 și 2 și apar ștampile thasiene de asemenea mai vechi de 323 î.e.n. (vezi recenzia primului volum). De aceea, ar trebui mai degrabă să admitem că încă de la începutul emisiunii lor, monedele lui Seuthes tind să ia locul bronzurilor macedonene pe piața locală.

De la începutul ultimului deceniu al sec. IV î.e.n., bronzurile lui Cassandros înlocuiesc treptat pe cele de tip Filip II și Alexandru cel Mare. Ele sînt surfrapate în mare parte în monetăria orașului cu ștanțele tipului 4. Aceasta reflectă o încercare a autorității regale de a standardiza schimbul de mărfuri prin impunerea monedei locale. Este interesantă observația autorului că numai două din cele trei tipuri de bronzuri ale lui Cassandros au fost surfrapate, pe cînd al treilea (Herakles/călăreț) — cu nominal apropiat și revers asemănător cu al monedelor locale — nu a fost niciodată surfrapat. Tot cu tipul 4 sînt surfrapate și bronzuri emise de Lysimach, mult mai puține însă. Se cunosc trei depozite cu monede de tip 4. Între cca. 295—276 î.e.n. circulă un singur nominal local, tipul 7, se continuă surfrapările pe monedele lui Cassandros, dar lipsesc depozitele monetare. Caracterul propagandistic al monedelor este sporit prin apariția pe aversul acestora a portretului regelui în condițiile presupusei retrageri a sa de la cîrma statului și apoi a morții acestuia.

Cele 31 monede romane găsite în oraș se datează între domniile lui Septimius Severus și Mauricius Tiberius. Ele nu aparțin însă unui nivel de locuire aparte (p. 45).

În încheiere, prezentînd pe scurt aspectele circulației monetare la Seuthopolis (p. 46—47), K. D. face remarca judicioasă că, dacă primele tipuri monetare locale sînt în spiritul tradiției macedonene, tipul 7 are trăsături pronunțat locale. Se subliniază apariția pentru prima dată în Tracia a unui sistem monetar cu trei nominaluri de bronz.

Catalogul (p. 48—112) cuprinde toate datele tehnice ale monedelor — inclusiv repartiția ștanțelor de avers și revers — împreună cu locul precis de descoperire. El este completat cu descrierea monedelor surfrapate (73 exemplare din 206 au putut fi determinate) și alte anexe (p. 113—128), deosebit de utile. Sînt ilustrate 18 monede în text și 875 în planșe. Ar fi fost mai indicată, credem, marcarea monedelor din ilustrație cu numărul din catalog și nu în cadrul fiecărei planșe în parte, pentru a se ușura regăsirea. Folosirea statisticilor și histogramelor în prelucrarea materialului ar fi permis autorului susținerea cu mai multă rigoare a concluziilor.

Dincolo de aceste mici neajunsuri, lucrarea lui Kamen Dimitrov reprezintă o realizare excepțională a numismaticii bulgare, atît prin bogăția și varietatea materialului prezentat cît și prin maturitatea competenței profesionale a autorului. Cronologia monedelor lui Seuthes III este pusă acum pe o bază solidă — cu implicații atît asupra cronologiei orașului în sine cît și al altor tipuri monetare cu care emisiunile respective apar asociate.

Nu mai puțin interesantă este și partea a doua a volumului, datorată lui Vladimir Pencev. Cum problematica acesteia nu se leagă direct de specificul revistei „Thraco-Dacica", vom insista mai puțin asupra ei.

La Seuthopolis au fost găsite 862 monede medievale și moderne, repartizate cronologic astfel: sec. XI — mijlocul sec. XII — 5 exemplare; mijlocul sec. XII — al doilea deceniu al sec. XIV — 846 ex.; sec. XVII—XX — 11 ex. (între care și o monedă românească de 2 bani din 1882). Circulația monetară din prima perioadă — exclusiv monede de bronz — este nesemnificativă. 9 scyphate de billon acoperă a doua

[8] Gh. Poenaru Bordea, *A Survey of Numismatic Research 1978—1984*, Londra, 1986, p. 104.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

jumătate a sec. XII, dar starea lor de uzură și retușurile de pe marginile unora indică repunerea lor în circulație către sfîrșitul secolului și începutul celui următor, astfel că se leagă de perioada următoare.

Secolul XIII este cel mai bine reprezentat. 44 piese sînt imitații „bulgărești" ale scyphatelor de billon ale lui Manuil I Comnenul, Issac II și Alexios III Anghelos emise, după Hendy, după anul 1195 în nordul depresiunii trace și în zona Balcanilor. 40 dintre ele sînt de tip C, indicînd o perioadă mai lungă de emisiune față de tipurile precedente. Categoria cea mai numeroasă o reprezintă așa-numitele imitații „latine", din cupru, ale scyphatelor de billon bizantine din sec. XII, emise însă cu certitudine în sec. XIII. Ele sînt cele mai numeroase piese de acest tip apărute izolat într-o așezare medievală. O mare parte a lor prezintă tăieturi sau sînt jumătăți, sferturi și chiar segmente mai mici — metodă de reducere a valorii monedelor curentă în sec. XIII. Apariția lor la Seuthopolis confirmă contemporaneitatea lor cu emisiunile sigur datate în sec. XIII — 49 ale imperiului de la Niceea, 67 ale imperiului de la Thessalonic și 33 bulgărești de la Constantin Asen. În legătură cu locul lor de emisiune, autorul se alătură opiniei lui D. M. Metcalf (NC, 1973, p. 158—160) după care și aceste imitații ar fi tot bulgărești, avînd în vedere larga lor răspîndire pe teritoriul țaratului româno-bulgar și absența lor la Constantinopol. Ele sînt contemporane cu monedele de modul mic ale imperiului de la Niceea emise de Theodor I Laskaris. Cele 33 monede scyphate de cupru ale lui Constantin Asen — cu toate cele 5 tipuri reprezentate — confirmă constatările mai vechi după care acesta a fost singurul țar bulgar din sec. al XIII-lea care a emis monede.

Cele mai recente monede aparțin lui Andronic III Paleologul (1328—1341), cu 2 din cele 17 monede ale dinastiei sale găsite aici.

Au fost găsite doar 5 monede de argint: 1 Veneția (Rainero Ceno, 1253—1268), 3 Serbia (Ștefan Uroš I, 1243—1268) și 1 Franța (Ludovic IX, 1226—1270).

Numărul foarte mare de monede pentru o așezare rurală din sec. XIII este explicat atît prin valoarea nominală redusă a acestora (metal inferior, multe sînt secționate) cît și prin dependența așezării de cetatea „Ghiurlia" din apropiere. Monedele medievale de la Seuthopolis aduc o contribuție importantă la cunoașterea circulației monetare în Peninsula balcanică — cu precădere pentru sec. XIII. Multe din tipurile monetare de aici se întîlnesc și pe teritoriul României, astfel că cercetătorii epocii respective au acum la dispoziție un nou și bogat material documentar.

Volumul II al monografiei „Seuthopolis" se prezintă astfel ca o realizare de prestigiu a cercetării numismatice bulgare, în pofida tinereții autorilor săi.

Niculae Conovici

CONSTANTIN PREDA, *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Dava de la Sprincenata*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1986, 130 p. text, 67 planșe.

Lucrarea lui Constantin Preda, *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Dava de la Sprincenata*, apărută în Editura Academiei R. S. România în 1986, în al XLVIII-lea volum al seriei *Biblioteca de arheologie*, a fost așteptată cu mult interes de toți cercetătorii care se ocupă de istoria și cultura geto-dacilor, deoarece despre această zonă nu se cunoșteau lucruri prea multe. Așteptarea n-a fost zadarnică, întrucît lucrarea prezintă în detaliu și interpretează, cu multă competență, rezultatele săpăturilor arheologice făcute de autor în importanta davă de la Sprincenata, precum și în „cetatea" de la Mărgărițești.

Lucrarea are patru capitole: primul, intitulat „Dava getică de la Sprincenata" (p. 13—99), al doilea „Cetatea getică de la Mărgărițești" (p. 100—109), al treilea „Alte așezări geto-dacice" (p. 110—117), iar ultimul „Considerații generale" (p. 118—123).

După cuvîntul înainte (p. 7—10), urmează abrevierile (p. 11) și apoi se intră în tratarea primului capitol, care are cinci subcapitole (A, B, C, D și E) și mai multe puncte, în cadrul cărora sînt prezentate în mod exhaustiv toate descoperirile; două dintre aceste puncte sînt realizate în colaborare cu M. Butoi, de la Muzeul din Slatina: „Secțiuni și fortificația așezării" (p. 15—31) și „Descoperirile monetare" (p. 68—74).

Primul capitol, o adevărată monografie a davei de la Sprincenata, începe cu un scurt istoric în care se prezintă cadrul geografic, subliniindu-se că avem de-a face cu un pinten de terasă, de formă ovală, cu dimensiunile de 30 × 110 m, situat pe malul stîng al Oltului, în partea de sud a fostului sat Gîlmee, spre Viespești, com. Sprincenata, la circa 40 km distanță de Dunăre.

Pintenul de terasă, avansat spre lunca Oltului, domină prin înălțimea sa întreaga vale a riului, oferind o vizibilitate bună, pe o distanță de circa 25—30 km, spre nord și sud. În afară de faptul că permitea să se supravegheze împrejurimile pînă la mari distanțe, dava era apărată prin însăși poziția sa geografică; este înconjurată, cu excepția laturii de est, unde se află o viroagă naturală (largă de circa 40—50 m), de pante foarte înclinate, aproape verticale, foarte greu de urcat. Se menționează apoi informațiile despre „cetatea de la Gîlmee" și descoperirea unor materiale (ceramică și monede), pînă la efectuarea săpăturilor sistematice din ani 1976—1983, făcute în colaborare cu Muzeul de istorie din Slatina.

În subcapitolul A sînt prezentate în detaliu săpăturile și principalele materiale găsite în fiecare din cele 20 de secțiuni, se descrie șanțul și valul de apărare, situat pe latura de est în viroaga amintită și stratigrafia, cu cele patru niveluri de locuire identificate, notîndu-se toate observațiile făcute în teren și insistîndu-se asupra acelor materiale care ajută la încadrarea lor cronologică. Peste tot autorul manifestă prudența necesară, cînd datele nu sînt suficiente pentru a trage concluzii definitive.

Nivelul I de locuire (cel mai vechi) n-a fost identificat în mod compact pe întreaga suprafață a așezării, ci în cea mai mare parte a acesteia, constituind o depunere destul de subțire, cu multă cenușă și urme de arsură, care nu depășește grosimea de 0,10 m. În unele secțiuni (S V—S VI) acest strat de arsură intră sub poala valului. Sub stratul de cenușă și arsură se află „suprafețe întinse de lut galben bătătorit și ars la suprafață" (p. 31), considerate, cel puțin în unele cazuri, drept podine de locuințe. O asemenea podină, cu dimensiunile de 5 m × 3 m, s-a identificat în secțiunile VII și VIII. De ea se leagă două vetre, frumos făcute și bine arse, una în colțul de nord-est, iar cealaltă în cel (opus) de sud-vest. La capătul de est al podinei, imediat lîngă vatră, mai precis în continuarea ei, s-au găsit „grupate" (p. 32) cinci vase de lut, arse ritual, unele pînă la roșu. Lîngă acest grup de vase, pe vatră, s-a descoperit un fragment dintr-o statuetă de piatră („apropiată de corpul uman" — p. 99) arsă și ea ritual. Complexul este legat de autor de cultul vetrei. Subscriem la această părere, adăugînd că acest lucru este sprijinit și de numărul impar al vaselor, întrucît este știut că acestea (3, 5, 7) erau considerate în vechime numere magice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În primul nivel de locuire s-au descoperit, aproape în exclusivitate, fragmente ceramice lucrate cu mîna, cu suprafața puternic lustruită, de culoare „maronie sau neagră" (p. 32). Prezența ceramicii lucrate la roată este îndoielnică. În lipsă de elemente de datare mai precise, autorul se bazează pe aspectul de tradiție hallstattiană al ceramicii și încadrează acest nivel de locuire în a doua jumătate a sec. II î.e.n., fără a exclude posibilitatea ca el să poată aparține și primei jumătăți a secolului (p. 33). Se emit și ipoteze cu privire la incendierea acestui nivel; cum ele sînt destul de circumspecte, nu insistăm asupra lor. Se subliniază faptul că peste stratul de cenușă și arsură „a fost depus, pe întreaga suprafață locuită a așezării, un strat de pămînt galben-albicios, gros de 0,30—0,40 m, compact și bătătorit, fără urme de cultură" (p. 33). Acest strat este considerat contemporan cu momentul construirii fortificației, respectiv a șanțului și valului de apărare și deci nu poate fi vorba de un decalaj de timp între primul și cel de-al doilea nivel de locuire. Dată fiind suprafața mică a pintenului de terasă, 30×110 m, probabil că este vorba de o rambleiere a terenului care nu a cerut un efort prea mare.

Nivelul II de locuire, gros de 0,40—0,50 m, pornește de la poala valului și suprapune direct stratul de „pămînt galben bătătorit" (p. 33). Acestui nivel (cuprins între aproximativ 1 m și 1,50 m adîncime) îi aparțin cele mai multe dintre gropile de provizii, cît și unele gropi de bordeie observate în profilele secțiunilor săpate. În depunerile acestui nivel s-au găsit însemnate cantități de ceramică (lucrată cu mîna și la roată), pietre de rîșniță, bucăți de chirpici, oase de animale etc. Se subliniază că materialul descoperit arată că ne aflăm în plină epocă „clasică" a culturii geto-dacice (p. 34). Ca și în cazul primului nivel de locuire, nedispunînd de elemente de datare mai precise, autorul este obligat să se bazeze numai pe ceramică. În funcție de cupele de tip megarian și fructierele lucrate la roată, nivelul II de locuire este plasat în prima jumătate a sec. I î.e.n., limitele lui putînd atinge eventual sfîrșitul sec. II î.e.n. și depăși mijlocul sec. I î.e.n. (p. 34).

Nivelul III, gros de 0,30—0,50 m, suprapune direct nivelul anterior și este tot așa de bogat în material. Stratul de cultură este „foarte cenușos, cu nuanțe pe alocuri galben-albicioase și cu urme de arsură" (p. 34). Lui îi aparțin cele mai multe vetre de foc descoperite la Sprincenata. Printre obiectele descoperite, în afară de ceramică — în cadrul acesteia se menționează și cîteva fragmente provenind de la vase din import, din rîndul cărora este amintit un fund de platou de tradiție elenistică tîrzie, cu firnis roșu și decor hașurat în interior — mai sînt amintite: pietrele de rîșniță, fusaiolele și monedele. Dintre acestea din urmă se notează o monedă dacică de tip Inotești-Răcoasa și un „tezaur" compus din 18 denari romani republicani, emiși între anii 110—15 î.e.n. În funcție de acest tezaur, nivelul III de locuire este datat în a doua jumătate a sec. I î.e.n. În ceea ce privește moneda dacică de tip Inotești-Răcoasa, care indică o dată mai timpurie (primele trei decenii ale sec. I î.e.n.), autorul consideră că ea a rămas în circulație o perioadă mai îndelungată. Se evidențiază faptul că nivelurile II și III reprezintă momentele de vîrf ale davei de la Sprincenata. Nivelul IV de locuire, gros de 0,30—0,40 m este reprezentat de un „strat de pămînt negricios cu o structură zgrunțuroasă, cu destul de puține urme de cenușă sau arsură" (p. 36). Materialul arheologic descoperit este relativ sărac în comparație cu nivelurile II—III, dar destul de bogat în ceea ce privește elementele de datare. Nu s-au identificat urme de bordeie și locuințe de suprafață, de acest nivel, putîndu-se lega cel mult o vatră de foc. În nivelul IV, în afară de ceramică (în cadrul căreia predomină cea modelată cu mîna) s-au găsit: fragmente de pietre de rîșniță, fusaiole, calapoade (lustruitoare) de lut ars, oase de animale și, foarte important, șase fibule (cinci de bronz și una de argint) la care autorul adaugă încă trei (de bronz) găsite *passim*, precum și o monedă de bronz (descoperită în strat) de la Augustus, emisă în anul 5 î.e.n., dar contramarcată probabil în timpul lui Claudius. Reținem faptul că ultimul nivel de locuire nu a fost distrus prin incendiu.

În funcție de monedă și două fibule de bronz, una de tip „omega" și alta puternic profilată, de tip norico-pannonic, specifice epocii Augustus-Claudius, C. Preda datează nivelul IV în prima jumătate a sec. I e.n., datare la care pot subscrie, după părerea autorului, și celelalte șapte fibule, dintre care patru în formă de linguriță (trei de bronz și una de argint — p. 36, 63—65).

Personal, judecînd și după datele de care dispunem noi în așezările de la Scorniceşti (aici avem două așezări, una corespunzînd în linii mari nivelului I și II de la Sprincenata și alta, la nord de ea, nivelurilor III și IV), subscriem la datarea propusă de C. Preda pentru începutul și sfîrșitul locuirii getice de la Sprincenata și chiar a nivelurilor (fazelor) de locuire identificate aici, cu precizarea că fibula de bronz cu arcul triunghiular și resort bilateral (pl. LI/6, LII/9) descoperită *passim* (p. 98), cunoscută în sec. I î.e.n. chiar în unele așezări getice, și fibula de tip linguriță, tot de bronz, găsită și ea *passim* (p. 98, pl. LI/3, LII/5), să poată aparține și nivelului III, dată fiind frecvența mare a fibulelor de acest tip în această vreme.

Data de sfîrșit a davei de la Sprincenata, plasată către mijlocul sec. I e.n., exlude, așa cum just remarcă C. Preda, posibilitatea ca încetarea ei să mai poată fi pusă în legătură cu acțiunile lui Aelius Catus, care conform informațiilor transmise de Strabo (VII, 3, 10) ar fi transferat la sud de Dunăre populație getică.

În această situație, pînă la noi descoperiri (precizări în acest sens ar putea aduce cercetările de la Celei) se pot emite două ipoteze: prima, mai puțin probabilă, ar fi aceea că „spațiul de siguranță" creat de Aelius Catus, de-a lungul Dunării, s-a limitat la o distanță mai mică de 40 km, iar cea de-a doua, mult mai probabilă, este a lui C. Preda, conform căreia, Aelius Catus „a vizat în primul rînd centrul getic de pe valea Argeșului, a Dîmboviței și a Ialomiței" (p. 37). Acest lucru este sprijinit și de faptul că dava getică de la Orlovka (Cartal), situată chiar pe malul sting al Dunării, vis-à-vis de Isaccea, nu este afectată de măsurile lui Aelius Catus. Ea încetează, ca și dava de la Sprincenata, la mijlocul sec. I e.n. și sfîrșitul ei este pus în legătură cu acțiunile lui Plautius Aelianus (R. D. Bondar, VDI, 3, 1973, p. 144—155). Se poate spune oare același lucru și despre Sprincenata? Oricum, descoperirile de la Sprincenata și Orlovka zdruncină puternic (infirmă) ipoteza conform căreia Aelius Catus și apoi Plautius Aelianus ar fi transferat la sud de Dunăre și populație dacică din Banatul sîrbesc (vezi M. Garașanin, în Sbornic Filozofiskoi Faculteta, 7, 1963, p. 53).

În monografia lui C. Preda sînt prezentate în continuare locuințele (bordeie și locuințe de suprafață) a căror formă și dimensiuni n-au putut fi precizate, datorită condițiilor obiective din așezare. Urmează apoi prezentarea nominală a celor 25 de vetre de foc pe care autorul este înclinat să le pună, pe toate, în legătură cu locuințele de suprafață; noi credem că unele dintre ele pot fi și vetre în aer liber și trebuie puse în legătură cu bordeiele, care în mod obișnuit (mă refer la alte stațiuni) sînt lipsite de vetre de foc. Tot nominal sînt prezentate și cele 49 gropi, majoritatea dintre ele avînd „forma de clopot" (tronconică) și fiind considerate gropi de provizii, altele însă, putînd fi puse și în legătură cu alte manifestări. Interesant este și mormîntul de înhumație găsit în cadrul așezării. El se singularizează prin cosciugul-albie, scobit într-o jumătate de trunchi de copac, cît și prin „camera" funerară amenajată într-o groapă cu prag și acoperită cu lemn, avînd orientarea N—S (p. 57).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

După prezentarea acestei descoperiri, unice pînă în prezent în lumea geto-dacă, se trece la analiza amănunțită a materialului recoltat: începînd cu ceramica (p. 51—61) și continuînd cu uneltele și obiectele de metal, piatră, os și lut (p. 61—68) și descoperirile monetare (p. 68—74). În rîndul descoperirilor monetare este discutat și un tezaur găsit fortuit în 1960, în punctul „Livada Cucoanei", situat la circa 6—700 m, vest de davă. El constă din 110 denari republicani emiși între 172—151 și se încheie cu un denar din anul 45 î.e.n. Peste tot în prezentarea materialelor descoperite se face o analiză competentă, se dau trimiteri la piesele similare cunoscute în alte așezări, trăgîndu-se concluziile care se impun cu privire la datare, modul de viață al geto-dacilor și legăturile ce le aveau localnicii cu populațiile din jur, fie geto-daci, fie eleni sau romani, Dunărea și Oltul mijlocind intense schimburi comerciale. Dintre obiectele de metal descoperite, noi ne vom opri asupra uncia dintre ele, pe care autorul numai o menționează (p. 63). Facem acest lucru, întrucît unii cercetători, pe baza acestei piese, caută să facă atribuiri etnice, aducînd în Dacia, în primele secole ale erei noastre, populații nordice (taifali, vandali). Este vorba de „un amnar de fier — dăm descrierea autorului — cu vîrful rupt, fiind prevăzut la capăt cu o apucătoare; provine din S VIII, de la adîncimea de 1,50 m" (p. 63). Judecînd după adîncime el aparține nivelului II, datat în prima jumătate a sec. I î.e.n. Trei piese de acest fel s-au descoperit și în dava de la Ocnița, una dintre ele fiind publicată (D. Berciu, *Buridava dacică*, București, 1981, p. 214, pl. 39/12), datate tot în această vreme. Piese de acest tip se cunosc și în cadrul culturii Lipița, considerate de unii cercetători ca pătrunse aici din mediul Przeworsk, lucru inexact, deoarece ele sînt prezente și în faza timpurie a culturii, înainte de pătrunderea germanicilor în zonă. Prezența amnarelor în regiunea subcarpatică a Vîlcei, la Ocnița și la Sprîncenata, pe malul sting al Oltului inferior, în prima jumătate a sec. I î.e.n. arată clar că purtătorii culturii Przeworsk au preluat aceste piese de la dacii costoboci și nu invers. Acest lucru s-a întîmplat și cu pandativele căldărușă, considerate și ele pînă nu demult ca elemente nordice! Așa încît, este greu de înțeles cum și în prezent unii arheologi consideră amnarele elemente nordice (vezi Gh. Diaconu, SCIVA, 37, 1986, 4, p. 302).

În subcapitolele C și D ale monografiei davei de la Sprîncenata sînt prezentate ocupațiile locuitorilor și raporturile cu lumea greco-romană, ambele bine documentate. Urmează apoi catalogul descoperirilor (subcapitolul E) în care sînt prezentate toate materialele discutate anterior (p. 83—99).

În capitolul II, intitulat: *Cetatea getică de la Mărgărițești* (p. 100—109), sînt înfățișate rezultatele săpăturilor arheologice făcute în colaborare cu M. Butoi în anii 1973—1974. Se începe și aici cu poziția geografică a „cetății", situată pe un pinten al terasei drepte a Oltețului, care prin înălțimea sa domină împrejurimile pînă la mari distanțe. Pintenul de terasă are spre vest, nord și sud, pante greu accesibile, iar în partea de vest și nord-vest, pentru a asigura apărarea, a fost făcut un șanț, dublat de un val de pămînt, consolidat prin ardere, la construcția căruia s-au folosit și cărămizi de chirpici. Astfel s-a ajuns ca botul de terasă cu o suprafață de circa 5 ha să ofere condiții optime de apărare geților din regiune. Se descriu săpăturile efectuate, șanțul și valul de apărare, a cărui diferență de nivel de la coama valului la baza șanțului era de 7 m (în prezent valul se mai păstrează pe o înălțime de circa 2 m). Se arată că sistemul de construcție a valului este cunoscut și la alte cetăți de refugiu din zonă: Morunglav, Bucovăț etc., cît și la unele dave: Cotofenii din Dos (jud. Dolj), Popești (jud. Giurgiu) etc. Materialele descoperite în cursul săpăturilor sînt puține și au fost găsite în special pe panta interioară a valului. Este vorba de ceramică, două cuțitașe de fier de tip *sica*, un pinten de fier, o fibulă tot de fier, cîteva bucăți de rîșnițe și trei fragmente de brățară de sticlă albastră. Sînt amintite și cîteva monede de bronz găsite aici de localnici, emise în vremea lui Filip al II-lea și una getică de argint de tip Aninoasa. De asemenea, este menționat un mormînt de incinerație cu urnă, descoperit în 1971 de D. Nicolăescu-Plopșor, care pe baza unei fibule de bronz, de tip tracic, se datează în sec. IV î.e.n.

În urma analizei făcute se ajunge la concluzia că la Mărgărițești (localitate situată la 7 km sud de Balș) avem de-a face cu un centru de refugiu, întărit cu val și șanț de apărare și nu cu o davă, întrucît vestigiile arheologice descoperite nu permit să se vorbească decît de o locuire sezonieră, neidentificîndu-se aici locuințe și nici strat de cultură. Datarea cetății de refugiu de aici este făcută cu multă probabilitate în secolele V — II î.e.n.

Se arată că „cetatea" de la Mărgărițești nu este o apariție izolată, ca se încadrează în aria civilizației geto-dacice, prezentîndu-se particularitățile și trăsăturile comune întîlnite la alte fortificații din Dacia (Muntenia, Moldova), într-un cuvînt se discută întregul sistem de construcții defensive cunoscut la geto-daci.

În capitolul III (redactat tot în colaborare cu M. Butoi) se prezintă repertoriul așezărilor geto-dacice din bazinul Oltului inferior, care împreună cu harta de la fig. 1 arată că zona a fost intens locuită de geto-daci. Întrucît am făcut și săpături (la Scornicești, Colonești-Mărunței, Colonești-Guești, Vultorești) și cercetări de teren în 1965, cu sprijinul Muzeului din Pitești, la unele dintre ele participînd și Eugenia Popescu (în acea vreme zona depindea de fosta regiune Argeș) și în 1974, în cadrul colectivului „Hidrocentrale Olt", al cărui responsabil am fost și la periegheză au participat cercetători de la Institutul de Arheologie, Centrul de științe sociale din Craiova și Muzeul de Istorie al R.S. România, sînt în măsură să arăt că numărul localităților în care s-au descoperit vestigii geto-dacice din Hallstattul tîrziu și La Tène este mult mai mare. Astfel o așezare din sec. VI—V î.e.n. a fost descoperită la *Guești*, în cadrul căreia s-a identificat un bordei și două gropi de provizii, așezarea fiind suprapusă de una de tip Militari-Chilia (vezi Gh. Bichir, Materiale, Tulcea, 1980, p. 261—262). O situație similară am întîlnit și la Slatina—Fabrica de cărămidă, la cercetări participînd și I. Moroșan de la Muzeul din Slatina căruia i-am predat materialul cules. Din epoca La Tène, am identificat vestigii contemporane (în linii mari) celor din nivelurile III și IV de la Sprîncenata, la: *Vultorești* — Linie, *Verguleasa* — „Dosul lui Cazan", *Căzănești* (com. Verguleasa), în punctele: Grădință, Școală și la „Ceair" (reper casa lui Tulea Ilie), *Comănița* (com. Teslui), la confluența pîrîului Recea cu Oltul, în malul abrupt al văii Recea, în profil se observa stratul de cultură din care pornea un bordei și două gropi de provizii, *Schitu Deleni* (com. Teslui), la sud de sat, spre Comănița, pe malul drept al pîrîului, *Dobrotinet* (com. Curtișoara), la Grajdurile C.A.P., *Proaspeți* (com. Curtișoara), la limita de sud a satului (reper ultimele șase case), *Mărunței* (com. Colonești), în punctul „La Ulmu — Drumul Vechi" (cf. Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 264), *Brebeni-Sîrbi*, teritoriul comunei, *Fărcașa de Jos* (com. Fărcașele), în punctul „La Cimitir". În ceea ce privește Bărcănești (com. Vîlcele), în afară de mormîntul de incinerație menționat în lucrare (p. 110) descoperit pe „Dealul căprăriei", s-a identificat și o așezare La Tène, la Grajdurile C.A.P. Am notat aceste descoperiri, inedite, pentru a arăta cît de intens a fost locuit bazinul Oltului inferior de geto-daci. Menționez faptul că în multe din aceste puncte se întîlnesc și vestigii dacice (daco-romane) din secolele II—IV e.n., care uneori le suprapun pe cele getice din Hallstattul tîrziu și La Tène.

Reluarea în cadrul concluziilor (cap. IV) a principalelor probleme ale lucrării era ca și firească. Familiarizat cu epoca studiată, binecunoscutul arheolog și numismat, C. Preda, care a făcut cercetări la Sprîncenata, Mărgărițești, Pleașov și Morunglav și le valorifică în această lucrare, scoate în evi-

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

denţă atît trăsăturile generale, cît şi particularităţile obiectivelor studiate, aruncînd o nouă lumină asupra istoriei şi culturii geto-dacilor din această regiune. Se dovedeşte astfel în mod concret, prin săpături sistematice, continuitatea autohtonilor în bazinul Oltului inferior, din Hallstattul tîrziu pînă aproape de cucerirea romană. Pentru secolele V—II î.e.n., avem acum staţiuni cercetate la Mărgăriteşti şi Morunglav, pe Olteţ, pentru secolele III—II î.e.n. la Pleaşov în apropiere de confluenţa Oltului cu Dunărea, iar pentru secolele II î.e.n. — mijlocul secolului I e.n. la Sprîncenata, cel mai important obiectiv din zonă. Datele obţinute în urma acestor cercetări contribuie la o mai bună cunoaştere a epocii geto-dacice în general şi subliniază caracterul unitar al culturii pe întregul teritoriul locuit de geto-daci, arătînd în acelaşi timp gradul înalt de civilizaţie la care au ajuns.

Autorul arată în mod documentat că geto-dacii din bazinul Oltului inferior, deveniseră parteneri egali ai elenilor şi romanilor, în schimburile lor comerciale, mijlocite de cele două artere de circulaţie — Dunărea şi Oltul. Dava de la Sprîncenata, important centru unional tribal, care după părerea autorului ar putea fi identificat cu localitatea Sornon, menţionată de Ptolemeu (III, 8, 4), întreţinea strînse legături comerciale şi cu formaţiile politice locale vecine. Valoarea argumentării ştiinţifice creşte, datorită bogatei ilustraţii, prezentată în cele 67 de planşe.

Prin prezenta lucrare C. Preda aduce o nouă şi importantă contribuţie la cunoaşterea istoriei şi culturii geto-dacilor.

Gh. Bichir

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Profesorul Dumitru Berciu la 80 ani

CONSTANTIN PREDA

Personalitate de seamă a arheologiei românești, profesorul Dumitru Berciu, directorul Institutului de Tracologie, a împlinit, la 27 ianuarie 1987, venerabila vîrstă de opt decenii. Format la școala valorilor istorico-arheologice românești din a doua parte a deceniului al treilea al secolului nostru, în frunte cu N. Iorga și I. Andrieșescu, cu studii de perfecționare postuniversitare la Viena, prof. D. Berciu se numără printre cei mai valoroși și prodigioși arheologi din România. Timp de cinci decenii și jumătate s-a dedicat cu pasiune și cu întreaga sa putere de muncă cercetării arheologice și istoriei vechi a României. Opera sa vastă și variată, constînd în numeroase monografii, sinteze și studii, se înscrie ca una din cele mai valoroase contribuții istorico-arheologice din ultima jumătate de secol.

În prima parte a activității sale, D. Berciu s-a orientat cu precădere spre cercetarea epocii neolitice și într-o măsură mai redusă și a epocii primelor metale. De numele său se leagă descoperirea și definirea culturii neolitice Hamangia, cu celebra statuetă a „Gînditorului", contribuții remarcabile la cunoașterea cronologiei și conținutului diferitelor culturi neolitice de la sud de Carpați, cultura Verbicioara, aparținînd epocii bronzului, ca și o serie de descoperiri din prima vîrstă a fierului, un loc de seamă ocupîndu-l necropolele de la Balta Verde și Gogoșu (jud. Mehedinți).

În ultimul sfert de veac, preocupările sale au vizat aproape exclusiv istoria și civilizația geto-dacilor, precum și unele aspecte ale etnogenezei românilor. În această direcție se remarcă importantele sale contribuții referitoare la originea și începuturile civilizației geto-dacilor, caracterul local getic al bogatelor inventare și tezaure princiare de la Agighiol, Poiana Coțofenești, Craiova etc., și la probleme legate de continuitatea și romanizarea geto-dacilor, laturi esențiale ale etnogenezei românilor.

Pînă la împlinirea vîrstei de 70 ani [1], D. Berciu a desfășurat, timp de peste patru decenii, și o remarcabilă activitate didactică, mai întîi ca dascăl de liceu (1930—1945), apoi ca profesor la Facultatea de istorie din București, unde va deține mult timp funcția de șef de catedră și pe aceea de decan al aceleiași facultăți. Prin împletirea muncii științifice cu cea didactică, prin pasiunea pe care a pus-o în transmiterea cunoștințelor sale discipolilor săi, D. Berciu a reușit să contribuie la formarea unor întregi generații de dascăli și specialiști în domeniul istoriei și arheologiei, imprimîndu-le pasiune și dragoste de muncă, profesie și de țară. Mulți din elevii de altă dată, la calificarea cărora a contribuit în calitate de conducător de doctorate, fac parte în prezent din noua generație de arheologi, unii dintre aceștia numărîndu-se printre colaboratorii săi apropiați și printre specialiștii de seamă ai arheologiei românești actuale. Privindu-și elevii în această postură și urmărindu-le realizările, profesorul poate să aibă satisfacția datoriei împlinite și a culegerii roadelor dorite, de pe urma unei munci dusă fără preget și cu abnegație.

Ultimii zece ani, care au coincis cu prima decadă de cînd profesorul D. Berciu a rămas la catedra universitară ca profesor consultant și conducător de doctorate, au însemnat tot ani de muncă neîncetată și de noi împliniri pe linie științifică. Importantul centru arheologic geto-dacic de la Ocnița, jud.

[1] O prezentare completă a personalității și activității profesorului Dimitru Berciu a fost făcută de noi cu prilejul împlinirii vîrstei de 70 ani, în revista Dacia, N.S., 22, 1978, p. 343—347.

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, București, 1987, p. 217—219

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Vîlcea, identficat cu Buridava de altădată a continuat să fie investigat, campanie de campanie, de D. Berciu. Rezultatele cu totul deosebite obținute au fost pe măsura eforturilor depuse. Acestea au constituit subiectul multor studii și al unei remarcabile monografii, „Buridava dacică", apărută în 1981, toate la un loc însemnînd o contribuție de mare valoare la întregirea cunoștințelor noastre privind istoria și civilizația geto-dacilor din ultimele două veacuri dinainte de cucerirea romană. Aici va descoperi D. Berciu inscripția cu Thiamarcos, numele unui nou rege geto-dac, și tot aici va descoperi și o serie de fragmente ceramice cu litere latine, dovezi ale puternicei influențe romane. Buridava și regele Thiamarcos, alături de Hamangia, Verbicioara, arta traco-getică etc. nu se vor mai putea desprinde vreodată de numele lui D. Berciu.

În aceeași perioadă de timp, a condus, în calitate de director, Institutul de Tracologie nou înființat. În această calitate a reușit să înviorеze și să coordoneze cercetările din domeniul tracologiei în România și să organizeze anual simpozioane naționale de profil. În cadrul aceleiași activități valoroase se înscrie și munca sa de redactor responsabil al revistei Thraco-Dacica. Sub conducerea sa noua publicație, întotdeauna cu un conținut bogat și variat, de un real interes științific, se bucură de aprecieri unanime, numărîndu-se în prezent printre cele mai prestigioase reviste românești de arheologie. D. Berciu a fost prezent cu rapoarte la congresele internaționale de tracologie de la București (1976) și Viena (1980), fiind ales membru al Comitetului internațional al acestei discipline.

Profesorul D. Berciu nu s-a desprins, în aceeași perioadă de timp, nici o clipă de la masa sa de lucru. Din pana sa de om de știință, pe care a mînuit-o și acum cu aceeași consecvență și eficiență, au izvorît noi și deosebit de importante contribuții. În cele cca 50 de lucrări, studii și note publicate în ultimul deceniu, abordează o serie de teme din domeniul istoriei și civilizației geto-dacilor și din cel al perioadei de formare a limbii și poporului român. Celor două mari figuri ale lumii geto-dace, Burebista și Decebal, le-a consacrat lucrări speciale, care au pus în valoare nivelul înalt atins de Dacia, pe plan economic, cultural și politic, precum și rolul de mare putere pe care l-au jucat geto-dacii în această vreme în Europa de sud-est. Aniversarea celor doi mari regi geto-daci ca și a 2500 ani de la prima atestare scrisă a numelui de geți i-au oferit lui D. Berciu noi prilejuri de a fi prezent cu noi articole și studii în reviste de specialitate sau de circulație mai largă, prin care va reda imagini și momente nepieritoare din istoria celor care au reprezentat ramura de nord a marelui neam al tracilor.

Profesorul D. Berciu a fost și în această perioadă la fel de prezent și activ în activitățile cu caracter cultural-educativ. Pe această linie se înscriu numeroasele sale conferințe prezentate în diferite împrejurări și la diferite instituții din capitală și din țară. Toate acestea poartă mesajul omului de știință și al istoricului către publicul larg, doritor de informații directe și veridice legate de trecutul istoriei României.

Cei 80 ani de viață îl găsesc pe prof. D. Berciu în plină activitate de creație și de teren, permanent între elevii și colaboratorii săi, permanent în mijlocul frămîntărilor inerente ale principalelor activități arheologice și istorice, gata în orice moment să se angajeze în muncă pentru depășirea dificultăților. Împlinirea a opt decenii de viață este un fericit prilej pentru comitetul nostru de redacție și pentru toți colaboratorii și prietenii de a-i ura prof. D. Berciu multă sănătate, viață lungă și aceeași putere și capacitate de muncă, pentru binele științei istorice și arheologice românești.

BIBLIOGRAFIE (1977—1987)

— *Decebal — exponent al luptei pentru libertate și independența Daciei.* În: *Din lupta poporului român pentru independență*, București, 1977, p. 31—40 (în colaborare cu Florentina Preda).
— *Unele date preliminare asupra rezultatelor cercetărilor de Ocnița, județul Vîlcea.* În: RMM, seria Muzee, 46, 2, 1977, p. 3—8.
— *Elemente de cultură geto-dacă din sec. I î.e.n. la Ocnița, jud. Vîlcea.* În: RMM, seria Muzee, 4, 1977, p. 55—57.
— *Formarea limbii și poporului nostru. Continuitatea românească pe cuprinsul vechii Dacii.* În: Era Socialistă, 58, 23, 1978, p. 33—36.
— *Unele date privind necropola de la Oinac, Giurgiu.* În: Ilfov-File de istorie, București, 1978, p. 99—104 (în colaborare cu Bucur Mitrea).
— *Buridava — puternic centru al geto-dacilor.* În: Drobeta, 1978, p. 5—17.
— *Tezaure de artă traco-dacă. Semnificația lor istorică.* În: Știință și tehnică, 3, 1978, p. 24—28, 5 fig. color.
— *Zur Ethnogenese des rumänischen Volkes im Lichte des gegenwärtigen Historiographie.* În: *Deutschland und Rumänien im Spiegel ihrer Schulbücher*, Braunschweig, 1978, p. 35—39.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

— *Regele Thimarcus și tradiția statală geto-dacică.* În: SCIVA 30, 1979, 3, p. 347—358.
— *Scriere cu litere latine și grecești descoperite la Buridava (Ocnița, jud. Vilcea).* În: SCIVA, 30, 1979, 4, p. 481—499.
— *Desăvîrșirea procesului formării limbii și poporului român.* În: Revista UNESCO, România, nr. 3—4, 1979, p. 183 și urm.
— *Tradiție și preocupări actuale în Tracologie.* În: *2050 ani de la făurirea de către Burebista a primului stat independent și centralizat al geto-dacilor*, București, 1980, p. 21 și urm.
— *De la Burebista la Decebal* (ediția a II-a revăzută și completată), Editura Politică, București, 1980.
— *Daco-Romania.* În colecția Archeologia Mundi, Londra, 1978 și versiunea franceză, Geneva-Paris, 1976 și cea germană, München, 1979 și italiană, Roma, 1980.
— *Institutul de Tracologie.* În: SCIVA, 31, 1980, 1, p. 153—154.
— *Buridava dacică*, I, Editura Academiei R. S. România, București, 1981, 287 p.
— *Despre unele rezultate ale cercetărilor de la Ocnița-Vilcea.* În: Thraco-Dacica, 2, 1981, p. 53 și urm.
— *O descoperire arheologică rară de la Ocnița, jud. Vilcea.* În: SCIVA, 33, 1982, 1, p. 25—34.
— *Lo stato geto-dacico nel periodo Burebista-Decebal.* In: *Atti dei convegni Lincei*, 52, Academia Nazionale dei Lincei, Roma, 1982, p. 23 și urm.
— *Un glaive romain (gladius) découvert dans la Buridava dace (Ocnița), dep. de Vilcea.* În: Thraco-Dacica, 3, 1982, p. 147 și urm.
— *Tradiții, realizări și perspective în arheologia Olteniei.* În: Symposia Thracologica, I, Craiova, 1983, 1983, p. 1 și urm.
— *Despre personalitatea lui Vasile Pârvan.* În: Carpica, 11, 1983, p. 21—27.
— *Morminte de înhumație la Ocnița-Buridava.* În: Thraco-Dacica, 4, 1983, p. 32—38.
— *Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică.* I. În: Thraco-Dacica, 4, 1983, p. 109—113 (în colaborare)
— *Începuturile îndepărtate ale istoriei patriei.* În: Probleme fundamentale ale istoriei României, 1983, p. 5 și urm.
— *Fenomene de continuitate în arta traco-geto-dacă în Oltenia.* În: Symposia Thracologica, 2, Drobeta Turnu-Severin, 1984, p. 1 și urm.
— *Mormintele tumulare de la Verbița (jud. Dolj).* În: Thraco-Dacica, 5, 1984, p. 15—21 (în colaborare cu P. Roman).
— *Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. II.* În: Thraco-Dacica, 5, 1984, p. 117—186 (în colaborare).
— *Asupra celor două opere de artă descoperite în 1981 la Ocnița-Buridava.* În: Thraco-Dacica, 5, 1984, p. 84—91.
— *Descoperiri și însemnări de la Buridava dacica*, III. În: Thraco-Dacica, 6, 1985, p. 168—177 (în colaborare).
— *Progrese și realizări în tracologia românească.* În: Symposia Thracologica, 3, 1985, Constanța, p. 18—28.
— *Harta istorico-arheologică a Daciei străvechi* (color), Editura didactică și pedagogică, București, 1985.
— *Rezistența geților împotriva armatei persane, în anul 514 î.e.n.* În: File din istoria militară, 1986.
— *2500 de ani de la atestarea într-un izvor scris a geților în lupta împotriva armatei persane, în 514 î.e.n.* În: Thraco-Dacica, 7, 1986, p. 5, și urm.
— *Epopeea rezistenței geto-dacilor sub conducerea regelui erou Decebal în fața expansiunii romane și continuarea luptei pentru libertate de către dacii liberi.* În: Viața militară, mai 1986.
— *2500 ani de la prima atestare istorică scrisă a luptei geto-dacilor pentru libertate.* În: SCIVA, 37, 1986, 3, p. 195—197.
— *Primul stat dac centralizat și independent și dăinuirea tradiției statale pe meleagurile Daciei străvechi.* În: Scînteia tineretului 14 octombrie 1986.
— *2500 ani de la lupta geților pentru apărarea libertății și independenței.* În: Revista de istorie, 12, 1986.
— *Prima atestare scrisă a luptelor de apărare purtate de strămoșii poporului român. Confruntarea militară dintre geți și perși la gurile Dunării în 514 î.e.n.* În: Lupta întregului popor, noiembrie, 1986.
— *Războiul dintre geți și perși în 514 î.e.n.*, Editura militară, București, 1986 (în colaborare cu Adina Berciu-Drăghicescu).
— *Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică, IV.* În: Thraco-Dacica, 7, 1986, p. 140 și urm. (în colaborare).
— *1900 ani de la urcarea pe tronul Daciei a regelui erou — Decebal, o mare personalitate a poporului român și a antichității.* În: Thraco-Dacica, 8, 1987, p. 5 și urm.
— *Decebal — regele erou, 1900 ani de la urcarea pe tronul Daciei.* În: Știință și tehnică, 1, 1987.
— *Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. V.* În: Thraco-Dacica, 8, 1—2, 1987 (în colaborare).
— *Civilizația și spiritualitatea din epoca de înflorire a primului stat dac centralizat și independent.* În Contemporanul 30 ianuarie 1987.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Din activitatea Institutului de Tracologie în anul 1986

Activitatea Institutului de Tracologie în anul 1986 s-a dovedit deosebit de fructuoasă. Ca şi în anii anteriori aceasta s-a manifestat pe cîteva planuri majore, între care cercetările arheologice de teren s-au aflat în centrul atenţiei. Acestea s-au făcut pe baza planului unic de cercetare ştiinţifică aprobat de Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice şi de Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste. Numeroase şantiere s-au organizat pe baza colaborării dintre Institutele de arheologie din Bucureşti, Iaşi, Cluj-Napoca şi Craiova (Filiala Academiei), Universităţile din centrele amintite şi o serie de muzee din Bucureşti şi din ţară.

Cercetările arhologice s-au axat pe două direcţii: cercetări de salvare a staţiunilor de interes arheologic din zonele direct afectate în viitor de marile şantiere de construcţii, şi continuarea dezvelirii staţiunilor în curs de cercetare, intrate deja în tenţia cercetătorilor din ţară şi de peste hotare.

S-au continuat astfel cercetările pe probleme legate de istoria tracilor în epoca bronzului (I. Chicideanu, cercetări la Bistreţ şi Năeni); pentru prima epocă a fierului s-a continuat dezvelirea unor aşezări deschise, fortificate şi necropole (S. Morintz, P. Gherghe, cercetări la Babadag, Stoina (Gorj), Teleac, Subcetate-Institutul de Arheologie Cluj-Napoca în colaborare cu muzeele din Alba Iulia şi Deva), aducîndu-se unele contribuţii noi legate de zone geografice mai puţin cercetate (Valea Amaradiei, Gorj).

Un accent deosebit s-a pus pe cercetarea şi dezvelirea monumentelor legate de istoria geto-dacilor. În cadrul lor s-au urmărit în mod deosebit staţiunile datînd din perioada mai veche geto-dacică (A. Vulpe), aşezări fortificate cu val şi şanţ pe valea Amaradiei, Gorj şi staţiunile de la Costeşti-Cetăţuie, Racoş, Cugir etc.

Numeroase cercetări s-au desfăşurat în continuare în staţiunile datînd din epoca dacică clasică la Ocniţa (Buridava, prof. D. Berciu), Piscu Crăsani, Satu Nou, Stelnica (N. Conovici), Poieneşti, Tîrgşor (M. Babeş), Pleaşov (C. Preda). S-au îmbogăţit datele şi documentaţia arheologică pe baza săpăturilor dacice din Moldova efectuate la Poiana, Buneşti, Brad, Răcătău, Zvoriştea, Strahotin, Săbăuani, Moineşti, Davideni, datorate cercetătorilor de la Institutul de Arheologie din Iaşi în colaborare cu muzeele din Bacău, Roman Botoşani, Suceava etc. (S. Teodor, A. Laszlo, V. Căpitanu, V. Ursachi).

Continuitatea populaţiei autohtone în Dacia romană s-a urmărit prin cetercetările de la Simbotin, Murighiol, Jidava, Ulpia Traiana Sarmisegetusa, Micăsasa, Micia Porolissum, Apulum, Lechinţa de Mureş, Ilişua, Căşei, Potaissa etc. (cercetări Gh. Poenaru-Bordea, Al. Suceveanu, C. Petolescu, D. Protase, I. Glodariu, N. Gudea). Cunoaşterea vieţii materiale şi spirituale a dacilor liberi din Muntenia în epoca romană s-a urmărit prin cercetările de la Stolniceni (Gh. Bichir).

Epoca postromană, atît de însemnată pentru studierea ultimei etape a etnogenezei româneşti a continuat să fie studiată pe baza materialelor arheologice obţinute din staţiunile de la Spineni-Olt, Huţani-Botoşani, Radovanu-Călăraşi, Sighişoara, Ulioara de Sus, Lechinţa de Mureş, Moreşti, Potaissa, Mehadia (M. Marcu, M. Comşa, R. Harhoiu, I. Ioniţă, D. Protase).

2. Rezultatele cercetărilor arheologice s-au valorificat în numeroase monografii, studii, articole, publicate în volume separate, sau în reviste de specialitate de prestigiu din ţară şi străinătate. S-au elaborat lucrări cu o tematică largă, cuprinzînd probleme legate de etnogeneza tracilor şi geto-dacilor la est de Carpaţi: A. Laszlo, V. Ursachi, S. Sanie, M. Ignat). Au fost redactate monografii privind viaţa materială şi spirituală a tracilor, geto-dacilor şi daco-romanilor în lumina cercetărilor din necropole şi aşezări la sud de Carpaţi (S. Morintz, A. Vulpe, I. Chicideanu, N. Conovici), s-au elaborat monografii privind unele zone geografice (M. Marcu, Al. Avram), ca şi lucrări de sinteză privind aspecte ale vieţii spirituale geto-dacice, romane şi daco-romane (Al. Suceveanu, M. Comşa, M. Babeş, C. Petolescu).

Rezultatele cercetărilor arheologice au fost valorificate prin rapoarte şi comunicări destinate a fi prezentate la o serie de manifestări ştiinţifice internaţionale şi naţionale. Astfel, prof. M. Petrescu-Dîmboviţa a prezentat la cel de al II-lea Congres internaţional de bulgaristică o comunicare privind Hallstattul timpuriu în spaţiul carpato-balcanic. M. Comşa a prezentat un raport la simposionul internaţional de la Prilep-Iugoslavia. M. Babeş a susţinut două comunicări la Cracovia şi Poznan (Polonia). Al. Avram a participat cu o comunicare la congresul internaţional Eirene de la Berlin (R. D. Germană). C. Preda a prezentat o comunicare la congresul internaţional de numismatică de la Londra (Anglia). Pentru acelaşi congres, Gh. Poenaru-Bordea a pregătit un raport detaliat şi a mai participat la întîlnirea internaţională a Societăţii numismatice din Balcani — Balcannumi de la Varna (Bulgaria). În septembrie, 1986 a avut loc la Viena Congresul internaţional al Limesului roman, pentru care au pregătit comunicări Em. Doruţiu-Boilă, Al. Suceveanu, C. C. Petolescu, Al. Barnea, M. Marcu). De asemenea, pentru congresul internaţional „Săptămînile philippopolitane"-Plovdiv (Bulgaria) au pregătit comunicări prof. M. Petrescu-Dîmboviţa, M. Marcu, N. Conovici.

Pe plan intern, numeroşi cercetători au participat cu comunicări la cel de al IX-lea Simpozion naţional de tracologie de la Oradea (S. Morintz, M. Comşa, M. Cârciumaru, M. Babeş, Gh. Bichir, S. Teodor, M. Nicu, S. Ţau. S. Sanie, D. Teodor, S. Haimovici, S. Dumitrăchel, Gh. Popilian, M. Nica, P. Gherghe, O. Toropu, C. M. Tătulea etc.).

THRACO-DACICA, t. VIII, nr. 1—2, Bucureşti, 1987, p. 220—222

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Totodată, cercetătorii din cadrul Institutului de Tracologie au participat cu comunicări la un număr impresionant de sesiuni științifice, simpozioane și alte manifestări comemorative organizate la București și în diferite centre universitare și muzee din țară (București, Iași, Cluj-Napoca, Craiova, Călărași, Pitești, Arad, Botoșani, Buzău, Vaslui, Hușl, M. Ciuc, înregistrîndu-se o largă participare și la sesiunea anuală de rapoarte de săpături de la Deva.

Deosebit de numeroase sînt participările membrilor institutului la diferite manifestări de largă popularizare a rezultatelor cercetărilor arheologice, prin emisiuni radio și televiziune, la emisiunea „Memoria pămîntului românesc" (C. Preda, A. Vulpe, Gh. Bichir, M. Babeș, M. Marcu, N. Conovici) într-o serie de publicații de largă circulație au fost scrise articole de popularizare a celor mai dezbătute probleme ale istoriei vechi a României (C. Preda, M. Babeș, Gh. Bichir, în România liberă, Scînteia tineretului, Era socialistă, Revista Flacăra, Almanahul Flacăra etc.).

Aceste numeroase prezențe ale cercetătorilor Institutului de Tracologie în viața științifică din țara noastră și de peste hotare nu sînt decît o parte a activităților lor. Ele ilustrează o largă participare și aport la toate manifestările de prestigiu, la numeroase publicații de specialitate dar și de popularizare, în așa măsură, încît rezultatele cercetărilor ajung să fie cunoscute și apreciate nu numai în lumea științifică, ci și în marea masă a locuitorilor țării noastre. Totodată, majoritatea rezultatelor obținute pe baza cercetărilor arheologice reprezintă o bază solidă pentru continuarea acestora în etapele următoare.

Mariana Marcu

Al IX-lea Simpozion național de tracologie, 29 — 30 octombrie 1986, Oradea

În zilele de 29—31 octombrie 1986, la Oradea, s-au desfășurat lucrările celui de *„Al IX-lea Simpozion național de tracologie"*, organizat de Institutul de Tracologie în colaborare cu Complexul muzeal Oradea, Comitetul de cultură și educație socialistă a județului Bihor și Comisia județeană pentru răspîndirea cunoștințelor științifice și tehnice.

Genericul simpozionului a fost *„Autohtonie, continuitate și unitate multimilenară"*. Activitatea s-a dus în cadrul a trei secții:

I. Civilizație și cultură traco-geto-dacică;

II. Civilizație și cultură daco-romană;

III. Civilizație și cultură veche românească.

În dimineața zilei de 29 octombrie s-a ținut plenara sesiunii în cadrul căreia, la început prof. Ana Săndulescu, secretar al Comitetului județean P.C.R. Bihor, a rostit un cuvînt de salut din partea autorităților locale; Apoi s-au expus mai multe comunicări:

— General locotenent dr. Ilie Ceaușescu: *„Trăsăturile luptei de rezistență și apărarea gliei strămoșești duse de poporul geto-dac împotriva invadatorilor"*; prof. univ dr. doc. Dumitru Berciu *„2500 de ani de la prima atestare într-un izvor scris a luptei geților pentru libertate"*, în care s-a subliniat fondul cultural tracic din ținuturile noastre pe baza complexelor arheologice și apoi s-au expus, pe temeiul izvoarelor scrise, evenimentele referitoare la expediția persană din anul 514 î.e.n, de cînd datează primele informații despre luptele duse de geții din zona Dunării Inferioare; conf. univ. dr. Dumitru Protase: *„Așezarea autohtonă din sec. IV — VI e.n. de la Țaga (jud. Cluj)"*; prof. dr. doc. Ion Barnea: *„Nume traco-dace în inscripții și pe sigilii romano-bizantine"* și dr. Dan Gh. Teodor: *„Aspecte ale relațiilor dintre români, Bizanț și bulgari în secolele IX—X"*.

În după amiaza aceleeași zile s-au început lucrările pe secții.

În cadrul secției I s-au citit comunicările:

— Dr. Eugen Comșa (București): *„Creșterea animalelor domestice în cursul epocii bronzului pe teritoriul României"*; Gheorghe I. Petre (Govora): *„Asupra problemelor culturii Glina în nord- estul Olteniei"*; Augustin Mureșan (Arad): *„Două brățări de bronz descoperite la cetatea de pămînt tracică de la Sîntana, județul Arad"*; Tiberiu Jurcsak (Oradea): *„Castorul (Castor fiber L.) în așezările preistorice din zona Crișurilor"*; dr. Eugen Kessler (Oradea): *„Materialul subfosil de păsări din resturile menajere în culturile preistorice din România"*; dr. Petre Roman (București) și Ioan Nemeti (Carei): *„Perioada timpurie a bronzului tracic în nord-estul României"*; Doina Ignat (Oradea): *„Considerații asupra începuturilor ritului de incinerare în nord-vestul României"*; Marian Neagu (Călărași) și Dan Nanu (Galați): *„Noi aspecte ale problematicii tracilor timpurii din sud-estul Munteniei în lumina ultimelor cercetări arheologice de la Grădiștea Coslogeni"*; dr. Mihai Brudiu (Galați): *„Necropola din movila Arbănești, com. Liești, jud. Galați (Perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului")*; Eugen Pădureanu (Arad): *„Noi așezări din epoca bronzului în județul Arad"*; dr. Ioan Andrițoiu (Deva): *„Contribuții la cunoașterea culturii Wietenberg în sud-vestul Transilvaniei"*; dr. Zoltan Szekely și K. Zs. Szekely (Sf. Gheorghe-Covasna): *„Contribuții la procesul de formare a tracilor (Sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului) în sud-estul Transilvaniei"*; dr. Tiberiu Bader (Satu Mare): *„Civilizația micenian și spațiul carpato-dunărean"*; dr. Sebastian Morintz (București): *„Noi date și probleme privind cultura Babadag"*; Ioan Crișan (Oradea): *„Descoperiri arheologice în hotarul localității Ceța"*; Miron Ciho

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

(Oradea): *„Din nou despre o gemă magică de la Constanța"*; Viorica Mihai (Giurgiu): *„Depozitul de bronzuri din așezarea hallstattiană de la Dridu „La Metereze"*.

În cadrul secției a II-a s-au prezentat comunicările: dr. Mircea Babeș (București): *„Despre obiceiurile funerare ale geto-dacilor în secolele II î.e.n.—I e.n."*; Adriana Rusu (Deva) *„Arhitectura sanctuarelor dacice de la Sarmizegetusa Regia"*; Dana Bălănescu (Reșița): *„Considerații privind circulația denarului roman republican în vestul și nord-vestul României"*; dr. Florea Costea (Brașov): *„Dacii din Țara Oltului în perioada Burebista-Decebal"*; dr. Marin Nica (Craiova): *„Noi descoperiri hallstattiene din Oltenia"*; Emil Moscalu (București): *„Probleme ale artei traco-getice în tezaurul de la Peretu"*; George Trohani (București): *„Materiale de construcție din lut ars în așezările geto-dace"*; Petre Gherghe (Craiova): *„Noi descoperiri arheologice geto-dacice la Socu-Bărbătești, jud. Gorj"*; dr. Gavrilă Simion (Tulcea): *„Geții de la Dunărea de Jos în perioada clasică — organizarea și spiritualitatea lor în lumina descoperirilor arheologice"* Silvia Teodor (Iași), Stela Tau și Mircea Nicu (Tecuci): *„Un tezaur de monede callatiene din bronz de la Poiana (jud. Galați)"*; Dono Șerbănescu (Oltenița): *„Cupele geto-dacice cu decor în relief descoperite în dava de la Radovanu, jud. Călărași"*; Valeriu Sîrbu (Brăila): *„Plastica antropomorfă și zoomorfă traco-geto-dacică în mileniul I î.e.n."*; dr. Mihai Irimia (Constanța): *„Unele considerații privind sfîrșitul Latène-ului geto-dacic în Dobrogea"*; Paul Șadurschi și Octavian Liviu Sovan (Botoșani): *„Date preliminare privind locuirea geto-dacică din cetatea de la Cotu-Copalău"*; dr. Petru Bona și Petru Rogozea (Caransebeș): *„O necropolă daco-getică la Iaz"*; prof. dr. Sergiu Haimovici (Iași): *„Creșterea animalelor la geto-dacii din zona extracarpatică a României"*; dr. Mioara Turcu (București): *„Elemente de unitate în cultura materială a geto-dacilor din bazinul Argeșului inferior (sec. III—I î.e.n.)"*; Viorel Căpitanu (Bacău): *„Reprezentări antropomorfe și zoomorfe descoperite în dava de la Răcătău, jud. Bacău"*; dr. Silviu Sanie (Iași): *„Aspecte ale religiei geto-dacice în unele scrieri antice și pe Columna Traiană"*; dr. Maria Comșa (București): *„Reprezentări de dansuri rituale getice din secolul I î.e.n."*; Alexandru Sășianu (Oradea): *„Drahmele din Apollonia și Dyrrachium, clarificări tipologice"*; dr. Sever Dumitrașcu (Oradea): *„Omagiu prof. dr. doc. Dumitru Berciu"*.

În cadrul secției a III-a s-au citit comunicările: dr. Stelian Dumitrăcel (Iași): *„Reflexe lingvistice daco-românești ale „pustiului geților"*; dr. Constantin Petolescu (București): *„Aurelius Germanus, natione Dacus"*, dr. Ion Glodariu (Cluj-Napoca): *„Așezările dacice și urbanizarea romană"*; dr. Rodica Tanțău (București): *„Continuitatea dacică în Dacia Romană"*; dr. Nicolae Gudea (Cluj-Napoca): *„Despre inscripțiile cu scriere cursivă din Dacia, cu specială privire la Dacia Porolissensis"*; Mihail Zahariade (București): *„Traci și daci în legiuni în sec. I—III e.n."*; Constantin Pop (Cluj-Napoca): *„Atelierul de bronzuri de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa"*; dr. Gheorghe Popilian (Craiova): *„Despre lucaerne-le cu ștampila meșterului Armenius"*; Virgil Lungu (Constanța): *„Noi descoperiri din necropolele Tomisului, din sec. II—IV e.n."*; dr. Ioan Mitrea (Bacău) *„Contribuția cercetărilor arheologice de la Ștefan cel Mare, județul Bacău, la cunoașterea epocii secolelor V—VII e.n. din Moldova"*; Mircea Barbu (Arad): *„Așezări din sec. VIII—XI pe teritoriul județului Arad"*; dr. Petre Diaconu (București): *„Cultul lui Hercules Saxanus în sec. X la Dunărea de Jos?"*; Anca Ghiață (București): *„Elemente de continuitate în toponimia Dobrogei în cadrul unității carpato-dunăreano-pontice"* dr. Adina Berciu-Drăghicescu (București): *„Satul medieval — element de unitate și continuitate"*.

În după amiaza zilei de 30 octombrie, participanții la simpozion au făcut o excursie, cu care prilej au fost vizitate șantierele arheologice de la Biharea, Sînnicolau de Beiuș, Pietrani și, de asemenea, a fost vizitat muzeul de la Beiuș.

La 37 octombrie s-a ținut ședința de închidere, în care directorul institutului a tras concluziile privind lucrările simpozionului.

*

Prin participarea specialiștilor din 24 localități rezultă că au fost reprezentate majoritatea centrelor de activitate arheologică din țara noastră, reuniunea de la Oradea avînd, într-adevăr, caracter național. Menționăm că rezumatele tuturor comunicărilor s-au și publicat în *„Symposia Thracologica"*, vol. IV, Oradea.

În cursul sesiunii toți cercetătorii au luat cunoștință de numeroase descoperiri arheologice recente sau cu unele lucrări de sinteză, care oglindesc stadiul actual al cercetărilor privind o problemă sau alta. De asemenea, cu prilejul discuțiilor, desfășurate la sfîrșitul fiecărei ședințe s-a făcut un bogat schimb de idei.

La lucrări au participat și specialiști din alte domenii, așa încît lucrările simpozionului și-au păstrat și caracterul interdisciplinar, care contribuie la lămurirea unei serii de probleme importante din istoria patriei și corespunde profilului Institutului de Tracologie.

Autoritățile locale și toți membrii colectivului Complexului muzeal Oradea au asigurat desfășurarea în cele mai bune condiții a lucrărilor simpozionului

Eugen Comșa

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Abrevieri

ActaArchHung	Acta Arcaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta.
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
AJA	American Journal of Archaeology, New York.
AnnEp	L'année épigraphique, Paris.
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iaşi-Bucureşti.
ARMSI	Academia Română, Memoriile Secţiunii istorice, Bucureşti.
AUI	Analele Universităţii, Iaşi.
BAR	British Arcaeological Reports, Oxford.
BCH	Bulletin de Correspondence Hellenique, Paris.
CercetArch	Cercetări arheologice, Bucureşti.
CIL	*Corpus inscriptionum latinarum*, Berlin .
Dacia	Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, Bucureşti.
Dacia, N.S.	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, Bucureşti.
EAZ	Ethnographisch-archäologische Zeitschrift, Berlin.
ESA	Eurasia septentrionalis antiqua, Helsinki.
IDR	*Inscripţiile Daciei romane*, Bucureşti.
ILS	*Inscriptiones latinae selectae*, Berlin.
InvArch	*Inventaria archaeologica.*
JRS	Journal of roman studies, Londra.
Materiale	Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti.
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Piatra Neamţ.
MIA	Materiali i issledovanija po arheologii, Moscova.
PBF	Prähistorische Bronzefunde Europas, München.
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Berlin.
RR	Realencyclopädie der klassischen Altertumwiessenschaft, Stuttgart.
RevArh	Revista arhivelor, Bucureşti.
RevRomIstMil	Revista română de istorie militară, Bucureşti.
RMM—MIA	Revista muzeelor şi monumentelor — monumente istorice şi de artă, Bucureşti.
RRHA	Revue roumaine d'histoire de l'art, Bucureşti.
SA	Sovetskaja arheologija, Moscova.
SCA	Studii şi cercetări de istoria artei, Bucureşti.
SCIV(A)	Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologie), Bucureşti.
SMMIM	Studii de muzeografie şi istorie militară, Bucureşti.
StCl	Studii clasice, Bucureşti.
WMBH	Wiessenschaftliche Mitteilung aus Bosnien und der Herzegowina, Viena.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Revista de istorie
Revue roumaine d'histoire
Studii și cercetări de istorie veche și arheologie
Dacia, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne
Revue des études sud-est européennes
Studii și cercetări de istoria artei
— seria arta plastică
— seria teatru — muzică — cinematografie
Revue roumaine d'histoire de l'art
— série beaux-arts
— série théâtre — musique — cinéma
Thraco-Dacica

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- D. BERCIU, *Buridava dacică*, 1981, 289 p., 34 lei.
- ALEXANDRU SUCEVEANU, *Histria*, VI, 1982, 230 p., 38 lei.
- MIRCEA D. MATEI, EMIL I. EMANDI, *Habitatul medieval rural din valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare*, 1982, 195 p., 27 lei.
- D. M. PIPPIDI, *Inscripțiile din Scythia Minor*, I, 1984, 544 p., 71 lei.
- MIHAI SÂMPETRU, *Tropaeum Traiani*, II, 1984, 98 p., 26 lei.
- I. T. DRAGOMIR, *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Soicani—Aldeni*, 1984, 184 p., 29 lei.
- DAN GH. TEODOR, *Civilizația romană la est de Carpați în secolele V—VII e.n. Așezarea de la Botoșana—Suceava*, 1984, 132 p., 14 lei.
- GH. BICHIR, *Geto-dacii din Muntenia*, 1984, 188 p., 25 lei.

Arheologia Moldovei, X, 1984, 136 p., 22,5 lei.

- N. CONSTANTINESCU, *Curtea de Argeș (1200—1400). Asupra începuturilor Țării Românești*, 1984, 170 p., 19,50 lei.
- C. PREDA, *Geto-dacii din bazinul Oltului Inferior. Dava de la Sprîncenata*, 1986, 200 p., 24,50 lei.
- E. COMȘA, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, 1987, 200 p., 20 lei.
- IORGU STOIAN, *Inscripțiile din Scythia Minor*, II, 1987, 436 p., 60 lei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Lei 100

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro